РПI/117
УНИВ. БИБЛИОТЕКА
К. И. Бр. 5845

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 31. ЈАНУАРА 1898. Бр. 1.

ХАЈ И ПОХАЈ!

Укроз очај светла искра
Надања оживи,
Али гасне од помисли:
Та и ми смо криви.

Ај да си ми, српски роде,
Мало ўђе среће
И твој би ми пелен
Мирисô ко цвеће;

Ал како ће *само* трње
Да мириса даде!!
— Крајте га, српске руке,
Неуморне, младе.

Хај много је патни народ
Пошô путем прâвим
Ломећ' трње с чврстом надом,
Рукама крвавим.

1897.

Змајова.

УНИВЕРЗ. БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ" БЕОГРАД

Разорено гнијездо

— Приповиједка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

I.

Спустила се башча управо до Неретве. Високе и гранате воћке пружају се дуж ње са двије стране, између чијих грана стидљиво извирују рујни плодови а на неким мјестима и по које гњездашце птица пјевачица, које од ранога јутра па до мрклe ноћи пјевају умиљате пјесмице, несташно скакућући са гране на грану. Испод воћака нађикала је густа трава, а мало даље виде се лијепо окопани ораци[1]), гдје расте главати купус, грашак, лук и друго поврће. На дну башче има једно чистије мјесто, обрасло фином дјетелином, а испод њега по ситноме, бијеломе пијеску запљускују валови бучне Неретве, која вјечито шуми, журећи се далеко — у крило бескрајноме Јадранском мору.

Ту, на тој дјетелини, сваку вече, пошто би мујезин укуисао и правовјерни отклањали акшам-дову, састали би се пет старијех јарана. Обучени у велике, широке чакшире, заогрнути џубом, а са великим турбанима око главе, прекрстили би они ноге и гладећи бркове и браде, разговарали би се о свеме и свачеме. Дуги чибуци, са правим ћехлубарским такумима на врху и великим земљаним лулама при дну, били су им увијек у рукама, а више њих се колутао провидан дим и исчезавао у ваздуху. Осим тога обично је поред њих стајао и велики кахвени ибрик, те би сваки час точили кахву у мале филџаниће и прскивали.

Најстарији од јарана Јусуф-ага имао је, можебит, око осамдесет година. Био је дугуљасте главе, која је, — пошто је коса увијек била обријана, — изгледала као јаје; густе обрве надниле му се над упалим граорастим очима као каква стреха; нос му велик, сличан патлиџану; уста широка, бркови овелики, а дуга сиједа брада спушћала му се до половине прсију. Глас му дебео и крупан, као да излази из проваљене бачве, а ако је говорио што год јаче, није могао а да оне око себе не упљује.

Други је био Мујо-ага, мален и сухоњав старчић, који је сваки час кашљуцао. Његово лице било је жуто и осуто ситнијим и крупнијим пјегама. Под носом није имао бркова, него неколико длака, што су стршиле као у мачке. И брада му је била ријетка, што 'но кажу, да кроза њу можеш вићети деветера небеса. Његова је главна врлина била, што није много говорио, — није му дао кашаљ.

Далеко друкчији од прве обојице, био је Махмут-ага, трећи јаран. Висок, да би могао с неба тахране докучити, а танак као трстика. Он није носио турбана, него је имао на глави црвени фес, са великом мавеном китом. Нос му бијаше као орловски кљун; очи јастребасте, малене; бркови смеђи; уста страшно велика, а кад их отвори, виде му се само два зуба и то један предњи и један очњак. Због тога је и шушкао при говору. А он је баш највише и говорио, па и то већином хвалећи себе. Ктио не ктио, вјеровао му или не вјеровао, — морао си га пажљиво слушати, ако хоћеш, да си с њиме у љубави. Све што је причао, причао

[1]) леје.

је озбиљно и с таквим увјерењем, да му се мораш дивити. А ни двије ријечи нијесу му биле истините, те због тога, осим његових јарана, ријетко који да му је вјеровао.

Четврти Салих-ага и пети Мемиш-ага били су браћа. Обојица су била налик један на другог: крупни, дежмекасти, великих глава са великим брковима и дугим брадама. Обојица су радо шутили, али по каткада могли су врло много да говоре.

На свакоме састанку најчешће је почињао Јусуф-ага. Он је обично претресао све оно, што се догађало у Мостару и околици. Обично би почео са најситнијим ситницама, као на примјер:

— Омбашићу се јуче отелила крава. Теле му, кажу, големо.

— Јес' колико друга два, — вели Мемиш-ага.

— Јес', валахи, колик' четири! — упада Махмут-ага.

А тада би мало по мало почели да прелазе и на крупније ствари, све док би дошло до најкрупније — о војсци. Ту је опет Салих-ага знао понајбоље да прича. Он би почео са Русијом, па би обредио сваку државу напосе, говорећи како је свака „слаба". И тек кад би дошао до Турске и Султана, тад би се одушевио. Хвалио је Султана, хвалио је Стамбол, хвалио читаву војску и понаособ разне паше, миралаје и кајмекаме. У тим тренуцима он није могао да остане миран, него је непрестано скакао и викао, док му најпошље глас не промукне.

А они су га слушали са необичном пажњом. Сваки упро очи у њега и гута му ријечи, па чак и Махмут-ага; само по каткада, кад би Салих-ага што год „крупно" избацио, промигољио би се он на свом мјесту и гледао, да и он може испричати што год још крупње. Но и он би се опет смирио и даље слушао Салих-агу, те кад би овај довршио свој говор, тад би са осталима хвалио Султана и остало.

У очима свијех јарана, Султан је био највећи човјек на свијету и све, што је његово и од њега, поштовали су, као да је то у Корану записано. Неколико пута борили су се они за њега и то јуначки, храбро, како само знаду да се боре они, које је кршна Херцеговина у своме крилу одњихала. Чак су се окушали и са јуначким Бошњацима, кад се они, под Хусеин-капетаном побунише противу Султана и Османлија. Уз јуначнога Али-пашу Ризванбеговића и још неке Херцеговачке муселиме, придружише се и они и војни су били да се бију са сваким, који је само могао да дигне глас против Султана и браће Османлија. (Јер, не гледајући на народност и језик, ове наше аге, ради вјере, вољели су Османлије као праву браћу.)

Са Бошњацима, које је предводио Туран-бег Сарајлија, окресали су се код села Брњакова и разбили их, а кашње су се побили и код Стоца. У Стоцу су се, са Али-пашом затворили у тврђаву кад их их је опколила велика војска Златара Сарајлије; но и ту сретно прођоше.

Најпошље, кад је покорена сила Хусејин-капетанова и кад је Али-паша постао господар Херцеговине, они су се повратили у свој Мостар и ту опет живили мирно, као и прије.

Сви јарани радо су се сјећали ових бојева, ђе су се показали Султану као вјерни и одани синови, а гдје су уједно стекли наклоност Али-паше. Махмут-ага радо је причао читава чудеса од јунаштва, што их је почињо, — ма да му иначе ни пушка ни сабља не бијаху најмилије.

— Једном, — прича он, — ја баш пош'о да обиђем стражу, кад ефендум бенум (ту Махмут-ага превуче палцем и средњим прстом испод бркова) иђу три уходе из Сарајлијине војске, па све нешто загледају око града... А ја ти, не будавши лијен, потегнем малу пушку, па и не никшанећи одапех. Пуче пуста пушка к'о гром, а они сва тројица падоше. Потљен ти ја пођо' да и' прегледам, кад једноме зрно прошло кроз главу, другоме кроз прси, а трећем изнад трбуха... Е, зар то није јуначки?

— Јес' јес', — потврђују му јарани, као да су све то својим очима гледали и баш се ни један не показа, да му не вјерује.

Тако су они проводили увијек, па нико да се нађе, да их узнемири или да ма и мало поремети њихово уживање.

II.

Махмут-ага живио је иначе врло лијепо. Имао је лијепу кућу, уз коју је била омања башча, а у кући пуно свега и свачега. Ту велике собе, по којима су прострти фини ћилимови; ту лијеп хамам, па разно посуђе, па све — агински. А најљепше у кући што му је било, то је његова јединица — Емина.

Дивна ђевојка, као најљепша хурија, што у џенету правовјерног дочекује. Витка стаса као севлија; лица бијела као снијег; дуге косе, која јој се у двије плетенице спушћа низ леђа до ниже паса; крупних обрва; црних и ватрених очију; правилна носа и малих усташца. Бујне јој дојке отскочиле напријед, па се бијеле као млијеко испод оне танке ћерећели кошуље. По кошуљи обукла је јечерму од финог кумаша, а испод јечерме свезала је дуге, атлазли димије. Главу је повезала са новом Стамболском јеменијом, а на ногама јој жуте, златом извезене папуче.

Кад иде увија се као танка трстика пред несташним вјетрићем, па ти се чини, као да не стаје на земљу; а кад говори, чини ти се, као да слушаш жубор бисерног поточића, — тако јој је глас умиљат и сладак.

Свакоме момку довољно је било да је само једанпут погледа, па да заборави сам на се. Чини се, као да је била чаробница, што обањија човјека, те изгуби памет и не зна шта ради... И није да се десило тако само једноме момку. Било их је много. Али она никад ни једноме не даде знака, да се поузда, е ће бити његова.

Махмут-ага био је занешен за њом. Њежнијега оца тешко да је и замислити, а камо ли наћи.

Како је остао удовац доста млад, то сву своју милошту пренесе на своју јединицу. Оженити се поново није хтио, јер се бојао, да би маћеха Емину мучила и злостављала.

И нико не би могао познати онога Махмут-агу између јарана, кад је код куће. Он обично у чаршији купи или воћа, или што друго, па носи кући. За вратима га тада дочека лијепа Емина, обавије му руке око врата и пољуби га у оба образа, а а он њу у чело.

По томе обоје оду у собу и он јој даде оно, што јој је донио.

— Ево ти, — вели, — па се забављај.

А затим је сједне поред себе, па је притисне на очинско срце и љуби, љуби... Често пута он се у оваким приликама разњежи, да му сузе низ образе полете и тад би их Емина утирала танким рукавом своје кошуље и љубила га онуда, куда су сузе текле... При вечери опет он је њу залагао и пйтао као дијете, а и она је њега непрестано нуткала.

Пошље вечере, опет би је узео поред себе и натјерао је да пјева.

И кад би она, наслоњена на његове груди, извила бумбулским гласом пјесму:

Двоје ми се замилили млади
Омер момче, Мејрима дивојче
У пролиће, кад им цвати цвиће...

он би је још јаче привинуо к себи и весело климао главом, мумлајући полугласно за њом ријечи те пјесме..

Једном ријечи, ово је био риједак примјер очинске љубави према шћери и шћерине према оцу...

Тако је Емина живила весело и безбрижно као птичица у ваздуху и, што је постајала старија, све се више развијала и бивала љепша и пунија. Па ипак, поред свега тога, што су јој се момци почели верати око врата, она није ни за једнога марила, нити је осјетила, да јој је неки дражи од других. На удају још ни помишљала није и кад би јој која јараница то споменула, почела би се љутити, па би по каткад и заплакала. Њојзи се чинило, да јој нико не може бити дражи од оца, нити би она коме за љубав њега оставила.

И тако је то трајало једнако и она се и даље развијала под очевим закриљем, као што се развија мирисаво гоње под сунчаним зрацима.

Махмут-ага опет није мислио да се не растаје са својом шћерком. Он, као зрео човјек, знао је, да ће се она морати удавати, па било то прије или пошље. И ма да му је било тешко, врло тешко кад год је на то помислио, ипак је увијек мјерио и премјеравао очима свакога момка, који би у његова врата погледао. Он је хтио, да своју Емину даде таквому момку, који би био сасвим беспорочан и у чијој би кући била задовољна, као у својој. Само што никад није помишљао, да је уда на страну, јер му се чинило да би свиснуо, кад би она отишла у туђ вилајет.

— Кад је удам у Мостар, — говорио је он, — онда ћу јој долазити сваки дан; видићу је и егленисат' с њоме... Па кад стечем и унучад, ја ћу их гледат', грлит', љубит' и њихат' на свом крилу... Они ће ми тепати „дедо“ и чупкат' ме за бркове, а ја ћу се шалит' и причат' им о свачеме... А ако је удам изван Мостара, онда ко зна, кад би се видили... Унучад ме не би ни знала, а камо ли миловала... Па шта би ја онда?

По читаве сахате разговарао је он овако сам са собом и заклињао се по сто пута, да му Емина неће из Мостара. Затим је и даље мјеркао момке и очекивао, кад ће му се који јавити, па да га назове зетом.

III.

Сунце се баш склањаше западу, гријући доста слабо; изгледало је, као да се осмјехива на свакога. Мали облаци гомилаху се над каменитим Хумом, зарумењени исто као да је неко, са оне стране, запалио велику ватру па освјетљава небо. Птице умукле. Само одозго, из даљих башча, чује се ситно куцање шаргије и несташне севдалинке заљубљених момака. Неретва шуми, а са њених камених обала чује се чешће жив разговор. То се многи ахбаби разговарају о разним стварима, пијуцкајући ракију, коју су прије тога у Неретви разхладили. Осим тога многи су од куће донијели велике саксије феслијена[1]), па пошто испију ракију, наднесу се више њега и окаде се његовим мирисом — и то им служи као „мѣза“.

И Јусуф-ага, са својим јаранима, састао се, па, по старом обичају, почео да прича.

[1]) босиок.

— Јѐда[1]) што ново? — пита Муј-ага, пошто је неколико пута кашљуцнуо.

— Има, има јакако, — вели Јусуф-ага.

— А шта је? — запиташе сви, па упиљише очима у њега.

— Данас ми причају, да ће доћ' некакав нов мулазим... Он је Туркуша, ама веле да је кршан и да је плахо зенђил[2]).

— Ама, дина ти?

— Јес' дина ми... То сам чуо...

Сви оборише главе и ушутише. Сваки задимио из чибука, па ти се чини, да ни о чем другоме и не мисли... Махмут-ага два три пут узви обрвама и хтједе нешто да каже, ама се опет уздржа, те не рече ни ријечи. Муј-ага отра рукавом нос и поглади се по бради, а Јусуф-ага, пошто је отурио чибук од себе, погледа по њима и поче да говори даље:

— Ја̏... Па он сад долази у туђ свит, па ће му бит' необично... Вего ми треба да га липо дочекамо к'о најбаскинлијег доста и пријатеља.. Сви ћемо липо с њиме, док се обикне... И он је к'о и ми — Турске вире...

Муј-ага још један пут отра нос, затим добро прокомеша раменима, па изрече:

— И ја тако велим... Џанум кад је наш, треба да га примимо.

— Ја̏како, — дочекаше сви као из пушке.

— Та̏ма́н, — рече Јусуф-ага, — то је све липо и добро. Ама сад треба један да га прими у своју кућу.

Сви ушутише. Изгледало је, као да нијесу добро чули ове ријечи, па због тога не знаду, шта би одговорили.

[1]) Има ли?

[2]) богат.

— Шта велите? — запита опет Јусуф-ага.

— Ја би га примио, ама ми кућа тисна, а, валахи, нема му ко ни изметоват'... Оно моје дите не може... — рече Махмут-ага.

— И ја би га примио, ама у мене пуно дице, па он неће моћ' слушат' галаму, — додаде Салих-ага.

— А у мене нема јоргана, ни душека, ни ништа што треба за њега, — избаци Муј-ага.

Јусуф-ага само погледа по њима, па се ухвати за браду и поче је гладити. Затим се мало замисли, па онда диже главу.

— Е ја ћу га примит', — рече, — кад ви не можете, ја бѐли могу. Ама барем и ви ћете покаткад зовнут' на ручак и на вечеру.

— Пѐке ефендум. Хоћемо! — дочекаше сви.

На томе се и свршило. Попили су по двије три кахве, запалили су неколико пута на чибук, па прешли на други разговор. Ноћ се бијаше у велике спустила, кад су се растајали и сваки је био потпуно весео и задовољан.

Једнога дана дође млади мулазим у Мостар. Име му Ибрахим-бег. Лијеп младић, какав се само замислити може. Кршан, јуначан, поносит као да је од кољена прослављенога јунака Ђерђелез Алије. Његове очи, црне и велике, стријељале су човјека погледом; нос прав и шиљаст, а испод њега избили мали, црни брчићи; коса црна као угљен, ошишана на кратко; браде није носио, него је био сасвим избријан.

Кад се он први пут појавио пред нашијем агама, стали су они као укочени и забленуто гледали у њега. Чинило им се, да у животу никад ништа љепше не виђоше. Тек кад

се мало разабраше Јусуф-ага потапша га по рамену и довикну му „аферим“; Мујага га загрли; а Махмут-ага пољуби га у чело, говорећи му, како је он познавао одавна и рахметли му оца, ма да га у животу никад видио није.

Ибрахим-бег зачудио се овакоме дочеку, али ипак био је толико поносит, те није хтио, да и он њих грли и љуби. Он се сматрао већи од њих, те је на крају крајева дошао до тога увјерења, да они морају бити љубазни према њему, јер је он бег, кућевић и *прави* Туркуша, а они су само аге... сличне раји.

Јусуф-ага у први мах то је примјетио, ама му је одбио на „младост и лудост“, те се ни најмање није промијенио према њему. Тако су чинили и остали, па, шта више, постадоше још и љубазнији.

— Дина ми, 'вакога га у Стамболу нема, — рече Мемиш-ага.

— Дина ми, нема га у читавој Турћији — дочека Махмут-ага.

А Ибрахим-бег се све више и више поносио, јер му ове хвале бијаху по ћеифу. Он и ако је био Туркуша, ипак је лијепо говорио српски, те је могао разумјети све, што се говори, а и одговарати на разна питања. Истина било му је много пријатније, кад би га који ословио турски и он је тада далеко љубазније одговарао. Но аге канда нијесу то ни примјетили, те су ријетко, врло ријетко избацили и по коју турску реченицу.

Јусуф-ага га је, по своме обећању, примио у своју кућу и дао му једну од најљепших одаја, по којој бијаше простро свој најфинији ћилим и двије серџаде, а дуварове окитио разним таблицама, на којима су записани стихови из Корана.

Па ни ово није зачудило Ибрахимбега. Он се одмах раскомодио као у својој кући па, шта више, говорио је, како му се ово или оно најбоље не свиди. Осим тога не свиђају му се ни неки обичаји и он је све називао „просто“ и „хајвански“. Јусуфаги ово није било по вољи, али и опет није ни ријечи проговорио. Напротив и Мујага и Салихага и остали слушаху га пажљиво, те му чак и одобраваху.

— Он зна боље од нас, — вели Салих-ага.

— Знаде колик' 'ваких десет, — рече и Мујага.

— Валахи знаде колик' милијун, — избаци Махмут-ага.

— Није шала он је у Стамболу књигу учио,—рече Мемиш-ага,пошто је подигао сарук[1]) и почешао се по глави.

И најпошље сви су сматрали за срећу, што су се с њиме познали и што ће он од сада мало више с њима јаранити и ако, по годинама, бијаше много млађи од њих.

IV.

Махмут-ага није могао да одоли срцу, а да Ибрахим-бега један дан не позове на ручак. Прије тога он је већ Емини причао о њему и хвалио га тако, као да га је Бог зна како познавао. Довео је чак и на то, да је он (Ибрахим-бег) некакав далеки род самоме великом везиру и да неће много проћи, па ће и сам постати везир.

Емина га је слушала врло пажљиво, те најпошље од срца зажели, да што прије види тога урнек-момка.

И кад је Ибрахим-бег дошао, Махмут-ага га је дочекао да не може бити боље. Почастио га најприје кахвом и духаном, а по томе су

[1]) турбан.

сјели за ручак... При ручку је Ибрахим-бег већином шутио, а Махмут-ага је једнако говорио, то о овоме то о ономе, онако преко залогаја. Наравно да се тај разговор није могао свршити, а да он не исприча нешто из свога живота, с чиме би задобио већу важност у очима Ибрахим-бега. Пошто је отро уста чевром и превукао рукавом преко бркова, поче да се тужи, како сви младићи, што су се данас опасали снагом, нијесу ништа него сами зечеви, што не смију честито ни погледати у душманина, а камо ли му на мејдан изаћи.

— А ја сам једном дочек'о десеторицу, — рече. — Пош'о ја у Невесиње, кад ме, ефендум бенум, у Бишини дочекаше хајдуци. Бйр[1]) сам их погледо, одмах сам виђ'о да их' има десет... И они ти липо прифатише за ноже, па како ће пут мене. „Оканите се ћорава посла!" довикнух ја. Ама хич! Они ни хабера, него ми се баш примичу... А ја ти се, ефендум бенум, ражљутих, па само што исуках сабљу.... И нијесам три пут махн'о око себе, кад све леже мртво к'о овце на касапници.

Ибрахим-бег га само погледа, али не рече ништа. По томе се могло познати, да потпуно не вјерује у Махмут-агино причање. Но, по његовој срећи, Махмут-ага не бијаше то примјетио. Он се занио својом причом, па све сијева очима и удара руком, као да збиља кидисаје на каквога душманина.

Тек пошто се са свим умирио, погледа отворење у Ибрахим-бега и запита га:

— Хе, зар то није јуначки?

— Јуначки, — потврди Ибрахим-бег као од биједе.

Махмут-ага се сада поносно испрси и запали чибук. Затим потеже машице иза силаха, па њима извади из дагаре ватре и припали. Међутим је једнако испод ока посматрао Ибрахим-бега, да види: гледа ли га и чуди ли му се? Но Ибрахим-биг бијаше оборио главу, па нити гдје гледа, нити што говори. Махмут-аги се ово већ није допало, те поче да прича о другим стварима, које су биле још крупње, те се због тога још више одушевљавао и заносио у причању.

Једва једном учини му се, да је говорио доста, па обори главу и поче да гледа у шаре на ћилиму.

А Ибрахим-бег се диже и рече, да је вријеме поласку.

— Па дй ћеш? — запита га Махмут-ага, — Сйди још.

— Доста је, — рече Ибрахим-бег и пође. Махмут-ага скочи као какво момче и пође пред њим.

И баш они ступили пред собу, кад из друге собе извири Емина, ама тако, да је отац не опази. Но Ибрахим-бег је ипак опази и стаде запањен. Она се брже сакри у собу. Ибрахим-бег мало причека и опет пође. А она се тада поново појави. Он се окрену и сагледа је добро. Нити је могао да проговори, нити да ишарети[1]), него се збунио као какво дијете. Затим пође за Махмут-агом, који се зачуђено окрену, не знајући, зашто овај застајкује.

— Разгледаш ли кућу? — запита га.

— Разгледам.

— Па ваља ли?

— Ваља.

— 'ваке куће нема у Мостару. Није то што је моја него 'нако. Неби је прод'о за хиљаду дуката.

Ибрахим-бег не одговори ништа, него се окрену још два три пут, да види: хоће ли угледати Емину? Но

[1]) Чим

[1]) говорити рукама, знацима.

она се више не појави. Тек кад су дошли до авлијских врата, зачу он њезину пјесму:

Липа ти је у Алаге љуба,
Те липоте у свој Босни нема,
У свој Босни и Херцеговини. .

Он стаде и ослушну, па опет пође даље.

— Кога још имаш? — запита он Махмут-агу.

— Имам само шћер.

— Твоју?

— Моју

Ибрахим-бег га зачуђено погледа, као не вјерујући у његове ријечи, али опет није хтио да то Махмут-ага на њему позна, те хтједе још нешто да га припита. Но и опет се смисли, да је паметније ако узшути... Оборене главе ишао је и трудио се, да пред очима измами њезину слику. Али му то не пође за руком. „Валахи ћу је још једном видити, па шта било да било, — рече. — Кршна је к'о упис!... Баш ваља!..."

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Пред освит

Лађано се срце разиграло моје,
А ватрена душа жарким пламом гори;
У грудима више јади се не роје,
Нити чемер горки душу моју мори...

Пресахле су сузе уздаха и јада,
Радосница суза на мом оку блиста,
Моје младе груди препуне су нада, —
К'о капљица росе душа ми је чиста.

Ено, свиће зора и к'о златни санци
Просипљу се зраке свјетлости и моћи,
Да и наши сури огрију се станци,
Пошље дуге таме, пошље дуге ноћи.

Разбраћена браћа љубе се и грле
И у коло лако загрљена стижу,
То је српско коло, коло браће врле,
Што срушени бедем свете слоге дижу.

Са врлетних гора кличу српске виле,
И уз гусле пјесме слободарке вију,
Славе братство браће, једнокрвне, миле,
Једнокрвне браће — вјерованьа трију...!

У новембру 97.

Нуруд'дин Ибнул Хаџер.

Племе Зупци
и
Војвода Лука Вукаловић

Зупци су српско јуначко племе у Требињском Округу између Требиња, Корјенића, Кривошија, Крушевице и Конавала; то је висораван под именом: Зубачко поље, над морском површином, од 6 до 700 клм.; а гдје је најшире од 2 до 3 клм. Окружено каменијем, голијем брдима, а од јужне стране високом планином — Бијелом Гором — са стољетнијем борјем, јелама, буквама и муликама, одвајајући Зупце од Кривошија, које су у политичкој заједници с Боком.

Поље је испод сёлâ (поткућнице) обрађено, и рађа: пшеницу, јечам, раж, крупник, овас, кукурус, кртолу и купус. Средина је поља мршава, дивљачна и неродна; по њој расту шумарци растови и церови. Воћака јужнијех нема, јер је клима планинска оштра. Оваца, коза, говеда и коња има прилично. Није ни без пчела и свиња само за домаћу потребу.

Села су око поља српска без икакве мјешавине. Куће су им позумљуше, сухомеђаре и кровињаре, тек по нека од камена и креча на један под.

Села су, почињући са дна поља: Турмента, 25 кућа и црква Велике Госпоће; Орашје, 16 к.; Тули, 12 к.; Поткрај, 11 к.; Куна главица, 7 к.; Ограда, 12 к.; Дренови дô, 24 к.; Граб (Спајићи), 20 к. и црква Петковица у пољу; Бугојево село, 20 к. и црква св. Илије; Коњско (пољице) око њега 30 к. и црква св. Спаса.

Сутјеска одваја Бугојево село и Коњско од Зубачкога поља пресјекавши брдски вијенац са источне стране, који је везан с Бијелом Гором. Кроз Сутјеску, кад су велике кише, тече поток. Некад је кроза њу текла рјечица; то се види по кориту и у њему облуцима. Народно предање вели: „Ријека, која је текла кроз Сутјеску, извирала је из Убала под Јастрепцем у Бијелој Гори; па како је топила и плавила већи дио Зубачкога поља, неко их научи да бивољским кожама и катраном забуше главу (извор) ријеке. Кад су га забушили, веле, чуо се је страховит тутањ испод Бијеле Горе, док није вода пробила к мору.“ —

И сада многи Зупчани вјерују, да је та ријека садашња Љута у Конавлима, која извире испод херцеговачких брда у правцу Бијеле Горе и утјече у море.

На Ублима има жива вода врло студена и здрава.

На уласку из Зубачкога поља у Сутјеску види се Брвеник на десној страни на обронку Бијеле Горе. Народ прича да је ту био у старо доба манастир. По остацима се то не види. Само име Брвеник каже што је.

У Бугојеву је селу, под самом Бијелом Гором, Вукаловићево братство по храбрости међу пријема зубачким братствима. Ту је и Лучина кућа од камена и креча на један под. О Вукаловићу укратко мало ниже.

* * *

Црква Петковица је на Пуком у пољу, коју смо мало прије споменули; код ње је увијек било зборно мјесто зубачкога племена. Оно је у тијесној вези с херцеговачким устанком у почетку друге половине овога вијека.

Кадно Омер паша 19. марта 1852. год. нареди да се одузме оружје у

Срба у Босни и Херцеговини, имајући намјеру да рати и прегази Црну Гору, Зупчани на позив турске власти, у прољеће те године, донесу нешто од оружја на збориу мјесто код Петковице да га предаду Турцима, који тога ради бијаху дошли на тај збор. Обично су одређиване аге за тај посао, јер знаду оружје својих чивчија, да га не би крили. Јово Спајић имао је најљепши џефердар у Зупцима. За њ су знали и Требињци, те га није могао сакрити. Оно оружја, што су Зупчани донијели, било је прислоњено уз цркву по братствима. Спајићев је џефердар одвајао од свијех других. Док су се аге препирале са Зупчанима око оружја да га нијесу цијела донијели, дотле Спајићев ага, Диздаревић, одвоји на страну тај џефердар да га задржи себи. То храброга Јова Спајића заболи; па скочи, узме свој џефердар и викне: *„Ко ће са мном, нека иде за мном! Не дам џефердара док ми је на раменима глава!“* — Опали џефердар и отиде кући.

Зупчани сви одједанак скоче, узму своје оружје и разиђу се својим кућама.

Турци (аге) смотају лике на опанке и врате се празнијех руку у Требиње.

То је прави почетак херцеговачкога познатога устанка од 1852. г.

Зупчани су знали да се на томе неће проћи, па се опет скупе код Петковице, и једногласно закључе да нико од Зубаца не иде Турцима, и да их не пуште међу се, поставивши своје поуздане стражаре по висовима између Зубаца и Требиња, и тијем затворе пут из Требиња у Суторину на мору, код Херцег-Новога.

Из Требиња су на Зупце два пута: један од западне стране уз брдо Драчу; други од сјеверне стране преко Арсланагића моста на Требишњици (од града уз ријеку око 5 клм.) Из Зубаца је с Граба до Суторине један пут. Од њега се одваја на Бјелотини једна путања на лијево у Крушевицу, и једна још мало напријед у Сврчуге. Ту је најјужнија граница између Херцеговине и Херцег-Новске околице. Главни пут води кроз Драчевицу правце к Суторини.

Суторину је добила Турска на јужној страни кад и Клек на сјеверној Дубровачке Републике на Карловачком миру 1699. год. Република је управо молила да Турска заузме та два изласка из Херцеговине на море да је сачува од грамзљивости неситијех Млетака.

* * *

Зупчани тада још (1852. год.) бијаху у завади и крвнини с Црногорцима; ваљало им је дакле измирити се с њима да би имали поуздано заплеће и потпору у невољи. Изберу неколика главара познатија, међу којима је био први Јово Спајић, да посредовањем војводе граховскога, Јакова Даковића, умоле црногорскога кнеза Данила за измирење с Црногорцима и за помоћ у борби против Турака.

Кнез Данило, који имађаше широк поглед и велике идеје, одлично прими зубачке главаре (делегате); нареди измирење да се у тој години изврши по народном обичају (крвно коло); посоколи их и обећа помоћ у борби против Турака.

* * *

Лука Вукаловић, тада још млад, занатом трикар у Херцег-Новом, кад чу шта су Зупчани закључили, и шта им је кнез Данило обећао, напусти занат и врати се међу братство на Зупце да се бори за народно ослобођење.

Вукаловић је у свему херцеговачки тип: висок, плећаст, главе

крупне, косе плаве, затворене, чела висока, очију округлијех, плавожућкастијех, погледа мека, бркова чустијех, плавијех, лица широка, пуна, осмјехом прекривена, носа правилна, уста великих, воље јаке, карактера чврста и свијетла.

За лијепим одијелом био је понесен, као сви Срби; носио је доламу од зелене загасите чохе, везену црвеном свилом и златом, грудњак (џамадан) од црвене чохе везен златом, јелек од црвене чохе везен златом с дугметима сребрнијем низ прси, чакшире од чохе модре, докољенице од чохе бијеле, чизме, потпасак од коже сактијана, преко њега крмезли појас и капу заврату. У појасу два сребрњака и о бедри сабљу димискију.

Био је врло гостољубив и разговоран. Духана није пушио; али је радо пио ракију.

* * *

Зупци су у ширем општинском значењу једно племе из различнијех братства или породица: Даниловићи, Вукаловићи, Спајићи, Вици и т. д. Зубачко је племе уопће храбро. Никад није било сасвим подврженo турској власти. Зупчани у свему имају најчистији српски тип. Одратни су, коштуњави, снажни, окретни, бистри, убојити, поуздани, истрајни, већином црномањасти. Оружје им је послије живота и поштења (части) најмилије; гусле, јуначке пјесме и српски народни обичају у срцу и души. Одијело свакидашње: бјелача (гуњ) од бијелога домаћег сукна ваљаног; грудњак (џамадан) од црвене чохе или сукна; чакшире од раше модре; докољенице од сукна бијелога ваљаног; чарапи и назувци, т. ј. напреци, од вуне ишарани; опанци на врнчанице с обувачама од опуте; потпасак од говеђе учињене коже у црвеној боји, преко њега тканица од домаће вуне, проста или ишарана; струка од бијеле или црне вуне са стријекама у боји на крајевима до рèсâ, тканина домаћа; и капа заврата, или вес црвен.

Кад иду на пут, имају: пиштољ и нож у појасу, фишеклије о појасу на кајишу, дугу пушку о рамену, обраменицу, т. ј. торбу, с брашаницом на плећима припрћену, и струку поврх свега.

Стајаће одијело у имућнијех: долама од чохе модре или црвене, опточена свиленијем гајтаном, гдјекоја и златом везена; низ прси с једне стране (гдјекоја с обје стране) сребрне крупне пуце; ћечерма испод доламе с врх кошуље до појаса од чохе црвене са сребрнијем ситнијем плочицама, гдјекоје плочице позлаћене; токе од сребра поврх доламе; чакшире од чохе модре; докољенице од чохе црвене или модре са сребрнијем копчама; чарапи и напрсци од вуне кључани у бојама: опанци умјетно преплетени опутом од овчије коже да се пријеплети бијеле; капа заврата или вес црвен око њега (т. ј. главе) савијена поша црвена или у шарама. У старије доба имали су и калпаке, али их је готово нестало.

Оружје у имућнијех: један или два сребрњака, нож (јатаган) с рукодржом од слонове кости у појасу, и џефердар о рамену. У сиромашнијех: један пиштољ и нож у појасу, и дуга пушка (лазарина од 7 педи) о рамену.

Сваки Зубац је добар гађач (ишанција); гдје оком омјери, ту погоди.

Писац је овијех редака војевао с њима заједно 1861. и 2. год, па се је увјерио да су челик-војници и јунаци. Нема их пун баталион,

па су дочекивали и разбијали по 10 баталиона турске војске. Пушка добро бије и нож сијече кад је у јуначкој руци.

У племену Зупцима нема великих задруга. Братства су задруге у одбрани од насртања спољашњијех непријатеља.

Из братства Даниловића бивали су кнезови зубачки све док се није истакао Лука Лаков Вукаловић, као што смо горе споменули, поставивши га црногорски кнез Данило капетаном, а Јова Спајића сердаром зубачким. Кнез црногорски Никола дâ му војводство 1861 год.

Војвода Лука Вукаловић својом дугом и јуначком борбом за народно ослобођење у Херцеговини заузима најглавније мјесто у историји херцеговачког првог устанка и ратовања. Он је био главни чинилац у томе устанку од 1851. до 1862. г. закључно. Он је задавао много бриге Стамболу, откуда су слали војску и најбоље ђенерале (паше) у Херцеговину. Он је привлачио пажњу Европе на Херцеговину, која је прислушкивала прасак херцеговачких џефердара, помишљајући на одјек у Црној Гори и Србији. Комисари су турски и европски доходили у Херцеговину, испитивали узроке устанку, и обећавали устаницима златна брда само да положе оружје. Најпослије се било дошло до неколиких повољнијех и корисније концесија онда кад је Омер паша с међународном комисијом дошао у Мостар у пролеће 1861. год., које су се могле примити као подлога за будућност. Писац овијех редака, овлашћен од главара устаничких, дошао је у Мостар у јулу мјесецу 1861. год. и преговарао с Омер-пашом и европском комисијом о олакшицама, које устаници траже. Дошло се било до повољнијех резултата.

Али . . .

* * *

Војвода Лука Вукаловић није знао ни читати ни писати; али је знао јуначки војевати, угледајући се на бесмртнога Кара-Ђорђа и Милоша. Није био срећан ни он ни његови ратни другови, који су га надживјели, да виде Херцеговину и Босну ослобођену. Морао је најпослије 1865. г. с тужнијем срцем оставити Херцеговину и отићи у Русију, гдје је одлично био примљен, Умро је у Брђанској 1875. год. на земљи, коју му је даровао Цар Александар II.; умро је на рукама својега сина Богдана и својега шурака Милоша Срећановића, који се од њега није одвајао и био му свуда десна рука; умро је у једноплеменој, словенској, великој Царевини Русији; али далеко од својега завичаја; далеко од своје миле отаџбине, у којој се родио и за коју је живио и радио; далеко од својега јуначкога братства и племена; далеко од својих пријатеља и ратнијех другова! —

Понио је у гроб тешку рану и бол што није дочекао ослобођење српскога народа. Његово ће име захвални Херцеговци с поштовањем спомињати од кољена на кољено, као што га спомиње и његов ратни друг,

Архимандрит
НИКИФОР ДУЧИЋ.

У *Биограду*, 1897. год.

Снови

— Јован А. Дучић —

I.

Знам да не знаш у мом срцу
Кол'ко бјеше пустог жара,
Каква бјеше чежња моја
Што ми бурну младост згара,

Ал' олтару срца мога
Вратиш ли се, ђ'јете мио,
По пепелу знаћеш гдје је
Некад страшни огањ био . . .

II.

Сањао сам да сам с тобом
У гондоли насред мора,
Бјеше поноћ, а звијездице
Сијале су одозгора.

И када ти причах страсно
О љубави своје жару,
К нама приђе авет једна
Споминућ' ми љубав стару.

И зваше ме да се вратим
У дубоке оне ноћи,
Слатких снова, пољубаца,
И заклетве у самоћи.

Скочих журно да сатарем
Мрску авет црне боје,
Кад се пренух — ледном руком
Давио сам срце своје . . .

III

Кад на моје груди панеш,
Не ћеш заспат' пуна жара —
Ту се бију двије војске
А на челу са два цара:

Страшно Срце са Разумом
Дивљу борбу туде гони,
Ту су чете слатких снова
И спомена легиони.

С тебе су се закрвили,
С тебе ниче борба клета,
Што разлама разбојиште
Љутом вриском тол'ко љета.

Ал' не бој се! Луда војска
Још и даље нек се таре,
Обада'је ће теби дати
Своје круне и скиптаре!

IV.

Ув'јек писах страшне пјесме
Кад се једне моме сјети',
И ужасне снове снивах —
Зле духове и авети.

Ал' о теби када мислим,
Ја зле снове нагло бришем:
Све се свађам с анђелима,
А сутра им химне пишем.

V.

Мољах небо да отвори
Прозорчиће свога сјаја,
Да ми душа свјетлост позна
И невиност чистог раја:

И отвори свето небо
Два дивотна твоја ока,
И сјај рајски твоје душе
Озари ме са висока . . .

VI.

Клео сам се теби, душо,
Да ми љубав лажна није,
Да не љубљах никад још'те
Нит се иком заклех прије.

Док ме прену, тад, кад тихо
Цароваше ноћ дубока,
Црн и грдан ноћњи лептир
На крилима са два ока.

Он је пред нас на сто пао,
Кад се р'јечи бјеху чуле . . .
А полако — дванаест сати
Удараше с мрачне куле . . . .

VII.

Моја Љубав подигла је
Свете храме у самоћи,
Ја у њима бдијем вјечно
Сваког дана, сваке ноћи.

Мени ступа црна Сумња
Свештеница овог храма,
Па ми шапће, па ме учи:
Та је вјера — јерес сама!

Ја вјерујем старој друзи,
Њене р'јечи слушам тајно — —
А све љубећ', љубећ' тебе
Неизмјерно и бескрајно.

VIII.

Да сам краљу, ја бих за те
Круну, скиптар, пр'јесто дао;
Да сам витеа, славу своју
И пред ноге твоје пао . . .

Да сам рибар, мреже своје,
Шум и пјесму, сиње море;
Да сам пастир, ја бих дао
Б'јела стада, лисне горе . . .

Али пјесник, с тајним болом,
Стиште само срце своје,
Трже мили цв'јет спокојства
И пред ноге баци твоје . . .

Јетрвице

— приповијетка из Босне. —

I.

Од како нас оно буна затра и поништи толике људе и њихова добра, прошло је било неколико година Многи, што но бијаху некад прве газде, први људи, опадоше, — а многи, што бијаху теке дућанџије, оживише. Баш к'о канда је потекла била мутна ријека, па неком оборила све до шљемена, а неком наниjела и блага и добра и задовољства.

Тако и буна.

Одједноч се затрло бјеше толико наших првих кућа и претворило у сиротињу. Не би на све своје прсте мог'о да изброjиш, колико их је дошло до торбе и палице... а све оних староња, што до jуче мишљаху: ко сам ко ja... ко ће са мном... ко ми шта може!...

А данас — ето.

И Гајићи су изброjали доста дана од како оно сила божja удри на манастир.*) Све им бјеше пошло низбрдице, би рекао: осташе људи одједноч ама на пустом прагу. У том jаду умре покојни Станко, а оста Тошо са синовима и цијелим домом. Али тек што мину буна и оде онај дим и метеж... чо'јеку к'о да пуче пред очима. Не подаде се тузи! Не зајаука шта би од његова мâла, већ засука рукаве па ко из младости поче да ради.

Па ти сад реци — поможе ли му Бог jал' која грjешна душа. Ено данас Тошо Гајић опет — Гајић. Газда чо'јек, трговац чо'јек. Наш ти сељак зна само гдје је дућан газда Тоше Гајића.

А једва која година од буне.

*) Манастир Тавна.

Па радост, па задовољство у кући Гајићевој. Заборавио се стари jад, а нов живот, ново весеље. Подмладио се газда Тошо, па ако му што и споменеш, он махне руком:

— Бог узео, Бог и вратио!... А прича ти чо'јек. Баш му, к'о аман, ни на крај памети кад му се пороби кућа, запалиште дућани а приграбиште земље по Јањи, Брjесници и Мећашима.

Па миран, задовољан.

Прије годину двије оженио Лазу, па би сад и Јову. Два сина, два бора зелена, па још ту радост да види очима.

Лазу је оженио од фамилије, од Максића. Невjеста му све'дно к'о његово чељаде, к'о с њим да се родила, да је расла. Свакоме мила. А Лазо и она — да умру једно за другим.

— Само теби, брате, желим к'о моја Ружа... Ето то толико... рекао би Лазо брату.

А никад да је се сит нахвали.

И баш некако у очи Петковице нађе се у Лазе мушко дијете. Ђед да излуди од радости, а Лазо милује Ружу, баш к'о аман не зна пред ким ће да се прекрсти.

И прошло неколико дана. Било, тако, код њих сијело. Крстили Лазиног малог а ту сијело и читава њихова фамилија.

Ту вече помену отац да ће да жени Јову.

— Да још и ту радост видим очима, па к'о свети Симеун рекнем: њиње отпуштаjеши раба своjега Господи! Да рекнем да сам видио своју радост, спасениje...

И ту се почео жив говор.

— Само желим и свом брату цуру, к'о што је моја Ружа, моја Ружица, моја Ружмаринка... вели Лазо а радостан.

Сви веле сад ову, сад ону, као кад су — фамилија.

Не да Лазо.

— Јок! Ни једна није к'о моја Ружа... ни да јој папуче окрене. Дедер другу...

*

Кад су пошли Гајићеви сватови у Н. по ђевојку, било је у позну јесен. Ту је сила и опрема јер треба цијелом Босном прегазити до двора невјестина.

А баш права кита и сватови. Све по пушци и по десној руци — што рек'о неки.

И прошло је неколико дана док пуче абер — ето сватова. Изиђоше газда Тошо, изиђоше пријатељи, све у сусрет. Пуца пушка сватовска, Бог мој, мислиш читава војска иде. Све звони од пјесме.

А по сокацима мало и велико.

Весело.

И кад се сватови одморише узе ђевер Лазо брата за руку.

— Јово брате... Довео сам снаху... Довео сам ти жену... Их, болан, сретан си, пресретан! Твоје среће није нема. Злато, брате!

Мило Јови. Грли брата и притиска на груди — мило му.

А Лазо пун милоште. Аман нико жив да умије тако да помилује снаху к'о он. Тјеши је, прича, разговара, а ни да се окрене од ње.

Сав сретан што је довео правог анђела у кућу — што је усрећио свог јединог брата. Гдјекад само видиш му тих некакав облачак на челу, али к'о да га руком скинеш, кад га снаха ослови:

— Брате!

А у авлији звони од пјесме:

„Ђевере, златан прстене,
Ђевере, златан прстене!

Поведи снаха гиздава
На тија вода широка.

— — — — — — — — —

Цануле, мори, цануле
Ђевере, златан прстене!

И сјутри дан у нећељу били сватови, а пошље сватова наступили мирнији дани.

Новом невјестом задовољна цијела кућа Гајићева. Задовољан стари Гајић и стара Гајићка. Задовољна Ружа, а задовољан и младожења.

Лазо најзадовољнији.

— Да пазиш јетрву, вели Лазо својој Ружи... к'о очи у глави да је пазиш... Ко сестру... и више. Оно је жежено злато, прави анђео!... хвали Лазо.

— Пази снаху, дадо, вели матери. Онаке снахе не виђе ље... Оно је добро к'о хљеб, јадна. Злато једно.

А како Лазо угађа својој снахи, ни Јово јој не угађа тако. Би је дворио да може.

Старијима мило, до душе.

Мило и Јови.

II.

Млада невјестица Гајићева допала се свакоме. Лијепа. Очи су јој велике, тавне, к'о угљен. Над њима црне дугачке обрве, састављене. Носић лијеп, уста румена, малена. И зуби лијепи, па к'о бисер. А стас јој танковијаст, висок.

А име јој Милка.

Само јој рекоше да некуд чудно разговара. К'о аман да је горда, да јордами; јал' ти је така нарав. И кад иде некуд чудно, па поред Руже баш к'о туђа.

А Ружа Лазина с њом к'о са сестром. Баш јој гледа сваку вољу, жељу, радост. Зна да јој тешко, да је далеко од дома од рода. Мисли Ружа по себи.

А у дому Гајићевом измијенило се много свијета. Сва фамилија обишла нову невјесту. Честитају.

Таки адет.

И у томе наступила већ и јесен у велике.

III.

Од како је био пилав (свадба) у кући Гајићевој, оплакала је Ружа много дана и ноћи. Крила је сузе по стотину пута, но једноч тако затече је мати Лазина.

— А шта то, шћери? чуди се она. — Шта је па плачеш, душе ти... вели она. Кажи најн, очи моје...

— Ништа, најо... вели Ружа, а суза за сузом котрља јој се низ оне лијепе и румене образе.

Не вјерује ная.

— Ништа мојих ми очију, најо...

Па пригрли дијете и поче да га љуби, а сузе никад стати.

Али најн не рече ништа.

И тако по сто пута наиђу јој сузе, па ни сама не може да устави ту силну бујицу.

Осјетила Ружа да јој Лазо ни налик на оног. Осјетила да му никад није на очима к'о некад што је била. Па и кад разговара с њом, к'о прекo срца.

А кад се осами облете је мисли баш као насртљиви лептирови. И сјети се тако оне хвале, оне љубави, оне милоште Лазине.

Па је стисне око срца нешто хладно, као да га је сама гуја опасала.

А то најy бацило у бригу.

— Не свиђа ми се Милка, вели једноч свом Тоши. — Некуд тућ инсан.

— Јес', вели он.

— Некуд к'о да и није невјеста... Не држи се.

— Е јес', ја.

Тако разговарају.

— А Лазо је пази боље нег своју Ружу... опет ће свекрва. — И дворио би је да може... К'о аман да јој Ружа није ни близу...

— Зар Ружа?... вели стари. — Не дирај ми у Ружу, матора... Ружа је злато.

— Баш злато... Баш злато, ја... потврђује ная.

И прича Тоши.

Но тако је то било у јесен, па тако и пошље. Како су протицали дани није се ни осјећало са свим. Вечери, сијела, разговори насташе с дугим ноћима.

IV.

У сред те зиме завлада нека зараза по вароши. Поумира свијета мноштво и страх завлада у свачијем срцу. Мало, мало, па си могао чути како на торњу зазвони на једну страну, док истом чујеш: умр'о овај јал' ти онај, а знаш да си се на два дана прије с њим јал' сре0, јал' сједио, јал' разговорио.

Па те прожма к'о нека ледена шипка некуд на лијевој страни. Страх.

А једног дана у богојављенској недјељи разболе се Јово Гајић и паде на душек. Узнемири се 'сва чељад. Усели се наједноч жалост и омарина у весели дом Гајићев. Родитељи суморни, тужни, а Лазо да свисне за братом.

А Јово клонуо на душеку па само гледаш кад ће да душу пусти. Неки огањ осуо се по цијелом тијелу његовом, а уста сува, очи мрачне, мутне.

Забрањено ући у његову собу. Зараза.

— Ко буде с њим ноћивао и дотицао га се, нек не мисли више на свој живот — говораху.

Скуп је живот сваком у таким приликама, рођо мој. Је ли само колера јал' ти друга која зараза, угину

у срцу људском сви осјећаји; зацари се у човјеку само брига за собом самим. Заборави све друго. Мајка отискује од себе своје рођено одојче.

А Јови Гајићу све горе, све горе. Лијечник све већма забрањује.

Но од како је Јово Гајић пао на постељу, Ружа Лазина не одмиче се од њега. Срце јој се следило за њеним ђевером, па и ако очима својим гледа и у своју смрт, не може да се растави од њега. Она га по све ноћи чува, лијечи, хлади, његује.

А нити да унићи Лази ни родитељима.

— Ја ћу, вели, сама....

И страх још већи у кући Гајићевој.

Мало, мало, па чујеш гдје зазвони на торњу. Или чујеш гдје ти вјетар нанесе оно испрекидано и тужно „Свјати Боже“...

И једне вечери Ружа малакса, клону. Осјети како је кроз тијело прожимље час лед, час оган. Руке јој изнемогоше, кољено задрхта.

И простирје себи душек близу онесвјеслог ђевера. Леже.

Тај исти дан Милка, млада невјеста Јовина, запреже кола и пође на пут. Ни Јови ни Ружи не рече ни збогом, већ се уви и по највећој зими крену родитељима.

А смрт, као каква оштра коса што савија траву и цвијеће, тако је косила од куће до куће, старо и младо, мушко и женско.

Лазо Гајић да свисне за братом и женом.

Но као да је анђео спасења дотакао се и дома Гајићевог: једног истог дана подиже се и Јово и Ружа.

А с тиме мину зла судбина изнад дома њиховог.

*

— Ружо моја, анђеле... говораше Лазо својој Ружи. — Ниђе те нема, анђеле... Ти си ми спасла брата, спасла нас... спасла овај дом... Опрости што мишљах за *kojekova* да је бољи од тебе... среће моја.... Ниђе тебе нема, твога срца, твоје љубави.. Благо мени с тобом....

И дуг пољубац пун захвалности и среће паде на блиједе али осмјехнуте усне Ружине.

Илија З. С.

* * *

Листала гора и цветао крин,
Трава се пољем зелени,
А лугом мирише свежи рузмарин,
И игра се лептир шарени.

Враћају се ласте у негдашњи стан,
А лахор с цветом тајно шумори,
Буди се живот давно успаван,
Одјекује песма у гори.

Сунце из мртвила васкрсава свет...
Само роб презрени још спава!
Њега не буди ни песма ни цвет —
Већ олуј, бура, грмљава!

Сокољанин.

1897.

Мухамед II. Освајач

(Махмут II., Мехмед II., Султан Гази Мехмед, Фатих Мехмед, Бусрук (велики), Абул Фатих (освајач). и Гази (побједилац невјернијех).

(1451.—1481.)

Цртица **Јована А. Дучића**

посвећено Мехмед-Али-паши Ризванбеговићу

I.

Његова слава дигла се је над пирамидама људскијех лешева, над развалинама силнијех држава̄, свијетлијех пријестола и свештенијех храмова̄ . . . Бог његов, Бог правовјерних, створио га је громом, који је с тутњавом и сијевањем прелетио доба своје, а за собом оставио врисак и јаук, развалине и згаришта, океане крви и милионе покошених живота . . . Име његово бјеше за слабе и невине ужас и очајање, а за народ правовјерни бјеше звучније и милије него икоја кајда лаке бајадере; јер свијетла сабља његова дигла је пријесто Отомана на нај јаче и највише стубове — јаче него што су тавне хриди мрачног Тавриса и древнога Либанона —, и високо изнад домашаја ма које силе на све четири стране свијета! Свака зора живота његовог рађала се с тутњом громова и вриском нејачи, а свако вече црвенило се је пурпуром румене крви с крвавијех бојишта! — Био је оркан, који је потресао сву атмосферу, све стихије од Индијског до Атланског Океана; био је Самум, који све што није могао сагорјети, он је поравнио, расуо, разорио . . .

Био је силан! . . .

Цио живот његов био је непрегледна поворка беспрекидних борба и побједа̄, а од громког топота и хода његовијех во́јска̄, тресла се и мала Европа као и бескрајна Азија. — И велика Абулфата, за свијех тридесет година свог царског и владалачког живота, није находио ни једног слатког часа у свијетлијем сводовима мирисног сераја, ни у звуцима њежне сантуре, ни у пјесми из ђула булбула . . . Његов свијет бјеше бојиште, живот његов бјеше битка, а сласт и срећа бјеше му побједа.

Био је силан!

Вијекови само рађају по којег од такових исполина̄, — кога тек на гробу му можеш да измјериш са три корака — као што за Наполеона рече један пјесник.

Али сила Мухамеда II. бјеше бесконачно голема, бјеше бесконачно страшна!

II.

— Блажен нека је заповједник правовјернијех, пред којим пану стијене Цариграда! . . . Он ће бити најбољи владар, и његова војска биће најбоља.

(Пророк Мухамед).

Мухамед II. Освајач, био је син Амурата, Мурата II., сина Мухамеда I-ог; био је праунук Бајазита I. Илдерима, а прапраунук Мурата Косовског, сина Оркановог — сина оног, који је први од Правовјерних стао ногом на европско земљиште. Био је седми султан по реду од Оркановог оца Османа, који је дао име Османлијама а живот османској или отоманској династији, која и данас живи на убавом Босфору. — Родио се у Дренопољу, Адријанопољу или Једренима, онда пријестоници турској, 1430. год. по Хр.

Сила потомака Османа и Оркана, већ онда је улијевала страх свијем силама свијех земаља. Србија на Косовом Пољу под Лазарем, Бугарска на Костенпољу под царем Шишманом, Угарска под Владиславом Пољаком код Варне и Француска под Никопољем, искусили су судбоносне ударце буздована азијатског, тако да је већ Мухамед II. дошао на свијет

као готов Самум, који ће да поравни, све што није равно . . .

И онда када је Мурат II., отац његов, у Кавказу приносио жртве вјери праотаца и, као онамошњи аскетик, шибао тијело своје до несвијести, — онда је син његов Велики Мухамед, који свима отоманским поданицима царства изгледаше слабо и немоћно момче, плео већ бич да опаше њиме свијет, као змија древног Лаокона; — спремао се да створи царство своје у коме му сунце никад не може заћи . . .

— „За мном ко ме љуби!. . .“ рекао је он, праунук оног султана што но угарскијем посланицима рече: „право моје оснива се на овом“ (показавши криву димишњију).. „За мном ко ме љуби!“ рекао је и оштром мамузом дирнуо хата арапског силни Мухамед II., кад је у Магнезији чуо за смрт очеву (фебруара 1451.) — Кроз стотине година су сиједе хоџе, свештени шеси и биједни факири силазили на обалу Црног Мора и упирали поглед према „купи меда, гори од шећера“ а послије: „гдје се виле у шербет купају“ к'о пјесник што рече. Па и млади и јуначни султан Мехмед II. подиже бритку сабљу и силнијем војскама уприје према Цариграду, граду Константиновом.

Кад је умирио побуњене Азијате, утврдио привремени мир с Грчком (Хиом, Лесбом), дубровачком, млетачком и ђеновешком републиком, владаоцима српским и влашким, почео је млади цар да сања бојишта, побједе, јурише, које Европа није дотле памтила. Ни сна ни мира имао није: нити је слатка урма с индијских поља, ни њежна цитрона с тихог мора, могла да пружи хране најдостојнијем нашљеднику сабље Пророкове.

Мислио је на Цариград.

III.

— Паук ће бити стражар твојијех палаца и шатора; он ће затворити улаз врата њиховијех, а гробни глас сове одјекиваће под високијем сводовима палате Афрузијабове.

(Један персијски пјесник).

Најдивнији град свјетски, град оног Константина Великог и грозног (306.—337.), који је и тровао и убијао и метанисао у исто вријеме; — оног, који је своју жену, рођеног сина и свог зета и толике друге сроднике, живота лишио; који је дизао и цркве и тавнице у исто вријеме, — ваљало је да претрпи пророчанство пјесника-пророка персијског: да сова одјекне гласом гробнијем са порушенијех стубова и старог Византа и пане и задњи мишић живота некад најсилније државе свјетске, чија се снага сада састојаше сва само у Селембрији и Перинту на Мраморском Мору, и Месембрији и Анхијали на Црном Мору, — и која бјеше тад најмања и најслабија држава на Балканском Полуострву. На болесничкој постељи лежао је именак првог Константина, Константин дванаести и добри, када је вјесник са далекијех страна пао преда њ и донио тешку вијест: да силни млади цар османлијски диже многобројну војску на стијене цариградске.. И заман молбе које је Константин XII. слао великом цару и у којијем призиваше и самог Бога да му срце ублажи — паук почео бјеше да преде конце по дворовима његовијем! . . .

А једног дана 6. априла 1453. г., 265.000 војника: 150.000 пјешака, 100.000 коњаника, 15.000 јањичара и 425 тврдијех лађа осваду пред бијелијем Цариградом уз громку пјесму и кућањ дефова, талумбаса и свирала. — Но Цариград који је до тада пет пута одбио јуначки навале турске, није се ни сад шале предавао. Онијех 8000 војника у њему, бранили су се храбро и одлучно на челу са пошљедњијем Константином XII-им, Драгазом (Драгашем).

Али сила младога султана бјеше бесконачно велика. Све старинске и нове справе за рушење градова, бјеху у његовијом лађама, које он преко суха по даскама пренесе до у сам залијев цариградски.

Ту су били и они чувени и грдни топови, што ни једног од њих 100 волова

није могло повући, а који километар далеко бацаху арна од 1200 фуната тежине.

И Грци скоро пуна два мјесеца држаху се и очекиваху помоћ, док се једног дана, 9. маја, не сурваше дивне куле цариградске и „не падоше стијене пред завредником правовјерних“, који на бијесном хату, појури преко лешева, међу којима је лежао и пошљедњи Константин XII-ти. И јурнувши кроз врата св. Романа, дође у цркву св. Софије, са чије говорнице његов хоџа запјева побожне суре из Корана, проглашујући храм хришћански у богомољу мусломанску.

Снови његови бјеху остварени и он је кривом својом димишћијом отворио себи пут, куд га је живи занос носио:

Кључ Европе бјеше у рукама младог потомка Орхановог, који бјеше тек у двадесет и четвртој години!

IV.

На тихом заливу Тиренског Мора, била је у том добу доста јака и моћна република *Ђенова* а на истоку од ње још моћнија *Млеци*, прва на челу са својим *подестом*, а друга с *дуждом*. Грдне лађе њихове пловиле су по цијелом Средиземном мору, сабирајући великом трговином све благо и злато богатог југа и истока. Невјешти и немоћни потомци Михајила III. Палеолога, нису ни могли ни знали, да се од овијех вјештијех и јуначкијех републичица заштите, те богатство и Ђенове и Млетака увећа се богатством острва по Архипелагу, које ове присвоје и колонишу.

Али када је Мухамед II. освојио и Морејту и оборио грчко Трапезунтско царство на обали Црног Мора, гдје владаше цар Давид Комнен, (који са седам синова погину, не хотећи прегорјети вјеру својих отаца) није испуштао ни онда из ока богату Ђенову и раскошне Млетке, једну на западу, а другу на истоку Апенинског Полуострва.

И Италија је искусила силног побједиоца у великом Мухамеду II-гом, јер велики су поразі, које је велики Гази-Султан учинио над неким државицама некад ненамјерног и великог царства римског. Отранто у Доњој Италији освоји 1480. г. и заузме Негропонт и Лемнос од Млечана и најпослије их присили на један сраман мир! . . . Као Цариград и Трапезунт под немоћним Палеологовићима, тако и Молдавија под несретним потомцима Мирчиним, пане под ћорду Абулфате.

Но још 1454. падоше посланици на двор Ђурђа Смедеревца и донесоше ову поруку Мухамедову: „Србијом је, по праву признатом од стране османлијских султана, владала династија Лазарева (Лаз-Оглије). Пошљедњи је представник те династије преминуо у лицу деспота Стјепана Лазаревића, сина Лазарева. Деспот Ђорђе није Лаз-Оглије, већ је Вук-Оглије. Право Ђорђа Вук-Оглије да влада земљом Лаз-Оглије није ни мало јасно падишаху. За њега је јасно да османлијска династија има нека права на ту земљу, јер с династијом Лаз-Оглија бјеше у женидбеним везама. Свакако султану та земља треба. Он је од деспота тражи. Пристане ли овај да му је на лијеп начин уступи, онда му султан даје на мирно уживање старе земље Вук-Оглијеве (т. ј. Косовску равницу с Приштином) и још варош Софију. Не пристане ли, онда је тим самим са стране падишаха навијештен Србији рат...“ Али и не чекајући Ђурђевог одговора освануше на српском земљишту једног дана силне чете цариградског освајача, какве се никад прије не дигоше на Србију. Но и послије јуначких и дугих отпора, најпослије 50.000 људи постали су њихово робље од којих 4000 као робови буду насељени у околици освојеног Цариграда, а друго распродано у робље по Сирији, Египту и т. д. Наскоро за Србијом, затим за Морејом, Влашком и Трапезунтом, сурвало се и крваво пријестоље босанских краљева 1463. — Босна, под пошљедњим својим краљем Стеваном Томашевићем, убијцом и џинијом, буде такође освојена. Краљ Стјепан

задрхтао је у пријестоници својој, Јајцу бреговитом, кад најприје Подриње а за њим и тврди град Бобовац издајством кнез-Радаковим паде у руке чета Мухамедових. Мехмед-паша, (иначе Махмут-Оглу, први и најмилији доглавник великог Мухамеда, а син Српкиње монахиње цариградског манастира св. Јована Претече и брат Михаила Ангеловића Аботовића, који је послије био и зет царски и беглербег румелијски) — потјера пред собом пошљednег Томашевића, најнедостојнији изданак владалачке једне династије и сатјера га у Кључ, одакле му се преда на милост и немилост, на — *вјеру*. Силни Мухамед II. натјера Стевана те напише писма на све старешине и главаре своје да градове и каштеле без сваког отпора цару предају. За тили час питома Босна бјеше освојена, а силни цар убије краља Стевана, пошто му најприје, по свом обичају, живом одере кожу са леђа и отме 2 милијуна жутијех дуката, што их је овај убијца и краљцидија био згомилао. Трећина цијелог живља босанског и цијело племство мораде примити вјеру мењака султановог, а 12.000 њих, који то не хтједоше подављено бјеше у хучноме Врбасу. Осим тога 200.000 робова одведено бјеше у ропство, а 30.000 младића претворено у јањичаре!.. Босна бјеше поражена; а и Херцеговина, из које њен Херцег Шћепан Вуцков Косача, са задовољством посматраше несрећу свог сродника краља босанског, осјетила је такођер над собом бич најнемилостивије судбине. Наскоро за Босном бјеше освојена и Херцеговина, но уступљена на данак од 25.000 дуката и роба — Шћепана, најмлађег сина Херцег — Шћепановог, који умире 1518. код Халеба на истоку, као Ахмет-паша Херцеговић, док и она 1483., на неколико година послије смрти Херцег-Шћепанове паде коначно у руке Мухамеда II., који прије тога протјера завађену дјецу Херцегову, Владислава и Влатка, а земљу им придружи осталим својим провинцијама.

Побједе за побједама су се низале, јер најсилнији отпор Мухамедов, жестоки Ђорђе Скендербег, који га из тврде Кроје одбијаше јуначки и смјело, бјеше још 1467. у Љешу у Арбанији бјегунцем а у највећем очајању умро. Скендербег, који некад (за Мурата II.) бјеше и сам образован за јањичара и кога мудри Рим назва „Athleta Christi“ (Атлет Христов) сметао је једини великом Фатих Мехмеду да се назове најсилнијим; јер једини он на Балкану бјеше непобијеђен до смрти, — и поред све крваве борбе с Османлијама за пуне 24 године, у којој одбијаше и најјаче турске најезде, као оно 1465. год. (150.000 Османлија).

... Али након свега тога, све од Црног Мора до Јадранског, Јонског и Егејског, па све до преко мутног Дунава, пало бјеше под криву димишњију *Мухамеда егира, султана, цара свију крајева истока и запада*, како се сам називаше. У један исти мах ратовао је с Угарском Пољском, Папом, Египтом и Персијом, а за петнаест година, од 1453—1468., покорио бјеше Цариград, Србију, Босну а за њима Зету, Арбанију, Морејu и т. д. и т. д. Оно неизмјерно благо и непроцијењено богатство, које је незаконито пало у руке крсташких чета за вријеме крсташког вандалског освојења Цариграда, пало бјеше сад у руке новог освајача, њиховог побједитеља и побједитеља анадолског, угарског, српског, босанског, херцеговачког, румунског и т. д. и т. д.

Разбио је и Персијанце у Азији и отео Крим и потчинио себи ратоборне кримске Татаре и њихове дивље чете — дивљије него и чете Мухамедове, у којима бјеше разноликости племенских раса, као некад оно у војсци Ксеркса, сина Даријевог.

И — побједама не бјеше краја.

Да не бјеше једног грдног пораза 1456. под Биоградом, кога је са силном својом војском од 160.000 и 300 топова, поднио моћни падишах од српских и угарских чета, којима на челу бјеше храбри Румун Јован Хуњадија (Сибињанин Јанко), његов

би цио ратнички живот био само једна велика и грдна побједа; али у том боју мало те није и сам Мухамед II. пао под Биоградом . . . Но доцнија и велика освајања, заљечила су један неосјетан удар у низу толиких његових витешких побједа.

V.

Намјера ми је да освојим и острво Родос и дивну Италију! . . .
(Пошљење ријечи Мухамеда II)

На Средоземном Мору, близу убаве Малоазијске обале, лежи дивно и богато острво Родос. За то мало острво, у простору једва 140 миља, везане су велике и значајне историјске успомене и од старог доба, а нарочито из времена крсташких ратова и послије њих; но најзначајније је било до тада са ратова, које је водило са морским разбојницима и Мухамедом II. Освајачем.

Родос, (прозван тако због многих и разноврсних ружа његових), био је у старо доба станица на путу из Египта, Финиције и Сирије у Грчку, и некад врло чувено са свога богатства и живости. Имао је и својих колонија по Италији, Сицилији и Шпанији. У његовим рукама биле су грдне и многобројне трговачке лађе, које су пловиле по онда цијелом познатом свијету, а и ратне лађе, који су многим душманима величанственог Родоса задавале доста страха. Био је врло густо насељен а имао је у то старо своје доба и своју владу: сенат на челу са предсједником или *пританом*. На Родосу живили су некад велики умјетници и научници, а цио град био је дивно украшен красним статуама највећих вајара грчких и источњачких, те има спомена, да је на Родосу било некад преко 300 таких скупоцијених умотворина, различитих кипова и то све љепших од љепших.

И сам Виргилије заносио се Родосом и пјевао му.

Како је Родос био посвећен Сунцу, била је онда туде и онај чувени кип бога Аполона, кога су Родошћани дигли послије једне непријатељске инвазије у славу свога заштитника; а тај кип био је тако огромно велика, да су испод раскораченог Аполона могле да плове, заједно са свим разапетим једрилима и катарка, највеће и највише лађе које су се стицале у пристаниште острва, гдје и бјеше подигнут кип родошког заштитника, са чијег је чела горила вјечита ватра и освјетљавала море и показивала у помрчини пут у луку, све док од силног труса није малаксао Аполон и спустио се у дубину пред Родосом.

Острво ово водило је од искони силне ратове: са царицом Артемизом Каријском, Александром Великим Македонским, Димитријом Полијарцетом, Касијом Римљанином, Арапима, Генувесцима, турским гусарима, Крстоносцима, Мухамедом, Сулејманом и т. д.

Због убавог његовог природног положаја, а и због тога што то бјеше једна значајна тачка у ратничком а и трговачком питању, он је увијек био на ударцу многим и највећим завојевачима свјетским. Од остатака Аполона родошког зидани су и по Цариграду и Риму и највећим пријестоницама највеличанственији стубови и сводови, јер и са своје љепоте Аполон родошки био је једно од оних седам свјетских чудеса! . . .

За вријеме најзнаменитијег Хохенштауфовца Фридриха II., или, боље рећи, послије пропасти хришћанског царства у Јерусалиму, у почетку XIV. вијека, многи *тевтонски* и *ливански* ритери и ритери *templijeri* (ритери светог храма), пођу из Палестине да широким мачевима својим тријебе све јеретике и непријатеље, а ближњем свом пружају потпору и помоћ. Било их је много по обалама Источног и Балтијског мора, но било их је много и по Јужној Европи.

Године 1311. освоје Родос и ту се настане.

Историја средњег вијека забиљежила је нечувена јунаштва те чете јуначких ритера, који су се, баш као орлови с не-

приступачне клисуре спуштали низ Средиземно Море па нападали, освајали, рушили и пљенили; но у чијим скоро гусарским дјелима бјеше ипак доста и племенитости и пожртвовања за потиштене и невољне. — Ови ритери звали си се још и ритери *јованци*, ритери св. Јована Јерусалимског.

Мухамед II., послије освојења Цариграда, сјетио се дивног Родоса, те са двогубом жељом: да освоји острво и да сломије упорност родошких ритера, пошаље на Родос, децембра 1479., једну велику и страшну флоту са многобројном војском. Али и витезови родошки бијаху утврдили обале своје са свих страна, те и не сањаху да има силе која ће се примаћи у луку, на којој, мјесто некадањег Аполона, дизала се сад огромна кула св. Николе Чудотворца, са величанственом ратном заставом витезова јованских.

И јуначки ритери на челу са својим гросмајстером Петром Д' Абисоном, (D'Aubusson de la Feuillade) браниши су се заиста витешки и крепко: али сила османлијска бјеше неизмјерно велика, и тај страшни бој трајао је читав мјесец дана, непрестано из дана у ноћ.

И најпослије се очајна битка сврши с великим родошким тријумфом: флота бјеше жестоко поражена, јуриш сасвим одбијен, пошто османлијска војска бјеше поражена са 10.000 мртвих и 15.000 рањених.

А велики Фатих Мехмед диже свечану заклетву против Родоса! . . .

Све побједе које бјеше однио, сва крвопролића од Хелеспонта до ријеке Саве, Дунава и Неретве и т. д., и све грдне пирамиде лешева, које је остављао за собом, не бијаху довољне да плате големи губитак флоте и увреду нанесену од малог Родоса великом Абулфати! . . . Само смрт његова (од колере, у четвртак 3. маја 1481., у Малтепе код Скадра) кадра је била да сачува Родос од његове велике и грозне освете . . . све док оно силни султан Сулејман не паде под кулу св. Николе Родошког са 300 лађа, 100 убојних топова и 150.000 војника, године 1523., лицем на Васиљев-дан.

VI.

Мухамед II. умро је у Витанији г. 1481. у 50-тој години живота, пошто је 30 година владао, а толико исто и ратовао! Пошљедње ријечи биле су му: огорченост на Родос и жеља за Италијом, које мало прије исписасмо. Оне ријечи захтијевао је да му се и на гробни споменик напишу.

За 30 година он је 12 држава и више од 200 градова освојио. Оборио је 2 царства: византијско и трапезунтско; седам краљевина: Србију, Босну, Албанију, Влашку, Морејu, Кастемини и Караман; острва: Негропонте (Еубоеју) Кефалонију, Лезбос, Лемнос, Тенедос, Имброс и Тасос.

Био је силан!

Милијонима живота искупио је својих тридесет владалачких година и костима људским засијао све од Каспијског и Црног Мора до Јадрана.

Турска историја и традиција приписује му велике особине самог избраника божјег, кога је ресило све, што је могло да уреси најмудријег и најјуначнијег цара и владаоца Праовјерних. Она га сматра за донде најдостојнијег именьака великог Пророка и најдостојнијег носиоца сабље Његове.

А историја опћа биљежи име његово, као име једног од највећих освајача свијех вијекова!

Под храстом...

Под лиснатим грањем стољетнога храста
У тишини ноћној, усамљен од св'јета,
Ја о теби сањам, сањам и удишем
Свјежину и мирис успаваног цв'јета.

Опојена душа у блаженству тајном
Лети и над тобом к'о сан благи бдије,
Милује те, љуби, и од њежних жеља
На косице твоје златне в'јенце вије...

Пред твојим олтаром, мој анђеле благи,
Она химне поје и тамјан ти пали,
А кроз тиху поноћ, испод густог грања,
Несташно се журе сребрнкасти вали.

Бос. Петровац.

Богдан Крајишник.

Из легенада древнога Египта

— **Болеслав Прус.** —

Пазите, како су ништавне наде људске у сравњењу са непромјенљивим законима васионе; пазите како су оне јадне и сићушне према законима, које је Превјечни ватреним знацима обиљежио на небу!

До краја је већ био дошао живот стољетног Рамзеса — моћног владаоца пространога Египта. Тешка болест притисла бјеше груди његове, пред чијим су гласом, за читаво полувијека, милиони дрхтали. Под њеним теретом губио је крв, снагу, па доцније и саму свијест. Као оборени кедар лежао је на кожи индијскога тигра велики и силни фараон, покрив ноге тријумфалним огртачем краља Етиопског. Суров чак и према себи самоме, заповиједи, те му доведоше најискуснијег љекара из Карнакског храма и рече му:

— Ја знам, да ти имаш неке јаке лекове од којих човјек или може умријети или одмах оздравити. Справи ми један од њих, који би одговарао мојој болести, донеси да пијем, па нека буде једно или друго.

Љекар се дуго колебао.

— Размисли се, о силни Рамзесе, та ти си мудар, јер сто пута је Нил изашао из свога корита од онога времена, кад си ти са високих небеса к нама сишао. Ако заповиједаш, ја могу да ти саставим лијек, али ће он бити и одвише јаки за најмлађега и најснажнијега од твојих војника.

Рамзес се на то полако подиже са постеље.

— Јамачно сам опасно болестан, застења он — кад се ти жрец, дражиш да ми дајеш савјете. Ћути! и одмах на посао да испуниш то што сам ти заповиједио. Владар Египта и не може да буде онај, који не би био у стању да сваког тренутка ускочи у бојна кола и држи у рукама коње. Па ето послије мене остаје мој тридесето-годишњи унук и насљедник Горус.

И кад му је најзад жрец. са дрхтавом руком пружио страшни лијек, Рамзес га

испи са истом жудњом као што жедњели човјек пије воду; а затим заповиједи те му дозваше најзнатнијег астролога из Тиве и рече му, да отворено и слободно каже све што авијезде показују.

— Сатурн се сједињо са мјесецом, одговори мудрац — а то није добро, Рамзесе, то највећује смрт једнога из твоје династије.

„Ти си брзо данас испио пружени ти лијек, зато што си био испуњен надом, а нада човјечја је узалудна према провиђењима која је Превјечни назначио на небу.

— Извјесно је да су звиједзде предсказале моју смрт, — прекиде га Рамзес.

„А кад то може отприлике да буде? обрати се он љекару.

— Пред изласком сунца, Рамзесе, ти ћеш или бити здрав и снажан као носорог, или ће се твој свети прстен обрети на Горусовој руци.

— Доведите Горуса у салу фараонâ, рече Рамзес већ тихим гласом. Нека ту очекује моје пошљедње ријечи и прстен, те да се власт ни на минуту не прекида.

Заплака се Горус при помисли на блиску смрт свога старог дједа. Али власт није смјела ни за тренутак да се прекида и зато он окружен гомилом дворјана пође у салу фараонâ.

Сједе на један од мраморних степена који су се спуштали на ниже к самој ријеци, и пун неке необичне туге, посматрао је све око себе.

У то вријеме и мјесец, уз кога свјетлуцаше злосретни Сатурн, освијетли на неколико миља сву долину, посребравајући својом бијелом свјетлошћу жуту воду ријеке Нила и оцртавајући на огромним оградама и луговима сјенке гигантских пирамида. И ако је већ било дубоко у ноћ опет су по малим баштенским кућицама и палатама варошким горише ватре а становништво је излазило из домова под *откривено небо*. По Нилу су пловиле многобројне лађице као у какав празнични дан, а по палмовим шумама на брду, трговима и по улицама, таласала се је безбројна маса свијета. На инак зато владала је нека необична, нека гробна тишина, тако, да је до ушију Горусових допирао тихи шушањ прибријежне трске и језовито а у исто вријеме и жалосно урлање хијенâ, које су пошле да траже плијен.

— Зашто се скупљају они тамо? — упита Горус једнога од дворјана, показав на бескрајно море људских глава.

— Хоће да те поздраве као новог фараона и да из твојих уста чују о доброчинствима која би им за вријеме твоје владе чинио.

У томе тренутку први је пут наслједниковим срцем овладала жудња за влашћу, али за мало на се разбила, као кад бијесни морски талас удари о камени брijег.

— А шта значе сада толике ватре? — продужавао је да пита Горус.

— То су жреци пошли гробу твоје матере Зефоре, да њене посмртне остатке пренесу у гробницу мисирских фараонâ.

Горусовим грудима овлада поново туга за мајком, за чије је мртво тијело сурови његов дјед Рамзес заповиједио да се сахрани међу робовима, само зато што је она била милостива према сиротињи и невољницима.

—Чујем неко хрзање коња, рече Горус прислушкујући, — ко то сада иде на пут у ово доба?

— Најстарији дворјанин, господару, наредио је да се опреме вјесници твоме учитељу Јетрону.

Горус дубоко уздахну при сјећању на свога драгог друга, кога је Рамзес прогнао из земље само зато, што је у душу његовог унука и наслједника уливао одвратност према рату и благост према покореним народима.

— А шта значи она ватра преко Нила?

— Том ватром, о Горусе, одговори дворјанин, том ватром ти даје знак из затвора твоја вјерна Береника. Главни

жрец послао је већ по њу дворску лађу и у тренутку, кад свети фараонски прстен заблиста на твојој руци, расклопиће се тешка врата на храму и она, која је дуго страдала и која те још силно љуби, вратиће се у твоја наручја.

Кад је то чуо, Горус није више ни о чем другом распитивао; ућутао је и сакрио очи рукама.

Наједанпут јаукну од бола.

— Шта је с тобом, Горусе?

— Ништа. Пчела ме је жаднула за ногу, поблиједевши одговори нашљедник.

При зеленкастом блиеску мјесечине дворјанин му прегледа ногу.

— Благодари Озирису, рече му — што то није био паук, чији је уједсмртоносан.

О, како су слабе наде човјечје према непромењливом Провиђењу!

У томе тренутку уђе заповиједник војске и, поклонив се пред Горусом, рече:

— Велики Рамзес, осјећајући да му изнемогло тијело хладни, послао ме је теби са поруком:

„Иди Горусу, зато што ја дуго не ћу живјети, и испуњавај његову вољу као што си испуњавао и моју. Чак кад би ти он заповиједио да се и цио Горњи Египат уступи Етиопљанима и са њима, као нашим вјечним непријатељима, закључи братски мир и савез, испуни и то, кад мој прстен видиш на његовој руци; јер устима владара говори бесмртни Озирис."

— Не!, ја не ћу дати Египат Етиопљанима, рече нашљедник — али хоћу да закључим мир са њима, зато што ми је жао, да се у непрестаним ратовима, немилице просипа драгоцјена крв мојега народа. Зато напиши о томе миру овог тренутка указ и заповиједи нек се спреме улаци како би могли, — чим први огањ заблиста у моју част — полетити на ту страну моје простране царевине и саопштити моју милост Етиопљанима. И напиши одмах и другим указ, по коме се — од тога минута па до краја мог живота, — не би смио да вади језик ни једноме од заробљених војника. Тако сам ја заповиједио . . .

Командант војске поклони се и оде да испуни добивене заповијести, а нашљедник рече дворјанину што беше уз њега, да му прегледа рану на нози, јер га је она веома бољела.

— Твоја је нога малко отекла, о, Горусе! рече дворјанин. — Шта ли би било да те је мјесто пчеле ујео паук! . . .

Баш тада у салу уђе главни дворјанин и поклонив се пред нашљедником проговори:

— Силни Ромзес, видећи, да му се већ и поглед мути послао ме је теби са оваком поруком:

„Иди к Горусу и лијепо испуњавај његову вољу. Па чак кад би он заповиједио да се сви осуђеници пусте из ланаца и сва земља народу раздијели, и то испуни, кад му на руци угледаш мој свети прстен. Јер кроз уста владара говори бесмртни Озирис."

— О, тако далеко не иде моја жеља — рече Горус. — Али одмах напиши указ по коме се данак што га народ даје двору своди на половину, а осуђеницима се дају три дана у недјељи кад су слободни од посла, и нико их не смије бити штапом по леђима без судске пресуде. И још напиши указ, којим се из прогонства враћа мој учитељ Јетроп, најмудрији од најмудријих Египћана.

Главни дворјанин се поклони пред Горусом, но прије но што изађе у салу ступи главни жрец.

— Горусе, рече он — ближи се минута, у коју ће Ромзес поћи у царство душâ а срце његово на праведним терезијама измјерити Озирис. Кад се свети прстен на твојој руци заблиста, заповиједи само и ја ћу се свему повиновати, па чак кад би пожелио да се разруши и чудесно светилиште бога Амона. Јер кроз уста владара говори бесмртни Озирис."

— Нећу рушити, одговори Горус — већ ћу подизати нова светилишта и умно-

жити богатство храмова. Ја само желим да напишем указ о величанственом и свечаном пријеносу посмртних остатака моје мајке Зефоре у гробницу фараона, и други указ о ослобођењу моје драге Береника из затвора.

— Паметно мислиш и заповиједаш, одговори му главни жрец. — За испуњење тих заповијести све је већ приправљено, а указе ћу сад написати. И када их ти будеш дотакао светим прстеном фараона, ја ћу запалити ватру да огласим народу милост а твојој милој Береники — слободу и љубав.

Уђе и најславнији љекар из Карнака.

— Горусе, рече он, — ја се и не чудим толико твојој бљедоћи, јер је дјед твој скоро у гробу. Он, цар царева, није могао да поднесе, дјејство силнога лијека, за који сам се ја толико дуго уздржавао. Код њега је сад остао само помоћник главног жреца, како би му, чим издахне, смакао свети прстен и донио теби у знак неограничене власти. Али ти све више и више блиједиш, Горусе!... рече он.

— Прегледај ми ногу! заједа Горус и клону на столицу, чији су наслони били израђени на форму јастребових глава.

Љекар клекнув на кољена, осмотри ногу и диже се запрепашћен.

— Горусе, рече му полако — тебе је уједо врло отрован паук.

— Хоћу ли умријети?... И да ли одмах? једва чујним гласом прошапта Горус.

А по том додаде:

— Хоће ли то скоро бити?... Говори истину...

— Прије, но што мјесец заће иза оне палме.

— Ах! тако!... А хоће ли још дуго Рамзес живјети?..

— Зар ја знам... Можда ти већ и носе његов свети прстен.

Баш на то и уђоше и министри са готовим указима.

— Слушај! викну Горус, ухвативши га за руку. — Ако би ја издахнуо овога тренутка, да ли би ми испунио жеље?

— Живио до старости твога дједа! одговори овај. Но кад бих ти чак, одмах за њим предстао на суд Озириса, и тада би био испуњен сваки твој указ, макар само ако би га ти дотакао светим прстеном фараона.

— Прстеном! понови Горус. — Ах, али гдје је он?..

— Рече ми један од дворјана, шану командант војске — да велики Рамзес испушта већ пошљедњи дах.

— Јавио сам моме помоћнику, рече врховни жрец — да онога тренутка, кад срце престане да бије, скине свети прстен.

— Благодарим ти!... рече Горус. — Жао ми је... ах, како ми је жао... Но, уосталом, нећу ја сасвим умријети... Остаће послије мене благослови, мир и срећа народа... Моја ће Береника добити слободу... Да ли ћу још колико бити у животу?... упита љекара.

— Смрт је од тебе на хиљаду војничких корака, забринуто одговори љекар.

— Ништа се баш не чује, нико не иде отуда? једва упита Горус.

Свуд наста гробно ћутање.

Мјесец је се приближавао све више тамном врху горостасне палме и већ јој је додиривао лишће на врху. Ситни пијесак у пјешчаноме часовнику падао је и тихо шуштао

— Је ли далеко сад? упита Горус.

— Осам стотина корака, одговори љекар.

— Па кад је она тако близу, да ли би ти био у стању да све указе додирнеш светим прстеном кад би ти га сада донијели?

— Дајте указе, рече пашљедник, ослушкујући да ли не иде когод из собе, гдје је Рамзес лежао — а ти, жрецу, обрати се љекару — кажи ми тачно колико ми још остаје да живим, како бих могао бар потајно скријепити једино за мене најдраже указе.

— Шест стотина корака, прошапта љекар.

Указ о смањењу порезе народу и посла осуђеницима испаде из руку Горусових на под.

— Пест стотина, рече лекар.

И указ о миру са Етиопљанима склизну са колена нашљедникових.

— Иде ли когод? упита болно Горус.

— Четири стотине, одговори лекар.

Горус се забрину... и указ о преносу посмртних остатака мајке његове Зефоре паде.

— Три стотине... продужаваше лекар.

И указ о повратку његова учитеља Јетропа постиже иста судба.

— Двије стотине.

У Горуса беху већ усне помодриле. Згрченом руком баци он на земљу указ, којим се забрањује чупање језика војним заробљеницима, и остави само указ о ослобођењу његове миле Беренике.

— Сто... одјекну глас лекара.

По сред гробне тишине, чули су се само одмјерени удари дворјанских сандала. У салу дотрча помоћник врховнога жреца. Горус протеже руку да прими свети прстен.

— Ово је право чудо! узвикну дошавши. Велики Рамзес је оздравио... Крјепко се диже са постеље и сутра зором намјеран је да иде у лов на лавове. А теби, Горусе, у знак своје велике милости, саопштава ово и позива те да га пратиш.

Помућеним већ очима погледа Горус тамо далеко преко Нила, гдје се је још сјајила ватра из тамнице Береничине; и двије сузе, двије вреле сузе, скотрљаше му се низ блиједо и увенуло лице.

— Што не одговараш, Горусе? упита задивљени посланик Рамзесов.

— Што питаш то? Зар не видиш да је умро? шапну му искусни лекар из Карнака.

*

Видите, како су ништавне наде човјечје према законима, што их је огњеним знацима Провидјечни назначио на небу.

Ниш, 14/XI. 97.

С руског
Л е ш а.

ЈА ТЕ ЉУБИМ...

— Хајне —

Танком трском писах на пржину ситну:
„Ја те љубим!“
А безброј валова са пучине хитну
И уз хучни жубор нејасних гласова
Избрисаше слова.
Ој, пржино, трско и ти море дрско,
Никад вам се више повјерити нећу!
Из норвешких гора, ишчупаћу јелу,
А највиша што је,
Па ћу је утопит' у пламену лаву
Узвишене Етне. И на небу плаву
Горостасним пером, што пламти и гори,
Записаћу слова, која срце збори:
„Ја те љубим!“
И слова ће трептит' у пламу и моћи;
Па ваздa кад слети покој благе ноћи,
Уздишући страсно, са рајских висова
Анђели ће читат' та пламена слова:
„Ја те љубим!“

Алекса.

Јелини и Латини у XV-том вијеку

од **Емила Кастелара**

— са шпањолског **Подпопољски** —

Кад се је Јован Палеолог, цар византијски, крећао пут Запада с намјером да сједини двије цркве: грчку и латинску, он није никако знао, да ове велике разноликости, које толико трају у историји, потјечу од исте природе.

Уздигнув се мишљу у срце свијех времена и разумијевајући историју свијех народа, појављује се овај принцип разлике тако потребан, као принцип заједнице, животу цијелога свијета. Етар, којег се чини да нема, претвара се у свјетлост у топлину, топлина у гибање, гибање у живот, а живот, произлазећи из једног овог почетка, промјењује се и растављ у аеролите и сунца, у планете и мјесеце, у комете и „млијечне путове", у тјелеса свијетла и тамна, час самосталне, час рефлективне свјетлости, која сачињава противословље и хармонију, привлачење и одбијање, мржњу и љубав, које владају у неизмјерности простора. По овом принципу имаде способности код човјека, које теже за различношћу, као машта, и способности, које теже за заједницом, као разум; закони у нарави, који дају појединце и мноштво. По овом су принципу у друштву личности, породице, народи, племена, која сачињавају разноликост, хуманост, разум, свијест, идеју, која стварају опћенитост, јединство. О, не гледајте да угасите у нама јединство, јер бисте угасили народе, појединце, породице, племена! Ми немамо права радити против фаталних закона, који припадају објави Божјој, али имамо права припознати и прогласити их. Народи, племена живе од вазданшње утакмице, од вјечног супарништва, од неизмјерних борба, које се појављују у умјетности, угледу, трговини, обрту, науци и у свима појавама живота. Француска класична, скептична, чисто демократска, а Енглеска романтична, индивидуалистичка, вјерујућа и по својој нарави као и историји у свему аристократска; Азија, пуна народâ, који живе као изван себе од усхићења код ногу њихових идола, а Америка пуна народâ, који предвиђају будућност, који својим стројевима послушним чине материју, који слободно живе у републици, који исмијавају све идоле и шире све идеје. Рат, који се привиђа најјачом опозицијом, у истини је мање важан. Јачи узроци рађају те борбе, које крваве површину планете. Отпору је коријен у самој нарави људској. И тако је, да са свих страна настају несугласице. Противност између народа Азије и Грчке записана је код Саламине и Термопилског Кланца; противност између македонских и перзијских краљева забиљежена је четовањем Александра; противност између народа латинског и карташког забиљежена је трима колосалним пунским ратовима; противност између Рима и Александрије забиљежена је на врхунцу пирамида и Клеопатрином гробу; противност између Рима и Цариграда у модерном вијеку, обадва града царска, обадва хришћанска, али онај чисто законодавни, овај чисто метафизички; овај чисто теоретни; онај мајка сабора, који одређују каноне; овај мајка сабора, који одређују догме; онај мајка у модерном вијеку, царство германо-латинскога, овај царства јелинско-источнога; овај са својим папама; онај са својим патријарсима; обадва осуђена на опозицију без помирења, која се назвати може баш ратом без престанка. — Дакле папа Еуген IV-ти и цар Јован Палеолог варали су се

и то грдно варали, кад су мислили да је доста, да путују, да се састану, да држе сједнице, расправе, да се потпишу под рескрипте, па да збришу опозиције, које, за то што имађаху коријен у самој природи, морадоше их надживљети на страницама историје.

Путовање је Јована Палеолога једна од највећих и најсјајнијих Одисеја усађених у људској памети. Под видом религијозним мало значи, а ништа не пружа; али под видом научним, литерарним умјетничким, брод, који носи цара, оставља тако сјајан траг у океану свијести, као свијетлост сунца на мрежници ока. Историчар, који му се диви на злаћаној галији са папинским грбом, под царским балдахином, тјераној силом вјетра упрта у свилена једра, у кругу пратње, која се сјаји, као у сјајној дворани за играње, мора посматрати оне валове пресјечене провом, а лизане коритом попут оних тритона, који иду за бродом играјући се и попут нимфа на њиховим колима од шкољака, и дивити се пластичним умјетностима, грчком говорништву, демостенском разлагању, академијама фиорентијским, киповима класичним, ликовима, који избијају из слика у тисуће боја, оргијама млетачким, цијелој војсци умјетника, хоровима муза, пламену оживљавајућем разлежаног ренесанса. Јован Палеолог изгледа Енеј, који по паду Троје долази са својим пенатима на божанске груди осмјехнуте Италије, да тражи уточиште неугасивој ватри светог надахнућа, услијед којег се чини, да човјечанство губи своју земаљску природу, и да се духом вине у просторе идеалне, много љепше од простора небеског плаветнила. Јадни царе, који као благо и кротко средство Провиђења иђаше из Цариграда у Италију, заборављајући, старо непријатељство, да тражиш милостињу, док не знаш да на свом броду носиш највеће благо, благо ренесанса, којим ћеш поставити свој емаљ на драгуље Гирландаја, своје ударце длијета на кипове Буонарота, своју хеленску ријеч у расправе Фићина, своју бриљантну боју на слике Тицијана, свој класични потез на Дјевице Рафаела, своје Нереиде у море Грчке и Италије, своју надприродну топлину, у смрзле жиле рода људског!

Површни историчари обично рекну, да овај пут ваља сматрати као позоришни призор, а не разликују уплив површни, који је имао у религиозним стварима, од оног уплива правог, који је имао у умјетностима и наукама. Његов гори изглед јест онај противан сабору базилејском. Одстрани духове од сједница оног сабора, растави га у двије скупштине противне, произведе раскол папински са другим расколом саборским; и приправљајући реформу имао је главни удио у преврату. Тако да и не запријечивши предају Цариграда Турцима, предаде невјерницима свакако најважнији дио старе Европе. Не запријечи, не, раскол, него за кратко вријеме; не одстрани ни за час радикалну опозицију између Истока и Запада; не одстрани супарништво између племена латинскога и племена јелинскога; али напротив много придонесе пропасти синтезе латинско-германске, склопљене споразумом између Понтификата и Царства Западнога. Овако често бивају сва дјела људска. Воља индивидуална имаде дјелокруг добро ограничен, и када циља к једној сврси, Провиђење је води често сасвим другој, непредвиђеној. Без сумње: неуспјех реформе у Костанци и Базилеји био је узроком преврату у Германији и Енглеској. С тога наведимо догађаје, прије него ли изведемо и региструјемо логичне пошљедице.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа А. К. Толстоја

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева.**

(НАСТАВАК)

Глава XXI.

Прича.

Јов бјеше уморио цара Јована, и он оде у своју собу за спавање раније него обично. К њему уљезе Маљута и донесе кључе од тамнице. Он извијести цара, да ништа нема ванредно нова, само да је Сребрни признао, да је бранио Морозова, убио 7 опричника, а Вјаземском главу расијекао.

— Али — продужи Маљута — он не ће да призна, да је против тебе радио, нити хоће шта да каже о Морозову. Послије јутрење ћемо га промучити и испитивати, па ако и тад ништа не каже, не вриједи с њиме дуљити, него одмах да га казнимо. Јован ништа не одговори. К њима уљезе стара помајка Онуфревна.

— Бабушка — рече она — јутрос си послао овамо два слијепца, да ти причају, шта ли; они чекају у ходнику.

Цар се сјети и нареди, да се уведу у собу.

— Познајеш ли их ти? упита Онуфревна.

— А што?

— Ама, јесу ли они заиста слијепи?

— Како? рече Јован, и одмах поче да сумња.

— Слушај ме, бабушка — рече му помајка — чувај се ти њих; чини ми се, да нијесу добри људи. Послушај ти мене, стару луду, чувај се!

— Шта знадеш о њима, говори! рече Јован.

— Не питај ме, бабушка. Оно што знам не да се ријечима одговорити. Осјећам да нијесу добри људи, а зашто, не питај. Коме сам год до сад рекла, да се чува, погодила сам. Да ме и твоја покојна мајка слушала, боље би прошла.

Маљута је са страхом погледа.

— А шта ме ти гледаш? рече Онуфревна. Ти само невине кољеш, а рђава човјека не знаш познати. Гадно риђе псето!

— Господару, викну Маљута, дозволи ми да их ја испитам. Одмах ћу дознати ко су и како су, и ко их је послао.

— Није потреба — рече Јован — ја ћу их сам искушати. Гдје су.

— Ето их ту у ходнику — рече Онуфревна.

— Дај ми, Маљута, моју ноћну хаљину, па ти као бајаги отиђи кући, а кад они уљегну врати се, па, са још неколицином, чекај иза врата. Ако ја викнем одмах утрчите, и ухватите их. Онуфревна, дај ми штап.

Цар навуче хаљину, поврх ње црни стихар, и леже на постељу. Крај себе метну свој оштри штап, којим је неколико дана прије распарао ногу посланику кнеза Курбскога.

— Сад нека улазе! нареди он.

Маљута метну кључе под царево узгаљље, и изиђе са Онуфревном. Соба царева бјеше осивијетљена блиједом свјетлошћу; кандила пред иконама слабо гораху. Цар, лежаше, а лице му исказиваше велики умор.

— Улазите, убоги — рече им помајка — рекао је цар.

Прстен и Коршун бојажљиво уљегоше, тромо помичући ноге и пипкајући око себе рукама. Прстен једним бразим погледом премјери сву собу: на лијевој страни до врата бјеше царева постеља, а до ње прозор, који се никад није капцима затварао, јер је цар волио да прве сунчане зраке допру у његову собу. Сада кроз прозор извириваше мјесец и играше се по соби својом сребрном свјетлошћу.

— О, здраво, слијепци, весели муромци! рече им цар.

— Нека је здрава твоја царска милост — одговори Прстен и Коршун, клањајући се до земље. — Нека те спасе и помилује мајка Божја, што си милостив према нама убогим људима, који земље пријеђоше, воде пребродише, а бијелога свијета не виђоше. Нека ти помогне свети Петар и Павле, Јован Златоуст, Кузман и Дамјан, Хутински чудотворци и сви Свети Угодници! Бог ти жеље испунио, вазда у злату ходио, слатко јео и пио, добро спавао! Да Бог да се твојим непријатељима вазда штуцало и гладовало; да Бог да се вазда од грчева превијали!

— Хвала, хвала — рече Јован оштро мотрећи их — јесте ли давно ослијепили?

— Још из младости, бањушка царе — рече клањајући се Прстен — обадвојица из младости. Не памтимо, кад смо јарко сунашце гледали.

— А ко вас научи пјесме пјевати, приче причати?

— Сам Господ, бањушка, сам нас је Господ још из старих времена тијем обдарио.

— Како то? припита Јован.

— Наши стари причају — одговори Прстен — а и гуслари у пјесмама пјевају: било је то у старо вријеме, кад се Христос Бог вазнио на небо, расплакаше се спомаси, слијепци и хроми: „куда Христе одлазиш? На коме нас спротане остављаш? Ко ће од сад нас невољне хранити?“ И рече им Христос, цар небески:

„Дању вама гору од злата, ријеку од меда, садове-винограде, румене јабуке; бићете сити и пјани, одјевени и обувени.“ Тада рече Јован Богослов: „Саслушај ме, Милостиви Спасе, не дај њима горе од злата, ријеке од меда, садове-винограде, румене јабуке. Не знају они тиме владати: отеће им силни и богати. Дај ти њима, Христе царе небески, дај ти њима пјесме и приче слађане, нека причају о старој старини и Божјим људима. Кад стану тако по земљи ходити, свак ће их обући, хљебом соли нахранити.“ И рече Христос, цар небески: „Нека буде како желиш Јоване. Ето им пјесме и приче слађане, гусле лагане, а ко их нахрани и напоји, од ноћи одбрани, томе су рајска врата вазда отворена!“

— Амин! рече цар Јован. Какве знадете приче?

— Какве год желиш, бањушка царе. Ако хоћеш о Ершу Ершовићу, сину Пчетиникову, о седморици Симеонима, о змији Горинци, о самогудим гуслама, о Добрини Никитићу, о Акундину . . .

— Шта? — прекиде га Јован, зар само ти знадеш причати? А што је стари с тобом дошао?

Прстен се сјети, да је Коршун готово све шутио, и да га отресе од неприроде за „веселе људе“ замишљености, он наједанпут промијени говор, и стаде говорити неке за њих двојицу разумљиве ријечи.

— Старац, је ли? — рече он, и као нехотице стаде на ногу Коршуну — ово је видиш мој друг Емилка Гудок, дуга брада, кратка памет; кад ја почнем мрсно говорити, он ми помаже, подвикива, подскакива, и потврђава. Је ли овако, чича, бијеле браде, паткин ход, кокошије ноге? Да не сађемо са пута?

— Тако је! — подвикне Коршун, и дође себи. — Наша је чаша пуна зелена вина, а већ кад си нашао испи до дна! Ето тако чича, пјевчев глас, кртично око, пођосмо, далеке ћемо доћи!

— Ај, љуљи трарара, скачу козе са горе! рече Прстен, лупајући ногама — козе скачу, мухе плачу, а у бабе Јефросиније у лијевоме уху звони!

— Ај, љуљушенки, љуљи — прекиде га Коршун, исто лупкајући ногама — ај, љуљушењки љуљи, сједи рак на земљи, ал' не плаче рак, него пјева рак, кад придође вода, опет њему згода.

— Бањушка, господару — довршн Прстен, ниско клањајући се — ово није прича, него предговор.

— Добро — рече зијевајући цар. — Ја волим тај обичај отпочињи причати о Добрињи, нећу ли слушајући вас заспати.

Прстен се још једном поклони, накашља и отпоче.

„Бјеше велики пир у цара Владимира. Ту бјеху сазвани сви кнежеви и бојари. Кад се примаче вече, затруби пред Кијевом ратна труба. Тада рече силни цар Владимир: почујте ме честити кнежеви и бојари, пошаљите два добра јунака, нека дознају, ко се оно усудио доћи пред Кијев, и трубити у ратну трубу?

„Залармаше храбри јунаци, зазвекташе сабље на бедрама, полећеше капе под небеса, навукоше јунаци ратно одијело, ускочише на чиле коње, и одјездише у равно поље“ . . .

— Чекај — рече Јован, желећи им показати, како га причање занима. — Позната ми је та прича. Боље причај о Акундину!

— О Акундину? рече збуњено Прстен, сјећајући се, да се у тој причи прича, како је Новгород био под царском „немилошћу“ — о Акундину, бањушка господару, није лијепа прича сељачка, а чини ми се, да сам је и сам заборавио . . .

— Причај слијепче! рече строго Јован — причај све по реду, да нијеси ријечи пропустио!

Цар се у себи смијаше тешкоме слијепчеву положају.

Прстен се покаја, што је споменуо ту причу. Не знајући колико је позната та прича цару, он се ријеши да прича, ништа не пропуштајући:

„У славноме граду, у Новгороду, живљаше млади јунак Акундин. Он није трговао, није пиће продавао, него се возно на своме лакоме чуну. Једном се он тако возаше, кад угледа на обали некаква богаља. Он зовну Акундина, прихвати га за бијеле руке, и попе га на високи курган, па му рече: Погледај-дер млади јуначе, онамо у град Ростислава, на ријеци Оки, види, шта се тамо ради?“ Кад Акундин погледа, а тамо велика несрећа: по ријеци Оки плива нека страшна животиња, змај Тугарин, дуг триста педља, и иште порез од народа. Слуге кнеза Хљеба Олеговића и остали народ, изишли да се с њима бију и бране град, али их змај свију репом бије, а снажним леђима ори обале. Тада рече богаљ Акундину: „кажи ми, добри јуначе, твоје име и презиме?“ — „Ја сам родом из Новгорода, а зовем се Акундин Акундинић.“ — „Ти ли си то мили синовче, очекивам те има 33 године, ја сам твој рођени стриц, брат твога покојнога бабе! Ево ти његов мач — ово изрече и богаљ стаде умирати, са бијелим се свијетом растајати, и умирући рече: „мило дијете Акундине, ти отиђи у Новгород, поклони му се до земље, и реци: „дај ти Боже, славноме Новгороду, власа у слави и богатству бити . . .“

— Доста! прекиде га љутито цар, заборављајући, да је његова циљ, само да мотри на слијепце. — Причај што друго!

Прстен у страху клече на земљу. „Какву заповиједаш причу, славни господару? рече он са лажним, а може бити и правим страхом. „Хоћеш ли о Јаги, о Чуприлу, о Ивану Језеру, или неш што год побожно?

Цар се сјети, да не треба плашити слијепце, зато зијевну, и сасвим сањивим гласом заштa:

— А шта знате побожно причати?

— О Алексију Божијем човјеку, о Јегору Храбром, о прекрасноме Јосипу, Голубиној књизи.

— Добро — рече Јован, у кога се већ очи склапљаху — причај о Голубиној књизи. Љепше је за нас грјешне, да ноћу слушамо што год побожно!

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Сребрни саплак (тас) у Мостару

Најнећи је премјер (у врху) на саплаку m. 0·16; висина 0·41 m.; премјер дна 0·07 m; премјер улчице (која је кашње додана јер је од чистог сребра) 0·017 m. Саплак је тежак 156 грама, т. ј. фор. 14·460 ако му је чисто сребро па му је много нижа творна цијена.

Овај је саплак по свој прилици грађен негдје око половине прошлога вијека, те је у толико за нас знаменит, јер је увоз источне обртности или можда њене имитација обртности. У Анадолији се укалупљују (н. пр. у Аидину и т. д.) слични саплаци, дакле, по свој прилици, овај је тас нађен у Анадолији или у старој Србији, бива по сличну саплаку. Свакако оснивач или рисач калупа подобро је умјетнички порезао различите слике, баш што се пристоји за племенита ловца, то јест на оскочену су дну два пса (оскочена), те су нахрупила на јелена, па га дрпају. Јелен је клонуо рањен, окренуо главу и вриснуо. Овдје је композиција дивна, а и неке су црте, ако и подебеле, мајсторски изведене, те је група сугласна. — Унутра је уз саплак (т. ј. са страна) шест различитијех животиња између лишћа и цвијећа, те је и овђе добро дочерана композиција. Пас се одликује неком еластичности тијела, бива у првој протези и армонији црта у у оному дијелу, зад се отиснуо за зецом. Зец је истом спазио, те се лецнуо (џахнуо), па је врло карактеристично у оном у окретају главе, јер је, по навади, стригнуо ушима. По дебеле су ударене црте, ал' је идеја свршена.

Међед је здепнаст, те се одликује у облику шапоњастијех ногу; рода у протези врата са стиснутом змијом у кљуну; ушара у карактеристичном покрету главе, а тако и пегаз особитом композицијом у пластичности стражњега дијела тијела. Овдје је све уоквирено особитом армонијом, те је дјело похвално, па у обратности заслужује особиту пажњу, јер, је без двојбе, композитор дотичнога калупа био умјетник. Унутрима је *пунцирање* изршено марљиво а здвора само пођешто на главнијем цртама. Око врха је тас набушен, тако и око дна, а на горњем је дубу (у врху) насјецкан. Саплак је био укалупљен, а само су му главније црте пољепшане, бива искуцане, каонути што није све калуп могао да захвати, јер је по свој прилици и истрошен (сатрвен) дугијем калупљењем. У прегледу ми је нацртала овај саплак племенита госпођица Ika Bizzarro-Ohmučević, а видио је нацрт по њезиној жељи врли прчат г. Фрањо Радић.

Саплак је купио у Бару у некаква Црногорца г. Никола Зец, трговац у Мостару, а у њега заједно га да га испитам, г. Ристо Иванишевић. Хвала обојици!

Вид Вулетић-Вукасовић.

Збирчица о оружју

— Лука Грђић Бјелокосић —

Под овијем натписом, изашао је чланак у подлиску седамнаестога броја *Сарајевског листа* од 1896. године. из пера г. Ивана Зовке.

Нема сумње да су овакови чланчићи, кад су добро срећени за нашу народну фолклористику, која и онако није довољно обрађена, од велике важности. Једино би требало да господа сабирачи не узимају све за готов новац, што им гођ ко каже, и то товаре на народна леђа. Код сабирања фолклористике, треба да сабирач добро обрати пажњу, па да за једну те исту ствар и више њих упита. Кад овако добро утврди име те ствари, да је тек онда упише. Велика је махана код нашег народа да радо не одговара на питања оваковијех ствари.

А опет се нађе који појединац па ти зна и оно што не зна. Да, имаде и таковијех људи, које кад запиташ за име једне ствари, ако и не зна, чини му се срамота казати, да не зна, па на брзу руку скује име према облику ствари, или опише ствар, према већ скованоме имену.

Овако је, чини ми се, било и у овоме чланчићу са више ствари, а нарочито са сабљом димискијом. Оваковe ствари, по моме мишљењу, најбоље је биљежати, када се случајно у говору чују.

Осим овога треба сабирач, да поједине предмете опширније опише, како би и ономе, ко их није никад чуо ни видио, појмљиви и схватљиви били, — што на жалост у овоме чланчићу није учињено.

Када се сабирач лати описивања оваковијех ствари, ваљало би да то што стварније и потпуније опише. У овоме чланчићу ваљало би г. писцу и поједине дијелове дотичног оружја да опише, јер је то узгред могао лахко учинити. Ја ћу окушати да на поједине махане, које сам у овоме чланчићу запазио, г. писца опоменем, а што је криво уписано, за корист науке, исправим.

Altipatlak šest puta puca* Ко иоле познаје турски језик, знаће да је алтипатлак чисто турска ријеч. Први дио ријечи „алти“ значи шест, а друге „патлак“ пуцањ. Овоме оружју је међународно име „револвер“ па се тако чује и у народу. Осим тога је ту међународну ријеч наш народ понародио, и створио у *револвер ливор*, те се ова потоња у Црној Гори и горњој Херцеговини понајвише чује. Алтипатлак ћеш чути само од гдјекојега Мухамеданца.

Arbija, — aparat, kojim se ne samo puška barutum i pjeskom punila, nego bi se njome i čistila.

Може бити да се је у причима појединих ловаца, кад се надлагују, очувала успомена на пуњење пушке пијеском, али да су се у ствари пушке пуниле пијеском, не вјерујем да у то вјерује и сам г. писац овога чланчића. За чудо ми је да је само заборавио споменути олово.

Арбија имаде у више рука, али их, у главноме, можемо подијелити на дрвене и металне.

Дрвене су се правиле од тврдога дрвета, као дреновине, јаворовине, буковине, тисовине и т. д.

* Све што је латиницом написано, пренесено је из поменутог чланка. То је све објашњење тога оружја.

То вам је комад дрвета подуљи него цијев од мале пушке, а танак како може у цијев уљећи. При врху је, гдје се руком држи, подебље, и имаде једну, двије или три обле или ћошкасте главице. У ове главе су урезане разне шаре, а у њи уљевен калај или сребро.

Дрвене су арбије служиле већином за пушке у којијех су цијеви шишанели (на олуке), да се гвозденијем одуци не би покварили.

Од метала их имаде такођер разноврсних, али се и оне, у главноме, могу подијелити на двије главне врсте — цјелокупне и са машицама.

Цјелокупне су саљевене од гвожђа, туча или сребра. И у њих имаде глава и држало са руку, које је лијепо ишарано.

Арбија са машицама? У ње је глава и држало као и у оне прве, само што из држала имаду два ножа, и то се зову „маше“ или „машице“. Машице су од гвожђа, оне служе за дохватање ватре на лулу и иначе, за вађење кувана меса из котла. При потреби, њима се и опанак пробуши, кад се човјек хоће да приобује или опанак заврича, а на пошљетку и за одбрану; јер су ножеви на врху оштри да могу ласно човјека пробости. Машице су се задијевале у тулије (гвоздене корице) а при држалу су имали бурмицу, која би се у тулије забурмала, да тулија при набијању пушке у пушци не би остала.

Арбије су се носиле за појасом поред осталога оружја.

Arnautka — puška kojoj su jabuke (vrh glava) šiljaste, a iz jabuke opet jedan šiljčić izbija.

Према овоме опису не знамо или је то мала или велика пушка. Једино би се могло нагађати да је мала јер се говори о јабуци, — а не о јабукама, јер ни у какве пушке нема но по једна јабука — а у великих пушака нема јабуке. Ко добро познаје старо оружје, може се досјетити, да је то тако звана *шиљa*.

У *шиље* је оправа од туча цјелокупно саљевена. Јабука јој се завршује у шиљак. Оне су најтврње пушке, те су их наши сељаци радо куповали чобанима.

Права је арнаутка дуга пушка готово иста као и рашак, само што кундак на врху није рашљаст.

Ове су се пушке градиле у Арбанији, а носили су их Арнаути који су по Босни и Херцеговини у башибозуку (нередовној војци) служили. Кундак јој је доста танак, окован у гвоздену ластру. На врху је сведен у облик штампаног слова T.

Bensilah — kožni širok pojas, prepasan oko pravoga pojasa; za nj se oružje zadijeva. Nosi se i za vrijeme dearmiranja i tad je više kao nakit, najskoli (?) kod seoskog svijeta. Bensilah koje bi jedino bio za oružje namijenjen vrlo bi se lijepo izčinjavo i urezivo.

Бенсилах или како се више чује силах, прави се од лијепе учињене коже, највише од црвене. Он је у пет шест листова. Први лист то јест онај што долази до појаса, највећи је. Са доње стране свршава се у заокружени трокут, а са горње стране преноси остале листове за један чеперак.

Овај сувишак, зове се капак, а тако се лијепо савије, да, када се силах припаше, изгледа као и остали листови. На ружноме времену се развије, па се њиме покривају пушке да не закисну.

По њему друга два листа иду исто као и он са доњу страну на троугао. Између њих се обично задијева велики нож и арбија. Начињени су пошири од осталих, да се оружјем не би хаљине дерале и прљале.

По овима су два или три ужа и немају онога троугла. Међу њих се задијевају пушке. Поврх свега је поширок кајиш или кожом фино опточена каница са чијем се припасивао.

Čemerlija — sablja, koja se paše oko ćemera. To je bio jedan šupao kožnat ili od mušeme pas, u kojemu je nosio junak grdno i nevidovno blago, sve same žute dukate. To je bila njegova hazna (blagajna), sve njegovo pouzdanje, pravi njegov „alter ego.“ — Ko bi pasao ćemerliju, morao je da bude veoma bogat i da uza se ima vazda pun i bogat ćemer, jer ako bi po čemu bio ili na junačkom mejdanu ili iz kukavne busije (zasjede) ubijen, ili bi se kakomu drago saznalo, da pod prepasanom ćemerliom nema propisanog ćemera i u njemu blaga — crn bi mu bio obraz i na božijem i na ljudskom divanu. On više ne bi od junaka i od svojih vršnjaka bio smatran kao vitez nego kao beščasnik — kreatura, prava rgja i kukavica. Potome se jasno vidi da je ćemerlija bila kao neki simvol bogatstva i zgodnosti.

Ето тако мој суграђанин г. Зовко бенета о ћемерлији.

Истина је да су се ћемери и у њима новци до у недавно доба носили, али не никако у намјери, кад би ко кога погубио да би уз њега ћемер и паре нашао, и тиме га међу јунаке убројио. Људи су носили ћемере просто из нужде, јер нијесу смјели узасе напалуку много новаца носити, да им их ко не украде, а и стога што му је ту било најзгодније носити да их неби изгубио.

Без новаца се опет није војник могао у туђ свијет отиснути, јера се је у оно доба већином војевало о својој брашеници, о своме тоболцу.

Ето зато су ти ћемери измишљени, који су се одма по кошуљи, дакле испод свијех хаљина пасали да би новци на што сигурнијем мјесту били.

Ћемере нијесу само они носили који су сабље ћемерлије пасали, но су такове ћемере сви, почев од најпростијега, војника па до највишега заповједника, носили. Што је који био богатији то му је и ћемер био пунији. Истина је и то, да су се ускоци па, ако хоћеш, и Црногорци око сабљаша отимали и главе им одсијецали, уздајући се да ће што обилатији ћемер уза сабљаша него ли уз проста војника наћи.

Да би човјек изгубио образ ако се послије смрти неби око њега ћемер нашао, то нијесам чуо ни од кога да прича, нити је то могуће. Ово је само споредно, и готово се цијеле ствари и не тиче, али сам споменуо ради тога, јер г. Зовко са тијем хоће да докаже, да се је сабља ћемерлија што се је по ћемеру пасала, тако звала.

Ћемери су се носили као што гори рекосмо испод паса па према томе су се ћемерлије пасале око паса. Та за бога зар се и данас не пашу све врсте сабаља око паса?!

Али у старије доба, па све до Омер пашина уласка у Босну веома су ријетке биле сабље са кајишима, које би се око паса припасивале. Кајиши су тада замијењивали свилени или вунени, црвени или зелени гантани са великијем китама. На ове би се гајтане сабља привезала, па би се објесила прео рамена, те би онога, који је носио, ките једне по прсима, а друге по леђима куцале.

Сабља је висила низ бедру исто као и кад се на кајише припаше само нешто мало на више.

Ето тако су се и ћемерлије носиле, те нијесу могле никако добити име од ћемера за новце, пошто се нијесу по њему ни пасале.

Сабља ћемерлија је свака крива, те је она добила име од ћемера (свод, волат) што је тако на свод (ћемер) скована, а не од онога ћемера што су се у њему паре носиле.

Ćila — kesica za puščani prah, kojom se puška barutom potprašiva.

Ћила није кесица, но се она метална цјевчица на врх кесице зове ћила. Она је мјера што се у пушку за један метак праха саспе. Она кожна кесица, што у њој прах стоји, на врх које је ћила, зове се *хатум* или, *атум* Ћила може бити и без кесице, те обично овакове ћиле висе низ чо'јека уз уљарицу. Овакове су ћиле салијеване од туча или сребра, а било их је и гвозденијех. У сваке овакове ћиле, имаде оздо кроза сриједу једна гвоздена шипчица, на врх које је плосната глава. Глава је толико велика како може сву шупљину ћиле затворити. Та се шипчица помиче, а по њој имаде зарезотина. Те зарезотине су мјера колико за коју пушку треба праха. Овакове су ћиле обично носили ловци.

Čivtanke — sačinjavaju čift (par) pušaka; obje su take jednake i jedna od druge ne razdružive. Nosi li junak ili ko bio jednu, mora nositi i drugu, jer bi inače bio ismijan i ruglu podvržen.

Све мале пушке, па биле оне златне, леденице, пећанке мачкоглаве, кубуре и које год хоћеш, праве се а већином и продају на парове. Према томе или све мале пушке спадају у чифтанке или чифтанака и нема.

Пошто дакле све мале пушке спадају у чифтанке и пошто се доста пута опажа да човјек, особито онај који носи велики нож, носи само једну пушку, то отпада тврдња да је чифтанке било срамота једну без друге носити. Ја сам носио оружје седам осам година, а имао сам пар баш лијепих пећанака. Кроз све то вријеме ја нијесам, може бити, ни три пута обје у пас турио, но вазда по једну, па ме није нико исмијавао нити руглу извргавао.

Danik.

У народу се чује само *даницкиња* а за даник нити сам чуо у народу нити из народних пјесама.

У Вукову ријечнику такођер нема даник, а даницкиња има, коју превађа „Danziger pistole," dakle mala puška, koja je gragjena u gradu *Данцигу* (Њемачка).

Demiskinja ili demiškinja.

Не ваља ни једно ни друго јер се у народу само чује *димискија* или *димишћија*. Код Вука су забиљежена ова два потоња имена и он превађа „Damascaner-Sebel". Дакле добила је име по граду Дамаску.

(наставиће се.)

Оцјене и прикази

МАРКО ЦАР: **Од Јадрана до Балкана.**

Утисци с Вукове славе. Задар. Штампарија Штире Артале 1898. Цијена 40 новч.

Неколико лијепих сличица с потоње наше знамените културне славе у Београду, писаних по фељтонски и сређених у једну књижицу, то је пошљедње дјело г. Цара. Префињен као естетичар, снажан и проницаја као критичар, али најсимпатичнији као путописац, духовити наш Приморац и овом приликом умије да живи интерес свога пратиоца освоји оним елегантним покретом свог приповиједања, својом занимљивом и карактеристичном краткоћом и рећењем само оног што је у стању да буде од утиска, не само по писца, него и по читаоца. Ко је прочитавао такове раѕоте пок. Призренца (*Од Загреба до Сомбора*), Политове биљешке с пута (лањско издање), Арсине дебеле књиге и све оне биљешке путничке, које се с времена на вријеме јављају по повременим подлисцима, могао би — прије него је прочита — да узме и ову књигу с извјесном слутњом да ће и опет читати какав путнички дневник, успомене на обичне малере са нахођењем мјеста у препуњеним хотелима, са дугим описивањем својих ручкова, вечера, патња у збрци жељезничких кретања, — или, у најмању руку, са описивањем спољашњег шаренила, гомила свијета, вијенаца, литија и поретка у ком су у то доба стајали ови или они велики достојанственици; рећања стенографисаних аутентичних говора, поздрава, здравица и т. д. и т. д. — Но поред Ненадовићевих и М. Јовановићевих путописа, једних омиљених са свог живог и ријетког хумора, а других понајвише са научничких опсервација, данас су омиљени и путописи г. Марка Цара, као работе једног писца, који, по примјеру једне своје *сапатије* (Théophile Gautier-a), умије да за своје путничке биљешке пробере све оно што у том дјелу ствара извјестан жанр у тој врсти књижевне умјетности. Једна је својина тог његовог приповиједања, која се не да у кратком приказу оцртати, али која поставља г. Цара на усамљено мјесто међу свима нашим писцима - путницима. То тумачи оно смјело увјерење да нам је у руци једна ствар елегантна, једра и по својој садржини и форми, најпажљивије прирећена за штампу, кад год се сретамо с којом његовом књигом. Доста су само они дивни описи његовог пута *Низ родно Приморје* па да се види шта је у стању да за дан два уочи један човјек прекаљене пјесничке душе, а уз то човјек широке и здраве интелигенције, књижевник по инстикту, — а то све на путу којим су пролазили толики наши пјесници и читава мноѕина наших и страних путописаца, не могући да у својим књигама оставе ни сјенку какве рефлектоване слике нашег дивног српског Приморја, како је то у стању био Марко Цар. — И Љубо и Јовановић и Призренац и Дера и Полит и Арса и tutti quanti, разнолики и по уму и срцу, прећоше те крајеве а тек по неки забиљежи нам свој спомен на њих само с неколико хладних и безбојних потеза пера.

И *слике с Вукове славе* да су рађене у атеље-у једног писца а la Арсо, ми бисмо у њима сазнали сваки пуцањ са биоградске тврђаве, прије, него што бисмо могли да добијемо у њима опћи лик те културне свечаности, окићен с неколико засебних ликова, који у њој доминирају и који привлаче нашу пажњу у свој оној неизбројној маси која се тај дан слегла са свих страна у срце Србства. Но г. Цар у неколико малих, додуше, више скица него обичних својих коларисаних слика, представио нам је пријестоницу српске

краљевине споља и изнутра, онаку какву је задесно оних дана. И поред, донекле јасне, једностраности ове књижице, с које не иде у ред других Царевих путописа, и резоновања о понеким опћим стварима, која истичу фељтонски карактер и публицистички елеменат у њему, ми сву књигу ипак читамо у сласт. Онђе гдје бисмо замјерили писцу, којег познавамо увијек само као умјетника, оно јасно описивање својих политичких исповијести, ми се ипак одушевљавамо идеалношћу оних назора и топлотом којом се помињу. Човјек идеалиста, испуњен живим српским и највећим узорима, осјетљив за све што је велико у његовом роду, напушта нагло улички хаос оних дана и лута по забаченим крајевима биоградским, тражећи да позна и себе и нас с корифејима наше књиге, с правцима и прослављеним родољубима српским. Прелази и у Бугарску, истина, с најљућим шпил-цугом кроз свој путопис, преко наше жалосне Сливнице, у метрополу сусједне књежевине, но одлази из Софије, не забиљеживши ни најпотребније, и преко Загреба враћа се у своје родно Приморје. — У овом дијелу књиге као да је писац заморен, види се некуд без свјежине, без интереса за оно што бисмо одавде хтјели да сазнамо баш од Марка Цара. С тога би могли чисто да се покајемо што смо уопће ишли за њим онамо и што не остадосмо при оним једрим и свјежим утисцима, што их за својим симпатичним чичероном стекосмо на ушћу Саве, да г. Цар није познат као једне врсте аматер-апсолутиста, који чешће намјерно обилази и шаблон и правило, само да вјерније забиљежи *свој* утисак, *своје* успомене, *своје* утодности, неугодности, *своје* симпатије и т. д., а у чему и лежи баш једна страна његовог књижевног темперамента, која му некако, често пута, лијепо доликује.

А—ћ.

Сузе жалости и сузе радости,

слика из сеоског живота, написао Димитрије М. Летићанин. Београд. Штампарија Петра К. Танаскотића.

Пошто гром пуче и на мјесту уби сиротну жену Милунку, њезина кћи Радунка остаде у свијету без икога свога. А пошто у свијету има и добрих људи, то се нађе сеоски попа, који Радунку узе к себи и заволи је, као да је од његова срца. Мало по мало, па се Радунка заљуби у момка Милана, који се још прије заљубио у њу и — узеше се. Њих двоје живили су да не може љепше, а врхунац среће био им је, кад добише сина. Но ђе је среће, има и несреће, те тако и ово дијете разболи се па умрије. Радунку је ово поразило, а Милана још више; он се даде пићу и сваки час бивао је гори и несноснији. Чак се није могао поправити ни тада, кад му се роди друго дијете. Радунка је ово донекле трпила, но кад јој једанпут дођија, она зовне некаква крвника Јанка, који убије Милана. И кашње, кад се већ дознало за убијство, Радунка се препаде да не буде „робијашица," те са својим дјететом скочи у једну провалу, гдје је након дужег времена нађоше неки људи и саранише изван гробља.

То је садржина ове приповијетке, или, како писац вели, „слика" са сеоског живота, те мислимо, да се већ по томе може познати, да је поникла из маште једнога почетника, коме је ово *први* рад на пољу приповијетке. Но због тога, што смо унапријед увјерени, да му ово неће бити и *посљедњи*, вољни смо да о њему опширније проговоримо.

Код овога писца највише нам у очи упада то, што не имитира Веселиновића онако слијепо, као што то чине многи млађи приповједачи српски, ма да се и он у неколико угледа на њега — у употребљавању многих непотребних дијалога. Причање му је кад и кад лако, а каткада

натегнуто и развучено. Но, што је најгоре, он ни издалека не познаје живот, који нам слика; не познаје га ни онолико, колико га познају многи бољи и слабији подражаваоци Јанкови, а камо ли сам Јанко. Његова лица су нам страна; то су варошани у сеоском одијелу, који говоре онако, како кад писац хоће, а не као и други сељаци. Да наведемо само један примјер са стр. 27. Милан пита Радунку, да ли она има момка, а она одговара:

— Имам!... а тај си момак ти!... Ја на тебе мислим; ја за тебе радим и живим; па ако ме још и ти оставиш, онда ни мени више живота нема...

Није ли ово управо театрално!? Зар нам не изгледа, да је она читала све модерне романе, па говори онако, како је из њих научила..! А камо она стидљивост сељанке — њевојке, или Српкиње? Камо онај њезин прости али лијепи, чисти говор? Или зар она није као и остале њезине другге, зар је нешто друкчија?

Но слушајте само како говори на стр. 59. када хоће да скочи у провалу, те кад говори дјетету:

— Ти се мрштиш?.. Ти ми не дозвољаваш?.. Је ли, чедо моје, и ти ми не одобраваш да робујем, — не одобраваш ми да се растајемо?.. О среће моја!.. Успомено живота мога (!?).....

Или (на стр. 60.) гдје чак и филозофира:

— Боље је с твојом мајком вјечно заједно живити од овога часа, него ли се тако мали и нејак мучити у свијету овоме: који је кратак, који је пун зала, у коме се одмах иза правде неправда крије, иза доброте зло провирује...

Држимо, да није потребно наводити више примјера, те да већ по овоме може пресудити, да писац никад није завирио у село, нити је долазио у додир са сељацима него их само из виђења познаје.

Па и у цртању карактера, писац је био врло слаб. Милан, онако диван момак, постаје нам касније веома одвратан; он се пропије, а сваког пијаницу морамо презирати, па макар се он и од жалости пропио, у што ми веома сумњамо, јер и ако је жалосно изгубити дијете, он, као млад човјек, није могао изгубити и наду да ће му се опет родити син, као што се касније заиста и догодило... Но још нам је одвратнија Радунка, коју писац толико симпатише, да је назива и мученицом. Та сви знамо, како је она волила свога Милана, — па ипак је била у стању да зове лопова, који ће га убити. Зар то није гнусно, подло и прљаво од једне жене? И зар таку жену — убицу смијемо жалити кад онако сконча? Никако! Она је и горе заслужила!

Једини поп и попадија што су добри и честити, но ми их од срца жалимо, што су запали у овако рђаво друштво.

Оволико нађосмо за потребно да рекнемо о овој „слици", а мислимо, да ће наш г. писац, схватајући намјеру ових редака, примити ове пријатељске напомене к срцу, и други пут нам пружити много љепшу и вјернију слику; јер према овоме, показује невјештину у најелементарнијим правилима приповијетке. Лежи ли томе разлог само у томе, што је писац почетник па их не зна примјенити, или што их није никако научио студирајући наше писце, представнике оног правца у причи, — или је томе најпослије сав узрок у слабом таленту његовом, то се не да у први мах рећи. Први мегак може каткад и да не погоди, али да рука буде некад ипак сигурна.

Puck.

КРОНИКА

Књижевност.

СЛОВЕНСКА

Српска

Novo Doba, list sjedinjene hrvatske, srpske i slovenske omladine, za književnost, politiku u socijalna pitanja. U Zlatnom Pragu 1897. Godina I. br. I.

Тежња за културним јединством југословенских народа није нова нити је млада: она је почела са првим данима њиховог културног развијања и видимо је оличавану до сада у Словинству, Илирству, Југословенству, а у шездесетим годинама овог вијека у њеном највећем јеку. Један велики ум, који је у том јединству назирао сав напредак југословенских народа, дао бјеше тако јак импулс идеји те заједнице, да се та тежња јужних словенских народа бјеше претворила у опће и најживахније одушевљење. Но, што је та идеја потиснута била ових потоњих деценија, није само узрок пријека смрт тога великана, него такијех пријских узрока бјеше више; а када би у данашње мутно доба наше културне незаједнице искрсла та идеја препорођена, био би то за нас појав од највећег значења.

Али да се покреће нешто и да над рушевинама оног одушевљења из шездесетих година трепери опет један мален али јасан зрачак живота, то се види отворено. То свједочи и лист под горњим натписом.

А то је одиста један утјешан појав! Једва неколико мјесеци што нас дијели од оних црних дана када је хрватска омладина погрдила најстрашније и најнедостојније српску цркву, општину и народну заставу у Загребу, а у том табору васкршава сад жива жеља за братском и великом културном заједницом свијех југословенскијех народа, и ваплоћава се у *Novom Dobu, Hrvatskoj misli* и *Narodnoj misli*, које се покренуше потоњих дана у Загребу и Прагу.

У њиховим очима нијесу данас српски и хрватски народ само два братска народа, него је то *један* народ. Српски језик није данас само хрватски језик, него је он *српски или хратски*, а најсветије дужности хрватских родољуба постаје данас не само учење *свог* народног језика него и учење и језика других Јужних Словена, и пажња, не само над својим, него и на приликама свијех нас на југу. Најтрезвеније хрватске патриоте, попут др. Еразма Барчића и Поточњака, стављају се данас на чело тој идеји.

И ми то биљежимо с радошћу. А приказујући у једном од лањскијех бројева овог листа једно дјело омладине (*Narodna Misao*), које бјеше претеча поменутих листова, изјавили смо: да је та мисао свијетао појав за све нас послије толиких међусобних трзавица, и гигантски скок хрватске омладине послије оних дојучерашњих удараца нашој заједници. Све и да то одушевљење прије и заспе него пожње успјех за којим тежи, (што то не би било необично), ипак ће се осјетити његов благотворни траг. Колико се год учини, добро се учинило.

Но покретању ових часописа примјећујемо са своје стране тек толико, да их је ваљало покренути у Биограду а никако у Загребу. Борце за културни федерализам српски, хрватски словеначки и бугарски, а поглавито српски и хрватски, ваљало би да Срби окупе око себе. Природније је да су очи свих хрватских поклоника југословенске културне заједнице управљене на Биоград, а не српске на Загреб. *Ми вала да окупљамо њих око себе, а не они нас!* Разлози су јасни

А прашком *Novom Dobu* могло би се примјетити нешто што није без вриједности, па ма и не била ствар најкрупнија. То је његова натписна страна. Зашто није оно *Novo Doba* на корицама баш ћирилицом него латиницом и зашто је у свему уступљено првјенство несловенској латиници? Ваљда тек није то због словеначке интелигенције, која ће поред осталих жртава лако жртвовати да изучи и тридесет ћирилових писмена!? — Ако унутрашњост листа није могла, због недостатка слова у штампарији, (као што се ту помиње), изићи мјешовита: ћирилицом и латиницом, могло је бар оно што веома пада у очи. А ако није случајна оскудица српских прилога и биљежака једини узрок томе, што, осим она два чланчића, нема ништа друго по чему би се видило у томе и српско уче-

ствовање, онда би и то било за замјерку. То је нарочито примјетно у биљешкама тога листа.

А кад нам дођу до рука и остали бројеви *Novoga Doba* рећи ћемо више. Овако се само *Novo Doba* препоручује најтоплије; а здруженој братској омладини пожељети је на крају овог вијека, оно одушевљење, које је владало духовима њихових предходника свршетком прве половине нашег стољећа!

Српска књижевна задруга. — Изишло је и почело се растурати члановима *шесто коло књига Српске књижевне Задруге* у коме су ове књиге:

36 *Житије Герасима Зелића*, свеска прва за штампу приредио и предговор написао П. П. Ђорђевић. 8° стр. VIII. и 113. Цијена 2 дин.

37. *Босанчице*, кратке приче из Сарајева, испричао Мита Живковић. 8° стр. II. и 173. Цијена 2 дин.

38. *Горски цар*, роман. Написао Светолик П. Ранковић. 8° стр. 310. Цијена 3 дин.

39. *Бијесни Роландо*, спјевао Лодовико Ариосто, препјевао Драгиша Станојевић, свеска трећа с напоменама и речником. 8° стр. 289. Цијена 3 дин.

40. *Бијесни Роландо*, спјевао Лодовико Ариосто, препјевао Драгиша Станојевић, свеска четврта, с напоменама, речником и поговором. 8° стр. 278 Цијена 3 дин.

41. *Историја Карла XII.*, од Волтера, превео и предговор написао Стојан Новаковић, 8° стр. XVIII. и 244. Цијена 3 дин.

42. *Подземне воде, издани, извори, бунари, терме и минералне воде*, написао др. Светолик Радовановић, са 40 слика у тексту. 8° стр. VII. и 152. Цијена 2 динара.

43. *Завјет*, драма у 4 чина, написао Симо Матавуљ. 8° стр. IV. и 83. Цијена 2 дин.

Све ове књиге заједно могу се добити или непосредно од Српске Књижевне Задруге или преко мостарске издавачке књижарнице *Пахер и Кисића*. Улог је за члана оснивача десет дин. или круна, за члана улагача шест дин. или круна.

Цртице из лијепе књижевности, науке и уметности од др. Каменка Суботића, излазе ових дана из штампе. Садржај ће књизи бити овај: 1. Главна карактеристика историографије Рајићеве, 2 О Илариону Руварцу, 3. О изворима за први век нове српске повјести и о прерадама њиховим, 4. О Павлу Адамову, 5. Satir illiti divji csovik, 6. Пабирци о Козарцу, 7. О спиритизму у „Malim pripovietkama" Ђалског, 8. Козерија о Љубо П. Ненадовићу, 9. Сноховатице", јесенско лисје Змајеве појезије, 10. Двадесет и пет година (неколике ријечи о Добриновићу и Лукићу).

Објављујући излазак ове књиге вели нам њен писац: „Ова књига хоће да буде протест против садашње уштапљености и шаблонства у српској критици." — То је заиста лијепа и покрупна намјера! Нека једном већ одзвони и тој „уштапљеној (!) и шаблонској српској критици" и нека Бог дадне да г. писац — реформатор оправда сву смјелост оних ријечи о свом „протесту". Деведесет осма, бо зна, могла би бити још једна знаменита година у нашој књижевној повјесници. Јер ето у овој књизи, како вели г. Суботић, не мањка још ни то, да се „анализује физиолошко-психолошким начином темпераменат и карактер Илариона Руваоца!"

Србин Американац и **Душан Силни** зову се два нова српска листа што су почела излазити у Сан-Франциску у Сјев. Америци. *Душан Силни* у свом првом броју донио је слику архимандрита Фирмилијана, администратора скопске митрополије.

Копитару *говорио на гробљу св. Марка у Бечу 28. септембра 1897. Стојан Новаковић* Београд 1897 — 8°, стр. 7.

Лекције из историје српске књижевновсти, за своје ученике наштампао Живојин П. Симић, професор. Издање са 35 слика. Београд. Штампано у државној штампарији Краљевине Србије 1897. Велика 8°, стр. III. 266. Друго издање.

Српска синтакса од Петра Будманија, превео с талијанског и за српске школе удесио Спира Калик, професор. Одлуком мин. просвјете одобрена за уџбеник средњих школа (треће попуњено издање). Београд 8°, стр. 81. Цијена 1·20 дин.

Закони ред наслеђа по грађанском законику за краљевину Србију, од Марка Стојановића, адвоката. Београд. Штампарија Д. Димитријевића. Цијена 1 динар.

Биоградско „Дјело" приказујући кратко ову књигу, препоручује је као дјело од интереса за сваког правника, јер је у њој представљен систем приоритета мушке лозе над женском у погледу нашљедства заоставштине, а такођер и систем представљања и ако је „књига написана ужасним стилом и врло рђавим језиком. Ни мање књиге ни више погрешака!"

Макиолепидоптере околине Београда, зове се научна радња др Рад. Лазаревића у књизи „Прилози са грађу ентомологије Краљевине Србије“, која је почела излазити у Биограду.

Трагови старих глечера на Рили (са 3 таблице и 2 геогр. карте). Гзас Срп. Крал. Академије LIV. 1897. Београд.

Учени млади Србин, професор Велике Школе у Биограду, г. др. Јован Цвијић, осим трагова глечерских на Рилу, нашао је и *трагове глечера у Босни и Херцеговини и Црној Гори*, које још ни један свјетски научник није до сада запазио. Летошње његово путовање по овим крајевима, донијело је златног плода за геолошку и географску науку, што иде на част српском народу и највећем његовом научном заводу, Великој Школи. За тај проналазак сазнајемо по једном писму, којим је г. Цвијић известио бечког научника д-ра Пенка о тој својој научној екскурзији, ког су једне стручне берлинске новине донијеле у цијелости. Наскоро ћемо, јамачно, моћи да сазнамо у његовој штампаној студији опширније о тим глечерима, а нарочито пољима Дабарском, Фојничком и Гатачком, која је потанко проучио.

Хрватска

Razgovor ugodni naroda hrvatskoga. Под овим натписом издаје ових дана издавачка књижарница Л. Хартмана (Kugli i Deutsch) у Загребу, књигу пјесама Б. Крчмарића. Пјесме су само патриотске, којима пјесник опијева јуначка дјела свога народа. Књига ће бити украшена са више слика.

Svjetska povjest u slikama. Друга књига овог илустрованог дјела, које је написао познати писац Иван Широла, учитељ средњих школа, излази је ових дана у Хартмана у Загребу. Пуна је лијепих бојадисаних слика (има деветнаест колорираних табала са више од 100 слика и 110 страница описа). Цијена јој је 2 ф. 50 новч. — Хрватски листови препоручују ово дјело најтоплије.

Pavao Pavlović. Pripoviest iz narodne prošlosti. Napisao Josip Lorić, župnik prozorski. 8°. Str. 468. Cijena 1. for.

Овај познати књижевник, писац „Жртве Материне“ описује у овој причи недавну прошлост свога народа и то идеју народног препорода, која је поникла 1832., и, развијајући се до 1849., попела се на свршетку прве поле овог стољећа до свог потпуног блистања. Тенденција се истиче јасно: да се у омладини подстакне љубав за све оно што је лијепо и узвишено, а нарочито патриотско осјећање. Ако ову причу и не би у стању била да препоручи њена умјетничка обрада, препоручује је та тенденција. То је, у осталом, обично код дјела ове врсте.

Okovi. Pripoviest za puk. Napisala Milena Pokupska. Cijena 30 novč.

Окови су приповиједка из босанског живота. По примјеру већине хрватских писаца, и ова списатељка је потражила за своју причу сиже из живота српског народа у овим крајевима. У њој се показује труд и кољ да се доба заудума представи у свој својој грозоти, но списатељка се није могла отети да не паће у ексцентричност. *Окови* нам окују и душу и срце својим страшним и педантним сликама; а да није онога *за пук* (које често оправдава, на жалост, многу умјетничку грешку), и овој би се књизи приписало много и са умјетничке стилистике. Овако како је, не ће бити на одмет онима којима је намијењена.

Бугарска

Д. К. Попов, бугарски новинар и књижевник, који је већ више лијепих работа из наше књижевности превео на бугарски, преводно је у потоње доба и дивна писма пок. Љ. П. Ненадовића, која су излазила у подлистцима повременог листова, а сад је изашао засебно штампан превод *Писма из Немачке* од Чика-Љубе. Критика хвали лакоћу превода и доказано познавање преводилачке српског језика.

Словеначка

Bolgaria in Srbija. Spisal Anton Bezenšek, profesor v Plovdivu i t. d. Izdala družba sv. Mohorja v Celovcu 1897. 8° 237. str.

Ово дјело вазало је да послужи Словенцима за познавање два братска југословенска народа — Срба и Бугара. Украшено је сликама а има и двије географске карте. Издало га је родољубиво и чувено словеначко *Друштво Св. Мохора*, не жалећи већих материјалних жртава само да дјело изађе што лепше и потпуније пред словеначке читаоце.

Но, како је критика у једном од најбољих онамошњих књижевних листова предусрела ову књигу, види се, да писац није задовољно своју задаћу, и о Србима и Бугарима по тој књизи не би Словенци

могли много да дознају. Писац је био одвећ кратак, а српски живот описао је посматрајући само живот Срба у Краљевини, а не по осталим пространим српским земљама, што му критичар дијепо примјећује. О српској цркви, књижевности и умјетности, има или мало или скоро ни мало. Тако је исто и са српским занатлијством па чак нема ништа ни „o divnih narodnih pesmih srpskih“; а описујући наше народне обичаје, писац се није држао Караџића и његовог дјела *Живот и обичаји народа српскога*, него се држао Нијемца Крауса (што му и опет умјесно примјећује словеначки критичар). Поред свега тога, писац се ишчуђава зашто се књига зове баш *Bolgaria in Srbija*, а не *Srbija in Bolgarija*: „no vsekakor je za nas Slovence v domovini Srbija bolj posebno zanimiva že zato, ker je „bliže srajca nego suknja“. Srbija nam bližja po zemljopisni legi svoji, srpski jezik je razumljivejši od bolgarskega in mnogo Srbov biva tudi v austrijskoogerski monarhiji. Naravno bi torej bilo, da se Slovencem opišejo najpreje Srbi in zatem šele Bolgari...“

Boj za pravico. Povest. Spisal Fr. J. Milovršnik. „Slovenski Večernic“ 50. zvezak 8°. Strani 192.

„Ова приповијетка, види се, није писана за један дан, него је дубоко и умно промишљена. Карактери су цртани с дошљедношћу. Природност вјерност и крепка љубазност провијава до краја овај умотвор. Желили бисмо да нам још много напише г. Миловршник.“

Тако се изразила словеначка критика о овој новој својој књижевној едицији.

Чешка

Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur der Balkanländer. Von Dr. Constantin Jireček. Wien 1897.

Чешки научник историчар, велики познавалац српскога народа, К. Јиречек, штампао је у „Sitzungsbericht“-има бечке академије (свеска CXXXVI. разреда филолошко-историјскога) ову расправу о хришћанском елементу у топодрафској номенклатури балканских земаља. У свом дјелу г. писац бави се свима оним мјестима балканских земаља, који се прозваше по именима којег свеца или светитељке. Дјело је, у главном, подијељено на два дијела: расправљање о насеобинама са именима светачким, а друго: о пријеносу мјеснога називања по легендама светаца. Додатак су бугарска мјеста по неким другим писцима и књигама.

У овој свој расправи доказује г. Јиречек, да су мјеста са именима светачким много гушћа у оним крајевима у којима је Хришћанство старије и у које су таласи поганства мање допирали, него што су у крајевима, који су се доцније покрстили. За то их је више у земљама романским, грчким, албанским, него у српским хрватским и бугарским. Више их је за то по Приморју које је даље од ових земаља, а много мање по Босни, Србији, Бугарској, чему учени г. писац приписује понајвише утјецај петаренства и мухамеданства.

Bar Kochba. Узвишени и неуморни чешки пјесник *Јарослав Врхлицки* написао је под горњим натписом велики епски спјев, који, како се критика изражује, надмашио све његове досадање радове ове врсте, те га назива најдрагоцјенијим бисером чешке појезије.

СТРАНА

Француска

Le monde slave. Etudes politiques et littéraires, par Louis Leger, professeur au Collége de France. — Луј Леже, познати пријатељ и познавалац словеских народа, штампао је у *Le monde slave* (*Славенском Свијету*), своје слике о животу словенских народа, које је писао посматрајући га сâм на свом путовању кроз словенске земље и студирајући га више од тридесег година. Књига је подијељена у више чланака: Успомене једног Словенофила. — Словенски Свијет — Јужни Словени. — Хрвати. — Срби. — Словенски бискуп. — Модерна драма у Србији и Русији. — Из Париза у Праг. — Инглез и Рус. — Поријекло панславенства. — Ширење словенских језика. —

Le patriarcat oecumenique et la question de l' église serbe. Paris 1898. Књижица г. архимандрита Н. Дучића, који је написан српским језиком, изишла је ето под горњим натписом и у француској књижевности. Ово дјело нашег врло поштованог земљака, поникло је поводом једног писма патријарха васељенског Константина V. српском митрополиту Михајлу, а пуно је богословско-историјског разумијевања и топлог српскога родољубља.

Умјетност.

ПОЗОРИШТЕ

Српско Народно позориште у Биограду. — **Крвни мир,** слика из херцеговачког живота, у 4 чина а 6 слика, с пјевањем, написао *Свет. Ђоровић.* — Наш извјестилац из Биограда пише нам:

„Ових дана пружила нам се ријетка и интересантна прилика, да на нашој позорници гледамо *први* комад из херцеговачког савременог живота а из пера Херцеговца. Поред тога још нам се писац комада, г. Ђоровић, јавља први пут са радом ове врсте. Дакле све саме новине! С тога с правом мишљасмо, да ће ове околности утјецати на публику и да ће приликом ове première позориште бити пуно. Надасмо се, да ће наша нехајност према српским комадима направити овога пута свечан изузетак (што би јој свакако на част служило) за љубав онога узвишеног народа из чијег је живота комад црпљен, а чији живот она довољно не познаје и кога може сада — дакле une raison de plus — да посматра на својој позорници. Али то бјеху празне наде, јер наша поштована публика остаде дошљедна своме старом принципу — позориште бјеше слабо посјећено. — Нарочито сам ову биљешку почео овако необично, јер сам хтио да и овом приликом истакнем „свијету на видику" нашу грдну ману, која нам може мало по мало, истиснути из репертоара све наше оригиналне комаде, (па то они заслуживали или не,) а мјесто њих одомаћити (што већ и бива) којекакве стране „драмске лудорије". Још нешто. Кад сам ступио у салу и видио она празна мјеста како зјапе, обузе ме неко чудно осјећање — нерасположих се. То исто примјетих и на својим сусједима; једни бјеху као и ја, а други — другима се огледаше на лицу она аристократска индиференција. Није ни чудо: та за Бога, играо се комад из српског живота! Па пред таквом салом, тако пријатним лицима, је ли чудо, што наши глумци играју често пута без икаквог одушевљења, тек онако: хоће-неће; је ли чудо што и најпризнатији комади (страни и српски) кат-кад пропадају? — Па и поред свега тога, глумци су се овога пута добро понијели са својим партијама; ensemble је, осим неких грјешака у нарјечју, био добар, а то је свакако за похваду. Поједине су се роле истакле и пожњеле лијепог успјеха. Нарочито је чича Илија створио један оригиналан тип у овоме комаду, који је публику врло расположио. Г. Љ. Станојевић, Миљковић, Петровић и гђа. Тодосићка одговорише својим улогама добро и савјесно. Костими су били прилични, само су женски могли бити вјернији, јер су били више црногорски него херцеговачки, а то је разлика. Музика је била лијепа, а сам компониста, г. Јенко, управљао је оркестром. — Сада би још требало да о самом комаду говорим, но пошто нисам намјеран да то овдје чиним, ограничићу се само на његов успјех код публике, која, у осталом, и рјешава о судбини комада; но тај суд могу изрећи у неколико ријечи: оно публике, колико је било, пратило је са живим интересом развој и радњу комада и на много мјеста повлађивало. Што се комад више развијао, публика је бивала задовољнија и с већом запетошћу очекивала је крај. Послије представе чула су се доста компетентна мишљења о комаду, и судећи по њима — *Крвни мир* ће бити исте судбине као и Веселиновићев *Ђидо*, А то је исто што и успјети. **Ad.**

Царица Милица, зове се нов комад што је ових дана даван у Нар. Позоришту у Биограду. Писац је био непознат, а држало се да је и ову драмску новину писао опет наш вјечни ignotus, г. Цветић; но најпослије се дознало да га је писао г. Д. Дукић, професор у пензији. Успјех је био добар.

МУЗИКА.

Александар I. марш и Калимегданске руже. (полка мазур) од *Фране Покорног*, капел. војне музике. — Издање Мите Стајића. — Београд. Госп. Покорни знао је да своје обје композиције прожме духом српске народне музике, што им и даје особиту драж те их с тога радо препоручујемо нашем музикалном свијету. Књижара г. Стајића, од које имамо већ неколико укусних музичких издања, издала је и ове двије принове у врло красном руху, а то јој, свакако служи угледу.

Дениза драма од А. Дима Сина, која је излазила у *Зори* течајем лањске год. наставиће се од фебруарске свеске и изаћи ће све у овој години. Тако и врло интересантни роман грофа А. Толстоја, *Кнез Сребрни*, наставља се с овим бројем и излазиће редовно до свог свршетка.

Ко би желио и једно и друго од ових лијепих страних дјела да има у цијелости, јављамо да имамо доста комплета *Зоре* за лањску 1897. годину. Цијена је 4 форинта са нашом поштарином

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЋАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 28. ФЕБРУАРА 1898. Бр. 2.

Напријед!

Кипи море, бјесомучно хуји,
Мутне вале у небеса гони,
Па облаке запљускује тамне
И обале у поноре рони;
А гњев дивљи, као одјек грома,
Разлама се кроз дубине љуте,
И ноћ црна по пучини пала —
Тешком тамом обгрлила путе.

Напр'јед, браћо! Освећени снагом,
Једном мишљу збратимљени светом,
Поврх мора̀ и понора̀ страшних
Сјајном циљу полетимо летом!
Нек нам наду не уздрма пакô,
Дивљим б'јесом што се диже горе,
Ни над нама успавано небо,
Ни под нама бјесомучно море . . .

Добри Геније' витешких предака
Крми бродом на пучини мора,
И прес'јеца крилатијем једром
Страшну силу вала̀ и вихора̀.
И прелазеħ' путе искушења,
Он погле́да̀ низ помамну воду:
Божанствени острв у даљини,
Крст спасења на крвавом своду.

Ал' растројства уперена ст'јена
Дочека л' нас сред пучине љуте,
Наш бродолом огласиће пораз
Свете мисли што нам збори путе; —
Цв'јетни острв прогутаће море,
Силу срца и покличе миле,
И ловоре, што чекају тамо
Нашу мисô да крунишу виле! . . .

Жеља

— Љермонтов —

Самац ступам посред пута тога
Стрми пут у немој тами спи,
Ноћ тиха, пустиња слуша Бога
И звезда са звездом говори.

Небеса трепере тако чудно,
Спи земља под светлим плавилом,
Што ли ми је тужно, тако жудно,
Жалим ли пл' душа жели што?

Већ од жића ништа не желим ја,
И не жалим за прошлошћу том,
Ја хоћу самоће и покоја,
Ја желим уснути вечним сном.

Ал' не тим леденим санком смрти,
На веки да заспим желим туд,
А да живот у срдашцу дрхти,
Топли дах уздиже моју груд.

Да сву ноћ, ваздан мој слух несани,
О љубави слуша слатки пој,
И надамном тихо заниjани
Тамни дуб шум разастире свој.

Драгутин Ј. Илијћ.

Гроб

Роман у седам кратких глава

— **Стеван Матијашић** —

I.

У једноме од сјајних салона, који су били пусти и хладни, лежала је на поду.

Ветар, што је продирао кроз прозоре, био је задах смрти, а лупњава на вратима, било је куцање њене костурове руке. Хујање и урликање непогоде у празним ходницима стварало је визије, да се ту скупио збор подземних духова, који са праском и тутњавом захтевају да им другарицу што пре доведе крезуба смрт, која је пред вратима задовољним осмејком искезила зубе и тако чекала ту.

Она што је изнутра лежала, било је девојче од осамнаест година.

Млада и дивна, а већ смрвљена у несрећи и јаду.

То је био страшан дан. Непогода, са читавом поворком несрећа, у један, у једини дан, слистила је све што је у њену животу било сјајно и достојно зависти.

И сад је лежала ту, у празном стану, у лакој скупоценој хаљини од источно-индијског мула, у којој се спремала да светкује своје заручење.

. . . Кроз отшкринуте прозоре дунула би по који пут мећава, и тело би јој уздрхтало од студи, али она би тада само једва мало подигла главу да густом косом лагано обрише сузе.

У побочној соби каткад зачује се пуцкање запаљених великих во-

штаних свећа, што су их заборавили да угасе они који су јој оца однели на далеки пут.

И мајка! Баш она.

Мајка!

Не, није више кадра да се згрози при помисли, — а и не зна на шта би пре помишљала од оног, чега је ту било. А било је свега, свачега, црног и ниског.

И сад нема ту никога од оних што су ове господске одаје некада испуњавали заносним шумом, отменошћу, духовитом и недуховитом веселошћу, животом. Све је то уништио удес.

Али она то и не мари. Мрачне и све мрачније успомене пробоше јој кроз памет, а свака нова потрла је ону пређашњу, и тако редом, док је најзад није окружио непровидни мрак ове потпуне пропасти.

Па ипак чињаше јој се, да је најцрња слика у свој овој беди, успомена на мајку. Или можда је најдирљивија она жалосна успомена на ујну. Ах, ко зна.

О овој, о својој малој ујници, не зна ништа; све од онда, кад се ујница наљутила, кад су ујници забранили у кућу, кад је она отишла поносито и презриво, па им се никад више није враћала.

Она је онда све ово предсказала.

Сећа се њених опомена, њеног малог болешљивог тела, мршавог лица, и озбиљног понашања, због којег је мајка о њој говорила:

„Она мршава совуљага!"

Совуљага је тица злослутница; погодила је.

Често би јој говорила; „Пропашћете" — па после: „Немој узимати тог лажљивца. То је лажљивчина, веруј, нема у њему ни трунке искреног. Упропастиће те!"

И она јој је одговорила: „Волем га!"

Тада би ујница мало сустала, па би и одилазила, да се другом приликом опет враћа, и да наново отпочне своје наваљивање: „Има за тебе прилике, теби погодне, која ће те усрећити. Дете, не мој поћи за оног!"

Али она би јој одговорила: „Волем га!"

II.

Био је на око угледан, стасит и кицош. Мало прореда коса личила му је, јер није сметала сјајном, белом и високом челу да се показује у целој лепоти. Затим његово опхођење, његов положај . . .

— И његови другови — додавала би ујница презриво.

Па би још рекла:

— И његових тридесет и девет година.

— Само тридесет и осам, бранила би га мајка. — Па поред тога још је младолик, окретан, елегантан...

— Старији је од тебе, снајо — одговорила би ујна.

Па кад се овој једном досадило, обуче своје старинско стајаће рухо: широку аљину од чирсте зелене свиле са два карнера, црно либаде са веверичином кожом, и фес са нанизаним дукатима; на прст натаче велику златну бурму, и дође.

У соби затече само кћер, и то јој је била згодна прилика да развије сав свој уплив. На крају дугог разговора рече:

— Јело, *Андрија те чека;* само на те мисли.

. . . И Јелена уздрхти при овој успомени.

— — Где ли је сад Андрија, и шта ли је од њега? Красно и умиљато момче беше лепушкасти Андрија са сетним и стидљивим изразом на чистом чедном лицу. То је

био некадашњи млади кућевни учитељ њезиног брата, кога су онако брзо отпустили, сигурно зато, што је његов сањалачки поглед чешће и дуже био упућен тамо, где то њени родитељи нису допуштали; а можда и зато, што га је и она радо слушала кад је њеног тврдоглавог и размаженог брата — љубимца мајчиног — са највећим стрпљењем озбиљно поучавао. Њој се он свиђаше, и она то није крила, и са невином прилагодљивошћу десетогодишњег девојчета радосно би излазила преда-њ кад би долазио на часове, и говорила би о њему у породичном кругу, „да га воле“, и да га радо слуша. И најзад Андрију отпустише.

Он остави њихову кућу, али са једним тајним болом у срцу.

Томе има данас већ осам година.

. . . И удница је наставила:

— Он је добар, даровит, воле те и чезне за тобом.

И Јелени је тада то ласкало, сећа се добро. Та којој младој девојци не би поласкало, кад јој се мушки клања, па још ако је то мушкиње красно и по избору. Али против воље родитељске није могла ништа. Та они су јој нудили сјајну прилику, а удница је заступала једног сиротана.

— Код „оног“ може се говорити само о некој прошлости, а ја ти нудим лепу будућност — рече удна.

Па кад овим разлозима не успе, онда се стаде жестити и рекла је најпогрдније речи о њеном глупавом брату — оцу Јеленином — кога његова жена кађиперка упропашћује, а овамо оставља новац, на страну, да га кришом даје „оном“. А зна она све. Срамота. И за њега да дâ кћер, јер она му ништа не одриче што затражи. Красни односи. После мајке, кћер. А брат јој се упропашћава. Па нека га, нека срља куд је пошао, за њега нема лека, али њу — Јелену — не дâ. Она стара ако хоће нека тера овај пусти живот, за који недостаје ни велика плата очева, али она — удна детиња — она ће чинити своју дужност.

Страшно је било слушати је.

Али она ту још не доврши.

Остави Јелену па се упути у горње одаје.

Тамо је следовао грозан призор између удне и родитеља . . .

После тога удница изиђе из куће са једном сузом у милом старом граорастом оку њеном; љутито попе се у кола, и одјури да никад више не прекорачи праг ове куће.

А томе има две године.

III.

Дође јучерашњи страшни дан.

Њен брат, кад је свршио науке, по протекцији оца му, доби места у неком удаљеном посланству. Већ као ђак био је лаке руке, а сада још више. Нису од куће могли да му нађаду новаца. На послетку морала му се отказати помоћ, јер ни код куће не беше свега у изобиљу а ваљало је и овде намирити претеране потребе отмене и гостољубиве куће. Та да није била гостољубива, не би било ни протекције.

И тако добише вест, да је учинио врло ружно дело; да је затим побегао, па су га ухватили тамо негде око Цариграда. — Отац се затвори у своју собу и оста дуго сам са собом.

Затим онај ужасан пуцањ у његовој соби . . .

И после оно писмо, којим јој мајка јавља, да „од овог стида бега у свет“ . . . Али она је дознала, да ју је „онај“ отпратио.

Мајка је била још толико милосрдна, те јој остави још приличну

сумицу новаца. Али и то су прогутали ови догађаји.

. . . Она сиротица била се ујутру обукла у своје заручно одело и чекала „оног". Али њега није било.

Два дуга дана лутала је по собама у овом празничком руху, не помишљајући да промени хаљину, док се одело није испрљало и поцепало.

У то дођоше људи који су запомагали и тражили дугове; и она је дала све што је имала, па не стиже ни десети део. Затим дођоше извршачи, да пописују ствари и ударили забрану скоро на све, и Јелена је сама нудила и оно што су јој они хтели да оставе. Дође и полиција; па попови. Један господин рече јој поверљиво, да је забрана стављена на све, зато што има мањака и у надлештву очевом. Наредба за хапшење била је већ потписана, но он се спасао смрћу. То јој господин каже, да је у неколико утеши; јер је боље што је умро.

Да, боље је. Господин хтео је да ју утеши, види се, и она му се захвалила на доброти.

Као кроз маглу сећа се и тога, да су јој неки од присутних — међу којима беше врло мало старих пријатеља — понуди ли своју заштиту; али та понуда била је тако млака, и она је толико мало била налик на пређашње понизно подворење којом су је ови исти некад сусретали и на коју беше већ навикнута, да она одби ту неискрену предусретљивост.

После, а можда још и пре тога, разбегоше се и слуге, и она оста сама.

. . . Два дана лутала је по празним собама, у белом оделу, док није изнурена пала ту.

Осамљена је поред оноликих познанстава не имајући где и код кога да се склони.

И сад лежи ту овако . . .

Лепу, бледу главу понекад подиже, само колико да густом косом обрише сузе, које јој нагрђује лице.

Кроз отворени прозор дува зимни ветар; снежна киша запљускује под и попрскује нежну хаљину и хладно тело њезино. У споредној соби пред последња воштана свећа, а по одајама полагано шири се мрак.

IV.

Врата се нечујно отворе и у собу тихо и бојажљиво уђе покрупна старица са седом косом а у сељачком оделу, и стане до Јелене.

Јелена поплашено подиже главу с пода и погледа у жену не могав је одмах познати. Затим прошапута:

— Агнија! Откуда ти овде Агнијо?

— Прости — одговори ова. — Не дођох раније, јер не дознадох ома, али чим дознадох, пођох, и ево ме код тебе, дете моје. Диж' се.

То је била њена некадашња дадиља, стара Агнија, коју је она тако волела, али коју је њена мати мрзила, нешто зато што она сама не хтеде више да седи, кад виде да се кућа много погосподила, и господа у њој пофинила — као што она вељаше.

Има скоро осам година како се вратила у своје село. Они су њу већ били заборавили док су били у добру, али она није престала волети „своје дете", и ево дође да је види кад је несрећа снађе.

Јелену, коју су оставили сви господски познаници, слуге и родбина — јер ни ујнице не беше ни од куда — Јелену окрепи верност ове простодушне сељанке, те се подиже да је пољуби у руку.

Но ова се одбрани:

— Ма шта ти је дете! Како би ти мене пољубила у руку. Ти си,

како ли те зваху? — ми-ло-сти-ва го-спо-ђи-ца, јест, милостива госпођица, тако беше, тако су у последње доба почели да те лажу. Ја то не могу, али зато знам шта је ред. Дела, диж' се са земље, пропашћеш са здрављем. Тако, дед сад да те пољубим у руку и у чело. Како ли си ладна. Студ је овуди. И немате ни дрва. Видела сам празно двориште. И овде немаш ништа. Где си спавала? Та јамачно ниси ни легла. Срећом ја понесох нешто пара, али само за пут. Св'едно: нађ' ће се. Ходи дер, узми овај ћурак. Ја сам топла од хода, не треба ми; пешице дођох. Узми, умотај се у њ, јадно дете моје; како је бледо.

Заогрну девојче, па је посади на неку стару столицу.

— Немој, душо, да тражиш, да наричеш. Сад треба мислити.

(У Србији по селима родбинске жене, нарочито старије, сматрају за дужност да замене укућане у нарицању.)

Старица је то рекла видивши очајно, управо скамењено лице девојчино.

— Разбери ми се сад, злато моје. Да је велика несрећа, јест. Али ја те волим и моји те волу, и мој ће те Марко поштовати. Ти ћеш доћи код нас и у нас ће ти бити топло. Је ли, срце моје. Ти ћеш код нас живети. Ти ћеш нам у селу бити наша краљица, вило моја лепа. Тамо се лепше, поштеније живи него овде. Ни жао да ти не буде. Напустио те онај господин, а зар ти ниси никад ни марила за ове варошке кицоше. Сећаш ли се, увек ти се више допадао онај мудри Андрија; где ли је то момче? Красан беше к'о јабука.

И баба поче да уређује хаљину на Јелени, и намештала је, да јој буде топлије; затвори и прозоре па опет стаде до ње.

— И у нас има таквих. Шта ти је стало до ових; ти си мудра девојчица била, а сељачко те је млеко одхранило, да ти је благословено, ћерчице моја! Овај свет мисли да баш никог немаш. Е јест; ево старе Агније, она зна за своје.

Поче да уређује косу Јеленину.

— Сва си мокра од кише, златна јабуко моја. Ти ћеш доћи код нас, је ли зенице моја? Ти ћеш ми бити мезимица, драго чедо моје. Сви те своји чекамо. Кад пођох, рекох им, да ћу им довести сестрицу. Твој те брата, Јова, једва чека. Биће наша, ништа ти фалит' неће. Удаћемо те, кћери моја, удаће те нана.

И пољуби је у косу.

— А шта би овде радила. И ујна не мари за те, нема је да дође. А и не треба кад до сад не дође. Ти ћеш поћи са мном, ружо моја мирисава, сутра ћемо поћи сабајле.

Па је још једном загрли, и обрисе јој влажно лице.

— И сад седи ту, па ме чекај. Ја одох да донесем мало дрва и вечерице. Свеће има у оној соби. Ух, како нам је празан стан. Узајмићу где год какву поњавицу да преноћимо. Ево ме ома натраг, седи ту.

И старица пође вратима, но тамо застаде, па се опет врати и проговори.

— Али ти немој да си друге памети, Јелице моја. Ти ћеш са мном поћ', је ли? Не мој да ти друга која буба уђе у памет. Јест, ти ћеш са мном поћ'. Ако се бојиш да ћемо пешице, нећемо пешице. Лако је за то. Ако ти је зазор у село, не брини, имамо ми добру собу, даћемо ти је. Ако милујеш, ја ћу с тобом спават', само ја, а ако нећеш, спаваће нана у кући: свикла сам ја. Ето, сад ме пољуби, знаш к'о пре. Тако, да си ми жива!

Па опет нађе нешто да намешта на Јелени.

— Е, одох. Сад ћу доћ'.

И старица оде.

V.

Јелена остаде седећи на трошној столици гледајући преда се. Сузâ јој је нестало, само јој се на лицу огледао прекомерни бол.

Како би било, да и она „иде у свет"? Да ли би то имало смисла сада, када у сред овог ужаса виде, да је се ипак нашао к'о да на њу помисли са љубави, и то се нађе баш тамо, где се она најмање надала.

Али шта би јој ова сирота старица са својим скученим погледима могла користити? Свега ако би је одвела у село, да је најпре утеши, а затим — — затим ништа, или највише „да је уда" — за неку „дивну прилику", у селу. Та Јелена се још сећа колико су се некада у породици смејали њеним сељачко-наивним изразима о свему што би јој било необично.

Не, она не сме ову једину поштену душу, која јој је преостала од оноликих пријатеља, да оптерети својом несрећном судбином.

Поред своје очајне равнодушности према оном што ју је окруживало, Јелена је у дубини душе своје била благодарна Богу, за љубав, коју је онако чисту и непромењену — онаку као што ју је некада пре толико година познавала — пронашла у овим простим природним старачким грудима. Да није Агнија дошла, она би се до ујутру смрзла у овој студени. Та и душа јој је већ била у стању непримчивости, сузе су јој престале, и она је на поду очекивала смрт.

Али мјесто спасоносне смрти, дође спасоносна љубав у лицу ове племените старице.

Сад јој је било топлије, и са живљим ударцима срца појављивале су се и низале мисли једна за другом...

... Ујнице нема; али није могуће, да је она више не воли, да је не жели ни видети, и да је и не погледа у оваком стању.

И није ли јој ево и ова старица споменула једно име, на које је волела да се сећа некада, још кад је била у изобиљу, а камо ли сада.

Али да ли сме сада на то да помишља, да ли би то било достојно? да то неће бити смешно? Зар поред своје але судбине још и да постане смешном?

Не, она се уверила, љубав још није изумрла. Ње има још и тамо, где се она њој и није надала, а тим пре ће ваљда бити тамо, где ју она очекује.

Овде она више не сме да остане. Ове су одаје за њу проклете. Оне су јој туђе.

И Јелена брзо устаде, и збаци ћурак са себе. Ваља похитати, ако ће да изврши свој смер. Агнија може брзо да се врати.

И похита напоље.

Пред кућом баци се у једна кола и једва чујно рече кочијашу улицу и кућу где да је одвезе.

VI.

Ујна Јеленина била је постара удовица неког српског нижег чиновника, који јој је осим добро уређене куће оставио малу пензијицу, што у Србији обично достиже за живот. Она је по смрти мужевљевој продала све без чега је могла бити, и преселила се у престоницу, у једну малу двокатну кућицу („од слабог материјала") неке мале споредне улице,

где је на првом спрату скромно али спокојно живела у маленом стану од једне собе са кујном, и са једним малим девојчетом, која јој је била више подсвојче него слушкиња.

Запалила била лампу и спремала чајник да скуна чај, јер је мало назебла на овој мећави, и док вода узаври, села је на старинско канабе, превучено кожом, натакла наочаре, и наставила читање подлиска у неким омиљеним новинама.

У собици било је топло, и свуда по малој одаји, као и на старој госпођи самој, највећа чистота. У простоти стана било је нечега примамљивог и пријатног, нарочито кад је на пољу зима.

Од једном се у улици зачуше кола, која стадоше пред кућом. Затим брзи кораци на дрвеним басамацима; врата се нагло отворише и у собу уђе Јелена сва влажна и у необичном белом оделу.

Ујна брзо устаде.

— Је си ли ти то, Јело?

Јелена се без одговора и без поздрава стропошта на столицу.

Ујна се упрепасти видећи је у оваком стању, али се прибра, па је посматраше један тренут најпре строго, затим тужно, и рече:

— Чекала сам те.

Јелена ништа не одговори, већ остаде тако непомична, гледајући преда се, као да не разуме шта јој се говори.

Ујна настави:

— Хтела сам вам доћи, али ко би смео оној твојој мајки изићи на очи, још у онаким околностима. После чух да су вам однели и ствари, те помислих, ти си се негде склонила и не сећајући се своје ујне.

Јелена с муком проговори:

— Ујнице — — ви сте ми говорили да ме је — — Андрија — волео.

— Рекла сам.

— Одведите ме њему.

— Шта? Зар сад?

Ујна пљесну рукама и погледа је чудно, некако врло чудно, да Јелену подиђоше жмарци. Ујна је гледала неколико тренутака, као да није могла да нађе речи. Но кад види да девојче не мисли још што да каже, она оде малом столу у ћошету и стаде тражити међу хартијама. Кад нађе неки лист, донесе га Јелени.

Јелена устаде и погледа у лист. Мало се заљуља, али се брзо наслони на сто, да не падне. Затим обори главу, намрши веће, узме лист и после кратке почивке узвикну:

— Тамо! Хоћу тамо, код њега. Хајдемо.!

Ујна је прихвати, јер је мислила да ће да падне од слабости, али Јелена јој се истрже и пође вратима.

— Ако не ћете, идем сама.

— Чекај, лудо, зар у овом мраку, но чекај де; добро; ево идем. Огрни се овом бундом, а ја ћу у овај огртач. Ево и мене.

Ујна брзо заогрну Јелену бундом, затим и себе огртачем и пође за њом.

Доле седоше у кола, која одмах пођоше.

VII.

Ишли су дуго, кроз живе и шумне улице чак изван вароши. Околина постајала је све мирнија, и на послетку чула се само шкрипа точкова по снегу и тупи глас коњског бахата. Куће су изостајале и на њихова места појављиваху се ограде и воћњаци док, док напослетку нестаде и тога.

На путу ујна је неколико пута покушавала да заподене разговор, али Јелена остаде ћутке, равнодушна и непомична. У једној је руци грчевито стискивала онај лист, што га је од ујне узела. Црте јој изгубише боју и поглед живота, трепавице у пола спуштене пањеничком јој лицу даваху вид смрти. Ујна, када види њу овако укочену са чисто мршавом руком, лицем без израза и свести, побоја се, да при каквом већем трусу точкова из нежног и полумртвог тела не измакне изнурена душа.

Хтела је да ју мало разгали, те рече:

— Учинила сам ти по вољи, и сада буди разборита.

Но не пође јој за руком.

Јелена је све више тонула у агонију. Испружив ноге и руке, изгледала је као леш, тим више, што окренув лице на другу страну према улици, и не осврнув се на речи ујнине.

На пошљетку ујна бризну у плач:

— Ох, каква несрећа! Још је и ово требало! И ја да будем, од које да сазнаш за последњи, највећи удар!

Затим у себи мрмљајући:

— Ах, знала сам ја, да је само сиротог Андрију волела.

Па се опет окрете Јелени:

— Освести се чедо моје. Опамети се.

Кочијаш је јурио колико је могао јер је већ и он приметио, да се девојче озбиљно разболело, али ујна га све више жураше да што пре стигне.

Остатак пута прећоше ћутећи и непомично, само што је Јелена једном подигла онај лист хартије, принесе га уснама и пољуби га тамо где се наштампано виђало име „Андрија". Затим намести мишицу тако, да је листић стално био притиснут на уста њезина и заклопи очи.

Ујна очајно довикну кочијашу, да се жури колико може, јер је девојчету много позлило; и овај још више појури.

На послетку стигоше.

Кад кола стадоше, Јелена се грчевито трже, и прибрав све снаге прилично живо сиђе се.

Кола била су ушла међу ограде. Пред њима ширило се поље покривено снегом, а овде-онде хумке и крстаче, што су штрчале по снегу.

На једном ћошку ограде горео је фењер. Његова бледа светлост падала је на малу али укусну гранитну плочу над једним упалим гробом, а на плочи златним словима изрезано стајаше реч:

„Андрија".

Женске се упутише тамо.

Подупрта ујном, Јелена се муком приближи плочи и слабу руку наслонив на ову, саже се да редом и појединце пољуби свако златно слово драгог јој и сада већ таштог имена.

Затим, још све обгрљена својом ујном, дуго је стајала пред малим гробом гледајући бесвесно у плочу, што је притискивала прах оног који је тамо доле однео собом њене наде у блаженство, па и наде у сам живот.

СЈЕНКЕ

— Други дио —

I.

Спрам блиједе мјесечине
Ја ти гледам слику красну,
Гледам твоје очи црне
И у њима сладост страсну.

Спрам блиједе мјесечине
Стара ми се љубав буди,
Па на уста слику мењем
И љубим ти слатке груди.

Ах, те груди, у којима
Мјесто раја, мјесто Бога,
Џелат стоји и са руку
Брише крвцу срца мога.

II.

Ти ми бјеше анђ'о прави
И рајске ми пружа даре, —
И пред моје очи стави
Ружичасте наочаре.

Ја сам кроз њих блажен глед'о
На св'јет, људе и на ствари,
И на тебе, мило чедо, —
Ал' спадоше наочари . . .

И ја видјех: авет ниска
Гдје пода мном копа зјало,
И отровним зубом гриска
Твоје меко, срце мало . . .

III.

„О, смилуј се, преклињем те,
Немој ником тајну рећи!"
Не кидај се, чедо драго,
Ја ћу тајну у гроб лећи.

У гроб хладни, ког си сама
Ископала, чедо моје,
У дубоки, гроб бескрајни,
Ту у јадно срце своје.

IV.

Усамљено тиче мало
Угледа ме с грана голи',
Па угаслим очицама
Поче да ме тужно моли:

„О, смилуј се, тичји друже,
Мраз ме бије, зима гони,
Један кутак у твом срцу
Поклони ми, о, поклони!"

„У прољећу твојих нада
Пусти ово слабо тиче,
Да клонула крила згрије
И радосну пјесму кличе".

Ој, ти јадно, тиче мало,
Ти не тражи срце моје,
Ту прољећа нема више,
Гдје ледене санте стоје.

V.

Из јесење ноћи тавне
Мој познаник, мјесец плави,
Као спомен среће давне —
С бл'једим ми се зраком јави:

„Гдје је твоје чедо смјерно,
Твој анђелак тако мио,

На састанку што је вјерно
С тобом слатке сузе лио?"

Моје мило, чедо смјерно,
Сада нову љубав пије:
Сада другог љуби вјерно
И с њим слатке сузе лије . . .

VI.

Ја раскидам вео тавни
Што ми прошлу срећу склања;
Оживљавам усхит давни
Веселога радовања.

Заборављам, да сам пао,
К'о са гране листак свео,
И да један анђ'о зао
Невјеру ми црну сплео.

Опет ми се душа згр'јева
И кроз златне блуди снове —
Тако лабуд пјесму пјева
Кад га смрт у гроб зове . . .

VII.

Што гракћете тако злобно
Око мене гладни врани? —
Траж'те тамо мјесто кобно
Да вас једном жртвом храни!

„Не гони нас, та ми знамо
Гдје се за нас гозба крије:
Дај нам срце, дај га амо,
Мртво ти је, мртво ти је!"

VIII.

Кад се глухо доба свије
Једна авет мени крочи,
Па лубање спусти двије
И ту паклен отров точи.

Ал' се куца, ал' се пије!
Искапимо капцу сваку,
А авет се грозно смије
Па ми црну спрема раку.

„Ти подземна, сјенко тавна,
Пуста ће ти жеља бити:
Ја сам свик'о већ одавна
Смрт и паклен отров пити."

„Ево, гледај!" Па из груди
Тргнем боле срца свога,
Авет вриснe па заблуди
У сред царства магленога . . .

IX.

Проклет био онај часак
Кад ми друга на ум пала,
И кад моја душа мрачна
Другој своју љубав дала!

Проклет био тренут они,
Када другој срце дао,
А и теби, чедо моје,
Када више вјеровао . . .

X.

Ситна киша тихо сипи,
По небу се тмине гоне;
Кô уздисај тајне среће
Моја душа у ноћ тоне.

Лети, блуди и у магли
К'о пролетни зрачак плане;
На прозоре твоје слети
Па на земљу мртва пане . . .

Тако зв'језду нада вара:
За жељом се св'јетла вине,
Па са неба тужна пада
И од хладне смрти гине.

XI.

Ти ћеш лако с тугом проћи
И весела опет бити,
Нит ћеш, злато, у самоћи
У кајању сузе лити.

Та невјера — црни гр'јеси —
Трт' те неће, моја мила,
Та ти никад и нијеси
Мени, злато, вјерна била . . .

XII.

Окрене се коло лако,
Складна свирка игру шљеди,
Рука руку стеже јако,
Драга драгог жељно гледи.

И ја драгу гледа много, —
Са лица јој благост гријe,
Ко би икад рећи мог'о
Да у њојзи срца није? . . .

XIII.

Код мене ће гозба бити,
Изврсно ћу јело справит'. —
Слатко ће се винце пити
И весела младост славит'.

Зборићe се шале красне,
Дружина је одабрана, —
Пјеваћемо пјесме гласне
Све, док сване зора рана.

Не закасни, драге воље,
Моја мила, дођи и ти,
Да ти гоаба прија боље
У друштву ће и *он* бити . . .

XIV.

Кад на гозбу дођеш мени
Буди љепша од свих вила:
Нек ти лице радост краси
А на тјелу шушти свила.

Пусти твоје косе густе
Низ рамена нек се губе,
Нек ти живо око пламти
А осмјеси усне љубе.

Још на груди цв'јеће стави,
Цв'јећем кити тај гроб мртви,
Гроб, из ког се самрт јави
Твом драгану — твојој жртви . . .

XV.

К'о цвијет је срце твоје:
Њежан, љубак, благ и мио, —
Многи лептир пијућ' сласти
На њему је блажен био. —

И ја једном дођох цв'јету
Да из њежне пијем чаше,
Ал' та чаша празна бјеше —
Лептири је испсаше . . .

XVI.

К'о да небо није небо,
К'о да гладна авет вришти,
И оловном руком хладном
Земљу дави па је тишти.

К'о да сунце није сунце,
К'о да горе сами б'јеси, —
К'о да чело погрушено
Надпаклени прже гр'јеси . . .

К'о да зв'језде нису зв'језде
Него сјенке што се мичу,
И над мртвим Створитељем
Побједничку славу кличу.

К'о да црни злодух стиже
Моју јадну душу пити —
О, како је мучно живит'
А на свјету мртав бити . . .

XVII.

Док је Бога биће свега,
И радости и весеља,
И у срцу слатких нада
И у нади слатких жеља.

Док је Бога биће свега:
Зв'језда, неба, чаролија,
Цв'јећа раја и анђелâ
И са њима слатких амија . . .

XVIII.

Ја полетих сјајној зори,
Од тице сам био бржи, —
Ја полетих теби, душо,
Ал' твој сјај ми крила спржи,

Срце смрзи и помути
Вјечном сузом ока оба,
И сахрани срећу моју
У провалу хладног гроба . . .

Тако тиче небу летне
Кад јутарњи зрачак плане,
Па пјевајућ' слатку радост
Гладном кобцу у кљун пане . . .

XIX.

Магла бдије; с густих грана
Отимљу се сузе дробне;
Вјетар бије с даљних страна
И промичу тице кобне.

Вјетар бије с даљних страна
И промичу тице кобне,
У мом врту с пустих грана
Чујем јаук пјесме гробне.

Чујем кикот судбе црне,
Што кроз густу матлу креће:
„Дођ' ће опет премаљене
Али теби, теби неће“ . . .

XX.

Ој, животе, мој животе,
Како си ми пуст и таван,
Како си ми прекукаван,
Ој животе, јаде мој!

Све ми руже јесен оте
И у мрачну расу тами,
А остави пустош саму —
Ој, животе, јаде мој.

Она, што ти рајем бјеше
Дубоки ти пако даде
И отрова твоје наде,
Ој, животе, јаде мој.

Њене руке разнијеше
С твог вијенца златно цв'јеће,
Што се никад вратит' неће,
Ој, животе јаде мој! . . .

А.

1897.

Разорено гнијездо

— Приповиједка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(НАСТАВАК)

Кад се растао са Махмут-агом, Ибрахим-бег је одмах отишао у једну берберницу, гдје се најчешће састајао са својим млађим јаранима. То је била стара берберница, као што су обично све наше берберице. Шйша јој сва поцрнила, зидови чађави, а по ћошама су пауци одавна разапели своје густе мреже и били су сигурни, да их нико покварити неће... Наоколо су од простих дасака начињене сједиље, на којима обично сједе послени и беспослени гости. На једноме зиду висе објешена два три пешкира, а тако и неколике бријаће бритве задивене за подужи кајиш, који је чврсто прикован за зид. На сриједи берберице је једна дрвена наслоњача, на којој се брије, а више ње виси, о шйшу објешена измиваоница. Кад није било мушторија, тад је на наслоњачи сједио бербер, мален и ћелав човјек, са старим упљеснатим фесом на глави, застрт широком бошчом, која је на три четири мјеста прогорила, а с једнога се краја сасвим отрцала.

Ибрахим-бег туде није никога нашао, осим берберa и једног од најмлађих јарана Ђул-агу. Пошто је учинио „тèмена“ и назвао „мèхраба“, сједе он одмах до Ђул-аге и клепнувши га по рамену запита:

— Шта радиш?

— Сйдим.

Ибрахим-бег обори главу и поче се мислити, како би започео говор. Видећи да Махмут-ага много лаже, он никако није могао потпуно да вјерује, да је *она* његова кћи . . . . Он замоли бербера да донесе кахву, па пошто остаде сам са Ђул-агом рече:

— Био сам у Махмут-аге.

— Кад? — упита Ђул-ага.

— Данас.

Ђул-ага му намигну.

— Па јеси ли што видио?

— Јесам, — рече Ибрахим-бег и поцрвени до ушију.

— Па . . . ваља ли? — запита Ђул-ага,

— Ваља.

— То је Махмут-агина шћер . . . Нема лијепше цуре у нас.

Ибрахим-бег се поново замисли. Сад се увјерио, да му Махмут-ага није слагао, него рекао баш праву истину . . . И због тога он за час стече увјерење, да је Махмут-ага добар и ваљан човјек и да га мора више цијенити него и једног другога. Шта више још се поче домишљати, да ће бити најбоље, ако буде сваку Махмут-агину лаж потврђивао, па макар како крупна била. Та шта још човјек неби учинио за онаку ђевојку!

— Само, само да је још једном видим, — рече у себи . . . Ама волио бих него да постанем бимбаша... Није фајде, треба да окренем липо са Махмут-агом.

И иза тога он задовољно погледа десни брчић, лукаво се осмјехнувши, јер је био потпуно увјерен у се, да ће извојевати оно, што жели.

V.

На лијепоме коњу зеленку, који поносно уздигнуте главе корачаше кроз уске улице, јахао је млади Ибрахим-бег. Укочио се у лијепом стамболском седлу, као да је прикован за њега. Искићене узде чврсто је држао у рукама и час их затезао, а час попушћао. Заиста дивота га је било погледати! . . . Многе старе аге застајале су на путу и посматрале га, а многи младићи истрчали би из берберница и дућана и гледали за њим, све док не би замакао за какву ћошу.

Било их је чак, који су се до земље сагибали и чинили му „тѐмена“, али он се није ни обзирао на њих, него је гонио коња даље.

Но кад је дошао близу Махмут-агиних врата, затеже узде још боље те му поносити коњиц диже главу још више, — а он сам испрси се што је боље могао.

За канатом од врата стајала је Емина и по каткада је извиривала, да види ко пролази.

Ибрахим-бег је опазио кад јој се приближио, па ободе коња, који се нагло проне на стражње ноге. Он је поздрави.

— Акшам хајир олс'н, — па одмах приђера коња пред врата.

Она се сакри за канат.

— Не скривај се од мене, — рече јој он, — јер сам јабанџија... Не бој се, нећу те коњем прегазити . . . Та ти си липа к'о Ђурђијанка! . . . Ни Ђурђијанке нису таке... Видио сам их ја млого, ама кад ономадне тебе угледах, е, чини ми се, да ти у свиту равне нема . . . Дина ми, све ти је овако к'о што ти говорим.

Емина не одговори ни ријечи, него се само осмјехну.

— Изађи, — замоли је он опет, — само да те видим . . . И ја сам јединац у мајке, а ти си јединица, па шта би боље!

Емина полахко откучи канат и указа му се.

А Ибрахим-бег се и опет укочи, па баш ни ријечи не може да проговори. Упро погледом у њу, па је само мјери од главе до пете.

— Аман јараби! — рече након дуге почивке. — Ко би помислио, да у Мостару има оваких дивојака!

Тад јој добаци једну ружу, што је држао у рукама, а затим ободе коња и пође даље. Но није се од-

макао ни добрих стотину корачаји, кад му дође жеља, да је опет види. И хтједе да окрене коња и да се врне, — али му се учини да је срамота од свијета.

А иза тога поче сам себе корити, што се онако збунио, кад му се она јавила и што јој није макар што казао . . . Да јој је рекао само једну ријеч, било би му лакше, а овако... она је лијепо могла познати на њему, да се је застидио као какво дијете . . . И шта ће она помислити? Шта ће рећи? . . . Ко зна!

И он у љутини удари коња што је јаче могао, а коњ се трже и поче нагло трчати кроз сокаке. Људи су се склањали с пута, ђеца су вриштала, но он их никако ни чуо није, а камо ли видио. Та он би читав свијет коњем прегазио, кад би само могао, — тако је био слијеп и распаљен.

Тако је јурио дуго, дуго, па никако да га остави то чудно расположење; него баш на против све је више и више и више бјеснио. Тек пред вече дошао је Јусуф-агиној кући сав уморан и изломљен. Кад је сјахао с коња није се честито могао да одржи на ногама, него тетурао као пјан . . . Требало му је, дакле, доста починка, одмора . . .

Па ипак се није дуго одмарао. Отишао је у своју собу, па нити је вечерао, нити је, по обичају, попио кахву, него онако сјео на миндерлук, загњурио главу међу руке, па мисли само о њој . . . и само о њој . . .

Сјутра дан, кад су се аге поново састале, дође им Ибрахим-бег. Ријетко који пут да се десило, да им он не учини друштво. Но овај пут кад је дошао, био је блијед. Очи му поцрвениле, брчићи му се накострешили, а сав изгледа изнемогао и ослабљен.

— Шта ти је? запита га Јусуф-ага.

— Ништа.

— Јеси ли хаста?

— Јок.

— Па што си таки?

— Нисам спав'о . . .

Сви се задовољише са овим одговором, те га нијесу више ни припиткивали. Чак је и Махмут-ага шутио, а то је свакако ријеткост. Он бијаше скинуо фес, па мирно поправља киту, која се бијаше замрсила... Остали сви оборили главе и пуше.

Ибрахим-бег случајно погледа у Махмут-агу, па и ако не бијаше потпуно расположен, опет му дође воља да га што год запита и да се разговори с њиме, те да би му се тиме што боље додворио.

— Што си се ти замислио, Махмут-ага? — рече онако из небуха.

Махмут-ага подиже главу и погледа га.

— Па . . . ништа, — рече. — Сви се ушутили па и ја . . .

— А ти баш липо говориш, — рече опет Ибрахим-бег; — мог'о би те слушат' и гладан и жедан . . . Ама, богме, због тога си и чувен . . .

Јусуф-ага зачуђено погледа у бега.

— Како чувен? — запита.

— Липо, — дочека Ибрахим-бег одмах и превуче руком преко бркова. — Ја вам нисам прије прич'о, ама сад вам велим, да сам у Стамболу слуш'о за Махмут-агу.

Све аге пажљиво упријеше очима у Ибрахим-бега, па само зинули да чују: шта ће још проговорити . . . А Махмут-ага сабра обрве, накашља се и погледа значајно преда се, чинећи се, као да га то не занима и као да је то нешто врло обично.

— Слуш'о сам како егленишу: да у Мостару нема паметнијег чо'је-

ка од Махмут-аге . . . Кажу да се ни муфтија, ни кадија не могу с њиме барабарити. Он вазда зна шта говори, а није к'о други, да дўшне па макар шта . . .

Махмут-ага није могао више да се одржи мирно, него се поче по мало вртити на мјесту, а прси избаци поносно напријед.

Ибрахим-бег то опази, те лахко се осмјехнувши настави:

— Јâ . . . Сви га фâле . . . И баш би им драго било, да дође у Стамбол, па да га виде.

Махмут-ага сад сасвијем диже главу и погледа по јаранима, као да их пита: „чусте ли ово?“ А они га само запањено гледају, па баш ни један не умије да му што каже.

— Ја сам и сâм мислио у Стамбол, — рече он, — ама кад ме жеље, отићу, вâлахи, најдаље кроз по године . . .

— Ама, болан, оклен се то за те дочу? — запита Јусуф-ага и млатну руком муху, која му баш у тај мах паде на колѣно.

А Махмут-ага разрахатлијисан затури фес на потиљак и дочека:

— Добар се глас чује далеко . . . А богме и распитивали су за ме... Зар нису? — рече и окрену се Ибрахим-бегу.

— Распитују се и сад, — рече овај, — чим дође којѣ из овог вилајета, одмах га питају: како је Махмут-ага?

— Ама ми то нисмо чули . . .

— Ех, у нас се ништа не чује... Ми смо к'о хајван, — дочека опет Махмут-ага и опет се окрене Ибрахим-бегу. Да је могао, загрлио би га и пољубио по стотину пута, а у себи се тврдо зарекао, да ће га још, макар десет пута, зовнути на ручак . . . Сад је и сâм почео тврдо да вјерује у своју памет, мислећи: да остали Мостарци ни из далека не могу да се с њиме мјере. Та то су и Стамболије казале, а они нијесу кратковиди, да не могу процијенити чију памет . . . Истина, и њему је чудновато било: како то они дознадоше за њега? — Ама и то се дало лако протумачити, јер се за паметне људе дозна свуда, па макар они били стотину аршина под земљом, а не на земљи к'о и други људи.

Кад је пошао кући, једнако је путем размишљао о томе и само о томе, те због тога бијаше необично задовољан . . . Једнако се осмјехивао путем, а ако би кога сусрео, радосно би га поздрављао руком и иза тога се по неколико пута окрећао, да види: гледају ли га.

Узгред је свратио неком бакалу, те купио јабука, крушака и ћестена, завезао у чевру и понио Емини.

Она га је дочекала баш на собним вратима и загрлила га, а он се само осмјехну и одмах пружио све, што је донио.

— Био сам ти, — рече, — сад са јаранима . . . Био је тамо и Ибрахим-бег.

Чим је чула ово име, Емина поцрвени, па се привi уз оца и јаче га загрли.

— Кршан је оно момак! — рече он. — Јазук што није Мостарац!... Е, кад говори, свака му је рич паметна, — к'о из сира изрезана . . .

Емина не одговори ништа, него га само гледаше својим лијепијем очима, као да жељаше, да још о њему говори.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

О „Лирском Интермецу"

Имамо двојаког повода да се забавимо овом малом збирком *Хајнеових* љубавних стихова. Један је, што ју је недавно г. *Шантић* предао јавности у српском преводу, а други, што је, готово једновремено с тим, пала и светковина стогодишњице пјесникова рођења.

На чело *Лирског Интермеца* могло би се као мото ставити ови стихови узети баш из те збирке:

Aus meinen grossen Schmerzen
Mach' ich die kleinen Lieder . . .

То је одиста низ врло кратких пјесама, с акцентом са свим искреним, које изгледају као одломци једног разговора између пјесника и његове драге, — разговора од кога се чује само оно што он каже. Њихова особита вриједност лежи у томе, што с необично стегнутим обликом спајају тон савршено прост. Те су мале пјесме збијене као афоризми, што значи да је на њихову спољашну страну писац доста пазио, и да ју је дуго гладио, а у исто вријеме својом садржином изгледају тако непосредне и тако искрене, као да су се овоме нехотице отеле. Ако по свом начину осјећања, тако оригиналном, па чак и мало болешљивом, припада неоспорно романтицима, *Хајне* остаје класик по фактури својих стихова, по њиховој изразитој простоти, којом се они тако приближују народној поезији.

Сам начин на који *Хајне* изражава своју љубав, и описује своју драгу, садржи у себи нечег источњачког. Он се служи готово искључиво оним старим упоређењима са звијездама, цвијећем, славујима итд. Он има исту реторику као Мирца Схафи. Ново је код њега то, што та упоређења не чини непосредно. Он долази до њих заобилазним путем. И на примјер да је његова драга као цвијет рећи ће он на овај начин:

У освитку зоре ране
Лутах гајем зеленијем.
Цв'јеће збори на све стране
А ја тако сур и пијем.

Цв'јеће збори, шапће мени,
Јер не може тугу крити
„Немој тако, тавна сјени,
Немој сеји зао бити."

То толико употребљивано упоређење лијепе дјевојке с цвијетом добија овдје нове драži само тим што га пјесник доводи неочекивано, што нас њиме управ изненађује. Ушљед тога оно постаје чак и духовито. Иначе, таким упоређењима која као да откривају неку скривену везу између љепоте једне женске и свега онога што у природи важи за најљепше, добија се да слика саме жене изгледа само један од многобројних облика те исте Природе која је створила и звијезде што тако лијепо сјаје, и цвијеће што тако лијепо мирише, и тице што тако лијепо пјевају. Та се слика постепено мијеша с атмосфером којом ју је пјесник хтио обавити; она постаје тиме нешто неодређенија, у исто вријеме кад се уздиже до једне величине готово симболичне. Јер, ако се она не издваја довољно јасно из Велике Цјелине, то је само за то што се она у њој огледа. То је, могло би се рећи, индијска црта Хајнеове лирике. И онда није сасвим без значаја што он за декор својим пјесмама врло често бира предјеле далеког Ис-

тока. Он воли палму, воли лотов цвијет, и изгледа да шум ни једне ријеке није у његовим ушима тако чудно звонио, као онај Гангеса. Сада, што су код тог пјесника, који је рођен на Рајни, и чије се дјетинство забављало бајкама Сјевера, ти тропски предјели превучени као једном маглом која им ублажава металну прецизност и сјај, то може само новога чара да им дâ. Ништа не изгледа тако лијепо као ствари виђене као кроза сан.

Сама философија љубави, која би се могла извести из *Лирског Интермеца* (а још више из других збирака) није без оригиналности. Ни мало није претјерано рећи да је љубав једна систематска самообмана. Као год што има нервних болести, у којима се извјесне боје не разликују, као год што има извјесних психичких стања, кад се привиђају ствари које не постоје, тако и у љубави човјек никада не види ону коју воли. Он је слијеп за њене недостатке. Његова је машта уљепшава дражима којих она нема. Слика која му од ње остаје добрим је дијелом уображена. У мјесто једном стварном женском, он се занио једном химером која само у његовом мозгу живи. Из тих разлога стари наивни пјесници описивали су предмете своје љубави, као да би ови били без недостатака. Судећи по њиховим стиховима, жене о којима су пјевали представљале би узоре физичке љепоте и моралне савршености. Оне се не могу разликовати од какве музе или виле. И с тога оне су се обожавале на кољенима, и сви стихови, у њихову част испјевани, имали су акценат химне или оде.

Са Хајнрихом Хајнеом ствар стоји мало друкчије. Он је љубав осјећао силно. Њега је она пекла. То је била код њега права страст, готово болест. Мјестимице он нас опомиње на великог љубавника *Пјесме над пјесмама*, с којим је у осталом истога племена. То треба да је довољан доказ да није имао љубав анемичну. Али што је код њега интересантно, то је да је он волио немајући ријеч у љубав. Он није био жртва ни једне њене илузије. Он је видио своју драгу онаком каква је, ако још не и гором. Он је лиричан само кад њене спољашње драži набраја, иначе његов је тон сасвим друкчији. Говорећи о њеној моралној вриједности, он није можда ни довољно учтив. Он је назива die holde Törin, кад о њој најблаже суди. На другом једном мјесту, мало љући, он на њеном срцу види гдје гује спавају. Усред најелађег тепања, и кад би смо рекли да се заборавио сасвим, он не може а да не помене seine falschen frommen Blicke. Из његових пјесама ми црпимо увјерење, да је његова страст била одиста јака, али да та према којој ју је осјећао, ње није била вриједна. Ова изалази пред нас као једно створење лажно, и више неозбиљно, него лажно, с осјећајима површним, тотално неспособно и да схвати његову љубав, а камо ли да јој се одазове. И у томе погледу доцније збирке још су горче него *Лирски Интермеџо*.

На основу тога данас се с извјесном брзином закључује да је Хајне био један од претеча савремених књижевника психолошке школе. Он је, по томе, имао способност самопроматрања. Он је у исто вријеме и осјећао, и своје осјећаје анализовао. Он је волио, и опет знао да је љубав само једна лудост. Ни усред највећег заноса њега његов критички дух није остављао, тада је он самога Хајнеа узимао за жртву. И може бити

да ово објашњење није сасвим нетачно. Бојати се само да у Хајнеовом случају нема мало и маније, и то рђаве романтичке маније његова доба. Романтици су били људи који су се поштo по то правили оригиналним. Они су се вјечито жалили да их свијет не разумије. Друштвеном животу нису могли никако да се прилагоде. Они су били принуђени да живе као одметници. Срећа је била повластица оних који су стварношћу били задовољни. За романтике, који су тежили за нечим вишим, живот је био пун скривених горчина. То су били млади људи, врло блиједи, који се нису никада смијали, и који су се увијали у црни огртач Хамлетов. Опет за то они се нису хтјели повући у пустињу. Они су остајали да живе с људима, радили апсолутно то исто што и ови, и разликовали се од њих само по начину на који су то радили. И на пр. они су се веселили као и остали смртни, само нису дали рећи да су њихове теревенке биле нешто обично. То су биле из очајања оргије. Оне су имале неки грјешни, готово сатански карактер. На њима се шербет пио с болном гримасом као да би био отров. Сутра дан људи су имали утучен изглед, као да су том приликом сахранили своју младост и све своје наде. Једна обична пијанка била је довољна да им открије све ништавило живота. Слиједствено, романтици су и љубав морали представити као неку тортуру. Ако их прије свијет није разумијевао, сада је њихова драга била та која није била у стању да се до њих уздигне. Они су патили од тога што нису могли наћи жену вриједну драгоцјених осјећаја које су у свом изабраном срцу носили. И кад су волјели, дакле, то је било као с висине. Њихова сујета није допуштала њиховој љубави да их изједначи с оном коју су волјели. Ову су они по мало и презирали, тврдећи једнако да се тим презирањем њихово властито срце пара, а не њено. То су били епикурејци меланхолични. Као год све што је за друге људе извор уживања, тако је и љубав била за њих само једно велико разочарање. На тај начин они су доказивали надмоћност своје природе. Од обичне људске слasти њима су уста остајала горка, и ако ипак нису престајали кушати је, то је било с гордељивом аловољом једног суверена који се понижује...

Ово што је речено за романтике не важи сасвим за Хајнеа. По неки пут само, не увијек, његова нам проније изгледа један облик грдне романтичке сујете. Али, важно је да ми већ почињемо осјећати шта код њега има глумачког. Његова непосредна публика, и она за њом, то није ни слутила. Наравно та промјена у нашем укусу, која захтијева још више искрености од пјесника него што је Хајне показује, не може се узети као доказ ни противу нашег укуса, ни противу његове поезије. То значи само да је Хајне на путу да постане један стари пјесник, савременицима не увијек разумљив.

Биоград.

Yorick.

Јелини и Латини у XV-том вијеку

од **Емила Кастелара**

— са шпањолског **Подпопољски** —

(НАСТАВАК)

Први град, у који се је искрцао Јован Палеолог, био је бесмртни град Мљеци, који се је већ био почео облачити и украшавати плијеном својих течевина. Путник, који посјећује данас његове пусте палаче и његове богате музеје, може још видјети успомене оног доба. Треба видјети позорницу, да се разумије сва величина призора. Тамо је небо увијек обојено, о чему нам може дати појам само сјајан колорит сликарске школе млетачке. Море се причиња да је од бисера и опала, са одблијеском сада смарагдским, сада рубинским, као дуга морска раширена на водама мјесто да лебди у ваздуху; отоци се чакле у лому валова и тако се слажу одсијевајућа игала са листовима и цвјетовима стабала, да се сваки од оних ограничених простора причиња као рај, који плива и који ће скоро да кроз лагуне св. Марка пође струјама Адрије; а његове зграде пружају такву комбинацију драгога мрамора, зрачних ступова, сјајних мозаика, лаких кипова, подигнутих на пиедесталима и куполама, као да се пењу пут небеса, да бисте повјеровали, е сте плијен фантастична сна, кад их гледате гдје се одбијају од позадине сјајног хоризонта, а излазе из огледала канала, од чије се воде одбијају; замаћијана позорница, које глумци повећавају љепоту. Злаћане галије код црних гондола, жута једра код бијелих једара, сличних гигантским крилима тропских птица; мрнари одјевени разом, а патрицији пурпуром; пажи са њиховим далматинкама од кадифе, а стражари са свијетлим оружјем; госпође црних очију са просутим сафирима међу косом, која се причиња жута као злато; младићи одјевени одијелом од елегантнога броката, са сликовитом капицом, а за њом перо лабудово; сенатори у њиховом црном и црвеном одијелу; дужде обавијен тканином од ермелине, окружен дијадемом, који свршава са историчком фригијском капицом; и сви спремни дочекати цара Цариградског, који долази од Лида уздуж Обале Словенске, са многобројном пратњом понтификалном, праћеног од патријарха грчкога, од бискупа, архиепископа, угледника, дворјана, опкољених византијским богатством, које сјаје на оним задњим остацима једне цивилизације, као накити на мумијама. И овај призор даје Мљецима између музичких концерата, пјевања, звоњења звона, тутњаве топова, кише цвијећа, вијања барјака, кретања народа скупљеног на насипима, лучицама, лађама: сав магичан изглед фантастичне свечаности.

Цар је обишао отоке грчке и прошао оних дана мимо јадранске обале, слушајући поклике народа, који је избјегао мач турски, и који се нада, да ће му се све зло брзо свршити. Полази за тим из Адрије на лагуне, са лагуна на ушће Пада међ одушевљењем Италије, која се нада видјети свој свети Рим, гдје изнова протеже власт религиозну латинску до најудаљенијих крајева Истока. У све ово вријеме редају се свечаности, а из свечаности ничу наде, као лептири из кожурице. Али кад почну преговори, настају потешкоће.

Еуген IV-ти чека на свом пријестолу Јована Палеолога, а кад овај стигне на коњу до врата дворане, треба математички мјерити кораке, да ни један ни други не буде ходио ни за длаку више од дужности, да се обојица могну састати баш у средини оног простора, јер од

етикете ове врсте обично зависе историчке власти, чим су више зашле у пропадање и чим су ближе пропасти и рушевини. А лако је разумјети како су се дивили јелински прелати призору, у којем прелати латински љубе папучу папи, а како су ови остали зачуђени пред њиховом гордошћу, који само церемониозно нагињуше главу пред папом. Више од идеја, занимале су их церемоније: јасан доказ, да су се они организми полако охлађивали, губећи сву топлину и интензивност живота. Нипошто не би цар био уништао у двор папи, кад га не би били примили под палијем папиним, и нипошто не би био примио овај исти палиј, кад га не би били држали кнезови владалачких кућа. Никад не би приступио вратима дворане осим на коњу и послије него што одјаше сва пратња. Патријарх проведе цијели један дан и ноћ на лађи, јер му није пријао и није му се причињао довољним његове величине церемонијал уласка, који не хтје осим у пратњи четири кардинала, двадесет и пет бискупа и архиепископа, двора папинога, племића у скупу и господара Есте и Ферраре. С друге стране папа, љубоморан такођер својих церемонија, нипошто не би примио јелински клир, што не би захтијевао да га пољубе у части старији у лице, средњи у колена, а најнижи у ногу. Предсједништво доведе до већег спора. Цар га је хтио на сваки начин, под изговорима што је на источним саборима увијек предсједавала свјетска власт, као у Никеји и Калцедонији, гдје су имали прво мјесто његови предходници Константин и Марцијан. Много се је папа морао да мучи да одреди границе између политичке и религијске власти, и опредијели мјесто, које пристоји једном цару и оно, које пристоји једном папи. И тако је трајало много дана велико подузеће да се одреде мјеста, пријестола, висине, које ће заузети сваки од оних угледника, тако пажљивих на спољне почасти, и тако заборавних, да над превратом духовним бљеска религиозни преврат, и пријети турски мач.

Ако је таких потешкоћа било већ у спољном, у конвенционалном, у церемонијалу, може се помислити колико их је више било у унутрашњем, у битном, у догматици. Грци су вјеровали у произлазак Духа Светога, као и Латини, али они су вјеровали да произлази од самог Оца, а ови од Оца и Сина у исто доба. Латини су вјеровали у Чистилиште, а Грци не, барем су двојили. Латини су причешћивали хљебом бесквасним, а Грци квасним крухом. Латини су налагали неженење свијем свештеницима, а Грци некијем јесу, а неким нијесу. Латини су тражили, да се у одлучивању поступа расправом, а Грци су хтјели да се поступа питањем и одговором, као у школама. Латини су држали овај текст символа Никејског: „Patri, filioque procedit"; а Грци су држали, да је „filioque' криви уметак. Латини тврђаху, да су Грци уметнули у оригиналном тексту: „Descendit de coelis" и „Secundum scripturas", а ови нијекаху. Тако да је било у церемонијама, у обредима, у догмама, у тумачењу несугласица, које су откривале вездашњу антитезу, која постоји још од најтамнијег доба историје, између Истока и Запада.

За размирице, које је ваљало уклонити требало је много времена, требало је много новаца. Цар, патријарх, владике, архиепископи, сви Грци, хранили су се о трошку папином. А папа био је веома упропашћен, јер дохотци религиозни смањивали су се под ударцима одлука базилејских, а краљевске, државне му доходке, трошаху војници римски.

Како да се изађе из тијех потешкоћа?

Ако папа, ради економије, отпусти сабор, грдне ли штете за католичку цркву! А ако га задржи, колика ли пропаст благајници!

(свршиће се)

Дениза

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА, НАПИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(наставак; види „Зору" од 1897. г.)

Трећа појава*)

Марша, Андрија.

Марта.

Да чујем!

Андрија.

Изгледаш љутита?

Марша.

И јесам.

Андрија

Уморила те шетња на коњима?

Марта.

Била ми је досадна

Андрија.

Зашто?

Марта.

Рећи ћу ти после. Реци ми најпре што имаш да ми кажеш.

Андрија.

Е, па добро! Чини ми се, драга Марто, да ти немаш у мени великога поверења.

Марша.

Ко ти је то казао?

Андрија.

И сам лако видим. Ти ниси са мном као што сестра треба да буде са својим братом.

Марша.

Ко је крив? Ти ниси са мном као што брат треба да буде са својом сестром.

Андрија.

Ја чиним све што могу, да ти будем пријатан.

Марта.

Од када?

Андрија.

Од како живимо заједно.

Марша.

То није дуго.

Андрија.

Није могло бити раније, на моју велику жалост.

Марта.

Ко брани брату и сестри, који се воле, да живе заједно?

Андрија.

Извесни обзири. Немамо више ни оца ни мајке, нас двоје смо цела породица.

Марта.

Разлог више, да се не растављамо.

Андрија.

Бејах млад, бејах момак!

Марта.

Проводио си се и ниси хтео напустити своја задовољства, то је сасвим природно. А за то време ја сам се гушила између четири манастирска зида, где су ме од јутра до мрака наговарали, да се покалуђерим, где су ме укоравали за поступке, речи, погледе, чак и за мисли! Ну, мећутим, ако ово овако потраје, ја ћу се и вратити у манастир.

Андрија.

Нисам познавао никакве личности довољно честите, да јој те без бриге поверим.

*) Други чин.

Марта.

Међутим, та личност је постојала.

Андрија.

То је била?

Марта.

То сам била ја. Да си ме мени самој поверио, не би била изложена никаквој опасности. Ја бих себе надзиравала боље него ико други.

Андрија.

Та врста туторства није у нашим обичајима. То се не би допало друштву, у коме живимо, о коме смо дужни водити рачуна и које готово увек остаје при свом првом утиску. Чим сам нашао поштену жену, која би могла јамчити за тебе, с ћерком паметном, образованом и добром, која би ти могла бити пријатељица, извео сам те из манастира и почео сам живети с тобом овако, као што сад живимо. Имаш ли разлога да се потужиш на једну од њих?

Марта.

Можда!

Андрија.

Реци, шта су ти учиниле!

Марта.

Доцније. Продужи, пошто си ме ти звао да разговарамо.

Андрија.

Госпођу од Тозета, напротив, веома волиш?

Марта.

Веома. Она је готово једина скоро редовно долазила у манастир да ме види и разоноди.

Андрија.

Је ли ти познато, зашто ме је она јутрос посетила?

Марта.

Зашто?

Андрија.

Дошла је да ми иште твоју руку за свога сина.

Марта.

Ах! А шта си му ти одговорио?

Андрија.

Одбио сам је.

Марта.

Јер?

Андрија.

Јер налазим, да Фернан није тебе достојан.

Марта.

У чему није достојан? Шта је урадио?

Андрија.

Ружне ствари.

Марта.

Што га примаш онда?

Андрија.

За то што нисам хтео учинити на жао његовој мајци. Погрешио сам очевидно, пошто га је та снисходљивост овластила да мисли, да би ти могао постати муж.

Марта.

А шта ти је казала госпођа од Тозета кад си је ти одбио?

Андрија.

Дала ми је разумети, да се теби Фернан допада.

Марта.

То је могуће.

Андрија.

Те тако, ти мислиш да га волиш?

Марта.

Морам волети оне, који ме, чини ми се, воле, пошто они, које сам тако радо хтела да волим, нису, изгледа, то ни приметили. А за цело не могу провести цео живот између госпође и госпођице Брисо, немајући другог задовољства до Понферанове.

Андрија.

Хоћеш ли да путујемо. Ја сам готов да пођем.

Марта.

Нећу. Путовање ме не мами.

Андрија.

Ти, дакле, остајеш у истим осећањима према Фернану, и ако та осећања још не могу бити врло озбиљна и то у пркос онога што сам ти казао?

Марта.

Ничим ниси доказао, оно што кажеш.

Андрија.

Сумњаш у моју реч! (Марта ћути) Јесу ли те то у манастиру научили, да мени не верујеш.

Марта.

Тамо сам научила, да ником не верујем.

Андрија.

Изузев Фернану и његовој мајци, као што изгледа.

(Марта тренутак ћути).

Марта.

Госпођици Брисо повериће се, без сумње, задатак, да ме о свему обавести.

Андрија.

У свему томе ништа се не тиче госпођице Брисо. Она ми никад ништа ружно није рекла, није ми чак ни говорила о госпођи од Тозета и о њеном сину.

Марта.

То ме изненађује.

Андрија.

Зашто?

Марта.

Зато што она одавно познаје г. од Тозета, те мора знати боље но ико, какав је он.

Андрија.

Питај је.

Марта.

Немам потребе да је питам; знам што ми треба.

Андрија.

О њему?

Марта.

И о њој.

Андрија.

Разјасни се. (Марта ћути) Напослетку, шта хоћеш? Ти појмиш, драга Марто, да се разговори, као овај што га сад водимо, не могу поновити. Овакви односи не могу и не смију постајати између брата и сестре наших година и нашег положаја. Не знам ко, или боље рећи и сувише добро знам, ко те је тако раздражио противу мене и госпођице Брисо, коју још увек сматрам за другарицу тебе достојну. Ти је не сматраш тако, према томе, вас две не можете остати заједно.

Марта.

Отпусти је.

Андрија.

Није ништа урадила, због чега би је требало одпустити. А после није од оних, које можеш отпустити. Она је кћи врло поштеног, врло ми оданог човека, који ми чини врло велике услуге, и жене, која управља мојом кућом не може бити боље. Само из захвалности према мени најпре, из љубави према теби затим, пристала је да се сва посвети, за што је ти врло рђаво награђујеш. Ако не ћеш да она остане уз тебе, ако не ћеш да јој одајеш пажњу, на коју она има право, онда се мораш одмах решити. Ја не могу због ћуди једне девојчице, која је без икаквога повода рђаво расположена и незахвална . . . (Марта покретом протестује) велим незахвална — једино том речју могу се назвати твоја осећања према девојци, о чијој си се оданости увек могла уверити — не могу, рекох, да се растанем од људи, које поштујем

и за које би тај растанак био неправда и пропаст.

Марта.

Те тако?

Андрија.

Те тако, драго дете, пошто ми покушај, да живимо заједно, не испада за руком, пошто ти је друштво госпођице Брисо досадно, пошто хоћеш да пођеш за човека, који, по мом мишљењу, није достојан тебе, и пошто ми напослетку доказујеш, да је потребно, да други, а не ти сама, води над тобом надзор, то мислим да је најбоље да се вратиш у манастир, као што си мало час рекла. До твога пунолетства нема много времена. Тад ћеш — то ти је госпођа од Тозета без сумње казала — бити потпуно слободна да радиш што хоћеш и моћи ћеш располагати собом, како ти буде драго. Дотле је моја дужност чинити све могуће, да спречим ствар, од које би ти могла страдати целога живота.

Марта.

Постигла је што је хтела.

Андрија.

А то значи?

Марта.

Да ти волиш госпођицу Брисо, да она то зна, да хоће, да је ти узмеш за жену, да се о њој, изгледа, не може ништа казати, што се може рећи о другима и да њој за љубав морам ја да изађем из куће, у којој она хоће да господари. Ето зато претпостављам, да се вратим у манастир.

Андрија.

Кад хоћеш да пођемо!

Марта.

Што пре.

Андрија.

Онда сутра, пошто данас имамо друштва.

Марта.

Добро, сутра.

Андрија.

Идем да пишем игуманији и да издам потребне наредбе. Не знаш, колико ме жалостиш.

(Излази).

(наставиће се)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа А. К. Толстоја

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева.**

(НАСТАВАК)

Престен се опет накашља, исправи и стаде причати, отежући као да пјева.

„Кад се оно небо наоблачи, стаде страшна туча падати, а заједно сњоме Бог баци на земљу књигу Голубину. Ради те књиге скупише се четрдесет царева и царевића, четрдесет краљева и краљевића, четрдесет кнежева и кнежевића, четрдесет попова и попића, много бојара, ратнијех људи, и осталих православних Хришћана. Међу њима бјеше 5 главних царева: цар Исај, цар Василије, цар Константин, цар Владимир Владимировић и премудри цар Давид.

„Проговара цар Владимир: „ко је од нас, браћо, књизи највештији? Да нам каже, шта књига Голубина пише? да нам каже о бијеломе свијету, од чега постаде јарко сунашце? Од чега постаде свијетли

мјесец? Од чега постадоше јасне звијезде? Сјајне зоре? Бурни вјетрови? Страшне олује? Тамне ноћи? Од чега се створи свијет — народ? Како на земљи цареви постадоше? Како постадоше кнежеви, бојари? Како постаде сељак православни!"

„Сви цареви умукоше. Њима рече мудри и премудри цар Давид Јевсејић. „Ја ћу вама казати о књизи Голубиној, није то мала књига, има четрдесет педља дужине, двадесет ширине, не можеш је подигнути нити у рукама држати, не можеш све редове прочитати, нити је когод знаде читати. А њу је писао Јован Богослов, читао је пророк Исаија, читао је три године дана, и само три листа прочитао. Мени се сама књига отворила, сами листови превртали, сама слова читала, па ћу вам и не гледајући у књигу, казати о свијету Божјем."

„У нас је сунце постало од свијетлога лица Божјега, млад мјесец од његових груди, јасне звијезде од Божјих очију, свијетла зора од Његове одежде, бурни вјетрови од даха Божјега, олује од Његове мисли, тамне ноћи од Његове стопе. Народ је постао од Адама, од његове главе цареви, од груди кнежеви и бојари, а од Адамових колјена сељаци."

„Њему се сви цареви поклонише. „Хвала теби, мудри и премудри царе Давиде. Још нам нешто кажи и повјери:

„— Који је цар над царевима цар? Која је земља свима земљама мајка? Која је ријека свима ријекама мајка? Која је гора свима горама мајка? Који је град свима градовима мајка?"

Овдје Прстен баци крадимице поглед на цара, који изгледаше сасвим сањив. Он би изријетка отварао очи, па их опет склапао, бацивши сваки пут на слијепце оштар, испитујући поглед.

Прстен намигну на Коршуна и продужи:

„Њима одговори премудри цар Давид. „И то ћу вам, браћо, казати и повјерити. Голубина књига каже: да је Бијели Цар над царевима цар, вјерује вјеру православну, вјерује у Мајку Богородицу и Свету Тројицу. Њему се све државе клањају, његова је власт над свом земљом и васељеном. Света Русија је свима земљама мајка, у њој се граде свете цркве и сабори. Океан је свима морима мајка, на сред њега има Света Саборна црква, а у њој моштн римског папе Климентија, обишао је Океан око све земље, све су му се ријеке поклониле. Јордан је свима ријекама мајка, у њему се крстио сам Исус Христос, цар небески. А Тавор је гора свима горама мајка, на њему се преобразио Исус Христос, и показао своју славу ученицима. Свима је градовима мајка Јерусалим, јер је он у сред земље, у њему је саборна црква, у њој Гроб Господњи, у гробу ризе Христове."

Прстен опет погледа на Јована, чије очи бијеху затворене, дисање равно, изгледаше да Грозни спава. Прстен гурну лактом Коршуна. Старац учини један, два корака напријед. Прстен продужи пошапћујућим гласом:

„Њему се сви цареви поклоните. „Хвала теби, круно наша, мудри цар Давиде. Још нам кажи, која је риба свима рибама мајка? Која је птица свима птицама мајка? Која је звијер, над звјеровима звијер? Који је камен каменима отац? Које је дрво дрвећима мајка? Која је трава свима травама мајка?" Њима одговара премудри цар Давид Јевсејић: У нас је кит риба свима рибама мајка, на три кита сва земља стоји; Јестрафиљ птица је свима птицама мајка, та птица живи на синьем мору, кад се она помакне цијело се море узбурка и потопи бродове, кад се она у 2 сахата по поноћи залепрша, тада запјевају сви пијевци на земљи."

Прстен погледа Јована. Цар лежаше склопљених очију и отворенијех уста, као кад се спава. У то вријеме угледа Прстен кроз прозор, како гори Слобода Он лагано гурну Коршуна, који се још један корак примаче цару.

„У нас је Индра-звијер (продужи Прстен) над свима звјеровима звијер, он је на земљи као сунце на небу, роговима копа земљу, и тако пушта воду, да је људима пиће. Свима је камењима отац Алатир-камен. На томе је камену сједио Исус Христос, кад је држао проповиједи својим апостолима. Кипарис је свеме дрвећу мајка, од тога је дрвета учињен крст, на коме је распет Цар Небески, између два лупежа, два разбојника. Свима је травама мајка Плакавац-трава, јер кад је ишла Мајка Богородица да види распетога Сина, плакала је путем, и од њених светих суза проникла је плакавац-трава. Од коријена те траве, у нас, у Русији, граде крстиће, а носе те крстиће старци, и други побожни људи . . .“

Овдје Гроани дубоко уздахну, али не отвори очи. Пожар бјеше јачи. Прстен се стаде бојати, да се свијет не узбуни прије, него узму кључе. Али се сам не смједе макнути, да му цар не би по гласу осјетио покрет, него само показа Коршуну на пожар, затим на Јована и продужи:

„Њему се сви цареви поклоните. „Хвала тебе, круно наша, премудри цар Давиде.“ Затим му рече цар Владимир: „Још ми кажи, премудри царе, шта ми ноћашњи сан анаши, сињевао сам, да се побише двије животиње, једна бијела, друга црна, па бијела надвлада црну.“ Њему одговори цар Давид: „Бијела звијер, то је правда, а црна кривда, правда је кривду побиједила, и отишла Богу на небо, а кривда је остала на земљи. Ко живи правдом тај добија царство небеско, а ко кривдом, тај је одређен на вјечите муке.“

Зачу се Јованово хркање. Коршун пружи руку царском уздлављу. Прстен се примаче ближе прозору, па да својим неумјесним ћутањем не би прекинуо царев сан, он продужи причати једнаким гласом:

„Њему се сви цареви поклоните: „Хвала тебе, премудри цар Давиде, још нам кажи, који се гријеси праштају, а који не праштају?“ — „Има разних гријехова, рече им Давид, а најтежи су: прво, ко се свађа са крштеним кумом; друго, ко псује свога оца и мајку; треће, ко . . .

У тај мах цар отвори очи. Коршун одмаче руку, али бјеше касно, његов се поглед сусрете са царевијем. Као под упливом неке магнетичке силе, они гледаху дуго један у другога.

— Слијепци! викну цар, и скочи на ноге — трећи је гријех, кад се ко учини слијепим и сиромашком, па лупешки уљегне у цареву спаваћу собу!“ Он удари својим оштрим штаном Коршуна у прси. Стари разбојник се заљуља и паде.

— Хеј! викну цар, вадећи из Коршунових груди оштрицу од штапа.

Утрчаше наоружани опричници.

— Хватајте их обојицу! нареди Јован.

Маљута, као раздражено псето нападе на Прстена, али га овај врло вјешто удари у трбух, изби ногом стаклени капак на прозору и скочи у башту.

— Опколите башту! Хватајте разбојника, викаше Маљута, превијајући се од болова, и држећи се објема рукама за трбух.

Опричници подигоше Коршуна. Цар не скидаше са њега својих закрвављених очију — бјеше врло страшан.

Престрављене слуге држаху свијеће у рукама.

Кроз разбијени прозор виђаше се пожар. Слобода се бјеше узнемирила. Звоно јављаше становницима да гори Слобода.

Коршуна придржаваху опричници. Он бјеше набрао обрве и гледаше у земљу; кошуља му бјеше сва ишарана крвљу.

— Слијепче! — рече цар — говори, ко си и шта си намјеравао од мене да учиниш?

— Немам шта крити, рече Коршун. Намјеравао сам да узмем кључе од тамнице, али тебе не бих ништа учинио.

— Ко те посла? Ко су твоји другови? Коршун га храбро погледа.

— Господару! Кад сам био млад, пјевао сам једну пјесму. У тој пјесми цар

пита храброга јунака „ко су му другови?“ А он он одговара: имао сам четир друга; први ми је друг црна ноћ; други . . .

— Доста! прекиде га Маљута. — Видјећемо, шта ћеш запјевати, кад станемо твоју кожу дерати! Ама врага, чини ми се, да сам ја негдје и прије виђао ову коврчасту главу!

Коршун се осмјехну и поклони Маљути.

— Видјели смо се ми, бањушка Маљута, видјели смо се, ако се сјећаш, у Поганој Луки!

— Хомјаче! викну Маљута своме слуги. — Узми овога старца, па се онако својски проразговарајте, и упитај га зашто је изволио посјетити његову царску милост. Сад ћу и ја сам доћи.

— Хајдемо, стари, — рече Хомјак, и шчепа Коршуна за врат — хајдемо, да се мало проразговоримо!

— Чекај! рече Јован. — Ти ми, Маљута, чувај овога старца, немојте га много мучити да умре. Ја ћу му измислити казну невиђену, нечувену; такву казну да ћу и тебе, Маљута, зачудити!

— Захвали, псе, цару! — рече Маљута Коршуну. — Можеш још поживити. Ми ћемо ти ноћас само жлобове заврћати!

Он и Хомјак изведоше Коршуна.

У то вријеме Прстен, користећи се општом забуном, прескочи преко баштене ограде и упути се тамници. Нигдје живе душе, свак бјеше отишао пожару. Промичући пажљиво поред тамничкога зида, Прстен се спотаче на нешто мекано, и напипа убијена човјека.

— Атамане! прошапта и примаче му се онај риђи пјевач, што га је срео са Коршуном још при уласку у Слободу. — Ово сам ја стражара убио. Дај брзо кључе, да отворим тамницу, па онда због ом идем пожару, да што год са друштвом ограбим. Гдје је Коршун?

— У царевим рукама! рече кратко Прстен. — Све је пропало! Купи друштво, и бјежи! Тихо, ко је ово?

— А ја! рече Митка и примаче им се.

— Бјежите, будало, док си живи! Бјежите сви из Слободе! Састанак код кривога луба!

— А кнез? отегну Митка.

— Магарче! Чујеш ли, све је пропало! Коршуна су ухватили, кључе добили нијесмо!

— Их, као да је тамница затворена!

— Како то? Зар није? Ко је отворио?

— А ја!

— Шта, будало? Паметно говори!

— Шта ћу ти говорити? Дођох, нема никога, стражар отегао мртав ноге. Мислим: дај-дер, болан Митка, пробај, јесу ли тврда врата? Упри, упри раменом, а моја ти се врата, колико су дуга и широка извалише.

— Будало, будало! ускликну Прстен. — Право су рекли на будали свијет стоји. Блесане! Блесане! Прстен узе Митка за главу, и пољуби га у оба дебела образа; Митка се хладнокрвно отра о рукав.

— Хајде за мном у тамницу, а ти — рече Прстен риђему пјевачу — ти буди на стражи. Ако би што било, звизни.

Прстен уђезе у тамницу. За њим се ували и Митка.

Осим првих врата бјеху још двоја врата, али се ова, као слабија, још лакше извалише, под снажним Миткиним раменом.

— Кнеже! рече Прстен, улазећи у подземље. — Устани!

Сребрни помисли да су дошли, да га воде на казну.

— Зар је већ свануло? упита он. Или ти Маљута не можеш да чекаш свануће?

— Ја нијесам Маљута — рече Прстен. — Ја сам онај, кога си ти од смрти спасао. Устај, кнеже. Вријеме је скупо. Устај, ја ћу те извести.

— Ко си ти? упита Сребрни, — ја те по гласу не познајем.

— Није ни чудо, кнеже; како ћеш ме запамтити. Само устај. Нама није до оклијевања.

Сребрни ништа не одговори. Он помисли да је то неки Маљутим слуга, који му се изругива.

— Зар ми не вјерујеш, кнеже? продужи Прстен. Сјети се Међедовке, сјети се Погане Луже: ја сам Вањуха Прстен!

У кнежевим се грудима разли радост. Заигра му срце за лијепом слободом и животом. Преставише му се пред очима поља, шуме, нове славне битке и, као сунце сјајан, дивни Јеленин лик.

Већ је скочио са земље, хтједе да иде за Прстеном, али се сјети заклетве, коју даде цару, и крв му јурне у срце.

— Не могу — рече он — не могу ићи за тобом. Обећао сам цару, да никад побјећи не ћу, да ћу, ма гдје био, покорно очекивати његов суд.

— Кнеже! рече зачуђени Прстен. Немам кад да се шалимо. Моји ме људи чекају. Сваки сувишни тренутак може нам главе дођи! Сјутра ти је казна! Још има времена: устај, хајде за нама!

— Не могу! рече снуждено Сребрни. Ја сам се заклео и пољубио царев крст.

— Бојарине! изадрије се љутито Прстен, — руташ ли ми се, шта ли? Ради тебе сам запалио Слободу, ради тебе изгубих најбољега помоћника и друга, ради тебе ћемо можда сви главе изгубити, и ти још не ћеш? Зар ми дођосмо ради твога изругивања, је ли? Ја ћу ти дати. Пошљедњи те пут питам, хоћеш ли ићи, или не?

— Не! рече тврдо Сребрни и леже на земљу.

— Не? понови Прстен, и шкрину зубима. — Не? А ево да хоћеш! Митка, носи силом! Прстен нападе на кнеза и свеза му уста својим пасом.

— Сад се не ћеш противити! рече он злобно.

Митка узе Сребрнога у наручје, и као мало дијете изнесе га из тамнице.

— Брзо! Хајдемо! рече Прстен.

На једној улици сретоше их опричници.

— Кога носите? упиташе они.

— Једнога грађанина убила греда на пожару — рече Прстен.

При изласку из Слободе заустави их стражар. Он хтједе викнути, али га Прстен уби на мјесту, и разбојници изнесоше сретно кнеза Сребрнога из тамнице.

(наставиће се)

ЈЕДАН „РУКОПИС“ О БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

— Др. Миленко Р. Веснић —

Радећи прошлога љета на другим пословима у краљевској библиотеци у Кјебнхавну ја сам у прегледу рукописа о Турској наишао и на бр. S. Fol. 340e, под којим је стајао овај запис: *Chaumette Desfossés, Description statistique de la Bosnie*, и у загради: E donnatione B. Zimmermanni, 1865.

Мислим да није потребно да нарочито истичем, колико сам овим находом био обрадован. Јер ма да нијесам ни мало стручњак у географији, ја се ипак радо бавим свим што се односи на српске земље, нарочито оним, што о њима има у туђим књижевностима и библиотекама. С тога сам готово из руку отео врло услужном данском чиновнику лијепо повезану књигу у четвртини, на којој је алатним словима био исписан овај натпис: *Description statistique de la Bosnie par M. Chaumette Desfossés*, chancelier du consulat

général de S. M. l' Empereur et Roi en Bosnie. — Почео сам је читати на душак и одмах сам у историјском уводу наишао на појединости које су ми се чиниле нове, као на пр. она да су преци данашњих Бошњака некакви „Пацинаци“ (Patzinaks). Што сам, међутим, даље читао и од времена на вријеме прелиставао овај рукопис, о чијем сам преписивању већ говорио с једним преписачем, тим се у мени све већма поражала сумња о његовој изворности и аутентичности. За изворни посао рукопис је био и сувише читак, готово калиграфски; уз то је било на појединим странама неоснованих прекида и продужења послије неколико чистих листова. Из историје овога рукописа могао сам дознати само толико, да га је дворској библиотеци поклонио неки г. Е. Цимерман, руски дипломатски чиновник, који је у своје вријеме био са службом у пријестоници Данске.

Послије свега мени је сад остало прво да сазнам: ко је био овај Шомет Дефосе, и за то сам на прво мјесто потражио обавјештења у *Nouvelle Biographie générale* depuis les temps les plus reculés jusqu' à nos jours, и ту сам у кн. X. од 1854. (по подацима из Bulletin de la Société de Géographie, март 1842.) наишао на ове податке:

Шомет Дефосе рођен је 18. јуна 1782. а умро на мору 4. октобра 1841. Пошто се био приуготовио као што ваља, ступио је у школу за изучавање источних језика те је већ год. 1803. пратио ђенерала Брина, који је путовао у Цариград као посланик. Он је поступно био именован потконсулом у Букурешту, консулом у Травнику, за тим у Штетину итд. Од 1823. до 1825. путовао је за оно вријеме врло дуго и тешко по Норвешкој, Шведској и сјеверној Русији и вратио се у Париз преко Москве, Стокхолма и Лондона. Пролазећи са сјевера на југ он је год. 1826. био постављен за отправника послова и главног консула у Лими. Послије петнаестогодишњег пребивања у Америци могао се једва вратити у своју отаџбину. Али како је био неуморан у путовању, он је најприје хтио да види Сједињене Амер. Државе, но овдје га је убрзо однијела једна опасна грозница, коју је добио у Панамском Заливу.

Пријатељ науке а обдарен уз то особитим памћењем, Шомет Дефосе је, као што се прича, знао више од двадесет језика; све је готово европске говорио, а био је вичан и источњим нарјечјима. Он се користио својим путовањима те је скупио и уредио приличну збирку дјела о језицима, књижевности и историји Скандинавије и Јужне Америке. Год. 1822. штампао је своје *Путовање по Босни у год. 1807—1808.*; за тим је написао један оглед *О трговини у Норвешкој* итд. Он је уз то био прибрао грађу за историју Чили и Перу, али га је смрт у даљем раду на њој омела.

Овим „откровењем“ је моја сумња још већма појачана. На срећу је у овој библиотеци било при руци у брзо и штампано дјелце, које је носило наслов: *Voyage en Bosnie dans les années 1807. et 1808. par M. Amedée Chaumette-Des-Fossés* . . . autrefois chancelier du consulat général de Bosnie etc. *Paris 1822.* 8⁰ 155. Из предговора пишчевог дознајемо још, да је он провео пет година на Балканском Полуострву прије него што је дошао у Травник, и то било у Цариграду било по другим мјестима у Турској. И тек упоређењем живота по разним покрајинама Турске он

је могао као што ваља проучити Босну и Херцеговину. „Овдје нудим, вели он, плод мојих скромних посматрања.“

Послије недугог упоређивања ја сам дошао до неоспорног закључка, да је „рукопис“ S. Fol. 340e, прост пријепис једног штампаног дјела. За тим сам утврдио да је пријепис непотпун и да је погрјешан, што би дало повода мишљењу, да преписач није био Француз.

Љубазни управник није био јако обрадован тиме, што је из списка рукописâ морао да избрише један, који је сматран за особиту ријеткост; али је и њему истина најмилија, те ми је на тој услузи врло љубазно захвалио. О дародавцу овога „мућка“ нисмо даље могли дознати ништа. Сложили смо се у претпоставци да ће повод овој обмани једне одличне библиотеке бити по свој прилици у жудњи за каквим одличјем.

Сама књига Дефосеова заслужује велику пажњу.

Биоград, Св. Сава 1898.

Збирчица о оружју

— Лука Грђић Бјелокосић —

(наставак)

„Garabin — je ili najminji (najmanji) top ili najšira puška“.

Гарубин се чује у народу а не „гарабин“, а гарубин се пјева и у народнијем пјесмама.

„Па узима пушку *гарубина*,
Који ждере литру тученика
И дванаест синџирли куршума.“

Гарубин није никада био нити ће бити топ, нити га ко у топове убраја. Гарубин је једна од најкраћијех великијех пушака. Њега су носили коњаници о јабуци на седлу, поред кубурлука. Долази од ријечи *карабинер* (талијански коријен). Његова је цијев сведена на младицу. На отвору је широка, да би могло у њ готово кокошиње јаје уљећи, а при фаљи је сведена на танко, мало дебља од чоњечјега прста. Он се није пунио обичнијем куршумима, него или пресјечцима од куршума или окрупњом сачмом. Он у широко разбаци олово, те би коњаници, када би јуришили у пјешаке, из њега пуцали, јер се је могло из њега више људи убити или изранити.

„Handžar — dugi nož“.

Додуше, ово је име данас пренесено на све дуге ножеве, али је прави *ханџар* нешто покраћи од другијех великијех ножева, као *бјелосапаца*, *црносапаца* и т. д. Ханџари су били богато сребром и разним камењем, — највише мерџанима — украшени, и кадшто и позлаћени. Гвожђе му је до половице оштро са обје стране. Њега су носили богати људи, који нијесу имали право сабљу носити. Сабље су носиле спахије, бези и алајбези. Ага већ није смио сабље носити.

„Inelija — bijela puška“.

Инелија није само бијела пушка, него свака војничка дугачка пушка, остратуша или капаклија. Сва три су имена скована по *њезиним својствима*. — *Остратуша* што се острага пуни, (народ је тако највише и зове); *капаклија* што има капак, који

се отвара и затвара, кад се фишек мење или фишечина вади; а *инелија* је од турске ријечи *ине* — игла. — У сваке острагуше је кроз капак једна игла од челика. Када се пуца у ову иглу удари хабер а игла у капсолу на фишеку, те тако капсолу разбије и ватру у барут дадне.

„Ingelenka — je kovana u „Inglenskoj", od koje je i ime dobila".

Ја у народу нијесам никад чуо „ингленка" него *инглезача* или *инглезуша*. И то је исто што инелија или остругуша, само су нешто бољега квалитета, него оне друге, које су турски војници носили. — Ове су пушке још називали и глухарама, јер веле да се добро не чују, кад пуцају. Цијев јој је модра (каламидана).

„Jatagan — oveći nož".

Јатаган није овећи нож него је то баш прави велики нож. То му је провинцијално име у Црној Гори, те тако већином тамо сваки велики нож зову.

„Kapaklija — puška sa kapkom, kuršum (tane) valja da ima 18 drama i koga on ubije (razumije se omjeri pogodi) taj više ne ostaje u životu."

Капаклија је истина пушка на капак, и то је она иста инелија о којој сам горе говорио. Ни у какве капаклије нема у зрну 18 драма.

Једине су биле неке *лунше* или *ерзелије* (пушке на капсолу) у којијех је било зрно толико тешко, али се оне нијесу могле звати капаклије, јер нијесу имале капка, него су се озго на цијев пуниле и са капсолом пуцале.

Таковијем пушкама била је наоружана турска војска о славном граховском боју, али од како су изашле остругуше, (а од тог има близу тридесет година), те пушке војници нијесу носили.

Једине су били заптије који су су се тијем пушкам у потоње дане турске владавине у Босни служили.

„Kasatura mala i velika — askersko (vojničko) je oružje."

Из овога описа не знамо какво је то оружје. Онај који не познаје оружја, ни турскога језика не ће знати или је то топ, или пушка, или сабља. — *Касатура* је кратка војничка сабља, која се мјесто бајунета на пушку натиче. Носила се је уз бедру.

„Ledenjače — od najboljeg su i najčistijeg srebra, čije se srebro bijeli i prelijeva kao led. Malo su zaostale iz a zlatara."

По овоме опису не знамо ни ово оружје какво је, само што би се рекло да је сво од сребра али ни то није у ствари, јер да је сво од сребра, онда не би било употребљиво.

У *ледењача* или *леденица*, како се такође често чује, оправа је од сребра а чарак и цијев од гвожђа и челика као и у осталијех пушака. Оне су мале пушке, и носе се у пасу. Шпатља им је потања од шпатље свијех другијех пушака, осим у шиље.

„Мач, — općenito je ime za svako oveće oštro gvožđje."

Мач није „опћенито" име за свако оштро гвожђе. Он има баш свој посебни ков. Он је дуљи и од великога ножа и од сабље. Прав је и са обје стране оштар. Посред оштрења плоштимице олукаст. Држало му је од гвожђа а на држалу браник гвозден за руку.

(свршиће се)

Оцјене и прикази

Поротник,

гласник кривичних догађаја и суђења. Уз сарадњу српских правника и књижевника уређује Милан Ст. Марковић. Година I. Број 1. Београд. Штампарија Мите Димитријевића. 1898. г. Стр. 40.

Предузећа овакве врсте нису новина у нашој књижевности. *Криминална Библиотека*, коју је издавао Аксентије Мијатовић у седамдесетим годинама, почела је низ књижевничких издања, којима је, више мање, био циљ, да различним крвавим страхобама праже нерве простијих читалачких кругова. И та је библиотека имала свој план, као и многе друге, али је он тако мало казивао, као и садржина написа, који су у њој излазили. За њом је, послије више година, дошла *Црна Библиотека*, у којој су, поред више безначајних књижевних криминалитета, биле штампане и двије приповијетке, једна пок. Манојла Призренца, а друга Пере Тодоровића, које су вјештом обрадом униеле доста свјежине у ону трудеж поиздохватану из разних пљеснивих углова већином њемачке књижевности. Али нити је прокопсало прво, ни ово друго предузеће, ма колико да је овоме другом и реклама била при руци. Читаоци су сами осјетили монотонију те књижевне врсте, па ма на како разне начине да се она служи. Те су библиотеке, послије, замијењене издањима појединих дјела, од којих су нека, чему се није чудити, имала и спољњег успјеха. Па, ипак, као да је и томе прошло вријеме, јер се тим престало, а почело се с новим средствима. Чувена чачанска парница била је повод да се покрене *Хајдучија*, коју издаје Пера Теодоровић, и у којој се, потанко, саоштава цио тај занимљиви процес, а мање и незнатније појаве исте врсте биле су претекст за издавање илустрованог *Полицијског Гласника*, који би за Београд требало да буде, од прилике оно, што су за Лондон или Њујорк тамошње Police News.

Уз ова два пошљедња дошао је и *Поротник*, који је покренут као побочни орган правничком часопису *Бранич*у. У каквом је специјалном циљу покренут овај нови гласник може се видјети, или требало би да се може видјети из позива на претплату. И одиста, тамо се и каже: да се у овоме гласнику неће доносити т. зв. „криминални романи или приче, које су се почеле и код нас ширити, а које су, ако не од штете за естетични укус и опште образовање, оно извесно без сваке користи." Мјесто тако штетних написа, — *Поротник* ће доносити обралу само оних „кривичних догађаја, који су се заиста десили, који су кроз судницу прошли, који се у архивским актима чувају, а у књижевности обрађују и публикују". Оваку намјеру г. Марковић образлаже тим, што, вели, „ни писци, ни пјесници, при најсјајнијој моћи свога уобразиља, не могу измислити оне догађаје, који се у природи развијају, ни нацртати оне карактере, које живот у свима својим појавама, добрим или злим, на површину избацује".

Мени се чини да је потребно мало више зауставити се код овакве класификације, или, још боље, код овакве збрке, каква се види у подјели, коју је г. Марковић желио да учини. „Криминалне романе или приче" он на кратко оглашава као штетне и по „естетични укус и по опште образовање", а „криминалне догађаје, који су се заиста десили и кроз суд прошли", он сматра не само да су од „великог значаја за изучавање кривичнога права", већ као што на једном мјесту прије тога вели, „то је студија пуна интереса и поуке за правника и судског лекара, за филозофа и педагога — то је богат извор студије у правничком и психолошком погледу."

Да је ово разликовање погрјешно, то је тако сигурно као што је неоспорно да је то новитет на који г. Марковић има право патернитета. Јер ако су криминални романи или приче заиста штетни по естетичко и опште образовање читалаца, онда би било врло чудно, а не мање, врло тешко моћи указати на ма какав доказ или разлог, зашто у толикој истој мјери не би у тим истим правцима били штетни и белетристички обрађени криминални догађаји, који су се збиља догодили, о којима се спомен чува у актима по архивама, и који су прошли кроз суд?

Откуда би то могло бити разлика у пошљедицама само због тога, што би се ток једног злочина испричао по судским актима, или, у другом случају, сасвим слободно, без њих. За читаоца је у ствари, са свим свједно, је ли се догађај, који се прича, десио или није. Читалац увијек претпоставља да се догађај или десио, или — што је за утисак на његов морал једно исто — да је могућан да се може, или да се могао десити. А за његово интересовање главна је обрада. Та обрада, пак, зависи од пишчеве даровитости, који је, у случајевима за које пледира г. Марковић, ма какав истражни судија, секретар или писар, са више или мање способности да се задуби и да умотри све мотиве онога што се десило, а у осталим случајевима он је пјесник, приповједач или романсијер, који догађају, десио се он или не, даје згодну форму а са описом и анализу, која за нас и представља поглавиту вриједност испричаног. О томе, да ли се сам догађај десио, или, да ли се десио баш онако како нам се прича, за нас је са свим споредна ствар, те је, отуда са свим споредно и питање: да ли се доиста догодило и кроз редовне судове прошло оно што нам Едгар Ален Поо прича у новели *Злочин у улици Морг*, *Тајна Марије Роже* или Достојевски у *Злочину и казни*. Неоспорно је, пак, да има и таквих случајева, да ће опис каквога догађаја дати повода да читалац размишља не толико о његовој аутентичности колико о његовој вјероватности у опште. То су случајеви, кад је злочин или сам по себи и сувише неспретно смишљен и наведен, или га је неспособан и рђав описивач (није згодно назвати таквог човјека књижевником) тако представио, да се губи сав интерес читаочев. Згодан примјер за то била би трећа и пошљедња прича у овој свесци *Поротника*, чији се догађај, како нам се вели, десио пре извјесног времена у Јужној Угарској. Злочин који се прича у овом напису под насловом *Све ће јарко проказати сунце*, и ако се доиста десио, истрагом утврдио и кроза суд прошао, тако је над сваким поређењем неспретан и писан са таквом оскудицом и најлошије и најбаналније репортерске вјештине, да читаоцу збиља изгледа невјероватно глуп и немогућан, и, у исти мах, један деманти онога, што је г. Марковић рекао без ограде за криминалне догађаје, који су се заиста десили и судским актима утврдили. Занимљиво би било знати, о каквој је користи за читаоце мислио уредник *Поротника* кад је свој угледни број украсио саопштењем овога догађаја из Јужне Угарске.

Аутентичност кривичног догађаја, дакле, нити је, нити се може узети као мјерило о вриједности дотичнога списа ни у ком погледу, па ни у погледу утицаја цијеле те врсте књижевности на морал и на интересовање читаочево.

„Was sich nie und niemals hat begeben —
„Das allein veraltet nie".

Да ли, пак, криминална литература у опште подиже и кријепи, или подрива и слаби морал друштва, то је питање засебно, у које ја и немам намјере подробније улазити. Ако се у начелу призна, да област књижевних мотива не треба сужавати искључивањем криминалних предмета, онда је и на питање о вриједности те врсте литерарних објеката већ тим самим дат одговор. Што се мене тиче, ја

држим, да ту слободу избора неће нико хтјети ограничавати, изузимајући уредника *Поротника*, који, како изгледа, има о томе своје нарочите погледе, и кога бисмо, можда, могли уврстити и у ону секту моралиста, који би из области књижевне хтјели да прогнају и прељубу, не би ли се на тај начин што лакше и сигурније одржала чистота и неприкосновеност брака.

О осталој садржини ове прве свеске — мислим на она два превода са њемачког — ваља ми поменути, да је *Разбојништво с убојством*, од д-ра Ф. О. Шварца, преведено доста тралаво, и да би и граматика и синтакса српска могла бити боља. То би било жељети у толико више, што је, како изгледа *Поротник* намијењен образованијем дијелу читалаца, који ће на српски превод, можда, више пазити но што су пазили преводиоци. *Ко је убица?* од Павла Линдау, није ни превод, већ извод из повеће студије тога писца, коју је он написао, ако се не варам, још као уредник једних паланачких новина, а за тим је — ако је тачан навод на стр. 36. — прерадио и издао у засебној књизи. Од три рада који представљају садржину ове прве свеске, овај од Линдауа је и једини, који заслужује пажњу, али и бољи српски превод.

Биоград. **Harry.**

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Летопис Матице Српске, књига 193. прва свеска за 1898. г., напшла је са овим садржајем: I. Из прошлости српске школе, од Борђа Магарашевића; II. Устројство п. пр. читалског крајишког шајкашког батаљона за доба народног покрета 1848—49. г. од А. Буквића; III. Ричард III. Трагедија у пет чинова. Написао В. Шекспир, с енглеског превео Др. Лаза Костић; IV. Велики Варварин (Тодор Михаиловић Достојевски) од Марка Цара; V. Прилози за историју Црне Горе (Из односаја с Арбанијом), од Марка Драговића; VI. Јесење Елегије (трећи дио) пјесме Јована А. Дучића; VII. Приморска обличја. Пијеро Дзанџа, од Сима Матавуља; VIII. Писма Вуре Даничића Јовану Бошковићу, с допунама за штампу, приредио Борђе Магарашевић (наставак) IX. Умјетност: Свеба Србља, велика слика Паје Јовановића. Приказ Драгутина Ј. Илића; X. *Књижевност*. Марко Цар: Моје Симпатије. Књижевне слике и студије. Оцјена д-ра Каменка Суботића; Минералогија за средње школе од Драгутина Антића и Николе Ракића. Оцјена Стевана Милованова.

Типик Хиландарски, по препису епископа Димитрија (штампано из XXXI. споменика Срп. Краљ. Академије) Београд 1898. — Послије пријеписа јеромонаха Евстатије и Архимандрита Леонтија, јавља се ето и по трећи пут у штампи оно дјело из најстарије периоде српске писмене књижевности, познато у својој повјесници под именом *Хиландарски Типик Св. Саве*, с тога, што се држи да је, осим познатог животописа свог оца систог Симеуна (Немање), и оно дјело из књижевног рада св. Саве, писано за нарочите потребе српског Хиландара. Овај пријепис пропраћен је предговором еп. Димитрије, у којем се наноси једно интересно расправљање о аутентичности досадањих пријеписа и о постанку ове знамените књиге.

Празноверство, *његове последице и утицај на народни живот*, написао је Милан Ј. Путниковић свршт. богослов и учитељ у Србији. Књига ће бити подијељена на 14 чланака у којима ће бити говора о појму празноверства, његовој историји, његовим узроцима, утицајима на вјеру, на друштво и обичаје: о празноверству пред науком и пред законом; његовим злим примјерима у страном и нашем народу; његовим посљедицама; средствима за његово суз-

бијање и т. д. — Цијена ће бити 0·80 п. дин. или 1 круна. Скупљачима шеста књига на дар. Новац се шаље писцу у *Липе*, преко поште *Смедерево* у Србији.

Пошљедна писма *Јакова Ортиса*, дјело славног Талијанца Уга Фоскола, превео је г. Стево В. Врчевић, секретар окружног суда у Никшићу, и позивље на претплату. Дјело ће изићети 8—9 табака. Изићи ће до Ђурђев-дана о. г., а стаје 70 новч. са поштарином.

О суверености, *уводно предавање из државног права* Слободана Јовановића, ванредног професора Велике Школе. Београд. Штампарија Св. Николића, Обилићев венац бр. 2. 1898.

Земљораднички пријатељ, уређује Јаша Томић. Излази сваког првог дана у мјесецу. Стаје годишње 2 фор., на пола године 1 ф., на три мјесеца 50 нч. Претплата се шаље администрацији у Нови Сад.

Овај лист није, као што би се рекло по натпису, стручан лист за земљорадника. О агрикултури: енологији, помологији и како се већ све не зову оне практичне науке с којима се укрштa тијесно живот земљорадников, нема ту ни спомена. *Земљорадник* је *Пријатељ* зато више лист за пријатеља земљорадникова него за самог земљорадника. И без богзна како исцрпних изванања и широких погледа, какви се виђају у страним листовима ове врсте, опак се у овом часопису лијепо бистре многе потенкоће тежакове свакидашње и наносе здраве мисли о побољшању његовог стања. То је оно с радошћу биемо га топло препоручили сваком пријатељу тежаковом из оних крајева, у којима је тежаков живот и положај до сад изнад свако прилике и заузимања за његов бољитак. Лијепи чланци за које његово уредништво заслужује свако признање, као они о осигурању земљорадничких задруга, било би преко потребно да се и у нас читају.

Владалац и народ, *хрушћанске и миропомазане владаоца, дужности његове и народне*, написао епископ жички *Сава Дечанац*. Београд 1898. Цијена 2 дин. — Београдско *Дело* одриче овом раду великог родољуба епископа Саве, сваки научни карактер и напомиње о многим неисправностима и недостацима у расправљању тога историјског питања.

Грчки и латински писци у преводу, уређује Спира Калик, проф. I. — *Корнелије Непот*: Живот славних војсковођа, превео и објаснио Спира Калик, професор. Београд 1897. — 8° стр. V. 160. Цијена 2 динара.

Суђења у књажевини Србији пре писаних законика Пожаревачког магистрата. Скупио и уредио Ст. Максимовић. Пожаревац. Штампарија Ђорђа Наумовића. 1898. Цијена ?

Сплет пупољака. Написао Михаило П. Аноким. Цена 35 новч. Сомбор. Штампарија Фера. Битермана и сина. 1897.

Сплет пупољака без боје, без мириса, зелених и незрелих, у којима сунце истинског осјећања није још било у стању да оживи и измами њихов љупки клорофил; — неколико дјечачких покушаја с афектираним одушевљењем, ријечима без смисла и т. д., то вам је књига ових пјесама. И ако у неколико строфа *ђ Војиславу Ј. Илићу*, пјева „писац“ ове књиге како му се јавио *генције из гроба* (генције из гроба?!), дух бесмртног пјесника Оргије и мозно га: „Колико је можно песме невиште“, то је опет ова књига најочитији деманти сваке инспирације „с ниже“. А како је ово већ треба књига пјесама за толину јада из њачких пера, и како би то, прије да почиње ли, постала једна израза за нашу школску отрасиљу младеж, за онаке пупољке не приједи друго него израз. На тај начин избиће можда млађица на другој страни, којом ће нам овакви пјесници боље користити.

Прештампавања. *Пан Тирл и пан Спира*, приповијетка Стевана Сремца, која је излазила прије у биоградској *Будућности*, излази сад поново у *Бранковом Колу*. — *Како је постао кајмакамлук*, приповијетка Јанка М. Веселиновића, штампана у 4. броју Јанкове *Звезде*, прештампана је у *Босанској Вили*. —

Хрватска

Osnova za sabiranje i proučavanje gradje o narodnom životu. Napisao Dr. A. Radić. (Prešťampano iz II. sveska Zbornika za narodni život i običaje južnih Slavena) U Zagrebu. Tisak dioničke tiskare 1897.

Ова основа је нацрт по коме ваља да се испитује народни живот и обичаји Јужних Словена. У њему су систематски поређана питања по којијем се даје сазнати све оно што би тешко било докучити без једног овако стручног и пецрпно написаног помагача. Фридрих Краус, познати етнограф, дао нам је, додуше, и прије г. Радића, један дуги низ оваких питања, која је напштампао потоњих година у *Бос. Вили*; но ова *Osnova*, која нагледа да је и шира и потпунија, добро је дошла свакоме, ко прибира грађу за познавање народног живота, његових обичаја, умотворина и т. д. Нарочито је овака књига потребна оном коју учитеља, свештеника и других наших радника на том пољу, који се јављају из оних крајева, чији је народни живот рзанија најљепших обичаја и најдивнијих умотворина српског народа, а још увијек неиспитан и непознат. Ова ће им помоћи да им се не отме од прибиљежене многа ствар знаменита и потребна, а помоћи ће им и да многу ствар не схвате и не прибиљеже рђаво, као што се то чешће догађа. Нека је за то ово дјело најтоплије препоручено.

Po moru, napisao Dr. A. Tresić Pavičić. Sarajevo. Zemaljska štamparija 1898. Cieна 1 kr.

Д-р Тресић Павичић је један од оних писаца, који су више хваљени а мање читани, каквих је

чешће пута и у нас бивало. То пада у очи када сравнимо критику са његовим дјелима, која су разноврсна, почавши од политичког чланка и философских студија, до царства јаке, ефективне драмске и њежне лирске појезије а то видимо и сравњујући оцјену једног иначе угледног хрватског листа о дјелу под горњим натписом, које је отштампано из *Наде*. И та хвала свједочи да су Хрвати и Срби једнокрвна браћа: има писаца који су постали чувени и као књижевници само зато, што су били бардови својих партија. Сјајну ореолу њиховог пјесничког генија освјетљава партијски огањ, али ореолу која редовно и тамни одмах над пепелом свога живодавца. — Тај неминовни закон свакако ће једном да потисне и писца *Po Moru, Kroz Bosnu i Hercegovinu, Pjesama, Gjula i sumbula* и т. д., да се начини мјеста многим даровитијим писцима његовог народа, који су међутим више читани и мање хваљени.

Словеначка

Iz luči in teme. Zložil E. Gangl. Tiskal in založil Rudolf Milic. 8°. Str. 102.

Збирка пјесама Е. Гангла, кога виђамо често по словеначким часописима, јавља се засебно оштампана у елегантном повезу. *Dom in Svet* љубљански препоручује те пјесме и подстиче пјесника.

Slučaji usode. Roman. Spisala Pavlina Pajkova. V. Gorici. Tiskala in založila „Goriška Tiskarna" A. Gabršcek. 1897. Cena 72 kr.

Чешка

Ku bžehum Adrie. Od Sarajeva do Dubrovnika Liči J. Trestik. Ozdobeno 66 illustracemi a 3 obrazovymi pžilohami. Illustrovali Karel Liebscher, L. Kuba a Fr. Zieger. — Obsah: Sarajevo. Krajem Bogumilů, Mostar. Na Dolni Neretvě. Dubrovnik. — 148 stran lex 8° Cena 1 zl. 50 kr. (Nakladatelstvi J. Otty v Praze). — Још мало пак ће путописи о Босни и Херцеговини постати један обичан еспап на књижевним европским пијацама. Ми и не сањасмо, да све оне гомиле путника, што из бијела свијета прелазе преко љета нашијем крајевима, дођоше зато да нас фотографишу, нацртају, опишу и изнесу пред свијет као неку nouveauté по свом животу, и један народ који заузимље усамљен положај међу осталим народима у Европи. Нарочито нека њемачка и француска дјела умију да вам понабирче понеке ријетке дикове у нашем народу и преставе као тип српског становништва у Босни и Херцеговини. Тако умију и да забиљеже понеке народне сујевјерице и изнесу их као стадне обичаје, по којима ваља да се одређује степен на којем стоји умно стање народа, с којим се је потоњих година цивилизација морала да ухвати у очејнички коштац! А свијем тијем више се смјера на све прије, него да се изнесе истинита и вјерна слика једног историјског народа, свјесног себе и својих национадних тежња. Тако и Reber-ово дјело (кога браћа Хрвати инак преводе), пада опет у сасвим посебну врсту дјела са сасвим посебним смјером, ког овдје није могуће помињати, али о ком је наша критика лијепо прозборила. Но што и књига под горњим натписом показује тако мало објективности и слободног пресуђивања, то је тим жалосније, што га је писао син објективног и слободног, нама братског чешког народа. С тог разлога, ово дјело није за препоруку и поред све елегантне спољашње израде, фине хартије и скупоцјених илустрација.

Iz Novebo Srbska, и опет је један путопис *Кроз Нову Србију*, или, како рекну Србијанци, кроз Новоослобођене Крајеве. Писац му је познати сликар Људевит Куба, који је приложио дјелу и мале лијепе акварелске сличице. Излазио је у добро уређеном чешком књижевном листу Květi (Цвијеће) што излази у Прагу и коме је главни уредник, пјесник Свагоплук Чех.

Vraski duše, nap. Fr. Herites. V. Praze 1898. Nakladem J. R. Vilimka.

СТРАНА

Француска

La Serbie chrétienne. Etude historique par A. d' Avril, ministre plenipotentiaire. Paris. 1897.

У овом дјелу, које је подијељено у пет глава, обухваћена је сва историјска прошлост српске цркве, Осим увода, у коме је краћи преглед српске цркве до Немањића, говори се још у глави I. О пећској патријаршији и цркви у Србији до најновијег доба; у II. О српској прав. цркви у Босни и Херцеговини; у III. О српској цркви у Црној Гори, до конкордата с Римом (1886. г.); у IV. О српској цркви у Аустро-Угарској од Чарнојевића до данас; у V. О одношајима Срба с Римом од XI. до XV. вијека, крижевачкој бискупији и „Србима католицима". — Наши црквени историчари ваљало би да не прећуте своје мишљење о дјелу, у којем је ријеч о нашој цркви у свима временима и свима крајевима српским, а које је још уз то, из пера једног француског стручњака, који је већ доста написао о православној цркви, а који ужива добар глас у колу познавалаца њене прошлости. Нетачни подаци о нама, нашој цркви, њеном положају, каквих се често лаћају странци кад о нама воде ријеч, не би смјели продазити неопажени. Ми сами најпозванији смо да станемо на пут ширењу онога што није исправно и што хоће да послужи често за подлогу читавих историчарских расправљања.

Њемачка

Bibliotheca Geographica. Herausgegeben von der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, bearbeitet

von Otto Baschin. Band III. Jahrgang 1893. (XVI, 4025) Berlin 1896 und 1897. H. W. Kühl. & Mark. Њемачко Друштво за Науку о Земљи у Берлину има 799 чланова засједача 338 редовних чланова на страни, 53 чланова дописника и 50 почасних, свега 1244. Према овом часопису (III. св.) друштво је издавало разне потпоре научницима за путовање кроз неописане крајеве и њихово научно испитивање. Карло Ритер Штифтунг добио је годишњи трошак за пут у Хондурас. Рудолф Прице потпору за пут у Тунис и Триполис и т. д., а издаје и знамениту Bibliothec-у Geographie-у, која доноси публикације не само из пера њемачких радника на пољу те науке, него и из свијех другијех литература у своме пријеводу па и из словенских: руске, пољске, чешке, српско-хрватске и т. д.

Natalie. Serbiens vertriebene Königin. Geheimnisse von Belgrad, erzählt von A. von Kladova. — Дражђански илустровани лист Weltspiegel износи овај роман у свом првом броју (Nr. 1. Band XVI.). У позиву на претплату, уредништво вели за свој лист да с нове године почиње с једним — höchst spannenden und sesselnden Senzations-Romane. — Вјероватно је да ће тај роман у исто вријеме изићи и у нас Срба у пријеводу и то можда и исто вријеме кад и у Нијемаца отштампано у посебну књигу. Не буде ли то, ми ћемо, његовим поводом, (кад изиђе сав штампан,) написати опширнији приказ једне колекције оваких дјела о Србима и српским владаоцима, која је потоњих година постала „spannend," „sesselnd" и „senzations" у њемачкој повременој штампи.

Италијанска

Baratieri Oreste. *Memorie d' Africa* (1892—1896.) con carta generale del l' Eritrea e piani di battaglia appositamente cympilati é desegnati. Torino fl. 3.

L' Amore, зове се нов роман што га је написао сенатор фиорентијски и научник-антрополог Павле Мантегаца.

Il Lago d' Orta di G. de Agostini. Con tre carte ed una tavola. Torino.

Умјетност.

ПОЗОРИШТЕ

Царица Милица, историјска драма у пет чинова, од непознатог писца, представљана први пут на св. Саву о. г. у Народном Позоришту у Биограду.

И Корнељ и Расин и Шекспир, нарочито овај пошљедњи, сматрали су историју, по природи њезиној, као врло трагичну ствар, као музеј пун страховитих ужаса. Она је била за њих богата ризница, пуна драгоцјених приједмета за драму. Историја је то и послије њих остала. Само, послије Шекспира, Корнеља и Расина историска драма не налази себи твораца. Једри, снажни, лијепи, чисти топли стихови, проткани идеалима и идејама, замјењивали су радњу. Облик даваше, често, врло често, сјајне успјехе. Створити њега тешко је, али створити добру историску драму, у којој би једна стална радња, интрига, везивала чврсто слике између себе, још је теже. Онда је потребно много изналажења у детаљима, много mouvement-а. Подесити облик у радњу, то је савршенство.

Царица Милица је једна драмска епизода из доба, — препуног сличних епизода, — кад на европску позорницу ступа крјепка и млада сила Ислама пријетећи да промијени лице цијелој Европи. У њој је, у седам слика, изнесено вријеме, врло кратко у осталом, од боја Косовскога, па до ступања Царице Милице у манастир.

Да прегледамо те слике.

Прве двије: сретање Бајазитово са Лазаревом кћери Оливером и савјетовање између мајке сина и ћерке о условима мира, које поставља побједилац, — само су наглашавање драме. Детаљи, који не прецизирају много.

Трећа, најљепша слика: Сабор. Царици саопштава племству Бајазитове услове мира. Језа пролази сабором слушајући диктоване услове мира. Чују се узвици: „Никад! Прије сви да изгинемо!" Блиједе, распуштене косе, у црнини, ступи пред сабор Оливера, најсигурнији јемац за мир. И никада Српкиња није љепшу жртву отаџбини својој принијела . . .

Четврта слика: Вук Бранковић, зет Лазарев, претендент на српски *упражњени*, како он смјело тврди, пријесто; противник мира са Турцима; поборник савеза са Угрима.

Пета слика: У Једрену. Харем, *силнога падише*. Туговање Оливерино. Избављење Ђурђа Срацимировића, зета Лазаревог, и први пољубац Бајазитов, као награда за то.

Шеста слика: Пред градом Приштином. Вук Бранковић на бојном пољу у очи битке. Привиђање сјени Лазареве. Пропаст Вукова.

Седма и пошљедња слика: Мир је закључен. У земљи српској влада мир. Царица Милица се одриче пријестола, иде у манастир, а Стеван, њен син, прима круну.

Право да речемо, нама је непознато шта је писца побудило, да нам прикаже баш ову епизоду из живота жене Лазареве. О Царици Милици, колико ми знамо, нема спора међу научницима. Она није легендарна личност. Она је једна слаба жена и добра мати, али нё и велика Српкиња. Њено одступање с пријестола, епилог драми, није никакав важан чин. Закључење мира са Турцима исто тако, јер одмах по истоме она иде у манастир, по примјеру већине српских краљева. У опште, ова епизода је врло неподесна за нас. Она је историски тачна, до ситница тачна. Научне истине, историски тачне, нису увијек довољно гипке, глатке, подесне за историску драму. Често су фаталне по успјех ове. Ради тенденције, ради гледаоца, писац историске драме не треба да се увијек држи научне истине. Ми радије гледамо дотјерану историју. Ако нам је стало до истине научне, ми ћемо је тражити и наћи на другоме мјесту. Овуд је, у историској драми треба радње; мотива силној радњи, која ће нас од почетка до краја држати, са нами се, као бујица, титрати. Одати историји скрупулозно поштовање, жртвовати јој чак и националне предрасуде, значи бити сâм ковач свога неуспјеха.

Још нешто. Нама изгледа да је ради овога писац *Царице Милице* пао у једну погрјешку: умјереност и млакост. У свима оним моментима, у којима смо рачунали на препрјерке страстима, Вуковој и Бајазитовој, дакле, на главно у драми, писац њих — препрјеке — склони. Ово прави утисак, противан ономе који би требао да произведе; изгледа, да он уништава драму само да личности у њој не страдају много. Најљепше се то види на Оливери. Она је жртва, а њене муке нису велике. Ми бисмо хтјели, да она јаче, силније осјећа ужас у великој жртви, да ову до краја принесе, борећи се између два осјећаја: гнушања према Бајазиту и љубави према народу своме. Тога нема и ми то не разумијемо. Ово у толико прије, што нам се нигда нарочито не наглашава извор снаге и љубави Оливерине према Србији.

Сем Вука Бранковића, а друкчије не би ни могло бити, личности у овој драми не разликују се међу собом у карактеру. Све иду за идејом ове драме. А отуда утисак тачности, конструктивне хармоније, али и хладноће. Отуд утисак да је Бајазит нё искрени, заљубљени султан, већ владар, који из политичких рачуна љуби. А противно се баш хтјело да тврди.

Писац је ове драме до ситница обазрив излагач тачних слика из краткога доба од четири године из наше историје, доба пуно поучних примјера за садашњост. Нигдје довољне снаге, бујности, срчаности, младалачке ватре и топлине. Облик је ријетко гдје лијеп у својој звучности (за ово имају поднијети један дио кривице приказивачи). Јако нам је падало у очи сиромаштво у лијепим фигурама и у изразима, као и богатство у старим српским костимима.

Закључак: *Царица Милица* као драма нити је рђава нити је добра. Она је безначајна. Нама је дужност казати онако како је, имајући на уму: добар укус, здрав суд и лијепе обичаје. Писцу је у дужности поправљати се и радити даље. Писац *Царице Милице* има од онога трога, што рекосмо, двоје. Треће ће доћи.

Биоград. **Ј. М. Јов.**

Разно.

Највећи хонорар књижевнички добио је неки Rudyard Kiplin од једног америчког недјељног листа за своју приповијетку „Nr. 007“ из живота на жељезничким шинама. Ова кратка прича има једва 7000 ријечи а плаћено му је за њу 150 долара. На сваку ријеч пада по 20 центава, а то је нешто мање од динара.

Хенрик Ибзен, велики скандинавски писац, пјесник-драматичар славиће 20. маја своју седамдесетогодишњицу живота. Удружени најбољи књижевници његовог народа издаће велику књигу-споменицу у славу Ибзенову, у којој ће, између осталих разноврснијех прилога, бити и студија краља Оскара о Ибзеновим књижевним радовима.

Нови Андре. И француски пловац по ваздуху Годард одлучио се да путује балоном на сјеверни пол, полазећи од Шпицбергена. Балонов обим биће 87 метара; испуњаваће га 10.000 куб. мет. воденика, а биће са 10 мањих балона окружен који ће служити као гасометар. Годард држи да ће његов балон са теретом путничким од 12.000 кг. моћи да се држи у ваздуху пуних 60 дана. С њим ће путовати још њих седморица, међу њима један хемичар, један метеоролог и један љечник. Балон би у секунди морао да пређе 4 метра, па да за 60 дана пређе пут који би износио 20.000 километара; а да се крене са свога мјеста, чекаће Годард до љета неби ли сачекао какав траг или глас о Андрејевој експедицији, који би био поузданији него они гласови, који се потоњих дана пронашаху о његовој пропасти.

✝

МИХАЈИЛО,

Архиепископ Биоградски и Митрополит Србије,

преминуо је 5. фебруара 1898. — У њему је Словенство и Српство изгубило једног од својих првих великана, а Србија једног од оних синова, што остављају за собом најтежи бол у души своје Отаџбине; српска Богословска Књижевност изгубила је у њему једног од својих оснивача и најсавјеснијих радника, који јој дјелима својим подигоше име у свијету.

Најузвишенија идеја његовог Народа губи у њему свог храброг и истрајног носиоца. И у данима, кад јој бјеше најпотребнији, окупља се цијело Српство да заједнички проплаче над рушевинама његовог драгоцјеног живота. Јединство српског му народа у болу за њим, његовом бесамртном духу може бити најузвишенија утјеха: духовно јединство Српства у часу туге и његовом је Народу над пепелом његовог живота, а у дане у које нас оставља, утјеха најузвишенија.

СЛАВА МУ!

— **Исправак.** Молимо да се исправе у I. броју ове погрјешке: 10 страна I. ступац. 17. редак одоздо: *позмљуше* мјесто *позумљуше*; 11. стр., II., 11 редак одозго: између ријечи *сјеверној* и *Дубровничке* уметнути ријеч *од*; и у истом ступцу, 8 ред. одоздо: *пушкар* мјесто *трикар*; 12. стр., I. ступац, 3. ред одозго: ваља *густијех* мјесто *чустијех*; и у истом ступцу 21. ред одозго: *врло* мјесто *врко*; 9. ред одоздо: *обичаји* мјесто *обичају*.

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЋАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљетовине.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 31. МАРТА 1898. Бр. 3.

Отаџбини

Одисајем душе твоје
И ја дишем, мила мати!
Ст'јење твоје — царство моје,
За које ћу живот дати.

Светим пламом твојих нада
Моје младо срце гори;
Под теретом твојих јада
И моја се душа мори.

Све што мислиш мислим и ја, —
Једнака нас жеља креће; —
Када теби сунце сија
И ја плетем зраке среће.

Када тебе туга кињи
И ја горки чемер пијем,
И осјећам терет сињи
Па са тобом сузе лијем.

Одисајем душе твоје
И ја дишем, мила мати!
Ст'јење твоје — царство моје,
За које ћу живот дати.

Ти си мени непрегледни
Бор вјековни пунан моћи,
Ког не сави вихор ледени
Нит маглене, црне ноћи.

На том бору лист са листом —
Брат до брата вјерно стао; —
Проклет био! Проклет био!
К'о са твоје гране пао!

1898. **Борко.**

РАЗОРЕНО ГНИЈЕЗДО

— Приповиједетка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(НАСТАВАК)

Махмут-ага и не гледајући на то настављаше и хваљаше све више и више и све одушевљеније. Најпошље рече, да није ни чудо што је Ибрахим-бег таки, јер је он унук великога везира, чија мајка бијаше сестра самог патишаха. (Он бијаше заборавио, да је прије говорио Емини, како је Ибрахим-бег само у сродству са везиром.)

Емина га је слушала врло пажљиво и потпуно му вјеровала, те кад је Махмут-ага свршио, она је од срца зажелила: да од некуда бâхне Ибрахим-бег, те да га само види, макар и не проговорила с њиме. Та он је тако лијеп, а тако фино говори! А то се њојзи необично допадало.

VI.

Једне вечери засједо је Мујага са својом кадуном Дудом за вечеру, па се нешто разеглењисали.

— Ноћас сам снила, како наш пијвац стоји на прагу, па кукуриче из свега грла, — вели она.

— А мени је данас коњска муха три пута падала на образ . . .

— Аман јараби, шта ли ће то бит'?

— Па . . . имаћемо однекле мусафира,[1]) — рече он.

Дуда се мало замисли, па онако замишљено проговори:

— А оклен би био мусафир?

— Ко зна! Може из Невесиња дођ' твој Ибро. (Дудин брат.)

Дуда заврти главом и уздахну.

— Е-е-е-е кад би дош'о! . . . Ама неће! . . . Он долази само око Алеђуна (Илин-дан) . . .

[1]) Госта.

— То и ја знам, — рече Мујага, — ама опет . . . (Ту се силно закашља) . . . знаш . . . к'о можебит' он сад има каква посла . . . (и опет кашљуцну). А најпошље нек дође ко хоће! . . Имамо га 'дй примит' . . .

— Имамо, шућур Алаху![1])

И обоје ушутише . . . На пољу је падала киша и полагано тукла у мале пенџерчиће, што гледаху у авлију . . . Испред куће чула се шкрипа некаквих кола и урликање комшинског пса; — а на некаквој даљој џамији зачу се звонки и пријатни глас старога мујезина, који укујисаше јацију . . .

Док у тај мах кућну халка на вратима.

— Ко је? — запита Дуда и скочи.

— Мухареме! Отрчи па отвори! — довикну Мујага.

Мухарем, стари и погрбљени субаша, баш је у тај мах пушио пред собним вратима, па онако преко воље устаде и гунђајући пође преко авлије, да отвори врата.

Мујага и Дуда опет, наперили уши, па само слушају: ко ће бит'?

— А . . . а . . . а . . . зачуше они најприје изненађен глас Мухаремов, а одмах за тим брзе кораке, који се за час приближише . . .

Мујага хтједе да отвори собна врата, но она се и сама отворише, а на њима се указа млад, једар момак, у џуби и са ахмедијом[2]) око главе.

— Алија! — врисну Дуда и рашири руке, а Мујага готово рикну, па полети младићу.

[1]) Хвала, Богу.

[2]) Турбан, сарук.

— Алија наш!... Ама, дина ти, зар си ти!... Их, болан, како си се промијенио. (Сад се и опет закашља).

Алија сави Муј-аги руке око врата и притиште га на груди свом снагом, те га поче љубити... Но у тај час прилети и Дуда.

— А зар не видиш мене, хајинине! — рече као прекорним гласом, па полахко одгурну Муј-агу и загрли Алију. Кад је наслонила главу на његове прси и пољубила га, облише је сузе као киша. Плаче, плаче непрестано, а све га јаче привлачи к себи.

— Си-и-ине мој... Зла-а-ато моје!... изговори кроз плач, па га још више обасу топлим пољупцима. Љубила га је по образима, по врату, по очима, — свуда!

Муј-ага гледаше све ово, па се и њему даде на плач и сузе му полетише низ образе... Но ипак му се учини, да је то срамота, па приступи к њима и шћена Дуду.

— Дѣ, не плачи сада к'о дите!... Сйди!... Сйди и ти Алија, ево код мене.

И Алију сједоше у средју, а њих двоје око њега, па га загрлили. Дуда још никако не може да задржи суза, него их баш пустила нека се лију, па упиљила очима у сина и гледа га, као да га се никад нагледати не може.

— Знао сам ја, да ће неко дох', — рече Муј-ага и закашља се, — ама нисам ни помислио, да ћеш баш ти... Е, види ти њега!... Баш си хајинин!... Ни да нам поручиш, да ћеш дох'...

— А што ћу поручиват'?

— Па да те ливше дочекамо...

Кад Муј-ага спомену дочек, Дуди свану пред очима, па се објема рукама пљесну по кољенима.

— Куку мени махнитој! — викну... — А ја те и не питам: јеси ли гладан? Ето, — што је мати!... Само би га гледала, а да ни на што не мислим...

Па као да доби крила, отрча у кућу и поче да спрема.

Међутим је Муј-ага припиткивао Алију о свачеме.

— Ама како ти дође?

— Липо.

— Оклен?

— Из Сарај'ва.

— Хм... не ваља, што ми ниси поручио... Знаш, ја би то каз'о, Јусуф-аги, Махмут-аги, и осталим, па би смо се сви овди састали, па би нам ти прич'о о свему...

Алија се осмјехну.

— Па, ето... Има вакта... Састаћемо се често пута...

У то уђезе Дуда, носећи чимбур, хљеба и сира.

— Ево!.. Нема данас ништа више... А да сам знала, било би свачега.

Па остави све пред Алију, те и опет сједе поред њега, па поче гледати како једе... Све јој се чинило, ако се одмакне од њега, да неће онлико јести, као кад је она ту, јер га не би имао ко ни понудити. (Пошто Муј-ага не умије никога нудити).

— Једи! Једи! — говорила је она сваки час, — 'вакога чимбура у свиту нема... Ја умйм липо испеч'... Ти знаш...

Затим се окрене Муј-аги, па поче да прича:

— Кад је био дите, (и показа руком на Алију) увик ми је говорио: пеци ми, мајко, чимбур и халву. Нико не зна тако испеч'...

Па се примакну Алији и пољуби га у оба образа.

А он се само осмјехну, једући и даље тако слатко, да су му све заушнице пуцале...

Алија је био јединак Мујагин и Дудин. Истина, они су имали и више ђеце, али им помријеше од оспица. Кад је Алији било петнаест година, одведе га амица Хасан у Цариград и даде га на школе, да се изучи за софту. У Цариграду је био неколико година, а затим се врати у Босну и дође у Сарајево . . . У Сарајеву се упозна са многим младим беговима, који га задржаше пуне двије године. Сви ови бегови бијаху задахнути духом Хусејин-капетана и бијаху заклети непријатељи Османлија. На како и Алија, још из Цариграда, бијаше напојен мржњом према Османлијама, то се није никад ни раздвајао од својих милих бегова, него су се увијек заједно веселили и проводили.

Они имађаху и своје састанке, на којима су претресали о свеме и свачеме, само како би час прије осветили пад Хусејин-капетана и Босну потпуно ослободили од Стамболског господарства. Нарочито су увијек говорили против сарајевских везира, који долажаху из Стамбола и управљаху читавом земљом. Ријетко који од тих везира да се одликовао добротом и племенитошћу срца; скоро сви бијаху прави тирани и зулумћари, чијим бијесним ћеифима морао је угађати како најнижи рајетин, тако и најпоноснији бег и ага.

Природно је дакле, да се млађи одупираху томе, а жеља њихова, да буду сами себи господари, била је потпуно оправдана. И јавно и тајно они су радили на томе, да дигну нов устанак, који би донио потпуни пораз тирана, а њима славу и слободу.

— Убијајмо Османлије! — тако су међусобно говорили. — Они и нијесу наша браћа!. Ни говор им није као наш! Не треба их штедити!

Алија је био од најватренијих млађих поборника, а пошто је био врло рјечит, то је сваки час постајао омиљенији не само у његову друштву, него и ван њега.

И ко зна, колико би он у Сарајеву још остао, да се не деси један догађај, који га је веома потресао.

Једне вечери сједио је о у друштву са својим ахбабима[1]), кад му се приближи један заптија[2]) и повуче га за рукав.

Заптија се саже и поче му шапутати на ухо:

— Бјежи из Сарајева! Везир је чуо, да си бунџија, па ако останеш још два дана нећеш се наносити главе.

Алија запањено погледа у заптију, па не рекавши ни ријечи, одмах скочи и оде из друштва . . . Сви ахбаби зачуђено погледаше за њим, али га ни један не припита ни за што.

Те ноћи појахао је на коња, а сјутра на вече био је у своме Мостару, поред свога оца и поред своје мајке.

VII.

Одмах друге вечери одвео је Мујага свога Алију, да га покаже јаранима. Они се баш бијаху окупили, па и разговор почели, кад њих двојица дођоше.

— Акшам хајир олс'н, — назваше.

— Алах раз' олс'н, — дочекаше сви, па упријеше очима у Алију, као да га не познају.

— Шта? Зар га не знате? — кликну Мујага . . . Ви баш не знате њега . . .

— Алија! Дина ми Алија! — подвикну Јусуф-ага и скочи са свога мјеста.

— Алија! Јес' Алија! — вик-

[1]) Друговима.
[2]) Позицај.

нуше, сви, па се од радости сваки помакну са свога мјеста.

А Мујага се само смјешкао, па мирно сједе на своје мјесто, а Алију сједе покрај себе.

— Па хошћелдум! — рекоше сви и учинише темена.

Алија одпоздрави, па узе кутију, те поче замотавати цигар.

Сад су сви поглёдали у њега и очекивали, кад ће почети да прича, јер им се није свиђао нико, који не умије причати. Но Алија је ипак шутио; цигар је и замотао и припалио, па пустио и неколико димова, а никако да почне . . . Њему као да се није најбоље свиђало у овоме друштву, па му се ради тога и уста завезала.

— Па како је тамо . . . у туђем вилајету . . . Шта има тамо ново? . . . — запита Мемиш-ага, који није могао дуже да чека.

— Липо, рече Алија, па опет ушути, мислећи да је доста, што је и толико одговорио.

— Ама причај нам . . . рече Мујага и намигну му, а затим га мало гурну кољеном у кољено.

— А што ћу причат'? — запита Алија . . . Ви све знате . . . Да вам причам о Стамболу, причали су вам и други, а да вам причам о Сарај'ву — и сами га знате . . .

Ни један од ага није био задовољан са оваковим одговором, ама опет нијесу хтјели да покажу своје негодовање. Мислили су, да је и због умора, те му ради тога не хтједоше ни пребацивати.

Но Махмут-ага је ипак желио, да га по што по то изазове, па због тога поче он сам да прича.

— Липо је Сарајево, — рече. — Био сам и ја у њему . . . Па што су људи зенћили,[1]) то је за причу . . . Својим сам очима видио у Ибрахимовића магази, дй стоји двадесет бурета, па све пуни пунцати цекина[1]) . . . Па и он вели да је фукара, према неким другима.

Алија погледа у Махмут-агу, да види шали ли се, а кад познаде, да овај баш озбиљно прича, тад у њему ускипи . . . Он није могао да слуша лажова, па макар био и његов рођени отац, те би шта више готов био и да се побије.

У први мах он хтједе, да Махмут-агу пресијече у ријечи, но то му се не учини паметно, него хтједе, да га, на други начин, просто исмије.

— Ништа је то, — дочека он одмах чим Махмут-ага сврши, — ама ја сам видио у једнога другога, како је начинио кућу од цекина, а ни један цекин није прошупљио.

Све аге, па и Мујага погледаше га разрогаченим очима, а Махмутага само зинуо па блехне . . . Најпошље му се учини, да је ово лаж, нечувена лаж, па без икакна промишљања дочека.

— Е бёди то лажеш.

— Е, лажеш и ти! — дочека Алија.

Махмут-ага се само зубима угризе за доњу усницу и као да премишљаше, шта ће одговорити, а све аге сјећаху као окамењени, па само очекиваху шта ће бити.

На није било ништа. Махмут-ага се уздржи, а Алија ушути — те се тако и сврши. И сад сви оборише главе, па гледаху преда се и отежу вратом, као да су прогутали незрелу оскорушу . . . Мујага се узврпољио, па кашљуца више него икада, а Алију једнако гура кољеном.

Јусуф-ага се најпрви прибра:

— Не ваља, — рече, — да се

[1]) Богати.

[1]) Дуката.

овди прекладамо . . . Него дедер да ми говоримо о чеме другоме.

И он сам поче да прича о некакву коњу, што га је погађао, па ипак није могао да се погоди. Но ни њему не пође за руком, да друштво поново расположи. Сви су и даље шутили . . .

— Најбоље да се растајемо. Вакат је, — рече Мемиш-ага.

Ово као да једва дочекаше.

Сви устадоше, па, тихо се поздравивши, разиђоше се сваки на своју страну. Још никад до сада нијесу се овако растављали.

— Млад па луд, — мислио је у себи Јусуф-ага за Алију.

— Крмак! Јарамаз! — говорио је опет Махмут-ага.

А Муј-ага није могао да се уздржи, да не рекне Алији:

— Баш си дите! Зар ваља онако егленисат' са старим човиком? . . .

Друкчије се Алија понашао са млађим људима. Он их је око себе увијек купио и призивао. Са сваким се грлио и љубио и причао им на дуго и на широко о свему, што је у далеком свијету видио, а што је било вриједно да се приповиједа. Кад је причао, причао је истинито, али врло живо и одушевљено, наглашујући сваку ријеч, а потврђујући и рукама и очима. И сви га слушаху са највећом пажњом, па ни да би се који закашљао, а камо ли што друго.

Због тога његова причања, он их, тако рећи, на јуриш освоји и сви га од срца завољеше, као да им је рођени брат, или какав најближи рођак. Сваки је хтио да буде побратим с њиме, те су се готово инадили око њега: ко га више воли.

И сви су му стајали на расположењу у свако доба. Сваки је радио, да се истакне пред њим: један је ударао уз шаргију, други је пјевао као канарин, а трећи је замећао свакакве шале и гледао на сваки начин, да расположи друштво.

А свакога петка, кад би се кренули у ашиковање, водили су и Алију собом. Пустили би њега напријед, са још једнијем јараном, а остали ишли за њима пјевајући и тамбурајући. И тад су обично застајали код сваких врата, гдје знаду да има ђевојка у кући и лупали би дотле, док се не би ђевојка помолила иза каната и повирила их . . . А тада би и опет почели да се шале, те би им се чешће пута и мртва уста насмијати могла.

Алија није могао, а да пред јаранима не излије своју мржњу против Османлија. Кад је видио, да их је потпуно за се задобио, тад је са највећом жестином нападао тиранију, а како бијаше добар у говору, то га другови, као и обично, слушаху са напетом пажњом и баш ни једноме не бијаше по вољи, да се истакне, те да му противурјечи.

— Шта мисле Османлије? — говорио је он. — Они хоће да нам заповиједају к'о момцима, а ми да их слушамо к'о господаре . . . Они мисле, да ми нисмо пуно бољи од раје, па макар што смо једне вире с њима . . . И, бива, све што нам отуда из Стамбола поруче да радимо, па били кајил или не били . . . Зар је то право? . . . Зар је то поштено?

Јарани шуте.

— Њихови везири долазе, па нашу браћу колју и убијају к'о стоку... Колико је у Босни пропиштало мајка рад' њих?

Јарани се само погледају и климају главама, као да вели: „тако је то“,

али још ни један не смије да гласно потврди Алијино мишљење.

— Па шта учините са нашим змајем босанским Хусеин-капетаном и његовом војском? Шта учините са сваким, који није пух'о у њихов писак? . . . Све покорише и све згазише к'о најљући душманин . . . Па зар да њи' зовемо браћом? Зар само рад' вире да их примамо и да им 'вако слушамо сваку рич? Јок! Нисмо ми хајван! И ми смо људи и беговићи и кољенићи . . .

— Тако је! — гракнуше многи у један мах. Оно, о чему су чешће пута потајно мислили, није могло да и на даље остане у њима. И они нијесу дали Алији да више говори, јер сваки поче гласно да исказује своје мишљење и да псује. Младе људе лахко је загријати и распалити! Сваки је повлађивао Алији и он је, већ по овом почетку, могао познати, да му ријечи неће бити узалудне.

— Посиј'о сам сјеме на добру њиву, — рече у себи, — не бојим се, да ми жетва неће бити најбоља!

И са пуним срцем, а са веселим лицем растајао се са јаранима и полугласно пјевуцкајући он се је, кроз уске сокаке, враћао својој кући...

(наставиће се)

Мило сунце!...

Мило сунце, тако здраво било,
Када прођеш кроз далеке стране,
Тамо, куда моје братство мило
И сад гледа у маглене дане;

Тамо сунце где паћене груди
Не удишу зрак слободе свете,
Тамо куд ми вечно мис'о блуди,
Куд с уздахом моје жеље лете;

Тамо сунце, на те горе ломне,
Што немају покоја ни санка,
Што ударе дочекује громне
И уздишу јадом, без престанка;

Тамо сунце, тако здраво било,
Стани! Стани! Па још боље плани!
Обасјај ми моје братство мило
И слободу о, свани, о, свани!

Београд.

Милица Петровићева.

О обожавању Огња и Огњишта

Извадак из: **Упоредне Старословенске Митологије,** *с обзиром на народне обичаје и старе народне пјесме.*

— Др. Никола Гржетић. —

— — — — — — — —

„Кад[1]) се скупе леси и владике
У Вишеград столицу Љубуше
И приступе редом свог племенства;
Сједне књежна у бијелом руху,
У том збору на очево мјесто.
Па иступе двије моме
Изучене знањем судбеноме[2])
Једна носи правдоносне даске,
А мач друга који кривду кара,
Пред њима је *огањ* правдовјесник
И под њима вода чистилица[3]) . . .“

(Љубушин суд).

Огњи бијаше други син Сварогов. Бог *Сварог* је по Прокопу сијевао муњом, а с тога је био син му *Огањ небески*. Овоме ваља тражити поријекло чак у Аријској вјери, а обожавање Огња је тако древно, као и човјечје покољење.

Свети Огањ, коме су већ стари Инди жртву *Хоман* приносили, звао се *Агни*, а славили су га божанском чашћу. Огромну жртву *Хоман* приносили су богу *Шиви*[4]) иза великих несрећа од пожара или помора људи и дјеце, да га ублаже не би ли их лишио невоље. — Агни је био посредник међу људима и боговима, те је јурио између неба и земље на колима упрегнутијем риђијем кобилама, те је будио на молитву људе и богове. Жена му се звала *Агнаи* = *Огњеја*.

Богу Агни палио се свети огањ сваком свечаном приликом. Наступи ли дијете на науке, тад ће Инђанин запалити огањ. Заручи ли се дјевојка, тад ће јој свекрва у име завјере објесити око врата *талисман* и изнијети свету ватру. Жени ли се син или удаје кћи, тад ће мајка опет огањ наложити. Пред младожењама носе свјетиљку, а кад хоће невјеста да ступи у свекрвину кућу, тад ова пред њом упали луч, а снаха тек онда за њом ступа. Донесу ли људи свјетиљку у вече у одају, тада ће присутни обје руке пред чело уздигнути и тако поштовати огањ и свјетлост. Кад жене запрећу у вече ватру, тад ће у њу понешто пиринча просути на част божице и Шивине жене *Laeksmi* да им она очува на пољу жито од Шивине ватре.

Агни има свој корјен у *анг*[5]) или *ањ* свијетлити, трти, а то нас сјећа на онај начин, којим је првобитни човјек из дрвета вадио ватру. С тога је *Агни* дрвена справа којом су Азијати ватру вадили.

И дан данас има у нашем народу обичај *вадити живу ватру*. Понегдје је употребљује за лијек а понегдје за чаролију. — У Херцеговини имају људи обичај на више мјеста вадити ватру за лијек. Тада ће човјек вадити живу ватру из дрвета: између довратникâ (дирекâ) понамјести у попријеко дрво у двије рупе и ту попријечку двојим конопцима дотле витлати тамо амо, док се не ужеже и

[1]) Hanky: Polyglotta Kralodvorskeho rukopisa стр. 111. v Praze 1852.

[2]) У оригиналу је vitezovym. Витез од *индо-еур.* vitaga = мудрац. vitan = судити и казнити.

[3]) Чешко svatocudna је погански израз у смислу чисте ћуди. *Svatocudna* је вода невина, чиста-праведна вода, која пресуђује злочинца и загушује га, јер су кривца бацали у Ватаву.

[4]) *Шива* од санскритског çyayate, аријско çi = палити, горјети, жарити, с тога се звао изворно Çiva.

[5]) Од корјена *анг* проистиче и *ангирас* т. ј. пламтећи, брз, а то је био придјевак Агнијев што је и значило посланик као што и грчка ријеч ἄγγελος (*ангелос*) = *анђео*. С тога је био Браманцима Агни посредник између људи и богова. — Од *агни* је лат. *ignis*, литв. *ugni-s*, рус. *огонь*, (од тога огнепоклоннікъ) чеш. *ochen*, наше *огањ*. пољ. *ogien*, русин. *оконь*.

не букне ватром онај крај, у ког је у рупу био поставио губе и пушчаног праха. — Инђани и Перзијанци имали су нарочито витло за вађење ватре а називали су га *агни*, те је био у народу у великој почасти.*)

Ми налазимо и у нашем народу трага поштовању *Огња*,[1]) а што ту називљемо обичајима, то су прави старословенски обреди обожавања ватре. Ено у Спљету моле се и данданас богу хранитељу и штититељу божје свјетлости и огњенога сјемена.[2]) Кад запрећу ватру моле се овако: „Свети Виде, ти сахрани ово симе, да до сутра не погине.“ ... Утрне ли ватра, тад ће се у Далмацији по негдје рећи: „Утрну ватра, биће у кући несреће.“ Кад хоће сељак да поткријепи своју тврдњу рећи ће: „Тако ми сунца и живе ватре.“ — У Херцеговини ће невјеста да приступи најприје к огњишту, кад дође први пут у свекрвину кућу, те га пољуби, затим распрете ватру и вргне у њу по који новчић. — И у книнском котару у Далмацији, невјестица ће одмах кад ступи у свекрвину кућу, приступити к огњишту, те ће га најприје пољубити на прочељу, баш тамо гдје су наши стари своје *Дједове* намијештали. Затим ће још два пута око огњишта обићи, као што се сунце креће, те ће му обје пријекладе (странице) пољубити. Ђевер ће иза тога просути по кући торбу ораха, да буде кућа плодна, и да се с новом домаћицом измире кућњи духови. На то невјеста ижљуби све редом кућане и госте.

Сви ови обичаји имају свој извор чак у аријској вјери. С тога ваља да се обазремо на старе обреде Инђана и Перзијанаца.

Када би брамански свећеници, сунцу *Митри* своју огњену жртву *Јагам*[3]) приносили, тад би се најприје њих на стотине а каткад и на хиљаде сакупило на широком пољу те би опредијелили мјесто жртвеника и омеђашили га са четири стране. На то би туде ископали за огњиште четвероугôну јаму и благословеном водом (тиртом), са гранчицом дрвета *Мава*[4]) пошкропили, да тиме одатле истријебе којекакве злодухе. Тада би на средину огњишта побили овисоки колац, и око њега наложили свето дрвље кога бјеше од седам врста, на част седам планета које су обожавали. Сваки Браманац држи у својој десници по колац светога и врло смоласта дрвета, *Арасу*. Тада ће, на миг главара, Браманци прислонити дрво уз дрво те ће хитрим трвењем планути из њега огањ, којијем ће наложену ломачу запалити и *свети огањ* распламтјети маслом и смолом. На то ће донијети пастир одерана овна или јаре (*Јагам*), над којијем ће Браманци прословити своје молитве. Браманац-главар затим ће да жртви пришапће на ухо све оне гријехе и прекршаје, ради којијех се жртва приноси и ради којијех је у народу настала којекаква биједа, као куга, помор људи и стоке. И пошто би избројао јарету све народне грјехове, угуши га, мислећи да ће жртва тако понијети собом богу *Индри* све оне гријехе и да ће га тако ублажити. Извадивши Браманац из јарета јетре[5])

*) Жива ватра вади се и данас за лијек у Херцеговини на витлу (чарк, витлић). Пријечку букову витлају са гудалом док год не букне ватра из ње а прах истучена угљена замијешају у маст за чирове и ране.

[1]) Од *Огња* има личних имена: Огњан, Огњеслав, Огњегост, Огњегој (Onegesios = Огњегост, био је Атилин војвода).

[2]) Нодило у Раду Југосл. Акад. књ. 101. 30., с. 70.

[3]) *Јагам*, Сравни Омирова Хекатомбе: Jlias I. в. 459—469 и т. д., и Одисеја XI. 25—30.

[4]) *Мава* је врло плодно дрво и с тога посвећено бјеше богињи Лаексми (Церес)

[5]) Јевреји су тако жртвовали овна или јаре те су му своје гријехе исповиједали а с тога му је био и придјевак *грјешно јаре*, из кога су извјесне дијелове дроба вадили и јели (Левит. Ср. III. 11 с 12—15).

(црну џригерицу), опраће је у млијеку[1]) и посушити малко на сунцу и најпошље испржити на ватри. Међутим прилажу на огањ црвено дрвље (lignum santali), тамјана, ораха итд., док се не испече јаре, молећи се непрестанце сунцу *Митри, Брами и Шиви*, да им опросте гријехе. На то ће Браманци међу собом на честице подијељене јетре и мале хљепчиће[2]) (испечене од ражовог брашна) подијелити међу собом, па на миг свога старјешине прогутати обадвоје и тако се причестити. — Од тога времена стоји сваки Браманац у великој части а главар им *(Јагиама)* од тога ће светог огња понијети собом кући, те ће га за цијелог свог живота чувати, а кад умре, ваља да му се њиме запали она ломача, на којој ће му се послије смрти запалити тијело. Јер чврста је вјера била, да ће му се тијем душа очистити од свијех тјелеснијех љага, те да му неће требати селити се кроз којекакве животиње, док се не очисти и посвети, да се може опет придружити свом творцу *Индри (Митри)*.

Овај је имао свој пријесто на седмом небу а до њега је владало шест планета, сваки на свом понижем небу. До њега је владао *Сома* (мјесец) а за овијем редом *Киова* (Çiova-Марс) *Буда* (Меркур), *Вриас* (Јупитер), *Вели* (Венус) *Киани* (Ciani-Сатурн), а од тога нам исходи седам дана у недјељи као *dies Solis* (Индра-Митра) *dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Jovis*[3]) *dies Veneris, dies Saturni*.

Обреди, које горе споменусмо, описује *Јагиурведам* о којем неки писци тврде да су врло налични онијем које описује II. и III. Мојсијева књига. Ти обреди прелазили су редом од народа до народа само што их је сваки народ на свој начин преиначавао: просвијећени на идеалнији, непросвијећени на простији; а народ је тако заборавио на право значење, те је с тога старе обреде сасвим изгрдио.

Из Плутархова списа *О Исиди* види се да су и Перзијанци ведске обреде познавали; но они су их само изгрдили. То видимо на Митровом богоштовљу, гдје се само о отајствима говори и у свему пази на број *седам*. Тако су познавали и жртву *Соманиће* (Сомајагам) јер су они, по Плутарху, при Митровом обреду и *Соманиће* мјесецу приказивали а с тога виђамо и оне судове (amphorae, kratera) на Митриним сликама. Уједно се може разабрати из Митриног обреда, како су то све Грци преиначили и изгрдили. — За чудо, ми налазимо жртву *јарета* и у старословенском племену Старопруса.[3])

Када би ови жртву јарета приказивали сунчаном богу, тада би се народ из више села на које прикладно мјесто сабрао и наложио огромну дугачку ватру, а жене би измијесиле лепиња од пшенична тијеста и привели би јаре пред главара (Вуршхаит)[4]) Овај би обје руке прислонио на жртву и призивао најмоћније богове и молио их да подаре народу добру љетину и међутим да посвете ову жртву и хљебац, од којих ће благовати. За то призове понајприје *Пергубрија*[5]) (Первић) побједитеља

[1]) Мојсије забрањује „јаре у млијеку своје матере кухати" (Exod. CXXXV. 26). Од тога је правим Јеврејима забрањено јести месо зачињено млијеком.

[2]) Тако се види на стражњој слици плоче из Коњица. Види *Гласник зем. муз.* 1897. Св. 4. стр. 637.

[3]) Полатски: *Perenden* (Перунов-дан).

[3]) Weissel, стр. 21. Hartknoch. стр. 171. и т. д.

[4]) Vurshaites од санскрит. varsh-ishtha = врховник старјешина.

[5]) Pergubrije од балтичког *per-va* и *губ*, = долазити т. ј. бог прољећа, *Првин*, (прва јара = primavera), јер овај сунчани бог сваке године први се повраћа а може произлазити од балтич. кор. *габ* = давати, даривати као руски Даждибог (Datanus). У исто коло спада и балтијски Gubias = Губер (од *габ*) од тога наше гувно, губно и брдо *Губер*, у јуж. Херцег.

зиме, за тим *Перкуна* (Перуна) и најмоћнијега *Свастића* и *Пелвита* (Плевника). Свакоме испије по чашу пиве и не додирујући чашу рукама, већ је само зубима ухвати и пребаци је преко главе, пошто је чашу већ испио. А на то ће рећи: „Нека ово буде часна успомена на наше дједове, да њоме ублажимо гњев наших богова!“ Затијем закоље јаре а крв источи у посуду, којом ће попрскати стоку народну да се обилато расплоди, а жртву наложи на ватру. Мушкарци иза тога посједају уздуж подугачке ватре а жене им пружају пшеничне лепиње да их кроз ватру врзају (жганци),[1]) док се не испеку. При том пјевају боговима славопјеве. Одмах кад се испеку лепиње и жртве, подијеле се међу народ, да благује и пије пиво. Кад се до зоре сврши свечаност, онда ће све отпатке жртве и мрвице хљеба од лепиња сабрати и закопати на извјесно мјесто у земљу, да буде плодна земља и стока.

Овај ме обичај сјећа на обичај *веселице*, некада жртве богу Коледи, коју виђамо и данданас у Херцеговини и о којој ћемо споменути на свом мјесту.[2]) И туде људи отпатке и лубању од веселице (овна) на мали Божић (нову Годину) понесу у башту и тамо је закопају под земљу, да буде плодна.

Како већ споменусмо, Митрино богоштовље има своје поријекло у индијској богослужби бога Индре кога су називали придјевком *Митра* (пријатељ). — Митру спомиње већ *Ригведа*.[3]) Туде ће пјесник ускликнути: „Боже, ти си онај кога људи називају Индром, Митром, Варуном и Огни-јем!“ А на другом мјесту ће кликнути кад се сунце рађа:

„Ето Сунца Бога и свевидца[2])
Ето дивна свијем људ'ма блага:
Све сазнаје,[3]) све јаде познаје,
Гонећ' тмине кано застор тамни.

Ето свијех ствари животворца;
Златних зрака као златно море;
Опет тјера своја стара кола
Упрегнута коњма бијелијем.

Ето Митре кој' се у вис диже
Од руменог крила златне Зоре,
Широм сијаш уз пој милозвучни,
Од сто грла пјесме ти се оре!

Држим, да си ти то, боже Митра,
Који никад не ћеш закренути
Од старога свога правог пута.“

У старим ндијским храмовима види се сунце Митра (Индра) на четверопрежним колима, гдје јури по небесима држећи у руци *лотов цвијет;* јер је био плодоносац те је и земљу гријао. У прољеће је тај цвијет онај, који најприје своју главицу из воде промоли кад Митра нашу земљу јаче огрије. Сунце у колима у која су упрегнута четири коња, налазимо и у Грка (Phoibos-Apollo, Helios) и у Римљана Sola. — У Перзијанаца видимо на сликама жртву бика богу Митри обично у пећини. Свештеник са фригијском капом, клечи на заклатом бику. Више њега виђа се млађана глава рудасте косе сунчанога бога а са стране богиње Мјесечине (Mâonh)[4]) на седмаку. — На отпатке жртве чека сокō, који је поврх свештеника, а уз бика је псето, змија и друга гамад као шкорпија, гундеваљ (scarabaeus) и т. д.

И Перзијанци су жртвовали Митри бика, као што су и Мисирци своме сунчаноме божанству *Осору* (Осера, Озирис) и Инђани свом благом Индри (Митри).[5])

[1]) *Жганци*, тако зове Приморац гијесто, које се при ватри испече или свари. — [2]) О томе ће бити говора у чланку *О гатању*. — [3]) Ригв. I., 164. 46.

[2]) Замишљали су сунчанога бога Индру са хиљаду очију.

[3]) Имао је десет хиљада ушију.

[4]) Maonh санскрит. *mâsa* = мјесец од *mad, medati*, мјерити. Μήνη, лат. *mensis*, селов. *мѣсаци*, гот. *menan*, ahd. *meno*, лит. *menu*. У приморју (Крв) је *mena* оно што и млађ, млађак (Neumond.)

[5]) Митра од сскр. mit-ra = пријатељ.

Једни и други држаху бика (Apis-Epaf) божанским пријатељем и намјесником на земљи и представником пољодјелства. Еранска је вјера била у свом првом извору (око 2000 год. пр. Хр.) једнака ведској а то се разабире по истијем или етимолошки сличнијем насловима божанства и од сличних обреда. Тако налазимо и у једнијех и у другијех сунчана божанства Митра-*Mithra*, Surya-*Хваре*, Сома-*Хаома*; Зора је *Ushas-Ashis*;[1]) Огањ је вед. *Агни*, зенд. *Атарс*. Индра је Аçман, а тако је и некијем злијем духовима слично име. Тако вед. *Трта*, зенд. Треатона (Thraetona) а злодух зенд. Друк (Drukh) има корије у скр. Друх (Druh) и значи *убити*, а норд. Дреки (Dreki) и балтичко Trah i Draco, истог су значења.

Временом је вјера Зороастрова ведске богове у непријатељском смислу сматрала злодусима, те је истог небеског бога Индру поставила у ред злодуха.[2]) Тако је исто и божански назив *Дѣва*, који произлази из божанског сјаја (div-сјати) претворила у супротно значење, тако, да су еранси *daevas* исто као и злодуси постали у смислу *дивова*. — На ипак су Еранци нека ѣедска божанства придржали, било то под истијем именима као што Митра (Mithra), Usha (Ashis), Soma (Haoma), Surya (Hvare) или под друкчијим: Агни (Atars), Индра (Ačman). Према томе су на свој начин преиначили и обреде и богоштовље, тако да није скоро могуће распознати изворно астрономско значење древног богоштовља.

Већ у сиње доба држали су мисирски, индијски и вавилонски свештеници, да се сунчано божанство, на свом путу по небесима, мора борити са свакојакијем звјерскијем злодусима, а од тога потјече зодијачко звјерје, које су Вавилонци бројали до *седам*. С тога разлога находимо у Митровој богослужби, осим сунчанога бога Митра с богињом *Ashis-Vanghubi* (*Зора*) и богињу *Маһ* (*Мјесец*) и разнијех животиња, као овна, бика, рака, лава, шкорпија, змију и псето, а то нам представља баш оне небеске животиње, са којијем се Митра бори на свом путу[3]) по небесима. На то смјера и седморо чланова Митровог братства од којијех је најугледнија била седма с придјевком „соколи и крагули“ и „шести лавови и хијене“.

Према томе су се чланови, по свом реду, с извјеснијем маскама облачили при Митриној богослужби као што то видимо на стражњој слици Митриног храма, пронађеног у Реповици, код Коњица, у Херцеговини.[4]) Ту се показује благоване жртве и пића, приликом примања чланова у Митрово братсво. У средини се види Митра у друштву богиње *Ashis*.[5]) Грци су то тумачили да је то *Хелиос*, с тога *Хелиодромос;* а Латини су казали да је то био *Sol*. Но сад било, како било!

Пред њима има на троножцу четири хљепца, за причест чланова, а то су она два на странама под фригијским капицама, а кумови су им два члана највишега реда под маскама, лијево гавраном кринком, десно лавовском. При обреду су, по свој прилици, грактали, урликали и рикали а обред се држао у подземном храму, гдје је на жртвенику ватра тињала и младога члана приступника хватала језа. Обред су Римљани звали *coratia*, т. ј. гавранање, грактање.

[1]) Ashis-Vanghubi била је Митрова кочијашица.
[2]) Индра је еранеки Andra, злодух.

[3]) Porphyrius: De abstinentia IV. 16.
[4]) Види Гласник Зем. Муз. 1897. 4. стр. 653. и 1895. стр. 455.
[5]) Изворно је скр. *ejush* од *vas* сјати, вед. *ushas*, зенд. *ashis*, грч. Ἀφως — Аврора.

На предњој страни плоче[1]) клечи свештеник на заклатом бику, те му тура нож у врат. На небу се виде знаци мјесеца. Знак сунца је оштећен. И знаци псета и змије су оштећени, а знаци шкорпије и кукца гунђевања (scarabaeus) и не виде се.

Знаменитом особином коњичке плоче вала држати она два млада члана приступника на свакој страни. Десно носи један на жртву заклатога овна, а лијево вепра.

Митрово богоштовље проширило се из Перзије у Малу Азију, Сјеверну Африку и одавде у Италију, Галију, римску Германију, Панонију, Илирик и Далмацију. — Храм код Коњица и они у Далмацији потјечу из 2. и 3. вијека.*)

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

* * *

Као румен руже у премаљење
Крилима својим лахор лађани
Мирисну круну када покреће,
И пољуб пружа њојзи слађани,

А она стидно главу обара,
Гранчице своје земљи повија,
И своје груди њему раствара,
И тако цвате, тако с' развија;

Онако моје чедо миљено,
Дражесну своју главу приклања,
Кад њено бајно лице румено,
Додирне пољуб с мојих усана . . .

Нуруд'дин Ибнул Хадер.

Шума од мирта

— Anatole France —

Дјететом сам био врло бистар, али у седамнаестој години отупио сам. Толико сам био плашљив и стидљив, да сам се увијек купао у зноју, кад сам морао ући у какво друштво или сједити у њему. Женско друштво, нарочито, задавало ми је велики страх. Ја сам се дословно придржавао оног правила из Imitation de Jésus Christ, које сам научио некад у нижој гимназији и запамтио, што су стихови, у којима га је Корнељ написао, изгледали чудновати:

Клони се брижљиво додира с женскињом;
По њему познаће душман твоје мане.
У твојим молитвама препоручи Творцу
Оне, чије врлине уљешћавају душе,
Па не остајући с њима много,
Воли их, али у Богу.

Ја сам послушао савјет старог мистичног калуђера; али и то сам чинио

[1]) Нађене код Коњица у Херцеговини.

*) Гласник 1897. стр. 653 и 1895. стр. 455.

против своје воље. Волио бих био да се не растајем тако брзо са женама. Међу пријатељицама моје мајке била је једна госпођа, поред које сам био нарочито жељо да останем дуго да с њоме говорим. То је била удовица једног пијанисте, Адолфа Ганса, који је умро млад и славан. Она се звала Алиса. Ја нијесам никад још био добро загледао њене косе, њене очи, њене зубе . . . А како видјети оно што лебди, сја, засјењава? Она ми је изгледала љепша него какав сан и као некакво надприродно биће. Моја мати имала је обичај говорити, кад би човјек до ситница промотрио црте лица госпође Ганс не би нашао ништа необичнога. Кад год би моја мати тако рекла, мој би отац одмануо главом у знак сумње. Јамачно због тога, што је радио као и ја: није сваку црту лица госпође Ганс засебно посматрао. Ма какве биле црте њене, све скупа чиниле су је врло лијепом. Не вјеруј те мојој мајци; ја вас увјеравам да је г-ђа Ганс била врло лијепа. Она ме је привлачила: љепота је красна ствар; Госпођа Ганс задавала ми је страх: љепота је страшна ствар.

Једног вечера: кад је мој отац примао госте, уђе и г-ђа Алиса у салон. Њена доброта и благост охрабрише ме. Међу људима често је изгледала као каква краљица која баца тичицама мрвице хљеба. За тим би, од једном, узела висок тон; лице бјеше студено, она махаше мирисним рупцем, као да је хтјела удаљити од себе нешто врло непријатно. То нисам умјео објаснити себи. А данас то потпуно разумијем: госпођа Алиса била је кокетна.

Рекох вам да онога вечера кад уђе у салон, на свакога се насмијеши, па и на најскромнијега, на мене. Моје очи нису је остављале и учини ми се да читам у њеним лијепим очима исписану туту; то ме јако потресе. Тада сам био право чудо од доброте. Умолише је да што одсвира на клавиру. Она одсвира један нотурно од Шопена: никада дотле нисам чуо љепше свирке. Учинило ми се да осјећам како сами прсти Алисини, они лијепи бијели прсти, са којих скиде прстење, додирују, милују моје уши.

Кад заврши нотурно, ја несвјесно приђох к њој, понудих јој руку, доведох је до њезина мјеста и сједох поред ње. Осјетивши мирис бајних грудаи склопих очи. Она ме упита да ли волим музику; њезин глас прожма дрхтавицом тијело моје. Отворих очи и опазих да ме гледа; тај поглед бјеше моја пропаст.

— Да, волим, господине, одговорих у забуни . . .

Кад се земља не отвори да ме прогута у овом трепутку, значи да природа врло мало води рачуна о најватренијим жељама људским.

Цијелу ту ноћ провео сам у својој соби називајући себе глупаком и звеканом, ударајући се у лице. Послије дугога размишљања, ја се, ипак, у јутру нисам са собом измирио. Говорио сам у себи: „Хтјети рећи једној жени да је лијепа, да је више него лијепа и да зна из свирке извући уздахе, сузе и плач, и не моћи јој ништа друго рећи до ове двије ријечи: *да Господње*, то значи бити сасвим без способности за исказивање своје мисли. Сакри се, Пјере Назијере, ти си мамлаз.

Али, на жалост, нисам се могао потпуно сакрити. Требало је ићи у школу, на ручак, у шетњу. Скривао сам руке своје, ноге, врат, како сам могао. Па, ипак су ме виђали и ја сам био врло несретан. Кад сам био са друговима имао сам начина да проведем вријеме бар у песничању; то бјеше бар држање. Али са пријатељицама моје матере бијах биједан. Са њима сам осјећао сву доброту онога правила: „Клони се брижљиво женскиња".

„— Да добра, спасоносна савјета! говорих у себи. Да сам тога фаталнога вечера побјегао од г-ђе Ганс, кад ме је, свирајући са толико појезије онај нотурно, очарала; да сам се клонио ње, она ме не би упитала: „Волите ли музику?" а ја јој не бих одговорио: „Да, Господине".

Ове двије проклете ријечи „да, Господине", брујаху ми непрестано у ушима. Успомена на то лебдила ми је пред очима, или боље, по некоме феномену свијести, изгледало ми је да се вријеме зауставило и да се налазим бескрајно у ономе тренутку кад сам проговорио оне судбоносне ријечи: „Да, Господине". Савјест ме није гризла. Грижа савјести била би цвијеће према ономе, што сам осјећао. Шест недјеља био сам у благој меланхолији; тада моји родитељи примјетише да сам прави звекан.

Нешто, што је допуњавало моју глупост било је ово: у мислима сам био толико смион колико на дјелу плашљив. У младих људи интелигенција је обично врло крута. Моја је била врло крута. Ја сам мислио да сам погодио истину. Кад сам био сам, био сам жустар и бунтовник.

Да, кад сам био сам, био сам прави надрибалда. Од тада сам се промијенуо у многоме. Данас се не бојим својих савременика. Кад сам у друштву оних, који су много паметнији од мене и оних који нису то, ја умијем изабрати себи мјесто, а рачунам увијек да ће ми они први, по доброти срца њиховога, опростити. На против кад сам сам нијесам баш тако сигуран са собом . . . Али, најзад, ја вам причам један догађај из моје седамнаесте године. Можете разумјети, да су ме та плашљивост и та смјелост, измијешане, начиниле правим глупаком.

Шест мјесеци послије овог страховитог догађаја, и послије доста добро положеног испита, отац ме посла у село да проведем распуст, давши ми препоруку на једног од његових наскромнијих и најдостојнијих колега, на једнога старога сеоског љекара у Сен-Патрису.

Сен-Патрис је мало нормандиско село, које се наслања на једну шуму с једне стране, а с друге пак, спушта, између два бријега, на море. Обала морска бјеше пуста и дивља. Море, које сам тада први пут видио, као и шума, чија ми је тишина годила, очарали су ме. Таласање мора и лишћа бјеше у потпуној хармонији са таласањем моје душе. Кроз шуму сам на бијелом хату јурио, а полунаг ваљао сам се по обали морској; у мени је пламтила жеља за нечим непознатим што сам нагађао свуда, али нисам наилазио нигдје.

Плакао сам, онако сам, по цио дан; по неки пут осјетим како хоће срце да ми препукне, и чини ми се да ћу умријети. Ја сам био јако збуњен; а да ли на овоме свијету има такве тишине, која би вриједила оне моје узнемирености. Не. Свједоци су ми шума, чије су ми гране шибале лице; свједоци су ми брјегови са којих сам гледао како сунце у море тоне; ништа не вриједи толико, колико онај бол који ме мучио; ништа не вриједи толико, колико први наши снови! Ако жеља уљепшава све оно у шта се усади, жеља за непознатим уљепшава цијелу васиону.

Ја сам често бивао врло простодушан, и ако сам у ту наивност уносио доста финоће. Још за много и много времена ја не бих можда сазнао прави узрок мојој збуњености и мојих неодређених жеља, да ми то није открио један пјесник.

Пјеснике сам још у гимназији волио, па и данас их волим. У седамнаестој години, ја сам Виргила обожавао и разумијевао сам га врло добро. У вријеме распуста ја сам увијек собом, у џепу, носио Виргила. То је било мало енглеско издање Виргила од Блиса, које и данас имам. Ја га, што ми је могуће боље, чувам; сваког часа из њега излијеће осушено цвијеће на шуме у Св. Патрису, где сам био и тако срећан и тако несрећан у седамнаестој години.

Једнога дана, кад сам пролазио сам крај шуме, удишући снажно мирис покошена сијена, осјећајући на уснама со коју је ћутар са мора доносио, осјећао сам се тако уморан, да сам сјео на земљу и дуго гледао у облаке.

Затим, из навике, отворим Виргилија и прочитам: Hic, quos durus amor...

„Тамо, они које немилостива љубав у чами и тузи оставља, иду, скривени по тајанственим стазама, а шума од мирта шири свој хлад . . .“

„А шума од мирта шири свој хлад..“ О! познавао сам добро ту шуму од мирта: ја сам је цијелу у себи имао. Али нисам јој знао имена. Виргил ми открива узрок моме болу. Он ме научи: да сам љубио.

Али ја још не знађах кога сам љубио. То би објелодањено тек идуће зиме кад сам поново видио госпођу Ганс. Ви сте јамачно много оштроумнији него што сам ја био. Погодили сте, Алису сам љубио. Дивите се тој фаталности! Ја сам љубио ону жену пред којом сам био смијешан, која је, мора бити, о мени врло рђаво мислила. Таман да човјек дође до очајања. Али, очајање не бјеше тада у обичају; наши преци, сувишном употребом, упропастили су га. Ја нисам учинио нити што страшно, нити што велико. Нити сам отишао да се сакријем у рушевине каквог старог манастира, нити сам отишао у пустињу, нити сам позвао бурне сјеверне ветрове. Ја сам био само врло несрећан и положих испит зрелости.

Моја срећа бјеше ужасна: видјети и слушати Алису, а мислити овако: „то је једина жена на свијету коју могу волити; ја сам једини човјек, кога она не може да види.“ Кад је на гласовиру свирала, ја сам окретао стране на нотама, гледајући прамenове косе њене гдје се играју на бијеломе врату. Да не бих још једном рекао: „да, господина“, заречао сам се да јој никад више ништа не кажем. У моме животу наступише промјене, ја изгубих Алису из вида, и никад јој ни рјечице не рекох.

Биоград.

Овога љета, у једној бањи, видио сам г-ђу Ганс. Читаво по вијека данас је прошло од онога дана када ме је њена љепота збунила. Та пропала љепота има још своје дражи. Сиједе косе и сам, прекрших завјет свој из младога доба:

— Добар дан, госпођо, рекох г-ђи Ганс.

И, овога пута, узбуђење младих година није бунило ни глас ни поглед ми.

Она ме одмах познаде. Успомене наше сближише нас, те један другом помогосмо да досадно вријеме буде што краће.

У брзо се створише између нас двоје везе, које ће бити чврсте: заједница замрености и патње стварају их. Свако јутро посадимо се на једну зелену клупу, и, на сунцу, говоримо о нашим боловима и јадима. То вам је дутачак предмет за разговор. Често, ради забаве и промјене, говорили смо и о прошлости.

— Како сте били лијепи некада, госпођо, рекох јој једног дана, и колико су вам се дивили!

— Доиста, одговори она смијешећи се. Сад, кад сам стара, могу то рећи. Успомена на то тјеши ме. Ја сам била предмет ласкаве пажње. Али ја ћу вас изненадити кад вам речем који ме је доказ највише дирнуо.

— Љубопитљив сам да чујем.

— Рећи ћу вам једног вечера (давно је то било) један мали гимназиста, гледајући ме и дивећи ми се, толико се био збунио да је одговорио на једно моје питање: *да, господине!* То „да, господине!“ и начин на који је оно говорено, највише су ми ласкали и задовољили од свих комплимената које сам чула. Ја не знам шта ме је уздржало да не пољу бимтога дјечка у оба образа.

С француског **Ј. М. Ј.**

Анђело

— поема **А. С. Пушкина** —

— **Јован А. Дучић** —

ПРВИ ДИО

I.

Једноме граду Италије срећне,
Дужд добри и стари некад мирно влада.
Свог народа бјеше отац чедољубив,
А друг мира, знања и праведног рада.
Али јача сила не хтје слабих рука,
А он сав доброти предао се био.
Љубљаше га народ ал' га се не боја!
И сурови закон др'јемао је ти'о
У пресуди старца, к'о у подне мртво
Што у сјенци тавној др'јема звијер стара,
За лаганим скоком и за смјелим ловом
Немајући више ни воље ни жара.
И с тугом и болом и сам сазна старац:
Унуцима с дједом све је већа мука;
Груд дојиље дјеца да испије давно,
А суд правде сједи прекрштених рука.

II.

И није једанпут, раскајањем смућен,
Поништен поредак, правосуђе јавно
Ускрснути хтио. Ал' како?... Зло, порок,
Што мучањем суда оснажи се давно —
Да на једном казни!? То би свима било
Неправо и чудно... И Дужд дуго стари
Размишљаше тужан, заман гонећ' бригу,
Што мир старих дана неспокојством квари.
И р'јеши се најзад: да рукама другим
Преда власти бреме. Па смјело међ' људе
Нов господар закон да уведе сталан
И да свима тада крут и оштар буде.

III.

Тад Анђело неки бјеше човјек познат
Са снажног искуства и сурове ћуди.
Вен'о је у послу ученју и посту,
А с морала оштрог ц'јењаху га људи.
Сав стјеснивши себе у законâ међе,
Бјеше мрачног чела, воље вјечно јаке...
И Дужд стари њега намјесником назва,
Даруј'ући му снаге и милости сваке.
И давши му свугдје безгранична права
За сву бригу више не хтје ни да мари:

И без збогом иком, incognito, самац,
Путовати пође к'о паладин стари.

IV.

Али тек што ступи Анџело на владу,
Све потече другим поретком и током:
Правосуђе силно из санка се прену,
Да зло свако људско будним прати оком.
И на све пијаце, умукле од страха,
Сваког петка казне загрмише љуто,
А преплашен народ зачуо је с болом
Гдје прозбори закон што ј' одавна ћут'о.

V.

Но међу тим старим законима мртвим,
Љут је један закон упућив'о владу:
Прељубника сваког да самрћу казни,
О чем нико никад не слуша у граду.
Тек Анџело мрачни, из законâ хрпе,
На страх градских лола, открио га бјеше.
Али св'јет га ипак испуњават' не хтје,
Нит' без љутог збора пустити га хтјеше:
— Да хакнемо пакост! Размажени народ
Обичаје своје сматра као права,
И слободно који над законом строгим
Трче као миши око л'јеног лава!...

VI.

Али жагор живи развио се свуда —
Смијаше се младеж и роптаху људи,
Не штедећи см'јехом ни велможу строгог;
Но узаман подсм'јех и узаман труди:
Под сјекиру први с луде глава паде
Млад Клавдије неки, патриције знани,
Раскалашни живот што прекинут' не хтје,
Већ навике своје гонећ' на тенани,
Он Ђуљету неку, љепотицу њежну,
Страшном гр'јеху нагна на стрмене путе
У нади да блудним сувременим стањем
Оправда пред св'јетом своје гр'јехе љуте.
Али љубав страсна, безгранична, тајна,
Не могоше вјечно скриват' се од људи:
И свједоци, што их затекоше једном,
Зовнули су закон да грјешнику суди.

VII.

И несретник, чувши глас р'јешења страшног,
Обореног чела у тамницу крете,
И слушајућ' тешко сажаљење свијех,
Туговаше горко. Но путем га срете

Млад скитница један — Луцијо се зваше,
Лакрдијаш, лола, али добре душе.
— „Друже, рече Клавдиј', преклињем те, иди
С гласовима овим што се градом чуше
Мојој сестри младој у манастир свети
И реци јој — самрт да јој брата чека;
И реци да пође за спасење моје
Да умоли кога. Или сама нека
Намјеснику иде... Мој Луцијо, у ње
Има много ума и искуства сретна;
Бог јој даде р'јечма убједљивост, сладост!
Али и без р'јечи њена младост цвјетна
Умекшаће срце окорелих људи!..."
— „Хоћу, друже врли!..." И лола се крете,
Хитајући журно, да куцне на врата
Обитељи свете.

VIII.

Дивна Изабела
С монахињом старом сједила је млада —
Побожно тог дана постригла је косе
И о томе с њоме зборила је сада.
Док Луцијо нагло зазвони и уђе...
Из решетке смјерне, у побожне сате,
Поздрави га тихо са наклоном мирним
Поклоница млада: — „Ког тражите брате?..."
— „О дјевојко, (судим по ружичном лицу,
Да дјевојка јеси збиља и у ствари),
Не могу ли доћи дивној Изабели
Дом освећен овај коју скрива стари?
Њој ме посла амо њен несретни братац..."
— „Несретни? А зашто?... Шта је с њиме, збори,
Ја сам сестра њему!" — „Збиља? врло радо!
Поздравља вас л'јепо. А да вас не мори.
Љубопитство дуже, не ћу да вам дуљим
В'јест, с којом сам дош'о. Па слушајте неће:
Ваш је брат у апсу..." — „Зашто?..." — „За то, душо
Да сам мјесто њега, као л'јепе среће!..."
И тада се пусти у подробни опис,
Што је са наготе мало жесток био,
За невино ухо поклонице младе;
Али с пажњом она слушала је ти'о,
Без притворног гњева, чуђења и стида.
Њена мисо бјеше као етер чиста, —
Празном р'јечју, злошћу, св'јет непознат њојзи,
Не смути јој душу што чедношћу блиста.
— „А сад, рече момче, да Анђела гордог

Умекшате молбом, остало је још'те!
И ето вам сада шта мољаше братац
Своју сестру пуну чара и милоште . . .“
— „Боже, рече она, у ријечи моје
Кад бих могла само да положим наду!“
— „О, сатане сумње, одговара овај,
У срце без страха уздању не даду! . .
Ал' идите преда њ., а по мени знајте,
Пред човјеком само мома клекла је ли,
Заплакала тихо, замолила њежно,
К'о Бог што је један, даће све што жели! . . .“

IX.

Опрости се она од матере часне
И с Луцијом вјерним изиђе из врата . . .
Па клекнувши смјерно, својом молбом благом
Намјесника гордог мољаше за брата.
— „О дјевојко, суров глас Анђела рече,
Не можеш га спасти. Твој је братац мио
Одживио живот. И мора да умре! . . .“
И заплакав горко, поклонив се ти'о,
Изабела дивна спреми се да пође —
Ал' Луције добри задржа је сада.
— „Не идите, шапну, — молите га опет,
И молбама тихим, пуним туге, јада,
Траж'те милост њему. Плач'те! Сузе, пјене,
И сву мудрост женску употреб'те саде!
Али ви сте хладни, к'о на врху игле
Да вам р'ječи ваде! . . .“

X.

И поново она,
Хватајућ' се плашта, уплакана, бл'једа,
Усрднијем збором стидљиво мољаше
Страшног извршача закона и реда.
— „Вјеруј мени, рече, нити царска круна
Ни владарско жезло, величања гласи,
Господаре свјетске и велможе силне
Као милосрђе не може да краси!
Но мој братац да је к'о ти, силни, што си,
А ти да си Клавдије, — мог'о би у свему
Да онако сгр'јешиш, — ал' он не би био
Теби тако страшан, к'о ти према њему! . . .“

XI.

И укором њеним
Анђело се смути. А поглед, пун мрака,
Сад засја и с'јевну. — „Преклињем те, иди! . . .“
Ал' с усана њених топла ријеч, лака,

Течаше све даље. — „О, смилуј се, рече,
И помисли Онај, што у страшној сили
Праштa души нашој, да нас грјешне суди
Без милости своје, — гдје би тада били? . . .
Размисли, — па љубав пренуће ти срце
И милост са уста прозбориће твоји',
Па да спазим грјешна нови човјек тада
Да предамном стоји . . .

XII.

Он одврати хладно:
— „Иди, твоје молбе узаман су редом!
Не ја, закон казни. Не ћеш спасти брата,
Он умире сјутра у освитку бл'једом! . . .

Изабела: У освитку, сјутра? Не, о страшни, не ће!
Још он није спреман . . . О, помисли прије:
Мој несретни братац умријети мора
За гр'јех, за кој' нико никад кажњен није.

Анђело: Закон није досад умирао никад,
Спавао је само и сада се трг'о.

Изабела: О, милостив буди!

Анђело: Не!
Јер допуст гр'јеха то је преступ власти!
Кажњавајућ' једног, тисуће ћу спасти!..

Изабела: Ти изричеш први ту запов'јест страшну,
А мој брат да први њена жртва буде!
Не, милостив буди! Ил' зар твоја душа
Не погр'јеши никад? Испитај је туде:
Да ли мисô која сред дубине њене
Не тињаше никад да се на зло крене!? . . .

XIII.

Дубока и силна њега прожма језа.
И пође. — „О, стани! кличе она живо,
— Врати се и почуј. Великијем даром
Обдарићу тебе . . . Нек ти није криво,
Јер он није сјајан, но часан је, добар,
Моћан да те споји с вјечним небом горе:
Молитве ћу своје да приносим за те
У поноћи глухој, у свитање зоре . . .
Молитвама среће, љубави и мира,
Пред судиштем страшним куда сви идемо!
Молитвама давно умрлих за земљу
А живих за небо! . . .“ Смућено и н'јемо,
Назначи јој само: „сјутра, до виђења!“
Пошав' мутном духу да тражим смирења.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

Јелини и Латини у XV-том вијеку

од **Емила Кастелара**

— са шпањолског **Поднопољски** —

(свршетак)

Сва његова духовна власт била је уложена да задржи Сабор, а сва његова свјетовна власт, да се разријеши.

У тој великој неприлици паде му на ум помисао да се обрати Козму Медичи, доказујући му колико би његова Фиоренција, која се називаше оцем, добила, кад би Сабор њен гост био. Козмо, који је, како зли језици говораху, био неизмјерно богат, јерје баштинин новац, згрнут од папе Ивана XXIII., грдно је трошио не само ради сјаја своје фамилије и своје личности, него и на корист својег града и своје домовине.

Моћан, богат, раскалашан, интелигентан, овдје је држао академију, гдје су расправљали мудраци, ондје школу, гдје су учили дјечаци, тамо радионицу, гдје су радили радници, онамо башту, гдје су свирали свирачи и жене пјевале, па три или четири величанствене цркве у Фиоренцији, три или четири дивна манастира на ближњим хумкама, пространу болницу у Јерусалиму, заводе сваке врсте, који су чинили његов град свјетилиштем, а његову породицу божанством оног неприсподобивог периода, у којем је почела пуцати зора Ренесанса. Држати Сабор и Фиоренцији, утростити патријарси грчкога у оној републици атенској, видјети и дружити се са толико славних научењака, расправљати о највећим проблемима са људима из свих крајева свијета, показати ону надахнуту Фиоренцију, звоник Ђиотов, куполу цркве Санта Марија дел Фиоре, палаче и цркве: права напаст за велику душу, која је анала отпочинути на призорима умјетности и која је знала обожавати све велике идеје.

Али осим тога свега било је и другог разлога жељи, да се Сабор јелинско-латински држи у Фиоренцији.

Медичевци су припадали Академији, а тако су се дубоко клањали Платону, као и самом Исусу Христу. Црква латинска била би својина аристотелизма, а црква грчка платонизма; тражила се синтеза између двије цркве, која би одговарала другој синтези између двије школе. Ко би је прије нашао до Козмо Медичи, Латинац пријеклом, Грк душом? Сабор се пренесе из Фераре у Фиоренцију, а ово преношење пружи прилику новим свечаностима, новом дочекивању, новим призорима. Од Фераре до Фиоренције низало се једно за другим неописано и опће одушевљење.

Али се расправљања веома дуљаху, а слога се никако не постиже. Четири мјесеца, од јануара до априла 1439. год., употребише у расправљању: да ли је св. Василије држао или није, да Свети Дух произлази заједно од Оца и Сина. Папа да сврши та разлагања и препирке, умањи у толико оброке, да су оци Сабора управо умирали од глади. Неколи одлучније отпутовати, а замачно би и кренули, да то није велика опрезност Републике енергично запријечила. А с овим оклијевањем слога не доби ништа, јер нити Латини хтједоше напустити једну ријеч нити Грци придодати, од које све зависаше, символима њихових религија.

Најпослије је сплетка Козма Медичи успјела више него што је био у стању углед Еугена IV., јер се престиж трговца уздигао над престижом папиним. Козмо окупи великог оца јелинског Висариона, а овај патријарха византијског, који и ако не хтједе за свог живота пустити своје мјесто римском патријарху на часу смрти, кад више

није могао уживати ту испразну величину, пристаде уз латински симбол и уђе за увијек у крило римске цркве. Овај се случај догодио 10. јунија, који све сврши, али ипак од 10. до 29. тога мјесеца, кад се потписа уговор, хиљаду пута нестаде наде. Баш дана 26., док се цар са папом кријепио у једној изби познатог манастира Санта Марија Новела, шест доктора затворише се у библиотеци, да склопе уговор.

Да би утишао њихову одвећ велику душевност ваљало је, да Висаријон рече, како Дух Свети не произлази уједно од Оца и Сина, него на против од Оца самог преко Сина, и хвала овој потанкости сколастичкој, двије се непријатељске цркве сједињише и помирише.

У Санта Марија дел Фиоре, под куполом коју је ту скоро сградио Брунелеско, који старинским храмовима даваше лик хришћански, као што ријечи тајанствене посвете претварају хљеб у Бога, у оном храму, пола класичном, а пола готском, попут слоге, која се је тада *склопила*, Еуген IV., окружен тиаром, цизелираном руком Гиберта, у којој се огледаше превласт латинског свијета, досједлог до те величине у умјетности, а до њега цар, украшен свијем накитима византијским, од којих одскакаше рубин велик као голубије јаје, потамњујући све, успркос неописивом сјају свијех; Еуген IV. први поче, Te Deum, поновљен од два клира, грчког и латинског у хору. И уз звоњаву свијех звона Фиоренције, уз подизање хиљаду гласова праћених у висине оргуљама као непрестани осана, и у присуству од двије велике персонификације Рима и Цариграда, кардинала одјевених пурпуром, а ђакона одјевених посребрњеном планетом, прелата латинских са бијелим митрама и капама привршћеним драгим каменом на прсима, и прелата источних са њиховим одијелом од кадифе, а кабаницом од свиле и митром сличној царској и азијатској дијадеми; између толиких племена и народности, чинило се да су се религиозне борбе за увијек свршиле, и да су разни народи баш при здружењу у символу исте вјере, у њедрима исте цркве.

Призор онај у Фиоренцији управо је театралан! Лични интереси двију црквених аристократија, најличније идеје папе римскога и цара грчкога, сколастички саставци научника на њиховим скупштинама у Фиоренцији, оставише живу шизму, која не само произлазаше из вјечитих несугласица нарави људске, него такођер из радикалног и непомирљивог опора између Истока и Запада и из неутољивог и старог непријатељства граду Риму града Цариграда. Док се царство Западно не понови, и папе изгледаху поданици византијских царева. Било је несугласица више или мање тешких између двије цркве; али није било протусловља радикалноги неразријешивог.

У почетку деветог вијека на Божић год. 800, утемељи се царство ново-латинско, а седамдесет и пет година доцније узе већ дефинитовно облик и темељ шизама, која пара груди Европе хришћанске и дијели у двоје јединство цркве. Ова савременост између догађаја царства и насталог раздора, тврди велико мноштво разлога и узрока политичких, које опредјељују такво гибање, разлога и узрока отешчаних претварањем царства карловинаца у чисто њемачко царство. Горди Грци, охоли на њихова хисторична имена, тешко могаху припознати као старјешину у религији папу римскога, присиљеног да припозна за старешину у политици цара Германије. Кад би тако урадили, били би сасвим поњакали према оној љубави свакога народа дужној свој хисторији, и претворили би се од господара у робове њихових старих робова. Овоме главноме узроку придружише се многи други угредни, пригодни и одлучујући узроци.

Него оставите на страну рат иконокласта, не узмите у обзир борбе између патријарха Фокија и патријарха Игњатија; заборавите охолост Михајла Цереторија,

који запечати раздор, као што га Фокије поче, и гледајући да се у једној истој епохи догађа обнова Западнога царства средством католичке цркве и одлучивање ове од царства Источнога, припишите политичком супарништву овај непоправљиви раздор. Хиљаду пута у њиховијех тијесним приликама цареви Истока покушаше сјединити се с папама Запада. Алексије Комнен *помагаше* крсташе тражећи помоћ у Сабору у Пијаченици, којем је предсједавао Урбан II.; Алексије Ангел пружи слогу Инокентију III.; Андроник Младић затражи у Бенедикта XII. Сабор да изравна узајамне несугласице; царица Ана закле Клемента IV. да је помогне против Јована Кантакузена; Драго Палеолог причести се у Риму примајући остију католичку из рука Урбана V., и многи од оне господе, који дођоше чак до тога да продаду 4000 младића грчких Турцима, јер не припознаваху произлазак Светога Духа на начин јелински, ваљали су се у праху пред патријарсима Запада сваки пут кад би страшни турски мач и полумјесец Османов заблистао на источном хоризониту.

Дошљедно, ако се ни у једној од ових прилика није могло доћи до слоге, још мање могло се доћи у прилици, о којој говоримо, јер је Рим био подложан капетанима, пустоловима, *нама подвргнут* Сабору, подијељено хришћанство између двојице папа римских и двије екуменске скупштине, а пријетила је револуција. И тако се случи, да, чим су грчки посланици и цар приспјели у Цариград, слога исчезне а раздор се настави.

Једина очита посљедица Сабора у Фиоренцији била је страшна; препријечи реформу цркве преко Сабора у Базилији и приправи велику вјерску револуцију.

Дениза

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА. НАПИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(наставак)

Четврта појава.

Марта сама, за њом *Фернан*.

Чим остане сама. Марта седне за гласовир и почне грозничаво секрати. После најдаљнут престане, извади малу бележницу из џепа, погледа да ли ко долази, па стане писати на коленима погнувши се што више, да је не виде. Фернан уђе пре него што она доврши писмо.

Фернан.

Госпођице!

Марта.

А, то сте ви! Видећи да не долазите одмах на знак, стадох вам писати.

Фернан.

Дајте ми то писмо!

Марта.

Сад је излишно, пошто можемо разговарати. (Хоће да поцепа писмо).

Фернан.

Не цепајте те хартије. Ако ко год дође, могли бисте ми је дати пруживши ми руку. Она би ми рекла, што ви не будете имали времена, да ми кажете и била би ми прва залога вашега повереня и пријатељ-

ства. (Она поцепа писмо и баци га у ватру.) Јесте ли прочитали моје јутрошње смерне врсте?

Марта.

Прочитала сам.

Фернан.

Је ли вам моје писмо било непријатно?

Марта.

Зар не видите да није, пошто сам ево дошла у салон да са вама говорим, као што сте ме ви у писму молили.

Фернан.

Зашто нисте одмах узели књигу, у којој се писмо налазило?

Марта.

Да бих вам дала времена за размишљање. Могли сте се већ кајати што сте имали смелост, да ми тако пишете, те, видевши да ја ту књигу овде остављам, мож'да сте хтели, да је натраг узмете, како не би дошла у туђе руке.

Фернан.

Нисам то учинио. Нема опасности, којој не бих био готов да се за вас изложим.

Марта.

Те тако пошљем госпођицу Брисо по ту књигу мислећи, да ћу је, ако је њој предате, добити без писма, јер она је била у стању да је отвори.

Фернан.

Зашто?

Марта.

Зар нисам под њеним надзором?

Фернан.

Она никако не би сломила печат на завоју, у који је књига била завијена.

Марта.

Она има, дакле, сад све врлине за вас као и за мог брата. Али што не би учинила због надзора, могла би учинити из љубоморе.

Фернан.

Не разумем.

Марта.

Ви сте је волели.

Фернан.

Ја! Каква бесмислица!

Марта.

Казала ми је ваша мајка додајући, да треба да је се чувам. Јер она мора знати?

Фернан.

Што она да зна?

Марта.

А како сте јој рекли да мене волите?

Фернан.

Морао сам рећи матери да вас волим, јер нисам имао другога средства, да вам то саопштим, пошто вас нисам могао често виђати, као што сам хтео. А после, ви ћете ми, надам се, бити жена, док напротив никад нисам мислио оженити се Денизом.

Марта.

Зато што је била сирота?

Фернан.

О, госпођице, због ом! . . .

Марта.

Останите! . . . Реците ми шта је то било између Денизе и вас; хоћу да знам.

Фернан.

Али између Денизе и мене ништа друго није било до невина љубав једног дечка и једне девојчице, који су одрасли тако рећи заједно, љубав, од које не остаје више ништа кад једно постане човек а друго жена. Помените Денизи нашу негдашњу љубав, па ћете видети како ће пренути у смех.

Марта.

То ће бити први пут да ћу видим да се смеје. Али пријатније ми је да се задовољим вашим објашњењем, које сам хтела чути од вас пре него што вам саопштим једну новост. Сутра се враћам у манастир.

Фернан.

Зашто?

Марта.

Ваша мати просила ме је од мог брата за вас. Ви сте то знали?

Фернан (оклева)

Нисам.

Марта.

Како, нисте? Ваша ме мати проси за вас и ви то не знате? Чувајте се. Мени је лаж одвратна. Ја могу опростити многе ствари, лаж никад не праштам. Лаж је за слуге. Ја сам врло искрена, сувише искрена, према вама нарочито. Будите, дакле, и ви искрени према мени. Ако једнога дана дознам, да сте ми слагали, чак и за ствар најнезнатнију по изгледу, више вас погледати нећу, па ма већ била ваша жена у том тренутку. Мој брат не пристаје да за вас пођем, јер тврди да сте починили ствари, које су за осуду. Је ли то истина?

Фернан.

Истина је.

Марта.

Какве ствари?

Фернан.

Живео сам у рђавом друштву, расипао сам новац . . . Проћердао сам своје имање, картао сам се, задуживао сам се, имао сам двобоје. Радио сам што раде толики људи из отменог друштва пре него што нађу на ону, која ће им показати прави пут и коју ће вечито волети. Напослетку ја вршим у овај мах, по мишљењу многих људи, највећи злочин на свету и то је можда што ми ваш брат најмање праште: немам имања а говорим о љубави и браку једној богатој девојци, која ми је већ мало час дала познати једном речју, али речју најтежом, да не верује у моју несебичност.

Марта.

Да, ако сте волели Денизу, требало је да се ожените њом, ма да је била сирота, баш зато што је била сирота. У браку онај који има новаца, дели с оним, који нема; ништа праведније ни простије. Ако немате себи да пребаците ништа друго до то, што сте бацали новац у ветар, тим боље: то доказује да за њ нисте марили, а нико не презире новац више од мене. Новац не треба никад умешати ни у какву одлуку разума, а још мање у какву обавезу срца. Али хоћу да будем сигурна, да ви нисте урадили ништа против части и деликатности.

Фернан.

Зар вам је брат рекао . . .?

Марта.

Да.

Фернан.

Како може он о мени тако говорити? Та он ми је био сведок у двобоју с једним човеком, који ме је оклеветао. Такву оптужбу не могу да примим. Идем сместе вашем брату.

Марта.

Излишно је да се с њим сад разјашњавате, јер, како је он расположен, могли бисте се посвађати. Ако мој брат има доказа противу вас, он ће ми их зацело дати, кад будем у манастиру. Ја ћу пресудити. Ако не будем имала ништа да вам пребацим, поћи ћу за вас; хоћете ли ме дотле чекати?

Фернан.

Какво питање!

Марта.

Ми ћемо се данас само пред светом видети; дакле, не можемо више слободно разговарати до довече, а после нећемо моћи бити у преписци. Игуманији ће зацело бити забрањено да ми допусти, да се виђам с вашом мајком и да примам писма. Ово је, дакле, наш последњи разговор пре мога пунољетства. Те зато узмите овај претен; ако имаднете што ново и важно да ми саопштите, метните га у ову фијоку, коју ћу отварати с времена на време. Ако га у њој нађем, прошетаћу се по стази, која води чуварevој кућици; ту ћемо се срести.

Фернан.

Дакле ме одиста мало волите?

Марта.

Да, ја вас волим.

Фернан.

И ја вас волим и све ћу учинити да вам докажем да сам вас достојан . . . Вашу руку?

Марта.

На дан веридбе . . . (Дениза уђе) Дениза! . . .

(Удаси се и оде гласовиру. Посматра у огледалу Денизу и Фернана. Они нити шапћу нити дају један другом знаке).

Фернан (гласно Денизи)

Знаш ли где је моја мајка?

Дениза.

Мало час је сишла у врт. Разговара са г. Тувненом.

Фернан.

Хвала! (Поздравља их) Госпођице! . . .

(Изађе).

Пета појава.

Марта, Дениза, доцније *слуга.*

Марта (звони за тим за себе).

Нису говорили! Нису правили знаке! . . . (Слузи, који уђе). Узмите ове ноте и однесите их у моју собу. Реците собарици да их метне у један од мојих сандука.

Дениза.

Одлазите?

Марта.

Да.

Дениза.

Кад?

Марта.

Сутра. (Говорећи даје слузи ноте).

Дениза.

Зашто?

Марта

(не одговара. Слузи, који је већ пошао, даје још једне ноте).

Ах, станите, још ове.

(Слуга изађе).

Дениза.

Не одговарате ми?

Марта.

Нисам вас чула.

Дениза.

Питала сам вас зашто одлазите?

Марта.

Зато што сам од брата добила допуштење да се вратим у манастир.

Дениза.

Не остајете више овде?

Марта.

Не.

Дениза.

Шта вам је криво?

Марта.

Хоћу да избегнем надзор, који ме вређа.

Дениза.

Чији надзор?

Марта.

Ваш.

Дениза.

Шта говорите!

Марта.

Кад сам вас јутрос послала у овај салон, да ми потражите књигу . . .

Дениза.

Кад сте ме јутрос замолили, да вам у овом салону потражим књигу, коју сте у њему заборавили или се чинили да сте заборавили . . .

Марта.

Шта хоћете да кажете?

Дениза.

Продужите, госпођице!

Марта.

Кад сте дошли по ту књигу, нашли сте овде мога брата. Шта сте му казали?

Дениза.

Казала сам, да сте врло нервозни, врло узбуђени и видим да се нисам преварила. Уз то сам саветовала, да вам у стању, у коме сте се налазили, не допусти, да јашете само са госпођом од Тозета и њеним сином.

Марта.

Зашто?

Дениза.

Зато што сам налазила да то не би било ни смотрено ни пристојно.

Марта.

По чему ни смотрено ни пристојно?

Дениза.

По томе што су госпођа од Тозета и њен син сувише дрски јахачи, да им човек повери вас, који сте тако невични руковању с коњем. Зато сам тражила да вас прати мој отац, јер он је изврстан и обазрив јахач.

Марта.

И да непрестано буде уз мене?

Дениза.

Како вам се ништа не би десило и одиста вам се ништа није десило.

Марта.

Ну, дакле! како зовете ви то, ако не надзором?

Дениза.

Ја то зовем заштитом.

Марта.

А ја то зовем ухођањем.

Дениза. (кратко ћутање).

Да сам вас хтела уходити, служим се вашим изразом, госпођице, могла сам просто предати вашем брату књигу, по коју сте ви имали . . . смелост . . . да ме пошљете, а у којој се налазило писмо г. од Тозета.

Марта.

Отпечатили сте завој?

Дениза.

То је било излишно. Довољно ми је било да видим, ко вам шаље књигу. Ја знам како се г. од Тозета дописује с девојкама.

Марта.

Можда се тако дописивао с вама?

Дениза.

Можда?

Марта.

Признајете дакле.

Дениза.

Немам ништа да признам, вама мање но иком другом. Одговарам вам тоном, који ви према мени узимате. Моју љубав и нежност, о којима никако нисам престајала да вам дајем доказâ, враћате ми неповерењем и вређањем. Ништа вам не даје права, да тако са мном поступате. Ви не видите да другим личностима иде у корист да вас преваре, а ваша мајка, коју драже, забавља се не знам каквим романом, у коме ваше срце никаквог удела нема а у коме може пропасти ваша срећа и ваше достојанство. То знам, то видим, то нећу. Ваш брат, коме ми за све дугујемо, поверио вас је мени, и докле год ме не буде разрешио од те дужности, која ми је тако дуго била драга, која ми остаје света, ја ћу је вршити. Чим

ви одете из ове куће, отићи ћу из ње и ја, пошто у њој никаква посла више нећу имати. Отац ће радити, мати ће радити, ја ћу правити хаљине у каквој собици на тавану, даваћу часове као некада, певаћу на даскама, што каже госпођа од Тозета, али нећу да учествујем у спремању ваше пропасти, хоћу да учиним све што могу, да вас спасем, и ја ћу вас спасти, заклињем вам се, макар ме то стало живота, па и части! Због Бога, госпођице! (Изађе).

Марта (сама).

О, како сам ја зла!

(Завеса пада).

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева**

(НАСТАВАК)

Глава XXI.

Манастир.

Ми смо оставили јединца Маљутина Максима у пољу, где бјежи по киши из родитељске куће. Кад је изишао из Слободе није имао никаквог тачног циља, само је желио, да се што прије отисне из мрског му живота, из средине опричника, да не гледа више њихова весеља и казне. Остављајући страшну Слободу, он се сасвим предао у руке судбини. Испочетка је тјерао брзо коња, да га не би стигла очева потјера, а послије се лагано упути једном уском путањом.

Пред зору киша престаде и Максим могаше јасније разгледати околне предмете. Око њега, са обје стране, прострла се густа шума. Ваздух бјеше свјеж и хладан. Заостале кишне капљице блистаху се на лишћу. Мало одаље кукуцаше дјетлић у сухо стабло, а врхове од дрвећа позлати сунце. Природа бјеше све живља, па и коњ поче слободније. Пред Максимовим очима прострла се рођена земља Русија, у својој својој љепоти; сад је имао прилику, да слободно дише њеним ваздухом, да ужива, али му се на срцу савила туга, велика руска туга! Он се замислио о својој самоћи, о матери и о свачему; замислио се, па у мислима отегао тужну пјесму . . .

Чудна ли је, Боже мој, руска пјесма! Догоди се, па су јој ријечи незнатне, али звуци, мелодија — они ти исказују најдубље, најбурније осјећаје.

Тако гледајући зеленило, небо, дивне околине, Максим је пјевао о својој судбини. Заповиједао је коњу, да га носи у ону далеку земљу, гдје без вјетра суши, без мраза хлади. Слао је по вјетру поздрав милој мајци. Пјевао је о свему, што му је било на срцу, али је глас говорио више него ријечи; да је ко чуо ову пјесму, запала би му дубоко у срце и чешће би му, у часовима туге, пала на памет . . .

Максима све више обузимаше туга, он устегну коњу узде, натаче капу на очи, звизну и коњ га понесе, што брже може. Око њега весело скакуташе псето Бујан, које је вјерно пратило свога господара.

Ускоро се пред Максимовим очима забијелише манастирски зидови, засјајаше златна кубета. Максим сусрете неколика манастирска служитеља, који појаху псалам: „Возљубљу тја Господи, крјепости моја." Чувши ове свештене ријечи, Максим сиђе с коња, скиде капу и прекрсти се.

Манастир се распростираше на једноме брежуљку, а испод њега тецијаше рјечица. На бријегу пасаху краве, раздијељене на неколике шарене гомиле. Око манастира владаше тишина. Изгледаше да и птице ту лакше пјевају, вјетар лакше дува, па и цврквици у трави слабије изводе своју пјесму. Зар могу зли људи пореметити ову свету тишину?

— Ево гдје ћу отпочинути! помисли Максим. За овим зидовима провешћу неколика дана, док ме отац престане тражити. Исповиједићу се и повјерити све игуману, надам се да ће ме примити.

И Максим се није преварио. Игуман бјеше старац дуге бијеле браде, добра погледа; у њему се огледало потпуно незнање свјетских ствари. Он љубазно прими Максима. Два служитеља прихватише уморна коња, а трећи донесе хљеба и млијека за Бујана. Сви се бјеху ужурбали да боље угосте Максима, али он пожели, да се прије свега исповиједи.

Старац баци на њега испитујући поглед, али не рече ништа, него га поведе у цркву. Они прођоше поред гробова и поред читавога реда ћелија. Чешће би срели кога од братије, који би им се мучки клањао. Надгробне плоче одјекиваху под Максимовим корацима. Оне бјеху обрасле травом. Све је мирно и тихо, све те упућује на молитву. Црква, у коју вођаше игуман Максима, бјеше са сваке стране обрасла стољетним дубовима, чије гране сасвим покриваху уске, дугуљасте прозоре; само слаба свјетлост допираше у цркву. Кад уљеготе, опколи их ладноћа и сумрак. Само кроз један прозор допираше свјетлост и косо падаше на икону Страшнога Суда. Остали дјелови цркве изгледаху још тамнији, само се гдје-гдје свјетлуцаху сребрне јабуке, оквири и сребрни везени крстови. Ту бјеху гробнице кнезова Воротинскијех, оснивача овога манастира. На некијем мјестима позлата на иконостасу сличаше на огањ, који је готов сваки час да плане. Црквом се осјећала влага и тамјан. Максимове се очи почеше навикавати на сумрак, и он јасније могаше разгледати цркву. Над царским дверима бјеше икона Спаситељева, а више ње шеснајест главнијих празника. Једна велика икона представљаше Јована Претечу, под крилима, гдје држи своју одсјечену главу. На вратима са страна, бјеху крупним словима исписане приче о блудноме сину, распре између живота и смрти, и о души праведника и грјешника.

Ове мрачне слике учинише дубок утисак на Максима. Сви појмови о мирноћи, о безусловној покорности према родитељима, све мисли у којима он бјеше одњегован, повратише се. Он стаде сумњати, да ли је заиста прав, што је силом утекао од оца? Савјест му одговараше да је прав, али ни она не бјеше мирна. Икона Страшнога Суда потресаше његово уображење. Сјенке од лишћа мицаху се по зиду, а њему се учини, да се то сотоне и зли духови мичу . . .

Обузе га неки побожни страх.

Максим паде на кољена.

— Оче мој — рече он игуману — ја сам велики грјешник.

— Моли се — рече му старац — велика је милост Божја. Кајање ће ти помоћи, сине мој!

Максим прикупи снагу.

— Велики је мој преступ — рече он дрхћућим гласом. Оче мој, слушај! Тешко ми је и изговорити. Ја не волим више цара. У моме срцу нема мјеста за њега.

Игуман га зачуђено погледа.

— Не одбијај ме, оче! — продужи Максим. — Саслушај ме. Дуго сам се у себи борио, дуго сам се Богу молио. Тражио сам у срцу љубав према цару, и не нађох је.

— Сине мој, — рече игуман, гледајући са учешћем на Максима — мора да ти је сотона мозгом завртио, па клеветаш на самога себе. Не може бити да мрзиш цара. Многе сам ја преступнике испо-

виједао, било их је, који су цркве ограбили, који су убили човјека, али за такве, који мрзе цара ниједам прије чуо.

Максим не рече ништа.

— Сине мој, поштујеш ли свог оца?

— Не, рече тихо Максим.

— Не? понови игуман, кораknу натраг и прекрсти се. Ти не волиш цара? Не поштујеш оца? Онда, ко си ти?

— Ја — рече млади опричник — ја сам Максим Скуратов, син Малутин.

— Син Малутин?

— Јест, рече Максим и заједа.

Игуман ништа не рече. Он стајаше тужно пред Максимом. Свети ликови их непомично гледаху. Грјешници на икони Страшнога Суда очајно дизаху руке к небу. Вјеше тишина, само се чуло Максимово јецање, испод свода ластино цвркутање и изрјетка каква ријеч из молитве, коју игуман читаше у себи.

— Сине мој — рече старац — исповиједи ми све по реду, не тајн ништа од мене, како си омрзнуо цара?

Максим му исприча о животу у Слободи, о пошљедњем разговору са оцем, и о своме одласку. Он је причао полако, застајући, и прибирајући мисли, да не би што заборавио или утајио пред игуманом.

Кад сврши обори очи, за дуго их не смједе дигнути на старца, и тако очекиваше пресуду.

— Јеси ли ми све казао? Да нема још што на твојој души? Да ниједи смишљао, да учиниш какво зло цару и светој Русији?

Максимове се очи засвијетлише.

— Оче мој, прије бих дао, да ми се глава одсијече, него да пожелим зла мојој отаџбини. Ја сам крив у мржњи према цару, али не у издаји!

Игуман му метну епитрахиљ на главу.

— Очишћа се раб Божји Максим — рече он — праштајући му се сви вољни и невољни грјеси.

Нека тиха радост обузе Максима.

— Сине мој — рече игуман — твоја те исповиједи очистила. Света те црква не криви, што си побјегао из Слободе. Од саблазни треба бјежати. Чувај се ти људске ласке. Чувај се примјера кнеза Курбекога, који је постао ђаволов слуга.

— Мора да смо много грјешни — продужи старац — док је Бог послао овако тешке за нас прилике. Али то није наше, да осуђивамо Његова света дјела. Кад нам Бог пошаље глад и друге невоље, шта нам остаје, него да се молимо и њему покоравамо. Тако и сада, над нама је немилостив цар, грозан. — Не знамо, зашто нас мучи и губи, само знамо, да га је Бог послао, па ваља да смо покорни не цару Ивану Васиљевићу, него светој вољи Онога, који га је нама послао. Сјетимо се оне изреке; „Кад је која земља права пред Богом, он им даје цара праведна и сваку благодат; ако је која земља Богу згријешила, он им даје неправедна цара и свако зло!“ Остани код нас, сине мој. Кад дође вријеме да нас оставиш, ми ћемо се молити, нека те Милостиви на свакоме кораку пази. А сада — продужи добродушно игуман, скидајући епитрахиљ — сада ћемо у трпезарију. Иза духовне хране треба мало и тјелесне. Имамо изврсне штуке, а напићемо се и слаткога меда у здравље царево и високопресвјештенога владике.

Њих се двојица у пријатноме разговору упутише у трпезарију.

Глава XXIII.

Пут.

Манастирски живот бјеше једноставан и тих. У слободно вријеме неки калуђери скупљаху траву за лијекова, неки се забављаху цртањем или изрезиваху од дрвета крстове и иконе. Максим их је заволио па и не осјети, како му у тој тишини прође недјеља дана. Морао се кренути на пут. Још у Слободи чуо је он, да су Татари напали на рјазанске земље, па је одавна пожелио, да притече

у помоћ Рјазанцима, и да се бије са Татарима. Кад саопшти игуману ову намјеру старац се растужи.

— Куда ћеш, сине мој? — рече му он. Ми те сви тако волимо. Ко зна, може те Бог умудрити, па да за вазда останеш с нама. Послушај ме, Максиме, не одлази!

— Не могу, свети оче! Одавно ме тамо жеља вуче. Чини ми се да све чујем око ушију татарске стријеле. Тамо ме нешто вуче и мами!

Игуман га више не устављаше, него му очита молитве пред пут, благослови га, и сви се тужно растадоше са Максимом. Опет се Максим нађе на коњу усред зелене шуме, а Бујан поскакиваше око коња и весело гледаше у лице свога господара. Наједанпут Бујан залаја, и потрча напријед. Максим се одмах ухвати за сабљу, у случају каква зла. Он опази пред собом коњаника, у жутоме кафтану, са црним, двоглавим орлом на прсима. Коњаник весело звиждукаше, а на руци носаше бијелога сокола, у клобучићу.

Максим позна, да је то један од царских слуга, који нагледа соколе.

— Трифуне! рече он

— Максиме Григоријевићу — одговори овај — добро јутро! Како је твоја милост? Дакле си нам ти овдје? А ми у Слободи мислимо, Бог зна гдје си. А да знаш како ти се отац наљутио. Сачувај Боже! Свашта се говори о твом оцу, о царевићу и о кнезу Сребрноме, не знам чему да вјерујем. Хвала Богу, што те нађох, Максиме Григоријевићу. Обрадоваће ти се мајка.

Максиму није био баш по вољи овај сусрет. Али је Трифун био добар и знао је ћутати. Максим га запита, је ли давно из Слободе?

— Има недјеља дана како је Адраган у лову побјегао! рече Трифун, показујући на сокола. Што сам се био препао. Наљутио се цар на мене, али ми је помогао Бог и свети Мученик Трифун.

Слуга скиде капу и прекрсти се.

— Видиш, Максиме Григоријевићу, изишао је назад недјељу дана цар у лов. Пуштали смо Адрагана два пута, а трећи му пут дође некаква ћуд, стаде саме соколове бити, и у трен ока нестаде га, одлети високо. Цар се веома растужи за својим љубимцем, позва ме и каза: „Аха, Тришка, зар се овако учи Адраган? Хајде га врати; ако га нађеш наградићу те, а ако га не нађеш нема на теби главе.“ А цар се не шали. Шест сам га дана узалуд тражио; видим није друге, ваља мријети. Хоћу ли за њим под небеса? Плакао сам дуго дуго и у плачу заспах. Сних чудан сан, као шума се сва обасја свјетлошћу, а нешто звони, на далеко се чује. Мислим у себи: оно звони звонце на Адрагану. Гледам: преда мном стоји коњаник, на бијелом коњу, вас обасјан свјетлошћу, а на руци држи Адрагана. „Трифуне — рече он — не тражи овдје Адрагана. Устани, и хајде близу Москве, на Лазарево мјесто. Тамо има јела и на њој ћеш наћи Адрагана.“ Кад се пробудих одмах се сјетих, да тај млади коњаник није нико други, него Свети Трифун, мој покровитељ. Скочих на коња и потрчах на речено мјесто. И вјерујеш ли, Максиме Григоријевићу, дођох тамо и гледам: баш у ствари јела, и на њој сједи мој Адраган, баш као што рече светац.

Глас Трифунов дрхташе, а крупне суае капаху му низ лице.

— Максиме Григоријевићу — рече он, утирући сузе — макар све продао до пошљедње паре, макар умр'о од глади, сазидаћу звоник Светом Угоднику, баш на ономе мјесту, гдје сам нашао Адрагана. А наредићу, да се на зиду нацрта икона, баш онако, као што ми се Свети јавио на бијелу коњу, руку дигао у вис, а на руци бијели соко. Заповиједићу дјеци и унучадима, да га славе, да му служе и жегу свијеће, што ме од смрти спасао, мене своја роба!

— Видиш — продужи Трифун, гледајући на сокола—ево Адрагана здрава здрав-

цата. Дај да ти скинем клобучић! Шта вриштиш, да ти је мало полетити, је ли? Не, брате, причекај! Доста си се налетио, не ћу те лако пустити.

— Види ти злоће једне! Како вришти! Чује се и на врсту одавде.

Тривунова прича учини велик утисак на Максима.

— Узми и мој прилог — рече он и баци му у капу шаку златника — Ево ти сви моји новци; мени не требају а теби ће ваљати.

— Нека те Бог благослови, Максиме Григоријевићу. Од твојих новаца могу не само звоник, него и читаву цркву сазидати. Кад се вратим у Слободу одслужићу службу за твоје здравље. Од сада сам ваздa твој роб. Шта заповиједаш?

— Слушај, Трифуне. Учинићеш ми малу услугу. Кад дођеш у Слободу не говори никоме да си ме видјео, нити срео; а до неколико дана отиђи ми мајци и реци јој насамо: „син ти је добро и здраво, поздравио те!"

— Зар само то, Максиме Григоријевићу?

— Још слушај, Трифуне. Ја се на далеки пут спремам. Не ћу се за дуго вратити. Па, ако ти није тешко, наврати се од времена до времена матери, и сваки јој пут реци: „чуо сам од људи, да ти је син, хвала Богу, здрав, те не тужи за њим." А ако те упита, од кога си чуо, реци, чуо сам од људи. То једно, нека ми мајка зна да живим.

— Дакле се ти не ћеш вратити у Слободу?

— Да ли ћу се вратити или не ћу Бог зна, само ти не говори никоме, да си ме срео.

— Ослони се на мене, бачушка, не ћу никоме казати. Само ако ти идеш на далеко, ја не ћу твојих новаца. Казниће ме Бог!

— А шта ће мени новци?

— Како знаш, Максиме Григоријевићу, али их ја узети не могу. Друго би било да се враћаш кући. А овако, да те у путовању ограбим, као какав разбојник, станичник. Не ћу, да ме закољеш!

Максим слеже раменима и узе из Трифунове капе неколико златника.

— Кад их ти не ћеш — рече он — узеће их ко други, мени не требају.

Он се растаде са царевим слугом и одјезди даље.

Сунце бјеше на заходу. Сјенке од дрвећа бјеху све дуље и покриваху пољану. Поред Максима путоваше његова сјенка, као какав великан. Она бјежаше по трави, залазаше међу цбуње и дрвеће. Бујан на сјенци изгледаше као каква огромна звијер. Мало по мало, и Максим, и коњ, и Бујан ишчезоше са траве и дрвећа, наста сумрак, забијеле магла; вечерњи зунзари зузукаху и цртаху кругове по ваздуху. Иза горе поносито изиђе мјесец, на тамноме небу гдје-гдје зажегоше се звијезде, и у даљини се засребрни непрегледно поље.

Домовино, мила моја домовино! Догађало се и мени, да у касно доба путујем по твојим пустарама. Коњ корача једнако, одмара се од дневне врућине, топли вјетар доноси мирис пољскога цвијећа и свјежега сијена, и мени бјеше тако слатко, и бјеше ми тако тужно, и тако ми се мишљаше о прошлости, и тако ми се сањаше о будућности! . . . Дивно је, дивно, путовати по пустим мјестима, кадгод шумом, кадгод њивом, бацити узде и замислити се гледајући на звијезде!

Тако путоваше Максим читав сахат, Бујан диже њушку и замахну репом. Осјети се ваздуху дим. Максим потјера брже коња. Он угледа пред собом накривљену колибицу. На њој не бјеше димњака, дим одушиваше кроз кров. Кроз ниски прозорчић видјела се слаба свјетлост. Наједанпут се зачу једноставна мелодија. Максим се примаче прозору; могаше видјети сву унутрашњост сиромашне кућице. Ужежен луч осветљаваше стари, подерани намјештај. Блиједа, слабуњава жена лу-

љаше колијевку и тихо пјеваше. До ње погурено сједаше сељак, ријетке брадице, и прављаше неку врсту сељачке обуће.

Око њих пузаху двоје дјечице.

Максиму се учини, да жена у пјесми спомиње његовог оца. Он помисли, да није добро чуо, али ускоро зачу јасно име Маљутино. Препуњен ужаса и чуђења он стаде ослушкивати. „Спавај, сањај, мило чедо! — пјеваше жена.

Спавај, сањај, мило чедо,
Док нас бура прође,
Док нам срећа дође!
Бају, бајушки бају,
У мом загрљају!

Не брини се, мило чедо,
Маљути ће одсјећ' главу,
Крвожедном оном лаву!
Бају, бајушки бају,
У мом загрљају!

Крв јурну Максиму у главу. Он сиђе са коња, и привеза га за дрво. Глас продужи:

Јер је гладни пас Маљута.
Удушио светог старца,
Светог старца Филипа!
Бају, бајушки бају,
У мом загрљају!

Максим не издржа, него гурну врата ногом. Сељаци се пренеразише, кад угледаше богато одијело и златну сабљу Максимову.

— Ко сте ви? запита Максим.

— Бањушка! одговори сељак клањајући се и мућајући од страха — мени је, Бог ти дао, мени је име Теодот, а стопаници, Бог ти дао, стопаница се зове Марија.

— А чијем живите, добри људи?

— Деремо лук, рођени, па плетемо ове обуће и градимо решета. Прођу трговци, купе.

— А ријетко прођу, је ли?

— Сасвим ријетко, бањушка. Чешће немамо шта јести. Све гледамо кад ћемо од глади и голотиње умријети. Ни коња немамо да што одвеземо у град, лани га изјели вуци.

Максим их гледаше са саучешћем, па им истресе на сто своје златнике.

— Нека вам је Бог у помоћи, добри људи! рече он и ухвати се за врата да изиђе. Муж и жена падоше пред њим на кољена.

— Бањушка, рођени, ко си ти? Кажи нам, ко си? За кога ћемо се Богу молити?

— Немојте се за мене молити, него за Маљуту Скуратова. И кажите ми, је ли далеко до рјазанскога пута?

— Па ово и јесте тај пут, наш соколе, ово и јесте рјазански пут. Ми живимо на самоме раскршћу. Право је пут у Муром, лијево у Владимир, а овамо на десно у Рјазањ! Само не иди у ова доба, рођени, не иди, сада је опасно, чешће се догађа грабеж! Јуче су читав воз вина ограбили. А још говоре да су се и Татари појавили. Пренођи у нас, наш бањушка, наш оче, наш соколе, чувај Боже, сад је лако пасти несрећи у шаке.

Али Максим не хтједе остати у кући, гдје су му мало прије клели оца. Он оде да тражи друго преноћиште.

— Бањушка — викаху за њим муж и жена — врати се, рођени, послушај нас! Не ћеш добро проћи ноћас на овоме путу!

Али их Максим не послуша, него отпутова даље. Не прође ни три врсте, кад се Бујан затрка пут једнога тамнога џбуна, и стаде тако упорно и љутито лајати, као да осјећа скривена непријатеља. Максим га враћаше, али узалуд. Кад му се додија, он истегну сабљу, и пође право џбуну. Пред њега искочише неколико људи, наоружани огромним тољагама, а један грубим гласом завика:

— Доли с коња!

— Ево ти на! рече Максим и удари сабљом. Разбојник се заљуља.

— Ево ти још! рече Максим и хтједе га по други пут ударити, али сабљу дочека тољага другога разбојника и сабља се разлети на комаде.

— Гле, гле хајдука! Та ово је опричник! Жива га хватајте! викну опет они груби глас.

— Заиста опричник! цичаше други — баш ћемо се, браћо, провеселити!

— Браво, Хлопко, ти се вазда радо са опричницима веселиш. Сви нападоше на Максима и свалише га са коња.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Збирчица о оружју

— **Лука Грђић Бјелокосић** —

(СВРШЕТАК)

Остраguша — kud joj kuršum ulazi u tijelo, pravi malu budžu (rupicu) kud izlazi veliku rotaljku.

Све пушке које се остраг пуне, зову се острагуше. Својство, које г. писац приписује, острагуши, народ приписује само *инглезачи*.

Pala — oštra nizamska (militarska) sablja.

Пала, или како се у народним пјесмама спомиње *палош*, није то само милитарско оружје, јер се оно помиње у народнијем пјесмама, које су и прије тога постале.

За њим *палош* броји мердевине
Од мушкијех пуно девет педи.

Пјева се у пјесми, да је таки имао Раде Облачић а из историје знамо да је Раде Облачић или Облак Радосаве живио у исто доба када је владао Србијом Ђурђе Бранковић, деспот српски.

„Paljacka — sablja, koja valja da se pripasuje sa tri kajasa (remena).

Пальацка није никаква сабља нити је у опће какво оружје. Пальацком се зове онај војнички широки кајиш и оне фишек-ћесе што су их војници некада сприједа а некада отрага носили и у њима држали фишеке.

„Pećanka — čim je bila kurisana (namještena) najprvo je kod nekakve Peći (Ipeka) pukla, pa pošto je tu najprvo iz nje pucano i prozvana je s toga pećankom“. —

Пећанка је мала пушка. У ње је кундак од дрвета, пâс и јабука од туча, цвијет озго на шпатљи од сребра. Још по шпатљи око цвијета, имаде шара урезаних у дрво, у које је улијевано сребро. На исти начин као што се шарају лијевански цигарлуци — Име је истина добила од Пећи (Ипека) у Старој Србији али не што је тамо тобож најприје из ње пуцано, него што се тамо граде.

„Rašak, — u njega je jabuka ko nekako iskružena i na vrhu udubljena.“

Из овога описа не може се разабрати или је то велика или мала пушка. — А прије би човјек рекао да је мала, јер у велике нема јабуке. *Рашак* имаде и *мали* и *велики*. Велики је рашак најсличнији *Арнаутки*, само му је кундак на врху ра-

шљаст. Мали рашак је најсличнији *кубури*, само му је цијев доста дужа од цијеви од кубуре. То је једина мала пушка која имаде и мали и велик никшан, као што имаду и велике пушке. — У ове је пушке јабука или глава, као и у осталијех малијех пушака. Испод јабуке за једну шаку имаде на шпатљи озго једна рупица. У ову се рупу уђеде арбија, па се арбијом упре у прса или раме, те се тако може њоме гађати као и великом пушком. — Ваљда је добила име од туда, што је онда рашљаста када се у њу уђеде арбија и гађа.

„Repetuša — za nju vele da se tobož sama puni.“

То је оружје из најновијег доба, а добила је име од „Repetirgewehr“.

„Salma — se noći za pasom nosi i čuvaju se dobra, da čije dobro (imanje, godišnji prihod) ne bi nalijepilo (bilo uništeno ili pokradeno). Riječ salma znači još, kad se poslije sabrane i dignute ljetine s polja slobodno pušta marva, da po strani ide i da se hrani. Tada više niko nikome nije odgovoran, ako goveče u njivu u polje unigje.“

Према овоме опису, прије би човјек рекао да је то (буди Бог с нама!) какав запис или тилсум, — него оружје. — Да ријеч *салма* значи, кад се љетина дигне, да је слободно хајван у поље пуштати и то нијесам никада чуо. Салма је оружје и изгледа овако: свака је *салма* саљевена од олова, гвожђа или туча, те изгледа као јаје од кантара или мали топузић. На гдјекојим салмама имају још некоје чворуге да боље заболи онога, кога њоме човјек ошине. — У сваке салме имаде верижица уљевена а из ње виси или синџирић или кајиш. Ови су синџирићи или кајиши на врху двоструки, тако да се може рука увући. Момци их највише носе ноћно кад иду по сијелима, али је носе и дневно гдје-год сакривене, обично под пасом. Када се момци међусобно потуку, онда се потегну салме, па удри један по другоме, к'о по воловима у купусу.

Ово се оружје ријетко кад види у Херцеговини, али у Босни се и данас находи. Власти ово оружје оштро забрањују, и код кога нађу одузму га, а власника казне. У Вукову рјечнику истумачена је као *мали топуз*.

„Satura — ili sataraje veliki mesarski nož, kojim bi se volovi i bravi vojsci rasijecali.“

То није никакав нож, са којим би се волови и брави расијецали, него је то она иста *касапура*, о којој смо више говорили, па је народ оно „ка“ изоставио, и тако ту ријеч понародио.

Може бити да су војници у вријеме рата и у помањкању другога оружја њиме се и при расијецању меса служили, али што је главно, за ту сврху није начињена. — И данас се може у некојих наших касапа по гдје која овакова касатура наћи да њоме месо расијеца, али не с тога што би оне биле за то начињене, него су оне касапима омиљене, јер је у њима тврдо гвожђе те се лакко о кости не може иступити.

„Samokres — je samo za to dobio ime što se je, čim ga je tufekčija (puškar) namjestio — sam napunio i prvi svoga majstora ubio i sovijem svijetom rastavio. Neka, mahal (pravo) mu je i bilo! ko da je malo jada i drugoga oružja, pa da još i njega ižinjura (izmisli, napravi).“

Чуо сам у народу ријеч: „не крећи у пушку, јер ђаво пуни пушку“, али

да се сама пушка пуни то нијесам никад чуо, а још мање да би се самокрес ради тога тако звао. *Самокрес* је обична мала пушка на капсол са једном или двије цијеви. У горњој Херцеговини још је зову *шпагица*, за то што се може у шпагу (цепу) носити. Име је добио од туда, што се сам без кремена пали.

„За пасом му до два *самокреса*
Обје мале без кремена пале."

(*Срп. нар. пјесма*).

„Samli — kamzac — nož u koje je držak od somovine".

Ваљда од сомове кости, јер се *месо* од *сома* зове *сомовина*.

Самли нијесам никад чуо, него се у народу чује *Сомли нож* или *сомлија*, а то су они исти бјелосапци, јер су у свијех бјелосапаца самли кавзе. Додуше, има их у трговинама и од друге кости, али се и они продају под сомли.

„Šilja — jabuka joj je šiljastija nego šilja."

Шиља је мала пушка, најсличнија леденици, јер ни у њезиној оправи нема нигдје дрвета. Она није од сребра као леденица него од туча, а глава јој мало шиластија од оне у леденице.

„Šestopuc".

У народу веле *шестопук*, а тако пјева и наш омиљени пјесник *Злај*, у пјесми *Лука Филипов*.

Ал' загрли Лука руком
И у руци *шестопуком*."

То је оно исто што алтипатлак, само што је тамо турски а овдје српски.

„Štuc — sličan džeferdaru svojom šarogizdom, ali je od ovoga veći i kabastiji".

Штуц није сличан џефердару него *шишани*. Он је олукли исто као и шишана, само што су у шишане олуци на завојке као овнујски рог а у штуца право низ брдо.

„Vindžisterka".

Ово је оружје из најновијега доба, долази од Winchester-пушке.

„Zejtinica".

Она је онако као што је г. писац описао, само што се у народу више чује *уљарица* и *заптиница* него *зејтиница* У њој се носе још и крпе, којима се пушке мажу и чисте.

„Zlatke — su po dvije puške koje su sve zakovane i zaljevene u suho žeženo zlato."

Златке су мале пушке. Оне су се, истина, као и све друге мале пушке на парове градиле и продавале. Златке су најсличније леденачама само им је шпатља подебља и глава повећа — Оне нијесу салијеване од сувога злата, као што г. писац вели, него су кован од сребра као и леденице, па су по сребру чистијем златом *позлаћене*. Ово су наскупље и најгосподарастије пушке.

*

Ето такове чланке из наше народне фолклористике читамо почесто из пера поменутог писца, (који је, како чујемо, постао због оваких књижевних радова и дописни члан Југословенске Академије Наука у Загребу. Пр. Ур.).

Ја сам из поменутога чланка узео само оно оружје које познајем, а у чланку имаде готово још оволико разног оружја описано.

Пошто је ово, које ја познајем, описано овако сакато, не сумњам ни мало, да не ће бити погрешака и у ономе осталом. Ваљало би да господин писац у будуће опрезнији буде код биљежења овакових ствари, а господа уредници да боље припазе шта штампају; јер овако сакато и извргнуто није часно ни по скупљача ни по уредника, а најмање може бити корисно по науку.

Оцјене и прикази

Тровачице,

криминална слика од Драг. Ј. Петровића. Београд. Штампарија Савића и комп. 1898.

Нема ни читав мјесец дана, од како добисмо Љубинкову *криминалну* приповијетку *Убице својих родитеља*, — која је, узгред буди речено, и сувише слаба, — кад ево нам и Драг. Петровића, са *криминалном* сликом. Ако се не варамо, овај исти Петровић недавно је обогатио нашу сиромашну књижевност приповијетком *Самоубица*, па поред свега тога, што му је та приповијетка испод сваке критике, он хоће да и даље пише. Но, на жалост, ни овај пут није много боље успио, јер му је и ова слика сасвим рђава, па макар се он позивао и на то, да нам за истинитост његова причања најбоље јемче „акта Ћупријског првостепеног суда, од год. 1783. августа мјесеца, нумера 9421." Сухопарна ређања факата, често понављање појединих појава, уметање *масних* стихова, као што је онај на стр. 30 и слаб језик много доприносе, да ће многи читалац оставити књигу прије, него ли је до краја дочита, — а то, дабогме, није оно за чим тежи писац ове књиге и што би служило за препоруку.

Р.

Приповетке за младеж

одабрао Јов. Д. Пешика. Биоград. Штампарија Драгољуба Миросављевића.

Лијепе, срећно изабране и за дјецу врло занимљиве, — то су три прве приповијетке у овој књизи. Њих је г. Пешика превео са њемачког и француског језика и може му се на њима бити далеко захвалније, него ли на једној његовој, која је четврта и задња у овој књизи. Ова је приповијетка обрађена веома лоше. Нарочито јој није лијепа страна што писац често пута хоће да мудрује и да савјетује. То је сувишно у дјетињим приповијеткама, а често је пута и досадно младим читаоцима. Приповијетке за дјецу ваља причати тако, да што више интересују своју публику и тако тенденцију сами пронађу. Само тако би одговориле својој лијепој задаћи.

Р.

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Ново драмско дјело Њ. В. Кнеза Николе I. Витешки Господар Црне-Горе написао је шаљиву игру у прози, која ће се звати *Како се ко родио*. Ово ће бити уопће прва шаљива игра из црногорског живота, а и прво дјело ове врсте које је написао Њ. В. Кнез Никола.

Забавник *Српске књижевне Задруге* (свеска I.) примили смо с благодарношћу на приказ. У овој су књизи почеци од три овеће знамените ствари: *Обломов* од Гончарова, *Богородичина црква у Паризу* од В. Ига, *Јолантини сватови* од Х. Судермана, и приче: *Оргулат из Поникла* од Х. Сјенкјевича, *Свеци ратују* од Ђ. Верге. Ту књигу пропраћа Задруга својим програмом за *Забавник*, из кога видимо да ће *Забавник* доносити, покрај дјела оних писаца, још и радове најбољих белетриста из свијех свјетскијех литература. Управа ће се, како се ту вели, старати да пријеводе ових дјела повјерава најбољим снагама. У свакој свесци биће, поред два велика романа, још и двије ситније приче. Све то биће у свескама *Забавника* тако распоређено, да се послије може свака свеска подијелити у комаде и дијелови сваког романа и из свијех свезака згодно сабрати и увезати. Тако исто и приче, које ће у једној години састављати једну читаву књигу. — *Забавник* ће за сад излазити у свескама по 12 табака. Цијена је једној, за задругаре, 4 динара или круне. Претплата се прима на годину. Чланови добротвори и оснивачи добивају још и елегантне корице за сваку свеску кад се која књига

сврши. — Но да то све пође Задрузи за руком треба још одзив од 4000 претплатника. Она се томе нада. Изађе ли број на 7000 претпл., *Забавник* ће излазити у мјесечним свескама те би за исту цијену претплатник добивао годишње мјесто 72 табака 100-120.

Ми ову лијепу намјеру дичне Задруге биљежимо с поштовањем; а свијем љубитељима лијепе књиге препоручујемо *Забавник* најусрдније. — Да још и то додамо: уза свако дјело иде још и опширнији предговор о животу и дјелима сваког књижевника чије се дјело уноси у Забавник, што је веома умјесно.

Припрема за рад у основној школи. Написао *Ј. Миодраговић*, проф. учит. школе. Београд. 1897. Цијена 1.50, укоричено 2 динара. За почетнике учитеље ова ће књига бити велика потпора.

Примисмо на приказ:

Први потези. Песме и проза *Ђорђа Ц. Стаменковића*. Ниш. Штампарија Ђ. Мунца 1897. Цијена?

Први су потези — први потези, са свијем својствима почетничког посла. Од свих махана, једна им је највећа: што су уопће хитали прије свог времена у свијет и то још у засебној књизи. Да не бјеше тога, ми не бисмо ништа изгубили, а писцу би било много боље.

Хришћански брак, што га је написао г. *архимандрит Н. Дучић*, примили смо на приказ са благодарношћу. Штампана је Биограду, у Државној Штампарији 1898. год. Износи 81 стр. 8° а стаје 1 динар. Књига је јамачно наше најбоље дјело о питањима хришћанског брака, те ће добро доћи свима нашијем свештеницима. Награђена је по одлуци *Архијерејског Сабора* са 300 динара. То јој је најљепша препорука.

Рентгенови зраци (фотографија невидљивог) извео *Јеленко Михаиловић*, професор. (Из „Дела"). Биоград 1897.

Комете, падалице и метеори, популарни критички преглед писања о пропасти земље (са 10 слика у тексту) средио *Јеленко Михаиловић*, проф. I. беогр. гимн. Биоград 1896.

Фалбови критички дани, метеоролошко разматрање од проф. *Јеленка Михаиловића*, асистента опсерваторије Велике Школе. (Отштампано из „Дела") Биоград 1897.

Хрватска

Vjekoslav Klaić: **Bribirski knezovi** od plemena Šubić do god. 1347. — 8° str. 176. Cijena 1 for. 20 novč.

Познати хрватски историчар описује овдје славну историју историјског племена Шубића, којег домовина бјеше Далмација а завичај Брибир, у Брибирској жупи на ријеци Крки; а који су постали у 12. вијеку и феудални кнезови, кад им је угарски краљ даровао брибирску жупу са свијем градовима. Говори се ту и о бану Павлу I. који је постао скоро независан владалац у Хрватској и неком дијелу Далмације, кад се већ брибирско кнештво бјеше осилило за владе потоњих владалаца из лозе Арпадове. Најпослије је ту њихово губљење Острвице и добијање Зрина, „у словенској земљи." Писац је у овој књизи, у интересантним потезима, изнио један знаменит дио повјеснице свога народа.

Filip Davidović-Marušić: **Trnje i cvijeće** (1892—1898). U Zlatnom Pragu. Tiskom E. Stevina. Vlast. Nakladom. 1898. Cijena 60 nč.

Словеначка

Slovenske narodne pesmi. Uredii dr. K. Strekelj. III. snopić Str. 393-59. (Knjige *Matice Slovenske* za 1. 1897. Cena?

СТРАНА

Француска

La Serbie et les Serbes. Ангело де Губернатис, члан Српске Академије Наука у Биограду, написао је књигу под горњим натписом. Изишла је у Фиоренцији на француском језику а има 326 стр.

Змајовина Видосава Бранковић у француском пријеводу. — Париски илустровани часопис Le Monde Moderne, који је прије двије године донио један симпатичан чланак о Црној Гори, штампао је у прошлогодишњој септембарској свесци (бр. 33., стр. 4111) у француском пријеводу лијепу и једину умјетничку приповијетку нашег омиљеног Змајове, *Видосаву Бранковићеву*. Преводилац је те приповијетке Рус, Е. Хајперан-Кашински, који често упознаје француску публику са стварима из словенског свијета. Приповијетка је пропраћена једном дужом биљешком о пјеснику и његовим главнијим дјелима. Ту је и пошљедња слика пјесникова (иста као и она у лањској *Босанској Вили*) и још неколико композиција од неке госпођице Lecomte, које су ваљале да представе неколико сцена из саме приповијетке, али не са много успјеха и тачности. Ово је, у колико је нама познато, први рад Змајовин у француском пријеводу. Пријевод је, узев у опће, прилично тачан и чита се са оним истим уживањем као и српски оригинал. **Н.**

Афоризми краљице Наталије. La Revue Idéaliste у овогодишњој јануарској свесци донијела је неколико афоризама из пера узвишене мајке краља Србије са вјерном копијом њеног потписа. Овај је часопис покренут у филантропској сврси, као што му и само име казује, и међу својим сарадницима броји највиђеније француске књижевнике.

Бугарски роман преведен у Француза. — Париска књижара *Фламарион* издала је крајем прошле године у француском пријеводу *Под иго-то*, роман познатог бугарског књижевника и данашњег министра просвјете, Вазова. Исти роман, у коме се дирљиво слика мучан живот бугарскога народа у ропству и

борби за ослобођење, преведен на више страних језика, да га је критика и публика поздравила са великим одушевљењем. Надамо, да ћемо га у скоро добити и у српском преводу.

L' Orient, par Théophile Gautier Paris, Chorphendier, 1884. 2. књ. на 12. стр.

Представљајући пре неког времена ово интересно дјело преминулог француског књижевника Теофила Готије, где су сакупљени његови разни чланци и биљешке о Истоку, што их је написао по разним листовима, напиши смо у I. књизи, стр. 21., на чланак: *Дунав и дунавско становништво по етнографским акварелима Th. Valerio*, где се живо и пјеснички описују нарочито наши српски крајеви. Th. Valerio је био послат за прије источних ратова од стране француског министарства просвете у ове крајеве у научној и умјетничкој мисији и он је тада пропутовао Хрватску, Босну и Херцеговину, Црну Гору, Стару Србију, Србију и Мађарску. Са тога путовања оставио је неколико изврсних акварела, слика, где је сликано наше најкарактеристичније типове. Ми смо прошлог љета видјели у музеју вароши Ансу-ја (главно мјесто департмана Високе Савојске у Француској) готово потпуну збирку тих акварела и што нас је пријатно изненадило, испод сваке слике забиљежена су имена дотичних личности, које је умјетник сликао. Неке од тих слика репродуциране су у нас, ако се не варамо, у нашим илустрованим календарима од осамдесетих година. Н.

Енглеска

Србија, рај сиромашна човјека. — Један пријатељ Срба, син Албиона, који је прије двије године пропутовао Србију уздуж и попријеко и са тога путовања написао један низ писама у најчешћим енглеским листовима, (та је писма превођена на српски Никола С. Јовановић — Американац), штампао је крајем 1897. године дјело: Servie, the poor man's Paradise *(Србија, рај сиромашна човјека)*. Предговор те књиге доноси су многа српски листови прије но што је она угледала свијета, али кад је дјело изашло из штампе, по изјављивању наших листова, забрањено је за Србију због многих неистина и клевета, којима, како вели, књига ово дјело. Ми напомињемо, да би била дужност наших листова, што плаше у аустро-угарској монархији, да прегледају ову књигу и да нам кажу у најкраћим потезима њен садржај. Нама нагледа непојмљиво и загонетно, за један и исти човјек, који је онако лијепо и симпатично писао о Србији, могао оклеветати ту земљу пред оном публиком, пред којом ју је фалио прије кратког времена!... Откуда, боже, наједном та чудна промјена!? . . . Н.

Италијанска

I Nomi Locali ed' elemento slavo in Friuli del prof. Francesco Musani. Firenze 1898. Typographia M. Ricci.

Једно дјело о италијанским новцима. Италијански напредњаци пријестола штампаће ускоро о своме трошку, једно илустровано дјело, где ће бити facsimilé, вјерних копија свих новаца што се до данас исковаше у Италији. У овоме га је послу потпомагала кнегиња неапуљска, наша дична Српкиња Јелена, која исто тако већ од дужег времена прикупља и истражује словенске новце а њена је збирка, кажу, врло богата. Краљ Неапуљски, Виктор-Емануило је одличан нумизматичар; он је предсједник *Италијанског Нумизматичког Друштва*, које је прије краткога времена једногласно изабрало за свога редовног члана и кнегињицу Јелену.

Разно

Педесетогодишњицу књижевног рада Јована Сундечића, српског пјесника, прославиће нарочити одбор четрнаестога дана 9. (18). априла о. г. у Котору, где ће у част слављеника, између осталог, држати у вече на дан славе Свечану Академију са играном у градској кафани. Дан прославе Сундечићеног књиж. рада, биће свакако дан израза најтоплије љубави народне према своме родољубивом пјеснику, чијих свијех педесет година биће принесено на олтар братске узајамности српског народа међ собом, и љубави и слоге једноплеменске браће Срба и Хрвата поваосо. Нека је част и слава личноме старини пјеснику српског народа!

Највећи српски добротвор у Минхену у Баварској умрло је у свом двору *Великиџ М. Тодоровић*, завичајни син пок. кнеза Михаила, који је све своје имање у вриједности 2,000.000 дин. оставио Краљевини Србији за њене просвјетне циљеве. То имање већином је у Румунији гдје има 132.000 рала саме земље, а свијем ће управљати Државни Савјет. Покојник је постао до сада највећи добротвор српске народа. Слава му!

ЧИТУЉА

Милутин Гарашанин, пуковар и књижевник српски, вишегодишњи заступник Србије код европскијех двореа, неколајшки министар спољнијех послова, министар унутрашњијех послова, министар предсједник и предсједник народне скупштине, чувени бесједник српски, умрло је овог мјесеца у Паризу у достојанству посланика Србије. Тијело његово пренесено је у Србију о државном трошку и сахрањено на највећанији начин.

Слава му и вјечан спомен!

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А МЈЕСЕЦ ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАЊУ ГОДИШЊ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИШЊ ФОР. 2.— ЗА ЋАЦИ НА ЧИТАЊУ ГОДИШЊ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљежење.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 30. АПРИЛА 1898. Бр. 4.

Бранку

ао поток кроз травицу меку
Твоја пјесма умильно се креће,
Па ме њиха дивотнијем санком
И мирише к'о планинско цв'јеће.

О дивно ли твоја пјесма звони!
Дивно ли ме осваја и блажи!
С њом ми душа крили се и диже,
Па свјетове надземаљске тражи.

Са усхитом ја у јави видим
Твојих снова остварена јата:
О, где Коло једнокрпне браће —
Братска рука, братску руку хвата!...

Мостар.

Нуруд'дин Ибиша Хаџер.

Ариф-бег и Стамболка

1. Тутовање

Ашик стадох, вала, била,
Аман, џанум, аман!
На твоје вење црне, ћеман[1]) —
Вај бана!

Дај да љубим зумбул-очи,
Аман, џанум, аман!
И мек кадмак,[2]) бели ћердан[3]) —
Вај бана!

На ћердану црни мла̑деж,
Аман, џанум, аман!
Да умрем, леле, дође земан —
Вај бана!

[1]) Извиђење
[2]) Подвољак.
[3]) Грло.

Оф кадуно, дилбер коно,
Аман, џанум, аман!
Уздишем, јадан; све ми заман —
Вај бана!

Хич не хајеш што умирем!
Аман, џанс'з,[4]) аман!...
Под грлом твојим гроб ми таман —
Вај бана!

2. Претња

Доћи ћу ти под пенџере,
Хоћу, иншала'!
Када месец, ханум, џанум,
Најлепше сја:

Узвикнућу да те волим,
Хоћу, иншала'!
Нека дозна бej-ефенди
Шта теглим ја,

И за татли-шефталију.[5])
Хоћу, иншала'!
Казаћу му, крити нећу,
Кадуно зла!

За осмејке и уздахе,
Хоћу иншала'!
Белолико, Стамболико,
Све нека зна!

3. Питање

Пошто ниси миловала
Деликанли завалију,
Оф тако ти вере твоје,
Што му пружи шефталију?!...

Две три сам ти прошаптао,
Много сам се радовао,
А и шта бих друго знао?

Тутањем се одобрава,
Севдах њиме обећава —
Свако знаде и ти знај.

Ако ли си ово знала,
Што си јуче оћутала,
А данас се покајала? —
Вај!...

4. Молба

Оф не певај, Ариф-беже!
Не пој ми, не!
А, ефенд'м! аман, аман —
Jā!

Не говори о мом лицу!
Не збори, не!
А, ефенд'м! аман, аман —
Jā!

Нек' не дозна бej-ефенди!
Нек' не зна, не!
А, ефенд'м! аман, аман —
Jā!

Нит' ме плаши, кузум комжи!
Не плаши, не!
А, ефенд'м! аман, аман —
Jā!

Велики си ојнак[6]) био,
Зато си ме преварио,
Шефталију измамио.
Како сам се разабрала,
Одмах сам се покајала,
Пишман стала
Jā.

Ниш. **Јелена.**

[4]) Бездушница.
[5]) Бресква; у песми: пољубац, (у Нишу: лице, образи.)
[6]) Играч; фиг.: неставан, несталан.

Занатска посла

— Књижевна козерија —

— Марко Цар —

Да се књижевнијем послом у Срба није још нико обогатио, то је познато и вранцима, који у ово топло доба године ашикују по дудовијем стаблима; али, има опет младијех људи, који то не знају, те који — најивнији у томе од заљубљених врабаца — мисле још једнако да је корисније ковати криве стихове но криве новце, и да се боље исплаћује хватати замчицом слике (риме) него ли тумараће псе. Изгледа чисто, као да ти људи нијесу увидјели, како у нас Срба пјесник, приповједач и критичар може да буде сваки дангубник, који није кадар да се другом послу ода; сваки несрећник, који није дотјеран да постане пеливан, пандур, звонар или што слично.

Мени је позната из искуства жалосна обмана, која младе људе одвраћа, још на прагу живота, од озбиљнијега и корисниjега посла, и у њима постиче нездраву и неславну манију да своја „сочинења“ издају штампом, кад би им много славније и лакше и беријетније било да обрађују земљу, да шију обуће, да продају жижице, па чак и да народ заступају у политичким саборима, но што се одају најном занату српскијех новелиста и стихотвораца.

Јер, прије свега, једно треба добро утувити: у нас нема читалачке публике.

Кад смо се поштено намучили, те једну књигу ма и највећом савјесношћу написали и у свијет турили; кад је ту књигу предусрела добродошлица и испратило једнодушно признање нашијех, зовимо их тако, књижевнијех листова; након свега тога „сјајнога успјеха“, право је чудо и ријетка срећа, ако се од те књиге широм васколикога Српства протури до 500 еказемплара!

Кад све у рачун узмемо, наћи ћемо да су књигу највише читали новинари, који су је од издавача добили „на приказ“, и онда сачинитељеви пријатељи, гдјекоји гимназијалац и можда који докони свештеник. Ја сам имао прилике да упознам мноштво образованих, имућних, у сваком погледу честитих Срба, који су ми у звијезде ковали пјесме Војислављеве или приповиједке Матавуљеве, а овамо сам извјесно знао да им је од тијех аутора познато само оно неколико пјесама или прича, што их бијаху прочитали у *Стражилову* или *Јавору*, случајно нађеном на столу какве читаонице. Па није, вала, ни у осталијем крајевима Српства, тако риједак случај оног далматинског суна, који ће једног свједока, што се у неком преслушању позиваше на једну познату Љубишину реченицу, сасвим озбиљно упитати: А ко је, молим вас, тај господин Љубиша?

*

У нас Срба оно мало њих, који имају воље за читање, читају — политичке новине. Што се књига тиче, у нас најбоље пролазе преводи (зовимо их тако) страних романа. Ко хоће да се о томе увјери, нек упита било којег српског издавача, колико је еказемплара најбољег зборника српскијех приповједака или пјесама про-

дао, те ће му доћи, ако је књижевник српски, да од муке поцрвени.

Еле, ја се не устежем казати да су томе жалосном факту највише криви наши књижевни листови, који не само да нијесу оно што би морали бити — родитељи јавног морала у књижевности, катедре за ширење књижевна укуса — него су они први, који иду на руку публици у њеним неблагодарним пожудама, те јој по најчешће преводе оно од чега би највише имали њен желудац да штеде.

Али ме ти српски књижевни листови могу кашто да наљуте!

Ја сам толико пута кушао да се домислим основној мисли, којом се њихови уредници руководе, па сам кушао да уђем у траг и обрасцу, што им је пред очима лебдио, кад су своје листове покретали; али морам исповједити да ми је правац тијех листова остао увијек загонетан, а њиховом моделу не могох нигдје да нађем трага, него једино у браће Хрвата, а то је као рећи у нашој истој родбини.

Узмите у руку који вам драго наш живи или јуче упокојени књижевни лист, па ако ту не нађете, по садржају и распореду, грађу за какав илустровани алманах, биће право чудо. Поред облигатних стихова на првој страници, долази „оригинална" причица (коју треба свагда у крупно штампати, па ма макар не вриједила ни оне хартије, на којој је штампана); за причом долазе опет стихови, затим превод каквог страног романа, који се „наставља" по сву божју годину; онда какав чланак из физике, медицине или астрономије, и — dulcis in fundo — неизбјежне „сваштице" о животу гусака, о истраживању сјеверног пола или о изуму каквог новог „мидера".

То вам је обични тип српског књижевног листа.

Ви, који сте пратећи туђе литературе, завољели сасвим друкчији тип књижевна листа, а створили себи сасвим други појам о његову задатку, ви ћете валда рећи: откуд физика и у опште чиста знаност у књижевном зборнику? Откуд у њему све оне утилитарне ситнице, кад нам је Бог дао толико календара и календарчића, кад имамо толико политичких листова, који су и тако на муци, чиме ће да своје ступце испуне?

Па ћете, за цијело, додати не мањим правом, не мањим чуђењем: а куд се у тијем листовима дијева критика? Како се у њима гаји књижевни укус?

Критика! Књижевни укус! Не питајте за њих; то су предмети, који с времена на вријеме тек замјењују „сваштице"; а замјењу их тако најно, да човјек мора кашто да жали — гуске и мидере.

Оно се, додуше, био о трагу двије године појавио у Биограду један књижевни лист, који је хтио да то буде збиљски, рецимо: књижевни лист по западњачку. Али му у српској књижевној републици, или, боље рекавши, анархији, не би суђено да битише ни годину дана. Пошто је тај лист са уводног мјеста био прогнао пјесме и новеле, и редовно на њему расправљао какво питање из књижевности, филологије, историје и филозофије; пошто је тај настрани лист српске писне оцјењивао према њиховој стварној вриједности, а без икаквог обзира на њихов приватни положај — то се на њ скоро обори читава олуја псовака и грдња, коју не би могуће стишати, док му не дођоше главе.

Тај се лист — без примјера у српској књижевности — звао *Сри-*

ски Преглед а уредник му бјеше познати „иконокласт“ Др. Љуба Недић.

Дакле: ако још нијесмо могли да створимо праве читалачке публике, томе је крив погријешени правац наших књижевних листова, а друго оскудица праве критике, која је у нас још у повоју и једва се може казати да је има.

У предговору ка својој књизи *Из новије српске лирике* оцртао нам је Недић врло њешто дојакошње еволуције српске критике, те нам приказа типове критичарâ, који су досле српски књижевни укус редили. Ту најприје видимо критичара „по методи коњичких скокова“, који своје рецензије саставља као мајстор мозајичар, везујући међу собом цитате из дјелâ које „критикује“; затим долази критичар „природни“ (нека врста сентименталног субјективисте) и најзад имамо критичара „утилитарца“, којему је у нас родоначелник био Светозар Марковић.

Али је биоградски професор у своме прегледу заборавио четврту врсту критичарâ, наиме критичаре незналице, који су у нас најобичнији, а дијеле се у двије велике групе: у прву спадају критичари, који с незнања сувише њуте, а у другу долазе они, који с истога узрока сувише брбљају. Критичар прве групе је обично уредник каквих политичких новина. Он, додуше, књижевне радове никад не чита, али зато увијек препоручује да их читају други; њему је доста кад је споменуо натпис књиге, и њезина писца (ако његовој странци припада) похвалио са неколико ријечи. За дуже анализе њему не достаје времена; та он има да пише уводне чланке, политичке прегледе, и да одговара на јучерашње нападаје свога колеге из противног табора и т. д., па камо му још времена за читање књига? Све што се с разлогом може од њега захтијевати, јесте то: да у свој лист пренесе штогод из књиге, коју приказује, и он то, заиста, понекад и учини и — госп. писац може бити задовољан.*)

Други критичар — критичар брбљавац — „предава“ обично у књижевнијем листовима, и он је у нас Србâ, уз горњег свог друга, како рекох, најобичнији. Тај вам чово спада у велику породицу несваћених генија, које је неспособност да сами што створе одгурнула у критичаре; њега љуто мучи манија докторисања; о чем год писао, ма о чем говорио, он осјећа увијек неодољиву потребу да некога поучава, да кроји начела и теорије, и да у писцу — о којем се бави — гледа увијек свога ђака. Истина, тај критичар свезналица говори понајвише о стварима, које не зна, или које је истом научио из лексикона, али што зато? Читаоци су „добричине“ и вјерују увијек ономе, који се ваљаније размеће својим знањем; ономе, који са троношца своје катедратске висине говори језиком, што се мање разумије.

А пошто је овај тип критичара — кажимо још једном — у нас најобичнији, није чудо што је у нашем свијету критика добила исто значење, што и „тражење мана“ и што се критичар у нас сматра као намргођен педагог, који поправља задатке.

Мало ко помишља, е критика може с мањијем правом значити *цензура*, него ли правда значи *осуда!*

* Мени је познат један критичар (уредник је једног политичког листа), који се увијек жали, е српски књижевници много пишу. Тако ће он једном у велике похвалити пјесме А. Шантића, али се једно пожалити, што Алекса своје пјесме — штампа. „Пјесме су, вели, изврсне, али би смо му препоручили да мање пјева“. А зашто, један брате, ако су пјесме *изврсне?* То нам г. критичар не каже.

Српска публика — видјели смо већ — покрај свију нашијех матица и књижевнијех задруга, врло мало чита; а ако што чита, то нијесу заиста оне књиге, које су с вишом муком састављене. О таковим књигама она се задовољава да чује суд својих критичара, а пошто знамо како се — у средњу руку — у нас критика пише (изузетака има, али су ријетки), лако је увидјети колико така критика доприноси ширењу књижевна укуса и у опште љубави за књигом у народу.

*

Кад све скупа узмемо, критика се у нас слабо гаји, те она слабо и дјелује. Слабо се гаји, јер се најчешће њом баве људи, који нијесу кадри да јој схвате правог задатка, ни благотворног утицаја; слабо дјелује, јер се писци не обзиру више ни на оне критичаре, који свој посао врше савјесно, него сипљу и даље својим бљутавим стиховима и својим несланим прозама, на велику штету књижевног угледа и књижевног пазара.

С тога би данас човјек, који би вољан био да штогод користи књижевности, морао одлучно устати против надутих а празноглавих критичара, јер се без тога не можемо надати никаквом књижевном напретку. На то би имали обратити пажњу сви наши озбиљнији људи, ако им је заиста на срцу српска просвјета, као што кажу да јесте. Чувени талијански пјесник *Carducci* рекао је једном, у часу зловоље, да је сваки недорасли дјечак, који се одаје стихотворству, достојан презрења, и да би они, који га у томе соколе, имали одговарати пред казненијем закоником. Ово исто би се и још већијем правом могли казати за недорасле критичаре и, још већма, за критичаре шарлатане.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

У КРЧМИ

На дан несрећне пољске револуције

— Ленау —

Разлеже се звек пехара
И весела песма бруји;
А мећава чуда ствара,
По пољима страшно хуји,
У коштац се с ветром хвата
И засипље снегом врата.

Доле пехар! нек' се смрви!
Браћо, пољем љута зима
Леди капи пољске крви;
И по славним гробовима,
Где нам задња лежи нада,
Грубу игру вије сада!

А лешеве снег покрива
И јуначке мртве груди,
Да их гавран не подрива —
На срамоту живих људи,
Ал' у стању тај снег није
Грозне боле да покрије!

Кад запева шева лака
У жалосном пољу томе,
Кад од топлог ружа зрака
У пупољку прсне своме —
И проклетства древна ова
Зјапити ће без покрова!

И јуначке сне ће раке
Страшно зинут' испод леда,
А из њих ће у облаке
Покуљати срам и беда,
А за црним димом срама
Освета ће пламтет' нама!

Вернсхофен, 1898.

Божа Св. Николајевић

Разорено гнијездо

— Приповиједка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(наставак)

VIII.

Мало по мало, па се примаче и зима. Студени вјетар духнуо би кад и када поред обала Неретве и стари јарани нијесу могли више да сједе у омиљеној башчи, него почеше да се састају у малој, Јусуф-агиној оџаклији. То је била омања соба са рапавим дуваровима и исцрвоточеном шишом.[1]) На једноме дувару био је назидан оџак, који је изгледао, као предња половина огромнога феса, што му је врх доватио до шише, а крајеви се прилијепили уз дувар. Под њим је мало огњиште, на коме је Јусуф-ага наложио ватру, која час слабије час јаче гори и пуцкара, освјетљујући собу и расипљући мале, ситне варнице по њој... Уз ватру је сада прислоњен кахвени ибрик, а око њега поредани бијели филџани.

Јусуф-ага сједио је обично близу оџака сваки час гуркајући у ватру, а око њега сједили су остали.

— Мени се чини, да се нешто куха, — поче Јусуф-ага замишљено, кад су се састали неколико дана касније по Алијином доласку.

— Млађарија се помамила, — вели Мемиш-ага.

— Није се она помамила, вего их буни онај Муј-агин, — дочека Махмут-ага.

Муј-ага дотле бијаше оборио главу, а тад је уједанпут диже:

— Зар Алија? — запита.

— Јес' баш Алија! Он ти је поч'о да прича некаква чудеса, па завртио мозак млађарији. Па, ето, сад је диг'о грају и на везире и на све Османлије, к'о нико . . .

— Ама није зар баш све тако? — пита Муј-ага опет, а отворио уста од чуда.

— Тако је и никако више! Он виче на свакога, ко није к'о и он . . . Вели: да је само Хусејин-капетан био поштен, и сви други непоштени и неваљали . . .

— И ја сам тако чуо, — додаде Салих-ага.

— И тако смо сви непоштени и муртати,[2]) који смо се бйли са Хусејин-капетаном, — рече и Јусуф-ага.

А Муј-ага не може ни ријечи да проговори. Запањио се човјек, па их само гледа и чуди се. И он све лијепо слуша и то не у сну, него на јави: да је његов Алија бунџија и да свога рођеног оца назива муртатом, јер је и он (Муј-ага) био против Хусејин-капетана . . . Ово га чисто порази, па и ако није могао потпуно све да вјерује, ипак нити је хтио, нити је смио да га сада брани.

Махмут-ага је то примијетио, па хтједе на њему да се йскали за увреду, коју му је прије Алија нанио, те настави:

— Он мисли, да је најпаметнији у свиту . . . Ама јок! . . . И ми имамо главе; нисмо ни ми хајван . . . Казаћемо ми њему жестоко ко смо, па му други пут неће падат' на памет да диже нос више, нег' што му треба . . .

[1]) Таваницом.

[2]) Издајице.

— Тако је, — потврди Салих-ага.

— Ми ћемо и опет липо са Османлијама, а ко не бегенише, ено му дуварова, па нек удара главом о њи'...

— Тако је! — рекоше готово сви.

Махмут-ага поносно диже главу, а Јусуф-ага се окрену Муј-аги.

— Кажи ти њему, да се окани ћоротиње, па нек' гледа свој пос'о . . . Стари знаду шта раде, а он је још млад и зелен . . .

— Казаћу му, — проговори Муј-ага полугласно, а од јада готово да му сузе на очи ударе. Хтједе да устане, па да одмах иде, али се опет уздржа, мислећи, да ће то бити срамота. Због тога остаде још мало, ма да и даље није могао ријечи проговорити . . . Напротив Махмут-ага је све више и више говорио, те изгледаше, да је особито уживао у томе, што је свога јарана могао толико пецкати.

Ибрахим-бег је, међутим, често обилазио лијепу Емину. Одлазио јој је на врата и с њоме разговарао дуго и дуго. Онако лијеп и слаткорјек очарао је дјевојку и она га је заволила од срца, онако, како само једна чиста, њежна и млада дјевојка може волјети. Она је желила, да је вазда с њиме и било јој је врло криво, кад год би се с њиме морала растајати. А ако би прошао кад и кад дан или два, па да јој не дође, онда просто није знала, шта ради . . . Тад је била необично зловољна и ако је што радила, радила је као преко воље. Одговарала није на питања ни самоме Махмут-аги, обично се изговарајући, како је боли глава. То је често пута ожалостило и у бригу бацило њежнога оца и ма колико се мучио, да пронађе праву бољку њезину, никад му није пошло за руком.

Тек кад би Ибрахим-бег дошао и проговорио јој неколико ријечи, она би се и опет развеселила и постала ведра и разговорна. Тад је била најсличнија несташној дјеверици, како је Махмут-ага често називаше.

А Ибрахим-бег јој је знао красно говорити, нарочито о Стамболу и о Стамболском животу.

— Хоћеш ли поћ' за ме? — питао је он.

— Хоћу, — одговорила би она без икаква устезања или промишљања.

— Липо ћемо ти ми живит' — вели он, — отићемо одмах у Стамбол, а тамо ти ја имам кућу као град . . . Па какве ли су собе! . . . Све високе и широке са шареним дуваровима . . . По њима су прострти фини ћилимови из Перзије, а наоколо шилте све од саме кадифе, па златом извезене, и велике шарене серџаде . . . И ту ћеш ти сйдити, а ја ћу ти купити неколике робиње, па нек' те дворе и пазе к'о султанију.

Емина је заносно слушала, а он је настављао не прекидајући ју:

— Па имам фине пајтоне,*) са два бисна ћогата, па кад ти је ћеиф, а ти хајде, па се возај по Стамболу . . . Даћу ти и пара колико хоћеш, па купуј шта хоћеш . . . Купи хаљине, ако хоћеш, од самога стампогледа, па ти никад ни ријчи нећу проговорити . . . .

— Ја најволим од свиле, — упаде Емина.

— Па добро, ето баш од свиле . . . Ама само да знадеш, како ћемо осим тога живит'! . . . Дођем ја у акшам дома, а ти ме липо дочекаш, па се загрлимо и пољубимо, а онда одмах у башчу . . . Ту ћемо сйдити, у башчи, једно покрај другога, па ћемо гледати, како удара вода из шедрвана

*) Кочије.

и слушати, како пйвају стамболски бумбули.

Емина је све то више падала у слатки занос и када би се Ибрахим-бег удаљио, она је стајала и дуго мислила о свеме . . . Затим би отишла у башчу и, на прохладном вјетру, сједећи испод онако огољелог дрвећа, сањала је о Стамболу . . . Чинило јој се, као да сједи у оним финим собама, на мехкој шилти . . . па као да се воза у пајтонима . . . и најпошље како сједи поред шедрвана, грлећи Ибрахим-бега. Љепшега живота одиста ни замислити није могла, а камо ли уживати га. И, чини јој се, да би јој тада довољно било само годину дана да проживи, па да одмах умре . . . Али ко би још у таким часовима мислио о смрти!

— Та живићу ја, живићу, па ће ми и мало и велико завидејти на томе . . .

Тако је сама у себи говорила и желила, да то буде што прије, пошто нема ништа горе од многог чекања.

IX.

Освануло је прво зимско јутро, па одмах необично. Студен вјетар попухива, да се срце смрзне . . . Небо се намрачило и, као ситно перје, по кадкада зайверају по неколико сњежних пахуљица, падају на суху земљу и одмах се топе. Испод малене стрехе згурило се неколико врабаца, па циче а не цвркућу. На комшинском ђубрету дере се стар и бунован пијевац, лупнувши крилима и отегнувши вратом. На високој шандуди пуцкарају сухе гране, а испод њих обилази мршави гаров, отромбољених ушију и подвијена репа, па и он тужно завија . . . Све је некако тужно, све суморно и баш ни од куда весела гласа ни јава . . .

Стари Муј-ага, такођер тужан, савио се у својој соби, а крај њега Дуда. Алија сједи мало подаље, наднио руке над дагару, па се грије. Муј-ага кашљуцну неколико пута, па најпошље тужно-жалостивно поче:

— Окани се, Алија, ђоротиње. Немој и ти бит' мимо свит . . . Видиш, људи ми у образ ударају севет[1]) тебе, па сад не могу да им у очи погледам.

— А што? — запита Алија. — Зар су они бољи од тебе? Знам ја њих добро . . . У њих је срамота, што ја радим, а није срамота да лажу онако к'о Махмут-ага . . . Ја знам, шта радим . . .

— Ама макар што знаш, дина ти, немој сад да буде севет тебе кијамет, кад можемо живит' к'о што смо и до сад живили . .

— До сад се могло, ама сад се више не може . . . Треба и ми да прогледамо очима и да кажемо ко смо. Нисмо ми раја, па да све слушамо . . .

— А шта нам смета кад слушамо? Нико те не изгони из вйре, нит' ти држи сабљу над главом . . . Шути и гледај, па ћеш бит' миран од свакога . .

Алија се осмјехну.

— Мислите ли баш сви тако?

— Мислимо, а да не мислимо, не бисмо ни говорили. У нас старих све је 'вако било, па је било и хајирли, а ви млади све хоћете да преврнете наопако.

— Нећемо ми наопако, него како је право.

Муј-ага се жестоко закашља, па опет настави:

— Гоните ви лисицу, па ћете истирати вука . . . А шта вам је криво? . . . Криве су вам Османлије . . . А зар они нису Турци к'о и ми . . .

[1]) Ради.

— Баш они мисле, да су бољи и баскинлији од нас . . . Ама видићемо ми све.

— Видићемо, — рече и Мујага и учини му се, да је за данас доста говорио. Кашаљ га је готово сваки час пресијецао у говору, па му је и то сметало . . . Пошто се, дакле, изговорио, погледа значајно у Дуду, која је мирно слушала њихов разговор, а да ни ријечи проговорила није, као да је се ништа и не тиче. „Кад мушкадија говоре, жене нека шуте“ тако је она обично говорила, па тако најрадије и творила. Истина, по каткад би, као и свака друга жена по мало и забасала, али је ипак вјешто знала да заглади и поправи. Дакле потпуно дошљедна сама себи, она ни сада проговорила није, кад је Мујага погледао, а на томе се све и свршило.

Алија није могао, а да свој разговор са оцем не исприча друговима.

— Ја, — рече, — и сад ће они, да ме назову свакаквим.

— То је ситно! — рече Ђулага, који већ бијаше отпао од Ибрахимбега, — ама још хоће да кажу, да си ти к'о Влах, па да и не гледаш на нашу виру.

Алија се насмија.

— Знао сам ја за то, — рече, — они ће и још грђе говорити . . . Ама видићете, како ћу се ја показати . . . Ето, шуђур Алаху, има још дана пред нама, па ћемо се познат' . . .

— И треба да се познаш! — дочека неко . . . Баш им лино кажи, да си бољи и поштенији од онога њиховог бега, што не бегенише свакоме ни „сабала хајиросум.“

Чим се спомену бегово име, Алија плану:

— Стућу ја рогове њему, тако ми Алаха! И не био ја Турчин него Француз, ако га не искадим из Мостара . . Он ми се баш испео ев' овди . .

То рече и куцну се руком у врх главе.

— Искадићемо га сви, — дочека Ђулага. — Ето, сад се врзе окô Махмут-агиних врата, па хоће да нам испред носа узме најлиповију дивојку . . .

— Неће, валахи, док је главе на намакарце! — гракнуше неки.

Алија није познавао Емине, нити јој је икада на врата дошао, јер како се омразио са Махмут-агом, није хтио ни да му покрај куће прође. Али он прије није знао ни то, да је Ибрајим-бег бацио око на њу.

— Аха! — узвикну он сада, ударивши се руком по кољену, — с тога ли, бива, Махмут-ага брани Османлије!.. Баш ваља, кад и то знадем . . . Бêзбели и зет умије добро полагивати, па су им се због тога пољубиле звизде . . .

У томе тренутку осу се читава киша псовка и грдња на Ибрахимбега и Махмут-агу и ни један није имао довољно ријечи, да своју мржњу искали како ваља. Неки су били вољни и да се бију, те су пријетили: „да ће бити чуда, какво се још нигди чуло није“ и да ће „закукати бегова мајка.“

Но Алија се није само овим задовољио. Пошто је пустио, да се сваки изговори колико може, тад је опет он почео говорити.

— Знате ли шта? — рече. — Хајдете, да још нешто учинимо! Који гођ неће као и ми и који брани бега и његове, — да му не називамо ни „сабаха“ ни „селама“ . . . Хоћете ли?

— Хоћемо! — гракнуше сви.

— То ће им бит' тешко, — рече опет Алија, па ће се свакако приклонити уз нас . . . А бега дй видимо, да пљунемо за њим.

— Хоћемо.

— Нећемо с њим ни у једну берберницу, ни у једну кахву ни нигди, осим у џамију.

— Не ћемо.

— Е тако! — викну Алија и весело куцну по рамену најближег јарана поред себе, па по томе запјева колико га грло доноси.

И за час заори се пјесма из свију грла, која, стапајући се са јецавим звуцима ситних шаргија, разлијегаше се кроз читаву махалу и губљаше се у даљини . . . Много их је било, који се тој пјесми искрено одазваше, а било их је, који су зачепљали уши и изговорили најружније псовке.

Е, али такав је свијет!

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Братија

(Мотиви из једне немачке песме)

Виноград је род понео,
Грожђе зрело — биће вина!
Још благослов Богу треба —
Е, тако је од старина

Скупила се сва братија
И игуман с њима стари,
Да свештају плод узрели,
Богу да се благодари.

„Нек' игуман први почне! —"
Око њега сви су стали.
Али збуњен старац рече:
„Немам требник, он ми фали!"

„Па зато вас, браћо, молим:
Има л' когод свој да даде? —"
Извршише све џепове:
Ни један га не имаде! . . . .

„Ништ' не чини," отац збори —
„Нек' опрости Господ свети.
„И овако, без требника,
„Хвалу ћемо ми принети . . ."

Кад за софром после беху,
Жеђ је расла врло јако;
Образи се црвенили
И носеви исто тако.

Тад игуман вес'о рече;
„Оног старог вина 'амо! —"
Донесоше пуно флаша,
Отворити треба само.

„Отварач нам још'те треба.
„Има ли га ко при себи? —"
Свак по један у вис диже:
— Имамо га! — како не би?! —

Божа Св. Николајевић

Београд, 1894.

О ОБОЖАВАЊУ ОГЊА И ОГЊИШТА

Извадак из: **Упоредне Старославенске Митологије**, *с обзиром на народне обичаје и старе народне пјесме.*

— **Др. Никола Гржетић** —

(наставак)

Како видјесмо и стари су Инђани славили свога бика *Пасху.*[1]) Они су га пасли у храмовима као Мисирци свога *Епафа* (Аписа). У прољеће водили су га Браманци од куће до куће — попут Мисираца — а људи би врискали од силне радости кад би га опазили. У знак поштовања, дизали би обје руке пред чело, а кад би им се приближио, тад би се дотакли његова плећа и приносили му пиринач и ражован хљеб. У одређено вријеме љета, приносили су му и жртву, као Мисирци свом *Хапију.* На мједеним киповима тог светог индијског бика вића се сунчани котур у знак да потјече од сунчаног божанства, као што је потекао и мисирски *Хапе* од сунчаног *Осора.* И Инђани су га називали *Апе*[2]) т. ј. *отац*, а одатле је и грчко ἄπφος-ἄπος, апа, папа, тата, отац. У Скита је *Аписа* била богиња-мајка, жена *Папова* (Papäus). У старијех Словена био је *Апи-дома* заштитник куће и кућишта те су му се молили кад би се селили у други дом да их и даље штити. Зороастерова вјера[3]) увјерава, да је од Светог Бика потекло свако створење, а нарочито свако племенито стабло. — Ово исконско семитско сунчано божанство, које су најприје Мисирци а доцније и Пунци и Вавилоњани обожавали под именом Бала *(Baal)*, Вала или Бела (господар, владар) прешло је временом и на Пра-Словене, те га налазимо у њих под именом *Велеса, Волоса*, и *Власина*. Од тог бога имају у Јужних Словена и нека имена лична, од *Власина*: Власа, Власан, Влајко, Власта, звијезде Влашићи и бријег Влашићи у Херцеговини; од *Велеса*: Веласлав, Велисав, Велис, Вељко, Веља, Вељим и т. д.; од *Волоса*. Вол, Волан, Волимир, Вољко. Осим имена личних има и имена *градова*: Велес у Маћедонији, Балиград (Белград) на Карпатима, Болград у Бесарабији, Бјелина у Босни, Билеђ у Херцеговини, Белград у Далмацији, Бјелушине у Мостару у Херцеговини. Има и имена *гора*: Вележ у Херцеговини и Велебит у Приморју. — У Јужној Славији находимо и поштовање говечета. У Херцеговини види се и данданас како устане сељанка-бâка испред вола кад наиђе. Ако је запиташ зашто је то учинила, рећи ће: „Е, то нам је хранитељ и отац! . . .“ Обожавање бога Бела било је од увијек увријежено у Прасловена и Старословена а држим да је био Chrsъ или Хорша (Гориша) само надимак бога Бела, коме су Сарматски Словени палили свој вјечни огањ.

Близу града Баку на Хвалинском Језеру имају и сад рушевине храма и манастира Партијских калуђера, гдје је горио вјечни огањ. Тај огањ гори од недогледнијех вијекова а клањали су му се сви Каспијци и Перзијанци још од памтивијека. Данас га употребљују за пречишћавање прекапање нафте или каменога уља. Угљично-водоникови гасови продиру тамо из њедара земље кроз

[1]) *Пасхубади* му је био надимак, а то значи говедарски главар, поглавица.

[2]) Старовријеско је ambha, abbha = отац, апа; санскритски ambhâ, ambhâlâ = мајка, маја мама.

[3]) Zend-Avesta. von J. F. Klenker Riga 1777. III. str. 129.

пукотине и бездане земљине напоље и пламте ватром. То је та вјечна ватра које има тамо на више мјеста; јер туда, још од прије потопског доба има још неизмјерна множина смоластих изгрушина и њених исцједина као рудног уља, које се циједи било у бунареве било каткад у језеро. У старо доба те исцједине допирале су чак у Хвалинско Језеро (Каспијско Море), а кад би се понегдје запалиле, претвориле би често пута језеро у право огњено море. То је био један од главних узрока, да су онамошњи народи били обожаваоци Огња.

У Мошковљана налазимо бога ватре како већ бјеше речено под именом *Chorša*[1]) Био је оличен биковом главом, роговима и копитама (папцима) а иначе људским трупом, рукама и дугачким ноктима. У љевици држи жезло. Пред Хорзом пламти ватра. Обожавали су га све до IX. вијека.

У Кијеву сусрећемо осим Перуна још и кумира *Дида* (Дјед) коме су држали свети огањ. Свештеници говораху да му је унук *Лела*[2]) (Лелъ) први уждио ватру. Љељ, Љељо био је бог Љубави а брат му је био Пољељо, који је био бог женидбе и брака. — У Кијеву су славили и божанског обретника и творца ватре бога Зницъ-а, те му нијетијаху вјечиту ватру и лијечаху ватром и рањенике и болеснике уз извјесне жртве, а још су и бајали том приликом.

Перзијанци су ведску жртву *Сома*[3]) имитирали жртвом *Хаома* а приносили су заједно са жртвом бика богу Митри. Ево шта вели божанство свјетлости *Ахурамазда* (Ормузд) у светој књизи Вендидад.[4]) „Да је могуће одољети болестима и разнијем трпњама, грозничној огњуштини, трулости и нечистоти, коју је Агромањус (Ахриман, Мрачњак) уцијепио у човјечје тијело, створио сам љековите биљке, више стотина њих све наоколо *Гаокерина*."[5]) — Инђани су пак своју жртву *Сома* вршили према добу љета и то редевито о јесењској равнодневници о млађаку и уштапу мјесеца,[6]) а чињено је то и пред сваким ратом и то веома свечано. Ту се приуготовљавало Сома-пиће у здравље цијелог народа. С тога су то дрво називали и стаблом живота, јер су од његова сока и млијека правили и пиће против болестима. У Ригведи[7]) моли се краљ Васиста богу Индри овако: „Буди ми молиоцу присутан (при жртви) и немој ми изостати. Дођи нам па макар из далека на свечаност. А ако си међу нама тада нас чуј! Сједи међу нас, који ти се овдје молимо и посади се с нама ка пићу, као што сједају мухе на мед... Ово пиће од Сомина сока помијешано с млијеком, знај приуготовљено је за Индру. Дакле дођи наоружан громовитом стријелом и са коњима, па да нам га весело пијеш . . ."

Стабло живота остало је у успомени за дуго времена скоро у свијех Аријанаца а видићемо га понекад

[1]) Chъrsъ. Chorsъ од ghar = горјети, жарити, свијетлити.

[2]) *Лела* је данас обично дјевојачко име у Банату.

[3]) *Сома*, аријско Саума = свето стабло, од скр. *су*, *сунаути* ожимати сок; зендски *ху хунâити*, *хаонаоити* = исциједити сок. *Хавана*, зендски ступа за гуцање биљака.

[4]) Vendidad 20, 13, etc.

[5]) Гаокерина = гау + корна. Гау = крава, карна = ухо; Гаукерина = кравље ухо. Гако се звало стабло *Бијела Хаома* = Sansevera Zeylanica. Ову су држали стаблом живота и неумрлости а расла је у рају (на острву Цејлону). *Хаома* је биљка која расте као грмље и пење се на стабло као лоза. Лишће је као у чемина, јасмина. Расте у Перзији на брјеговима Сирвана (Shirvan, Gvilan, Macedoran) око Изеда, а биће то јамачно она иста биљка што се у Грка звала Ἄμομος, латински Amomum a Cinnamomum то је корица = цимет, сасвим је друга врста биљке. — Сок јој се звао Perahom.

[6]) Rigveda VII. 32.

[7]) Das Aitareya-Brahmana des Rigveda v. Martin Haug, Dr. Ph. Director der Sanskritstudien in Puna-College Bombay 1833. London. Tribner et Comp.

и на народним везовима, на банатскијем и бугарскијем ћилимовима и далматинскијем јашмацима[1]) које носе женске на глави. На поменутој плочи из Реповице види се, како напријед рекосмо, и посуда за пиће и мјесец када се рађа (млађ, млађак). Те посуде биће свакојако да су служиле при Митриној богослужби за хаома-пиће, а то судимо тим прије, јер се у Перзијанаца уздржао исти назив тог пића као и у Инђана. Они су жртвовали своме богу мјерачу[2]) године *Сома*, Сомино пиће а они Хаомино пиће. Сома је значило у исконско доба Мјесец у Инђана а касније се знао и Циандра, а у Перзијанаца значи Хаома Сомин сок.

Но да су Перзијанци збиља познавали ведски обред Сомине жртве, то потврђује како рекосмо и Плутарх кад говори о Митриној богослужби и о богињи *Исиди*. Кад су Инђани прије жртве молитвама благосиљали Сомино грање, тад су своје молитве почињали увијек са „хум" а свршавали са „ом", а то је значило: хоћеш да буде тако? јест да буде тако — *ом-амин*. Нато би истукли *хом* или хаомино грање у ступи (хавана) полугом, а сок су налијевали у посуде и мијешали млијеком. Перзијанци су приносили своју Хаомину жртву у јутро рано прије изласка сунца[3]). На жртвенику је пламтјела ватра.

Но да се вратимо опет на божанство Огња.

Агни је био у Инђана прави Бог на земљи, с тога су му и палили свети Огањ *Девааґни*. Да видимо како се Браманац молио Агнију[1]): „Ти си, о Огњу, чувар светијех обреда. Ти си бог међу оним што умиру на земљи. Ми ваља да те частимо жртвама. Тебе ваља, о крепки Огњу, да славимо при свечаностима, јер ти односиш жртве боговима као кочијаш. Потуци и отерај од нас наше непријазнике — те безбожне непријатеље, ти, о пламени боже, Огњу! Нека те пјесник још издалека опомене својом попијевком, која допире до тебе, о Огњу! Ти си исти на свијем мјестима и господар међу свијем народима! Ми те призивљемо у биткама, свијем потребама у помоћ, када потребујемо снаге! Зовемо тебе, који нам дајеш скупоцијене дарове. Ти си старјешина и достојан да те славимо жртвама. Ти сједиш као свештеник, како од ваікада тако и данас. Насити се и подај нам среће! . . ."

Свети Огањ од ваікада је био у источњака у великој части. Курцијус[2]) приповиједа, да је перзијски краљ Дарије, прије него је пошао у рат, молио сунце Митру, и призвао му вјечни Огањ и замолио га да му улије у срце срчаност и храброст достојну његови предака. — Обичај одржавања *вјечите ватре* или *Светога Огња* уздржао се у Инђији све до наших времена. Нибур[3]) приповиједа у својем путопису, да му се одлична породица у Сурати[4]) хвалила, да она уздржава *Свети Огањ* већ од двјеста година.

[1]) *Јашмаци*, од литвањског *yžis* = *спасити*, *išjasoti*, *јашт*. *josta*, *josmi* — *појас*, *тканица*. Перзијско *yāh* значи *обући*, *ујста* = опасан, опасати. Јашмак се у Далмацији, Херцеговини и Црној Гори зове женски покривач по глави, који је обично бијел и везен.

[2]) *Мјесец*, санскритски *mâsa*, зендски *mâonh*, грчки *μήν*, све од аријског *mâ*, *medatî* — *мјерити*.

[3]) Ово пријене су Перзијанци називали *хавана*, а од *ha* вавире и ријеч *хава*, јер је *coffea* назва ријеч коју Латини нијесу познавали.

[1]) Rigv. 8. 11.

[2]) A. Curtius: De rebus gestis Alex. Magni, lib. IV. Cap. 10.

[3]) Niebuhr: Reisebeschreibung nach Arab., lib. II.

[4]) Град у Инђији.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Анцело

— поема **А. С. Пушкина** —

— **Јован А. Дучић** —

ДРУГИ ДИО

I.

Анцело ваздан суморан и ћутљив,
Сједио је сам. А по души широм
Само једно мис'о! Сву ноћ санак нежни
Уморене веђе не дотаче миром.
— Но шта ово значи?... премишљаше сјетно,
Љубим ли је збиља, кад ми срце жуди
Да је чујем опет и засладим поглед
Њезином милотом; када вјечно блуди
За њом душа моја?... За красотом силном
У саблазан до сад никада не крену'
Ал' девојком чедном понижен сам сада
А пред собом видим само слику њену....
Заљубљени човјек ув'јек ми је био
И чудан и см'јешан. Знадох сл'јепо тада
Да његовом само безумљу се дивим!
А гле мене сада...

II.

Хтједе да се моли.
Расијане р'јечи дигоше се горе —
Но говорећ с небом и вољом и мишљу
Он хиташе њојзи. И кад туге море
Прели му се душом, он бесвјесно, тихо,
Споминњаше Бога. А све јаче, јаче,
Гр'јех у срцу кипља. Но душевна борба
Неком тајном силом кр'јепити га заче.
Владање и снага у том мутном часу
Несносна му поста као стара књига
Прочитана давно. Тугујући горко
Од свог достојанства ко од тешког ига
Спасти се је хтио; а озбиљност своју
Бесмислено којој дивљаху се људи
Не цјењаше више, сравњујући је с пером,
Што гоњено вјетром по ваздуху блуди.

— — — — — — — — — — — —

И сутрадан туде млада Изабела
Са Анцелом гордим опет се је срела.

III.

Анцело: Шта ћеш

Изабела: Вољу твоју дошла сам да чујем

Анђело: (Ох кад би је знала!...) Не треба да живи
Твој несретни братац!... А мого би...
Изабела: Зар нема прошћења за оно што скриви?
Анђело: Простит'? А шта има теже између људи
Од гнуснога гр'јеха. Зло је лакше свако
Изабела: Да тако се горе на небеси суди
Али гдје на земљи?
Анђело: Зар ти мислиш тако?
А реци ми шта би одабрала сада
Када би на избор пружили ти двоје
Пустит' га... Ил спасти — жртвујући себе
И гријеху т'јело предавајућ' своје?...
Изабела: Изгубити т'јело готова сам прије
Него своју душу.
Анђело: Сад о души није
Тумачење овдје. Опет ћу ти каз'ти:
Брат ти је на казну осуђен. Зар није
Милосрђе право и гр'јехом га спасти?
Изабела: Да, спремна сам увијек да пред Богом вјечним
Одговарам душом. Ал' у свему томе
Вјерују, нема гр'јеха. Ту је само милост.
А ту гр'јеха није... Милост брату моме!...
Анђело: Хоћеш ли га спасти када милост моја
Са гр'јехом на једној одмјери се мјери?
Изабела: Спасење мог брата, мој нека је гријех!
Ако ли је гријех, дане и вечери
Молићу се тада.
Анђело: Не, послушај мене.
Ја видим из ове домислице честе,
Да ил' ме не појмиш, ил' не ћеш да појмиш.
Ево знај: твој братац осуђен је.
Изабела: Јесте.
Анђело: И смрт му је страшну одлучио закон.
Изабела: Јест, сасвим је тако.
Анђело: Али да је збрише
Тек је један начин... (Рад бих на ствар прећи
А ја само питам и баш ништа више!...)
Но да почнем: онај, што би мог'о само,
(И миљеник реда, озбиљан по чину,
Законе тумачећ', преступном и жарком
Жељом гоњен теби, сву оштрину њину
И ужасну смисо умекшат' би хтио!)
И морао збиља спасти брата, ти си,
Ал' пропашћу својом!... Шта ми велиш на то?
За спас његов канда ти одлучна ниси!?
Изабела: За спас његов, вјерују, траг крвави бича
Пон'јела бих мирно, легла у гроб свети

Ал оскврнит' себе . . .

Анџело: Знај, он ће умр'јети!

Изабела: О па нека, шта је
Пут ће љепши за се тим најзад да нађе.
Ал' бешчашћу сестре душу спасти неће!
И кад би за нав'јек изгубит' ме мор'о
Радије ће једном и у смрт да крене.

Анџело: Зашто онда рече нечовјечан да је
Глас закона био? Жестоко си знала
Нас окривит' свијех. Да л' то бјеше давно?
Не, малочас закон тираном си звала
И гр'јех брата свога поштовала скоро.

Изабела: О, прости ми, прости! Без воље сам сваке
Гријешила тада. Знај, и против себе,
Спасавајућ' милог и грјехове јаке
Правдати ум'јемо. Ми смо тако слаби!

Анџело: Признање ме твоје ободрило збиља.
Јест, женско је слабо, увјерен сам у то
Зато нек се почне куд с' одавна циља:
Ја ти зборим ево — буди жена боље
Нег да будеш ништа. И предај се тада
Вољи и судбини.

Изабела: Ја те не разум'јем.

Анџело: Ја те љубим! . . . Знаш ли, разумјеш ли сада?

Изабела: О, знаш ли шта рече? Мој несретни братац
Љубљаше Ђулету и сад мора мр'јети . . .!

Анџело: Љуби мене, душо, и жив он ће бити! . . .

Изабела: Ах, знам кушат' друге хтио си почети!?

Анџело: Не, ја ти се кунем! Одступити нећу
Од задане р'јечи. Чашћу ти се кунем!

Изабела: Доста! Доста части! И дјело је часно!
О варљивче црни од Сотоне виши!
Идем свуд да кликнем подле твоје жеље,
Иль' Клавдују с мјеста слободу потпиши! . . .

Анџело: Али ко ће у те да вјерује р'јечи!
Са строгости своје чувен сам сред људи.
Достојанство моје, мој живот и прошлост
Представиће св'јету твој приговор худи
Ко клевету само изнад главе брата.
Но сад пуштам страсти нек царују мноме,
А ти мани лудост: вапаје и сузе
И страшљиву румен у молењу томе!
Од смрти и мўка тим не спасе брата;
Покорношћу само могла би га спасти.
С одговором сутра чекаћу те овдје . . .
Но нек знадеш и то — стоји ти у власти:

Говори што хоћеш! — Јер лаж моја само,
Од истине твоје биће јача тамо.

IV.

То рече и оде. А дјевојче чедно
У ужасу оста. Па у небо диже
Пунан молбе поглед и десницу чисту.
И од мрских двора у тамницу стиже
И с братом се срете.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Бујукдерска Венера

Из „Старих Успомена"

— Мустафа Решид —

I.

Прије неколико година, ходајући обалом Бујукдере, сретнем једно дјевојче, које тек ако бјеше ушло у деветнаесту или двадесету годину. Говоре да је имала у својој љепоти нешто, што неминовно подсјећаше на Венуса чувеног кипара Праксителa, зато је и називаху Бујукдерским Венусом.

Више пута је изалазила у шетњу са једном старом женом, својом васпитатељком и једним малим псетанцетом. Ишла би често замишљена, понекад тужна, а понекад би, као сунце које се отме помрчају, разасипала свјетлост своје веселе љепоте на оне који јој се дивљаху. — Ходајући морском обалом лањала би се чешће своје биљежнице и писала у њу. При томе би погледала често у море и небеса над собом. Силазила би много пута, одмах јутром кад се сунце роди, к мору и дуго и жудно посматрала китњасту обалу и плаветне вале убаве пучине.

Једне вечери спустим се и ја на морску обалу. Све бјеше мирно. Мјесец тек што се бјеше помолио. Његова мека свјетлост мијешала се са помрчином града, и стваращe чудноват, фантастичан изглед мора и обале. Посматрајући га и дивећи се његовој драži, корачао сам непрестано, док близу руског конаулата опазим двије жене. Једна бјеше сва у бјелом, друга сва у црном. Она у бијелом држаше у руци биљежницу, гледаше просторе пред собом и биљежаше на хартију.

Погледам добро и не преварим се: то бјеше Бујукдерска Венера. Она друга жена бјеше њена васпитатељка.

II.

Мало по мало бијах код Месар-буруна. И кад се вратих натраг, она дјевојка сјећаше на истом мјесту, непрестано погледајући у вечерње небо и биљежећи у своју биљежницу.

— Гле, јамачно Бујукдерска Венера пише књигу Кајидуну, рекох свом једном пријатељу, ког баш сретох у тај мах.

— Не, ова женска има неодољиву жељу за сликањем. Можда ради слику ноћњег изгледа... Њене слике нијесам гледао, али они који их видјеше, веома их хвале.

— Говорите ли истину?

— Живу истину.

— А да ли сте се с њоме иначе виђали?

— Не, никад.

— А како то?

— Тако, што је без користи . . . У те је дјевојке, по цијелом изгледу, сва тежња на страни сликарства и пјеснишгва, а никако на страни обичног мушкиња. Мене што се тиче, ја опет о такијем стварима немам ни појма... Но ви се можете упознати. Шта више с вашим познанством она ће бити веома задовољна, у то ни не сумњам.

— Али немам никога који би ме упознао с њом.

Мој пријатељ изјави ми готовост, да ће он то учинити помоћу једног свог знанца, који бјеше с њом у ближем познанству. Обећао ми је то учинити можда још тог вечера, на чему му се искрено захвалим.

И отпочнемо нашу даљу шетњу према Месар-буруна.

III.

Послије два дана бијах дјевојци представљен, и, преко сваког очекивања, примљен веома љубазно, тако, да сам већ добио и дозволу да је могу чешће посјећивати.

Бјеше то веома њежно и даровито чељаде. Радовао сам се искрено што сам је два-три пута могао да посјетим у недјељи. Па и на улици кад би се срели, измијенили бисмо неколико усрдних ријечи. У оне дане, кад не бијах с њом, био сам потпуно жалостан.

Једном јој њен слуга пријави моју посјету, док још не бјеше ни изишла из своје собе за спавање. Кад се је повратио рече ми њену топлу молбу да је сачекам у једном ћошку у башти, куда се одмах и упутим за слугом. — Тај ћошак бјеше одиста слика неке мале изложбе. Сви зидови бјеху прекривени веома лијепо израђеним сликама, које подсјећаху на школу Рафаелову и Микел-Анџелову. Насред ћошка, на једној клупи, видјех на платну глатким бојама рађену неку слику, која не бјеше довршена. На њој се видио њен изглед са обале Бујук-дере. Успјех бјеше одличан.

Тошак, у који ме слуга доведе, бјеше њена радионица. Разгледајући све веома пажљиво сједнем код једнога прозора. Поглед са тог мјеста бијаше величанствен. Море, Трабија, Јењи-ћој и Бег-коз бјеше с тог мјеста као на длану.

Послије мале почивке дође лијепи сликар и рече:

— Извините, молим вас, што сам вас туде засужњила. Мора да вас је већ уморила самоћа.

Ја изјавим на против своје задовољство што сам имао довољно времена да разгледам слике, о којима у исто вријеме изјавих своје ванредно допадање. Нарочито то учиним за слику која показиваше недовршен изглед Бујукдерског ноћњег изгледа.

— Признајем сама да је ствар доста мучна. Тешко је веома приближити се до краја самој природи.

Тада допуним своју сасвим искрену хвалу својим причањем о том, како сам се тој дивној вечери и сам дивио са обале Бујук-дере, кад је оно повлачила прве потезе на ту слику. Испричам јој и начин којим сам дошао с њом до тако жуђеног познанства, што је сасвим жељно очекивала.

Док разговор узе други правац.

— Пошто ову слику довршим, у намјери сам да радим једног Венуса, али још ни сама нијесам одабрала лице које бих узела за ту слику. Какво лице сликате ви највећма у својим пјесмама?

— Славни Праксител, госпођице, кад је хтио радити Венуса, обишао је цио познати свијет и од сваког лијепог лица узимао по један дио. Ви ако све желите израдити га бољег него и он, увјеравам вас, да вам неће бити потребно ни одлазити даље од огледала — рекох истински узбуђен.

Моја безобзирна искреност, уведе то невино дјевојче у очевидну забуну.

— Желите ли гледати мој албум? —

— Биће вам веома захвалан.

— Ево изволите.

Она ме приведе једном овећем столу, отвори албум који имађаше боју морске наранче и показиваше своје цртеже. Бјеху по све сами пејсажи, нарађени особитом хармонијом боја. Поред њих бјеху и два портрета, које представљаху лице своје дивне сликарке.

— Ове сам слике радила по примјеру великог Рафаела: гледајући се у огледалу — рече ми она.

Послије дужег посматрања које не могох лако прекинути, замолим је да ми дадне једну од те двије слике за спомен, замоливши је да ми извини за ту необичну смјелост.

— Узмите коју год желите. одврати она сасвим љубазно.

Једна од тих слика бјеше профил, слика са стране. Друга бјеша décolletée, која показиваше њено потпуно лице.

— Не могу да се задовољим половином, дозволите ми да се дивим цијелом лицу кад већ није могуће да имам на слици и све оно од вас, што не достаје на портрету...

То довршим и преко мјере ласкаво. Осјетио сам и сам да моје узбуђивање не може да нађе ријечи у којима би се притајило.

Лијепи сликар извуче са обичним њежним осмијехом из албума и рече:

— Једна сасвим незнатна успомена.

— Цио остали свијет за ме је незнатна успомена! Ова слика не ће одилазити испред мојих очију. Она ће ме увијек опоминати најљепших и наслађих дана моје младости.

— А шта ћете ви мени дати као успомену на ове дане?...

Ја обећам своју фотографску слику, чиме се она потпуно задовољи.

Кад се од ње опростих понио сам читаву киту најљепшег цвијећа, ког је набрала у својој башти и скитила, за вријеме нашег шетања између њених мирисних рукосада. Њен мирис заносио ми је и онако узбуђену и распламтјелу душу, као онај источни наш напитак, што испуњава срце ватром а ум најшаренијим и фантастичним сликама жарке младости.

IV.

Наше пријатељство расло је с дана на дан. У вече се састајасмо на кеју и у кајику. Стара њена пратилица, незадовољна дугим ходом, остајала би и чекала нас гдјегод у пољу под дрветом. Кад ње не би било, тражили бисмо у башчи најосамљеније, најмрачније мјесто и ту би сједили. Што тад говорисмо, превазилазаше сваку топлоту пјесничке љубави.

Једног дана сједили смо на таком једном мјесту. Свуд тишина, а над нама тежак свод испреплетеног лиснатог грања. Сунчани зраци не могаху да га пробију а цвркут тица бјеше ту све што се чујаше осим нашег шапутања.

Послије дужег једног размишљања с моје и њене стране, она диже своју алабастерску руку и спусти је мени на раме.

— Ах, како ли дивно проводимо своје вријеме.

— Да!... али будућност руши све.

— Зашто то?

— Има доста узрока... Још два мјесеца само допуштаће небо да се находимо на оваким састанцима. Послије долази и зима а мораћете се вратити на Бег-оглу. Затим ћете можда морати да одете који мјесец у Париз. У кратко да речем, остаје ми још мало вријеме да се пробудим из ових слатких снова.

— О, напротив... Наше пријатељство не ће престати с љетом. Зима има за ме и много више дражи. Пут у поље биће ми и тад најмилија шетња. Што се тиче пута у Париз, то је друга ствар. Да рекнем да му се не радујем, варала бих вас. Но очев посао задржаће нас ипак, држим, ове године и преко зиме у Цариграду.

— Ох, каква срећа!

Дјевојче се љупко насмијеши кад се те ријечи отеше из мојих прсију. Тај осмијех бјеше очевидно пун садржаја.

V.

Бијаше некако на свршетку октобра кад се преселише на Бег-оглу. Ми се састајасмо редовно као и прије: данју на Тепе-башчу, гдјекад на Таксиму у градском врту, а понекад на Шишлији у Зинџиркујији. За недјељу дана залазио би им често и по два три пута у посјету. Њен отац, који бјеше веома музикалан, задовољавао нас је често пута својим вјештачким свирањем на флаути, што ме узбуђивало дотле, да сам га неколико пута безобзирно поређивао с Вердијем, Росинијем, Белинијем и т. д. То му је очевидно веома ласкало, јер сам опазио да његова наклоност према мени расташе сваким даном све већма.

Једне вечери узе сандучић у коме бјеше флаута и рече кћери:

— Хајде бакалум (да видимо), узми ове ноте да поновимо ону пјесму што ти је синоћ казивах.

Послије једне минуте у салону се разлише неколико мирисних валова босфорског вјетра. Одмах затим разлише се и звуци заносне музике — његове флауте, коју опрезно и веома њежно праћаше милозвучан и сладак глас њеног грла. Бјеше то комадић из једне чувене опере француске, која почињаше овим стихом:

Connais-tu le pays où fleurit l'oranger?

Ја бијах те вечери угодно расположен. Захваљујући свом слуху, сачувао сам у себи те дивне мелодије стихова који почињаху са connais-tu . . . И данас кад је поновим разлију се у мени таласи оног сладког осјећања, коме извор бјеше у оним вечерима у којима се мијешао необуздан вал љубави са валовима мирисне вечерње струје и валовима дивних звукова мелодије connais-tu . . .

VI.

Кад дођох једног дана да посјетим дивног сликара, она ме изненађена предусрете:

— Какав случај! рече. Хтјела сам баш да вас видим. Има једна жалосна вијест.

— Жалосна вијест? узвикнем узбуђено.

— Одиста жалосна: ми ове недјеље идемо у Париз . . . Али не ћемо остати дуже од два мјесеца, — додаде она нагло, видјевши колико ме поразила та новост.

— За ме је много и два дана, оте ми се и нехотице.

— Немојте, молим вас, бити тако себични! рече журно. Та Париз је диван, чувен и омиљен свјетски град. Претпоставите, колика радост чека тамо оне који га посјећују. Нов свијет, нов живот, нова расположења . . .

— Желим вам много среће на пут! одвратим. Али обећајте бар да ћете ми се јавити који пут . . .

— Сваки дан.

— Сваки дан?

— Редовно сваки дан.

То бјеше у тренуцима пред наш растанак. Пут бјеше одређен те исте недјеље.

Но послије тијех ријечи за неколико часака ми се извезосмо у шетњу. С нама бјеше и њена старица помајка. Пошли смо у једним лијепим колима према Зинџиркујији.

Дан бјеше ванредно лијеп. Бјеше то један од оних зимских дана кад мислиш да је прољеће. Тек пред вече враћали смо се натраг. Сунце бјеше на западу. Изгледаше као да се топило тамо далеко на хоризонту, гдје се небо љубљаше са плаветним Мраморским Морем.

Свакоме је познато да има на путу од Шишлије до Зинџир-кујије једно мало сеоце од неколико кућица. Туда смо се возили обоје удубљени у дубоко размишљање. Док ме она прену и управи ми поглед својим прстом на једну страну.

На зеленој трави сједаше њих двоје — момак и дјевојка. Бјеху наслоњени једно на друго. Изгледаше као да јој он причаше нешто тако заносно да нас и не примјетише. Она је гледала у њ, не дижући погледа.

— Ала је то дивна слика! рече она. Који сликар може да оцрта ону слатку и простодушну сеоску љубав!... И сунце што залази и небо над њима и цвијеће око њих, како величанствено допуњују ону дивну слику испод кичице велике Природе.

— Заиста је тако, одговорим ја. Али да ту слику пресудим, требају ми зато свакако ваше очи.

И кренусмо даље. Пут смо прелазили што у кратким говорима што у дужим сањаријама. Старица, што сједаше с нама, бјеше се успавала свјежим вечерњим ваздухом и монотоним ходом коња и кочија.

На једном се кола уздигоше и стресоше. Моје дивно дјевојче оскочи са свог мјеста и мало те не испале преко странице од кола; но у тај мах дочекам је објема рукама и задржим својим прсима, а њене јагодице на лицу дотакоше се нагло мојих усана.

Кад се малко прибра, она ме значајно погледа. Ја извиних ту смјелост њеним падањем ког изазва неки крупан камен о ког ударише точкови од кола.

И она не рече ништа.

За један сахат бјесмо на Бејоглу, гдје ме усрдно задржаше на вечери.

*

Послије недјеље дана Бујукдерска Венера оде у Париз. Није ми писала сваки дан, али за мјесец дана добио сам три писма. Но затим је прошло двадесет дана и не добих ни ријечи. Тек послије дваестак дана добијем писмо.

Ево тог писма које ме од оног дана мори најтежом тугом, којој нигде да нађем лијека; ево тих редака које толико пута осух топлом сузом:

Господине пјесниче,

Ове вам редке пишем у једном најљепшем паришком шеталишту што се зове Болоњска Шума. Осим моје старе васпитељке нема никог код мене. Управо је 2 сата á la francа. Вријеме је угодно... али гдје је оно лијепо цариградско поднебље, гдје је оно сунце.... Ја вам сад одиста морам да позавидим.

Одкад дођох у Париз већ су ми досадиле гозбе и посјете. Данас ево први пут налазим у поље. Одабрала сам за то најприје ову дивну шуму далеко од градске вреве. У овом голом дрвљу уживам више него у свијем онијем величанственијем палатама и сарајима. Овај суморни глас кога твори вјетар својим хујањем кроз грање и који се мијеша са ријетким цвркутом птица, сачињава једну музику која ме лијечи. Она ми је милија од свих таласа свирке овамошњих свирача и пјевача.

Мој ће отац до два мјесеца у Цариград. А ја? Ја ћу остати у Паризу. Морам, јер се удајем. Онај што ће ми бити муж доћи ће да ми се престави ове недјеље. Представиће ми се и запросити ме, а вјенчаће ће бити, до мјесец и по дана.

Ја сам спокојна. Будите и ви спокојни. Та мој пут у будућности неће ни тако имати више онако милих дана као што бјеху с вама на Бујукдери. Они ће да ми осветљују живот до мога престанка.

Ону слику коју видјесмо у сеоцу код Зинцир-кујије пренијела сам својом кичицом и сад је баш доврших. Није испала рђаво... По оцу ћу вам послати какву успомену на мене из Париза. Ваш лик објесићу у својој соби за спавање да се сјећам оних љупких часова које проведосмо заједно. А у овом писму прилажем своју фотографију.

Моја права љубави, због ом! Будите увијек срећни!

У Паризу, год .....

(Њен потпис).

— — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — — — —

У Мостару.

С турског

Хасан-фехми Наметак.

Дениза

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА. НАПИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(наставак)

ТРЕЋИ ЧИН.

Исти салон.

Прва појава.

Госпођа Брисо, слуга, (доцније). *Госпођа од Тозета.*

(Док се завеса диже госпођа Брисо ступа на позорницу, залаже и доводи у ред хартије, које држи у руци).

Госпођа Брисо, (слузи, који уђе).

Ево вам јеловника за довече.

Слуга.

За колико да поставим?

Госпођа Брисо.

За једанаест.

Слуга.

Како једанаест?

Госпођа Брисо.

Г. Конт, госпођица Марта, госпођа од Тозета, њен син, г. Тувнен, господин, госпођа и госпођица од Понферана.

Слуга.

То чини тек осам.

Госпођа Брисо.

Мој муж, моја кћи и ја, свега једанаест.

Слуга.

А, сви троје ручате овде?

Госпођа Брисо.

Да.

Слуга.

А вина?

Госпођа Брисо.

Иђи ћу сама у подрум. Идите.

(Слуга излази пошто је хтео да одговори нешто што није одговорио. Госпођа од Тозета уђе).

Госпођа од Тозета

(госпођи Брисо, која је пошла једним вратима да изађе).

А, драга пријатељице, баш вас тражим.

Госпођа Брисо.

Извините, нисам вас видела.

Госпођа од Тозета.

Одиста ме нисте видели?

Госпођа Брисо.

Хтедох да изађем.

Госпођа од Тозета.

То вас питам, јер ми се као чини, да избегавате Фернана и мене, од како смо овде.

Госпођа Брисо.

Прост случај, јер од како сте ви дошли имала сам, разуме се, мало више посла.

Госпођа од Тозета.

Имам да говорим с вама.

Госпођа Брисо.

О чему?

Госпођа од Тозета.

Ви не сумњате у моје пријатељство.

Госпођа Брисо.

Дали сте нам очевидан доказ о њему учинивши да Брисо уђе у службу код конта.

Госпођа од Тозета.

Одавно сам тражила прилику да вам будем од користи. И сви сте срећни.

Госпођа Брисо.

Не можемо бити срећнији.

Госпођа од Тозета.

И желите да то траје?

Госпођа Брисо.

То је све што од Бога тражим. У осталом, изгледа да је г. од Бардана врло задовољан Брисо-ом.

Госпођа од Тозета.

Рекао ми је, да је врло задовољан.

Госпођа Брисо.

Онда је све добро.

Госпођа од Тозета.

С те стране.

Госпођа Брисо.

Шта има још?

Госпођа од Тозета.

Не знате шта се догађа? Андрија... (поправи се). Г. од Бардана није вам ништа казао?

Госпођа Брисо.

Ништа.

Госпођа од Тозета.

Ни Марта?

Госпођа Брисо.

Нисам је видела.

Госпођа од Тозета.

А Дениза?

Госпођа Брисо.

Још мање.

Госпођа од Тозета.

Цела истина?

Госпођа Брисо.

Зашто бих лагала?

Госпођа од Тозета.

Могли су вам захтевати да остане у тајности.

Госпођа Брисо.

Уверавам вас да не знам ничега новог ни занимљивог.

Госпођа од Тозета.

Да говоримо искрено.

Госпођа Брисо.

Као некада.

Госпођа од Тозета.

Да, као некада, кад нисмо ништа криле једна од друге.

Госпођа Брисо.

Особито ја.

Госпођа од Тозета.

Још се љутите на мене?

Госпођа Брисо.

Због чега?

Госпођа од Тозета.

Због покварене свадбе.

Госпођа Брисо.

Не. Реците ми шта вас доводи.

Госпођа од Тозета.

Све што будемо казале остаће међу нама.

Госпођа Брисо.

Како хоћете.

Госпођа од Тозета.

Чујте дакле: ма колико да сте сад срећни, спрема вам се мож'да свима још већа, врло велика срећа, па сам хтела да вам је прва јавим, јер је мени једној, мислим, позната.

Госпођа Брисо.

Шта ли је то?

Госпођа од Тозета.

Та новост, изгледа ми, не налази код вас пријема, који заслужује.

Госпођа Брисо.

Већ мало среће тако је ретка ствар, да, кад је имам, много среће увек ме плаши. Тим пре, драга пријатељице, што ме ви толико спремате за ту срећну новост, као да ћете ми објавити какав пораз.

Госпођа од Тозета.

Кад је тако, пређимо одмах на ствар. Г. од Бардана воли Денизу.

Госпођа Брисо (уплашено)

Ко вам је то казао?

Госпођа од Тозета.

Он сам; не можете, дакле, сумњати. Изгледа као да сте се уплашили од те новости. Зашто?

Госпођа Брисо.

Само ме изненадила; нарочито ме изненађује, да је г. од Бардана то вама рекао. Прво зато што би вама, чини ми се, на последњем месту требало да се повери, друго зато што је он, колико ја познајем његов карактер, морао помислити да то најпре другима каже.

Госпођа од Тозета.

Није он мени ништа поверио, али издао, те сам му тајну дознала, што је односно саме ствари свеједно. Ништа још ништа рекао ни вама, ни Брисо-у, ни Денизи зато што оклева или боље рећи размишља, јер његова је намера, разуме се, да се ожени вашом кћери.

Госпођа Брисо.

А, има ту намеру?

Госпођа од Тозета.

Ну, дакле, шта велите на то?

Госпођа Брисо.

Да сам имала право бојати се сувишне среће. Та ме новост јако потреса.

Госпођа од Тозета.

Шта! Ето човека, код кога сам увела вашега мужа као простог управника добара, који одмах повери све своје послове и све своје имање Брисо-у, који вама преда управу своје куће, Денизи туторство своје сестре, који се преко свега тога заљуби у вашу кћер и хоће да је узме за жену, и та новост, у место да вас препуни радошћу, једва вас потресе! Шта хоћете више драга пријатељице? Рецимо, да се небо према вама рђаво понашало, али чим вам се на тај начин извињује и чак вам нуди такве накнаде, опростите му: милост грешницима!

Госпођа Брисо.

А ако Дениза не воли г. од Бардана, ако га одбије? Какав ће бити наш положај између конта, који је проси и Денизе, која не пристаје?

Госпођа од Тозета.

Како, ако не воли, ако не пристаје? Та воленье, пристаће. Девојка сирота као Дениза, паметна као она, воли увек довољно, да за њега пође, човека младог, уваженог, отменог, богатог, који хоће да је учини контесом и милионарком.

Госпођа Брисо.

А ако јој њезина прва љубав забрањује да има другу!

Госпођа од Тозета.

Фернан?

Госпођа Брисо.

Да, ваш син Фернан.

Госпођа од Тозета.

Детињарија!

Госпођа Брисо.

За њега мож'да, али за њу?

Госпођа од Тозета.

Све је то прошло и све се свршило не може бити боље. Фернан, нарочито у оном добу, лакомислен, ветропир, лола, знам га ја добро, био би врло рђав муж и Дениза била би с њим врло несрећна, не узевши у рачун, што је наше имање већ тад рђаво стајало, и што смо и данас у великој оскудици. Шта би сад

било од нас, да се Фернан ожењо Денизом? У животу највише треба избјегавати невоље без излаза. Љубавни болн свагда су излечиви, брачни не. Какав ће муж бити Андрија, а какав Фернан! Ви, као мајка најбоље знате да између њих двојице не може бити поређења. Дениза ће пристати и то не рекавши ништа о Фернану. То су женска посла. Ако нам се деси несрећа да једном човеку признамо ма шта, он сместа претпостави десет пута више него што је у ствари било. Признати кад морате, кад сте ухваћени на делу, то разумем, па чак и то много зависи од човека, с ким имате посла; ако није врло препреден ипак се извучете. А где сте видели врло препреденог човека? — Али, кад човек ништа не зна, кад је пун љубави и поверења, кад је срећан и хоће цео свет да учини срећним, стати му причати, и ако вам он то не тражи, како сте пре њега волели неког другог — о, не, то је и сувише лудо! А сем тога, а сем тога, не тиче се та ствар само Денизе, тиче се и других.

Госпођа Брисо.

Којих других?

Госпођа од Тозета.

Вас, Брисо-а, мене, Фернана, Марте.

Госпођа Брисо.

Госпођице Марте?

Госпођа од Тозета.

Ама, Бога вам, зар ви ништа не видите? Фернан воли Марту и Марта њега воли. Они хоће да се узму; Андрија неће, зато се Марта враћа сутра у манастир, да тамо чека пунолетство. А Дениза, уместо да затвори очи и да ништа не види, јер напослетку ништа се од свега тога ње не тиче, Дениза, велим прави им сметње колико год може. Ако узимадне несрећу да исприча Андрији своју идилу с Фернаном, одмах ће се помислити, да се она према Марти тако понаша из гнева, из освете, из љубоморе. Марта је већ веома огорчена противу ње, мало час су се њих две ужасно препирале. Претпоставимо да Дениза из каквог било разлога не пристане поћи за Андрију; како може онда она остати у овој кући, кад се Марта врати у манастир? Тад ће тек торокуше из околине, госпође Понферанове и остале, моћи по вољи оговарати и надовезивати на све што су већ казале.

Госпођа Брисо.

А што су казале?

Госпођа од Тозета.

Тхе, да је Дениза љубазница Андријина.

Госпођа Брисо (седне)

Боже мој! Боже мој! Увек зло! Увек ђага! Неће ме, дакле, оставити да на миру умрем.

Госпођа од Тозета.

Свет је такав, ми га не можемо променити. Треба бити јачи од њега, то је све, а ту јачину добићемо, хтеднемо ли само, ако удружимо наше интересе, који су истоветни и који треба да нам буду заједнички. Не треба се узбуђивати, треба бити хладнокрван и знати куд се иде. — Андрија воли Денизу. — То је за вас неочекивана срећа. Мислите само на то, не идите даље. Нека Дениза ћути и нека пође за њ. Фернан и Марта воле се. Нека Дениза рекне Андрији да пристане на њихов брак; он ће учинити што му Дениза рекне, пошто он само њеним очима гледа. Ништа на свету није простије. Јест, али она то неће! Марта мора да изиђе из куће! Фернан мора да има с Андријом најнепријатнија разјаш-

њења. Заступајући и бранећи свим силама свога сина, што је сасвим природно, ја морам да се посвађам с човеком, с којим сам петнаест година живила у пријатељству, морам за свагда да напустим кућу, у коју сам вас увела, што зацело није без вредности! Мора да буде сваће с једне стране, јавне бруке с друге, понова беде за вас троје, а очајања за све; све то због тога што Дениза неће да ради што би јој од толике користи било: да ћути. Сто му мука, што казао наш парох, кад нам шеве већ печене с неба падају, та једимо их што пре, док су још вруће!

Госпођа Брисо.

Разумем, драга пријатељице, што вам је толико стало до тога, да нико од нас не каже госпођици Марти или господину од Бардана да је Фернан човек који не држи своје речи, јер он се заклео био Денизи, да ће се оженити њоме, па то није учинио. Али имате право, не говоримо више о томе. Ништа у понашању господина од Бардана није одало осећање, које сте ви изненада открили, ништа у нашем понашању није тежило да га изазове. Били бисмо незахвални, кад бисмо желили још више од свега што смо добили од г. од Бардана, а свака лаж, ако будемо запитани, као и свако мешање непосредно или посредно у његове породичне послове, било би од наше стране непоштење и издајство. Причекајмо. Ма шта се десило, Дениза ће, за то јамчим, учинити своју дужност.

(Посрне и инстинктивно ухвати за руку госпођу од Тозета).

Госпођа од Тозета.

Шта вам је?

Госпођа Брисо.

Ништа, учинило ми се даћу пасти. Има тренутака, у којима ми изгледа да се земља сувише брзо окреће. Ево конта. Идем, јер бих мож'да пред њим говорила о стварима, о којима нећу да говорим. (За себе) Учиниће да полудим. (Изађе.)

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева**

(НАСТАВАК)

Глава XXIV.

Буна међу станичницима

Мало одаље од мјеста, гдје се догодио нападај на Максима, сједаше око бачава са вином много људи. Пехари и дрвене чаше ићаху од руке до руке. Ватре осветљаваху оштре црте, заковрчене браде, и различито одијело. Ту су били већ познати нам станичници, и Андрјушка, и Васко, и риђи пјевач, само међу њима не бјеше старога Коршуна. Чешће су га разбојници спомињали, испијајући вино.

— Ех — рече један — шта ли нам сада наш чича ради?

— А зна се шта — рече други — муче га, можда му и кожу деру.

— И неће ништа проказати стари ђаво, заклео бих се да ни ријечи неће изустити.

— То се зна да неће, такав је он: све га кидај на комаде неће те издати.

— Жао ми је оне сиједе браде! А атаман нам баш ваља. Сам је здрав, читав, а старца предао у туђе шаке!

— Какав ми је он атаман? Зар је то атаман, да своје губи ради некаква кнеза?

— А видиш ли, они су у великоме пријатељству. Ено их и сада заједно сједе. Не говори о кнезу чуће те атаман.

— Па нека чује! Ја ћу му у очи рећи, да он није атаман. А Коршун, он је прави атаман! Сигурно је било Прстену бијело на оку, па га је и предао непријатељу.

— А шта, дјецо, може бити да је он баш нарочито предао Коршуна?!

Зачу се међу разбојницима гунђање.

— Нарочито, нарочито га је предао! завикаше многи.

— И какав ми ја ово кнез? упита један. Шта га држе? Ваљда атаман чека откуп за њега, шта ли?

— Не, не чека! одговори рибљи пјевач. Видите, цар је учинио кнезу криво, хтио га је невина казнити, па га је Прстен и довео к нама. Кнез нам је рекао: повешћу вас дјецо у Слободу; ја знам гдје се царско благо налази. Све ћемо, каже опричнике преклати, и благо подијелити.

— Види ти! Па што нас не води? Ево већ трећи дан да сједимо беспослени.

— За то нас не води, што нам је атаман баба, слабчина!

— А, то не говори! Прстен није баба!

— Није баба? Онда је горе, — значи, да нас за нос вуче!

— Значи — рече неко — он хоће царско благо да сам узме, а нама ни омирисати!

— Јест, јест, Прстен хоће да нас прода, као што је и Коршуна продао!

— Јест, али се на мајсторе намјерио!

— А старца не ће да избави!

— Па шта ће нам он? Ми ћемо и без њега чича Коршуна спасти!

— И без њега ћемо благо добити; нека нас кнез води!

— Таман сад и јест вријеме; цар је отишао у богомољу; у Слободи нема ни поле опричника!

— Запалићемо опет Слободу!

— Преклаћемо опричнике!

— Доли с Прстеном! нека нас кнез води!

— Нека нас кнез води! Нека нас води! — Зачу се са свију страна. Ријечи се пронесоше од гомиле до гомиле станичника, и све се диже на ноге, и све се ускомеша и примаче колибици, гдје је сједио и разговарао Сребрни са Прстеном.

— Како знаш, кнеже — говораше атаман — срди се, не срди, али ја те од себе не пуштам. Што сам те спасао, зар да ти опет одлети глава на губилиште?

— Ја сам господар од своје главе! — рече љутито кнез. — Нијеси ме требао на тамнице вадити, кад ћеш ме овдје у заточењу држати!

— Кнеже, чудна је ствар вријеме. Може се цар предомислити, може умријети, може се свашта догодити. Кад опасност прође, онда абогом на све четир стране.

— Шта ћеш, кнеже, — придаде он, кад видје да се Сребрни све више љути — сигурно ти је суђено, да још поживиш на свијету. Ти си тврде нарави, Никита Романовићу, а и ја исто тако; намјерила се коса на камен, кнеже!

У то се вријеме зачуше близу њих гласови.

— У Слободу! У Слободу! викаху пјани разбојници.

— Запалићемо Слободу!

— Сву ћемо је запалити!

— Избавићемо Коршуна!

— Избавићемо чичу!

— Изваћаћемо бачве из подрумâ!

— Покупићемо благо!

— Преклаћемо опричнину!

— Преклаћемо сву Слободу!

— Гдје је кнез? Нека нас он води!

— Нека нас кнез води!

— Ако неће, на вјешала га!

— На вјешала! На вјешала!

— И Прстена тако исто!

— На вјешала и Прстена!

Прстен скочи на ноге. „Дакле то они смишљају — рече он — а ја одавно слушам, шта они тамо лармају. Како су се изопијали вражји синови. Сад их нико не ће савладати. Ето, кнеже, изиђе твоја, нема помоћи; више те не задржавам. Хајде и реци им, да их водиш у Слободу!

— Шта, да их водим у Слободу? викну он — прије ћете ме на комаде расијећи!

— Барем се претвори пред њима. Видиш пјани људи, сјутра ће се отријезнити.

— Кнеже — викаху гласови — излази!

— Изиђи кнеже — рече Прстен — увалиће се унутра, па ће горе бити.

— Добро — рече излазећи Сребрни — сад ћу им ја казати ко ће их водити у Слободу!

— Аха! — викаху разбојници — изишао си, је ли?

— Води нас у Слободу!

— Буди нам атаман, или ћемо те објесити!

— Тако! Тако! — викаху гласови.

— Бијемо ти челом! викаху други. Буди нам атаман, или ће мо те објесити!

— Објесићемо те!

— Прстен, знајући плахоћу Сребнога изиђе.

— Шта вам је, браћо? — рече он. Јесте ли се бунике нашли? Шта се дерете? Повешће вас сјутра кнез куда хоћете, а сада пустите човјека да се испава, па и сами легните, доста је било весеља!

— А шта нам ти, к'о, заповиједаш? викну један — зар си нам ти атаман?

— Чујете ли, браћо? — викнуше други он не ће да преда атаманства!

— Онда, на вјешала га!

— На вјешала! На вјешала!

Прстен их свију прегледа, и свугдје видје непријатељска лица.

— Будале једне, будале! викну он — Зар је мени стало за атаманством! Изаберите кога хоћете, а ја и сам не ћу, стало ми је!

— Добро! викну неко.

— Лијепо говори! рече други.

— Марим ја за вама — продужи Прстен — мало је зар таквијех као ви? Велика ми је част бити тој сорти атаман! Ако ме воља отиђи ћу на Волгу, и наћи бољу дружину.

— Не, не брате! Не дамо ти између нас; још нас можеш и предати као што си Коршуна предао!

— Не дамо ти ићи! Не дамо! Остани с нама, слушај новога атамана!

Дивља вика загуши Прстенов глас. Један висок разбојник, са пехаром у руци, приђе Сребрноме.

— Баћ-ка! рече он, и удари својом широком шапом кнеза по рамену — сада си ти наш; дај да заједно испијемо, и пољубимо се!

Бог зна шта би учинио Сребрни? Можда би бацио пехар из разбојникових рука, па би га пјана свјетина растргнула на комаде, али на његову срећу зачуше се нови усклици.

— Гледајте, гледајте! завикаше сви — ухватили су опричника! Опричника воде! Гледајте, гледајте!

На шуме изиђоше неколико људи, са тољагама у руци. Они вођаху везана Максима. Разбојник, кога овај бјеше сабљом ранио, иђаше на његову коњу. Пред њима поиграваше и пјеваше Хлопко, а рањени Бујан вучаше се пошљедњи.

— Хеј, браћо, удовица госта звала... пјеваше Хлопко. Он удараше длаком о длан, окрећаше се и скакаше као лопта. Гледајући на њега риђи пјевач не отрпље, узе тамбуру, и стаде помагати другу. Обојица се окретаху и играху око Максима.

— Видиш ђаволских синова — рече Прстен Сребрном. — Они не ће одмах убити опричника, него ће га мучити лаганом смрћу; знадем их обојицу. Ако су се већ ова два умјешала у ствар, онда јадноме младићу не ће издобрити! И заиста, ухва-

тити опричника, то је било највише разбојничко задовољство. Они су намислили, да на Максиму истресу све, што су претрпели од његових другова. Неколицина, са звјерским лицима, отпочеше припреме за казну. Утврдише у земљу четири коца, затим усисаше клинчеве. Максим све ово мирно гледаше. Њега није било страх, што ће на мукама умријети, само му је жао што не умире од мача, што не чује мјесто ових пјаних гласова ратне усклике, и хрзање коња. „Превари ме судбина — помисли он — нијесам се надао овакоме свршетку. Нека буде Божја воља!"

Он спаси Сребрнога и хтједе му прићи, али га ријеч ухвати за врат.

— Ево ти постеље — рече он — скидај капут па лези!

— Одвежите ми руке — одговори Максим — не могу се ни прекрстити!

Хлопко му преза везе на рукама.

— Крсти се, али брзо! рече он, и кад се Максим помоли Богу; Хлопко и ријеч згулише с њега хаљину, и стадоше му везивати руке и ноге за коце.

Овдје Сребрни ступи напријед.

— Дјецо! рече он заповједајући: — слушајте! Хоћете ли сви, да вам будем старјешина? Можда има међу вама који ме неће?

— Ej — викну један — ти ково хоћеш, да се повучеш натраг?

— Чујеш, не шали се с нама!

— Кад ти дају атаманство, примај!

— Примај част док ти је цијела глава!

— Дајте ми атаманску сјекиру! рече Сребрни.

— Браво — викнуше разбојници — тако и треба!

Дадоше му Пртенову сјекиру. Сребрни приђе ријем пјевачу.

— Одвежи опричника! рече он.

Ријеч га подругљиво погледа.

— Одмах га одвежи! понови грозно Сребрни.

— Види! рече ријеч — зар си и ти са његове стране? Боље чувај твоју главу, док је на тебн.

— Проклетниче! викну кнез — не одговарај, кад ти заповиједам! — Он замахну сјекиром, и одсијече му главу. Ријеч не пушта гласа, него се свали мртав на земљу. Понашање Сребрнога збуни разбојнике. Он им не даде да себи дођу.

— Одвежи ти, рече кнез Хлопку, и диже му више главе сјекиру, Хлопко га погледа, и стаде одвезивати Максима.

— Дјецо! продужи кнез — овај младић није, као остали опричници. Ја га добро познајем; он је исто непријатељ опричнине, као и ви. Да се нијесте усудили прстом га кренути. А сада не треба дангубити, узмите оружје редајте све по стотину да вас водим." Тврди кнежев глас, заповједничко држање и одважност, учинише велики утисак на разбојнике.

— Овај се не шали, рекоше неки тихо.

— Баш је атаман! — говораху други. Свакога ће надвладати.

— Пред њим држи језик за зубима, не одговарај! Види како је опремио ријеога.

Тако разговараху разбојници, и ни један се више не усуди, да лупка Сребрнога по рамену, или да се с њиме љуби.

— Похвално, кнеже — прошапута Прстен — баш си их вјешто преплашио. Сад им не дај да се опамете, него их води путем што иде у Слободу. А даље, што Бог да!

Тежак бјеше положај Сребрнога. Као разбојнички поглавица он је спасао Максима, али да не поведе у Слободу ову бурну светину све би било изгубљено. Он се у мислима обрати Богу и Његовој Вољи

Станичници се стадоше опремати, само ишчекиваху некаквога Ферку Поддубнога, који је још зором отишао са својом четом, и још се није вратио.

— А, ево Ферка! рече неко — ево га са дружином.

Поддубној бјеше висок човјек, с лицем пуним трагова од зараслих рана. Капут му бјеше подеран, а ход уморан.

— Шта је? — упита га један разбојник.

— Да није зло? придода други.

— Зло, али не нама! рече Поддубној и сједе крај ватре. Много сам, браћо, имао грјехова, али сам их данас полу опрао.

— Како то?

— Доведите овамо добит! рече Поддубној својој чети.

Изведоше пред њега свезана човјека, у шареноме кафтану и високој капи. Његов припљуснути нос, широке вилице и уске очи најбоље говораху, да није руског поријекла.

Један разбојник донесе његово копље, лук и стријелу.

— Та ово је Татарин! завикаше разбојници.

— Јест Татарин, али какав, једва га савладасмо. Да не би Митка утекао би нам.

— Причај! Причај! завикаше разбојници.

— А ево, браћо, пошли смо јутрос по рјазенскоме путу, зауставили трговца и стали га пребирати, а он нам рече: немате ми шта браћо узети! Ја се враћам из Рјазана, тамо су пут покрили Татари, а мене ограбили, немам с чим у Москву доћи!

— Ух разбојници, лопови! рече један.

— Шта урадисте од трговца? упита други.

— Дали смо му пара за пута и пустили га — одговори Поддубној. Затим сретосмо једнога сељака који нам исприча, да су још јуче Татари напали на село и запалили га. Ми се упутисмо даље, и могосмо у даљини разгледати од прилике хиљаду коња! Сретосмо друге сељаке са женама, гдје плачу и наричу: и наше су село запалили проклети Татари, цркву ограбили, исцијепали свете иконе, однијели ризе . . .

— Ах, проклетници! завикаше разбојници — како их безбожнике земља не прогута!

— Попа — продужи Поддубној — привезаше за коњски реп!

— Попа? Како их пасије синове гром не убије!

— А Бог зна!

— Зар су у Руса отпале руке, па не бију проклетнике?

— Па то и јест, што је рука мало, сви су пукови распуштени, остали су само сељаци, бабе и старци, а проклетницима то добро дошло!

— Ја бих им дао!

— И ја!

— А како овога ухватисте?

— Ево како. Зачујемо коњски топот. Ја кажем дружини: дајте да се сакријемо, и да видимо, ко иде? Сакрисмо се: кад скачу тридесет коњаника у оваким капама, са копљима и стријелама. Браћо, кажем ја, та ово су они сами. Штета што нас је мало, а могли би се побити! У једнога се одвеза торба и паде на земљу. Овај сиђе са коња, диже је, и стаде опет привезивати, а другови одјездише даље. Дјецо, за мном! викнух ја и нападосмо на Татарина. Али како! Он само стресе раменима, и свију нас одбаци. Ми опет на њега, а он нас опет одбаци, и ухвати се за копље. Тада ће Митка: уклоните се, каже, браћо, не сметајте ми! Ми се уклонисмо, а он му оте копље из рука, узе Татарина за врат, и сави га до земље. Ми се онда навалисмо и свезасмо га.

— Браво, Митка! повикаше разбојници.

— Та овај ће и бика за рогове свалити! примјети Поддубној.

— Чујеш, Митка! — рече један — хоћеш ли бика свалити?

— А ра-шта! отегну Митка, и одмаче се на страну, не желећи продуживати разговор.

— Шта му је било у торби? упита Хлопко.

— А ево гледајте!

Поддубној одријеши торбу и извади комад ризе, скупоцјену дарохранилницу, двије-три панагије, и златан крст.

— Пашче погано! завикаше сви — та ово је он цркву ограбио.

Сребрни се користи овим тренутком.

— Дјецо! — рече он. Видите, како се Татари ругају нашој вјери! Како басурманско племе изиграва свету Русију! Зар смо и ми постали Басурмани? Зар да пустимо на поругу свете иконе? Да пустимо безвјернике, да нам пале села и кољу браћу?

Зачу се говор међу разбојницима.

— Дјецо! — продужи кнез. Ко од нас није Богу згријешио! Дајте да сада оперемо гријехе, да заслужимо од Бога опроштај, да ударимо сви на непријатеље цркве и Русије!

Ријечи Сребрнога учинише велики утисак на разбојнике. Оне потресоше много срце. У многим косматим грудима пробудише љубав према отаџбини. Стари заклимаше главама, погледаше један другога. Зачуше се разни усклици.

— Тако је! рече један — не треба пуштати цркву и вјеру да јој се ко руга!

— Не треба! не треба! потврди други.

— Двије смрти нема, а једна нас неће проћи — прадода трећи. Боље је умријети у бој у него на џешалима!

— Истина! рече један старац у бој је и смрт красна.

— Ех, било како било! рече ступајући напријед један млад вјетропир — ви како знате, а ја идем на Татаре!

— Идем и ја! и ја! и ја! — завикаше многи.

— Говори се о вама — продужи Сребрни — да сте Бога заборавили, да немате душе ни савјести. Па докажите сада, да лажу људи, да ви имате и душу и савјест! Докажите, да сте у стању и ви бранити вјеру и Русију не горе, него и опричници!

— Доказаћемо, бранићемо! завикаше сви у један глас.

— Не дамо поганцима, да нам се ругају!

— Ударићемо на безбожнике! Води нас на Татаре!

— Води нас! Води нас! Води, да вјеру бранимо!

— Дјецо — рече кнез — па ако их потучемо, и цар увиди да нисмо гори од опричника, опростиће нам наше погрешке; рећи ће: не треба ми више опричнина, имам ја и без ње вјерних слуга!

— Само нека рекне — завикаше — знаћемо га вјерно служити!

— Нијесам ја од добра дошао у станичнике! рече један.

— А зар сам ја? прихвати други.

— Па онда умримо за земљу руску! рече кнез.

— Умримо! завикаше разбојници.

— Дјецо — продужи Сребрни — кад ће мо бити руске непријатеље, ваља да испијемо у царско здравље!

— Да испијемо!

— Узмите пехаре, а наточите и мени један.

Сви себи наточише.

— Да живи велики господар све Русије, наш цар Иван Васиљевић!

— Да живи цар! поновише разбојници.

— Да живи Русија! рече Сребрни.

— Да живи Русија! поновише разбојници.

— Да погину сви непријатељи Русије, и православне вјере Христове! продужи кнез.

— Да погину Татари! Да погину непријатељи вјере руске! викаху разбојници.

— Води нас на Татаре! Гдје су Басурмани, што жегу наше цркве?

— Води нас! Води нас! разлијегаше се са сваке стране.

— У ватру Татарина! викну неко.

— У ватру га! У пламен! прихватише остали.

— Чекајте, дјецо, — рече Сребрни — да га мало пропитамо. Одговарај — обрати се он Татарину — има ли вас много? Гдје вам је стан?

Татарин показа знацима, да не разумије.

— Чекај, кнеже — рече Поддубној сад ће мо му језик одријешити! Дај, Хлопко, ватру. Тако! Хоћеш ли говорити?

— Хоћу бачка! викну опржени Татарин.

— Има ли вас много?

— Многа, бачка, многа!

— Колико?

— Десета хиљада, бачка; сад десета хиљада, а сјутра дошла сто хиљада!

— Дакле ви сте само предњаци! Ко вас води?

— Сам хан?

— Не сама! Хан дошла сјутра, сада дошла Ширински кнез Шихмат!

— Гдје му је стан?

Татарин опет показа знацима, да неразумије.

— Хеј, Хлопко, ватру! викну Поддубној.

— Блиска стан, бачка, блиска! забрза Татарин — десета врста одавле!

— Покажи нам пут! рече Сребрни.

— Не можна, бачка! Не можна сада видјети пут! Сјутра можна бачка!

Поддубној принесе запаљену гламљу близу везаних Татаринових рука.

— Хоћеш ли наћи пут?

— Нашла, бачка, нашла!

— Добро — рече Сребрни — сада заложите штогод, браћо; нахраните и Татарина, па одмах на пут. Доказаћемо непријатељу, шта је руска сила!

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Живот и обичаји српскога народа

Сијерма и Ресма.

Из биљежака и биљешчица

— Ст. Р. Делића —

I.

„Нека о сејо, не могу;
„Вјештице су ме изеле:
„Мајка ми срце вадила,
„Стрина јој лучем светлила."
(*Караџић*, срп. нар. пјесма).

Мој пријатељ и земљак г. Х. Фазлагић описујући у *Гласнику* — *бајање*, прелази и вели: „Ако је бајање у врату, онда се бајалица служи другом формулом", па надовезује ону: „У *сијерме* деветоро дјеце" и т. д., а не знајући шта је *сијерма*, бистрио је даље у напомени: *Сијерма се ваљда зове болест бајања.*[1])

Прије свега рећи ћу му да имаде болест — *сијерма*, но у горњем могао је одма видјети, да је *Сијерма* име жене. Да се та формула употребљава у *бајању*, ни то му не ћу порећи, само у ономе значењу, како га са̂м наводи: у себи зборити, мрмљати, дробељати, шапутати; али му не тврдим за оно бајање, што га он описује — за жигове, за *поганицу* у различитим мјестима човјечјег тијела. Ту не игра улогу Сијерма, но је *сијерма* нека болест, гдје се човјек оспе у пухице и оном се формулом та болест лијечи.[1]) Ову је болест могао видјети г. у Требињу и о њој све дознати, као што сам је ја гледао (на Авду Куртовића у његовој магази, када га је лијечио неки *Спасоје Гркавац* из села *Гркаваца* више Требиња.) [2])

[1]) Глас. зем. муз., 1895., р. 156.

[1]) Могуће да је неко г. Фазлагићу и за *врат* казивао, па да се тако и лијечи, јер — „колико села, толико и хадета", а особито у оваким стварима.

[2]) Овим отпада она сумња г. Фаз., да и мушко не баје. Та није ли им Спасоје најглавнији? Онда долази: Баха Зелијић, Мушкија Тичић, Сара Шакотуша, Сара Тадић, Симо Петковић и т. д. све у Требињу.

Још прије, прибирајући података о *вјештицама*, забиљежио сам два имена — **Сијерма** и **Ресма.** За њих ми каза народ, да су „краљевске жене“ и „највеће вјештице“.

Сијерма је имала једнога сина, па јој умре. За њим је љуто тужила, а у тој тузи почне рађати дјецу — све рађај шћер по шћер, те *девет* шћери. Но тугујући за сином — у безумљу их изједе, све једну по једну.[1])

Исто тако и Ресма, но она је родила (пошто је сина изјела) *деветнаест* шћери и све их појела, једну по једну.

И то сам од народа чуо и забиљежио, да је и *проклета Јелена* била *вјештица* и да је од ње — *заварчивање.*

У опће народ говори, да је *све потекло* од *краљевских жена*, као *вјештица.*

Но и у других је жена било вјештица, а и сада их има. О томе се већ много писало и готово — дописало. Ја сам о њима много питао, а нешто и у своју биљежницу турио. Само напомињем, да ми нијесу искључиво о вјештицама говорили, но и о *здухама* мијешали. То је некако код народа спојено, с тога су таке и моје биљешке.

Поличани ми у Требињу говораху — ако се дијете роди у крвавој кошуљици, биће — *здуха*, ако је мушко, биће — *мора*, ако је женско, а када се уда — *вјештица.*

Но у Крушевицама, гдје говоре *стува*, кажу да се стуве рађаји у кошуљици *бијелој* и *црвеној*. Они, што се роде у бијелој, то су *добре* стуве и бране свој крај од туђих (морских) стува. Оне што се роде у црвеној кошуљици, то су *зле*, које харају и своје мјесто. Ове се зачеде у очи свеца — ма кога било. Стува може бити и мушко и женско, те говоре слично Поличанима „женска стува, док је дјевојка, још је и *мора*, која дави људе, а када се уда, онда је *вјештица.*“

Ону кошуљу зашију под кожу у раме, или у комадић коже, па ово мора носити објешено о врату до смрти, јер иначе неби имао снаге, па кад би га друге стухе убиле, умр̈о би.

Дакле се стухе (здуве, здухе) познају по породу, но народ зове свакога онога — *здухаћом* (стухаћом, стуваћом), који изгледа замишљен и шутљив, или који је на једну воду (ово у Крушевицама).

Стуха треба да се *роди*, а *стухом не може постати ко год хоће*, као што то рђаво стоји у *Гласнику* као ни то, да послије смрти постане *вукодлак*, ако се не исповиједи.[1])

[1]) По томе је и она формула:

„У Сијерме деветеро дјеце;
„Од деветеро — осмеро,
„Од осмеро — седмеро,
„Од седмеро — шесторо,
„Од шесторо — петеро.
„Од петеро — четверо,
„Од четверо — троје,
„Од троје — двоје,
„Од двоје — једно,
„Од једно ниједно.“

Исто тако и за *Ресму*, само код ове силазећи од „деветнаест“ наниже. Спасоје је узео иглу и повлачећи низ Аиду говорио горњу формулу, ваљда хтијући, да нестане оних пујица — све мање, као у Сијерме кћери.

[1]) *Гласник земаљског музеја* 1896., књ. 3 и 4., р. 532. И чудновато да се до овога мудровања дошло! Ено је обилата „Бос. Вила“ за год. 1896., гдје се управо поједини намећу у истраживању „здуха“ и описивању, па нигде горње глупости. Треба завирити бројеве — 1., 3., 6. и 7., 16., 17., 21., па ће се видјети, да и то сматрају за нека *већа бића*, која с *анђелима* говоре. Но свакако је требало у *Гласнику* навести тога кукавнога Поповца, који на онај начин грди „здухе.“ Но када би могле здухе на онај начин постати — „ко год хоће,“ зар би онако св. Петар (Петровић I.) ускликнуо, када је год. 1796. потукао војску Махмуд-пашину на Крусе и кад су му посјечену Махмудову главу донијели, *вајоче*: — „Бих радији да је погинуло још стотина Црногораца, но што сте ову главу посјекли!“ — „За то, јер је ово био најбољи *здувач* од цијеле Скендерлије“... (Вила, 1893., стр. 319.) — Па да владика прегори „стотину“ Црногораца за једну непријатељску главу — невјероватно, када би могао постати здуха „ко год хоће“; та он би волио да му постану здухе, када би то мого бити, но да гину!

Народ говори о својим и туђим здухама. Обично су: морске, брдске, рудинске и т. д. здухе, рачунајући вазда у погледу свога мјеста. У Крушевицама су *политанске* — *наполитанске* (Напуља у јужној Италији); у Требињу су *морске и брдске*, тако и у Билећи; у Гацку *рудинске* (билећке) и *морске* и т. д.

Стуха чува свој крај и бори се са туђим стухама, јер — „ваљана здуха чува читав котар, као ваљан јунак" — рекоше ми Поличани, као и ово: — „Здухе наваљују на туђ крај, а када се хоће побити онда заболу носове у земљу и бију се ржаним сламкама, трешчинама, а најволе угарцима од луча и онда ко што однесе од *сеоског оруђа*, онако ће му у ономе крају и родити." О томе и зависи родна година и шта ће у коме крају у изобиљу бити — *жита* или *мрса*.

Морске здухе *пијучу*, када је југовина; ако се тада овца прогласи (заблеји) тор се ископа. С тога из пушака пуцају у облаке и разгоне их и „бацају у накрст главње преко торова".[1])

Као што је речено — здуха може бити и мушко и женско и од користи је своме крају (осим *злих* у Крушевицама). Само ћу још споменути, да здуха може бити и животиња. Казивали су ми Поличани о овну, псу, коњу, говечету и т. д. и гдје су били. Но Спасоје приповиједа, да ништа није јаче, но истом рођена, а „*незадојена*" здуха. — „Јер кад се побисмо с босанским здухама и дотјерасмо се више Сарајева, мало не изгибосмо, да нам не долетје у помоћ *циганка са незадојеним циганчетом*".

[1]) Ово ће ваљда бити која од птица селица — у прољеће или јесен. Могуће мочварице, па и *жута вивка* (charadrius pluvialis), што уз кишу вивче.

„Кад здуха здуху рани (удари сланком и т. д.), онда јој и намијени вријеме и дан смрти". С тога здухе знаду, ако су рањене, када ће умријети, као и онога, ко их је ранио, гдје и када. Они о томе више пута приповиједају и јаукну пипајући се по ономе мјесту рањеном. Но ово ваљда више од шале, јер (како кажу) права здуха то не ће учинити.

Здухе су и народни *видари* и *травари*, јер све знаду, па и *прорицати*. Народ их врло штује и чува се да им што криво не учини, или зло не помисли — то ће они знати. У требињскоме је котару најглавнији Спасоје Гркавац. [1]) Још су народу омиљели Симо Петковић из Горице и Периша Гркавац из Чаршије, гдје пошљедног зову и — аџо Периша.

Женска је здуха након удаје *вјештица*. Она се најбоље познаје по длакама, јер је свака брката, а уз то и крвавих очију, ружна погледа, тиха хода, шутљива.

Но Михољачани (у Гацку) и друкчије их познају. Они, ако сумњају у коју женску да је вјештица, го-

[1]) О Спасоју би имао човјек доста приповиједати, а особито занимљиво. Само ово једно нека послужи: Негдје давно састао се Спасоје и неки Ђерић из Придвораца код покојног Риста Гркавца. Бијаше јесен, а Требињчица се разлила од брда до брда — као море. По вечери, угријан Ђерић вином, непрестано је дирао Спасоја и викао му — „један здухаћу!" „У то ће му Спасоје — " И ако сам здухаћ, а ти хајде да те на себи однесем на Гливу, а с Гливе у тебе кући у Придворце, па ћемо узети ону боцу ракије из долафа и попити. Ако те не однесем, ево ти талијер; а ако однесем ти мени!" У томе се некако погоде и изађу на јазлук. Ђерић уђаше на Спасоја, а Спасоје га још свеже пáсом око себе и стане га тврдити — ако му се шта догоди, да Спасоје не одговара. Тако га је тврдио, а у истину плашио, док му не повиче — „стисни очи!" Ђерић стисне очи, а Спасоје и јест дуг, па крочи, као да ће полећети, а Ђерић ће се докопати за сачаке и раскривити: — „Не, Спасоје, за име божје!" Спасоје га пушти и доби талијер, а Ђерић није више Спасоја дирао, јер је тврдо држао, да би полетио, кад му је сто погодио за боцу ракије у долафу.

воре јој са̄ми, а и њу тјерају да виче:

„Вјеште — вјештице,
„Пукле — пуклице:
„Пукле им очи,
„На врелој плочи!“

Ако то изговори, није вјештица; не ће ли, онда је занаго вјештица. Исто тако они и у уочи Божића узму „напухану мјешину“ од „веселице“ и носе је око села, само да нико не види носача ни мјешине. Гдје мјешину спусти, ондје ће се све вјештице тога села скупити, па ће се ту поклати, или ће искати што, ако је у кући (соли и т. д.). Узимају они и „гребена“ на Васкрсеније, или располове орах и међу с обје стране врата црквених, па по служби склапају то; ако има у цркви вјештица, не ће моћи изаћи, док се не расклопе гребени, орах. Но свакако је оно најгоре познавање вјештица бацањем у воду, као што је чинио Хасан бег у Требињу — бива, која не потоне, она је вјештица. [1])

Вјештице нијесу часне и добре, као здухе. Оне су зле и народу зло чине. С тога их народ и презире и чува се њих. Оне у различитом облику лијећу [2]) и долазе у куће, гдје чељад спавају, па им срце ваде и једу. Обично ноћу лете, док здухе и дању и ноћу. Тијело им остаје ондје, гдје легну, а дах претворивши се у „*бубу*“ излети на уста. [1])

Свака вјештица, прије него ће јој дах излетјети, треба се намазати машћу, што је обично у пријекладу у лонцу под огњиштом. Куцне шипком, а лонац јој искочи. Пошто се намаже и лонац се поврати, онда јој дах одлети.

Гдје се оне скупљају, [2]) како ходе и какво зло чине људима, не ћу говорити — о томе је доста писано. Само о оној „шипци“, што је свака вјештица има и њоме срце вади и једе, и што се за њу пита у *Вили* од чега је, — дознао сам од Поличана (Вукана Кукурића и Пуша Бокоњића) да је „*гвоздена*“.

Колико сам дознао и прибиљежио, вјештице могу свакоме зло чинити, а особито дјеци при сиси, — једу дјецу, а и погледом убијају, те оно отпада:

— „Зла мрзноме чинит' не можемо,
„Ако нам је мио, али својта,
„ Траг по трагу његов ископамо.“ —

Вјештица има у околини требињској доста, но имена ћу им прећутати. Гдје дођу, па излазећи из куће, бацају се углењем за њима; засијецају у праг, дјецу крију и т. д.

Народ каже — „Налет их било!“ па ево и ја перо бацам.

---

[1]) Још на разне начине гледају и познавају вјештице, но наводећи, мене би далеко одвело. Само ћу споменути да на „месне покладе“ највише лете, те их том згодом на разне начине и гледају, а и разно чварају. Свакако је најобичнији „нож“ затакнут у врата, или „ножице“, да се не провуку кроз „кључаницу“. С тога намјештају „мијех“ на кључанице и хватају у њ вјештице и т. д.

[2]) Обично овдје страдају ноћни лепирићи, јер су им тицала чешљаста — „*бркати*“, па чим га ноћу жене уграбе у кући, одма га спале — „оне брке“. Колико сам се с матером отимао око *ноћног наунчета* (smerintus ocellatus) и сирома — на ломачу оде! За *мртвачку главу* (acherontia atropos) и нема збора.

[1]) Тијело је обично, као мртво. Десило се у Придворцима, да су жену у Ђерића однијети цркви Панталијевици, па кад је хтједоше спустити у гроб, ето ти мухе, па удри облијећи око стражњега трупа. Вјештији се људи досјете, те окрени мрца, а муха у уста. У то се жена пробуди и врати се кући.

[2]) У Требињу обично говоре: „Ни о дрво, ни о камен, но у поље под орах!“ Или: „Ни о дрво, ни о камен, но на Хаџихасановића гумно!“ Ораха је већ нестало, а био је у пољу под Засадом, прама Придворцима. Гувно је и сада у Придворцима више Хаџихасановића кућâ.

Оцјене и прикази

Les écoles serbes dans le villayet de Kossovo, *par Svet. Simitch. Belgrade, Imprimerie „Smiljévo", 1897, стр. 48.*

Можда мало доцкан стижемо да и ми кажемо ријеч двије о овој занимљивој књижици, коју је прошле године издало у француском пријеводу биоградско друштво „Ускок." То је за нас Србе важан чланак о *Српским школама у Косовском вилајету*, од нашег познатог књижевника Свет. Ст. Симића, који је штампан у оригиналу у фебруарској свесци прошлогодишњега „Дела".

Ријетки су заиста данас људи, који могу да говоре у нас са толико познавања и објективности о покрету српскога племена у отоманској царевини као г. Симић. Има већ више година, како је он посветио озбиљну пажњу и све своје силе праведним захтјевима наше браће у Старој Србији и Маћедонији, која имају да се боре са великим потешкоћама разне природе, а нарочито многобројним националним и вјерским пропагандама, само да би могла очувати своје славно српско име и његовати свој лијепи, праћедовски српски језик . . .

У горњој се књижици износи успјех наших сународника у Косовском вилајету на просвјетноме пољу за пошљедњих неколико година. И ма да тај успјех није бриљантан, он је, према приликама у којима је се налазило до данас наше племе у отоманској царевини и нашем интересовању за потлачену браћу, више но задовољавајући. Тај нас успјех још више кураже, да вјерујемо у познату жилавост и свијест нашег потчињеног народа и његову коначну побједу. За то препоручујемо најтоплије овај рад онима, које може интересовати ово спорно а за нас Србе животно питање на Балкану.

Што се тиче самог пријевода поменуте књижице, који нас је изазвао да напишемо ових неколико редака, имамо да напоменемо, поред наше захвалности приређивачима француског издања, да и ако је доста тачан није ипак у ономе руху, у каквом бисмо га жељели видјети — у томе је прилично изостао иза пријевода Константинове брошуре, *Цариградска Патријаршија и православље у српској Турској*. Ми држимо, да француски читалац не треба да се пита и размишља шта је се хтјело рећи овом или оном реченицом или пак да погађа смисао појединих ријечи. Не примјећујемо ово из цјепидлачења — то је далеко од нас! Али кад се већ сами јављамо страницама, представимо им се као што ваља. То су приређивачи требали да имају на уму и због самог писца.

Послије ове пријатељске примједбе забиљежимо још, да је поводом горње књижице било доста говора у страној штампи о положају наших сународника у Старој Србији и Маћедонији, а то значи: да је она постигла жељени успјех. —

На овоме мјесту ваља нам забиљежити и другу једну књижицу, која је исто тако за нас од велике важности и интереса, а која изиђе прошле године из пера једнога старијег нашег поборника на маћедонском питању г. М. В. Веселиновића, српског вице-консула у Битољу. То је *Статистика српских школа у Турској (у Старој Србији и Маћедонији) за 1895.-96. школску годину,* *) коју је он прибрао и приредио и која је са уводом и потребним објашњењима штампана на српском и француском језику. Г. Веселиновић је у нас већ давно познат са својих ранијих радова о маћедонском питању и са уређивања листа „Српство", који је доносио нарочито народне умотворине са неослобођених крајева, он нам је до данас приредио три статистичка извјештаја о српским школама у Турској, који су за нас, кад их упоредимо, врло карактеристични и ријечити. Његов најновији извјештај за 1895.-96 школску годину мора да развесели свако српско срце, као што је и нас, радо изјављујемо, раздрагао. Противници наше народне мисли и имена, који су до скора трубили миром образована свијета да у Маћедонији нема Срба, пред овим необоривим чињеницама и нашим очигледним успјесима, стају пренеражени... У Маћедонији било је и има Срба — само смо ми, на жалост, до скора били равнодушни према њима. А најбољи доказ да их има, то су они ријечити бројеви из

*) Београд, штампарија Краљевине Србије, на 8-ни, стр. 58, стаје 1 динар.

поменутог извештаја г. Веселиновића, који бацају у засјенак, или боље рећи, на гариште масу поручених памфлета и плаћених књига, којима су наши противници обмањивали до скора необавијештен и наиван свијет. Има Срба у Македонији! Иначе да их нема, оних 157 школа у 1895.-96. школској години стајале би празне; 6831 ученик не би се Срћчетом звао, а њихових 238 наставника не би носили дично име српских народних учитеља!..

Сви они који знају да цијене радове ове врсте морају признати, да нас је г. Веселиновић много задужио својом најновијом књижицом, коју би требало разаслати у што већем броју примјерака у страни свијет. **Ник. С. П.**

Die Balkanstaaten und ihre Entwickelung bis zur Gegenwart 1897. von H. v. Bülow. Verlag von A. Bath. Berlin. 1897. S. 81.

Да се писац, или боље рећи, састављач ове књиге, није сам представио као мајор, она би се, рахат, могла приписати и ма каквом стражмештру. Јер ових осамдесет штампаних страна, под овако важним и опсежним насловом, нису ништа друго до прости пријеписи из Мајеровог, Брокхаузовог или ма којег другог лексикона, и то врло непотпуни, управо никакви. А оно, чега на овим странама има а није ни одакле преписано, узето је из чланака бечких или пештанских листова, који су сами по себи већ довољни за аутентичност својих навода.

Ево само два три примјера тога проглашеног њемачког *солидног* знања.

На стр. 53 писац, пропраћајући владу Александра Карађорђевића, вели: „Seine Regierung war eine für Land und Volk *gedeihliche*". А одмах, у другој реченици за том, он тврди: „Fürst Alexander hate sich *unmöglich, ja verhasst* gemacht"! etc. — О великом владаоцу српском, кнезу Милошу, г. v. Bülow, сем једног признања за 1815. год., налази само ријечи покуде и клевете!

На стр. 54 писац констатира: „Durch Unterstützung Russlands gelang es Milan im Kriege 1876. gegen die Türkei. *Bosnien* und *die Königskrone* zu gewinnen!"

На истој страни, поминући објаву рата Русије противу Турске у Априлу 1877. писац вели, како је Србија била само мобилизовала војску, и тако чекала док није пала Плевна, па додаје: „sodann geschah der Einfall *in Bulgarien* und die Eroberung *von Nisch*"!

На стр. 56. још једно беспримерно незнање: „Alexander I., geb. zu Belgrad am 2/14. August 1876. wurde *von der Regentschaft* am 1/13 April 1893. grossjährig erklärt"!

На мањем простору заиста је тешко наћи игдје још толико идиотизама, као што их је г. v. Bülow прикупио и сложио на ове двије три стране о Србији. У одјељцима о Црној-Гори, Румунији, Бугарској и Турској, он се, заиста, није могао превазићи, ма да је то покушавао врло усрдно и савјесно.

Не би требало не поменути, да је ове овако сакате, нетачне и самовољне пријеписе похвалила, такође *солидна* њемачка штампа, коју је предводила позната „Vossische Zeitung", чији је један од уредника и Хајнрих Ренер, писац, у Босни и Херцеговини већ познате, књиге о тим земљама. **Harry.**

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Троил и Кресида. Драма у пет чинова од В. Шекспира, с руског превео Жарко Ј. Илијић. Београд. Цијена 1 динар.

Преводити са пријевода, могло би се дозволити у оној грани књижевности и којој је стало до саме садржине, као што је у стварима науке, али преводити са пријевода оно, чему може бити ако не све а оно неоспорно један од главних љепота у детаљима спољног израза и колорита — то нити може бити цијењено, нити је игдје цијењено. *Троил и Кресида*, који је јамачно изгубио много од класичког израза Шекспирових пролазећи кроз два језика, могао је причекати ког Лазу Костића, па да

се тад сањем љепотама Шакспировим можемо онако лијепо да заносимо као што то можемо данас са нашим *Хамлетом, Диром, Ромеом и Јулијом и Ричардом III.* Овако би боље било да нам је г. преводилац дао који роман у српскоме од Достојевског, Гончарева, Толстоја или др., јер преводити са пријевода, био би само један рђав обичај кад би се одомаћио у нашој књизи.

О реду речи у српском језику. Приступна академијска беседа П. П. Ђорђевића. 8°, стр. 56. Из Гласа Српске Краљев. Академије VIII. Цијена?

Примисмо на приказ:

Блажено упокојеном Арихиепископу Биоградском и Митрополиту Србије Михаилу у спомен. Ријеч на парастосу у Саборној Цркви Новосадској 15. фебруара 1898. говорио *Јован Вучковић*, протопрезвитер. — Цио приход ове књижице иде на споменик Митрополиту Михаилу. Штампано трошком А. Пајевића. У Новом Саду. Штампарија Ђорђа Ивковића 1898.

Источник, *духовни часопис за црквено-просвјетне потребе српско православног свештенства и народа у Босни и Херцеговини.* Власник Њ. В. срп. пр. Бос. Херц. *Архијереји.* Уредник Теодор Јунгић свештеник. Сарајево. Бр. 1., 2., 3., 4., 5.

Источник је и до сад био лист за званичне потребе наших Митрополија, а ове године прешао је и у њину својину. Листу је промијењен формат и име: најприје се звао *Дабробосански Источник* за тим *Босанско-Херцеговачки Источник*, а сад само *Источник.* Промијењено је и уредништво; но и ако је *Источник* лист званични и једини лист наших свештеника, оно ипак ни један од њих није му уредник! Наши Архијереји поставили су за уредника *војничког капелана* г. Т. Јунгића.

Источник је *обвезан* примати сваки свештеник, што се наглашава у окружницама архијерејским, у првом броју. Цијена му је 4 фор. за цијелу годину.

Забавник *Српске Књижевне Задруге* (свеска II.) изишао је с овом садржином: *Обломов* роман у четири дијела, написао И. А. Гончаров, превео с руског Милован Ђ. Глишић; *Богородичина црква у Паризу* написао Виктор Иго, превео с француског Душан Л. Ђокић; *Јолантини сватови*, приповијетке, написао Херман Судерман, превео с њемачког Хенрик Лилер.

Покретачи источног питања. *историско-политичка студија г. Драгутина Ј. Илијића* дата је у штампу. Њен писац позива сад на претплату коју ће примати Уредништво овог листа и Уредништво „Бос. Виле", а и сам писац у *Н. Саду* — Држећи да ће свако, и без нашег увјеравања, знати колико је добро дошла овака књига, у којој је ријеч у првом реду о животноме питању највећег балканског народа, нашег Народа Српског, — и да ће зато потпомоћи нашег одличног књижевника, кога је на ово дјело покренула патриотска намјера. Нарочито народ из ових крајева, ваљало би да набави ову корисну књигу, која ће изнијети шест штампаних табака а *стаје само једну круну или динар.* Далеко од сваких извора оваке врсте, и необавијештен о најпрешнијим знањима савремене историје, наћи ће у овој књизи наш народ много обавјештења и поуке, те је зато и препоручујемо најискреније.

О српским народним и просветним идеалима, *беседа коју је говорио на св. Саву о. г. у Великој Школи ректор г. Војислав Бакић* отштампана је из „Учитеља" засебно, а г. писац имао је доброту да нам је пошаље на приказ. — Бесједа је један кратак али јасан поглед који обухваћа све и најсветије задатке српске омладине у борби за величину свог народа. Износи научнички рђаве факторе који стају на пут образовању омладине у идеалима просвјетним и народним, а завршује једном интересном сликом, која говори шта би могао бити српски народ на Балкану за једну четврт или половину стољећа, када би просветни и народни идеали прожели свако дјело његових синова. Ми ову књижицу препоручујемо веома топло, свакоме а нарочито српској омладини.

Хрватска

Njemačka književnost do smrti Goeteove. Napisao Robert Pinter. Zagreb. 8° Str. 439. Cijena 2. for. — Ова књига обухваћа сав развој њемачке књижевности од првих дана до Гетеа, онако исцрпно, као што су и остале књиге „Svjetske književnosti," које издаје Хрватска Матица а у које пада и ова као свезак пети.

Gorski Kotar. *Slike, opisi i putopisi.* Napisao Dragutin Hirc. Slike risao Vaclav Anderle. Zagreb (Hartman). 1898. — Драгутин Хирц познат је са свог пређашњег путописа *Hrvatsko Primorje.* Његов стил у описивању је лаган, једнолик и без особитих научничких опсервација те су по томе његове књиге више — *књиге за народ.* Описује природну љепоту своје домовине онако живо како га се и коснула, а да ријеч још јаче дирне читаоца, то је познати сликар Андерле, (који је и сâм годинама прелазио крајеве што се описују у новој Хирцовој књизи), илустровао најљепше партије *Горског Котара* и многе моменте из живота његових становника. Слике су изванредно дивне, те цијела књига подсјећа на немачка издања ове врсте. Цијена је књизи 3 фор. 50. нч.

Словеначка

Zgodovina slovenskoga slovstva. III. del 2. snopič. Spisal dr. Karol Glaser 1897. — Најновији покрети за културно јединство јужних словенских народа, упућују нас на познавање једно другог. С тога уз страна дјела, који се тичу непосредно нас Срба, доносимо и појаве других дјела које се по нас од ма којег интереса а у колико нам томе не смета одаљеност од свијех па од самијех српскијех књижевнијех центара. То чине и неки хрватски листови, али то не чине ни *Ljubljanski Zvon* ни *Dom in Svet*, два најбоља словеначка књиж. листа.

Још никад у њима ни ријечи о Србима и српској књизи, што морамо истински жалити. Без познавања међусобног, не ћемо никад ни корак даље од оног немара у коме бјесмо једни за друге много пута до сад, а нарочито у другој половини овог стољећа! — Ми препоручујемо нарочито књигу под горњим натписом, која нас учи историји душевног кретања наше блиске браће Словенаца до предпотоњих дана, (Блајвазовог доба, од 1848. до 1870. г.) и то нарочито нашој омладини, која је прегла да досадањом немару нашем стане на крај својим најживљим интересима за *све своје* и *сваког свог*.

Руска

Венгеровъ С. А., Русская поэзія. Собраніе изведеній русскихъ поэтовъ с 23 порт. Т. I. С. П. Б. 1897, ц. зр. — „Овај први свезак обухваћа собом пјеснике XVIII. вијека. О потпуности његовој може се судити по томе што су у њ ушле 1421 пјесме 116 пјесника и критичко-биографски материјали, извађени из 251 дјела. Може се смјело рећи да нема ни једног дјела у коме је руска поезија XVIII. вијека тако потпуно представљена". („Нива".) — Ми препоручујемо ову књигу пажњи наших читалаца, нарочито књижевника.

СТРАНА

Француска

M. Colonna: Contes de la Bosnie, Orné de trente-quatre illustrations originales de *Léopold Braun*. Librairie Nilson — Per Lam, Successeur. Prix 3. for. 50. — О овом дјелу, интересантном са појмова какве гаје понеки страни писци о српском народу у Босни и Херцеговини, донијећемо у наредном броју опширнију биљешку.

Италијанска

Nuova Antologia, чувени талијански *revue*, у другој свесци за Април доноси чланак неког *Eugenio Barbarich-a*, о књазу Николи и његовим дјелима. У чланку се особито узима на око пјеснички рад кнежев, а на свршетку налазе се у везану слогу преведена *Нова кола*. Преводилац је исти писац, Барбарић, а како из једне примједбе разабиремо, изашао је тај његој пријевод *Нових кола* и у засебној књижици, која је посвећена Њ. В. принцези напуљској, Јелени. **Ш. Ј. Г.**

Clarice Tartufari: Vespri di maggio. Roma 1898. Позната талијанска списатељица, пјесникиња прослављених *Versi nuovi*, издала је на свијет своју нову збирку пјесама под горњим натписом. Италијанска критика предусрела је те пјесме са одличним признањем.

Њемачка

Die serbische Volksepik im Dienste der Erziehung. — Ein Beitrag zum Ausbau des Lehrplanes der Serbischen Volksschule vom Standpunkte der wissenschaftlichen Pädagogik. Inauguraldissertation Steph. M. Okanovitsch. Jena, 1897 8° стр. 140. Цијена? — У својој дисертацији износи г. писац своје мишљење о томе, колико лијепог педагошког градива има у самијем нашијем јуначкијем нар. пјесмама и како би се оно могло примијенити у српској осн. школи с обзиром на главне захтјеве научне педагогије. — Књига је подијељена на 5 одјељака. У првом је слика морално — друштвеног живота српског народа у 19. вијеку; у другом: о народној појезији у животу српског народа; у трећем: о народном животу нове српске државе; у четвртом: о историјској настави с оњег педаг. гледишта, српској нар. епици као грађи, њеној етичкој садржини, њеном естетичком руху и гледишту историка и педагога према српској народној епици. — Ово дјело заслужује озбиљну пажњу, но да уђе у шире кругове српског учитељства, којима је у главном и намијењено, ваљало би свакако да се преведе на српски.

Разно

Српска драма на паришкој позорници. Како јавља један биоградски лист, на паришкој изложби даваће се драмска дјела свих страних народа, наравно само ваљана и то на њиховом језику. Међу тим дјелима биће и неколико дјела из наше књижевности, на којима раде већ двојица од наших бољих преводилаца.

Крунисање цара Николе II. — Одличан француски сликар Жерве, који је нарочито чувен са својих историјских слика, спрема за париску изложбу 900. године величанствену и колосалну слику, *Крунисање цара Николе у Москви*, која ће бити дугачка десет а висока осам метара. Умјетник је са ове историјске свечаности изабрао за свој предмет онај тренутак када цар Никола, окружен својом великом породицом и масом великих достојанственика, меће себи круну на главу. За ову ће се ријетку слику саградити нарочити салон до салона, који се спрема за цара Николу када он буде посјетио ову изложбу. Сликар се већ од дужег времена бави у Петрограду, гдје слика поједине високе личности, које су присуствовале царевом крунисању. Кажу, да се је скица овог пројектованог умјетничког дјела веома допала цару Николи.

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЋАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 31. МАЈА 1898. Бр. 5.

Ј. Сундечићу

— приликом 50-ог года откад се с вилом посестримио —

Сундечићу, крило соколово,
Пјевô јеси, а трпио јеси!...
У злату ће бити твоје слово,
Минуће нас ти црни удеси.

*

Ој, кад буду окајани гр'јеси,
Кад рођено буде племе ново;
Кадбрат сложно с братом хљеб умјеси,
Кад пропане дјело Каиново...

А сад, Старче, гледај са тимора,
Преко гора до синьега мора,
С болом пјевај разбраћеној браћи,

*

И тој пустој на дому недаћи,
Гдјено нема разлога ни збора
Нити каквог братског договора!

Вид Вулетић Вукасовић.

Змају Јовану Јовановићу

Ти, што дичном српском роду
Зажди лучу св'јетлог плама,
И уздиже српску славу
Слатким звуком у пјесмама;

Ти, што скиде зв'једе сјајне
Са површја небескога,
И расв'јетли себи путе
До Парнаса рода свога;

Здрав нам био!... Син кршева
И гудура, мрачних гора,
Херцегове земље сјетне
Земље бола и вихорâ —

Прислушкујућ' твоје пјесме
Што их пјева коло вилâ,
Кад се браћи једнокрвној
Јакља свјетлост — Слога мила —

Теби кличе: Бог ти дао
Па бијела твоја вила
Опјевала српску славу,
Славу, што је некад била!

Мостар 1898.

Осман А. Ђикић.

Занатска посла

— Књижевна козерија —

— Марко Цар —

(НАСТАВАК)

II.

Богдан Поповић — професор велике школе и један од српскијех критичара, који се отимље неповољној класификацији, што смо је у прошлом чланку оцртали — изрекао је у свом уводном предавању из историје српске књижевности (Биоград, 1894.) неколико врло паметнијех ствари о књижевности, њеним гајитељима и судијама. И он мисли да се у нас критичким послом баве „много званих, још више незваних, а мало изабраних“, те закључује да је њихов труд излишан, јер и паметна критика слабо помаже, кад у публици нема сразмјерна разумијевања. „Људи би — вели он — послушали паметну критику, кад би само умјели погодити и изабрати ону која је паметна.“

Нема сумње да у овом песимистичком мишљењу о нашој публици има много истине; али бих ја рекао да су збрци и неизвјесности, која у нашем књижевном раду влада (да већ и не говоримо о немару у публици) криви много и они наши критичари, који свој посао разумију, који дакле нешто броје. Ми таковијех критичара, истина, немамо много, али их опет неколико имамо. Невоља је само у томе, што се они међу собом ријетко када слажу. Рећи ћу тачније: невоља је што су они, сваки са свога гледишта, сувише једнострани, сувише привезани уз методе и *априористичке* теорије.

Овијем се не каже ипак да се критичари морају увијек и у сваком погледу слагати; то нити је потребно, нити одговара људској природи; али оно што би, по моме схватању, нашијем критичарима морало бити заједничко, оно што би се од свијех њих имало једнако захтијевати, то је то: да су им погледи куд и камо шири, а ум приступачан свакојаким погледима, па чак и оним, који се највише одмичу од њихових особних идеала и укуса који влада. Јер, нема сумње, та проницавост, то разумијевање и схватање туђих назора, то је управо оно што сачињава главну особину критичареву.

Критичар ће дакле тијем боље одговарати своме задатку, што год буде способнији да се уживи у туђе идеале, да се увуче, тако рећи, у туђу кожу — па та кожа и не била скројена за његов труп. У кратко, критичару је највише и прије свега потребита велика *комирензивност*.

Сад узмите једнога по једнога понајбоље наше критичаре, па док будете принуђени да многоме од њих признате велику спрему, оштрину аргументације и сигурност суда у појединим случајима, мораћете скоро увијек пожалити што се односни критичар заплео у замке извјесне методе или упио у неку теорију, која му унапријед обиљежава правац и даје интонацију његовом суђењу.

Така је једна теорија Тенова наука о утицају средишта, историјског момента и племенских особина на продукцију књижевних дјела. Ту би теорију (која је, буди узгред речено, у Француској, као књижевни аксиом

виши дио своје цијене изгубила) неки наши критичари хтјели да успоставе као неминовно правило у просуђивању књижевних дјела, те смо у пошљедње вријеме могли читати како нам се та теорија намеће чак и у име знаности.[1])

У самој ствари Тенову теорију, да је критика нека врста ботанике, која класификује људска дјела, као што она друга класификује биљке, ту теорију данас слабо ко брани, пошто смо данас сви увјерени да се од критике (психолошке анализе) не могу захтијевати *коначни* и *непогрјешиви* резултати, као што их на пр. даје анализа хемијска. Хемичар, који је на крају своје анализе нашао по један дио сумпора на четири дијела оксигена и на два дијела идрогена, закључује да је нашао сумпорну киселину ($C O^4 H^2$); но може ли до тако позитивних закључака о главнијем особинама једнога писца доћи критичар, који хвата по разнијем дјелима мисли и фразе, што их је овај написао, и по тијем фразама изводи закључке о његовој моралној физиономији? — О томе се може сумњати.

Један српски критичар (види *Љетопис* Матице Српске, књ. 138) навео је, да нам докаже једну песимистичку мисао Змаја Јовановића, ове стихове из *Ђулића*:

Драго моје, драго,
Нема смрти лека,
Пољупци су врели —
Ал' смрт хладна чека;

Кад нас једном зграби,
На у ништа маши,
Пољупци ће живет'
У Ђулићи' наши'.

А овамо један други критичар (нек нам се опрости, што баш њега наводимо) износи те исте стихове, да покаже пјесникову вјеру у прекогробни живот духа људскога.[1]) Оваки су антитетични резултати у критичном посматрању врло чести, и литерарна је историја тога крцата. Треба дакле закључити, да је т. зв. аналитичка критика, коју неки тако радо истичу против критике синтетске, често пута проста обмана, и нема друге сврхе, него да прикупља доказну грађу у прилог извјесне теорије.

Тражити утјецајне струје, неминовне везе између писца с једне стране, а његове родне земље, његова времена и његове дружине с друге стране, то је, додуше, била у пошљедње вријеме најмилија задаћа критичарâ извјесне школе. Али поклањајући толику пажњу обиму, они више пута заборавише да нам прикажу самога писца, или га приказаше сасвим самовољно. Јер, дабогме, сваки је писац донекле одојче свога физичног и моралног средишта; али он зависи много и од себе самога, од особитог склопа свога духа. Према томе, данас је сваком јасно, е критичар не смије ништа да једнога списатеља на силу бога стеже под јарам односног амбијента, јер би више пута утицај тога амбијента био и остао раван ништити, да није било по сриједи оригиналности пишчеве.

Иначе — да тако није — најгенијалнији човјек постао би пасивна жртва свога средишта. Његов би дух био просто тијесто, које вријеме мијеси по своме ћејифу, а цијела свјетска историја нека врста механичког строја, које ствара људе на халаје!

*

У осталом, критика аналитичка може бити оправдана, кад се примјењује на прошлост. Имајући пред очима књижевно дјело из прошлости,

[1]) Др. Каменко Суботић у књ. 193. овогод. *Љетописа* Матице Српске.

[1]) *Моје Симпатије*, кодо II., стр. 57.

она сасвим природно тежи да му опредијели каквоћу, да му објасни постанак, да му установи замашај, враћајући га умним процесом у средиште, из којега је поникло, и надовезујући га уза стабло, којега је и само једна грана. У том су случају трагови, за којима критичар иде, сигурнији и он може да се у својој анкети поузданије креће.

Али је сасвим друго нешто проучавати дјела савремена. Прије свега, како би савремени критичар могао да се одрече своје персоналности, те да се мумификује до оне знанствене равнодушности, која би у умјетничком (књижевном) дјелу имала гледати прости продукат мождански целула, те се просто ограничавати на то, да му констатује природу и да му открије разне саставине?

Поставимо на пр. случај, да се сјутра појави нов српски писац и изда на свијет књижевни ремек. Настаје одмах питање: како је то дјело поникло? зашто се таленат односног писца развио у том правцу, а не у другом? који га је стицај прилика упутио тим путем а не другим? — Све питања, на која је мучно одговорити, јер су подаци недостатни, или их нема никако. — Па и кад би критичар располагао у изобиљу тијем подацима, пита се: да ли би увијек смио и могао да их без зазора употреби? При најбољој вољи, дакле, у већини случајева критичару друго не остаје, већ да проучи дјело у себи, одвојено од свега, што би га могло директно објаснити; те да, према томе, изрече о њему суд провизорни, *импресионистички*.

Дâ, импресионистички — изрекао сам крупну ријеч, од које се „знанствени" критичари толико грозе! Судити по личној импресији значи за неке људе судити без правила, онако самовољно, како је кад човјек расположен. У самој ствари, критика импресионистичка, кад се њом баве људи од ума и укуса, јесте можда најплоднија у резултатима, пошто разлози, што их такови критичари о својим утисцима дају, претпостављају и условљавају увијек неку примјену општијех идеја и естетскијех начела, што се у њихову мозгу сталожише. У осталом, нико не каже да су сви утисци једнако добри: има утисака и утисака. Примјера ради, они утисци, што их о својијем читањима саопштавају *Жил Лемитр* и *Анатол Франс*, вриједе јамачно много више, но бог зна како „документиране" студије из пера каква књижевног амала, којему се сва оригиналност састоји у томе, што је великим маром — збркао критику са статистиком.

Јер — на крају крајева — индивидуална вриједност критичарева мора нешто да значи, особито ако пођемо с начела, да је и критика, сама по себи, умјетничко дјело, за које се хоће не само начитаности и општроумља, него и поприлично укуса и филозофије.

Ко хоће да неко умјетничко дјело схвати, мора прије свега бити тако душевно расположен, како би односно дјело нашло у њему симпатична одјека. Без међусобне симпатије, не помаже ни статистика, ни документација. Ако је истина да се из неједнакости порађа мржња, оно није мање истинито да се сродношћу погледа људи међу собом зближавају. „En toute chose — написао је Павле Бурже — poesie ou histoire, la sympathie est la grande méthode".[1]) Ко ће дакле о писцу-умјетнику (пјеснику, приповједачу, путопису и т. д.) моћи судити боље но критичар-умјетник, који је с њим спојен везама симпатије,

[1]) Études et Portraits, I. стр. 62.

те који је сâм изабрао да о њему говори? У том случају критичар постаје прави сарадник писца, о којем говори . . . *Critica scriptor, additus scriptori.*

Али — довикнуће можда когод — ти дакле хоћеш да критику сведеш на питање личне симпатије, или антипатије; ти хоћеш да укинеш свако опште правило, и да критичарски посао сведеш на просто тумачење личнога утиска!

На овако питање дало би се много што шта одвратити; ја ћу се, мјесто свега, задовољити с једним упитом: зар су сви професори анатомије вјешти анатомском ножу? зар су сви доктори права ваљани правници? — Причају за чувеног Ђорђа Кастриота (Скендербега), да је имао сабљу димишћију, која је кадра била да једним махом одруби главу и најкрупнијем бику. Кад падишах (не знам да л' је то био Мурат или Мехмед) дознаде за ту баснословну сабљу, он поручи Скендербегу да му је пошаље на дар, што овај благородни душманин заиста и учини. Али где невоље! Кад султан први пут замахну сабљом, не мога да пребије шију ни у осредњег вола, те се он потужи како га је Ђорђе преварио. „Нијесам, одврати Скендербег, али ако послах падишаху сабљу, задржах за себе десницу руку".

*

Морал и поука, што се из свега овога изводи, јесте ова: критичар не мора носити увијек у џепу један те исти аршин и са њим мјерити све продукције човјечјег духа, без разлике. Међу оне двије три стожерне мисли, које се у Монтењевим *Есејима*, као неки *Leitmotiv*, сваком приликом понављају, спада и та, да човјечји суд мора на силу бити неизвјестан, пошто на свијету ништа није непомично, ни људи ни људски појмови, те да су мисао и њен објекат подложни непрестаној плими и осјеци. „Nous sommes mobiles et nous jugeons en êtres mobiles", додао је са своје стране Сент-Бев.

И, у истини, како би књижевна критика могла да успостави за се буди какав кодекс и уза њ правила за његову практичну примјену? Књижевна се дјела њижу, додуше, пред зрцалом наше душе; али пошто је поворка дуга, ужасно дуга, зрцалу остаје времена да потамни, да се предругојачи, и кад се случајно нека књига опет преда њ врати, слика што се у њему огледа није више она од некада. Нема, ваљда, читаоца, који то није осјетио. Ја сам у својим ранијим данима обожавао романе Золине; данас се дивим јуначком прегаоцу за правду и хуманост, али његове романе не могу да сносим; напротив, приповијести са психолошком тезом једнога Буржета или Фогацара биле су ми одвратне, а данас их читам у сласт. Некад сам стихове неких српских пјесника чисто гутао; данас су њихове елукубрације мојој души мал' те не савршено туђе. Неке пјесме, које су ме прије десетак година заносиле и до суза дирале, остављају ме данас хладна, нити бих могао, при најбољој вољи, да их прочитам до краја. Шта више! нека усвојена, традицијом освештана мишљења о извјесним писцима, доводе ме често у сукоб са самијем собом, и ја чисто стрепим од свога рођеног утиска.

Па ипак, покрај свега тога и, можда, управ зато, критичар, ако жели бити искрен, самосталан, мора да води рачуна о томе утиску; критика се, напошљетку, — па ма била по овој ил' оној методи — креће опет у врзину колу личнога утиска, и ко друкчије мисли, тај се просто об-

мањује Питање је само, какве је врсте огледало, у ком се тај утисак огледа.

Задатак је дакле критичара (који то име заслужује) врло прост: он треба најприје да анализује утисак, што га је од прочитане књиге добио, затим да нам прикаже њезина писца, какав му се приказује по начину његова писања и по идејама, које су му обичније, и на крају да изрече провизоран суд о вриједности његова дјела. У кратко, критичар, приказујући савјесно утисак, што га је од писца добио, моћи ће да по прилици опредијели и утисак, под којим је и сам писац био, кад је своје дјело стварао, и према томе, да прозре колико је могуће у његову ћуд, у његову душу.

Метода је, као што се види, врло проста; она претпоставља само једну ствар: да критичар добро раствори не само своје очи, него и своје срце. Остало је све ништа.

(свршиће се)

Сотона и анђео

Кад год најдуже, најдубље спим
И кад најслађе сановe сним,
Па кад се пренем, — а још'те ноћ
Зорици љупкој не дава дођ' —

С уздахом уздах напушта груд,
Оживи туга, изда'не жуд,
Срце се гњеви на људска зла,
А душа ове слике му дâ:

Бурнога мора тухани пôд,
Блистава ножа крвави бод...
Пушке би мале рапави глас
Смирио тугу за један час.

Расцерека се сотона: „Дè!“
Анђ'о се гнуша, тргa ме: „Нè!“

Ниш. **Софија.**

Не бој се!

Не бој се, душо мила,
Ништа ти неће бити, —
Ти нећеш вићет' мене
Како ћу сузе лити.

Никада нећеш чути
За бол и јаде моје,
Нити ће пр'јекор дирнут'
Немарно срце твоје.

Кад с њиме будеш сама
Ја ћу те тајно гла'ти —
Тада ћу сузе лити,
Ал' ти то нећеш знати!..

† **Јефтан Р. Шантић.**

Јунак дечко

из *Тасиног Дневника*

— **Таса Ј. Миленковић** —

I.

Није био, да кажете, са свим покварен. Него немиран, распуштен. Није хтео да ради никакве послове.

Отац га давао прво у школу. Учио два разреда гимназије, па даље ни силом ни милом.

Родитељи му, осредњег стања, имали су још деце на врату, па се нису много ни заносили око њега.

Отац га онда даде у трговину. Али се дечко ни тамо није хтео скрасити. Газда га пошље, да муштерији однесе продату робу из дућана, а он угледа дечурлију на Баталџамији, застане тамо, игра се с њима крајцара, па остане тако до у вече.

Газда се људи, па, Бога ми, и одадере, али дечко остаде онај исти. Срце га једнако вукло да се коцка. А и стриц му, Маша, беше чувени карташ београдски.

Дечко напусти сасвим трговину. Одаде се само коцки. И постаде вештак-коцкар међу београдским скитницама.

Отуда су га прозвали — *Митица коцкар.*

Једва да му је било петнајест година, а знао је и конгена и шлаге и фарбла. Што је умео да пакује карте — то је било за приповест. Већ сељацима подметне „попа“, па им предигне све што нађе у јанџику. До душе, истину да кажем, није крао, нити какве друге иступе чинио. Али и коцка је законом забрањена. Још код деце она је и опасна. Дечко-коцкар за неколико година на сигурно постаје човек-лопов... Са тога је полиција Митицу по често хватала, хапсила, па, разуме се, опет пуштала. Али он је остајао онакав какав је....

Да поменем и то. Имао је још једну особину. Био је певач. Имао је глас као — девојка. Више пута иде ноћу дорћолским улицама. Наравно, враћа се са коцкања. С њим још два три друга, као и он што је. Удесе гласове, па се топи. Али његово гласно грло премашује. Када запева: „На престолу калиф седи“ — све то да занеми.

Деси се, те наиђе патрола. Али стане и она. Мисли се, да ли да га заустави. Али чује лепо певање, па јој жао. Истина, ноћу је забрањена ларма по вароши, грађанство хоће да је на миру — али ко ће да прекине севдалијску песму. Па зато ни писар квартовни, старјешина патроле, не чини ништа. Пусти Митицу да сербез прође, па застане и сам дуго, докле год му глас чује....

II.

Беше то 1877. године, пред други српско-турски рат.

Тек што су се војници повраћали кућама, а пуче глас по народу: биће опет рата.

У Београду настаде опет нека ванредна живост, као обично пред велике догађаје.

Погледате по престоници, све се то нешто убрзало. Видите официре и војнике као да трче. Некуд се журе. Из окружне команде у велику касарну. Из касарне у бригаду. Из бригаде у корпуску команду. Одавде у војно министарство. Из министарства истрчи тек коњаник. Сав му вранац у

пени, од силног јурења. Коњаник посред Теразија па све касом у град — носи хитне заповести.

У тврдоме београдскоме граду већ постројени топови и каре. Упрегнута запрега — они јаки коњи све фрчу и тапкају ногама у тесту. Озбиљне топџије, оштри људи, појашили и чекају заповест да се крену . . .

Иза градске, Али-пашине касарне, видите код Небојше куле стотине комора. Нешто се у њих товари. Ако би вас шиљбок пустио — видили би пексимит за војску . . .

Мало даље, ондје у пољу, постројени батаљони. Видите официре и војнике све то ћути, озбиљно, важан војнички час има да наступи... Чу се команда: *пред иди* . . . . Две хиљаде пушака у један час тресну у рукама војника. Војна музика засвира оне божанствене тонове... Све упрло очи у касарну . . . На један мах појави се официр и четири наредника... Најјачи и највиђенији међу њима носи — *заставу*... Барјактар прилази батаљону и улази у његове редове, међу војнике. И подиже високо свето српско знамење . . . . Сав онај народ наоколо, скупљен да види ову спрему, гракну као из једнога грла: живела војска... У том грмну команда — на молитву . . . Војници поскидаше капе. Наста тишина. Наредник на глас говори: Оче наш, који си горе на небесима, погледај на нас, помози намученим Србима и не допусти, да ова света застава икада падне у руке непријатељу нашем . . . — Један тако гласно говори, а они остали прихватају.... Када се сврши — из хиљаду грла осу се радосна вика: ура! . . . . То прихвати и околни народ. И настаде један урнебес да се небо проламаше.

Баш тога момента — причаше пошље шиљбок са бедема градског — пловљаше Дунавом, крај града, велика аустријска лађа „Елисавета". Када чу оне усклике, капетан лађе, не разумеваше шта је, па даде доле, машинисти сигнал: лангзам (полако)... Лађа пође лакше, а сви путници потрчаше на кров, да чују шта је...

Са градскога поља зачуше се команде за полазак. Трубе затрубише, добоши ударише, музика јекну *Душанов марш*, војници грмнуше из хиљаду грла: ура! . . . Сав онај народ поскида капе, па викну: срећан вам пут, браћо . . . .

А онај капетан с лађе, када чу шта је, нађути се, па рикну доле машинисти: шнел, абер глајх шнел (брзо, али одмах брже). . . . . .

Ето, тако је онда ишло из дана у дан, докле сва војска не оде на границу . . . .

III.

А и ми смо по канцеларијама имали онда и сувише посла. Радило се, Бога ми, и дан и ноћ. Телеграф са границе не престаје. Сваки час по нешто траже, питају, разбирају, као пред рат... Осим тога и добровољци прекрилили Београд. Скупљају се чета за четом. И одмах одлазе ближе бојишту . . . .

У толиком моме послу ето ми једнога дана оног Митице. Упаде у канцеларију сав снужден, невесео, као никада до тада . . . .

— Молим вас, господине — отпоче он

— Шта ћеш?

— Молим вас покорно, господине . . . .

— Ама шта ћеш?

— Да вас молим покорно за нешто . . . .

— Говори, да чујем, ја сам у великом послу . . .

— Јуче сам био у команди, где се уписују добровољци...

— Што?

— Молио сам да и мене упишу...

— Па?

— Неће...

— Зашто?

— Вели: ти си мали. Ниси за војску. Не можеш пушку да носиш...

— Разуме се...

— А није, господине... ја могу...

— Колико ти је година?

— Седамнајест... То јест... ја имам и осамнајест... навршио сам...

— Хе... додајеш...

— Није... господине... ја изгледам овако мали, али ја сам јак.... Могу да дигнем сто ока са два прста. Пробао сам то. После, више пута сам се хрвао са старијима од мене, па сам их обарао... Два пута сам се хрвао са оним великим Симом, цал-келнером у „Националу", па сам га оба пута оборио... Не треба да гледају: што сам ја овако мали и сув... Има пуно сувих људи, који су шта и шта пута јачи и од високих и од оних дебелих...

— Па?

— Па ја вас молим опет покорно, да пишете капетан Мирку да ме прими...

— То не могу...

— Зашто... молим вас.

— Па то није моја ствар. То они у војсци решавају...

— Па ви сте му упутили: и Марка Тојића, и Петра Цампића и Јована Балту, сви су се они са мном дружили, па зашто да не упутите и мене...

— Они су пунолетни, већ људи, дорасли за пушку... а ти си дечак...

— Али молим вас, господине...

— Не могу...

— Молим вас покорно по хиљаду пута...

— Гледај те наћи овде посла...

— Ја нећу да останем... када сви иду на границу.

— Ама... будало... не може да буде...

— Ја вас молим...

И удари у плач...

— Овде ме гоне... Не дају ми се скрасити... Вичу на ме. А тамо је на граници весело... Ја вас молим, да ме упишете...

— Море... хеј... није тамо лако...

— Ако, господине...

— Зима је... Рат је то... Није шала — бију Турци... када одеш — гледаћеш да побегнеш...

— Нећу, Бога ми... крста ми... господине...

— Хе... нећеш...

— Само да ме упишете — развеселио се Митица... Да ја одем с друштвом, па ако ме видите пре свршетка рата у Београду, онда ме слободно убијте... Молим вас... као оца... као свеца... као.... као....

И настави богорадити и молакати.

Да га се само отресем, дадох му цедуљу на Мирка капетана: да га, ако може, за сејиза прими, јер ми, рекох, досади овде...

Добив писмо у руке — Митица, сав блажен, пун радости, одскакута из канцеларије....

И више га не видех....

IV.

Рат би и прође.

Србија победи славно; дође до Косова; освоји четири округа, десет градова, преко хиљаду села, и на близу пола милијуна своје браће прикупи под своје крило... Данас на сто и педесет цркава и манастира, у тим крајевима, звона звоне, позивајући слободне грађане на молитву Господу Богу; а на четири мунарета испењу се свакога вечера мујезини,

те слободним гласом певају суре из корана, у славу Алаху, молећи га: да одржи добри и праведни српски народ и његова витешка Краља . . .

. . . . . .

Већ идуће 1878. г. у освојеноме Нишу би сазвана народна скупштина. Са осталим персоналом министарства одређен сам био и ја, да тамо идем.

У Нишу тада беше све весело. И Срби и Турци, после бојишта, измирили се, као што и чине прави јунаци, па живе као браћа. Тек се чује: Србија — Слободија, па све то диже капе у вис. Песма, час српска, час турска, разлеже се, а севдалуци да те занесу . . .

Једнога вечера, седимо тако нас неколико Београђана у друштву са нишким Али-бегом, слушамо Хасана, севдали певача, и гледамо веселе чочеке, док се на вратима кавански појави Мирко капетан, командир добровољаца. Обрадовасмо се један другом. Примисмо га у друштво. И остадосмо дуго у ноћ . . .

Када се растадосмо од друштва, почех запиткивати капетана Мирка о његову животу, догађајима на бојишту и т. д. Причао ми је пуно интересних сцена, веселих часова, али, Бога ми, и крваве смрти . . . Док се на један мах сети, па настави:

— Мал' не заборавих оног малишана . . .

— Кога?

— Оног твог Митицу певача . . .

— Шта је с њим?

— Погинуо . . .

— Како?

— Ти га се сећаш?

— Сећам га се добро.

— Знаш, ти си ми га послао, да ме послужује . . . Када му то одредих, њему не би најпре право, али у Београду пристаде и на то. Али када стигосмо пред Ниш, он се стаде опирати. Неће да служи. Свакога дана јављао се на рапорт нареднику, молећи га и преклињући: да му се дâ пушка . . . Нисам ја, вели, дошао овде да служим, него да се бијем . . . Тако данас, тако сјутра... Нареднику се досади ово мољакање, па му најзад, пусти на вољу . . . Један се од војника из наше чете поболи од врућице и оде у болницу — а твој ти Митица дочепа његову пушку, па ступи у редове . . .

— Јест . . . немиран дечко . . .

— Пошто паде Ниш, крену моје одељење на Куршумлију. Сваки дан по каква чарка или бој. Митица барабар са војницима. Све у најљућем бојеу. Отвори се пушчана ватра. Пуцају Турци, а пуцамо и ми. Пратите пушке да уши заглуну. Од дима се ништа не види. И у сред те тутњаве чујемо глас Митичин. У првом ланцу пева колико га грло доноси... Ја да храбра дечка — рекао би ми више пута Мићун, командир . . .

— Па?

— Једнога дана у подне, беше страховита зима; сукобимо се са Арнаутима у долини косаничкој, иза Куршумлије. Отворисмо одмах ватру. Непријатеља је било више. И нагрнуше свом снагом. Али се и ми не дадосмо . . . Бој је трајао дуго до у ноћ... Арнаути се, најзад, морадоше повући. И оставише на бојишту мртве и рањене . . . Ми наложимо туна ватру и остадосмо да преноћимо . . . Сјутра рано већ не беше непријатеља на догледу . . . Ја зађем по бојишту да прегледам мртве и покупим оружје. Пребројим наше — изгубио сам на сто двадесет јунака . . . Али, крај једнога џбуна нађемо — Митицу. Сав у крви. Војници га подигоше из снега. Погледамо га — сав исечен јатаганом. Очи упро у небо, а лице му, као увек, насмејано. Свима

нама дође жао... Командир Мићун приђе, скиде капу, прекрсти се и рече:

— Храбро дете... на небесима, у рајском насељу, ти већ седиш уз кољено Обилићу... Да те овако стар бијах замењо, јуначка главо.....

И сви поскидасмо капе и прекрстисмо се.

Ја наредих војницима, те га на пушкама понеше горе у логор.

Трубе затрубише, добоши ударише, певачи запеваше оно тужно „Свјати Боже“... и понеше га у раку крај једног црквишта....

Мићун командова, те стотину пушака, место звона, огласише погреб јунака....

— Бог да га прости — заврши говор капетан Мирко....

— Име му се поминало, док је Србина и српскога рода.....

—

Ево, читаоче, моје свећице на гробу Митичином.

Двије ноћи

Ноћ јесења пала. Непровидна тама
Умотала горе, брда и пољане,
А јесењи вихор б'јесно кроз ноћ дува
И пуцају дрвља обнажене гране.

Кроз спуштено небо и густе облаке,
Пакленијем гњевом, муња бљесне, плане
И затутњи грома из далека рика
И одјекне мукло кроз урвинске стране.

Киша ладна сипи, црна ноћца студи —
О, како је топло крај твојијех груди!

Мостар.

Ноћ пролетна пала. Мјесец сребро стере
На високе горе, брда и пољане,
А пролетни лахор благо кроз ноћ пирка
И шапуће лишће и брсната гране.

На ведроме небу безброј ситних ав'језда
К'о кандила бл'једа тајанствено пламе,
А весела пјесма стиже из далека
И одл'јеже тихо кроз зелене стране.

Топла, блага ноћца, али срце студи —
О, како је хладно без твојијех груди.

Љубо Оборина.

Ново време

— Посвећено мајци —

Сјајчинога меког крила —
Посред летње ноћи бајне —
Душа ми је одлетила
У пределе рајске, тајне!

Где вилински двори стоје
У чаробном, тихом крају;
Где анђели песму поје
И несташно облетају.

Месечина где по гају
На дрвеће сребро слива;
И у лупком, меком сјају
Повијено цвеће плива.

Минхен, 1898.

Но сад где су снови чисти?
Камо виле, куда стреме?
А ја? Ја сам онај исти,
Ал' је само друго време.

Ново време, ништи, мати,
С твога крила слатке снове!
Почиње ми наметати
Нове сласти, мисли нове!

Ах, чудно је време ово!
Његове су чудне силе;
Све што видим то је ново:
Та нове су чак и — виле!

Божа Св. Николајевић.

Разорено гнијездо

— Приповијетка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(наставак)

X.

У Мостару тек сада настаде право комешање. Млађи натурили фесове на чело, избацили прса напријед, за појас задјенули свијетло оружје, па поносито иђу чаршијом и најтоплије се поздрављају између себе.. А сретну ли кога, који није „њихов“, онда окрећу главу од њега и полугласно изговарају подругљиве ријечи. А они други, опет се наљутили, па само што их мрко премјеравају очима и љутито изговоре ријеч „крмак“, „Москов“, „Влах“ или „Аламан“. Највише су се љутили на Алију и грдили га да не може горе. Грдили су и Муј-агу и пецкали га, но он је, сиромах, све некако трпио и сносио.

Једнога дана, кад Махмут-ага не бијаше баш најбоље воље, поче врло осорно да га напада.

— И ти ћеш постат' Влах, — — рече, — јер какав ти је син таки си и ти, кад му н'умиш дат' зâфта...

Муј-ага шућаше.

— Да ти хоћеш, он би био к'о памук, па би онако скак'о, ко' што му ти цвираш, а не би бунио младарију и наводио је на танак лед...

— Ја сам му говорио, ама ме не слуша, — одговори Муј-ага полахко.

— Уби га, кад те не слуша! — дочека Јусуф-ага, који такођер бијаше киван на Алију. — Ти си отац, па кад га и убијеш, не може ти нико ништа.

Муј-ага набра обрве.

— Зар моје дите да убијем? — запита. — И ви ми то говорите?.. А знате ли, да би ја своју главу дао за његову.. Ја немам више никога него њега...

— Боље би било да немаш ни њега, избаци Махмут-ага.

Муј-ага скочи као помаман.

— Зар ми ти то кажеш?

— Кажем.

— Зар је моје дите баш тако, а?.. Е, ево ти велим: да му више никад ни ричи проговорит' нећу.. Он није муртат,[1]) па нека ради како зна...

— Онда си ти грђи од њега.

— Макар.

Махмут-ага плану.

— Е, кад је тако, онда више нећемо заједно, Јал' ја, јâ ти испадаћемо одавлен... Нећу с тобом ни у џамију. Ти ниси чојек... Ти си јарамаз!

— Јарамаз си ти, ти! — викну Муј-ага и извуче нож изâ паса. И да не прискочише Јусуф-ага, Мемиш-ага и Салих-ага, те их раставише и Муј-агу изгураше на поље, — било би белаја. Махмут-ага се од узбуђења тресао на ногама, а у лицу дошао жут као лимун, па само зинуо и хоће нешто да говори а сам не зна шта... Јусуф-ага приступи му и понуди тестију, да се напије воде, те да се мало умири, а одмах по томе пружи му и кахву, која, како веле, у таким приликама разгали човјека и скине му са срца половину муке.

— Видиш ти чуда! — рече Салих-ага, пошто се све умирило.

— Ко би се томе над'о — рече и Јусуф-ага. — Ама гледај ти крмка,

[1]) Издајица.

како шћаше под мојим слйменом крв да пролије . . .

— Ја би рек'о, — поче Мемишага, — да се ми њега трсимо, па да немамо с њиме никаква посла . . . Док је био к'о што треба и били смо јарани, а сад нам више не треба . . .

— И не треба, — рекоше сви.

И то је била осуда старих јарана, која се није смјела погазити. Па ипак свима, осим Махмут-аге, као да је био велик терет на срцу, — тако су били тужни и зловољни. Изгледало је, као да су нешто големо изгубили; нешто, што више не могу наћи. И сви су се разишли тихо, тужно, као кад би био мртвац у тој кући.

А Муј-ага био је још сломљенији и утученији. Чим је изишао из Јусуф-агине авлије, стеже га нешто око срца и у мало да не заплака. Чисто се покајао, што је заметнуо галаму, па хтједе да се врати и да се опет помири са свима . . . Он застаде на путу и већ хтједе да се окрене.

— С њима сам био и у муци и у рахатлуку, па сад да их 'вако оставим, — рече тужно.

Али у исти мах сину му кроз главу, да они не трпе његова Алију и да му, ради њега, неће лахко опростити . . . И он се опет заустави . . . Било му је или раскинути јаранство, или се одрећи свога Алије . . .

— Јарани ме урезилише, а ни на кога ми не може бит' жао колик' на јарана, — прошапта тихо. — А Алија је моје дите, па какав је да је . . .

Затим је још мало постајао на путу, па, тужно оборивши главу, пође кући. Путем је промишљао много, врло много.

— Махмут-ага је плах, — говорио је он једнако сам у себи, — па је и мене распалио . . . Он је кáрим на Алију, па нисам мог'о друкчије . . . Зар да пустим да га 'нако ружи? . . . Вала, мог'о сам само бит' паметнији, па да не прифаћам одма за нож . . . Ама шта ћу? . . . Така ми крв, па нисам мог'о да стрпим . . .

Иза тога и опет поче да размишља о помирењу:

— Хоће ли се и они покајат'? . . . Хоће ли ме зовнут'? . . . Јок! . . Знам ја њих . . . Они су тврди . . . А ја? . . . Ја не знам, како ћу им отић' . . . И не знам, како ћу се покорит'? . . Да одем, па да рекнем да сам ја био крив — јок! То не могу! . . А да кажем, да су они криви, онда ће опет бит' што је и сад било . . .

У тим мислима, дошао је кући. Пред собом дочекала га је Дуда, али он је уљегао, а да је ни примјетио није . . Она се сирота зачудила овоме, али опет није смјела ни ријечи да проговори.

А у соби сједио је Алија и Муј-ага сједе подаље од њега не рекавши му ни ријечи. Алија га погледа, но и он не проговори. Тако је то трајало тренут-два. Муј-ага као да хтједе да заусти, али се опет уздржа. У један мах ударише му из очију сузе и полетише низ сабране образе; око срца га је тако стезало, да, поред свега тога што се толико уздржавао и хтио да буде чврст, није могао да не пусти сузе. Сад их је пустио нека теку и није хтио ни да их брише. Чинило му се, кад да му с њима отиче и неки дио туге.

— Шта ти је? — запита га Алија.

— Ти знаш шта ми је, — рече Муј-ага. — Ово је севет тебе . . . Севет тебе ћу и главу изгубит' . . . Ти си ме завадио за свитом, завадио си ме са сваким.

— Ја? — зачуди се Алија.

— Ти, ти . . Оцрнио си ми образ, к'о нико никоме . . . Пош'о си шеј-

танским путем, па си и друге окрен'о за собом . . . Знаш ли ти, да сам се поинадио са јаранима рад' тебе . . . А они су ми били к'о браћа, баш к'о рођена браћа . . .

И ту га поново облише сузе.

— Па јесам ли ти ја рек'о, да се инадиш с њима? — запита Алија.

— Ниси ти, ама нисам мог'о слушат' како те Махмут-ага ружи . . . Син си ми, па не могу поднијет', да те ико у моје очи резили . . . Јок! . . То не могу поднијет', па све кад би ачик знао, да је 'нако к'о што они кажу . . . И поинадио сам се с њима, макар што нису толико криви . . Ти си кривљи, ама ти си ми син . . .

Гледајући очеве сузе, Алији се ражали, па не могаше да одоли срцу, а да не полети Муј-аги, да га загрли. Но овај се за час измаче и одгурну га од себе.

— Јок! Нећеш ме грлит' . . Ја не дам, да ме твојом руком окаљаш, јер ти је каљава к'о у циганина . . . Ја само не дам, да те свит у моје очи ружи, а ја ћу те сам ружит' вазда, док не окренеш правим путем . . .

Алија обори главу и ћутећи пође у ћошу. Ове очеве ријечи, биле су му теже, него ријечи свега свијета; оне су биле, као нож, забоден у сред срца . . . Јер није шала чути осуду из уста оца, свога рођеног оца, који га тако воли, па га чак и брани и ако у себи мисли, да је крив.

— Жао ми га је, — рече он у себи. — Њему је мучно . . . Ама шта ћу ја? Ја нећу преврнут, па макар било, што је најгоре . . Волим да ме и отац прокуне, него да ме прокуну браћа . . . Млађарија је са мном, па се не бојим никога . . .

И он не одговори Муј-аги ништа и ако га је овај гледао и очекивао: хоће ли се покорити и обећати, да ће изаћи на „прави пут“ . . . . .

ПАСТИРКА

— Ђорђе Х. Залокоста —

Веверицу, пастирчицу волео сам негда, да,
Вол'о сам је врло много, —
Али шта сам тада мог'о
Кад сам био дете ја?

На мирисној трави једном, кад је грљах, љубљах свуд',
„Чуј ме, рекох, ја те молим,
Маро, Маро, ја те волим,
Без тебе ћу бити луд!“

Јој, шта беше несташници! Радости јој не би крај;
Љубљаше ме, беше сретна, —
Ал' најзад ми рече сетна:
„За љубав си мали, знај! . . .“

Прошли данци, ја одрастох, ал' сад другог љуби та,
Мене гордо са се хити, —
Ал' заборав неће скрити
Пољупце јој никада!

Париз.

са грчког
Вој. В. Рашић.

О обожавању Огња и Огњишта

Извадак из: **Упоредне Старославенске Митологије**, *с обзиром на народне обичаје и старе народне пјесме.*

— **Др. Никола Гржетић** —

(НАСТАВАК)

Иначани су обожавали ватру на основи своје вјере. Већ у Ригведи видимо Агнија (Огањ) као друга громовника Индре, кога су називали *Парганьом*.[1]) У Прасловена налазимо га под именом *Перкунас* а у Литвана имао је и своју мајку, коју су називали *Перкунаштете*.[2]) Она је ублажавала свога сина Перуна (Perkunas) иза сваке олује[3]) да престане ударати свијет својим мунјама и палити усјеве по пољу. С тога је био Огањ син небеске свјетлости. Он је био дању уза сунце Индру, а ноћу на звјездама. Каткада би прескочио на црне облачине а често силазио низ мунју на земљу. У Перзијанаца је био син Ормуздов а у Прасловена син Сварогов. Зороастрова вјера тврди[4]), да Огањ, који потјече од Ормузда (Свјетлости), оживљује вишње створове на небу и човјека на земљи на узвишенији живот од земаљскога, а с тога да утјече и на владаоце, који су представници Ормузда.

Остале ватре су или вишег или нижег реда, према разноликости створова које оживљују. Ватра на брijегу Сапоћегвер (Sapodjeguer) пламтјела је само по некада, као и обична ватра; али ипак стоји за један степен више него ли ватра са огњишта, јер је није запалила грјешна људска рука. Не можемо рећи како је постајала та ватра јер не знамо природне особине тог брijега; мунја може запалити сваку запаљиву ствар у земљи и на земљи.

Можда је и то узрок што је Ћемшид (Djemschid) установио на брјеговима света огњишта.

Тако мудрује Зенд-Авеста о ватри.

Обожавање Огња и Огњишта налазимо у осталијех Аријанаца. Но да видимо сад како се развило обожавање Хестијино или Вестино из обожавања Огња и Огњишта.

Оно што је било огњиште породице, то је ваљало да буде *вјечни огањ* држави. С тога су га обожавали и Грци и Римљани на јавним мјестима као средиште државне узајамности.

У Грка била је Хестија (Ἑστία) оно што у Римљана *Веста* а изворно значила је *домаће огњиште*. Једној и другој палиле су свештенице свој *вјечни огањ*, првој у Делфијском храму и у државном дому[1]) а другој у Вестином храму и у царској (државној) згради. На оба мјеста обожавала се је света ватра као средиште породичног и државног живота. С тога узрока ваљало је сваком исељенику у Грчкој да узме светога огња, а то је значило да му ваља памтити да припада и надаље огњишту своје матере отаџбине. Тако су све насеобине грчке узимале од светога огња из Делфијског храма, куда год су се ширили. Познато је да су Грци на читавој јужној половини Италије имали од древних времена своје насе-

[1]) *Парганья* од *парг* (pred) — стресати; но може бити и опонаторопеција тутњавине громова: прр р . . . ко . . . ва . . . а . . . а.

[2]) *Перкуна-тете* значило би у Срба и Хрвата исто што Огњена Мунја. Perkuna-tete, mater est fulminis atque tonitrui. (Lasicki).

[3]) С тога јој је назив *Утјеха*.

[4]) Zend-Avesta III. Bun-Dehesch XVII. стр. 135. l. c.

[1]) Prythaneum од Πρυτανεῖον — храм огња. Доцније је то био општински дом.

обине и да су Грци и самом Риму положили први темељ. Тако су ове насеобине одржавале своју Хестијину вјечну ватру, док је није увео краљ Нума као јавну Вестину ватру.

Свету ватру налазимо најприје у Мисираца. Најстарији храм бога Огња налазимо у Сунчеву Граду *Он*-у или *Ан*-у (Хелијополису). Ту је био храм огњеног бога Птаха (Ptuch = јеврејски Naphtuh, грчки Ηφαιστος, латински Vulcanus, руски Сварогъ).[1]) Мисирци су први који су упалили боговима жишке у храмовима и службама. Богињи Иси држали су нарочити празник на кога су држали богињи службу са жишцима на Нилу у лађама. Мисирци су тиме освјетљавали бајаги пут душама које су ишле покојном Осору у подземни свијет, да им тамо пресуду изрече. Једна душа вели му[2]) између својих других заслуга још и ово: „Нијесам утрнула још никад ватру, када јој је ваљало да гори!“ Тиме видимо да је у Мисираца био гријех утрнути ватру, јер су држали да је божанског поријекла и одсијев сунчаног бога Осора (Oser). Птахови свештеници употребљавали су ватру као лијек: гријали су жигове па њима лијечили уједе змија, ране и различите тјелесне лишајеве и друге прираштаје[3]) С тога ја био Птахов син Имхотер оно, што је био Ἀσκλῆπίος у Грка и Aesculapius у Римљана. То је узрок, што су људи од сињих даљина држали Огањ божанског поријекла.

Ено и у библији[4]) *грм што гори*. Тако се Мојсију приказивао Јехова; но и на гори Синају загрмјеше громови и сијевнуше муње[1]). У Перзији био је син Ахурамазде, бога свјетлости Атар, божанство Огња. Овај је сваком муњом, сваким пламеном таманио по неколико злих духова. У Инђана је бог Огња бог Агни и Шива. Овоме су палили жртву Хоман иза великих помора људи и дјеце, великих пожара пољског плода, да му ублаже гњев божански.

Када су Инђани ту своју жртву Хоман вршили Агнију и Шиви, тад се је беспријекорни Браманац окупао понајприје и обукао у бијело. Сјео би на столац (pidam) и говорио молитве и славопјеве. Пред њим је бакља са посудом у којој растопљен маслац и кокосово уље. Око њега и светилишта прострто је огромно лишће смоквенице „банана“, на коме су поређане потребне ствари за жртву. Ту има синејског (орловог), санталова (lignum Santali) и камфорова дрвета; ту има ораха, датуља, смреквица, пиринча, индијске[2]) и афричке[3]) смола (bdelium), шећерне трске, босиљка[4]), сржи од дрвета *хала* и *вена*, а има и коре, лишћа и цвијећа тог биље, само да буде што угоднија огњена жртва великоме богу Шиви.

[1]) *Сварогъ* од корјена сварь = сјати, жарити; сварщикъ = ковач.

[2]) Мрвачка књига гл. 125.

[3]) Види: *Dr. Nik. Geržetić: Über aufgefundene chir. Instrumente* etc. стр. 15. Karanszebes 1894.

[4]) Exod III. 2. и IXX. 16. 18.

[1]) *Муња*, од аријског *mar*, индоевр. *mal* = мљети трти (сатрти); лат. *molere* — *mola*, литв. *malti*, грчки μύλλο (= mollo) μυλος = жрвно; ахд. muljan, nhd müllen; њем. xermalmen. Индогермански malma; стиорд. mālmr = камен, с тога ваше *муњак*, жрвно или млински камен. Муња је старосл. **млнїѧ, молнїѧ** и **молнїи** а **л** претвори се у **ȣ**, отуд *муња*: **молнїи блистающїисѧ.** Изворно значи камен или стријела. Успореди приморску клетву: „стријела божја на те пукла“ или словачку: „Paromova strela da te uhici“. И стријела је била од искони камена, а тек у бронзано (мједно) доба постаје од мједи. Успореди стријелу од индоевроп. *стар*, *старнути* = обаталити, ксл. strěti, српхр. *стрти*, простирати = *стернере*, санкр. *стар* = простирати, обатадити *простраре*. — Муња је чешки *blesk*, словенски *blisk*, пољски *blyskawica*, бугарски блѣск, све од санкритског *bhra*, brajati = сјати литв. *blizgeti* = сјати, бљескати.

[2]) Смоле од дрвета Balsamodendron Rosburghii.

[3]) „ „ „ „ Africanum.

[4]) Basilicum.

Одмах, кад се плодови поменутијех биљака на жртвеник сложе, запали их Браманац бакљом. Затим јави звоном да ће свети огањ маслом и кокосовим уљем успламтјети и да ће на то вршилац жртве вргнути у свети огањ разно цвијеће и мирисне смоле.

Уз то Браманац збори своје отајствене молитве (mandram) а започињу сваку са *hum*, а свршује са *om*[1]), т. ј. амин; али има молитава гдје започиње са *om*, а свршује са *svaha* т. ј. дао бог да тако буде и Огњева жена Сваха (коју су звали и *Agnai*). Ево примјера: *Om Kshira*[2]) *gopa laje svaha*, т. ј. дај Сирине да буде млијека! Сирин је био пастирски бог.

Овај опис жртве Хомана навео сам по богословљу[1]) индијских Браманаца по Ивану Филипу Вездину[2]) а сад дај да видимо шта је тај свети огањ, devayagna, значио и да могнемо разумјети оно што су поштовали Полабљани, а по свој прилици и наши прадједови.

[1]) Од тога име жртви Ом-ан (Хоман).

[2]) *Kshira* од *ksar* = тећи, секр. *kshar*, *khsarati* = тећи; секр. Kshira = млијеко и пастирски бог као што је то исто био Сирин у Старословена и Scirieza и Старопруса и Литвана (Siritius) И новоперзијски: *shir* је млијеко, а од тога је и наше *сурутка*. Sir је огрушина од млијека а сириште је осолени чмар који се млијеко груша.

[1]) Иван Филип Вездин био је мисијонар у Индији од год. 1776.—1789. под именом *Pater Paulinus a. s. Bartholomes* а био је из Двора (Hof) на Лајти, рођен од родитеља Хрвата. Дјело му је: Systema brahmanicum, liturgicum, mithologicum, civile ex monumentis indicis Mus. Borg Veletris, dissertabionibus historico-criticis illustravit Fr. Paulinus a St. Bartholomeo Carmelita discalceatus Malabarine missionarius, academiae Voiscorum Veliternae (Veletri) socius 4·326 рад.

[2]) Leibnitz, Script. rerum brunsvic. I., рад 191.

(НАСТАВИЋЕ СЕ).

АНЂЕЛО

— поема **А. С. Пушкина** —

— **Јован А. Дучић** —

V.

У дубокој сјети
Прежалити хотеђ' свјетску радост ташту,
Спремајућ' се за смрт, но с надом у живот,
Он н'јемо сједаше; с њим на грдном плашту
Под црном кукуљом, с распећем у руци,
Годинама погнут монах бесједаше.
Патнику је младом старац доказив'о
Да је једно исто — смрт и биће наше:
„Овдје је што и ту, тек је дух без смрти,
А свијет под луном ни гроша не вр'једи!"
А он, мислеђ слатко на Ђуљету милу,
Слагао се у свем што старац бесједи.
Монахиња уђе: „Мир вам!" Он се трже,
И погледа сестру пун усхита врела. —
— Оче, добром старцу Изабела рече
На само бих с братом прозборити хтјела . . .
И монах изиђе.
Клавдије: Шта је, мила сестро?
Шта кажеш?

Изабела: о брате, стиже часак зао!
Клавдије: Дакле нема спаса?
Изабела: Не, за главу душу нег' ако би дао!
Клавдије: Дакле има средство?
Изабела: Да, имаде једно —
Мог'о би да живиш. Он се канда блажи.
Милосрђе злобно у њему је: оно
За твој живот сада вјечне муке тражи.
Клавдије: Шта, тамница вјечна?
Изабела: Тамница — без гвожђа,
Без ограда тврдих.
Клавдије: Изјасни се! Кажи...
Изабела: Мој искрени друже, мој милосни брате,
Ја се бојим... Ал' чуј: Брате, јесу л' дражи
Неколико љета сувишних и пустих
Од ваздашње части? Бојиш ли се мрети?
Ах, та шта је самрт. Миг. Трпи л' се много?
И црв згњечен трпи у тај часак клети
Што трпи великан.
Клавдије: Зар кукавац да сам
Сестро, у смрт кренут' имам доста моћи
А срешћу се тамо са могилном ноћи
Ко с дјевојком милом.
Изабела: Ево брате шта је
Ја из гроба чујем очев глас. Зацјело,
Ти умр'јети мораш. Беспорочно умри!
Нећу да ти тајим, ал' послушај смјело:
Тај судија грозни и лицемјер прави
Што погледом рађа страх у души многи',
Сам је демон; срце, ко дубоки пакô,
Пуно му је мржње
Клавдије: Зар намјесник строги?
Изабела: Ад обуче њега у оклопе своје.
О, тај ниски човјек!.... Да сам ондје млада,
Бестидне му жеље утолити хтјела,
Жив, спашен би и ти мог'о бити тада.
Клавдије: Не, потребно није.
Изабела: На састанак гнусни
Рек'о је још ноћас да му морам стићи
Ил' ћеш умр'јет сјутра.
Клавдије: Сестро, немој ићи!
Изабела: Брате мили!
Бог зна: мојим гробом кад бих могла спасти
Живот свога брата, ни колико иглу,
Своју младост тада ја ц'јенила не би.
Клавдије: Хвала, друже мио.
Изабела: Мој Клавдије, сутра буди готов мр'јети.

Клавдије: Да!... Но зар збиља страсти у њем' тако кипе?
И за тренут један
Да погуби себе, зар би мог'о хтјети?
Не, не могу мислит'! Он је човјек уман.
Ах, Изабела!
Изабела: Шта, шта кажеш?
Клавдије: Смрт је тако страшна!
Изабела: Но и стид је страшан.
Клавдије: Јест, тако је... Умр'јет', иђ' незнајућ куда,
И бити у гробу у хладној тјесноћи...
Знај, диван је свијет и живот је мио,
А ту: мртвог срца у могилу поћи
Стрмоглав се бацит' у кипљиву смолу,
Ил' у леду смрзнут', или с вјетром наглим
Пустаром се вити бесконачним крајем
Изабела: О, Боже!
Клавдије: Друже мој! Сестро! О, дај ми да живим.
А буде ли гријех живот брату спасти
Опростиће небо.
Изабела: Шта, зар зборит' смијеш!
О, страшљивче слаби! Смрћу моје части
Зар да живот чекаш!?... О крвниче, никад
Не могу да мислим свјет и живот да је
Мој ти отац дао!... Опрости ми, Боже,
Кол'јевку отаца оскврнула ј' мати
Кад понесе тебе. Умри! Сад ни рјечцом
Трзала те не би од те казне једне!...
За смрт твоју имам молитава тисућ
Али за твој живот — ја немам ни једне!
Клавдије: Стани, сестро, стани!
О, прости ми, прости!...

VI.

И млађани сужањ
Уздрхталом руком за ризу се хвата.
Она силом стаде, смири се и прости,
И поче да тјеши невољника брата.

(свршиће се)

Пјесник

— од **Августа Марин-а**. —

Какав срећан сусрет, какво изненађење! Анселм Матија, који је имао лијеп надимак, „пјесник пољубаца“ и пошљедњи трубадур од Конта Венесена отишао је у Париз — први пут. Изгледао је свјеж и грациозан у својим шесетим годинама, са свим као какав пудерисан маркиз. Он је остао млад, и ако му је коса већ давно осиједила, као што бјеше

за вријеме нашег тумарања по виноградима Chateau-neuf-du Pape у Авињону; он је говорио сада са истим жаром своје љубави, о својим галантним успоменама, и својим чудноватим авантурама . . . .

Он је хтио да упозна Париз, баснословну варош, гдје се сада налазе они, који шире своја млада крила, и сви они који су отишли далеко од земље обмана — најбољи и најодаији.

Он је хтио да се састане с њима..... али, Париз је велики. Пјесник пољубаца већ 14 дана гледа само шуму, која опкољава кућу његовог пријатеља, који му је указао гостопримство, шуму Фонтенејску, сјајне, хладовите улице; и када га је то очарало, ја сам му говорио о Паризу, његовим споменицима, забавама и бурном животу, а стари пјесник би се насмијао, говорећи:

— Мали, ти ме не ћеш одвести ђаволу! Остави ме . . . . . ја нисам видио у свом животу тако лијепу шуму. Ја се могу вратити на земљу и говорити о Паризу, којег мало путника познају.

Знам, да ће Матија, пред вратима своје куће а пред вече, кад дјеца и старци долазе да слушају његове приповијетке, причати о најзаненађујућем путовању, затварајући очи, његове фантасте очи, које изгледају да иду само за несхватљивошћу, призивајући Париз да ће остати такав говорећи дуго — и неће ништа лагати!

Анселм Матија не лаже никад; — он уображава. Оно што није видио, он зна, као што мисли о ономе што жели.

* * *

Овога јутра осјетио сам узбуђења ране младости, лијепе наде због којих сам некада црвенио. Ја сам видио пјесника о чијим смо стиховима говорили жарко, и чија су нас чудновата позивања узбуђивала, јер ништа не бјеше за нас невјероватно у овим причама у којима се човјек сретa с принцезама, вилама и каваљерима. Анселм Матија оживљавајући свој сан и најчудноватију своју причу могаше испунити тек једну главу своје историје.

Једнога дана имађаше да прими неко нашљеће, Анселм Матија помисли да ли је већ вријеме да се он жени и то да узме малу принцесу, коју нико не познаје, коју ни он није још видио, али чија се захвалност и доброта слави у једној књизи, у којој се појављује бурна душа Петраркина.

Он купи једна кола и једног коња, најми једног слугу, и саопшти тајно свој пројект неким својим пријатељима, за тим отпутова првога мајскога јутра да тражи љепоју, за коју бјеше чуо да је у једном мистериозном замку, гдје ју је затворио љубоморни отац. Он је путовао, ја вас увјеравам, у лијепим колима.

Цијелога мјесеца вијаху га по сеоцима сусједним, у кавани са његовим слугом, плаћајући скупо за своје задовољство, блистајући и показујући се као богат путник.

Приче које он причаше за заједничким столом занимаху људе, и како он питаше понекад старце да ли познају у сусједном замку лијепу принцесу, мишљаше да је то чаробна принцеса, која се слави у легендама.

Он сазнаде на пошљетку, да једна дјевојка лијепа, заиста као зора а чиста као вода, као што му говораху љубавни стихови, живи без уживања и наде у једном замку, гдје је држи удаљену од свијета стари и богати маркиз, о коме сељаци са страхом говоре.

Вињаше је само недјељом, кад иђаше с оцем у цркву. При пролазу, млади људи је поздрављаху, она се никада не смијаше, а љепота је чињаше тужном; и ко би је видио, говорио би да је не смије љубити.

Анселм Матија, рече тога дана свом слуги:

— То је она. — Ја знам да она сања надајући се . . . .

Сјутра дан, остављајући свој екипаж у кавани упути се сам замку, гдје му уо-

бразиља говораше да га она очекује. Заиста га примише. Врата, свакоме затворена њему бјеху отворена... и он оста цијеле недјеље код маркиза.

Каквим чудом бјеше непознати ступио од свога доласка у интимност са усамљеником и његовом ћерком? Да ли им причаше о својим пројектима и свом понизном животу? Шта ли је било на пошљетку? — Нико о томе није знао....

Кад се пјесник пољубаца враћаше у село говораше нешто, и упути се новом замку du Pape, за лијепу управитељку замка један пут у свом винограду написа једну пјесму, да љубавници говораху још.....

* * *

Његов виноград којим се он поноси, и његови провансански стихови који су је хвалили, бјеху на гласу као и вино његово.

„Мој виноград је стар, има већ 200 година.

„Његове стијене су непрестано изложене сунцу, у земљи која је шљунковита, и која има до појаса велику траву. Ту су читаве улице од самих храстова.

„Као у заклону гробном, вија се како блуди по који ватрени дух и шета по винограду и великом камену на брежуљку.

„Она је лијепа и прави се весела, као ћери Нертине, кад почну несташно да јуре, босоноге и с челом украшеним миртом.

„Ох, мој винограде, концем августа кад грожђе почне да сазрijева, пријатније је у теби проводити живот, но на талассастом мору.

„Смрчак у цвету, са својом неисцрпном добротом, пролијева сузе, када те подсијећам, о, мој поштовани винограде!

„Теби највише дугујем за ово што имам под овим сунцем, теби стара баштино! Али ти треба да се поносиш, што је један плуг довољан да те обрађује".

Али његов виноград Chateau du Pape, бјеше од првих у Француској. Анселм Матија иђаше за својим сном и опјеваше љубав.

Може бити, да је он увијек мислио на младу управитељку замка, о којој није никако говорио пишући стихове, који га ношаху ка Обаналу, Мистралу, Руманилу до у провансански ренесанс. Он оста, као Петрарка, велики љубавни пјесник — и сонет један још не штампан, — сонет Лаури од Нонета — али за који ја знам, биће најљепше дјело италијског пјесника.

„У јасној сјенци ружа, једнога љетњега дана по подне, Петрарка је видио Лауру како се купа — у води освјетљеној зрацима.

„Изненађена његовом појавом, стидљивост јој се узбуни, и од срца јој полети тужан узвик. Али она је жена, и сјети се да сакрије своје тијело пуно драži.

„Она покреташе воду и удараше о њу, а то бијаше плава и бијела завјеса, међ зовом која се из воде показиваше.

„Једним сплетом покри своју сјајну голотињу као каквом најдебљом хаљином".

* * *

Врати се у нови замак, пјесниче пољубаца...! Ја знам да си сиромашан, да је земља твоја неплодна, али твој апетит за скакавце је задовољавајући, и ти пјеваш сунцу као и оне по цијел дан. Ко пјева, његово зло пјева; то је Обанал твој брат као што кажу.

За тим, зар ти нијеси срећан, зар те твоја уобразиља не задовољава? Довољно ти је позвати се на краљеву славу, на љубав његове ћери, богатство његове краљевине, које постоји заиста, са тим радовати се ономе за шта се боји човјек да не изгуби; а то си ти срећни човјече, твоја мудрост, пјесниче!....

Liseron.

Дениза

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА, НАПИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(НАСТАВАК)

Друга појава.

Госпођа од Тозета, Андрија.

Госпођа од Тозета (за себе)

Напред! Све или ништа! (Андрији који уђе). Драги пријатељу, дошла сам да вам кажем због.

Андрија.

Одлазите?

Госпођа од Тозета.

Да, с Фернаном.

Андрија.

Зашто?

Госпођа од Тозета.

Још питате? Како да останем овде после онаквог вашег одговора мени и после онога, што се десило између вас и ваше сестре, и што ми је она испричала! Немогуће је јасније избацити људе из куће.

Андрија.

Ви сте криви.

Госпођа од Тозета.

Ја крива?

Андрија.

Немојте да се препиремо.

Госпођа од Тозета.

Онда због!

Андрија (дâ јој руку).

Због!

Госпођа од Тозета.

И Фернан ће доћи да се опрости с вама; чекам га. Што се тиче Марте...

Андрија.

Она је у својој соби.

Госпођа од Тозета.

Где не прима. (Поћута). А у манастиру?

Андрија.

Такође неће примати.

Госпођа од Тозета.

Ко би икад помислио да ће се наше пријатељство тако завршити! Признајте да је то смешно.

Андрија.

Реците: жалосно.

Госпођа од Тозета.

Знате да ће и Дениза отићи из замка кад Марта оде.

Андрија.

Право има.

Госпођа од Тозета.

Одобравате јој?

Андрија.

Она врши своју дужност.

Госпођа од Тозета.

Њени родитељи . . .

Андрија.

Одлазе с њом; то је сасвим природно.

Госпођа од Тозета.

А ви?

Андрија.

Ја остајем сам.

Госпођа од Тозета.

А шта ће бити с тим људма кад не буду код вас.

Андрија.

Ја ћу им осигурати живот.

Госпођа од Тозета.

Неће примити.

Андрија.

Неће примити поклон од живога човека, покојников завештај примиће.

Госпођа од Тозета.

Хоћете да умрете?

Андрија.

Зар ја знам шта хоћу, шта треба да радим? Једно је изван сумње: ја нисам живео као што је требало да живим. Чинио сам зла свима које волем и они ми га злим враћају, једни нехотице, други хотимице. Немам више ни оца ни мајке, који ме обожаваху. Десет година има како непомични и ледени леже под земљом. Ја сам тако несрећан овде, где они више нису, да се покаткад запитам, да ли онде, где су они, не бих био срећнији.

Госпођа од Тозета.

Збиља?! Одиста ме жалостите. И то све . . . ! Али обећајте ми да ћете ми писати: два три реда да ме умирите. Јер ја вам добра желим. (Видећи да он ништа не одговара) Због ом. (Удаљава се).

Андрија (ставши пред њу)

Реците ми, Бога вам, шта знате о госпођици Брисо.

Госпођа од Тозета.

Једва једном! Ето то је главно.

Андрија.

Е па јест, то је главно.

Госпођа од Тозета.

Хоћете ли ми веровати, ако вам истину кажем?

Андрија.

Хоћете ли ми рећи истину, ако вам обећам да ћу вам веровати?

Госпођа од Тозета.

Пре свега, ви знате шта је мени главно: ја волим и свагда сам волела само Фернана на овом свету. Он је за вас тако пун недостатака и порока, да би га требало обесити. Нека је тако; али ја, која сам његова мајка, ја га волим као што је вас наша мајка волела. У свакој од нас мајка је независна од жене. Ја, данас налазим код њега све врлине, а ако је што скривио, све му праштам. То је та материнска љубав, против које не можете ништа ни ви нити ико други. Ја сам врло лакомислена и претерано весела, али кад бих њега изгубила — крв ми се леди при самој помисли — кад бих њега изгубила, учинила бих, увјеравам вас, оно, што ви хоћете да учините због Денизе: убила бих се. Верујете ли?

Андрија.

То је могуће.

Госпођа од Тозета.

Срећом. И за све што се њега тиче глупо сам сујеверна. А сад, заклињем вам се — жив ми Фернан! — да о госпођици Брисо ништа друго не знам до то, да га је она волела, да ја нисам хтела да се он њоме ожени и да је она због тога била врло несрећна. Никад ми Фернан није рекао ништа друго; ја не знам ништа друго, нема ничег другог. Ето вам; јесте ли задовољни? Што се тиче Фернана, понављам вам да се он сасвим променио, да се врло добро понаша, да је врло искрено и врло озбиљно заљубљен у Марту и да....

Андрија (прекида је)

Али онда, зашто сте ми рекли јутрос о госпођици Брисо?

Госпођа од Тозета.

Одмах престанете да ме слушате чим вам више не говорим о њој.

Зашто сам вам рекла оно? Хе, драги мој, као год што су све мајке сличне, тако су све жене једнаке. Ви сте ме негда страсно волели. Ја уобразим да сам била и да ћу остати највећа љубав, једина љубав у вашем животу, а ви ми наједанпут у очи кажете да сам неваљала жена. То вам праштам, то се још може узети за љубав; али ви додате да поштујете, да обожавате, видим да хоћете да се ожените једном другом женом, за коју сам, Бога ми, као и многи други; била убеђене, да вам је љубазница, јер напослетку цео свет не мора ценити госпођицу Брисо као ви. Тад, разуме се, само на једно станем мислити: да вас мало намучим, па како знам да је Фернана страсно, лудо волела, то вам рекнем да, вероватно, нисте ви прва, баш прва њена љубав. Ето шта су моје ријечи значиле. На то ви побледите од љутине, хоћете руку да ми сломијете; то сам ја и хтела. Ето вам истине, целе истине. А ви слободно немојте веровати.

Андрија.

Верујем вам.

Госпођа од Тозета.

Те тако?...

Андрија.

Те тако остаје ми још само да се с Фернаном објасним.

Госпођа од Тозета.

Шта хоћете да му кажете? Ваљда се нећете свађати с њим?

Андрија.

Зар пред мајком? И зашто да се свађам с човеком, кога сам неправедно оптужио? На против, дугујем му извињење и чак накнаду.

Госпођа од Тозета.

Шта то значи?

(Андрија се упути вратима.)

(наставиће се)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева**

(наставак)

Глава XXV.

Припреме за битку.

Међу разбојницима отпоче таква журба и вика, да Максим није могао прићи и захвалити Сребрноме. Њему бјеху повратили коња и оружје и тек, кад се сви уредише и крену, он приђе Сребрноме.

— Никита Романовићу — рече он — отплатио си ми данас оногa међеда у царској авлији.

— Максиме Григоријевићу — рече Сребрни — за то на свијету и живимо, да помажемо један другоме.

— Кнеже — рече Прстен, који је јахао на коњу иза Сребрнога — гледам те данас а мислим, штета што га не види један јунак, кога сам на Волзи оставио. И ако је он рђав човјек, овако као и ја, ипак би га ти заволио, а и он тебе! Немој се вријеђати, али вам нарави сличе. Кад стаде о светој Русији говорити, кад ти се очи запламтише, одмах сам се сјетио Јермака. Јесте, воли он отаџбину, силно воли, и ако је станичник. Колико ми је пута говорио, да јој жели учинити какву услугу. Да ми га је сада на Татаре. Та он један вриједи за стотину другијех! Кад викне: за мном јунаци! онда чини ти се да си и виши и јачи, више те ништа задржати

не може, а непријатеље косиш као снопље. Јест, Никита Романовићу, сличан си Бога ми на њега; немој се наћи увријеђен.

Прстен се замисли. Замисли се и Максим. Сребрни путоваше и пажљиво разгледаше тамну даљину. По земљи се бјеше мучки разастрла звијездана ноћ, кроз ту тишину тутњили су разбојнички кораци. Татарина вођаше Хлопко и Поддубној; он показиваше пут.

Наједанпут се стадоше разлијегати чудновати, равни звуци. То не бјеше човјечији глас, то не бјеше ни рог, ни гусле, него нешто друго, исто као кад вјетар у трстљики захуји; јест само кад би она могла звечати као стакло, или струне.

— Шта је оно? упита Сребрни, заустављајући коња.

Прстен скиде капу, саже главу, и ослушкиваше.

— Чекај, кнеже, да чујем!

Звуци се лијаху равно и невесело, то бјеху сребрне струје, дивље, бурне — наједанпут престадоше, као да духну и прекиде их буран вјетар, ураган.

— Престаде! рече смијући се Прстен. Видиш, шта су снажне прси! Можда је по сахата дувао, да не предахне.

— Ама, шта је то? упита кнез.

— Чебузха! — одговори Прстен. То је њихова свирка, слична на наш рог. Сигурно су Башкирци. Има их овдје са ханом сваке смјесе, ту су Казанци, Астраханци, и свака ногајска поганштина. Слушај ено је опет почео! — Зачу се из даљине опет нови вихор, који прође у дуге, тужно-пријатне преливе, али одсјечено престаде, исто као кад коњ храпе.

— Аха! рече Прстен — ово му изађе краће. Не одржа пасји син!

Али се сада зачуше нови, много јаснији звуци. Изгледаше као да безброј чаробних звонца звони.

— Видиш грла! рече Прстен. Из далека помислиш, Бог зна шта је, а оно они грлом изводе. Како су се развеселили вражији синови!

Тужни звуци играху се са веселима, али у њима се не осјећаше руска туга, ни руска одважност. Свирка изражаваше дивљу татарску величину, јуначке побједе, народне сеобе из једне покрајине у другу, и неодољиву тугу за својом непознатом, пређашњом домовином.

— Кнеже — рече Прстен — сигурно им је близу стан, мислим да ћемо са овога брјежчића моћи и ватре видјети. Дозволи да ја разгледам, томе сам послу вичан. Колико сам пута на Волги имао с њима посла; а ти дотле допусти браћи, да се одморе.

— Хајде због Бога — рече кнез. Прстен сиђе са коња и нестаде га у мраку. Разбојници прегледаше оружје и посједаше на земљу, не кварећи ратнога реда. Наста мртва тишина. Сваки је разумијевао важност њиховога садањега положаја. Чебузха се једнако разлијегала, звијезде осветљаваху поље; а вјетар таласаше бујно ковиље. Прође сахат, а Прстен се не враћаше. Кнез стаде губити стрпљење, кад наједанпут, на три корака од њега диже се из траве човјек. Сребрни се ухвати за сабљу.

— Лакше, кнеже, ја сам! рече Прстен кроз смијех. Исто сам се овако допузио до Татара и све разгледао, сада им знадем стан, као и наш. Дозвољаваш ли, да узмем са собом десетак људи, да препанем коње и збуним Татаре, а ти у то вријем удари на њих са двије стране, ама дигните страшну вику, и ја био Татарин, ако их полу не прекољемо. Ово је само за ноћас, а, ако Бог да, кад сунце огране, ти кнеже заповиједај, а ми ћемо те слушати.

Сребрни је познавао Прстенову вјештину и досјетљивост, па му допусти, да ради како зна.

— Дјецо! — рече Прстен разбојницима — мало смо се препоријечили, али ко старо спомене ономе око из главе. Која ће десеторица добровољно са мном поћи?

— Бирај кога хоћеш, рекоше разбојници — ми смо сви готови.

— Хвала вам дјецо, кад ме слушате ја ћу ево ове изабрати: ходи овамо Поддубној, и ти Хлопко, и ти Детлићу, и ти Љесников, и ти Решето, и Степка, и Мишка, и Шестопер, и Наковањ, и Скакавац. А куда си ти накривио Митка? Ја те нијесам звао, остани са кнезом, ти нијеси за овога посла. Скидајте дјецо сабље, с њима је незгодно пузити, доста нам је и ножева. Само ме дјецо слушајте, без моје ријечи ни корака! Кад хоћете са мном, морате радити шта вам ја рекнем... Ако ко писне готова су му вјешала!

— Добро, добро! — одговорише изабрани — твоја воља наш закон. Кад се предузме овако што треба бити покоран.

— Видиш ли кнеже ови брјешчић? продужи атаман. — С њега ћете видјети њихове ватре. Ту чекајте док не чујете моје звиждање. Кад препанем коње, кад чујете звиждање и вику, тада и нападајте на непријатеља. А они неће имати куда, о коњима је немогуће и мислити; са једне смо им стране ми, а са друге ријека и блато.

Кнез обећа, да ће све учинити по Прстеновој наредби. Атаман, са оном десеторицом, пође по звуцима чебухе, и нестаде их у трави. Многи би помислио, да су се ту и сакрили, али би пажљиво око примјетило, како се трава љуљушка, и да то љуљушкање није по вјетрову правцу.

До по сахата Прстен са дружином бјеше близу татарскога стана. Лежећи у ковиљу Прстен подиже главу: На једно педесет корака пред њим гораше ватра, и освјетљаваше неколико Башкираца, који чучаху око ње. Они бјеху у шареној одјећи. Бјеху позадијевали у земљу копља, чије сјенке падаху до самога Прстена. Неколике хиљаде коња у близини пасаху траву, а на сто корака одаље друге ватре осјетљаваху многобројне колибице. Башкирци нијесу обраћали велике пажње на коње. Прошли су без икаква отпора од Волге до самога Рјазана, знали су, да су руске војске распуштене, па се не надаху непријатељу, а од вукова се мишљаху одбранити чебузхом и грлом. Па четворица бјеху упрли у горње зубе крај дугачких свирала, и удахнувши ваздуха, колико су им широке прси допуштале, дуваху свом снагом, играјући прстима.

Други су им грлом помагали, а ватра осјетљаваше њихова модра од напрезања лица. Разгледајући тај призор Прстен размишљаше: или би ударио изненада на њих и прије него што се опамете свију их ножим преклао? Или би најприје преплашио коње, па онда јуришао?

— Решето — шапну он другу до себе. — Можеш ли зазвиждати?

— А шта је теби? упита шапатом Решето.

— Чини ми се мало сам промукао.

— Добро, ја ћу. Је ли вријеме?

— Чекај, рано је. Хајде допузи што можеш ближе коњима, пузи док те коњи не осјете, а чим стану чулити уши, зазвижди што можеш јаче и љепше, и гони коње право на колибице.

Решето климну главом и нестаде га у ковиљу.

— Сада браћо — шапну Прстен осталима — пузити за мном ближе поганицима, само пажљиво. Видите, њих је двадесетеро, а нас деветеро; свакоме од вас долазе по два, а ја их себи узимљем четворицу. Кад чујете да Решето зазвиждн, онда и ви сви зазвиждите и са виком напаните на њих! Јесте ли готови?

— Јесмо! одговорише шапатом разбојници.

Атаман предахну, и стаде полако вадити из паса свој дугачки нож.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Оцјене и прикази

Из народа и о народу,

Књига III. Сиње и босиле; убрао га из српског народног врта Лука Грђић-Бјелокосић. Нови Сад. Штампарија Ђорђа Ивковића. 1898. Издање писчево. Страна XVIII, 167. Цијена 50 новчића.

Пред нама је књига народних пјесама. Пјесме су дијелом из Крајине, дијелом из Фојнице и Мостара, те их је скупљач забиљежио од своје покојне мајке и гђе Јелке Јелчићке, Меха Бебе и још њеких особа из Крајине, којих се више не сјећа, као што сам вели у предговору своје књиге, гдје доноси у кратко и животопис горње тројице. То је од њега врло похвално, јер сваки скупљач, који и у колико схваћа свој позив, треба да тако поступа. Разлози су за то врло оправдани.

На првом мјесту у овој збирци манифестује се синовља љубав скупљачева према својој покојној мајци, којој с највећом оданошћу посвећује ову своју књигу. За тим слиједи предговор, гдје је скупљач јасно опртао — као што горје рекосмо — од кога је и гдје што побиљежио и које је збирке нар. пјесама имао при руци, срећујући ову своју; на пошљетку осврће се на оцјене и приказе својих ранијих књига, одобравајући или кудећи оно што се у њима вели, и онда прелази на неке „тјесногруде“ биљешке *Босанске Виле*, у којима се — вели — дјелимице нападало на његове књиге, а дјелимице кађала његова част. — По моме мишљењу ни једно од овог двога не би ваљало да је овдје, на овом мјесту, особито ово друго. У предговорима нема мјеста реплици, јер њоме се читаоци нијесу ни најмање користили, односно ни књига тиме није ништа добила. Ми имамо пред собом збирку нар. пјесама с потребитим предговором, да боље разумијемо исте и — нама је доста. Све је друго за нас сувишна ствар.

Да пријећемо на саме пјесме.

У збирци је свега 108, што дужих, што краћих пјесама лирских, или, што се каже, *женских*, међу којима нам је сам скупљач означио 20 варијаната раније печатаних пјесама у разних скупљача. И то је један корак напријед у оваком послу, јер се скупљач није само ограничио на држање рачуна: шта треба да уђе у његову збирку, него нас је још упутио на сваку пријеђодницу своје варијанте, до које је могао да дође располажући онако маленим бројем збирака нар. пјесама, — да их одмах успоредимо и да просудимо вриједе ли што те његове варијанте. Заиста, и кад не би било тога у књизи, иоле вјештије око опазило би, да скупљач није печатао с реда све што је побиљежио, него да је у исто вријеме био скупљач и критичар, који је почео да се увјерава, да није све за штампу што се у народу чује. Познавајући г. Грђића као трудољубива и способна посленика у тој врсти рада, смио бих тврдити, да није унио у ову своју збирку многу и многу пјесму што ју је убиљежио — не само варијанту, него ни онаку за коју је мислио да није прије печатана. То нам најбоље потврђује сами садржај пјесама од најприје — да их свијех не ређамо — под натписом „Туга за несуђеником“, до најпотоње „Сулејман под Биоградом“. У њима је правог и истинског живота; пуне су једре свјежине; стих тече, без маленог изузетка лако, природно, без икаква натезања, јер у њима нема оне усиљености, пренемагања и баналности, с чиме се ово у потоње вријеме, на жалост, сретамо у нар. пјесмама у опће. Можда ће рећи когод: како је то, да је та збирка така, док у многим другим, у којима су пјесме из истих крајева, има свега и свачега, да и по крај најбоље воље не можемо многу и многу пјесму да до краја дочитамо? Ето, то је управо оно, што није све за штампу што се чује у народу; то је оно, што многи скупљач нар. умотворина својим радовима убија цијену и углед нар. пјесама у нашим очима и пред страним свијетом; то је оно што побуђује у нама сумњу, да у народу нема више оригиналних пјесама, него да су све пријепјеви давно печатанијех ... Дајте нам способних скупљача, па да видите какво је још богаство у народу! Не може бити свак, ко пером влада, и добар скупљач нар. умотворина. Покушајте да препишете једну исту пјесму од двију разних особа, па ће вам одмах бити све јасно. Али није доста, да је њеко само марљив скупљач и да је вјешт у свом послу, него

треба још да у што већој мјери знаде и шта је све раније печатано — да има при руци барем све оне збирке нар. пјесама, у којима су пјесме из истијех и пограничнијех крајева одакле и његове; а из предговора ове збирке видимо, да је и г. Грђићу фалило још велик број таких збирака, за које или није знао, или до којих није могао да дође, као што нам сâм то каже у предговору. Но и ако г. Грђић није имао при руци све потребите збирке, ваљда је хтио сам случај, да у његовој нема много варијаната преко оних те их сам помиње, па и те су, — што је врло појмљиво, — као и ове друге, са свим на свом мјесту.

Варијанте које скупљач не помиње ово су: а) „Ђевојка куне драгога" — вар. Ристићеве, бр. 31; б) „Момак не може без ђевојке" — вар. Ристићеве, бр. 32 и моје у *Slovanskom Svetu*, год. 1895., стр. 63; в) „Смрт од радости" — вар. Беговићеве, бр. 32; г) „Туговање" — вар. Вукове у I. књизи, бр. 311; д) „Добар лов" — вар. Петрановићеве, бр. 288; ђ) „Комарева женидба" — вар. Красићеве, бр. 49 и Б. М-ћа, бр. 16, и „Криву мене потворили" — вар. Ристићеве, бр. 20. Ово су, дакле, као што рекосмо, варијанте, које скупљач није могао све ни поменути према онако маленом броју збирака, којима је располагао при сређивању ове књиге за штампу — варијанте, које су дијелом много љепше од својих друга, а дијелом не застају иза њих ни за длаку. Поред овијех има их још мали број које су варијанте само својим уводом — трима, четирима стиховима с почетка — а даље са свим разилазе од оних првих. Таке су н. пр. а) „Одметница Мара" — у Вуковој I. књ., бр. 656; б) „На далеко драга" — у М. С. Поповића, бр. 17; в) „Не вјеруј дјевојци" — у М. С. Поповића, бр. 24, гдје је више него у пола краћа, у Рајковића, бр. 132 и у Давидовића, бр. 161, гдје је такође за двије трећине краћа; г) „Јавору" — Петрановића, бр. 305; д) „Ради успомене" — у Давидовића, бр. 153, гдје је у пола краћа; ђ) „Момак хвали заручницу" — у Петрановића, бр. 308. — О осталим варијантама, те их скупљач помиње, не бих имао више шта да речем од онога што сам већ казао за све ове пјесме у опће; али по што су многе не само варијанте оних пјесама које скупљач помиње, него и другијех, треба и то да поменем. Н. пр. пјесме под бр. 2 није само вар. у Вука, него и у Давидовића (бр. 90) и у Милановића (стр. 110); под бр. 7 није само вар. у Петрановића и у Мирковића, него и у Милановића (стр. 20); у Вука[1]) (стр. 24); и у Дворовића (стр. 43); под бр. 9 није само вар. у Поповића и у Петрановића, него и Давидовића (бр. 182); под бр. 17 није само вар. у Мирковића, него и у Вука (стр. 137.[2]) у Рајковића (стр. 185.) и у Беговића (стр. 168.). Још имам да примјетим, да под двјема потоњим пјесмама не стоји чије су варијанте, а то би свакако требало, пошто су у одијељку *варијанте*. Ја сам само једну и то ону потоњу у збирци нашао да је Милановићева, на стр. 117., док предзадњу не сјећам се да сам прије гдје налазио. — На крају је кратак „рјечник мање познатих ријечи", списак имена претплатника и „садржај," и на потоњој страници „напомена": гдје и по коју цијену могу се добити I и II књига пишчева.

Што се тиче редакционог дијела и правописа, ту би се имало што шта и замјерити г. Грђићу. Н. пр. на неким мјестима поткрала му се елизија, а у ријечима: *бјелу, лјевијем, цвјеће, намјенила, стјени* и сличнијем; паузу (—) меће међу многим ријечима гдје не иде, као: *Јован-бег, Јован-беже* (nom.), *Хасан-ага* и сличнијем, док мјестимично, гдје би требала нема је, као: *Бановић Михајлу, Нукић Хусејина* и сличнијем; тако пише: *јесил'*, м. *јеси л'*, *неб'* м. *не б'*, *кол'* м. *ко л'*, *што год*, м. *штогод* (was immer, irgend was), *млоги* м. *многи*; *Митров дан*, *Ђурђев дан* на више мјеста састављено је; негацију спаја с глаголом не само код *не ћу, не шћех* (ова је гдје гдје и растављена) него и код *не смједоше*; слово *х* биљежио је у њеким ријечима, у њеким опет није, него је мјесто њега апостроф док у једној истој пјесми има *саломих и прислони'*, о чему нам не дава никаква рачуна. За чудо ми је одакле ту наша приморска ријеч *овизао*, што долази од талијанског *avvizare*, а уз то ми је чудан и глагол. прилог сад. врем. *метијући*. И интерпукција је могла бити мало боља.

Може да би се нашао и још који сличан недостатак, али кад нам је г. Грђић пружио књигу оваког садржаја, за мене

[1]) Српске нар. пјесме из Херцеговине.. У Бечу 1866.

[2]) Исте.

је све друго споредна ствар — а нек ми се то не упише у гријех — и ја сам њоме потпуно задовољан. За то је најтоплије препоручујем свакоме, у потпуном увјерењу: ко је год узме и прочита, не ће жалити трошка, ни труда, а увјериће се у исто вријеме, да наш народ крије у себи још много и много бисер-пјесама које ни за длаку не заостају иза Вуковијех, *само треба овако погодити праву стазу која к њима води.*

У Херцег-Новом, априла 1898.

Вељко Радојевић.

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Lujo knez Vojnović: **Dubrovačke Elegije.** Izdanje i naklada Srpske Dubrovačke Štamparija A. Pasarića. 1898. Цијена ? —

Прелазећи преко порушених колонада некадашње велике и величанствене зграде у чијим сводовима звоњаше некад громки глас Слободе и збиљска ријеч Науке; ходећи преко гробова гдје полегоше велики пјесници српског народа, његови научници и борци, по чијим се именима назваше два три вијека европске цивилизације, — родољубиви пјесник оплакује мутну и пусту садашњост. — Како је величанствена туга за величанственим! . . . Како нам се показује свечана у лијепом низу ових пјесама у прози! У образованом туђину њини звуци пробудили би тихо и свечано поштовање оних рушевина над којима су поникли; у грудима Србина, оне буде дубоку тугу, уједињену с витешким поносом. Д-ћ.

Књижевни радови архимандрита Н. Дучића. Књига V. Београд Државна штамп. Краљ. Србије. 1898. год. Стаје 2 динара. — Осим осталих чланака у овој књизи нашег дичног земљака, коју је изволио да нам пошаље на приказ, видимо овдје и два веома стручна рада: *Хришћански брак* и *Свети Сава, Српска Црква и Српска Краљевина у XIII. вијеку*, које су и посебно оштампане; а осим тога има дуг низ чланака из богословских и историјских наука. Од великог су интереса разни прикази појединих важнијих дјела и претреси о законима црквених власти у Србији. Препоручујемо ову књигу веома топло.

Мустафа Решид: **Бујукдерска Венера,** са турског *Хасан фехми-Наметак.* Оштампано из *Зоре* за 1898. У Мостару. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахер и Кисића. 1898. — У нас је Срба турска књижевност још најмање превађана и најмање позната, с тога нека је ова мала књижица топло препоручена. Младом нашем сураднику, г. Наметку, надамо се да ће његов народ дати доста потпоре да не остане само на овом једном лијепом пријеводу, него да нам пружи читав низ овако красних новела. Оне ће јамачно ући у најљепше пријеводе у српској књижевности, јер то јемчи његов лијеп укус и добро познавање српског и турског језика. Омладина српска ваљало би да се заузме за протурање ове веома лијепе књижице.

Свет. Ђоровић: **Из Моје домовине.** — Цртице. — У Мостару. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахер и Кисића 1898. — У броју за овијем донијећемо опширнију оцјену ових лијепих приповиједака нашег Ђоровића. Ми, са своје стране, сад је само најискреније препоручујемо, с увјерењем, да нам је овим циклусом цртица наш ваљани приповједач дао своју до сад најљепшу књигу приповиједака.

Низ приповиједака од Милана. У Срем. Карловцима. Српска Манастирска Штампарија 1898. Цијена 60 новч. — О овој књизи, коју примисмо с благодарношћу, донијећемо што прије опширнији приказ.

Љ. Јовановић: **Српска Књижевна Задруга,** поповодом V. и VI. кола њених књига. Оштампано из *Дела.* Београд. Парна радикална штампарија 1898. — Примисмо ову лијепу књигу г. Љ. Јовановића, историчара и ваљаног радника у Српској Књижевној Задрузи. У њој ја ријеч о свијем одношајима Задругиним, спољнијем и унутрашњијем. Подијељена је на више глава: I. Привредни карактер ове установе. Њени доходи; II. Задруга и спољашње невгоде; III. Задругине границе; IV. Управа друштвена. — Њено руковање издацима и рад на техничкој спреми књига; V. Књижевни рад управни; VI. Издања старих писаца српских; — Доситије; — Зелић. VII. Издања скупљених списа савремених писаца српских; — Змај. — М. Живковић; Ј. Веселиновић. VIII. Нови оригинални радови. IX. Преводи. X. Поучни списи. XI. Завршна.

Роман једне сиротице, зове се роман ког је написао г. Драг. Ј. Петровић из Ћуприје и који ће почети излазити у свескама, те писац позивље на претплату.

Сарајевске ноћи, слике, новеле и успомене из сарај. живота, написао је г. Милош Живковић и зове на претплату (Загреб). Цијена 1 круна.

Руска

Н. Овсянаго: Сербия и Сербы. — Са дјелима Нил Попова, Лаврова, Јастребова, Кулаковског, Ровињског и недавно Гаљицина, руска је књижевност добила неколико изврсних дјела о српском народу и његовој отаџбини. Књига г. Н. Овсјанаго под горњим натписом, која је ту скоро изишла у Петрограду, такођер је једно од најбољих дјела, која су о нама до сада писали страни писци. Намјера је била пишчева, што се види из неома симпатичног увода, да упозна Русе са сувременим положајем Срба. — Књига је подијељена на одјељења, а у свима је обухваћена географија, етнографија, статистика, историја, литература (и ако врло површно) наука и вјештине (такођер кратко и површно); затим војна снага српскога народа. Поглед је у свем томе на цијело Српство, али у главноме на Србију, што показује и натпис. Говор је и о Босни и Херцеговини и Македонији са врло озбиљном научничком објективношћу. Писцу је врло јасан положај народа у тим земљама и његових тежња. Но што се највидније истиче у овој књизи то је пишчева дубока студија географије, статистике и етнографије српског народа, што је у овом дјелу најбрижљивије сређено. Мана јој је: што не упознаје ни колико је најпотребније о умном кретању Српства и његовој народној и умјетничкој литератури. Иначе у свему заслужује г. писац најтоплију српску хвалу за племените намјере своје књиге.

СТРАНА

Француска

Henri Nicolle. Le foie volé; conte croate; у La Revue illustrée, 1898, № 5, 15. février.

Елегантни париски илустровани лист, Revue illustrée, доноси у француском пријеводу нашу народну приповијетку о *Украденој ушгерици* уз коју иду седам укусно и добро погођених слика, које представљају разне моменте и сцене из саме приповијетке.

Један интересан одговор. — Уредништво париске Revue enciclopédique Larousse, коју издаје ево већ шест година велика париска књижара Ларус, у своме 225. броју одговара једноме своме претплатнику на његово питање под бројем 1377 и објашњава му одкуда долази и шта значи ријеч *југо-словенски* (yougo-slave.) И ево како овај *Енциклопедски Преглед*, како се он скромно назива, на коме раде многи виђенији француски књижевници па и сâм слависта Луј Леже, одговара своме љубопитљивоме претплатнику: „*југо* је, вели он, *руска* ријеч и значи *млад* (jeune).“ „*Југо-Словени* су Далматинци, Хрвати, Бугари, Срби и т. д. и они се тако зову, т. ј. *Југо-Словени*, што су — приступили пошљедњи словенскоме покрету!!..“ Наши читаоци виде, да и енциклопедијски листови нијесу увијек сигурни у своме „енциклопедскоме знању“. Срећом те је уредништво одмах похитало да исправи ову незнатну „штампарску“ погрешку таког промућурног сарадника и да је обори на плећа слагачева. (Сиромах слагач!) . . .

Les Monténégrins. Opéra-comique en trois actes. Paroles de M. M. E. Alboize et Gérard; musique de M. Limnadier; mise en scène de M. Henry. Paris, Michel Levy-frères, 1849, на 12-ни

По обећању саопштавамо читаоцима извјештај нашег пријатеља из Париза о горњем позоришном комаду, о коме је већ било ријечи у овоме листу прошле године у једној малој биљешци. Он је пронашао поменуту књижицу у Народној Библиотеци и прелиставши је, извјештава нас: да је предмет горњег комада узет из црногорскога живота и да се описани догађај дешава почетком овога вијека (1807. године) у Црној Гори. Комад је први пут приказан у париској Opéra comique 31. марта 1849. године. Што се тиче музике и успјеха реченога комада, до данас нијесмо могли још ништа дознати. Н.

Италијанска

Guglielmo Ferrero — тако се зове један од најврснијих модерних писаца талијанских. Његови научни и критички радови као на пр. *Il Militarismo*, познати су на далеко, колико са необичних погледа на садашњи друштвени живот толико и ради филозофске дубљине мисли и идеја. Но његово најновије дјело, које је под натписом **L' Europa Giovane** угледало свијета пред мало мјесеци, а које се бави анализовањем духа и идеалâ јевропских народа, изашло је на глас не само у Италији него и у читавом литерарном свијету. — У поглављу о „Москви“, узимље учени писац у претрес славенски елеменат, какав је данас у пространој Русији.

Потпун натпис књижици, у којој је Барбариħев талијански пријевод „Нових Кола“ кнеза Николе, о коме смо пријеводу у задњем броју донијели кратку нотицу, гласи: **Nouvi Canti** (Нова кола) di Nicola I. principe del Montenegro. Traduzione italiana di *Eugenio Barbarich*, tenente di fanteria addetto al comando corpo stato-maggiore, Roma. 1898. — Књизи је цијена 2 талиј. лире.

Poesie e lettere inedite di Silvio Pellico *publicate per cura della Biblioteca della Camera dei deputati. Roma.* Typografia dela Camera dei deputati. 1898. — VIII. стр. 123.

Славећи у марту ијесецу о. г. своју педесетгодишњицу, Заступничка Комора у Риму нашла је за згодно, да тури у свијет још неиздане пјесме и писма чувеног Силвија Пелика. У књизи се налазе 11 пјесама и 27 писама, која је Пелико писао за вријеме свога затвора у Шпилбергу, а од којих су 26 прави управљени на Конфалоњијера, а 27 на француском језику грофици Софији O' Ferral. — Ова су писма свакако љијепа прилога талијанској књизи, коју је чувени писац онако дивно обогатио својим одвећ популарним дјелом *Le mie prigioni* (Моје Тамновање).

Il trecento *di* **Guglielmo Volpi.** Milano. Valardi 1898. стр. 276. лира 7.

Il quattrocento *di* **Vittorio Rossi.** Milano. Vallardi 1898. стр. 444. лира 11.

Родољубива издавачка кућа Валарди у Милану подухватила се да приреди што подеснију Историју талијанске књиге. У то име обратила се на многе познатије литерарне раднике у Италији, да јој у томе родољубивом подузећу потпомогну. Два дјела, којима натпис горе исписасмо, сачињавају прва корак у томе погледу, који је свакако испао и преко очекивања. Оба писца трудили су се, да што јасније и прецизније изнесу поједине периоде у талиј. литерарној историји. С тога желимо, да се код нас Срба поклони мало већа пажња дјелима ове врсте, и то толико више, што је талијанска књига код нас готово terra incognita.

У бр. 41. 42. задарске **Smotre dalmatinske** штампао је *Вид Вулетић-Вукасовић* свој српски пријевод **Успомене о Лондону** од чувеног *Edm. de Amicis*-а.

Разно

Забава у корист опстанка српске школе. Дична нита столачке омладине, увијек будна и спремна да сним својим силама помаже ширењу српске мисли и просвјете, приредила је други дан Тројичин-дана забаву у корист *опстанка* српске школе у Доњем Поплату, бањи Стоца. Каквог је значаја ова забава најбоље нам казује њезина циљ, у којој је приређена, а та је да се једна српска школа од највеће потребе одржи у овом малом сеоцету, тј. скоро, сами Срби православни живе. Свјесни омладинци столачки нијесу пожалили ни муке ни труда да *први* дају примјер осталој Србадији на што да употријебе своју бујну снагу, а да, уједно, помогну својој браћи у одржању њиховог *једином* просвјетног завода — зенице њихове!

У љијепо декорисаној школској згради (која је ту скоро обновљена према најмодернијим педагошким захтјевима) скупило се огроман број столачких грађана и сељана доњо-поплатских. С радошћу напоменућемо да је и ту мостарска братска заједница мухамеданаца и православних нашла одјека, јер забаву бијаху посјетили најодличнији мухамедовци столачки, а остали, који бјеху спријечени, поручиваху и честитаху усмено и писмено сложни и напредни рад омладине. Бјеше присутна и љијепа нита Мостараца у којој бјеше и наше уредништво заступљено.

Около 8 сах. отпочела је забава, која је на опће задовољство испала. И материјални успјех био је добар: било је чистог прихода преко 200 фор. Но то је тек мала, привремена помоћ овој сиротој школи, *те с тога овим позивљемо сваког брата Србина, да јој притече у помоћ својим прилогом*, и тиме браћи Доњо-поплатчанима обезбиједи опстанак њихове српске школе. — Столачкој омладини част и признање!

Српска Стенографија. На Спасов-дан о. г. био је збор српских стенографа у Биограду, на коме је установљено друштво *Српска Стенографија*, те је изабрана управа и примљени статути. Друштву је задаћа: 1. да обрађује и усавршава стенографију Габелсбергеног система; 2. да обучава омладину у вјештини стенографској; 3. да међу члановима одржава једнакост у писању; 4. *да преко својих чланова придружила српске народне умотворине*. Друштво ће основати школу за изучавање стенографије и покренути стручан часопис.

Освећење споменика Кости Руварцу. „Коло Младих Срба" у Будим-Пешти приредило је 10. ија свечани парастос српским књижевницима: Кости Руварцу, Мити Поповићу, др. Јовану Бериљу, др. Максиму Николићу и музичару Корнелу Станковићу. На том парастосу чиноједјествовао је и епископ Лукијан са својим свештенством. Тај дан, по подне око 1 час, освећен је споменик књижевника К. Руварца на пештанском гробљу на веома свечан начин. Споменик је пирамида од бијелог мрамора. При врху је у њему изрезан крст а испод крста отворена књета са натписом: *Карловачки бан* (то је новела Руварчева) а испод тога: *Српском књижевнику* **Кости Руварцу,** *1837—1865. прилогом српског народа, Академска Омладина и Коло Младих Срба*, а то исто, с друге стране на мађарском језику. Том приликом је држао говор г. Милош Бошњак, предсједник „Кола Младих Срба". Исти дан, око 5 сати, одбржана је свечана сједница. Ту је говорио Јов. Петровић унив. слуш., *О животу и раду Косте Руварца*. — Овај љијепи дока патриотске српске свијести наше омладине у Пешти заслужује признање цијелог Српства!

ЧИТУЛА

† **Др. Ђорђе С. Ђорђевић**, професор Ш. гимн. београдске и књижевник српски, умрло је 26. априла о. г. у Бечу, на повратку из Швајцарске, гдје се бавио дуже времена због лијечења. Тијело му је пренесено у Београд и сахрањено 29. априла. У њему је изгубило Српство једног младог радника, који имађаше и дара и мара, да му најљепше послуži. Тек тридесету годину што је претурио а оставио је српској књизи осим ситнијех радова још и неколико изворних научничких радња, које су махом књижевне студије: *Сима Милутиновић Сарајлија, Матија Дивковић, Јован Бошковић, Лукијан Мушицки* и прикази за биографију *Бранкову*. Ти радови показују најбоље шта смо у њему изгубили јер све то тек би био увод у његов већи рад: он тек бјеше закочио на младићеског доба у озбиљнији и мучнији живот књижевног и просвјетног радника. И баш на том кораку отрже га смрт из крила српске књижевности која га тужно оплакује. Лака му српска земља и вјечан покој!

† **Светислав Вуловић**, професор Велике Школе, редован члан Срп. Краљ. Академије и т. д. рођен у Ивањици 29. нов. 1848. г., умрло је 3. маја о. г. у Београду. Његовом смрћу задесио је српску књижевност и српску школу тежак удар. У уском колу српских научника-књижевника и исто тако сиротом колу научника-педагога, био је пок. Вуловић једна од највећих снага и најсавјеснијих радника. Својим неуморним радом од тридесет пуних година у српској школи стекао је великих заслуга за просвјету свог народа, а радом од исто толико година у књижевности српској, стекао је трајно име својим научним, школским књигама, расправама, монографијама, критикама и рецензијама. У историји српске књижевности биће вјечито име научника, писца дивних студија о *Бранку, Његошу, Сарајлији, Јакшићу* и расправу о *св. Сави, Стевану Првовјенчаном, Доментијану, Теодосију, Никодиму* и другим писцима из старе српске књижевности. Слава му!

† **Charles Yriarte.** — Мјесеца априла ове године преминуо је у Паризу одличан француски књижевник *Шарл Иријарт*, који је био у исто вријеме велики познавалац и пријатељ свих јужних Словена, а нарочито нас Срба. Поријеклом Баскијац, син планинске и чаробне старе Гаскоње у Шпанији, али по своме васпитању, животу и дјелима био је прави и патрени Француз, обогативши француску књижевност једним низом корисних и умјетничких дјела. По струци је био: цртач, архитекта, књижевник, историчар, експлоратор-путописац, а одликовао се још и као критичар лијепих вјештина. Радио је, као публициста и цртач, на великом броју политичких и периодичних листова, од којих спомињемо најглавније: Temps, Figaro, XIXe siècle, Revue des deux mondes, Tour du Monde, а од 1864. до 1871. године био је главни уредник познатога париског илустрованог листа, Monde illustré. У младости је волио авантуристички живот, те се бјеше одао великим и дальим путовањима и проучавању оних земаља и народа кроз које је прошао. Тако 1874. год. пропутовао је од наших крајева Истрију и Далмацију, 1875. год. Црну Гору и Србију, а када је са сурих херцеговачких кршева одјекнула невесињска пушка, кренуо се на путовање 1876. год. кроз Босну и Херцеговину и остале балканске покрајине, гдје је пробавио више од годину дана. Са тога бурнога путовања он је слао стално извјештаје са илустрацијама многим француским листовима, а пошље их је, сакупљене и прерађене, издао у засебним књигама. Међу његовим дјелима и радовима, која су нарочито за нас Србе од велика интереса, биљежимо слиједећа:

1. La vie d' un Patricien de Venise au XVIe siècle. Plon, 1874.; II. издање је од 1885. г., ibid.

2. Bosnie et Herzégovine. Souvenirs de voyage pendant l' insurrection. Paris, Plon, 1876.

3. Les Bords de l' Adriatique et le Monténégro. Paris, Hachette et C-ie, 1877.

Сва су ова дјела написана непристрасно са много познавања и марљива истраживања, задахнута заиста ријетком љубављу и дивљењем према нашем српском роду. Та је дјела украсио великим бројем оригиналних слика, које представљају наше племенске најкарактеристичније типове, народну ношњу, сцене из живота и ратовања за народно ослобођење, а од којих су многе познате и српском свијету на нашим старијим илустрованим листова и календара. Српски народ остаће вјечито захвалан овоме вриједном и врлом књижевнику француском, коме је из поштовања и признања Српска Омладина у Паризу положила на посмртни одар лијеп вијенац као доказ, да Србин не заборавља никад своје искрене и праве пријатеље... Слава и хвала Шарл Иријарту!... *Н.*

„ВОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ ПОЛУМЈЕСЕЦА. ПОНОСИ 4—5 ТАБАКА А ПОЧЕТНИ ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЈЕДАН НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ НЕКА СЕ УПРАВЉАЈУ ТУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљежење.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 30. ЈУНА 1898. Бр. 6.

Својим покојним

Два ми гроба на две стране;
Ком пре душа сад да хита,
Ког пре тешким својим болом
За покоје да упита?

На једном је росно цвеће
Кога сади рука друге;
На другом је венац сплетен
Са сестринске тешке туге.

Са првим је дух мој везан,
С другим срце, прошлост цела,
Обоје ми срећа беше —
Сад ми тама крај видела....

Коме гробу да се журим,
Коме свећу да припалим?...
О, на оба морам стићи
Да са душе кâме свалим.

Београд

Милица Петровићева.

Летио је лептир...

Летио је лептир дужом св'јета б'јела
И срећа га л'јепа на цв'јетак нан'јела —
Па цв'јет слатко грли... Ах, удесе худи!
Разбоље се лептир баш цв'јету на груди.
Ту уздише тихо и у небо гледа,
И Бога би клео — ал' му цв'јетак не да...
А сунашце сјаји и полако гре,
Лептир цв'јетак љуби и плачући мре...

Мостар, 5. окт. 1894.

† **Јефтан Р. Шантић.**

Занатска посла

— Књижевна козерија —

— Марко Цар —

(свршетак)

III.

Кад сам се ријешио да под горњијем натписом побацам за овај лист неколико својих мисли о српској књижевној журналистици и српској критици, моја је намјера била да при свршетку уграбим прилику, те пет-шест ријечи кажем и о јаловом раду наших књижевних или боље књиго-издавачких друштава и о узроцима, с којих њихово дјеловање тако слабог плода даје.

Али човјек снује, а Свевишњи одлучује: један књижевни приказ у *Љетопису* Матице Српске[1]), који се мене лично тиче, а спада некако у ред појмова, којима се баве ови чланци, имао је неслућену моћ да моју пажњу и моје мисли одведе на другу страну, те да овој козерији пода карактер личне полемике, за којим она није никако тежила.

Рекох *неслућену моћ*, не можда с тога, што тај приказ не би и тако заслуживао да се на њ пажња обрати, него зато, што сам у пошљедње вријеме постао савршено индиферентан према хвали или цензури књижевнијех листова, а полемика у обрану својих књижевних радова спада већ одавно у оне *delicta juventutis*, којих сам се, Богу хвала, потпуно отресао.

Али ако писац-продуктор (дакле пјесник, приповједач и т. д.), који се препире са својијем критичарима, може изгледати, па и мени данас изгледа, прилично *наиван*, сасвим је друго нешто, кад се препирка води на пољу *идеја*, кад дакле писац не устаје на обрану својих књижевних продукција, него својих књижевних назора.

У то име, и једино у то име, хоћу и ја да на овом мјесту и овом приликом одвратим неколико ријечи критичару мојих критичарских погледа у гласилу Матице Српске.

Не сјећам се који је оно државник за неку државу казао, да она увијек заостаје за једну мисао и за једно стољеће иза осталијех држава. Еле, то би се исто — mutatis mutandis — могло казати и за неке српске критичаре: они заостају увијек за једну мисао и за један деценијум иза критичара осталијех народа. Ја не кажем да је то баш случај и са г. доктором Каменком Суботићем, али, искрено рекавши, мени је трудно сложити његово схватање задатка књижевне критике са његовим тврђењем да ми Срби „треба да се трудимо, да са напредним народима укорак идемо, а не да шантуцамо за њима и да претресамо, што су они већ давно начисто извели“.

А што су то, по г. Суботићу, велики народи тобож давно начисто извели? Ево што: да модерна критика треба да забаци становиште морално и естетично, те да у писцима проучава надасве психо-физиолошки утицај соја и средишта; да је, према томе, посао „старе школе“ разбирати о етичкој и естетичкој вриједности књижевнога дјела, него

[1]) Види: *Љетопис* књ. 194. Св. прва 1898. Приказ Д-ра Каменка Суботића на *Моје Симпатије* Стр. 176—р84.

треба сву пажњу обратити питању: како и којим је путем писац дошао до тога, да своје дјело напише.

То је, по г. Суботићу, камен темељац, први чланак у декалогу „модерне критике".

На што ли се пак, у самој ствари, та развикана теорија у пракси своди, то сам ја укратко показао у прошломе броју, нити је ваљда, од потребе да своје становиште, (које данас у Европи заузимљу толики одлични писци) подупирем новијем разлозима. Не могу ипак своја чуда затајити, како је *Летописов* критичар могао доћи до онако апсолутне тврдње, имајући против себе врло значајну чињеницу, да је још за живота Ипполита Тена (главног представника и, на неки начин, оснивателя „детерминистичке" школе) поникла у Француској читава једна школа, којој је Павле Бурже — некадашњи Тенов ђак — најзнаменитији представник и естетичар, а која је себи у задатак ставила да истражује надасве начин мишљења и осјећања појединих писаца, те док је његов велики учитељ, проучавајући поједина дјела, обично себи постављао питање: *којих је узрока ово дјело посљедица?* — дотле Бурже обраћа сву своју пажњу питању: *којих је посљедица ова књига била или би могла бити узрок?* (Essais de psychologie contemporaine).

Што ипак, покрај свега тога, г. Суботић читаоцима *Летописа* приказује детерминистички систем као пошљедњу фазу у еволуцији књижевне критике, то је — опет вељу — оно, чему не могу да се довољно ишчудим; те кад ме г. доктор хоће да прикаже као неког сувише наивног човјека, који је Тенову критику у звијезде ковао, а не знао да је се у пракси придржава, мене и нехотице обузима жеља (па макар то с моје стране изгледало и нечедно), да му с француским пјесником одвратим:

Les gens que vous tuez se portent assez bien!

Но, није у томе све.

Госп. се доктору Каменку још нешто прохтјело; њему се прохтјело да на очиглед *Летописових* читалаца исправља моје „неспретне примедбе" и у опште моју студију о Симу Матавуљу, која је „пуна збрке и недошљедности".

Но у чему је та збрка и та недошљедност? У томе, што сам рекао да Матавуљ појима инстиктивно оно, што се под ванјском љуском крије, али да његова опсерваторска моћ није још онај силни алат, којим се служе писци психолози. — И пошто г. критичар неће или не може, да ме схвати, он се хвата објема рукама за косе и тријумфално довикује: „Има ли већ у те две тврдње неконсеквенције!"

Као што се види, г. Каменко није бог зна како резервисан у својим сентенцијама. Но, што г. доктор неће да ме разумије, то је можда његово критичарско право; али гдје то право прелази малко границе критичарске учтивости, то је тамо, гдје ме г. Каменко приказује као до крајности наивна критичара, с тога што сам се (против начела „модерне критике") пожалио на баналност бајке и на крњ-закључак у неким причама Матавуљевим. „Нека нам Матавуљ изводи стожерну мисао својих приповједака, а свршетак — алал наивним душама и критичарима старог кова!"

Овај рефрен о критичарству „старога кова" понавља се често у чланку дра. Каменка, који, дабогме није никаква „наивна душа", него оно што се каже: *un esprit fort;* и изгледа као да је тај рефрен у његовијем рукама оно убојито оружје, с којим је наумио да моју „старошколску"

критику уништи. На оно, што сам ја казао о занемаривању фабуле у Матавуља (и у већине писаца, који се поведоше за француским натуралистама), г. критичар одвраћа да ја „не разумем шта је натурализам“, и наравна ствар, код тако одлучне пресуде, мени не остаје него — да се поклоним дубокој мудрости госп. Каменка Суботића, доктора *ès lettres*, нове звијезде водиље на небу српске књижевности! [1])

Штета само што се та звијезда ограничила да својим живим зрацима обасја цвјетне ливаде српске литирарне *теорије*, и што није своју благотворну свјетлост просула и по неплодним пољанама српске литерарне *праксе*, јер би овако какав зли језик могао устати и г-ну теоретичару довиткнути:

Wie klug er doch von allem spricht
Was selbst er nicht vermocht!
Er ist fürwahr ein grosses Licht,
Aber ohne Docht.

Што се мене тиче, ја се у погледу „интересантности“ бајке нећу даље препирати; само ћу г. Каменку напоменути, да је баш ту особину у најкласичнијег француског приповједача у велике похвалио један велики критичар. Ево шта је тај критичар у том погледу казао: „Il est sage de lui (публици) dire des choses *intéressantes* et qui *l' intéressent*. Des choses intéressantes: cela exclut les événements trop plats ou trop bourgeois, les caractères trop effacés et trop ordinaires. Des choses qui l' interessent: cela veut dire des situations et des passions assez durables pour qu' après cent ans elles soient encore de circonstance“.

Еле, г. Каменко неће можда вјеровати својијем очима, али ове „наивне“ и „старошколске“ ријечи није написао ни класични Боало поводом романа Скаронових, ни романтични Готије поводом романа госпође Сандове, него је те ријечи написао главом Иполит Тен, критикујући новеле Проспера Меримеја.[1])

Доиста „интересантан“ случај!

Него — рећи ће ко — кад г. Каменко у приповијеци воли оно што Французи зову „la platitude“, он је у своме праву, па макар како о томе мислио Иполит Тен; и, доиста, ја му то право не мислим спорити, али му поричем право да ме свијету приказује као резонера, који нема искре логике — тијем више, што мој критичар ту своју тврдњу поткрјепљује доказима *неискрени.м* и удешеним *a priori*.

Ево овдје фахата, па нек суди читалац.

Госп. К. С., говорећи о мојој студији о Војиславу, наводи моје мишљење, да је В. имао особина „које му јамче блиско, врло блиско мјесто, до великијех пјесника“, што би се по њему очито косило са пређашњом мојом тврдњом „да у Војислава није било ни дубоке психологије, ни интензивног осјећаја, ни стварајуће фантазије“ и г. Каменко застаје, упире у ме своје професорске наочари, те ме побједоносно интерпелише: које су то особине, о којима говорите?

У самој ствари цијело пето поглавље моје расправице говори о тијем особинама, и само смишљена намјера да моје ријечи игнорује, могла је г. критичара навести, да ону примједбу учини и оно питање стави. Колику је част тиме учинио оштроумности читалаца Матичина органа, то иде на други лист. Ево свакако мојијех ријечи, како су штампане у расправици о Војиславу:

[1]) Управо тако! Ур.

[1]) Види: Taine. *Essais de critique et d' histoire. Prosper Mérimée.*

„Конкретишући своје мишљење о њему, ја сводим опет зато своје дедукције на овај заобљени суд, који ће се можда у нечему моћи ублажити или дотјерати, али у главноме неће моћи потрести. Његова Муза, дјевојка аристократкиња, увела је новост у српском пјесништву тиме, што је *чистотом форме и одабраним изразом покушала да у српском стиху имитује старинску пластику и тим покаже акустично богаство и хармонију српског језика.* Али у њега није било ни дубоке психологије, ни интензивног осјећаја, ни стварајуће фантазије. У накнаду за то, *његова живописна машта и његова природна елеганција*, измамише му неколико отмјених и тако њежних пјесама, чијој ће се *питомој грацији* и најдаљи унуци дивити. Обло узевши, В. је обдарен особинама, које му јамче блиско, врло блиско мјесто, до великих пјесника. Те ако није могао да уза њих као друг засједе, он је опет, као другога реда пјесник, стекао толико заслуга за српски пјеснички језик, да ће се његово име у нашој књижевности увијек са признањем и истинским пијететом спомињати“.

Подвукао сам ријечи, које се односе на особине, што Војиславу гарантују „блиско, врло блиско мјесто, до великих пјесника“; колико је пак логике и истине у цијелом резонману, о том нека суди — ко је вичан да суди својим мозгом, а не својом утробицом.

Још нешто, па сам свршио.

У књижевној републици су, без сумње, допуштена сва мишљења; неко може да буде реалиста или идеалиста, критичар позитивиста или идеолог, али једно мора свакако бити: џентлман. Да ли је пако џентлман човјек који, приказујући књигу једног свог старијег колеге (нека ми г. доктор прости овај конфиденцијални израз, али тек факта се не дају мијењати), започиње свој реферат извињавајући се пред читаоцима, што није у стању да им каже колико су њеки чланци у тој књизи оригинални, а колико су компилација[1]) — то ће лако просудити ко год зна што је учтивост и куртоазија (па и књижевна).

Госп. Др. Каменко Суботић изјавио је свечано, у почетку својега чланка, како „по његовим назорима“ ја нијесам онако велики критичар, као што ме разгласише. Не знам да ли су ме и када за великога критичара разгласили, али у том погледу и ја мислим једнако, као и мој критичар; само што се г. Каменко врло неспретно подухватио да ту врло просту истину докаже.

На свијету има у свакој струци, па и у књижевности, људи, које су прилике на много већи глас изнијеле, него ли они то заслужују; али, обратно, има и такових који су у истини много паметнији, него ли то показују њихови списи. Ја не кажем, додуше, да је то случај г. Каменка Суботића, којега немам част познавати ни изблиза, ни издалека; али та могућност није опет искључена.

Може бити да г. Суботић, поред свега тога што о туђијем стварима слабо разлаже, своје оригиналне ра-

[1]) Г. Суботић овдје абдикује на своју критичарску самосталност, те се очито поводи за г. Ј. Скерлићем, сарадником биоградског *Дела*, који је сву своју критичарску мудрост уложио у то, да испоредном методом докаже, е је моја расправа о Вогију на многијем мјестима парафраза Родове студије о истом списатељу. — Пустог ли оштроумља! Као да сам ја, излажући језгру (види увод на мојој расправи) Вогијеве науке, морао да се држим неке пуританске оригиналности, те да презрем готов *exposé* те науке, који ми се на дохвату нашао, просто с тога да ми српске колеге не реку да сам — глупан! — У осталом, г. Суботић даје чудновату свјелоџбу о својој критичарској спреми, кад мисли да је за познавање француског језика и књижевности потребита „стручна“ спрема *ad hoc*. М. Ц.

боте ипак вјешто састављa. Па и кад би његов приказ у *Летопису* био још неспретније и сухопарније написан, него што је, могло би се опет дати, да му је у изворним радовима поглед бистар, суд непристрастан, па — макар колико то невјероватно изгледало — и стил углађен.

Др. Каменко има само једну кривицу: што од тих својих оригиналних радова није још ништа саопштио српској публици.

Лорелај

— Хајне —

Не знам шта је, те сам тако
Сјетном тугом обрван;
Једне бајке из давнинâ
Ја се сећам ноћ и дан:

Ваздух хлади; Рајна тече;
Повија се први мрак,
По брдима златно вече
Свој румени баца зрак.

Тамо гори, дивна, чиста,
Сједи нева — рајски крас,
С ње злаћани вео блиста
И обвија вити стас.

Златним чешљом чешља власи
И слађани пјева пој;
Преплећу се меки гласи
По вечери руменој.

Младо момче с чамцем стиже,
С чежњом слуша дивни склад,
У висину поглед диже
А хрид стоји — и гле сад:

Чамац прште, момче тоне
У дубоки загрљај;
То је звуком пјесме оне
Учинила Лорелај . . .

А.

Разорено гнијездо

— Приповиједетка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(НАСТАВАК)

XI.

Све тако који дан, а хука све то већа и све страшнија. Неколико пута већ дошло и до битке. И ако су говорили да се неће састајати, ипак се догађало, да се по гдје гдје састану и „једни“ „други“, па из почетка иде све лијепо и глатко, док мало по мало не забасају појединци, па дође и до крупнијих ријечи. Иза тога расположења појединаца пређе на све, те се дигне граја до неба. Из те граје изроди се псовка, а иза псовке на-

стане шàкетање, па се не гледа ни који кога удара, ни куда удара, него само видиш, како се руке дижу и спуштају; ломе се чибуци; фесови лете у вис; главе пуцају а јауци и усклици чују се чак у најдаљи комшилук. А одмах иза тога видиш, како се из тога метежа извлачи један по један. Први излети разбијене главе, раздрљен и изгребен, а одмах за њим други за једном постулом на нози (и не марећи за другу); трећи опет трчи гологлав, па само што отхукује и пипа се по леђима и по прсима, да види, јесу ли му све кости у реду.

Ово је било и сувише!

Стари јарани нијесу више могли сједећи гледати ово комешање, те одлучише, да и они почну озбиљније радити.

— Ја хесабим, да је најбоље, да их уд'римо по носу, — вели Јусуф-ага.

— То и ја велим, — потврди Салих-ага.

Но Махмут-ага није се с тиме слагао.

— А ја велим, — рече, — да ми ударимо само *њега*, па ће се одмах сви саулисати.

— Тако је! — рече и Мемиш-ага.

— Добро, па шта велимо? — запита Јусуф-ага.

Махмут-ага опет упаде:

— Ја велим; да ми липо одемо паши, па да му све кажемо. Казаћемо му и за Ибрахим-бега, који сада не смиде никуд из дома, јер се боји, да га не убију. Па ко је крив, нек даје џеваба.

— Тако је најзгоднije! — рече Мемиш-ага, — и ја би рек'о, да ти и Јусуф-ага одете паши, па да учините дâву.

— Ја сам кајил, — рече Јусуф-ага, — ако хоћете и у Стамбол да пођем.

— И ја сам! — дочека Махмут-ага, па одмах скочи на ноге.

У исто вријеме устаде и Јусуф-ага, те обојица, пошто се мало очистише, кренуше управо пут пашиних сарајa.

— Ако му овди не буде суда, онда га никако ни бит' неће, — рече Јусуф-ага уз пут.

А Махмут-ага се осмјехну.

— Видићеш ти само, шта ће од њега бит'... Синџире ћемо ми на њ' па у тôтрокан[1])... И липо ће му бит' ако га паша још и не обиси... Није то шала, болан, бунити свит и он'лико кијаметити.

Јусуф-ага није одговарао, него је корачао, полахко гледајући преда се и премишљајући се, шта ће и како ће пред пашом говорити.....

XII.

На меканој шилти, у својој великој одаји, сједио је јуначни Али-паша, господар читаве Херцеговине. Висока стаса, а широк, да му је мало равних нађи. Сиједа брада лијепо је пристајала његовом мрком опаљеном лицу. Око главе носио је ахмелију, а на струку је носио дугу до тала џубу, као хоја. Десном руком бијаше се наслонио на јастук и замишљено гледао је кроз пенџер напоље.

И баш у тим мислима затекоше га Махмут-ага и Јусуф-ага.

— Сабал' хајирла, — гракнуше обојица.

— Алах раз' олсун, — одговори паша и окрену им се.

Њих обојица приближише се паши, а пошто им он главом показа да сједну, тада сједоше један до другога.

— Што сте ви то дошли? — запита паша и погледа их.

[1]) Затвор.

А Махмут-ага хтједе да проговори, па, пошто му се учини да неће умјети како ваља, гурну у Јусуф-агу, да он говори. Но и Јусуф-ага бијаше заборавио све, што је смислио путем, те не хтједе одмах да говори, него се најприје мало размисли, па, узвијајући обрвама, поче:

— Ама, ефендум, дошли смо ти на дâву. Овако се више живит' не може, вего јâли тражи чâру, јâли да пртљамо одовлен . . .

Паша се исправи на шилти, па га зачуђено погледа.

— А какав ти је зулум додијао? — запита.

— Није зулум, ефендум, него зло међу нама. Побиснили нам ови млађи, па да је кабил, очи нам ископаше...

— И душу нам извадише, — упаде Махмут-ага, који се бијаше мало прибрао, па није могао више да шути, — Осилили се некакви Аламани, па нит' пазе на вйру, ни на Бога, ни на душу, вего хоће да нас упропасте.

Израз чуђења, који се из почетка показао на пашину лицу, почео је мало по мало да ишчезава, и, кад је Махмут-ага ово изговорио, паша је већ знао, шта ће му они исказати.

— Па? — запита, гледајући право у очи Махмут-аге.

— Па ми велимо, да се потужимо теби, па да их липо јâ ухавсиш јâ обисиш, јер се 'вако не може.

Паша се осмјехну.

— А ко хесабиш да је најкривљи? Махмут-ага набра обрве.

— Зна га читав Мостар, — рече.

— А ко је?

— Алија Муј-агин.

— Па баш хоћете да га осудим?

— Јакако.

— Пёке, пёке, — рече паша и опет се окрену пенцеру, па поче гледати наполе. Махмут-ага и Јусуф-ага сједили су још мало, па кад виђоше, да паша није вољан и даље да говори, дигоше се, учниниše „темена“ и изиђоше наполе.

А чим су стали пред врата погледаше се.

— Шта велиш ти? — запита Махмут-ага.

— Не знам.

— Не знам ни ја, а затим се поглади по брковима и климну главом. — обисиће га, није друге, — рече.

Кад су аге далеко поодмакле од сарајa, Али-паша зовну једног сеиза.

Сеиз уђезе и поклони се.

— Зовни ми Алију Муј-агина, — рече паша. — Нека одма дође.

Сеиз опет изађе.

А паша се наслони на руку и замисли се.

Њему паде на памет, како је ратовао са овим агама против Хусеинкапетана и како су му они били одани, а он је опет био одан Султану свом душом својом и као награду за то, добио је везирство над читавом Херцеговином. Иза тога управљао је он њоме, ево, толико година и постао јој готово неограничени господар... И мало по мало он се је занио тим господством и, да што више прослави и дигне своје име, а моћ своју увелича, почео је да се мисли: како би постао самосталан и неодвисан од свакога... У тој намјери, он се у питомоме Дубровнику, побратими са див-пјесником српским, а Господаром јуначке Црне Горе Петром Петровићем-Његушом, — коме је био и остао увијек прави и искрени пријатељ. Затим је, мало по мало, почео да остварује своју намјеру и све више да управља и влада по својој вољи и памети. И он је у себи почео мрзити Османлије, те због тога, и ако је чуо за све

новије догађаје у Мостару, он није хтио да се осврће на то.

И тек сада, кад му аге, стари његови пријатељи, дођоше на тужбу, морао је да и он своју рекне, па куд пукло да пукло.

Кад је Алија ступио у собу, паша му показа руком да сједне, па, пошто мало узви обрвама и погласи се руком по бради, рече:

— Чујем да ти буниш млађарију и да резилиш старе људе... Ја не знам, какав је то пос'о... То не ваља...

Алија отворено погледа у пашу, па не мућајући и не запињући проговори:

— Ја не буним никога, ефендум... Ја само не могу да подносим Османлије и њихову силу, а то не могу ни други... А што стари говоре на нас, да смо бунџије и јарамази, не можемо им забранит', ама севет тога, дође и до лупања... Нека они шуте, па ће све бит' мирно...

Паша га погледа.

— Ама што су ти Османлије на путу? — запита.

— Знаш, ефендум, и не треба да ти причам, — одговори Алија.

Паша се осмјехну.

— Хајде! — рече. — Мисли и говори како хоћеш, ја ти нећу забрањиват'... Знам ја, шта ти хоћеш, а то је липо... Само буди јâвашнији, а немој тако плах... Мало по мало, па ће се и стари опаметити...

Алија весело скочи са свога мјеста и пољуби пашу у руку.

— Сад нек' вâс сиђт скочи, неће ме вратит' с овога пута, — рече. — Кад ми ти тако велиш, онда никога ни питати нећу.

И весео, као никада, изађе из одаје.

— Кршан момак! — рече паша сам у себи, — оваки и ваљају!

Стари јарани бијаху се окупили у Јусуф-аге, а међу њима и Ибрахим-бег. Махмут-ага је кијаметли опричао посјету у паше, а како га Јусуф-ага није пресијецао, то су се сви надали, да ће доћи хабер, како је паша Алију казнио.

— Обисиће га, то не може фалит' — вели Махмут-ага, задовољан као да је бој задобио.

— Неће га обисит', ама ће бит' белаја, — рече Јусуф-ага.

А Ибрахим-бег се само смјешка.

— Тако је и зарадио, — рече.

— Оно је хајинин...

— Валахи ми је жао Муј-агу, — избаци Јусуф-ага, пошто се прије тога мало промислио.

— Валахи мени није! — дочека Махмут-ага. — Ни он није бољи од Алије.

— Ама, болан, он је био толико година с нама и у злу и у добру, па како га нећу жалит'...

— А што он мене није жалио, кад је хтио да ме проботе?

— Па ми смо га избацили између нас сèвет тога... Зар му је то мало?

Махмут-ага не одговори ништа, него извади чибук и запали... Само је испод ока погледао два три пута на Ибрахим-бега и осмјенуо се, а овај је био вâс сретан због тога.

Док се Салих-аги оте поглед кроз пенџерчић на чаршију, па само што зину и исколачи очи од чуда.

— Шта је? — запиташе сви и упријеше очима у њега.

— Ето Алије! — изусти он једнако гледајући, као да не вјерује својим очима.

— Је ли са заптијама? — упита Махмут-ага и скочи.

— Није него сâм.

— Сâм? — узвикнуше сви, па поврвише пенџеру. И заиста, да ми

је ко казао да се небо оборило на земљу, лакше би вјеровали, него што сада вјероваху сами себи, гледајући Алију, како поносито, размахујући рукама, корача чаршијом и весело поздравља свакога јарана. А за њим пристали момци, па се загрлили, а свакоме са лица читаш необично задовољство.

— Зар је и паши завртио мозгом? — рече Ибрахим-бег, подругљиво се осмјехнувши.

А аге стале, па не умију ни једне да проговоре. Сви се осјетише некако посрамљени, понижени, као да их је неко врелом водом полио... На њихову лицу огледало се готово бесвјесно чуђење и изненађење и само Махмут-агине очи одаваху, да у њему кипи страшан гњев и мржња.

— Липо га осудише! — рече опет Ибрахим-бег, па изађе из собе. А одмах за њим изађоше и остали и не поздравивши се честито.

Стари Муј-ага сједио је пред авлијским вратима, кад му казаше, да су аге тужиле Алију и да га је паша дозвао преда се. Као громом поражен, стао је он пред тим гласником, па нити што проговори, ни уздахну, него бесвјесно полети у кућу. Дуда је, у тај мах, стајала на собним вратима, па баш хтједе да да му се уклони с пута, кад он крикну:

— Ал...

И сруши се на тле.

Дуда врисну иза свега гласа и притрча му, те га стаде дизати и дрмусати.

Но он је био мртав.

Врисну она сада још јаче и поче да се бије у прси.. Док бахнуше комшије и комшинице и за тили час напуни се цијела авлија свијетом. Комшинице одмах шчепаше Дуду и одвукоше је у једну собу, а мушки се забавише око Муј-аге.

— Мало прије здрав и читав, а ето сад... — рече неко.

— Дамла[1]) га ударила, — додаде други.

— Тако ти је то, кад нестане нафаке, — мудрује трећи.

У томе дође и хећим. И он га прегледа и рече да је дамла, и да је дошла од узбуђења. А чим се он удаљи, одмах донесоше табут, да га окупају и опреме по закону... Комшије потрчаше да нешто наређују, а остали се, један по један, сви разиђоше.

Алија се баш враћао од паше, кад му казаше за смрт очеву. Он само јекну, па полети кући, као да је знао, да је све ово због њега, и чим угледа мртво тијело Муј-агино, јаукну из свега гласа па се прислони уз дувар. Плакати није смио, јер је то највиша грехота за правовјернога, и ако му се срце од бола кидало, а саме сузе накупиле му се у очима, па се блистају на његовим дугим трепавицама. Он их је, дабогме, отрао рукавом, а по томе се ухватио за прси, као да хоће срце да ишчупа. Ал' узалуд! Мјесто да тиме утиша јаде, у прсима га је све више и више тиштало...

— Разабери се, Алија, — рекоше му комшије. — Тако је суђено!

И одмах за тим понесоше Муј-агу (јер не ваља да мртвац дуго лежи у кући) у џамију, те, пошто му отклањаше џеназу, спустише га у вјечну кућу — у хладни мезар.

[1]) Капља.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

АНЂЕЛО

— поема **А. С. Пушкина** —

— **Јован А. Дучић** —

ТРЕЋИ ДИО.

I.

Монах је међутим стај'о иза врата,
Слушајућ' их помно. Ал' је вр'јеме нужде
Да вам рекнем једном: да тај монах стари
Нико други не би него стари Дужде.
Док мишљаше народ да по туђем св'јету
К'о пуста комета непрестано блуди,
Он пажљиво све је испитив'о, глед'о,
Кријући се вјешто у гомиле људи.
Тргове је глед'о, болнице, театре,
Манастире тихе и развратне доме,
К'о да, волећ' приче, Харун Ал-Рашиду
Подражават' хтједе у мотрењу томе.
Но, дјевојче чувши, бјеше врло дирнут...
Ал', сем љуте казне, још се нечег сјети!
Па јој приђе тихо и у мрачном углу
Рече: „Све сам чуо. Твој си позив свети
Испунила часно, — а то вр'једи хвале!
Ал' савјете моје сад послушај, ћери. —
Све ће боље бити, но не клони само,
Тек покорна буди и тврда у вјери!..."
И каза јој жеље, призивајућ' таде
Благослов на душу поклонице младе.

II.

Друзи! Вјерујете-л': оно чело мрачно,
Зле, суморне душе огледало вјерно,
Освојит' је могло једну нежну жену,
Једно срце чисто, анђеоско, смјерно!?
Чудно? Ал' је тако. Тај Анђело мутни
Човјек пунан злобе, гр'јешник, чије име
Бјеше страх и трепет, бјеше љубљен жарко
Једном душом благом — ал' презреном њиме.
Бјеше давно жењен. Но зла ријеч св'јетска
Млађану му жену поштедила није...
Патила је тихо, док је једног дана
Не одагна срамно. — Сред самоће тије
У предграђу једном живила је од тад'
Презрена и тужна у сузама, јаду.
И на њу се сјети Дужд у мрачној кули,
И њој посла тада поклоницу младу.

III.

Марјана, крај окна за предивом сједећ',
Плакала је тихо. Али једног трена,
Ненадно, к'о анђ'о, јави се на вратма
Добра Изабела, познаница њена,
Много пута што је тјешаше у тузи.
И мисли монаха тог јој часа рече:
У Анђела дворе Марјани је било
Отићи тог дана, док се спусти вече.
И у мрачном врту са њиме се срести,
Пустит' му се сл'јепо; но загрљај клети
Кад и задњи мине, на растанку да му
Тек толико шапне: „сад се брата сјети!..."
Са осмјехом тихим у плакању своме
Све Марјана приста, растајућ' се с њоме.

IV.

Сву ноћ стари Дужде р'ješење је чеко,
Са Клавдијем сједећ' и тјешећ' га тако.
И у освит опет Изабела стиже.
Све је добро било. Марјана је лако
Обманула мужа. — Тад од старог Дужда
Тамничару стиже глас, у освит зоре,
Да злочинца сужња казни љутом смрћу
А његову главу донесе у дворе.

V.

То замишљај нови бјеше старог Дужда.
Када његов гласник пред тамнице паде,
Тамничару пружи дуждев печат, прстен,
И с њиме му писмо велможино даде.
Дужде тражи главу разбојника једног
Што те ноћи умре, да се скине сада
И Анђелу пошље к'о Клавдије глава...
А он сам се диже и опреми тада
Да гр'јех казни љуто и држава ц'јела
Да гр'јешника позна и гнусна му дјела.

VI.

Тек што мину говор о Клавдију сужњу,
Бурно се по граду нова вијест крете,
Свуд се сазна: Дужде да ходи по граду
И свак је тумар'о да се с њиме срете.
А пун мрачних слутња Анђело је био.
Но Дужд се је љупко сваком осмјехив'о
Здравећи их благо; а с Анђелом гордим
Ходећ' испод руке и зборећи живо.
Ал' најједном пред њим млада мома нека

Са очајним болом на кољена клече:
— „О, чедности штите, милости олтаре,
О, смилуј се, смилуј!...“ Тужним гласом рече.
Анђело се смути. И погледом дивљим
Гледећ' Изабелу, задрхта, пребљеди...
Ал' се нагло прибра и побједи себе —
„Она ј' луда... — рече — брат јој је у бједи...
Осуђен је на смрт... И кад за то зачу
Памет јој помрча..!“ Ал' се старац трже:
— „О, не варај!.. кликну, ја све знадем л'јепо!..
Анђело и дјево, сад пред закон брже!...“

VII.

Крај трона, у дворцу, бјеше Маријана
И Клавдије јадни. А Анђело туде
Видјевши их, чело он обори тужан
И познаде с болом шта ће све да буде.
Виђе љуту правду гдје из мрака ниче,
И чу поклич Дужда: „Сад, Анђело, збори
Чега си достојан?...“ А он с тврдим болом
Рече: „Нека закон мјесто мене збори!
Али једно молим: реците што прије
Да ме у смрт воде!...“ А Дужд руку диже:
— „Нек мре судац — торгаш и саблазник срамни!...“
Но Марјана с вриском сада крочи ближе
— „Милост, милост! рече. Ти ми њега даде
Па га тужном срцу не отимај тако..!“
Ал' одврати Дужде: „Буди мирна, жено,
Ја за добро твоје бринућу се свако.
И награда ти ћеш бити мужу бољем!“
— „О, не збори о том!... Него милост њему!
Рука што ме ево с њим спојила опет,
Нек не буде крива моме јаду свему...
Изабело, сејо, племенити друже,
Клекни и ти овдје и за њега моли;
И пред Моћним саде дигни руке чисте
За спасење бједног, са мном сузе проли'!...“
Дивна Изабела, к'о анђео, пуна
Милости за јадног, на кољена паде:
„О, смилуј се, Моћни, рече, ради мене,
Не убијај њега, нит' осуђуј саде!
Јер (колико знадем и ја како мислим,)
У чистоти својој живио је дости,
Све док на ме гр'јешни не устреми поглед:
О, праштај му, праштај!...“ И Дужде му прости!...

— КРАЈ —

О ОБОЖАВАЊУ ОГЊА И ОГЊИШТА

Извадак из: **Упоредне Старославенске Митологије**, *с обзиром на народне обичаје и старе народне пјесме.*
— Др. Никола Гржетић —
(НАСТАВАК)

Мајбниц[1]) пише „post mortem Caroli Magni imperatoris, quidam non veri Christiani praecipue trans Albeam (Laba), susceptam fidem Christi relinquentes idola sua projecta: Homan (alias Hamon) scilicet, Svantebuck, Wittelube, Radegast cum caeteris erexerunt et in loca pristina statuerunt".

Осим Сутбога (Svantebuh) и Витољуба (Svantevit) и Радегоста навађа се ту још и Хоман т. ј. огњена жртва, коју су приносили Полабљани иза жетве богу Свантевиду и Радегосту, а то су били *Кријесови*[2]).

Даворин Трстењак надовезује на ријеч *Хоман* наш *Кријес*, и да има по словенским земљама и дан данас таких породичких презимена (као у старих Хрвата *Кријес*) и да се и трава „овника" или велики коријен (Alant)[3]) назива или *хоман* или *оман* или *воман*. То исто биље зове се тако и по разнијем крајевима Хрватске, а оно што сељак на кров куће намјешта и *чувикућом* или *нетреском* зове и употребљује против болести ушију, то се зове по словенским земљама *напрстек* или *треск*. Сељак држи да у куће, гдје има *нетреска*[4]), гром не удара, а с тога се понегдје и зове *чуваркућом* (чувакућом).

Но што је најинтересантније, то је — да се у Крањској коријен *оман* сипа у ватру кријеса, баш онако као што су сипали Инђани свакојако мирисно цвијеће у своју жртву *Хоман*.

Од светиње хомана имаде трага у Херцеговини. У Гацку ушивају хоман дјеци у хаљину те их тиме ради урока прокађују и веле:

Да није траве хомана,
И великог зеља[5]) косана,
Не би ни могла мајка
Од урока отхранити сина.[6])

Свака ће дјевојка набрати хомана у очи Ђурђевдана те ће му рећи: „Омане, омане, брате рођени, залуди тога (Н. Н.) за мном!"[7])

Прва врста кријесова биле су жртве сунчаном богу жетве, Сутвиду, (Свантевиду) о љетном сунокрету (solstitium aestivum), о данашњем Иванђању (Ивањи[8]), Јовандању) кад су му се палиле десетине пољског плода. Овом приликом скупљали су се људи са свију страна на свечаност, те су ту момци и дјевојке играли око ватре коло и пјевали богу Виду славопјеве и доскочице, а најпослије су скакали и преко ватре и око ње се утркивали. Отуд *стрганье — стркање* израз у Добрињу, на острву Крку, мјесто *иваньске ватре*. Од ове ватре остало нам је много мјесних имена[9]) која су прозвана по палењу *десетине*.

У тракијских Словена има још пјесма коју су овом приликом пје-

[1]) Leibnitz, Script. rerum brunsvic. I. рад 192.
[2]) Кријес је било у Хрвата лично име. Ено јунака Кријеса, који је један између тројице браће Хрвата, вођа на Гробничком пољу.
[3]) Biser, Zagreb 1863.
[4]) Њемци га зову *Donnerkraut*.
[5]) Велико зеље — велики коријен или трава оман = alant = Inula Helenium.
[6]) Гласник, 3. 1894., 373.
[7]) Миљковић: *Живот и т. д. Срба* стр. 94.
[8]) С тога *иваньске ватре* = кријесови = стркање на острву Крку.
[9]) *Угљани* код Обровца, *Угљики* острв код Задра, *Палежине, Гарниц, Гаришта, Пржине, Крешево* (у Босни).

вали. Уз пјесму су призивали и молили бога Огњија да им дадне ватре и да им свари пшеницу у меду (кољиво). На то се држи сјајна гозба и пјева овако.

Јуче бјеше братац Јанче[1])
Там' на пољу, на жетвици.
Ту су жели млади момци,
Млади момци и дјевојке;
Ту су жели и дожели.
Тек што су се окупили,
Сусрела их небна Вила,
Небна вила Самовила
Те им лијепо поручила:
„Да ми варе бјел' пшеницу,
Јер је Јанче на планини
У горици и при стаду,
Гдје избира троје крава,
Троје крава јаловица,
Да их жртвом коље Богу.
Молитву му Јанче моли,
Да с' не љути до године;
Већ да пусти ситан даждаћ,
Ситан даждаћ, дробну росу.
Три се дана огањ пали,
Па се огањ не запали.
А чим саће Огњи бого
У руци са светим бором,
Даде Јанчу свети борац,
Да њим огањ свети пали,
И да вари бјел' пшеницу,
Поспе на њу бјел' шећера.
Осладио пшеницу бјелицу
Осладио за јунаке. —
Пружи Јанче бјеле руке:
„Узми Јанче мед-пшенице[2])
Те ти уста осладила,
Па да кољеш жртве веље,
Те да гостиш, Јанче, гозбу,
Те огањ нам да запалиш.
Саће ли ти Огњи бого
Светим борцем[3]) у жаркој руци,
Да запали свети огањ,
Да зготовиш жртве свете.
Жртва ти је на небеси,
На небеси већ при Богу!
Па се Дажбог не ће љутит',
Нит' затворит бјел' студенац(кладенац),
Но ће пуштат' ситан даждаћ,
Ситан даждаћ, дробну росу.
Кад не саће Огњи бого[4])
Светим борцем у жаркој руци,
Нити пали свети огањ;
Није жртва на небеси,
На небеси и при Богу!
Па ће ти се наљутити:
Закључаће б'јел' хладенац
Нит' ће пуштат' ситан даждаћ,
Ситан даждаћ, дробну росу:
Пјесме, Јанче, тад' не хоре!
Разједи с' Јанче и наљути
Па обуче б'јело рухо,
И припаше тад мараму,
Те извади златни ножић,
Па закоље жртву свету,
Жртву свету, до три краве.
Па их с'јече на комаде,
Те их слаже у пладањ златни.
Али огња још не пали,
Већ се Богу молбом моли:
„Огњи Боже, мили Боже,
Молбу, Боже, ти молимо,
За дјевојке пали огањ,
Запали га светим борцем,
Па да варе мед-пшеницу,
Да ју носе на трпезу.
Па нам, Боже, сада саћи,
Светим борцем у десној руци,
Да ми свети огањ палиш,
Да се гот'ве свете жртве,
И погосте сви јунаци,
Сви јунаци и дјевојке.
Моме ће ти пјесму пјеват',
Што се, Боже, ти не љутиш,
Нит' затвараш бјел' кладенац,
Већ нам спушташ ситни даждаћ,
Ситни даждаћ, дробну росу.
Молбу Јанче кад измоли,

[1]) Јанче, Видов слуга а женскиња звала се Јања.
2) У народу познато јело под именом *Кољиво*.
[3]) Понегдје *тиква* (од тога *стиск, стегнуо, опљах, пала, луч, лић, букнуо*.

[4]) Бог од скр. *бха*—*сјати* а од тога *бхалаван, бхага*—*бог*. Из овијех редака видимо колика је потешкоћа била у древно доба запалити огањ.

Загрмјело, затреснуло,
Огњи блесну са небеса,
Огањ гори на ливади,
На да Јанче жртву пали,
Да погости све јунаке,
Све јунаке и дјевојке.
Момци фрчу камен с праће,
Камен фрчу, борбу бију,
А дјевојке пјесме поју,
Богу Виду хвалу хвале,
А са богом младог' Јанчу.
Што нам коље жртву свету.

Другу врсту кријеса држале су дјевојке богињи Лади и то јутром рано на Ђурђевдан, пред саму зору. Дјевојке би за то пронашли по које тајно мјесто у шуми на каквом прикладном бријегу, те би ту наложили велику ватру и заврзле коло око ње или понекад пред древним кипом своје богиње. Ту би принијеле жртву богињи и пјевале јој славопјеве и најпослије би свака подигла руке увис и молила богињу да јој дадне ваљана суђеника. Од тог су постала имена *Ладин врх, Леђен бријег, Ладина планина* и т. д. а од тога постало причање о састанцима вјештица и о врзину колу, јер су се људи кадкад случајно намјерили на така кола те су у њима назирали вјештице и ноћње духове.

Кад су се дјевојке повратиле кући, ето ти чуда! Пред кућом или прозором најљепших дјевојака диже се у вис мајски бор или јела, окићена јабукама цвијећем или разним врпцама.

То је опет стабло живота, које ће обеселити срце сваке дјевојке и потакнути на нов живот. У Источном Банату, и дијелом у Србији, постоји још и данас обичај, да дјевојке изађу прије зоре на планину, те ће онако голе, како их је мајка родила, котрљати се по росној трави или житу. Тад веле да су се окупале у роси и да их је роса подмладила. Негдје одлазе и на водене изворе да се мајском водом подмладе и уљепшају. Овај обичај налазимо још и данас у Херцеговини и у Босни, те је могуће вијети на Ђурђевдан поваљено жито гдје су се дјевојке ваљале у роси. Писац ових редака видио је то својим очима у селу Мејдан-Илићима, западно од Мостара, (овај случај је од властника жита суду пријављен ради нанесене му штете од дјевојака), а тамо је и *Бабун врело* гдје се дјевојке састају на поменути дан.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Дениза

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА. НАПИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(НАСТАВАК)

ТРЕЋА ПОЈАВА.

Исти, Фернан.

Фернан (изађе)

Тражим те да ти кажем збогом.

Андрија.

А ја сам баш пошао к теби да те замолим да останеш овде онолико времена, колико сте твоја мајка и ти, намеравали да код нас пробавите. Овога часа довршио разговор с твојом мајком: она ми је јутрос искала за тебе Мартину руку, коју јој ја нисам дао.

Фернан.

Нисам знао да је мајка то урадила, али ми је затим саопштила твој одговор.

Андрија.

Марта те воли и решила се да пође за тебе кад постане пунолетна. То мораш знати?

Фернан.

Знам.

Андрија.

Био сам противан том браку јер у твом животу има ствари, које осуђујем.

Фернан.

Не више од мене.

Андрија.

Твоја мајка тврди одиста да си се веома поправио — у осталом, ко од нас може рећи да нема ништа себи да пребаци? — и да си се тврдо решио, ако се тај брак закључи, да уредно и честито живиш.

Фернан.

То је истина.

Андрија.

Хоћеш ли учинити све, што од тебе зависи, да Марта буде срећна?

Фернан.

Хоћу.

Андрија

Твоју руку. (Фернан му даје руку.) Ја се сећам само нашег пријатељства у детињству; молим твоју мајку да ми опрости све што сам јој о теби рекао; верујем твом кајању и твојој одлуци; не противим се више твојој женидби с мојом сестром.

Фернан (радосно.)

Истина?

Андрија.

Кажем ти. Само једно тражим: остави мени да ја ту новост Марти јавим. Пошто сам је ја ожалостио, хоћу да је ја и обрадујем.

Фернан.

Пристајем.

Андрија.

Сад више нисмо само пријатељи, сад смо сто рођаци, сад смо једна и иста породица. Имамо да бранимо и чувамо узајамно нашу част. Је ли то и твоје мишљење?

Фернан.

Зацело.

Андрија.

Јутрос сам твојој мајци поверио једну тајну: признао сам јој да волим госпођицу Брисо. Је ли ти то казала?

Фернан.

Није.

Андрија.

Твојој мајци омакла се једна ружна реч о тој девојци. Ту реч је она мало час узела натраг или објаснила, али кад је у питању част и глас једне жене, треба све да буде врло јасно и разговетно. И то је твоје мишљење?

Фернан.

Сасвим.

Андрија.

Твоја мајка заклела ми се мало час да је говорила без размишљања и да апсолутно ништа друго не зна о госпођици Брисо до да те је она много волела. Поштујеш мајку и не говориш јој о твојим љубавима, право имаш; те тако та љубав могла је ићи даље но што твоја мајка мисли, а то ти једини знаш. Ако је госпођица Брисо погрешила, само је с тобом могла погрешити: Одговор, који ћеш ми дати, знаћемо само ја и твоја мати; за то ти дајем моју најсветију часну реч. Твоја мајка, уверен сам, чуваће ту тајну исто тако побожно

као и ја, јер све је ово важно и озбиљно. У томе лежи можда срамота за једне, смрт за друге. Ако је госпођица Брисо била твоја љубазница, све је свршено, јер нема никаквога разлога да се ја оженим твојом љубазницом, није ли тако? Све ће остати као што је. Ја јој о мојој љубави нећу говорити као што јој ни до сад нисам говорио. Пошто ће моја сестра постати твоја жена, те се неће враћати у манастир, то госпођица Брисо не мора отићи одавде. Брисо ће остати управник мојих добара и живеће као и до сад, у засебној кућици, са својом женом и ћерком. Неће бити никакве материјалне штете ни за једну од тих тријух личности, ја ћу путовати док не заборавим. Ако је госпођица Брисо невина — а да у то будем убеђен твоја потврда биће ми довољна, — ја је одмах просим у њених родитеља и, ако она пристане, женим се њоме. Хоћеш ли да ми одговориш?

Фернан.

Ја сам готов.

Андрија.

Ти си волео госпођицу Брисо?

Фернан.

Као што младић од двадесет година воли или мисли да воли девојку, уз коју је увек живео. Она је сасвим природно прва, којој он може да саопшти своја прва узбуђења, што их он искрено сматра за љубав. Љубав младих сестрића према њиховим сестричинама.

Андрија.

Према томе, кад си престао одлазити у кућу њених родитеља имао си одиста право да им више не идеш. Није те гризла савест, ниси им оставио срамоту?

Фернан.

Савест ме је гризла само због Денизе, коју је мој одлазак веома растужио, јер она беше узела за озбиљно, што код мене озбиљно није било.

Андрија.

У кратко, ти никад ниси био њен љубазник?

Фернан (без оклевања).

Никада.

Андрија.

Закуни се.

Фернан.

Заклињем се.

Андрија.

Тако ти части?

Фернан.

Тако ми части.

Андрија.

Добро. Сад имам посла само с њеним родитељима и с њом; до виђења. (Зазвони).

Госпођа од Тозета (тихо Фернану).

Одиста си рекао целу истину?

Фернан.

(нешто гласније као да се не боји да га Андрија чује)

Целу истину.

Госпођа од Тозета

(плаши пошто је погледала свога сина, који је врло миран и смеши се, за себе:)

Не знам зашто ме страх обузима.

(Изађе за Фернаном).

Андрија (слузи који улази)

Реците, молим вас, господину и госпођи Брисо да желим да говорим с њима.

Слуга.

Господин Брисо је ту, у тој соби.

Андрија.

Онда известите само госпођу.

(Слуга излази.)

Четврта појава.

Андрија (за њим) *Брисо* (за њим) *Госпођа Брисо.*

Андрија (отвори врата од собе у којој је Брисо)

Драги Брисо!

Брисо (улази)

Господине конте!

Андрија.

Још имам да говорим с вама.

Брисо.

На служби.

Андрија.

Само причекајмо госпођу Брисо, коју сам узео слободу да зовнем, јер и она треба да учествује у нашем разговору. (Госпођа Брисо улази.) Ево је! Драга госпођо Брисо, вама и господину Брисо имам да саопштим врло деликатну ствар. Што не седнете? Живећи овако заједно упознали смо се; од како сам изгубио моје драге родитеље, ви сте прве две личности, у којима ми се по каткад учинило да видим њихову слику.

Брисо (узбуђено)

Господине конте!

Андрија.

Те тако сам стао тражити начина, да ми ви одиста будете отац и мајка, и тај начин нашао сам врло лако. Ја волим вашу кћер, волим је силно; у то сам уверен пошто сам се озбиљно испитао. Част ми је замолити вас за њену руку.

Брисо (врло просто)

Моја кћи, Дениза, ваша жена, господине конте, то је немогућно.

Андрија.

Зашто?

Брисо.

Та, господине конте, ми нисмо из вашега друштва, ми смо сироти људи.

Андрија.

Ви сте честити људи.

Брисо.

Ја сам у вашој служби, ми станујемо код вас, рећи ће се...

Андрија.

Шта може да се рекне?

Брисо.

Да смо злоупотребили ваше поверење.

Андрија.

Јесам ли ја дете? Не знам ли шта радим? Нисам ли свој господар? Коме на овом свету имам да дајем рачуна?

Брисо.

И то није све: Дениза, рекох вам јутрос, хтела је да пође...

Андрија.

Она је волела Фернана, а он ми је мало час пред својом мајком дао о томе најјасније, најискреније објашњење, које служи на част вашој кћери. Ваш пристанак, драги Брисо, не обавезује ни у чему госпођицу Денизу. После вашег имам њен пристанак да задобијем. У овај мах тражим од вас само право да је упознам с мојим осећањима и надама.

Брисо.

Све заиста од ње зависи. Што се мене тиче, господине конте, шта друго да вам кажем до да сам најузбуђенији, најизненађенији, најсрећнији човек на свету? Ако сам одиста био поштен човек, као што сам тежио, ако смо били честити људи, као што ви кажете, ако смо претрпели многа искушења и невоље, бар смо зацело награђени за све. (Брише сузе) Је ли, Јованка?

Госпођа Брисо (која се од почетка разговора из све снаге уздржава, испрекиданим гласом:)

Да, да.

Брисо.

Шта ти је?

Госпођа Брисо.

Тако велика част! Међутим госпођа од Тозета ми је то наговестила. Изгледа да су јој ваше намере биле познате, господине конте?

Андрија.

Јесте ли већ говорили о томе с госпођицом Брисо?

Госпођа Брисо.

Јесам, ништа не тврдећи; госпођа од Тозета могла се преварити.

Андрија.

Јесте ли могли наслутити осећања ваше кћери?

Госпођа Брисо.

Говорила сам јој о томе кад ми рекоше да ме ви зовете; није имала времена да ми одговори. Надала сам се да ћете ми о њој говорити. Она је ту, у тој соби. Брисо ће је звонути па ћемо вас оставити на само; је ли Брисо, да је боље да ми не будемо присутни разговору између господина конта и ње? Она је стидљива, повучена у се; пред нама може бити не би одговорила као што треба да одговори. У сваком случају, господине конте, будите уверени и немојте никад заборавити да смо ми сви готови за вас живот дати. (Пљачући узме му руке и хоће да их пољуби.)

Андрија.

Шта радите? (Стеже јој нежно руке)

Госпођа Брисо. (Брисо-у)

Ајде, Брисо, ајде извести Денизу, на нека одмах реши своју судбину.

Брисо (оде вратима од собе, коју је госпођа Брисо показала, и отвори их пошто је једаред или двапут зачуђено погледао своју жену. Зовне:)

Денизо!

Дениза (из кулисе)

Оче! (Улази).

Брисо.

Ходи, господин конт хоће да говори с тобом. (Изађе на леву страну.)

Дениза, пошто је пољубила оца, прије мајке, коју љуби јаче и срдачније. Госпођа Брисо изађе на десну страну.

Пета појава.

Дениза, Андрија.

Андрија.

Ваши родитељи, госпођице, одобравају разговор, који ћемо водити. Они ми допуштају да вам кажем да вас волим и да вам то кажем, као што већ одавно осећам, из дубине срца. Остављају вам, да се сами решите.

Дениза.

Знала сам за ту љубав.

Андрија.

Ваша мајка, рече ми, говорила вам је о томе мало час.

Дениза.

Знала сам за њу пре него што ми је она говорила. Покрај све ваше уздржљивости, покрај све ваше деликатности ви је од мене нисте могли сакрити. Осећала сам да ме један поштен човек воли дискретно, с поштовањем и тиме сам се тако поносила, тако сам срећна била, као што се само може бити.

Андрија.

Дакле и ви сте мене мало волели... у потаји.

Дениза.

Ако волети значи признавати узвишеност и племенитост једнога човека и дивити им се, ставити га у свом срцу и својој мисли изнад свију осталих и бити, не надајући се никаквој награди, исто тако готова да му жртвујем цео живот минут по минут као и да сместа умрем само

да њему уштедим какав телесан или душеван бол, — ако је то волети, да, ја вас волим, господине, и нема човека, који је био више, који је био толико вољен као ви. Ви сте нас прихватали, ви сте нас спасли од беде, од очајања, од презирања срећних и од вређања злих. О, да, ја вас волим и хитам да вам то кажем, кад ме питате, јер ако бих данас умрла — нико не зна да ли ће дочекати ноћ — умрла бих у очајању, да ви то нисте знали.

Андрија.

Кад је тако, бићете моја жена.

Дениза.

Не!

Андрија.

Зашто?

Дениза.

Зато што ја спадам у оне, које воле, ја не спадам у оне, којима се жени. Ја се никад нећу удавати. Дајмо један другом руку, погледајмо се добро лице у лице, продримо добро један другом у дубину душе и останимо као два друга, као два брата, који знају да могу поуздано рачунати један на другог. Хоћете ли?

Андрија.

Дакле сте веома волели Фернана?

Дениза.

По свој прилици, пошто налазим да више немам права да за кога другог пођем.

Андрија.

И још га волите?

Дениза.

О, не!

Андрија.

Знао сам за ту љубав, али ја вас тако силно волим, да вам је праштам.

Дениза.

Опроштај! Видите ли, већ сте речи, која би вечито сметала нашој срећи, кад би била тако луда, да у њу верујем. И та реч, коју сте и нехотице изустили, васпоставила је наједанпут растојање, које нас мало час још раздвајаше а које сам ја, изгледа, сувише брзо прекорачила. Али то је све што ћете имати да ми опростите, господине конте. Због Бога!

Андрија.

О, не удаљујте се, преклињем вас! Ви осећате према мени само захвалност и пријатељство; с тим осећањима можете остати у мојој кући, јер у том случају човек нити је опасан нити смета. Останите дакле овде с вашим родитељима.

Дениза.

Госпођица ваша сестра полази сутра. Немам више никаквог разлога, нарочито после овог нашег разговора, да код вас останем кад она не остаје.

Андрија.

Марта остаје бар до своје свадбе; а кад се она уда, ја одлазим и то за дуго, дуго време.

Дениза.

Ваша се сестра удаје?

Андрија.

За Фернана.

Дениза.

За господина од Тозете?

Андрија.

Да.

Дениза.

Ви сте пристали? Зашто сте то учинили?

Андрија.

Сад треба ви мени да опростите. Али ја сам вас тако волео! Како сам хтео по што по то да знам исти-

ну о вама и како је он једини могао да ми је каже, то сам га ја запитао заклев му се да ни ви нити ико други никада за то дознати нећете, — запитао сам га пред његовом мајком... може ли да ми се закуне...

Дениза.

О, реците слободно!... да никад није био мој љубазник?

Андрија.

Да.

Дениза.

И онда?

Андрија.

Заклео ми се да није.

Дениза.

Ах! Нитков! То сасвим личи на њега.

Андрија.

Шта хоћете да кажете?

Дениза.

Да је хтео да вам украде сестру и имање и срећу и спокојство и достојанство живота вашег и ваше сестре. Господин од Тозета слагао вас је, слагао бестидно и без сумње мислио је да је то врло каваљерски. Те лажи су част људи, који су женама част украли! — Ах! Докле сам год само ја била у питању, могла сам крити моју тајну у дубини срца, могла сам се жртвовати ништа не рекавши, као што сам мало час учинила и из љубави према мом оцу, који не зна за то и из љубави и поштовања према вама, који сте најплеменитији човек на свету; али чим је у питању ваша сестра, коју сте ми ви поверили, то невино и наивно дете, чију наивност и невиност злоупотребљавају толико да постаје непослушна према вама и незахвална према мени, — казаћу све. Ја сам била љубазница тога човека. Како је могла тако ниско пасти дјевојка као ја?! Мислила сам да је то јунаштво. Дан пре свога двобоја са господином од Филвијера, двобоја у коме сте му ви били сведок, беше, испричао ми је све, да ли у каквој намери? Нисам могла одолети жељи да га видим можда последњи пут: сутрадан је могао бити убијен. Бејах беспорочна, кунем вам се, и ако га уверавах о мојој љубави, он ми заиска, назвав ме својом женом, доказ о тој љубави, да њим добије више снаге против свога супарника, да има за што да живи! Проиграла сам цео мој живот из страха за његов. Он је остао жив, шта више мал' те није убио једног поштеног човека, и напустио ме је. Ах! кукавица! Ах! подлац!

Андрија.

Тише, тише!

Дениза.

Та шта ме се сад тиче! Мој живот је свршен после таквога признања. Ако ме отац чује, убиће ме, па шта? Да велике несреће! Добро те онда није ништа знао; није ме убио пре четири године, па данас могу да спасем вашу сестру. Ох, нитков! Ох, нитков! Како ми добро чини што то могу викати пред неким! Четири године ја се гушим, четири године моја мати и ја гледамо се у тишини, јер не смемо да говоримо о прошлости. Сирота моја мајка! Морала сам јој све признати; коса јој је оседела за неколико дана. Ах, Боже мој, Боже мој! (Стропошта се на једну столицу и јеца покривши лице рукама.)

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева**

(НАСТАВАК)

Глава XXVI.

Побратимство.

Док се поменуто код татарскога стана догађало, Сребрни нестрпљиво очекиваше уговорени знак.

— Кнеже — рече му Максим, који се од њега не одмицаше — остаје нам још мало чекати, брзо ће отпочети бој, док сунце огране многи не ће бити у животу, а ја бих те нешто молио...

— А шта, Максиме Григоријевићу?

— Ствар је лакша, али како ћу ти рећи, стид ме...

— Говори слободно, Максиме!

— Ево кнеже, да ти истину кажем. Отишао сам кријући из Слободе, преко очеве воље и мајчина знања. Било ми се додијало живјети међу опричницима, да сам био у стању у воду скочити. Јединац сам у оца и мајке, од Покрова ми је настала деветнаеста година, а хоћеш ли вјеровати, да до сада нијесам имао с киме лијепе ријечи проговорити. Нијесам имао друга ни пријатеља. Сваки само мисли како ће другога упропастити, па да сам до славе дође. Сваки дан су казне. Из цркве готово и не излазе, а коју народ горе него станичници. Цар јест грозан, али и он воли чути истину. А између њих ма да би му и један рекао што год искрено — не, сви му лажу и потврђавају. Чим сам тебе утледао одмах ми је срце веселије закуцало, нијесам знао ко си, па ипак сам те заволио, јер ти очи друкчије гледају, и глас друкчије звучи, него у њих. Ето узимо Годунова, он је нешто бољи од осталих, али ни он није као ти. Посматрао сам те кад си се са међедом без оружја борио, кад ти послије отрованога бојарина Басманов поднесе пехар вина; кад те поведоше на губилиште, и сада, кад си са станичницима говорио, па ме тако нешто вукло теби, да сам ти хтио пасти око врата. Не чуди се кнеже мојим глупим ријечима — рече Максим и обори очи — ја ти се не намећем на пријатељство, јер знам ко си ти, а ко сам ја, али шта ћу кад не могу да се уздржим, ријечи ми саме лете, а срце те тако воли!

— Максиме — рече Сребрни и стиште му руку — и ја сам тебе заволио као брата рођеног!

— Хвала, кнеже, хвала. Кад је већ пошло пусти ме да ти све речем, што осјећам. Допусти ми кнеже, да се сада по староме хришћанскоме обичају побратимимо. Ето ти све моје молбе, кнеже, не узимљи је за зло. Да знам сигурно да ћемо још дуго живити не бих те молио, јер теби не приличи да се назовеш мојим братом, али сад...

— Не љути Бога, Максиме Григоријевићу! — прекиде га Сребрни — Зашто да ми не будеш брат? Знам да ми је поштеније племе него твоје, али овдје пред битком ми смо равни, као и свугдје, гдје стојимо пред лицем Божијим. Хајде да се побратимимо Максиме!

И кнез скиде са себе крст на ланцу и преда га Максиму.

Максим такођер скиде са врата свој крст, прост од мједи на свиленоме гајтану, пољуби га и прекрсти се.

— Узми га, Никита Романовићу. Њиме ме је благословила добра моја мајка још док смо били сиромашни људи, док нијесмо допали царске милости. Добро га чувај, он ми је милији, него ишта на свијету.

Обадвојица се још једанпут прекрстише, измијенише се крстовима, и загрлише. Максимово се лице разведри.

— Сада си ми брат, Никита Романовићу — ускликну он. — Од сада смо вазда заједно, ко је теби друг и мени је друг, ко је теби непријатељ и мени је. Љубићу твојом љубављу, љутићу се твојом љутином, мислићу твојим мислима. Сада ми је и умријети веселије, и живјети милије: имам с киме живјети, имам за кога умријети!

— Максиме — рече дубоко дирнут Сребрни — и ја сам теби из све душе брат, више се цијелога живота не ћемо растављати!

— Хвала, хвала, Никита Романовићу, и не треба да се растављамо. Ако нам Бог да па останемо живи, заједно ћемо размишљати, шта да радимо, како да користимо светој Русији. Не може бити да је све у Русији поспало, да се цару не може друкчије служити него у опричницима.

Максим говораше ватрено, наједанпут стаде и ухвати Сребрнога за руку. Зачу се звиждање. Као да се ваздух задрма и земља затресе, неразумљива вика и тутњава зачу се из татарскога стана, а неколика коња накострешене гриве пројуриште мимо Сребрнога и Максима.

— Вријеме је! — рече Сребрни сједајући у седло и вадећи сабљу — сада дјецо да ме слушате, немојте се збијати у гомиле, нити се разасипати, сваки нека држи своје мјесто. Нека нам је Бог у помоћи, за мном!

Разбојници поскакаше са земље.

— Вријеме је, вријеме — зачу се у свима редовима — да слушамо кнеза!

Сви се упутиште за Сребрнијем, и пријеђоше брјешчић, што им је заклањао испред очију татарски стан.

Сада нови, неочекивани призор сину им пред очима. На десно од стана, у степи, бјеше пожар, који се све више ширио и примицао татарским колибама.

— Браво, Прстене! — викнуше разбојници — живјели наши! Видиш запалили степу и пустили ватру таман по вјетру на Татаре.

Пожар је растао са необичном брзином, сва се степа са десне стране претвори у огњено море, чији валови већ ухватише крајње колибе, и освјетлише стан, сличан на поплашени мравињак. Спасавајући се од ватре Татари бјежаху право на разбојнике.

— На њих дјецо! загрмље Сребрни — топите их у воду, гоните у ватру!

Заједнички усклик одговори кнезу, разбојници нападоше на Татаре и отпоче бој . . . . . .

. . . . . .

Кад сунце ограну још се бој продужавао, али поље бјеше покривено убијеним Татарима. Опкољени с једне стране пожаром а са друге разбојницима, непријатељи не могоше доћи себи, него навалише на мочварне обале и многи заглавише. Други погибоше у ватри или се подушише у диму. Престрављени коњи налетише на колибе, и тако збуниште Татаре, да су почели сијећи један другога, мислећи да одбијају непријатеља. Један дио продрије кроз мању ватру и раштрка се по степи, а остале искупи сам Ширински мурза Шихмат, препливаше ријеку, и са друге стране стадоше бацати хиљадама стријела на веселе Русе. Не имајући другога оружја осим сабље, копља и тоџага, разбојници се збуниште под татарскијем стријелама.

Узалуд се Сребрни старао да их задржи и опамети. Већ мале татарске четице препливаше ријеку, и Сребрни се бојао да не нападну с леђа на њих. Наједанпут се близу њега нађе Прстен. Лице му бјеше загријано, кошуља подерана, а са ножа капаше крв.

— Стојте дјецо, стојте дични соколови! викну он разбојницима, — зар сте ослијепили, шта ли? Зар не видите да нам иде помоћ?

И заиста по противној обали примицаше се војска у ратноме реду, њихова копља одсијеваху на сунцу.

— Па оно су исто Татари! викну неко.

— Сам си ти Татарин! изадрије се Прстен. — Зар они овако иду? Зар они иду пјешке? И зар не видиш онога на риђеме коњу? Зар је на њему татарски оклоп?

— Православни иду! зачу се међу разбојницима. — Стојте браћо, православни нам иду у помоћ.

— Видиш, кнеже — рече Прстен — ето пасји синови већ ређе стријељају, досјетили су се муци. А кад се ова дружина с нама састане показаћу ти ја мост, пријећемо ријеку и ударити са стране.

Нова војска примицаше се све ближе и ближе, већ се могла разгледати њихова одежда, исто разноврсна као и на разбојницима. Изгледаше, да су то наоружани сељаци, само у предњим редовима бјеше заиста редовна војска. Пред њима иде вођа — лијеп младић. Испод сјајнога калпака падају му праменови русе косе и просипљу се по раменима. Он вјешто влада својим лијепим, поносним коњем.

Безброј стријела сусрете вођу и дружину му. Међутим Сребрни са својима пријеђе ријеку, и нападоше на непријатеља: с једне стране он, а са друге нова помоћ.

Више од сахата трајаше битка. Сребрни се примаче ријеци да напоји коња, а Максим одмах за њим.

— Видиш, Никита Романовићу — рече он весело — види се, да је Бог на страни Руса. Ми ћемо добити!

— Јест — одговори Сребрни — захваљујући ономе бојарину, што нам стиже у помоћ. Ама ко је он? Чини ми се да сам га негдје виђао.

— Шта, зар га не познаде?

— Не, зар га ти познајеш?

— Како га не бих знао. Нека га ђаво носи, али данашњим поступком много је поправио. Па и ти га знадеш, кад је пустио на тебе међеда у царској авлији. Та оно је Теодор Басманов.

— Басманов? Оно је он?

— Јест, али не сличи сам на се. Кад се сјетим, како би обукао љетник и играо пред царем као дјевојка, а сада, ето искупио сељане, проговорила и у њему руска крв. И откуда му снага? Баш се човјек мора промијенити — и Максим сину очима. — Вјеруј побратиме, ја не могу сам себе да познам. Кад сам отишао из Слободе, чинило ми се да нећу дуго живјети. Желио сам да се побијем са Татарима, али не да ја њих тучем, него да ми који одсијече главу. Али сада је друкчије, сада хоћу да живим! Срце ми тако весело куца, да ми се цио вијек чини кратак. Шта ли нисам јутрос мислио? Тако ми је сада јасно и разумљиво, колико се још може користи учинити отаџбини. Теби ће цар опростити, друкчије не може бити. Још ће те и заволити. А ти ћеш мене узети са собом, па ћемо заједно мислити и радити. Све, све ћу ти казати шта сам смислио, а сада треба опет у бој, ено су опколили Басманова. И ако је рђав човјек треба га избавити!

Сребрни погледа брижљиво Максима.

— Причувај се Максиме — рече му он — пази куда јуришаш, ето си сав у крви.

— Ово је непријатељска крв — рече весело Максим — на мени нема ни огреботине. Твој ме крст сачувао.

У то вријеме један сакривен Татарин натегну лук и пушта стријелу право на Максима. Зазвони татарски лук, запјева тетива, зазвижда стријела, и погоди Максима у прси јуначке, погоди проклета у сред срца. Заљуља се Максим у седлу, и ухвати се за коњску гриву: жао је пасти на земљу младу витезу, жао му је прије времена умријети. Али ипак паде, а нога му остаде у стремену. Коњ га понесе по пољу, а Максим раширио бијеле руке, кудрава му коса мете земљу, а крв немилице пљуска.

Стигнуће у Слободу кобна вијест, заврискаће Максимова мајка што изгуби своју узданицу, што јој нема ко на смрти очи затворити. Заврискаће, да се до Бога чује, али јединца вратити неће!

Стигнуће у Слободу кобна вијест, шкринуће Маљута зубима, налетиће на заробљене Татаре, погубиће многе душе сав ће се у крви окупати, али јединца вратити неће!

Заборави Сребрни и битку и Татаре, он није видио како непријатељ бјежи, како Руси добијају, он је само видио побратима у крви. Зато скочи на седло и потрча за Максимовим коњем, заустави га, и ослободи друга.

— Максиме! Максиме! — рече он падајући на колена, и дижући му главу — јеси ли ми жив, мили побратиме? Утјеши ме, погледај ме још једном твојим лијепим очима!

Максим га погледа магловитим погледом и пружи му обје руке.

— Опрости брате нерођени, као и рођени! Не би нам суђено да заједно поживимо. Уради ти сам оно, што смо мислили заједно радити.

— Максиме — рече Сребрни и обасу му врело чело пољупцима — имаш ли коме што поручити?

— Поздрави ми милу мајку, реци јој, да сам умро њу спомињући.

— Хоћу, Максиме, хоћу! — одговори Сребрни, једва уздржавајући сузе.

— А крст — продужи Максим — овај што је на мени подај њој, а мој носи ти и сјећај се брата свога...

— Мили брате — рече Сребрни — имаш ли ми још шта рећи. Да не љубиш кога? Не стиди се, жалиш ли још кога осим старе мајке?

— Жалим домовину, жалим свету Русију! Волио сам је као и мајку, а друге љубави немам.

Максим затвори очи. Лице му горијаше, а дисање бјеше све чешће. До мало опет прогледа.

— Брате, да ми се напити хладне воде.

Ријека бјеше близу. Кнез захвати воду калпаком и напи Максима.

— Сад ми је лакше, подигни ме да се прекрстим.

— Сребрни га подиже. Он погледа наоколо, видје како бјеже Татари, па се осмјехну.

— Ја сам рекао, да је с нама Бог... Види бјеже... а на очи ми се магла навлачи... ох, само да не умрем!...

Крв му удари на уста.

— Боже, прими моју душу! викну Максим и издахну.

Глава XXVII.

Растанак.

Послије сјајне побједе разбојници ископаше Максиму гроб и поштено га сахраниште. Сјутра дан у зору Прстен искупи дружину.

— Дјецо — рече он разбојницима. Дође вријеме, да се растајемо. Опростите, дјецо, идем опет на Волгу. Не спомињите ме рђавим ријечима, не замјерите, ако сам када неправедан био.

Прстен им се ниско поклони.

— Атамане! завикаше сви — не остављај нас, шта ћемо ми без тебе?

— Идите са кнезом, јер сте овом побједом откупили све своје погрјешке; постаћете оно, што сте и прије били. Кнез вас неће оставити!

— Добро, јунаци — рече Сребрни — ја сам цару обећао, да никад од његова суда нећу побјећи. Ви знате, да ја нисам својевољно из тамнице побјегао. Па ево сада хоћу да одржим своју ријеч, да однесем цару главу. Хоћете ли и ви са мном!

— А хоће ли нам опростити? упиташе разбојници.

— Нећу да вас варам, то је у Божјој руци. Може бити да хоће, а може бити и неће. Промислите се, здоговорите се између себе, па ми јавите, ко ће ићи, а ко ће остати.

Разбојници се погледаше, измакоше се мало на страну, и стадоше се здоговарати. Затим приђоше кнезу.

— Ићемо, ако ће и атаман с нама!

— Не, дјецо — рече Прстен — о томе збора нема. Све и да не пођете са кнезом опет не могу с вама. Доста сам и овдје био, вријеме је да се повратим у отаџбину. Па мало смо се и посвадили, а прекинут конопац вежи не вежи остаће узао. Идите са кнезом, или изаберите другог атамана, али прво је боље. Увјерен сам, да ће вам цар, послије ове услуге, свима опростити.

Разбојници се опет стадоше шапутати, затим се раздијелише на двије стране. Она већа приђе Сребрноме.

— Води нас — рекоше му — што буде теби нека буде и нама.

— А шта ће други? упита Сребрни.

— Они су изабрали Хлопка за атамана — ми га нећемо.

— На оној су страни сви гори остали — шапну Прстен кнезу — нијесу се ни били јуче, као ови твоји.

— А ти баш никако не можеш с нама упита га кнез.

— Не, кнеже, нијесам ти ја као остали. Велике су ми погрјешке, знам, да ми цар никако неће опростити. А и зажелио сам се мога Јермака, од када се нијесмо видјели. Опрости, кнеже, немој што замјерити.

Сребрни му стиште руку, па се загрлише.

— Због ом, атамане — рече кнез — жао ми те је, врло жао, могао би љепши посао наћи, него живјети на Волзи.

— Ко зна, кнеже — рече Прстен, а очи му одлучно сијевнише — није Бог рђав, и мени ће можда сванути бољи дани. Разбојници се сталоше опремати. Басманов са својима бјеше већ отишао да први јави цару веселу вијест.

Опраштајући се са дружином Прстен угледа Митку.

— Због ом, међеде — рече он весело — јуче си вриједио више него четворица, па ће те цар наградити.

Али Митка почеша затиок.

— Шта је? упита Прстен.

— А ни-шта! отегну Митка, чешкајући се једном руком по затиоку, а другом по прсима.

— Е па кад је ништа, нека је ништа! и Прстен хтједе отићи, али Митка опет отегну:

— Атамане, а-атамане!

— Шта је?

— Ја не бих у Слободу!

— А куда би!

— А ја бих с тобом!

— Не можеш са мном, ја идем на Волгу.

— Па и ја ћу на Волгу.

— А што нећеш са кнезом?

Митка помаче ногу напријед, и у забуни загледа се у своју огромну опанчину.

— Бојиш се опричника, шта ли? упита подругљиво Прстен.

Митка чешкаше сад затиок, сад прси, сад кукове, али ништа не рече.

— Зар си их мало до сада видио? упита Прстен — јесу ли те појели, шта ли?

— А драгу ми о-те-ли! лијено развуче Митка.

Прстен се насмија.

— Видиш ти осветника! Неће с њима да једе хљеб и со. Па хајде са Хлопком!

— Нећу — рече одлучно Митка — ја ћу с тобом на Волгу.

— Али ја нећу право на Волгу.

— Па ето нећу ни ја право.

— А куда ћеш?

— Куда ти, туда и ја!

— Прилијепио се као чичак! Онда знај да морам најприје отићи мало у Слободу!

— Зашто? упита Митка, и избуљи очи.

— Зашто! Зашто! понови Прстен губећи стрпљење — а за то што сам лани тамо јео орахе, и љуске оставио!

Митка га зачуђено погледа, затим се осмјехну и растегну уста од уха до уха, а око очију указаше се боре у разним правцима, лице му наједанпут постаде лукаво, као да је хтјело рећи: мене брајко не преварн лако, ја врло добро знам, да ти не идеш у Слободу ради орахове љуске, него ради нечега другога!

Али ово не изрече, само се осмјехну, и понови:

— И ја ћу с тобом.

— Е шта ћу с њим? — овдје Прстен слегну раменима. — Па добро, хајде са мном, блесане, али ме не криви, ако те објесе.

— Па и ако објесе! рече равнодушно Митка.

— Врло добро! Ето за то те волим. Сад се пољуби са друговима па пут под ноге.

Сањиво Миткино лице ништа се не промијени, кад се стаде опраштати са дружином. Он неспретно прије разбојницима и стаде свакога, хтио не хтио, љубити по три пута, некога драговољно, некога силом, некога шћепа за раме, а некога за главу.

— Атамане — рече Сребрни — хоћемо ли заједно у Слободу.

— Не кнеже. Куда ја идем ти не можеш проћи. Ја ћу у Слободи бити прије тебе, а ако би се срели, не треба да се познајемо. У осталом то бити неће, јер ћу ја до твога доласка отићи, имам само неке послове да уредим.

Сребрни се сјети, да Прстен има нешто закопано у околини Слободе, па не рече више ништа.

Растадоше се. Сребрни са својима корачаше по зеленоме пољу, поред ријеке, а за њима тужни Максимов Бујан.

Он жалосно лајаше и све се окрећаше на нови гроб, то му бјеше последњи опроштај са својим господарем.

Она мањина упутила се на другу страну под Хлопковим атаманством. А на трећу страну пође Прстен, и за њиме ваљајући се са стране на страну Митка.

Опет настаде у степи мртва тишина, само су гдје-гдје раштркани татарски коњи пасли траву. Могао се видјети и који ждрал у висину или весела птица пјевачица, гдје прескаче са дрвета на дрво, или се заустављa на којој стријели па извија пјесмицу.

Глава XXVIII.

Очи у очи.

На недјељу дана послије побједе над татарима примио је цар у својој спаваћој соби Басманова. О тој побједи цар је већ опширно дознао, али је Басманов мислио, да он јавља први; па се старао да сву славу себу припише, и тиме задобије цареву прећашњу милост.

Јован га пажљиво слушаше, бројећи бројанице, и разгледајући велики алмаз на прстену; али када Басманов сврши и весело ускликну:

— Ето, господару, мислим да сам се прилично за твоју милост потрудио!

Јован подиже очи и осмјехну се.

— Нијесам себе зажалио, — продужи тихо Басманов — па не зажали ни ти наградити вјернога слугу!

— А шта би ко желио, Тодо? упита Јован, чинећи се милостив.

— Уваиси ме, да ми се свијет не руга.

Јован га пажљиво премјери.

— А чијем ћу Сребрнога наградити! упита он изненада.

— Бјегунца твога? рече Басманов, скривајући забуну: — чијем другијем, него вјешалима? Та он је побјегао из тамнице, па још са својим станичницима у мало све не поквари. Да он не збуни Татаре свију би их ми преклали.

— Зар тако? А ја мислим, да би тебе татари заробили, као и прије, сјећаш ли се? Стара ствар!

— За стару ствар укор, а за нову награду — продужи дрско Басманов. Сигурно ти Годунов, Мањута и Вјаземски не служе као ја, а њима ништа не жалиш!

— Заиста не служе као ти. Ни један се није наиграо предамном, као ти.

— Господару — рече Басманов, губећи стрпљење — ако сам ти мрзак, сасвим ме отпусти.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Оцјене и прикази

Из моје домовине,

цртице Свет. Ћоровића. Издање и штампа издавачке књижарнице Пахер и Кисића у Мостару 1898. Цијена 60 новчића.

Прочитавши ове цртице намеће ми се мисао како бих им овако невластан надјенуо друго име. Не бих их назвао: *Из моје домовине*, него бих се лагано прикрао до најљепше мостарске махале, откинуо бих смоквину гранчицу и умочив јој врх у мирисну ружу, исписао бих њоме на насловном листу: „Откуцаји срца". Откуцаји оног срца, што стиснуто и скривено под јелеком тихо уздише и бије као у преплашене грлице, или се јогунасто стеже и упорно загушује уздах и задржава сузу у оку да не кане. То су осјећаји што извиру у озиданим закутцима, испреплетаним зеленим грањем, гдје не допире чаршиска прашина, гдје не зврче точкови и не чује се ситно звонце насртљива бицикла. То је онај кутић, гдје у тихој ноћи обасјаној сребрним сјајем мјесеца, кад бумбул о љубави прижељкује а Неретва тајанствено шуми, кад и пошљедњи одјек са мунаре одјекне и изгуби се тихо и лагано у ноћи као магловити колутови дима из чибука старог хоџе, — гдје се извијају уздаси и осјећаји онако њежно одишу чезнећи за загрљајем драгановим.

Ја се мало занијех! Ал признајем да сам тако осјећао читајући неколицину ових цртица, *допуњујући* их живим бојама моје маште и уживајући у оним *лирским* моментима пишчевих симпатија.

Приказујући ове цртице, износим своје утиске, који ће прије одговорити сврси ових редака, него ли подвлачење црвеном оловком појединих мјеста — по умјесним ријечима Марка Цара — „као намргођен педагог, који поправља задатке."

Теме ових цртица заиста су биране и лијепе. Моменти су у њима дирљиви и предишу неким лирским севдахом, само што писац овако поетичним ниансама није дао довољно умјетничког колорита, није их зачинио оним, што данас карактерише индивидуалну особину умјетника, — *стилом* својим.

Изгледа ми да поједине тренутке не само да није довољно оцртао, него их је неком особитом краткоћом најједноставније само маркирао.

У приказу свом на *Крвни мир* у лањском *Бранковом Колу* нарочито сам напоменуо да писац мало пажње поклања дескрипцији и да се чува оног обичног констатовања и биљежења појединих душевних покрета и појава природних љепота, па да *не брзајући* у својим радовима има на уму љепоту стила и излагање процедуре психолошких појава.

Има одјељака у овим цртицама, који у пуној мјери одговарају овом мом субјективном укусу, као што је почетак описа *У ноћи*, гдје је кичица пишчева издашнија била, па опис *У мајчину загрљају*, гдје је фотографском вјерношћу снимио увод у цртицу и у *Ненином злату*, гдје је изнесена идилична љепота мирисних вртова.

Има мјеста, која никако не дозвољавају негацију горе поменутих нужних способности пишчевих, али баш зато одају брзини његова рада и недовољну пажњу појединим детаљима.

А ја сам увјерен да отац воли своју дјецу, па што их не би што љепше и китњастије одјевену пустио у чаршију, а може му бити.

По самом садржају изузевши *Мула Јусуфов дувар* и *Под вјештичиним кровом*, ове су цртице преливене благом меланхолијом, а неке срчаном одважношћу добро схваћених типова.

Пошљедња цртица ове симпатичне збирке, и ако сижеом својим потсјећа на романтичне заостатке старије нам литературе, толико је лијепа замисао и тако примамљиве дражи да заносно заузев ми душу, и нехотице замишљах: од коликог би ефекта овака појава на позорници била!

Читајући ову збирку моје срце није мировало . . . Моја душа осјећала је тугу и бол . . . А ако је наступила више пута пауза за осјећај љепоте умјетности — зато носи писац на души гријех. Ал ја разумијем дар, па му цијеним и врлине и слабости. Зато их овако комплетне најтоплије и препоручујем.

Издање пак Пахер и Кисића својом дивном израдом и елегантном спољашношћу, и овом се приликом показало достојним одликовањем.

Ј. П.

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Опис манастира Врдника у Срему, зове се књига која ће ових дана изићи из штампе, а коју је написао по разним изворима и манастирским старим записима г. *Сергије Попић*, књижевник и управитељ тога манастира. Књига је писана за народ а украшена са неколико слика. Цијена је књизи 50 новч. Претплату прима преч. г. писац. (Vrdnik, Srem, via Ruma) — Ово дјелце послужиће лијепо онијем Србима, који нијесу видјели овај најомиљенији манастир фрушкогорски, мјесто дивнијех српскијех успомена и народнијех зборова, у који се и сад сваке године о Видовдану слијеже српски народ из свијех оближњијех крајева да се поклоне ћивоту светог цара мученика, који је у том манастиру. Препоручујемо нашем народу унапријед ову лијепу књижицу.

Са Јалије. Хајим С. Давичо, срп. књижевник издао је под овим натписом своје приповијетке из живота биоградских јевреја. Ми ћемо о овој интересантној књизи донијети у наредном броју опширнији приказ.

Примисмо на приказ:

Литургика *или наука о Богослужењу свете православне цркве*, за школску младеж израдио Григорије (Никола) Живковић, митрополит зворничко тузлански (друго издање). Д. Тузла. Штампарија Николе Писенбергера 1898. Цијена 50 новч.

Историја Хришћанске Цркве, за школску младеж израдио Григорије (Никола) Живковић, митрополит зворничко-тузлански (треће попуњено и прерађено издање). У Д. Тузли, штампарија Николе Писенбергера 1897. Цијена 80 новч.

Приче за народ. Примисмо на приказ ову малу књижицу под горњим натписом. Написао је парох Младен Јосић. Изашла је у Ман. Штампарији у Срем. Карловцима. Има три табака а цијена јој је 10 новч.

Лирски Интермецо од Х. Хајнеа, ког је препјевао А. Шантић, излази наскоро у другом издању, допуњено и прерађено у свему према примједбама критикâ које су изишле на прво издање. Књига ће бити с техничке стране веома елегантна и украшена са неколике лијепе илустрације, којима су илустроване неке пјесме из овог величанственог циклуса великог њемачког лиричара. Осим тога, уз друго издање биће и предговор г. Марка Цара, као оцјена овог новог пријепјева. Цијена ће књизи бити 40 новч.

Успомене из нашег народног црквеног живота од Ар. Теодора Мандића, које су излазиле у *Летопису*, отштампане су у Н. Саду и примили смо их на приказ. Препоручујемо нашим читаоцима ове знамените податке за бурну историју црквено-просвјетног живота браће у Војводини.

Барањчице. Наскоро ће изићи из штампе девет приповиједака из живота Срба у Барањи под горњим натписом. Њихов писац г. Стеван Радић из Ирига (Сријем) позива све пријатеље своје и пријатеље српске књижевности да се заузму око скупљања претплате. Цијена је књизи 40 новч., а изнијеће десет штамп. табака.

Има ли помоћ нашим занатлијама? (Економска студија) од *Јаше Томића* (друго издање) у Н. Саду. Штампарија српске књижаре браће М. Поповић. — „Истина је да у борбу за очување народног духа и народних идеала повољно утиче и пјесма народна, па и свирка, али немојте заборавити ни ово: какве користи има народ од оних који испропадају и размиле се по свијету као тестераши, или оду у туђину да буду слуге и надничари? Са материјалном пропашћу нашом отићи ће у гроб и сви народни идеали. Учинимо ми све да не дође до тога!“

Овако завршује ову своју поучну најновију књигу познати писац родољубивих и хуманитарних књига и уредник *Земљорадничког Пријатеља*, коју примисмо на приказ, а коју најљепше препоручујемо.

Испитни дар, четири приповијетке за срп. подмладак, написао Радоје М. Вуксан, матурант срп. учитељске школе. У Пакрацу, штампарија Ј. Зоричића 1898. Цијена 50 потура и 50 пара дин.

Најљепше српске народне песме из збирке Вука Ст. Караџића. У Н. Саду. Издање и штампа српске књижаре браће М. Поповића 1898. — Примисмо ову књигу с молбом да је прикажемо што овим чинимо, препоручујући је и поред свег тога што на ово издање није полагана никоја друга пажња него да се штампа и растури, те је отуд и онолико много штампарских грјешака и грјешака у вјерности текста Вуковог оригинала. То чинимо тиме радије што је то издање Поповићево, књижаре која је много пута до сада чинила што није личило угледу *српске* књижаре. Замјерили бисмо само, зашто да се издају само оне пјесме које су већ растурене и очу-

ване за српски народ, кад има толико народног блага, које стоји на ударцу толиким плагијаторима и коме је загрозила опасност издањима наших пјесама у *Матици Хрватској*, од којих је изишла прије неки дан и друга књига са 72 пјесме и 11.845 стихова српских пјесама о српским јунацима, које Матица дрско називље хрватским, што нас вријеђа у дно душе. А да Поповићева књижара издаје таке пјесме осим користи себи, уз мале жртве, учинила би Српству много већу корист него овако, — и ако протурању и оваких књига у народ, не може нико спорити вриједности. Јер и тако наша *Српска Матица* расписаће награде прије на све могуће студије и шаљиве позоришне комаде, него на једну велику и величанствену збирку народних пјесама, коју би издала потпором наших вриједних земљака, радника на том пољу: Н. Кашиковића, Ст. Делића, Л. Грђића, за тим В. Радојевића, Кордунаша и др., а које би могла учинити без икаквих напора и великих трошака, а у чему би јој и *Зора* и *Босанска Вила* у овијем крајевима могла много драговољне услуге да учини.

Последњи осмејак. Изишла је из штампе под горњим натписом приповијетка из учитељског живота од Мих. Сретеновића. Цијена 50 п. д.

Народно-Црквена Конференција *код његове светости српског патријарха Георгија* дана 8. (20.) јуна 1898. год. (Прештампано из српског Спона бр. 24. 1898. год.)

Руска

Великорусскія народныя пѣсни. Изданы профессоромъ А. И. Соболевскимъ. Том IV. — С. Петербургъ 1898. Цѣна 3 руб.

Ово је четврта књига нар. пјесама руских, које изидазе под редакцијом проф. Собољевског. У њој је само једна половина љубавних пјесама, чија ће друга половина изићи у другим књигама. Има их свега овдје 855 комада, а поређане су азбучним редом, но не азбучним редом нарочитих натписа него првих стихова, који су свакој пјесми мјесто натписа. На крају је рјечник неких географских имена и провинцијализама.

СТРАНА

Француска

Comte Léon Tolstoï. *Qu'est-ce que l' Art?* Paris Perrin et Cie 1898, на 16-ни; цијена дин. 3. 50.

Гроф Лав Толстој штампао је недавно своје пошљедње дјело *Шта је то умјетност?* које је превео на француски и написао предговор француски критичар Teodor de Wyzeva. У тој својој најновијој философско-моралној дисертацији, гдје цијепа и у прашину баца највиђеније старе и модерне естетичаре, Толстој претендује да је успио да докаже:

а.) Да су сви естетичари прије њега из основа варали о природи саме умјетности и да све оно што су до данас написали о томе предмету, то су глупости које кипте противрјечностима;

б.) Да је сва европска умјетност од Ренесанса до данас искварена цивилизацијом виших класа;

в.) Да ће постојати у будућности једна умјетност чија формула лежи једино у хришћанскоме учењу Толстоја.

Један франц. критичар, по коме пишемо ове редове, изражава се о Толстојевој књизи овако: да се не сјећа да је икада прочитао једну књигу о естетици, која би била тако празна, пуна грјешака и софизама, као што је ово пошљедње дјело генијалнога пустињака. *Н.*

Les races et le nationalités en Autriche-Hongrie. — Б. Аурбах, проф. универзитета у Нансију, износи у овој књизи своја научна посматрања народâ који састављају аустро-угарску државу, њихових прилика, народних осебина, језика, литература, традиција, њихових националних тежња, борба усред разноликости раса и своје дубоке погледе на њихову будућност.

Prague et les Tchèques, par Charles Hipman Genève, 1897, на вел. 8-ни стр. 71; цијена 10 дин.

Крајем прошле године изиђе у Женеви и трећа свеска чешкога часописа на француском језику за 1897 год. La Nation tchèque, са натписом *Праг и Чеси.* Ми смо још прошле године упознали наше читаоце са ранијим двјема свескама овога похвалног и патриотског књижевног предузећа, које има за сврху: да заинтересује образоване европске кругове за чешки народ и да их упозна са оном циновском али праведном борбом, коју он води на свима пољима људске активности за одржање националског му бића.

И овим је редовима намјера да привуку пажњу нашега свијета на трећу свеску овога ријетког илустрованог часописа, која надмашује двије раније, како по богатој садржини тако и по изванредним сликама а нарочито елегантноме издању, ма да и оне бјеху изврсне у свакоме погледу. Од главнијих радова у овој књизи биљежимо дијепу студију *Романтични Праг*, од познатих слависта и француских књижевника Е. Мелхиор де Вогијê-а и Луја Лежера, гдје они, сваки посебице, шетајући се по овој словенској метрополи, описује оне богате и умјетничке старине и грађевине које нам причају о старој и модерној култури чешкога народа. R. Tyršová описује *Четћу умјетност у Прагу*, неколико интересних страница као приложак историји чешке умјетности и оне имају нарочитог значаја за већину образованог европског свијета, који се од неког времена интересује много више и живље судбином словенских народа и њиховим дјелима. — Други један словенски пријатељ, родом Швајцарац, Виљем Ритер, који је

недавно прошао један дио Далматинског приморја и Црну Гору и о њима написао своје утиске, упознаје нас животом и радовима одличнога чешкога сликара *Николе Алеса*, барда-сликара, како га он назива, највиђенијим представником декоративне умјетности у Чеха, који је својим наивним и оригиналним скицама и уресима, фрескама, очарао своје земљаке тако, да су га ови за живота вољели много, а данас га цијене неизмјерно. — Поред једне *Позорнишне коверије*, од Ф. К. Хејда, који упознаје читаоца са најглавнијим умјетницима чешке Опере и слика њихове физиономије у знаменитијим улогама, ваља нам још забиљежити неколико одломака о *Чешкој музици* из књиге Дра Едуарда Ханслика, Fünf Jahre Musik гдје се говори нарочито о композиторима Сметани, Дворку и Фибишу и њиховој музици. Овај умјетнички триумвират, како их он назива, умио је да изрази националан карактер у музици и поред тога што је њихова музика приступачна већини публике, они су сачували своју оригиналност.

И ова свеска украшена је великим бројем богатих и укусних слика, дјелима чешких најпознатијих сликара, вајара и архитекта, те се може без претјеривања рећи, да је овај књижевни и илустровани албум право умјетничко дјело, које чини част уреднику и приређивачима, а на првоме мјесту народу, који се може похвалити овако рјетким синовима и њиховим творевинама . . .

И кад човјек проучи и прегледа ово чешко ремек-дјело, па прочита послије о томе вриједноме и интелигентноме народу писма једнога Момсена и других њемачких университетских професора, остаје му да се запита: да ли ови пошљедњи са својих катедаре, шире и предају науку истине и правде, која не зна за расе и друге разлике и границе међу народима и која би требала да развија ум и срце свакога човјека без разлике; или пак поуку мржње и претјерано једностраних претенсија, која сије раздор и међусобне зађевице и — доводи до уличних сукоба међу грађанима једне исте државе?!.

Наша браћа Чеси могу се с правом поносити својим успјесима пред образованим свијетом, а ми Срби, њихова млађа браћа, угледајмо се на њих — како се служи своме народу и његовим идеалима!

Н. С. П.

Istori'c Skander-beut. Панделе Ф. Евенгел, арнаутски поета, који живи у Букурешту, публиковао је једну поему о Ђорђу Кастриоту Скендер-Бегу, на народном арнаутском језику. Књига има око 300 страна. Цијена 2 динара. Штампана је у арнаутској штампарији у Букурешту.

„Scander bey Principe dell' Albania," зове се драма, која је о прошлом Ускрсу представљана у једном позоришту у Букурешту.

Разно

Стогодишњица Фрање Палацког. Мајка Славија окрунила је 17.—22. јулија ловоровима величанствени спомен свог хероја, великога Чеха Фрање Палацког у Прагу . . . Удружени представници свијех словенских народа положили су вијенце љубави на споменик овог великог књижевника и народног борца, који се открио тог дана у Прагу, а тиме доказали заједницу својих великих народних идеала за будућност свог племена и његових великих задатака у њој. На том свијетлом празнику не изостадоше ни Срби да се одуже дичном и искреном пријатељу Српства, који га се сјећаше на потоњем часу изговоривши оне идеалне и значајне ријечи: *Срби побјеђују! Боже, буди им милостив!* С капом у руци одстојаше и они раме уз раме са осталим Словенима помен том препородиоцу науке и књижевности чешке и великом поборнику за величину и права свог народа и величину словенског имена.

Слава му!

За париску изложбу, која ће бити 1900 пријавили су своје умјетничке радове, како јавља *Дело*, ови српски умјетници: Стеван Тодоровић, академски сликар; Паја Јовановић, акад. сликар; Марко Мурат, акад. сликар; Пера Убавкић, акад. вајар; Леон Којен, акад. сликар; Ђока Јовановић и П. Роксандић, акад. вајари и Никола Милојевић акад. сликар.

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЋАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 31. ЈУЛИЈА 1898. Бр. 7.—8.

Троједна молитва

Јеси л' глед'о кад ракете пале
Што но у вис стрјелимице греду,
Уједанмах и три с' горе вйну,
А под небом, ту се састанеду.

Ту се распу у звјездице сјајне, —
Једно јато, једна дружба красна,
И под небом, ту се не разнаје
Да су пошле са три мјеста разна.

Тако нек се и молитве српске
Горје дижу из три разна храма,
А под небом нек с' у једну слију,
Окићену сјајним звјездицама.

Аливерић Туалак.

Осокољен

Грана грану надграњује,
Зелени се бор,
Ту је соко гњездо свио,
Овђе му је двор.

Ту долази младо момче
Гледат' сокола,
Гледа, гледа, и не може
Да га с' нагледа.

Соколом се побратио,
С њиме другује —
До сада је туговао,
Сад не тугује.

На растанку соколу је
Пјесмом зборио:
„Хвала теби, који си ме
Осоколио!

А сад идем, носиће ме
Соколовски лет,
Идем, летим, да соколим
Цио српски св'јет.“

Аливерић Туалак.

Разорено гнијездо

— Приповиједка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(наставак)

XIII.

Наступио је и рамазан. Сви правовјерни запостили су, па колико је дуг дан Божји, ни један не ће ништа, па ни капи воде окусити, нити ће духана запалити, него само иђу у џамију и Богу се моле.

Преко дана већина их спава по кућама, или, ако изађу у чаршију, онда засједну по кахвама и берберницама, па шуте и ћелкају мале шипчице, што их носе са собом, и тиме се забављају. Али зато преко ноћи сви су на ногама, па се састају, пјевају, ашикују и проводе се на разне начине.

Ибрахим-бег, који је хтио да се истакне као најправовјернији, редовно је ишао у џамију са Махмут-агом, Јусуф-агом и осталијем, те је клањао дуже и побожније него и један. То је учинило, да му једном Махмут-ага рекне:

— Турске ми вире, нема од тебе бољега Турчина у свиту.

А он се само осмјехну.

— Видићеш још нешто! — рече.

И заиста, сјутра дан вијела се у џамији једна велика мукава[1]), у којој је било најмање четири оке лоја. Та мукава запела је многоме за око.

— То сам ја дао, — рече Ибрахим-бег Махмут-аги.

Док неки казаше и Алији.

— Ено, — веле, — мукава му гори, па је свакоме у очима.

Алија не рече ни ријечи, само набра обрве и одмахну руком, као да шћаше рећи „па нека“ . . .

Но други дан била је у џамији нова, љепша и тежа мукава, којој се још више зачудише и похвалише је.

То је била Алијина.

Његови јарани чисто да излуде од радости, што је тако учинио, па немају довољно ријечи, да ту своју радост искажу. А Ибрахим-бег и Махмут-ага гледали су је као крв на очима и шкрипали зубима од једа.

И трећи дан, кад су сви дошли да клањају сабах-дову, те мукаве није више било на њезину мјесту.

— Ће је? — запиташе неки.

— Не знамо.

Затијем је потражише у читавој џамији — па узалуд.

— Она је украдена! — викну неко.

— Украдена, јâкако!

И све се то узруја као осе, кад им дарнеш осињак. Неки почеше да псују и грде, а неки одмах отрчаше Алији.

— Украдена ти мукава! — гракнуше и опколише га са свих страна.

Алија их погледа зачуђено.

— Зар баш моја?

— Твоја.

— Е, то је *његов* пос'о, — рикну он, па полети у џамију, да се својим рођеним очима о истини увјери. У лицу дошао црвен као рак, па само што сијева очима и шкрипи зубима... А када виђе, да је мукаве доиста нестало, тад у њему прекипи.

— Е волим се осветит' него ли посветит', — викну. — Сад не можемо друкчије вего да полети глава јâли моја, јâли његова.

И као у лудилу потрча по чаршији, да га тражи. Ишао је из ду-

[1]) Мукава је велика лојана свијећа, обмотана шареном хартијом. Може да буде тешка 4—5 ока.

ћана у дућан и загледао, неби ли га само опазио . . . Сав је дрхтао од узбуђења и крвнички погледао, свакога, тако, да су многи помислили, е је с ума сишао.

Једва једном затече Ибрахим-бега, недалеко од Махмут-агине куће. С њиме бијаху и Салих-ага и Махмут-ага.

— Једва те нађох, — дрекну Алија, а тражим те толико . . . И сад би те мог'о уфатити и удавити да није женски... Ама ја хоћу јуначки!.. Да ми изађеш на међан, па да се побијемо прси у прси.

Махмут-ага занијеми од изненађења, а Ибрахим-бег се само осмјехну.

— Па шта ћеш? — запита.

— Да се бијемо.

— Пёке. Кад ћеш?

— Сјутра.

— Кабулим.

Алија није више ни хтио, него се окрену и пође да тражи јаране, те да се с њима разговори. А Ибрахим-бег га подругљиво погледа, па се окрену Махмут-аги:

— Опремићу ја њега на они свит, па ће бит' све мирно.

Но Махмут-ага не одговори ништа. Он је добро видио, да је Алија жељан боја и међана, па се бојао, да мјесто њега, Ибрахим-бег не оде на они свијет. А сваг зна како он воли Ибрахим-бега и како га брани.

XIV.

Сјутра дан, био је међан. Двојица мегданџија стали један прама другоме, па обојица на бијесним хатовима, који помамно хржу и копају ногом земљу, као да су и они жељни боја. И Алија и Ибрахим-бег чврсто се држе у седлима, а голе криве сабље блистају им се у рукама. Ибрахим-бег се мало зацрвенио, па се једнако смјешка на Махмут-агу и оне око њега, а Алија се уозбиљио, те непрестано завирује сабљу и тапше коња по врату.

Најпошље Махмут-ага викну:

— Јесте ли хазур?

— Јесмо, — викнуше обојица.

И одмах затегоше дизгине коњима, па их поизмакоше мало натраг.

— Ха! — кликну Алија и ободе коња, који као стријела полети према Ибрахим-бегу. Овај учини тако исто. И како се сретоше тако и један и други удрише сабљама. Алија замахну да схвати бега по глави, но овај вјешто одби ударац, па нападе на њега. Алија такођер одби ударац. Но баш у тај час обмота му се дуги сахатски ланац око балчака и кад бег поново замахну, Алија није био у стању, да га брзо одбије. Бегова сабља дохвати га тада по рамену и млаз крви шикну далеко. Алија баци сабљу из руке и дохвати се за рањено мјесто . . . Затим се зањиха у седлу и сигурно би пао, да га другови не дочекаше на руке.

— Ово је јуначки! — кликну Махмут-ага. Овај се не боји хиљаде 'наких.

— Није јуначки него хрсуски, — викну неко из Алијина друштва.

— Јуначки! — дочека опет Махмут-ага.

А затим настаде права хука. Да није било рањена Алије, његови би јарани започели праву битку, али овако нијесу могли ништа друго, него викати и псовати. Махмут-ага се препаде, да не дође до густа, па се извуче и нестаде га. А и Ибрахим-бег одмах ободе коња и одлети, не осврћући се ни на кога. Од велике радости није знао шта да ради, него је бијесно ударао коња и хитао, да Емини однесе хабер, јер је знао, да га она чека . . .

Емина га је заиста чекала са највећим нестрпљењем. Кад јој је Махмут-ага испричао, како је Алија жељан мегдана, она није знала шта ради. Најприје је поблиједила као крпа и укоченим погледом гледала у оца, а кашње је излетила из собе, сакрила се у башчу и пустила срцу на вољу, да се сита исплаче. Сузе су непрестано текле, а она их није могла задржати.

— Ако оде, — рече јецајући, — па ако погине, шта ћу ја онда?.. Неће ми више никад доћи, нити ћемо више ашиковат' к'о прије... И онда... онда се ја више никад удати нећу.

И ту опет заједа као дијете, кад га најстрожије казне...

— Ама ако не погине? Ако остане жив? — суну јој као мућа кроз главу. — Ако опет дође к'о и прије?

Она уједанпут диже главу, а очи јој сијевнуше радошћу. Она је била и заборавила, да је Ибрахим-бег јунак и да не може лако изгубити главу. И одмах јој на срцу мало одлану, па пође у кућу и леже у душек. Па ипак није могла читаву ноћ заспати... Чинило јој се, као да својим очима гледа, како се њих двојица бију... И заиста као да опази крв, — па скочи и врисну... Но кад је видјела, да нема никога и да је у својој соби, опет завуче главу под јорган, те се даде у мисли.....

А чим је зашикнула зора, она је устала и чекала за вратима, да чује шта је било... Сваки сахат чинио јој се дуг као година, те је непрестано извиривала и очекивала.....

Док једва једном опази она коња зеленка, а на коњу Ибрахим-бега. Нека неописана радост овладала њоме, па у мало што не врисну... А бег се све више и више приближивао боцкајући коња и машући руком из далека.

— Чекаш ли ме? — довикну јој весело. — Ево сам се вратио.. *Он* је готов... Ако остане жив, памтиће добро с ким је им'о посла....

Емина га весело погледа.

— Јеси ли се била препала? — запита он.

— Јесам.

— Хм... Баш си дите! А зар ниси знала, да се ја не бојим 'наких десет?..

Она хтједе да одговори, но у то опази Махмут-агу гдје иде.

— Ето бâбе! — рече.

Ибрахим-бег се осврну и кад се увјери о томе, осмјехну се, домахну јој руком, па одјури даље...

XV.

Алију су јарани на рукама донијели кући и ту га положили на душек. Јадна Дуда, кад га је угледала, закука и паде по њему, грлећи га и љубећи и дозивајући га најслађим именима. Ни један који се туде задесио, није могао да уздржи сузе. Сваки стао као сињи камен, не знајући шта би проговорио, ни како ли би утјешио јадну мајку. Шта више, њихова суморна лица и укочени, без наде, погледи, ражалостили би је још више.

Кад дође и хећим.

Озбиљнога лица, као и обично, он приступи болеснику и погледа рану. У први мах сабра обрве и заврти главом, но мало за тим поносније уздиже главу и окрену се.

— Шта је? — запиташе сви, који су пиљили у њега, као у неко надземаљско биће.

— Ништа? Овоме има илаца[1])!

И како он то рече, а оно сви као да се препородише. Нека необична радост разли им се по лицу и они лагано један другоме дошаптаваху:

[1]) лијека.

— Има илаја!

Иза тога поче хећим да превија рану, а сви се, поред њега, дадоше у посао. Неки су му помагали, неки су трчали по воду, а неки се забавили око Дуде, која се забила у једну ћошу и непрестано јецала.

— Не бој се! — говорили су јој непрестано један за другијем. — Оздравиће Алија!

Но она их није чула, или боље рећи није хтјела да их чује, јер је још једнако слутила, да ће остати у свијету — самохрана.

Међутим је Махмут-ага изишао из куће и свратио се у најближу берберницу, гдје је затекао и Ибрахим бега и Јусуф-агу и многе друге. Ибрахим-бег је био весео као никад до тада и поносито је испијао кахву, којом су га нудили појединци. Напротив, Јусуф-ага је био замишљен, а могло би се рећи и љутит, јер је чешће пута сабирао обрве и непрестано отпухивао, као човјек, који се одмара иза каква напорнога посла. Он, како је уљегао у берберницу, није никоме ријечи проговорио.

Кад је Махмут-ага ступио, Ибрахим-бег скочи и начини му мјесто до себе. Дабогме да је то ласкало староме аги, па због тога, чим је сјео, потапша га по рамену и кликну весело:

— Аферим! Баш си јунак!

— Јунак! — потврди још неко.

Махмут-ага се занесе.

— Ама, валахи, нема 'вакога јунака у свиту. Није то, да речете, јунак к'о и други, него вам је ово прави Ђерђелез Алија... Та није ни два пут размахнуо сабљом, а *они* је леж'о под коњем...

— Аферим! — рече опет неко.

А Ибрахим-бег се само осмјехну и задовољно поглади десни брк.

— А оно је жена, права жена, — кликтао је и даље Махмут-ага. — Кажу ми га да је јунак, а не зна ни сабљу да у руке узме... Уплашио се прије мејдана...

— Није тако! — дочека љутито Јусуф-ага, који није могао и даље да шути.

Махмут-ага застаде.

— Па како? — запита.

Но Јусуф-ага није ни чекао питања, него скочи са свога мјеста, па стаде на сред берберниће.

— Алија је јунак! — викну. — Он је удар'о јуначки, а бег је ударио хрсуски. Видио сам ја својим очима! Алија је њега јуначки звао на мејдан, а бег је њега уд'рио к'о жена, јер је у оног био балчак заплетен.

— Јок! — рече Махмут-ага, па и он скочи.

— Ја сам видио! — дочека Јусуф-ага, — и више вјерујем својим очима, него теби. Бег ми је био дражи од Алије, ама сад видим, да у бега нема образа, јер да га има, неби дао, да га тако фалиш.

— Бива ја лажем? — узвикну Махмут-ага као увријеђен.

— Лажеш! — рече Јусуф-ага.

— Зар си и ти к'о и *он*?

— Ја сам поштен чојек, па волим поштену јунаку него жени...

То рече и изађе из берберниће.

— Нека га! — викну Махмут-ага за њим. — Нек иђе, нећу за њим заплакати!

Па загрли Ибрахим-бега.

Ражљућен као тигар, ишао је Јусуф-ага чаршијом. Нити се на кога осврћао, нити је гдје загледао, него је жестоко одмахивао руком и полугласно изговарао чудноватe псовке, тако, да су многи застајкивали и чудили се: шта му је?

— Хрсузи! Хрсузи су обојица! — говорио је непрестано. — Један је к'о и други. И још ми веле, да су јунаци!... (Ту и опет одмахну руком и опсова нешто.) А Алија је био баш јунак! Он је поштен. И отац му је био поштен.

И ту му паде на памет Муј-ага, па као да га својим рођеним очима гледа, како сједи близу њега пушећи и кашљуцајући. Паде му на памет и свађа Муј-агина са Махмут-агом, — и њему се ражали.

— Поштен! Поштен је био он јадник, ама ми нисмо били поштени, кад смо га онако избацили... Он је бранио своје дите, а отац је отац... Душу сам своју огрешио због њега, па ћу на оном свиту патити...

Како то изговори, паде му на памет, да је Алија тешко рањен, те да ће, може бити, и умријети. Он се осјећао тешко грјешан због Муј-аге и сада га повуче јака жеља, да се са Алијом види и да се халали[1]).

— Нек ми син за оца халали, — рече сам у себи и нагло пође... Но у путу је ипак застао... Како да уљегне Алији?... Како да проговори с њиме, кад му је све до данас био најљући непријатељ?...

Тако је стајао збуњен и није знао, да ли ће напријед или натраг...

— Ако ме врати, брука!... А ако умре, остаде ми грих на души довика... Па кад умрем, куд ће ми душа?...

И није се више размишљао. Као да га неко гурну он пође напријед и то све брже и брже, бојећи се, канда, сам од себе, да му неби каква нова мисао дошла у главу, те да и опет застане.

Сав задихан и као усплахирен уљегао је у собу, гдје је Алија лежао, па нити је куда погледао, нити кога поздравио, него приђе Алијину душеку и наге се више њега.

— Како си? — запита.

— Добро, — одговори Алија, пошто се мало прибрао од изненађења.

— Шућур Алаху[1])! — рече Јусуф-ага и одахну.

За тим сједе крај душека.

Око Алије било је неколико јарана и, како се Јусуф-ага појавио, сви стадоше зацмиљени, па га само гледају. Ни један није могао да се прибере, нити да докучи, откуд овлика промјена у њега.

Јусуф-ага је то опазио.

— Ја знам, шта ви мислите? — рече.

— Шта?

— Чудите се: што сам ја дош'о... А имате се чему и чудити... И ја сам био к'о и Махмут-ага, па нисам стио у ваше коло... А велим вам, да неби ни данас, да ме није наћерала неправда и Махмут-агина лаж...

Сад се сви зачудише још више него прије и склепташе се око њега.

— Шта је?

— Не треба да знате шта је... Ја нисам дош'о вама, него овоме... (Ту показа руком на Алију)... Ја сам згрешио њему, а згрешио сам и његову оцу, па сам липо дош'о, да ми халали...

Алија се осмјехну.

— Халалолсум[2]) по сто пута! — рече.

Јусуф-аги се за час разведри лице.

— Е, сад ми је лакше, — рече.

— Сад сам чйс' к'о сунце...

Па одмах устаде и пође.

— Ево га, и ово је наш! — рече Алија весело, пошто је он отишао.

— Наш је! — потврдише сви и, потпуно расположени, почеше полугласно да пјевају.

[1]) опрости.

[1]) Хвала Богу.

[2]) Нек ти је просто.

XVI.

Пошто се Махмут-ага онако поинадио са Јусуф-агом, Ибрахим-бег је могао лијепо увиђети, да ће га и остали пријатељи тако оставити. Осим тога чуо је, да има појединаца, који су се тврдо зарекли, да га опреме на онај свијет, а то му, бар за сада, није било најугодније, те с тога одлучи, да час прије пртља из Мостара. Додуше он је и прије смишљао, да остави Мостар, али га је увијек задржавало то, што је хтио, да од Махмут-аге испроси Емину, а што опет није могло да буде, јер је Махмут-ага непрестано говорио, како је Емина још млада и како није потпуно „стала на снагу".

Но сад се више није могло чекати и с тога он науми да све одлучно каже Махмут-аги. Ради тога он се обуче и накити, што је могао свечаније; обукао је чак и нов новцат фес и припасао нову сабљу и, пошто се неколико пута окрену у соби и добро се загледао са сваке стране, пође Махмут-аги.

Махмут-ага, опазивши га овакога, чудом се зачуди, па, некако и нехотице постаде озбиљнији и ако се старао, да буде онако пријатан и љубазан као и обично.

— Шта има ново? — запита, посадивши га себи уз кољено.

Ибрахим-бег се испрси и направи лице, у колико је могао, најтужније.

— Ново је, да иђем из Мостара...

Изненађен Махмут-ага скочи са свог мјеста и стаде на сред собе. Најприје га погледа избуљеним очима, а затим их стиште и намргоди се, исто као да је појео жестоку паприку, — па их по томе опет отвори и погледа га право у очи. Можда је у први мах помислио, да је Ибрахим-бегу стало до шале, али сад се потпуно увјерио, да о шали ни говора нема.

— Па баш да иђеш? — запита он, а глас му постао некако помијешан, и чист и промукао, као у покварена сантура.

— Иђем, — рече Ибрахим-бег. — Овако више не могу. Видиш, да је све гракнуло на ме к'о на билу врану, па ако останем још који дан, онда ће ми и глава са рамена полетити.

— А зар се ти бојиш? — запита Махмут-ага.

— Не бојим се, ама волим, да сам мало подаље одовлен...

Махмут-ага сједе и замишљено се повуче за десни брк, те поче да га гриска зубима.

— Хм, ја сам друкчије мислио, — рече, па се поново повуче за брк.

А Ибрахим-бег се загледао преда се, па само смишља и премишља, шта ће рећи. И хтио би да почне, и хтио би да мало причека, — па ни сам не зна шта ће.

Најпошље му дојиђа шутња.

— Него ја сам дош'о, да ти нешто рекнем, — рече он Махмут-аги и окрену се према њему.

— А шта? — запита Махмут-ага и упиљи очима у њега.

— Да ми дадеш Емину, — избаци бег, па обори очи преда се.

Махмут-ага бијаше у незгоди. У први мах, као да није знао, ни шта, ни како ће одговорити, па се врпољио на мјесту, као да су под њим игле посијане...

— Да се растанем од Емине? — помисли он у себи, — па да је дâм у туђ свит?... Ајa! Не могу!... А Ибрахим-бег је најкршнији момак!.. С њиме би била рахат к'о Султанија... Ама овако?

Па се још дубље замисли.

Ибрахим-бег га је гледао погледом, којим се гледа у судију, у чијим

је рукама твоја судбина. Он је био у незгоднијем положају него и сам Махмут-ага, па није знао шта да ради, него је полако куцкао сабљом о тле.

Док се Махмут-ага прибра.

— Знаш ли шта? — рече. — Од тебе неби никад тражио бољег зета, па све да ми се нуде везирски синови... Ама не могу Емину раставит' од себе... Она ми је јединица, никога у свиту немам него њу. (И ту му глас поново задрхта, а очи му се заблисташе од суза)... Па зар да је никад више не видим својим очима?... Не могу, не могу тако...

— Па како ћеш? — запита бег нестрпљиво.

— Остани у Мостару, па је узми! Ево ти и моје куће и мога свега, па нек је ваше... Ја и тако нећу дуго... па ето...

Ибрахим-бег замишљено одмахну главом.

— Не могу тако, — рече. — Не могу се ја маскарит' са мојом главом. Него, ако хоћеш, хајде и ти с нама.

Тужан осмјех разли се по Махмут-агином лицу.

— Ајa! То је још грђе! — рече. — Како би ја, под старос', оставио Мостар?... Овђе су ми и дједе живили и умирали, па, бива, да ја оставим кости у туђем вилајету? Па колико сам се ја крвио за ову земљу, па да све оставим и заборавим?... Јок!... Не могу!

— Е, онда нема ништа! — рече Ибрахим-бег тужно. — Тако ми је зар суђено.

И блијед као мртвац устаде, учини темена и одапе из собе.

А Махмут-ага погледа за њим, па као да му се гуја сави око срца, тако га нешто ледно текну у прсима. Очи му бијаху пуне суза и у мало да није заплакао.

— Тако је зар суђено, — рече и он, па дубоко замишљен поче да хода по соби...

Чим се растао са Махмут-агом, Ибрахим-бег поче да се домишља, како би нашао други начин, да се дочепа Емине. Сад, кад је видио, да је не може добити, осјети он, да без ње никако живити не може. Сад је тек увидио, колико му је драга и колико би изгубио, кад би се сасвим отргнуо од ње.

— Валахи ће бит' моја, па да се нечу главе наносити! — рече одлучно, након дужега размишљања. — Јâли моја, јâли ничија...

Али ипак није могао дуго да нађе никаква начина. Обишао је готово читаву Пријечку Страну оборене главе, као да тражи какву изгубљену ствар, — па узалуд!

Једва једном сину му у глави, између других мисли, и једна нова, исто као што сине јасна звијездица између сивих облачина. И он као да се мало разведри. Танко руменило разли му се по лицу, а на уснама му затрепта осмијех, али не онај њежни и благи осмијех, него некако и пркосан и поругљив... Но као да се сам од себе застидио ради тога, он се опет уозбиљи и тихим корацима упути се кући.

А кад се спустио акшам и све се умирило, изађе он из своје собе, па пође полахко у Махмут-агину башчу. Ту, кроз уски капицик, разговарао се он често пута са Емином, па је одлучио, да се и вечерас разговори. Но сваки пут до сада ишао је он весео и безбрижан, — а вечерас иђаше са неком стрепњом у срцу, јер није био сигуран, да ће се све добро свршити.

Кад је већ ступио у башчу, опази, да Емина није за капициком. Он се полако саге, узе један каменчић и баци га у њезине пенџере. Пенџер ситно звекну, а одмах за тим отвори се један канат, иза кога се помоли Еминина глава . . . Кад она опази Ибрахим-бега, весело се осмјехну, климну му главом и затвори пенџер.

Ибрахим-бег се прислони уз капицик.

Мало за тим, зачуше се тихи кораци и — Емина откучи капицик. Ноћ, дивна ноћ обасјана мјесечином раширила се свуда; све је мирно, па и птице и дрвеће као да мртвим сном спавају, — а њих двоје стали једно према другоме, па се гледају.

— Што ме ниси чекала? — запита је он пријекорним гласом.

— Нисам знала, да ћеш доћ'.

Ибрахим-бег је погледа.

— Ниси знала?

— Јок.

— Зар ти бабо није ништа казив'о?

— Није.

Он се чисто обрадова овоме гласу. Волио је, да јој он сам све каже.

— А знаш ли, да ја иђем из Мостара? — запита је.

Емина не проговори ни ријечи, него га престрављено погледа и задрхта у цијелом тијелу. Ноге јој се чисто посјекоше и она се прислони уз капицик, да не падне.

— Не смим више овђе остат'... — рече опет.

Њој ударише сузе на очи и зајеца као каково дијете.

А њему се ражали, па јој приступи ближе.

— Што плачеш? — запита. — Зар ти је жао?

Она не одговори ништа, него још јаче сакри лице рукама и јецаше.

— Не бој се! рече он. — Ако ћу и отић', ја не мислим тебе остављати . . . Ја сам се закл'о, да ћеш ти бити моја, јâли ничија.

— Па што ми то одмах не кажеш? рече безазлено.

А он је стисну за ручицу, па прошапта:

— Нисам мог'о . . . Ти знаш, да је ваљало да питам бâбу.

— Па шта је?

— Он не да, да се раставиш с њиме. Он неће да остави Мостара него ми вели, да ја останем у Мостару, па да ће ми те дат'. . . А ја не могу остати . . .

Емина се опет сневесели. Сад јој тек дође у памет, да, у толиким њезиним слатким сновима о Стамболу и стамболском живовању, није ни помислила на растанак са оцем. Ни помислила није, да он неће оставити свога Мостара и поћи за њима . . . А она да остави њега? . . . То јој ни на крај памети било није.

— Па шта ћемо? — запита тужним гласом.

— Липо ћемо, — рече он. — Ти ћеш поћ' са мном, без његова знања . . . Па кад ми утекнемо у Турску, онда ћемо и њега зовнути... Он ће се мало наљутити, па ће се и одљутити.

Емина га погледа у пола престрашено. Зар она да учини нешто без очина знања? Та прије га је питала за сваку ситницу, а сад да то учини.

— Не могу тако, — рече. — Зар да га оставим сама?... Нема од тога ништа . . .

Ибрахим-бег уздрхта.

— Зар ме не бегенишеш?

— Ја не велим; ама не могу оставит' бâбу. Шта ће он без мене?

— Нема ту: шта ће. Или бирај мене, јâли њега.

Емина се замисли. Сирота! На двије је ватре горила. Њено срце воли и једнога и другога, па како сад, уједанпут, да пресуди, који јој је дражи?

— Бирај! — рече бег. — Хоћеш ли са мном?

У његову гласу бијаше нѣшто заповједнички, на што се Емина није навикнула, и то је немило текну.

— Нећу, — рече полахко затим, и подиже главу.

Ибрахим-бег се одмакну од ката.

— Добро, — рече. — Немој! Ја иђем, а ти остани с бâбом... Ја знам, да ће ти с њиме бити боље и да ће ти он наћ' момка дражег и лившега од мене... А мени како Бог дâ...

И он пође.

Емина је стајала као укопана. Као оштар нож такнуше је његове ријечи, а кад пође, као да јој неко ухвати за прса и живо јој срце ишчупа из њих. И на један мах, ни сама не знајући како, она крочи у башчу и, пруживши обје руке према Ибрахим-бегу, зовну га:

— Ибрахим-бег!

Он, као да се надао томе, одмах стаде.

— Шта је? Хоћеш ли?

— Хоћу, — изговори она дрхћући од узбуђења.

(свршиће се.)

Снови

— Јован А. Дучић —

IX.

Е бих иск'о никад тебе
Нити злата, цв'јете мио,
Само кад бих за навијек
Роб послушни теби био.

Да ти пратим мирне стопе,
Р'ечи твоје кад зазвоне,
И у глухој ноћи бдијем,
Кад ти душа у сан тоне.

Ал' ханџаром љутим својим
Да пролијем поток крви,
Ко ти најпр'је љубав рекне
И пољуби тебе први.

X.

О, престани с пољупцима!
Чуј, шумори цв'јеће меко,
У шипражје хајдмо брже,
Мила моја, иде неко.

То стазама данак лута....
Ал' чувши нам тајне зборе,
Осмјехну се и учтиво
Он ишчезну изнад горе.

XI.

Рад бих да те заборавим,
Да растјерам жеље луде,
И да вратим тајне мисли,
Што за тобом вјечно блуде.

Но твој спомен с мог зреника
Ако за час и умине,
К'о сунце је — што залази
Да сјајније сјутра сијне.

XII.

Разбијена дивна ваза
Са старог је пала зида,
А расуто тужно цв'јеће
Хладни вјетар злобно кида...

О, не мучи срце моје,
Јер кад пукне у комаде,
Заман ће ти хитат' рука
Да му нови живот даде.

Ти ћеш видјет' само Вр'јеме
Како кида у том часу,
Све цв'јет по цв'јет од пјесама
Из рујина што се расу.

XIII.

На љубав ми премаљеће
Мирисаво ц'вјеће просу,
Жарко љето златне луче,
А јесен је иђем осу.

Ти гледаше како спава
Та злог неба бл'једа жртва...
Али ко би рек'о, душо,
Ко би рек'о да је мртва!?

XIV.

Не могох се одупр'јети
Жарке жеље силној моћи,
Долазах ти под тарабе
При мјесецу многе ноћи.

Гледасмо се дуто, дуго,
Док на небу мјесец сија —
Ја најглупљи Пигмалијон,
Ти статуа најхладнија.

XV.

Знадем једног малог роба,
Сјетног лица, мрачног чела,
У тамници, у самоћи,
Морила га љубав врела.

Кидао се да полети
Оном створу за ким гине —
И једном се силно отe
И ишчезну у даљине.

И рече јој — да је љуби,
Да умире и да вене...
Али она да л' га прими
С бујним жаром душе њене?

Не! Суморан он се врати
У тамницу. Од то доба
Посред својих груди опет
Чујем јаук малог роба.

Мој први деби

— Милка Гргурова —

Још у свом детињству слутила сам да ћу бити глумица. У седмој својој години ишла сам у III. разред основне школе, и знала сам сасвим добро читати и писати.

Скупљала сам своје другарице па сам их учила декламовати разне песме. А најволела сам песме др. Јована Суботића.

У Сомбор су долазиле разне њемачке путничке позоришне дружине. И ма да су ме родитељи водили по коју пут, ипак ме није ни мало одушевљавало то страно друштво, док не дође нека српска дружина, под управом Перићевом. Кад сам чула усклике, којим их је публика при представљању поздрављала, у мене се срце разигра, те сам знала и моје мале другарице одушевити. Мати нам је дала једну собу сасвим празну где смо имали наше играчке, позорницу, и ту смо уживале пуну слободу.

Тако је то трајало све до моје дванаесте године. Тад ме родитељи дадоше у женски завод за васпитавање. После три године вратим се кући, а после кратког времена, тек што сам ступила у шестнаесту годину, удадоше ме у Сремске Карловце у доста имућну кућу, али сам била *врло* несрећна у свом првом браку. И после две године вратим се кући родитељима.

Тек у мојој двадесет трећој години дође у Сомбор ново-садско позориште, и ја се на ново одушевим. А тим више што се пре њиховог доласка саставило у Сомбору веома одлично дилетантско друштво, у коме сам и ја неколико пута представљала и, као што су говорили, на опште задовољство публике. И кад дође позоришна дружина 1863. г. у Сомбор, окупише ме са свију страна да се ангажујем.

Али то не беше лако. Моји родитељи нису имали вољу да будем глумица. Особито моја сирота покојна мати, и ако беше веома одлична жена, и не имађаше никаквих предрасуда према том узвишеном позиву, ипак се бојала да ме можда и на том пољу неће срећа пратити. Но најпосле на моју молбу пристаде и ја се ангажујем. Али тек после три месеца одем на своју дужност. За то време добила сам две улоге да научим: Видосаву у *Херцег Владиславу* и Ану у *Нелепи*, оба комада од др. Јована Суботића.

Тако јулија месеца 1864. год. дођем баш у петак, у Винковце, где се позоришна дружина налазила, и одмах добијем нову улогу, Љубицу из *Мериме* од Матије Бана. На моју велику жалост не добих ни једну улогу од оних већ наученых, но сасвим нову коју сам већ у недељу морала одиграти.

Улогу сам научила, али како да се обучем? Нисам имала ни појма о бошњачком, или српском оделу. Редитељ ми рече да ће ми ћи глумице показати како да се наместим.

Дође дакле и то вече. Уђем у облачионицу. Глумица која је играла Мериму беше већ обучена. Али како? Боже мој! Да се сад која глумица онако обуче у турско одело, као што смо онда схваћали, морали би попуцати од смеха. Мени је изгледало

врло лепо, јер нисам знала за друго. Мислила сам само: како ћу ја изгледати?

У том дођоше две глумице, Бог да им душу прости обе су већ давно покојнице. Рекоше ми да ће ме оне наместити. И ја им се предам с пуно поверења. Морам приметити да имам плаве очи и косу. —

Дуго су ме намештале, и кад бејах готова погледам се у огледало. Али имала сам шта и видети. Набелише ме и наруменисаше као какву ларфу. А начинише ми спреда дебеле црне обрве. Ја скоро очајно викнем: Шта зар тако накарађена да изиђем на позорницу? — А оне одговорише чисто увређене, да тако треба, пошто сам плавуша па ми се неће видети довољно обрве.

Ја им се скоро кроз плач захвалим на услузи. А оне задовољне одоше. Тек што су отишле засвира и музика. Жена која нас је облачила рече ми! — Госпођо, ако имате још толико времена, најбоље ће бити да се умијете, и на ново наместите. То сам и сама хтела. Али као што ни једна почетница не зна измерити време до своје сцене, тако и са мном беше. Док сам се размишљала, дотле и знак дадоше, већ беше доцне још мало па треба на позорницу да изађем. Брисала сам обрве па и лице колико сам могла, али што сам више брисала све сам страшнија изгледала. Лице као одерано. А од обрва сва сам се по челу изгаравила. Заиста морала сам изгледати ужасно. А публика се могла бар слатко насмејати мојој жалосној, првој појави.

Сутра дан будемо позване нас неколико глумица код неке госпође на ужину. Кад су ме представили, госпођа ме погледа врло изненађено, па ме запита.

— Јесте ли збиља ви, госпођо, синоћ играле *Љубицу*? — Јесам, госпођо! — одговорих јој. — За бога! повика она, што се онако ужасно нагрдисте синоћ? ко вас то намести. — Одговорих јој: Ево ове госпође. — Она их погледа врло подсмешљиво па рече:

— Шта зар ви, но види се да немате дара да и друге наместите тако лепо као што себе знате.

Друга улога беше Ана из *Немање*. Сама сам се наместила и то врло лепо, да ли је био костим по пропису? То је друго питање, — тек публика се изнемири мојим изгледом. Па и са игром беше прилично задовољна.

Трећа улога беше Чучук-Стане у *Хајдук Вељку*. А уједно и последња представа у Винковцима, али нам поквари киша пошто смо у арени играли. Из Винковаца одосмо у Брод.

Дође на репертоар *Госпође и Хусари*. Нека пољска комедија. У комаду између осталих женских, има и три собарице, све три врло кокетне, несташне и брбљаве, једну од тих трију дадоше и мени.

На проби је још које како ишло. Али кад дође представа, па видех како остале брзо говоре, како су окретне, и како кокетују. Ја се поплаших, помислих у себи: како ћу ја?:

Кад сценариста даде знак да излазим, мене проби ладан зној. Ни сама не знам како сам се створила на позорници: имала сам ужасну трему. Публика се још смејала и пљескала оној што је пре мене била. Наједанпут ућуташе кад почех ја говорити. Глас ми је тако дрхтао као да сам плакала у каквој трагедији, лице ми је морало изгледати врло поплашено, наједанпут ми се учини као да чујем негодовање у публици. Подиђоше ме неки мрави.

Гуша ми се стегла, а светиљке почеше ми играти пред очима. Нити сам више знала где сам, ни шта говорим. Чујем само на све стране ужасан смех. Па и сами глумци на позорници прснуше у смех. Сад ми је било доста, поплашено погледам око себе, па беж у прву бољу кулису. Сви су се слатко смејали, само сам ја горко плакала. Та несрећна улога собарице беше ми прва и последња. Никад више нисам играла такове улоге.

На срећу моју после те несрећне представе дође на репертоар *Прехвала* опет од Јована Суботића. У том комаду добијем лепу и симпатичну улогу Милену, Прехвалину супарницу. И том улогом поправим оно што сам покварила са собарицом. Није ме више ништа могло збунити, ни подмигивање, ни гуркање па ни подмукло смешење око мене, које сам све и видела и чула; ја сам била подпуно свесна и одиграле своју улогу на опште задовољство. Шта више уз бурно пљескање изазваше ме на позорницу, и добијем диван букет цвећа који беше намењен Прехвали.

После представе дође покојни стари доктор Мушицки са својом госпођом, похвалише ме и позваше ме да их посетим, у чијој сам кући била увек радо примљена.

Доцније сам поред трагедије играла и веселе улоге, само никад више собарице.

Опроштај

Горе путник обзире се
Домовину златну гледа;
Убави се смију доли,
Ал' путнику далекоме
Срце цвили, срце боли, —
Из далека чује пој:
„Због ом пош'о, сине мој!"

Под бријег је у хлад стао,
Па облаке н'јемо гледа;
Ишчезоше бајни доли,
Ал' му туга не ишчезе;
Срце цвили, срце боли, —
Још му само бруји пој:
„Због ом пош'о, сине мој!"

Гора, раван ишчезоше,
Ни облаке сад не види;
У сну му се јаве доли,
Туга сад му душу мори;
Срце цвили, срце боли,
Горким јадом пјева пој:
„Здраво, мили доме мој!"

Дани лете, косе сљеде,
Ни дом га се виш' не сјећа;
Али они бајни доли
До гроба му биће мили; —
Срце цвили, срце боли,
Пошљедни му биће пој:
„Због ом, мили доме мој!"

1892.

† Јефтан Р. Шантић.

О обожавању Огња и Огњишта

Извадак из: **Упоредне Старославенске Митологије**, *с обзиром на народне обичаје и старе народне пјесме.*

— **Др. Никола Гржетић** —

(НАСТАВАК)

У Љубушином суду видјели смо како се врши пред законом „vjekožičnih bogov“ божји суд пред извјесником правде. То нас потсјећа на неке обичаје у Херцеговини и на неке народне изреке, које данас нијесмо у стању разумјети, ако се не осврнемо и на старе обичаје другијех Арија.

Ваља прије свега узети на ум, да је у старој аријској вјери Огањ био видљив одсијев небеског сунчаног бога Индре, а народ га је држао правим божјим намјестником на земљи. С тога се Агни називље у Ригведи (2, 1.) *законодавцем*. Тиме разумијемо зашто се и данас у неким народним обичајима држи Огањ правим судцем. По вјери аријској ваља Огањ да одлучи који је од двојице окривљеника прав а који крив. С тога има понегдје обичај да и један и други окривљеник наложе напобашка двије ватри и у исти мах и један и други тури у њих овна. Онога окривљеника чији ован изгори држи народ за права, невиног, а другога за кривца, јер тобож неће Огањ да му прими жртву. У то коло пада *вађење мазије* и *пренашење буса, трна* и *камена*.

При вађењу мазије ваља окривљенику пред цијелијем селом вадити из кључале воде гвожђе (мазију) које је прије тога усијано на ватри. Народ тврди, да правом човјеку неће наудити ни усијано гвожђе ни кључала вода, а кривцу да хоће и једно и друго. Но прије него што метне десницу у врућу воду ваља да рекне ову молитву:[1])

— О водо! Тако ти свевишњега, свезнајућега и свемогућега Бога, који је створио небо над нама и све звијезде по небу, а пред њима сјајно, жарко сунце, које грије земљу коју је сами Господ Бог створио! Тако ти земаљскијех њедара из којих си и ти изашла, ако сам прав, стани! Немој врети! Немој ме ожећи! А ако сам крив, узаври стоструко! Сажежи ми руку до рамена, да се браћа уклањају од мене као од губавца!..

Сви који су наоколо викну: Амин!

У сјеверној Далмацији (Мокро Поље) чујеш заклетву:

— Заклињем се сунцем и живом ватром, па да ме метну макар на *усијано гвожђе* или да ме огњеним гвожђем закапе т. ј. обуку гвоздену капу.

Као што има Огањ, врућа вода и угријано гвожђе моћ да пронађе кривца, тако је у очима народа има и *бус, трн* и *камен*, јер ту открива кривца тежина земље т. ј. сама мајка Земља или богиња *Земјана*.

Када сусјед сусједу преоре земљу, тад ваља кривцу да пренесе бус, трн и камен правом границом свог земљишта. Забаса ли кривим путем, тад држи народ да ће пострадати под бусом.

То бива пред народом и на свечан начин. Ту је и свештеник који рекне:

— Господе Боже, који си створио небо, земљу и од ње човјека и дао му по гријеху нашега праоца Адама

[1]) Л. Грђић-Бјелокосић: Из народа о народу, I. 212., 215.

да од ње живи, не упиши нам у гријех што се гонимо око овог малог дијела од оне велике груде, коју си ти створио а нама поклонио. Господе Боже, свемогући и свезнајући, умудри данас нашега брата домаћина (име), улиј му свога страха у срце, да бус, трн и камен пренесе преко овога правога земљишта, да му не буде ни овог свијета укора ни онога — гријеха!... Сви који су наоколо вичу: *Амин!* А свештеник наставља: — Господе Боже, свемогући и свезнајући, ако му је срце отврднуло а земља омиљела, па преко туђе границе буде пренио бус, трн и камен, прокуни, нека га терет буса, трна и камена притисне и да не могао буде пренијети! — *Амин*, заори народ. Онај који је за то опредијељен ископа овећи бус са свом земљом што је имаде око жила па у њ забоде трн и навали на њ камен. Тад му људи придигну бреме на рамена да може тако корачати својом међом на други крај земљишта, а за њим крену двојица или тројица који ће му за стопама поставити међе. Најпослије окривљеник метне на тле тај бус, трн и камен и то на увратник према правој међи.

И сјеверни су Прасловени, Литвани и Старопруси од недогледних времена палили вјечну ватру своме тројству, нарочито Перуну, Потримби и Поколи и то у Ромави, како напријед рекох, Старопруси су палили ту ватру под древним дубом, буковим дрвљем на омашном жртвенику и јао би било свештенику који би пустио да утрне, јер у том случају казна му бјеше: да сам себе спали на истом жртвенику, пошто би сам најприје изнова запалио нову ватру трвењем букова дрвета, за тим потрбушке допузио до жртвеника и том ватром потпалио ломачу за се. — Догађало се често да је и сам *Крева* скочио у вјечни Огањ, јер је била чврста вјера да ће тиме узети на себе гријехе свог народа, постати светитељ и да му души неће бити потреба да поблази, т. ј. да се сели у разне животиње и лута од немила до недрага. Сваки свештеник пак желио је погинути од муње да тиме стече покој души. И у Срба и Хрвата био је стародавни обичај као и у Инђана и Скита да су удовице са својим покојником скакале у ватру. И по том видимо да су Прасловени као год и Инђани још од старих Аријца многе обреде наслиједили. И у Индији је био стари обичај да се сматра као особита заслуга погинути од ватре пред богом Агњијем. Тиме се душа очистила од свијех тјелесних љага и придружила своме творцу, те није морала селити се у друге животиње.

Прасловени су имали многе обичаје и обреде сличне са Инђанима. Мени се пак чини, да су отмјенији свештеници сјеверно-источних Прасловена познавали и ведску вјеру, и да су тако својим тројством Перуна, Потримбе и Поколе, које су Поморанци временом прозвали Тригласом, опонашали индијско тројство Тримурти.

А Босанац и Херцеговац држи Огањ и сад у великој почасти. Он и данданас вади из дрвета живу ватру за лијек; он лежи при ватри кад је болестан, њему ваља да увијек гори ватра на дагари[1]) а пећ га не грије кад не види ватре.

[1]) Дагара-огњиште од бакровине, долази од аријског корјена *dagh*. санскритског *dah*, dahati = горјети: литавански *dekti*, *degu*, (горјети, горим) готски *dages*, ст. норд. *dagr*.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Због ом

— по **Некрасову** —

е сећај се тужних, бедних дана,
Што их људи са злобом нанеше;
Не сећај се буре твојих суза,
Нит' освете, к'о да је не беше.

Али дане, кад блисташе нама
Љубав сјајна пуна нежна миља,
Храбро својим кад ишасмо путем —
Ох, твој спомен нек их благосиља.

Забрег, 1896.

Бор. Л. Ценић.

Јустин и Јустина

— **Émile Richebourg** —

I.

Њему бјеше дванаест година; она још није имала десет. Њему бјеше име Јустин; њу су звали Јустина. Родили су се у истом селу и родитељи су им живили у двије куће једна до друге.

Јустина је чувала гуске, а Јустин је сваки дан тјерао на пашу и са паше волове и краве свог оца.

Дјевојчица би увијек отјерала своје гуске онамо, гдје би се Јустин налазио. Докле би јато крилатих двоножаца чупкало травицу, оба дјетета посадила би се на траву и ћеретала би. Шта су причали једно другом? Онакве празне дивоте, какве може само да казују уста млада и која не знају за лаж, а какве може с насладом да слуша друго дијете.

II.

Јустина је лијепо пјевала, Јустин је имао приличан глас; они би заједно пјевали. Она би га научила какву пјесму, коју он још није знао. Он би њу научио другу какву. Каткад би уз њих пристала каква шева, какав црвендаћ или сјеница, а умијешале би се и бубице. Начинио би се читав концерат под ведрим небом.

Човјек би их сретао по путовима, како су се ухватили за руке, па иду једно поред другога. Увијек су се смијали. Идући преко жита и ражи, набрали би пуно различка; она би раширила своју плаветну кецељу, а Јстин би је напунио. Она би различак плела у вијенац, мијешајући са њим по који бијели красуљак са златним срцем; а онда би смијући се метнула вијенац на главу своме другу и рекла би, да је он њен цар.

Каткад, имајући међу прстима красуљак, заборавила би на започети вијенац. Да ли ме воли? питаше она цвијетак, предавајући му пера вјетру. Красуљак би одговорио каткад *јако*, другдаш *нимало*. Ако ће, оба ова дјетета нису се срдила на њега.

Увијек су се смијали.

III.

Увијек су се смијали. Али тога ради морали су бити заједно. Ако су били једно без другога, били су тужни. Тражећи једно друго, лутали би, као осуђене душе. Ако би се случајно десило, да Јустина није истјерала у поље своје гуске, Јустинове краве нису имале добра чувара; оне су по вољи пасле траву по сусједним ливадама. Птице саме пјевале. А сјутра дан, кад би се састали, каква радост!. . . . Перната стока у томе је учествовала, па би навалила на ливаду и удружила би се са рогатом стоком.

Једанпут их ухвати непогода. На све стране параше свијетле муње црне облаке. Гром рикаше. Они се склонише иза једне живике. Живика већ бјеше пуна птица, које су се тамо устрављене скупиле. Киша и град падаше, као да је постао потоп.

Јустина није читала роман Бернадена де Сен-Пјера; али она се истоме домисли као и Виргинија: под своју дебелу сукњу склони она своју главу и Јустинову. Ипак им бјеше зима. Киша цураше на њихове помодрјеле руке, зуби им цвокоташе. Да би се угријали, они се стиснуше једно уз друго, као оно птичићи у гнијезду.

IV.

Израстоше.

Јустин није више тјерао на пашу краве свог оца, Јустина није више чувала гуске.

Њени родитељи научише је занату шваљином.

Ово двоје младих нису се као некад, тако лако вићали, али су увијек мислили једно на друго. У прошлости имају успомене, које ништа не може да збрише. Кад би се сусрели и Јустин би јој проговорио, Јустина би поцрвенила, као трешња из Монморанса. Научила је да порумени у исто вријеме, кад је научила са иглом владати.

Недјељом би Јустин дошао по њу, да је води у коло; она би се принаредила по његовој вољи. Сви момци дивише јој се и позиваше је на игру; али она би увијек нашла начина, да са Јустином понајчешће игра.

V.

Једнога дана навршн она осамнаесту. Бјеше то лијепа плавуша са вилинским стасом; њене очи, плаве као море, имале су поглед, као у Андалускиње. Уста јој бјеху ружица нерасцвјетана. Њени свијетли и као сниjег бијели зуби изгледаше као оно бисер поређан у мерцану. Ножица јој бјеше дивна, а ручица као у принцезе.

На десет миља у околини говорило се о љепоти њеној, и који су је видјели, не оклијеваше да је помињу, као чудо неко.

Пуно њих дивише јој се. Који нису били сувише стидљиви, они је запросише. Она их одбијаше. Иначе никоме не би допуштала да са њом ашикује. Ипак клонуле наде у једних будише срчаност у других и у мјесто да буде мањи, број њених обожаватеља растијаше.

Она би се сјећала времена, кад је гуске чувала. Јустин би јој долазно на ум.

VI.

Једно јутро бјеше се упутила у једно сеоце, куда су је били позвали, да сашије вјенчану хаљину. Јустин је стиже на путу. Он изгледаше као Дон Кихот, и не као иначе, бјеше збуњен и оборио очи.

— Шта је теби? запита га она.

Он уздахну.

— Мила моја Јустино, одговори он, ја се женим, мој отац навалио . . .

Она преблиједи као крпа. Он настави.

— Али ја бих највољо тебе, само тебе, та ти знаш.

— И ти се другом хоћеш да жениш? викну она.

— Морам, кад ми отац тако хоће. Ти му нисн доста богата.

— Ох! заиста, ја сам убога сирота... А која је то, што хоћеш да је узмеш?

— Моја братаница, јединица у брата мог оца,[1]) што има онај мајур Шарм.

[1]) Римска црква допушта брак између тако блиског рода. — Прев.

— Ти ћеш се ту добро да ожениш, Јустине, нека ти је сретно!

С тим ријечима пође брже. Кад бјеше мало одмакла, осврну се. Јустин стајаше на истом мјесту, није смио да пође за њом. А она поче јецати и настави свој пут, лијући вреле сузе.

VII.

Јустин се оженио. Отишао је из села и настанио се у Шарму. Његов таст бјеше му предао мајур.

Јустину остави веселост и она изгуби румен на образима. Свега тога бјеше нестало са веселим и красним маштама од младости. Сад је свако сјећање на дјетињство имало по неку бол.

Опрости се са пријатељством, са будућношћу, са свима надама, што их је сањала била. Нема више радости, нема пјесме на уснама!

Пошто се бјеше развила на јаркој светлости, она сада спушташе се у мрак. У плачу провођаше оно вријеме, које њене другарице провођаху у забави. Има суза, које би ваљало покупити у златне судове.

Двије године дана бјеше прошло и она још не бјеше заборавила; рана у њеном срцу никако не замлађиваше. Али, поносита, она изгледаше да је преболила.

Момак један из села, кога већ бјеше једном одбила, дрзну да је наново запроси. Сад га не одбије; измећу свију оних, који су желили да добију Јустину, можда је овај момак био понајлошији. Ако ће, она се удаде. Само што никад не бјеше на чисто, зашто.

VIII.

Мало за тим наће се с Јустином. На свом шеширу имаше он црн флор. Баш тада бјеше му жена умрла.

— Ох! Јустино, рече јој, зашто си тако похитала? Да ниси сад удата, могли бисмо бити срећни, јер ето слободан сам, богат и удиљ још те волим.

Она не хтједе да се сјети, да је он њу оставио.

— Тако је, одговори она тужно.

— Ти ме ниси дакле заборавила?

— Нисам.

— Ух! тако ми је мрзак твој муж! пијаница једна, ждера!... Зацијело ниси срећна са њим.

Јустина уздахну.

— Чак ми и то рекоше, да те бије.

Јустина отвори очи.

— Нитков! викну Јустин потмулим гласом.

— Он је мој муж, одазва се она, па ако сам му жена, то је било с мојом вољом.

— Тако је. Али кажи ми, Јустино, ако обудовиш, хоћеш ли хтјети да се онда удаш за мене?

— Хоћу.

— Дајеш ми ријеч? Лијепо, ја ћу чекати, док будеш удова.

— Мој муж није ни мало оран да умире, рече она смијешећи се; хоћеш се дуго начекати.

— Чекаћу и четрдесет година, ако мора бити! викну он.

И они се разиђоше.

IX.

Пет година дана остаде Јустин при ријечи. Када то вријеме прође и он видје да је Јустинин муж вазда здрав као дрен, науми да се поново ожени, па и то учини без оклијевања.

А једва прође осам дана, откако је имао другу жену, кад му донесоше глас, да је Јустинин муж на пречац умро послије обилата ручка, који је и сувише залијевао румеником.

— Баш нас гони судбина! викну он. Баш нам је суђено, да Јустина и ја никад не будемо срећни!

Дохвати се шакама за главу и ишчупа прилично косе.

Оно вече потужи се његова млада, што је он тужан и не милује њу, а он се тако распомами, да је пљесну шаком. То бјеше прва њушка, то не бјеше ни пошљедња.

X.

Једно јутро доби Јустин ово писмо, у коме држимо да смо дужни исправити правописне погрешке.

„Мој муж мртав је. Несретник кажњен је оним, што му је у свијету најмилије било: вином и ракијом. Ти ћеш бити већ чуо за то, као и ја што сам чула, да си се опет оженио. Ја ти не могу замјерити, што ниси одржао ријеч: чекао си пет година дана, то је мени доста да ме задовољи. Мени је жао, да ти стрпљење није подржало још један мјесец дана. Ја сам сад у црнилу, тако морам због свијета; али ја нисам удовица очајна, на против. Нека моје хаљине оплакују покојника. Ја сјутра одлазим у Париз, гдје ћу да радим код велике неке кројачице која ми је учинила предилазне понуде. Јадни мој друже, ето смо се сад растали за увијек; на сву прилику никад се нећемо видјети. Нисам хтјела да одем из села, а да се не опростим с тобом и да ти не обећам, да ћу за увијек остати удова. И сувише сам зло прошла први пут, па немам воље да се у то наново упуштам.

Јустина.

XI.

Послије петнаест година предаде Јустин матери земљи своју другу жену. Тада му бјеше четрдесет и три године. Коса му је почела сиједити. Није био заборавио Јустину, али баш ништа није знао, шта је са њом. Она није више долазила у село и за њу нико му не знаде ништа казати, до ли нејасне податке. Тури новаца у џеп, па ајд', у Париз.

Нађе своју Јустину ... удату и мајку четворо дјеце. Не могаше да је позна. Морала му је поновити неколико пута: Ја сам! А он опусти руке и дубоко уздахну. Да, то бјеше заиста Јустина; али кад би се год породила, изгубила би по два зуба и по шаку своје плаве косе. У оном великом трбуху тражаше Јустин залуду онај вити стас умиљате дјевојке, која га је некад својим царем звала. Њен глас, некад мек и сладак, бјеше сад сличан гласу кочијашком. Од Јустине, која је некад гуске чувала, остао је само још поглед.

— Е, мој чича, рече му она, малко смо се и промијенули; шта ћемо, остарили смо. А шта те је довело у Париз?

— Та дошао сам управо због тебе; удов сам, па сам дошао ... Ох! Јустино, зашто си се удала?

— Ето сам опет учинила једну глупост.

— Па јеси ли срећна?

— Срећна! немој ми то помињати. Мој други муж није толика пијаница, као онај први, али је још већи грубијан. Први ме је био свако вече, кад би пијан кући дошао, а овај ме млати јутром и вечером. Ох! често мислим на тебе, биједни мој Јустине! Кадгод — бјеше то лијепо вријеме. Каква жалост! ...

— Па ти ме ниси заборавила?

— Нисам.

— Чудно, мишљаше Јустин, полазећи од Јустине; није више онако лијепа, баш би се могло казати, да нимало није лијепа; па ипак овдје, у срцу, увијек нешто куца за њом.

Врати се у своје село и послије некога времена ожени се по трећи пут.

XII.

Двадесет година живио је Јустин са својом трећом женом, а није је већма волио од прве и друге жене.

Већ је оженио оба своја сина, што их је имао од друге жене; имао је још да се збрине за дјецу од треће жене, двије кћери и једнога сина, па и то изврши кроз дванаест година.

Па како бјеше још богат, ако је и дао сваком свом дјетету по лијеп тал, помисли, да ће сад моћи старост лијепо провести. Ако је и имао седамдесет и пет година и коса му сва осиједила, имао је он толико снаге и једрине, да није осјећао своју старост.

— Претурићу ја и стотину, рече својој дјеци, која су се била искупила, кад је удавао своју пошљедњу кћер.

Па како старац није имао никаква посла и вријеме му бјеше досадно, хтједе он да се плеће у послове своје дјеце. Као на то је имао и нешто права. Али они поступаше са њим, као са матором будалом, као са ћандрљивим старцем и нимало се не устручаваше, да га понижавају.

Видећи да га одбијају, да су га оставили, онако самохрану старцу паде на ум Јустина. Никоме ништа не рече, него једнога дана узе доста новаца, па се диже у Париз. Имао је осамдесет година.

XIII.

Јустина бјеше одавна обудовила. Сва јој дјеца бјеху помрла. У Паризу није никада знала за што друго, до ли за невољу. Ако је била врло стара, она је још радила, да би се хранила. Крпила је, како је могла, старе чакшире и старе капуте. Муштерије су јој биле трговачки хамали, служитељи, фијакри и чистачи улица. Кад опет угледа Јустина, мало што се не обезнани. Он је пригрли. Пуну четврт часа плакаше од радости.

— И ти си се дакле сјетио мене? рече му.

— Па ето видиш, кад сам ту.

— Баш је то лијепо од тебе, да си ме походио.

— Дошао сам, да се тобом оженим.

Она прсну у смијех као махнита. Он бјеше врло озбиљан.

— Треба да будемо срећни, рече он свечано.

— Иди само, Јустине, зар се не шалиш?

— Погледај, рече он и отвори своју биљежницу, ту су све потребне хартије и још двадесет хиљада динара у банчиним нотама.

Угашене Јустинине очи сијевнуше кроз стакло од наочара.

— И ти новци за мене су? запита.

— Да.

— То ћеш да ми даш по уговору?

— Не, него ћу ти их дати у руку сјутра дан по вјенчању.

— Милије би ми било по уговору. Најпослије, што му драго, ајдемо у општинску кућу.

XIV.

Сјутра дан по вјенчању заиска Јустина оних двадесет хиљада динара. Јустин не хтједе да се раставаља са њима. Заподједе се свађа, која поче пребацивањем; од пребацивања ућоше у крупније ријечи. Јустина ишара својим старим ноктима лице у свога Јустина. А он дохвати батину и стаде своју Јустину целивати по глави и по плећима.

Поплашени сусједи отрчаше по варошке пандуре, који одведоше супарнике пред комесара полиције. Послије мјесец дана пресуди суд, да се њих двоје разведу.

Ова пресуда наравоучење је ове истините приповијести.

Ђ. Поповић-Даничар.

Кавказ

— А. С. Пушкин —

Кавказ пода мном. Сам сам на висини;
Над снегом стојим: испод мене стење,
На јака се крила сури ор'о пење,
Паравн'о се са мном, лебди у далини.
Ја одавде видим извор бистрих вала
И гомилу снега што се скотрљала.

А над главом мирно облаци ми лете,
Водопад се шумно преко стена слива,
А дубоке кланце сива магла скрива.
И зимзелен венце око стене плете;
Тамо доле шуме и луги зелени,
Где цвркућу тице, где скачу јелени.

По горама доле већ се људи стане,
Свилоруно стадо пасе по планини,
И силази пастир веселој долини,
Где Арагва тече кроз кланце узане,
Где се ајдук смело преко крша вере,
У дивљем беснилу где се Терек дере,

Разбацује вале, и к'о звер завија,
Кад опази месо кроз шипке гвоздене,
О обалу бије, баца беле пене,
И таласом гладним стену обавија.
Узалуд му муке — нема њему хране . . .
Згњечен бесно јури кроз кланце узане.

Београд **Д. Ј. Димитријевић.**

Дениза

ДРАМА У ЧЕТИРИ ЧИНА. НАПИСАО

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(НАСТАВАК)

Андрија.

Ви знате, јел'те, да је та тајна за свагда закопана у дну мога срца.

Дениза.

Дабоме да знам; ви не спадате у оне, који треба да кажу такве ствари. Али то није све. Да се је на томе задржао, да је само мене напустио, ни по јада; тако ми и треба, што се нисам бранила! Све знамо да је тако, па ипак подлежемо. Немамо извињења. Презиру нас, терају нас, право имају, и кад један човек види, како смо с њим слабе, нема разлога да верује у наше поштење с другима. Али невинашце, које никаква зла учинило није, човек воли, штити, не напушта, има сажаљења према њему, сети се макар само за тренутак да је оно крв његове крви. Кад вам жена, која ће да роди, саопшти ту несрећу, чије све последице на се узима, не ожените се њом, тако је утврђено, али јој помогнете, тешите је, обећате јој потпору, присутни сте у часу, кад живот даје вашем детету и кад од тога може умрети; не побегнете као лопов; не оставите је сасвим саму да се мучи у срамоти, болу и ужасу! О, она мала сеоска собица, она зимска ноћ, оне сузе моје мајке, онај први узвик детињи! Још има на свету добрих људи. Моја мати беше писмом позвала стару једну пријатељицу због неке тајне несреће. Она дође и одведе нас са собом. Сиромах отац није ништа ни приметио; мислио је само да сам несрећна и да сам на самрти. Како је и могао посумњати у кћер, коју је обожавао, којој је он увек служио за пример јаке воље, правичности и поштења? — Ну, дакле, свршено је! Сад

сто знате све, те нећете дати вашу сестру таквом човеку.

Андрија.

А шта је било с дететом?

Дениза.

Ах, да, имате право. Волите ме, па хоћете све да знате, како би себе више мучили а мене мање волели. Наша стара пријатељица — умрла је пре неког времена — довела је дете у Париз без нас. Морали смо се чувати да нас нико не сретне с дететом. Има матера које не треба да се покажу поред свога детета, то им је забрањено. Волела си, веровала си, родила си: то је злочин, да како! (Гневно и побуњено узвикне:) Ах! — Био је на неколико миља од Париза, код једне дојкиње; мајка и ја обилазили смо га с времена на време; мајка је крила своју лепу косу под црном власуљом а ја моју под рифом како бих личила на ма какву девојку. Био је леп; већ беше навршио годину дана; познавао нас је кад смо му долазиле; изгледало је да нас разуме, осмејкивао нам се, бацакао се ручицама и ножицама. Давале смо све што је требало; али та дојкиња није га волела; друкчије би га мајка неговала. Та жена била је само радознала; хтела је да дозна све, како би више зарадила. Сваки гледа своју корист. Те тако умре. Умирући гледао је у мене, сиромах малиша! Мама и ја ижљубили смо га, лепо га обукли свега у бело, затим смо га сместили у његову последњу колевку с ружама и његовим играчкама и испратили смо га до гроба. Само смо ми били, свет нас је гледао. Сахрањен је у Коломби. Од како смо овде нисмо могли да му одемо, али он увек има цвећа. Баштован се о том брине; то је добар човек. И само једно име на надгробном камену, крштено, Јован, име мамино. (Плаче, окреће махинално мараму претиња, па кад види да Андрија плаче:) Плачете! Хвала. Сем маме и вас са мном нико није плакао. (Ухвати га за руку па му падне у наручје).

Брисо

(ушав на последње речи уздржава се колико може. Денизи:)

Одлази!

Дениза

(падне на колена и очекује да је он удари)

Оче мој!

Брисо

(гласом потиснутим и који прети)

Одлази! Одлази!

Дениза се устреми вратима; њен покрет одаје очајну неку одлуку. Андрија се баци између ње и врата и задржи је.

Андрија.

Куда ћете?

Брисо.

Опростите ми, молим вас, господине конте, што сам увео у вашу кућу људе као што смо ми, али нисам знао, то све ми је било непознато. Хоћете ли бити тако добри да отпратите госпођицу до њене мајке. Драмâ је доста било. Уредићу све хартије, које ће вам требати, кад ја више не будем овде. Идите, господине конте, идите, молим вас. (Андрија излази с Денизом.)

Шеста појава.

Брисо сам, за њим *Фернан*.

Нема појава; Брисо уређује хартије. Види се да с муком прикупља мисли. С времена на време пређе руком преко чела. Напослетку стропошта се на једну столицу, која је пред столом, ухвати се рукама за главу и тихо плаче; затим одлучно подигне главу, узме перо и пише белешке по хартијама, које је уредио. Фернан уђе и, мислећи да Брисо просто има нешто да пише, упути се фиоци, у коју му је Марта казала да метне пртен. Отвори фиоку; на звук, који учини затварајући је, Брисо се окрене.

Брисо.

А ти си то!

Фернан

(узевши једну књигу тек да нешто ради)

Да.

Брисо.

Шта тражиш ти овде?

Фернан

(видевши како Брисо чудно изгледа приближи му се)

Шта вам је?

Брисо (устане)

Још питаш? Те тако, ти си имао моју кћер а ниси јој био муж и учинио си је мајком не оженив се њом. Ах, ах! (Ухвати Фернана обема рукама за ребра и тако га јако стеже, па се Фернан очевидно гуши.) Држао си моју кћер, моју кћер у твом загрљају. Изађи сад из мога! (Положи Фернана на канабе, метне му колено на груди и ухвати га за гушу да га удави) Ниткове!

Фернан (једва може да говори)

Нећу се бранити. Знаће се да сте ме мучки убили.

Брисо

(пусти га из једне руке, другом га подигне)

То је истина. Иди твојој мајци и реци јој, нека кроз један сахат дође да испроси моју кћер за тебе. Ако за један сахат не дође, ма где био, убићу те! Одлази!

(Фернан изиђе натрашке. Брисо грозничаво хода по позорници.)

Завеса пада.

ЧЕТВРТИ ЧИН.

Исти салон.

Прва појава.

Брисо, госпођа Брисо.

Госпођа Брисо

(седи и плаче а Брисо се шета узнемирено по соби)

Шта сам могла радити?

Брисо.

Оно што је требало да радите, чим сте дознали истину: да ми је кажете, јер ја сам отац, глава породице, онај, који треба све да зна, јер је одговоран за све.

Госпођа Брисо.

Ту истину она ми беше поверила; то беше њена тајна. Нисам имала право да је издам.

Брисо.

Много је боље било издати мене.

Госпођа Брисо.

Она се бојала не твога гњева, већ твога бола. Она те тако воли. Надала се да ти никад нећеш дознати. Ко зна шта би ти урадио?

Брисо.

То се вас није тицало. Ја сам имао сам да решим, шта да радим.

Госпођа Брисо.

Она би се пре убила.

Брисо.

То би и било боље.

Госпођа Брисо.

Брисо!

Брисо.

Мислите ли ви да мени не би било милије, да сам тад плакао за њом него што сад морам да је проклињем.

Госпођа Брисо.

Није она крива, он је крив.

Брисо.

Она је крива, троструко крива. Он није могао обешчастити своје име, које су већ били понизили и окаљали његова мајка, његов отац и он сам; он није морао да вара поштене родитеље пуне нежности и и поверења, као што смо ми. Он продужаваше предање порока своје породице; вршио је занат неморалног беспосличара и несавесног развратника, за који свет има толико извињења. Али она, она је

лагала ниско, кукавички, сваки дан поштене људе, који су били око ње. Кад сам је изјутра, пре него што бих пошао на рад, љубио у чело са свим, што у мени најневиније беше, то је чело окаљано било; кад смо се у вече праштали па сам је ја нежно грлио мислећи да иде да се одмори од дана проведеног у поштеном послу, она је одлазила да снива о свом љубазнику. Ах! Не говорите ми више о њој.

Госпођа Брисо.

Несрећа је велика.

Брисо.

Ти зовеш то несрећом?

Госпођа Брисо

Једва једанпут не кажеш ми више *ви*. Шта ћеш? Волела је.

Брисо.

Ето ваших женских разлога. Волела је, с тим је све речено. А зар вођење спречава поштовање самога себе? И ми смо се волели; да сам ја био довољно непоштен човек да затражим од тебе да ми будеш љубазница, шта би ми ти одговорила?

Госпођа Брисо.

Учинила бих као и она, пошто сам те волела.

Брисо.

Ето докле може да иде мајка, да оправда своју кћер!

Госпођа Брисо.

Ви људи нимало не разумете женско срце. Да ли за то, што сте ви неспособни да се потпуно за њих жртвујете, приписујете као злочин женама кад се вас ради упропасте? На послетку, шта да ти радиш, што би би; и сам Бог, кад би хтео да се то није десило, опет ништа не би могао. Теби је тешко; ту муку хтеле смо да ти уштедимо, и у толико смо се више мучиле, Дениза и ја, и то већ четири године! Мислиле смо да смо испиле чашу бола до последње капи. Изгледа да то није доста; почнимо изнова. У томе ја нешто добијам: неће ме више тиштати та тајна у у глави ни тај терет на срцу. Било је тренутака, кад већ више нисам могла да се макнем. Ти си господар, наређуј, заповедај што год хоћеш; учинићемо све, што нам ти будеш казао да учинимо. Ако не будемо могле, ако то буде изнад наше снаге, па добро, умрећемо и тад ће свему бити крај, надајмо се. Кад човек види, какав нам живот Бог даје, не остаје му зацело ништа друго, до да му захвали, што је дао и смрт.

Брисо.

Чудо да још нема госпође од Тозета.

Госпођа Брисо.

Дакле хоћеш по што по то, да Дениза пође за тог човека?

Брисо.

Зар она не пристаје?

Госпођа Брисо.

Та дабоме да пристаје; кажем ти да је спремна, да смо спремне на све; али биће веома несрећна.

Брисо.

Тим горе по њу!

Госпођа Брисо.

Она мрзи и презире тога човека.

Брисо.

А зашто га је волела?

Госпођа Брисо.

Велика је срећа кад човек у свом животу ником није зла учинио као ти, па може да буде неумољив, чак и према својој кћери. Ни ја немам

ништа себи да пребацим; ево четири године како се ја мучим као што се ти мучиш тек по сахата; па ипак имам сажалења према њојзи; а ако би требало, имала бих сажаљења и за друге.

Брисо.

Ја само једну ствар знам: кад човек обешчасти девојку, само његово име може вратити част девојци.

Госпођа Брисо.

Могла би се повући у какво сасвим усамљено место.

Брисо.

Нема места, у које човек не продре. Има ли светијега места од очинскога крова, па ипак је један човек оскрвнио тај кров!

Госпођа Брисо.

Могла би се затворити у какав манастир, где бих је само кроз решетку виђала.

Брисо.

А он да постане понова слободан, да могадне тражити нове жртве, оженити се, бити љубљен и уважен мож'да. Свакако и он треба да буде кажњен. Они су својевољно сковали себи те ланце, нека их заједно носе.

Госпођа Брисо.

Али, напослетку, да она није хтела, ти ништа не би ни слутио; она је све својевољно казала из врло племенитог осећања, да сестра нашега добротвора не пође за хуљу. То, што је она учинила, за дивљење је. Само да је ћутала и да је пустила Марту да се уда за Фернана, а она да је пошла за господина од Бардана, ти не би ништа знао и у овај мах благосиљао би је.

Брисо.

Шта је теби, кад ти таква мисао може пасти на памет? Дакле, пошто је изиграла своју част, част нашу, требало би још да украде част оном човеку, коме ми за све дугујемо. И онако је сувише за њу што је била придата његовој сестри.

Госпођа Брисо.

Она је сасвим испунила своју дужност избавивши је.

Брисо.

Хоћеш ли да ти кажем шта ти сад мислиш? Ти би хтела да она остане слободна зато, што је господин од Бардана воли, и мислиш у себи, да ће он мож'да бити доста великодушан, доста племенит, доста луд да се ипак њом ожени. Ето о чему ти већ сањаш. Али ја, ја нећу. Сва доброчинства, која сам примио, нећу да платим учествовањем у тој замци. Ако ми нимало не разумемо женско срце, ви нимало не разумете мушку част. Не спадам у оне, који пристају, да невини испаштају преступе криваца. Она ће се удати за свога љубазника, а господин од Бардана, ако хоће да се жени, узеће поштену девојку. Бар му то дугујемо. То је најпоследња реч.

Госпођа Брисо.

Бог је зацело имао право што је материнско срце створио; очинско срце одиста не би било довољно.

Брисо.

Пошто госпођа од Тозете не долази, идем да је потражим.

(Госпођа од Тозета улази.)

Друга појава.

Исти, Госпођа од Тозета.

Затим *Дениза, Андрија* и *Тувнен.*

Госпођа од Тозета живо уђе и чим је ушла брише сузе. Плакала је и неће више да плаче.

Брисо.

Видевши да не долазите, пођох вам у сусрет, госпођо.

Госпођа од Тозета.

Нисам се задоцнила. Нема сахат. Али било ми је потребно да се озбиљно разговорим с мојим сином и то тако да у будуће између нас не буде никаквог неспоразумљења. Заклињем вам се, Брисо, да нисам знала, шта се десило. Фернан је много скривио; али био је врло млад, а ја сам га сувише волела. Али то није разлог да ми га убијете. (Суза јој изнова потеку.) Послали сте ми га испребијеног, једва је дисао. Могао је да се брани, али није хтео.

Брисо.

Погрешио је: сад би било све свршено.

Госпођа од Тозета.

Он очекује у мојој соби исход нашег разговора; чим му га будем саопштила отпутоваће. Његово место више није овде. Али, не брините се, он ће учинити што захтевате: испуниће своје обавезе.

Брисо (госпођи Брисо.)

Иди замоли господина од Бардана и господина Тувнена да буду тако добри, да присуствују овом нашем разговору. (Госпођа Брисо изађе.)

Госпођа од Тозета.

Разумела бих да позовете Денизу и ако је њено присуство готово исто толико мучно мени колико и вама, али шта се тиче господина од Бардана и господина Тувнена цела та ствар?

Брисо.

Они ће бити сведоци свега што ћемо ми закључити, а то све је врло озбиљно, те како ћу ја одржати моју реч онога дана, кад обавеза, коју ви будете узели на се, не буде испуњена, та два човека моћи ће изјавити, да сам ја само оно учинио, на што сам имао право.

Госпођа од Тозета.

Морам вам у напред казати, да ми је мало имања остало. Издржавање, које ћу моћи давати мом сину, биће врло скромно.

Брисо.

Тим боље; биће принуђен да зарађује, а то је још раније требало да ради. Што се тиче његове жене, она ће радити као што је и пре радила.

Госпођа од Тозета.

Кад се ожени, ја не одговарам за последице брака закљученог под таквим погодбама.

Брисо.

Ја одговарам. Докле ја будем жив, ваш син владаће се добро, а ја ћу живети још коју годину, кад нисам умро пре једнога сахата. (Андрија и Тувнен узаше.) Извините, господо, што сам узео слободу да вас узнемирим, али веома ми је стало да будете сведоци свега што ће се сад овде збити. (Дениза узаши с друге стране с мајком.) Господине конте, ви сте ми учинили част да ми запросите руку госпођице Брисо. Она вам је признала, што никад није сматрала за потребно мени да каже, да више није слободна. Ви узмите, дакле, своју молбу натраг, као што бих и ја радио, да сам на вашем месту. Госпођица Брисо верила се тајно са господином од Тозета, и госпођа од Тозете по праву првенства иште ми за свога сина руку моје кћери. (Госпођи од Тозета.) Је ли тако, госпођо?

Госпођа од Тозета

Тако је. Част ми је, драги Брисо, просити од вас и од моје пријатељице, госпође Брисо, руку ваше кћери за мога сина.

Госпођа Брисо (тихо Денизи.)

Буди храбра.

Дениза.

Бићу.

Брисо.

И то чините, госпођо, у име вашег сина?

Госпођа од Тозета.

У његово име и без икаквих услова.

Брисо.

Кад желите да буде свадба?

Госпођа од Тозета.

Кад ви хоћете.

Брисо.

Чим се изврше потребне формалности.

Госпођа од Тозета.

Добро. Овде или у Паризу?

Брисо.

Госпођица Брисо одлази сад одмах са својом мајком. Свадба ће се снетковати у Паризу врло јавно.

Госпођа од Тозета.

У Паризу, врло јавно . . . Госпођица Брисо пристаје?

Дениза (одлучно.)

Да, госпођо.

Брисо.

Онда смо готови.

Госпођа од Тозета (Брисо-у.)

Дајте ми вашу руку?

Брисо.

Радо.

(Пружи руку госпођи од Тозета и поклони јој се хладно али с поштовањем.)

Госпођа од Тозета (госпођи Брисо.)

А ви Јованка?

Госпођа Брисо.

И ја тако исто. (Рукују се.)

Госпођа од Тозета.

Ходи да те пољубим, Денизо.

Дениза.

Ево ме, госпођо. (Да чело госпођи од Тозета, која је срдачно пољуби.)

Госпођа од Тозета.

Пошто су се прилике тако промениле, уверавам те, да ћу учинити све што могу да будеш срећна.

Дениза.

А ја ћу, госпођо, умети бити захвална на свему, што будете учинили за мене.

Брисо (својој жени и кћери.)

Можете се повући.

(Дениза и мајка јој поздраве Конта и Тувнена. Конт је врло узбуђен али се не миче.)

Тувнен (приступив Денизи.)

Хоћете ли ми учинити част, госпођице, да ми дате вашу руку?

Дениза (радосно)

О да, господине.

Тувнен.

Хоћете ли још бити тако добри да ме примите за сведока на венчању заједно са господином од Бардана, који ће бити тако добар да ми се придружи, јел'те?

(Гледа у Андрију.)

Андрија (врло узбуђен.)

Разуме се.

Тувнен (Денизи и њеној мајци.)

И како ви, госпође, немате стана у Паризу, а како је мој стан врло пространа, то вас молим у име госпође Тувнен, која ће бити врло срећна да вас прими, да будете моји гости до свадбе; ја ћу вас одвести њој, јер ћете ми допустити, надам се, да вас отпратим до Париза.

Госпођа Брисо.

Хвала, господине. Не умем вам рећи колико сам вам захвална.

Тувнен.

Кад будете спремне за пут, госпође, наћи ћете ме овде. Ја сам већ спреман.

Госпођа Брисо.

Кроз по сахата.

(Госпођа Брисо и Дениза изађу; Тувнен их отпрати до врата и окрене се последњи пут Андрији, који их само поздрави.)

Брисо. (придази Бардану.)

Још једном, господине конте, праштате, јел'те?

Андрија.

Пољубите ме, драги Брисо.

Брисо.

Ох, из свег срца!... (Метнувши му главу на раме плаче.) Ах... како сам несрећан, да знате...

Андрија.

И ја такође, кунем вам се. Ви разуме се, остајете овде са мном.

Брисо.

Да, пошто сте тако добри, да то још хоћете. (Изађе пошто се руковао с Тувненом и плаче против своје воље.)

Тувнен (тихо госпођи од Тозета.)

Идите известите о свему вашег сина и нека поће пре нас.

Госпођа од Тозета.

Треба ли да се опростим с Мартом?

Андрија.

Свакако, али овде. Желим да јој ви дате потребно објашњење. Будите тако добри да јој поручите да вас потражи кад вам буде по вољи.

Трећа појава.

Андрија, Тувнен.

Андрија седи на канабету. У прошлој појави Тувнен је сео према пећи, узео је машице и жара по ватри. Андрија ћути и кришом брише сузе.

Шта сам вам казао, ма какво друго средство употребили осим онога, које сам вам ја саветовао, учинићете их несрећним за свагда. Ниште дуго чекали. Та девојка је јунак.

Андрија.

Хвала вам на свему што сте мало час урадили за њу.

Тувнен.

Очекивао сам свакога тренутка, да полетите к њој и да је загрлите.

Андрија.

Треба савладати своје срце.

Тувнен.

Те речи, драги мој, вреде само у политици. У кратко, ваше друштво забрањује вам да будете милостиви; не говоримо више о томе; срећом по вас допушта вам, да пристанете да се други за вас жртвују. Те тако ви ћете пустити госпођицу Брисо да ступи у тај брак, због кога ће очајавати целога живота.

Андрија.

Ко то каже? Мислите ли ви да је све свршено између господина од Тозета и мене?

Тувнен.

Ви немате више никаква посла с господином од Тозета.

Андрија.

Имам да тражим задовољења од њега.

Тувнен.

Због чега?

Андрија.

Због лажи, коју ми је рекао.

Тувнен.

Кад?

Андрија.

Кад сам га учинио чланом моје породице, кад је моја част била у његовим рукама, кад сам га молио, да ми каже истину о госпођици Брисо, кунећи му се да ће та истина остати међу нама двојицом. Он ме је бестидно слагао.

Тувнен.

Те тако ви ћете се тући с господином од Тозета?

Андрија.

И убићу га. Госпођица Брисо неће поћи за њ; тако ћемо се изравнати.

Тувнен.

Убићете га или ће он вас убити. Узмимо, међутим, да ћете ви њега

убити: убићете сина једне жене, коју сте обожавали и то тако да бисте њу, да је онда остала удовица, узели за жену, и ако је старија од вас и ако је имала више од једне погрешке у свом животу. Рећи ћете младост лудост. Нек је тако. А сад бисте хтели, да у очајању заврши живот та жена фрифолна, лакомислена, раскалашна, назовите је како год хоћете, али чијом сте се лакомисленошћу и раскалашношћу ви користили, жена која има једну врлину: љубав према свом сину. И ви, који се толико бринете о томе, шта ће свету рећи, јер у овом тренутку само вас то позадржава, да послушате своје срце, — ви ћете допустити да се каже, како је господин од Бардана убио сина своје бивше љубазнице зато, што је тај син био љубазник његове нове љубазнице, јер ће се увек наћи неко, који ће довести у везу тај двобој с оним, што се о вама у околини говори. Бићете одвратни, ако убијете тога Фернана; бићете смешни, ако он вас убије. Тај Фернан је нитков, али је случајно једанпут учинио што је требало да чини. Не издаје се тајна, коју човек има с једном женом, а камо ли с једном девојком.

Андрија.

У приликама, у којима смо се налазили . . .

Тувнен.

Ви бисте учинили што и он.

Андрија.

Не бих.

Тувнен.

Бисте; бар ја се надам вас ради. Да је господин од Тозета дошао да вас пита, под истим погодбама, јесте ли били љубазник његове мајке, да ли бисте му рекли истину? (Андрија ћути.) Видите и сами. Да не говоримо сувише о свим тим стварима; пржава су то посла. Хоћете ли да знате истину, целу истину? Правим путем иде не онај, који меће на коцку свој живот и своју част само да спасе углед жене, чији је љубазник био, — већ онај, који не узме ту жену за љубазницу, који поштује прву жену, коју је познавао и волео: своју матер, у свима женама с којима се дошније упозна, — онај, који их не обори, ако су се одржале на висини, који их не баци још ниже, ако су ниско пале, — онај, који узме за друга у животу и то за свагда само једну једину жену, ону, којом се ожени, и који има само један разлог за брак: љубав. Ето то је истина. Све, што узима њено име а није то, измишљено је дошније за потребе једног друштва више мање елегантног и распуштеног. По тој правој истини зацело се не влада господин од Тозета, али не владате се ни ви. Ви сте, као готово сви људи из вашег друштва, учествовали у неморалности вашег времена, па ипак сте толико неумољиви за туђе погрешке колико сте благи за своје. Кад вам ја кажем: оженити се том девојком, која је погрешила, која је страдала, која је испаштала, која вам је мало час дала највећи доказ поштовања, поверења и љубави, који једно људско биће може да дâ, жртвоваше својевољно своју част, срећу и љубав својих поштованих родитеља користи и достојанству једне девојке, чије једино право на толике жртве само то, што је ваша сестра, — кад вам кажем: оженити се том племенитом женом, коју волите и која вас воли, ви ми одговарате: треба савладати своје срце. И ви сматрате то за сушту правду и морал мислите у себи: „То могу да чине Тувнени, који

су народ, али не Бардани, који су племство." Имате друкчије знакове од нашега, али сав свет није друкчији. (Гледа га у лице.) Та испитајте мало самога себе. Ко је починио сву ову несрећу? Ви, понављам вам. Ко је допустио госпођи од Тозета, што никад није требало да буде, да обилази госпођицу Марту у манастиру и да је овде посети? Ви. Мисао, да се користи тим односима, сасвим је природно код госпође од Тозета, принуђене да живи врло скучено и да се још брине о сину тако зла гласа, да га ни једна поштена породица неће. Зашто сте допустили, да се између њих развија тако велико пријатељство? Зато што је госпођа од Тозета била ваша љубазница, што јој нисте смели одрећи тај привидни знак поштовања, чије последице нисте могли предвидети мислећи да вашу сестру довољно чуваху манастирски зидови и калуђерице; зато што је вашој сестри било дуго време, а вас је мрзело да је обилазите. На то госпођа од Тозета иште од вас руку госпођице Марте за свога сина. Ви је одбијате и имате право. Два сахата доцније шта радите? Дајете свој пристанак. Реците ми, да сте то урадили из љубави према сестри, из љубави према Денизи, из благости према другу, чије погрешке знате и извињавате; реците ми то, па ћу ћутати. Али не, ви сте имали тајну сврху: дознати једва једном истину, коју никако нисте могли пронаћи; имали сте тајну наду, да ће госпођица Брисо пре рећи све, него што би допустила да се закључи одвратни брак између ваше сестре и тог угурсуза, да ће се она жртвовати и да ћете ви напослетку дознати све, што сте хтели знати. Разбили сте то неосетљиво и обожавано чело и оно вам је дало своју тајну с костима својим, с нервима својим и с крвљу својом. Нисте имали право да тако радите. Или нисте волели госпођицу Брисо и тад ју је требало оставити на миру а не ишчупати јој тајну, или сте је волели и тад тим горе или боље рећи тим боље по вас, ето вам у њој друга за цео живот. Кад је човек примио од жене, коју воли и која га воли, тако поштену и дирљиву исповест као ви мало час, кад су тај човек и та жена заједно оплакали учињену погрешку, онда је те погрешке за свагда нестало. Од тог тренутка њој се враћа част, од тог тренутка почиње његова великодушност. Између те две душе и та два срца постојаће у будуће веза, која ће из дана у дан бивати све већа и јача. Мислите ли ви да ћете се сад вратити међу момке за женидбу, па да ћете преко каквога пријатеља или бележника испросити какву девојчицу, која ће вас мож'да волети после венчања? Идите молим вас! Можете путовати, можете ићи на крај света, однећете са собом једну успомену, која вас више неће напустити и која ће вас на послетку вратити у наручје те одважне пријатељице. Нека би Бог дао да не буде сувише доцкан. Помирите се, драги мој, с том мишљу, да сад припадате породици правих љубавника, оних, које љубав из почетка баца у муке и искушења. Чик немојте да се ожените госпођицом Брисо! Нека је благословљена та борба, у којој се ви још противите, али у којој ћете победити и која ће вам открити оно, што је највише, што је божанско у човеку: милосрђе и опроштај.

(свршиће се)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева**

(НАСТАВАК)

Он се надао, да ће га цар задржати али за оно вријеме, док га није било у Слободи, цар је још више према њему охладио, одвикнуо се од њега, а други љубимци, особито Маљута, увријеђен охолошћу Басманова, учинише да га цар још више омрзне. Басманов се преварио у рачуну. Могло се примјетити, како се цар игра и забавља са његовом лутином.

— Тако ће и бити — рече он плачно, претварајући се — и ако ће ми, сиротану, необично бити без тебе, и ако ће ми се државни послови замутити, али шта ћу, гледаћу да се са мојом слабом памећу потпомогнем. Хајде, Тодо, на све четири стране, ја те нећу задржавати.

Басманов се не може даље уздржати. Ова царева маза не бјеше се на такве ријечи навикла.

— Хвала ти, господару, рече он — хвала ти на хљебу и соли. Хвала ти што тјераш своја слугу као непотребна пса. Хвалићу се по Русији твојом добротом! Нека ти други послуже као Теодор. Служећи теби много сам гријеха примио на своју душу, само једнога не — нијесам врачао. Цар се све осмјехкивао, али при посљедњим ријечима лице му добиди други израз.

— Врачање? викну он строго и зачуђено — а ко овдје врача?

— Па ето твој Атанасије Вјаземски — одговори Басманов издржавајући царев оштар поглед. Јест, једини ти не знаш да он често иде у млиницу, па тамо му млинар врача, а зашто, ако није да изда твоју царску милост?

— А откуда ти то знаш? прострјели га цар очима.

Басманов се мало препаде.

— Ја сам, господаре, тек јуче дознао од његових слуга — забрза он — да сам прије дознао одмах бих ти јавио.

Цар се замисли.

— Одлази — рече он послије кратке почивке — ја ћу то дознати. Али без мога налога не излази из Слободе.

Басманов изиђе весео, што је побудио у цару сумњу на Вјаземскога, али замишљен ради Јованове хладноће према њему самоме.

Затим цар изиђе у примаћу палату, сједе и стаде примати и саслушавати по реду бојаре из Москве и других градова. Он даде свима налоге, са многим проговори о државним стварима, о припремама, ако би у случају напали Татари, и т. д., па најпослије упита има ли још ко да уђе.

— Бојарин Дружина Андријевић Морозов, рече слуга — биће ти челом, и моли да га пустите пред твоје свијетле очи.

— Морозов? — рече Јован, — зар није изгорио у пожару? Још је жив стари пас! На што? Скинуо сам с њега немилост, нека уђе! Слуга изиђе; наскоро се царедворци размакоше, двојица слуга уведоше Морозова, он приђе цару и паде пред њим на кољена.

Сви погледи бјеху упрти у старога Морозова.

Лице му бјеше блиједо, на челу велика бразда од сабље Вјаземскога, не бјеше достојанствен као и прије, али иста одважност и челична воља свијетлаше му из очију; а на састављеним обрвама бјеше печат непреломљеног јогунства. Успркос дворскоме обичају, на њему бјеше *скромна* хаљина.

Јован га мучки посматраше. Ко је знао читати царев поглед, тај би у њему про-

читао сакривену мржњу и задовољство, што види овако понижена свога непријатеља; али невјешту посматрачу могло се царево лице учинити милостиво.

— Дружина Андријевић, — рече он поносно, али ипак милостиво — ја сам скинуо с тебе немилост, зашто си у скромноме одијелу?

— Господару, одговори Морозов, још на кољенима — не ваља да се облачи у кадифу онај, коме су твоји опричници кућу запалили и жену силом одвели. Господару, — продужи он тврдим гласом — бијем ти челом и тужим ти се на твога опричника Вјаземскога, који ме крivo увриједио!

— Устани, — рече цар — и причај по реду. Ако те ко од мојих увриједио, нећу му опростити, ма да ми је наближи!

— Господару, — рече, не устајући, Морозов — нареди да дође Атанасије. Нека преда мном даде одговор твојој царској милости!

— Добро — рече размишљајући цар — паметна ти је молба. Треба да се састанете очи у очи. Зовните Вјаземскога! А ви — рече он бојариновим слугама — дигните господина, сједните га на скамију; нека причека.

Од како се догодио нападај на Морозова прошло је више од два мјесеца. Вјаземски се опоравио од рана.

Живио је цијело вријеме у Слободи, тражио је свугдје Јелену, али о њој ни трага, ни гласа, зато је постао још тужнији, још аловољнији. У двор није одлазио, чинећи се болестан, на пировима није бивао, а многи су говорили да Вјаземски показива знаке лудила. Такво се владање није цару свиђало, али је он то приписивао љубавним мукама, јер је знао, да Вјаземском није испало за руком да себи присвоји бојарињу Јелену. Послије ријечи Басманова о врачању, он стаде сумњати. Овај случај са Морозовим учини му се врло згодан, да много што шта дозна о Вјаземскоме, и ево зашто је примио Морозова много љепше, него што су се надали царедворци.

Наскоро уђезе Вјаземски. И он се промијенуо, изгледаше, да је за неколике године старији, црте лица дошле му много оштрије, а сав живот као да му бјеше у ватренијем и немирнијем очима.

— Прије ближе, Атанасије — рече цар. — Прији и ти, Дружина. Говори право, и причај све, како је било. Морозов се примаче цару. Он стајаше до Вјаземског, али га не удостоји свога погледа, него тачно исприча сав нападај.

— Је ли било тако? упита цар Вјаземскога.

— Јест! рече Вјаземски, зачуђен што га цар пита, кад му је све познато.

Грозни се намргоди.

— Како си се смио усудити? рече он стријељајући погледом, — моји опричници не смједу бити разбојници!

— Ти знаш, господару, — рече у чуду Вјаземски, — да кућа није ограбљена по мојој заповијести, а имао сам твоју дозволу да отмем бојарињу.

— Моју дозволу? рече цар, полако изговарајући сваку ријеч. — Када сам ти дозволио?

Сада тек примјети Вјаземски, да му је узалуд ослањати се на оне цареве ријечи што их је на пиру у преносноме смислу рекао, и из којих је Вјаземски разумио, да може украсти Јелену. Зашто се цар одриче својих ријечи, и с каквом циљу — то није знао, само је разумио, да треба промијенити начин своје одбране. Вјаземски није марио, ни страховао за свој живот, а ријешио се, да се на лажљив начин оправда једино, што се још надао задобити Јелену.

— Господару — рече он — ја сам крив, ти ми нијеси дозволио, да одведем бојарињу. Ево како је било. Ти си ме послао у Москву, да скинем „немилост" са бојарина Морозова, а ти знаш, да ме он мрзи, што сам се познавао са његовом женом, још док је била дјевојка. Послије

ручка, он и Никита Сребрни, са слугама издајнички нападоше на нас, ми се стадосмо бранити, а бојарина, знајући мужеву љутину, препаде се, па ме замоли, да је са собом одведем. Побјегла је са мном својевољно, а кад сам се ја у шуми од рана онесвијестио ње је нестало, ни сада не знам шта је од ње било. Сигурно је бојарин држи у затвору, а може бити, да је и са свијета смакао. Не он — и Вјаземски баци љубоморан поглед на Морозова — не он, него ти ја бијем челом, и тужим се, што је Морозов са Сребрним напао на мене у својој кући!

Цар се није овоме надао. Лаж Вјаземскога била је јасна, али је пшла цару у рачун. Морозов први пут сада погледа на свога непријатеља.

— Лажеш, псето једно! рече он са презрењем. — Свака ти је ријеч лаж, а ја сам готов крст целивати. Господару, нареди њему поганоме, да ми даде жену, с којом сам вјечан по закону хришћанскоме!

Јован погледа Вјаземскога.

— Шта имаш ти рећи на ово? упита он хладнокрвно, као судија.

— Ја сам ти већ рекао, господару, да сам одвео бојарињу по њеној вољи, послије су ме нашле моје слуге у шуми, онесвијешћена од великог губитка крви. Није било уза ме ни коња, ни бојарње, пренијеше ме у млиницу, ту ми млинар заустави крв и више ништа не знам.

Вјаземски није мислио, да ће спомињући млиницу увећати цареву сумњу. Али Јован не показа ни чим да обраћа пажњу на тај догађај, само га добро записа у памети, да се њиме користи кад требало.

— Јеси ли чуо? рече он Вјаземскоме — бојарин Дружина хоће да целива крст, као потврду да истину говори. Како ћеш се ти пред њим оправдати?

— Бојарин може говорити што хоће — рече безобразно Вјаземски — може на ме клеветати, и ја сам готов да крст целивам!

Међу опричницима зачу се гунђање; ма да су били огреали у злочинима, ипак би се мало по који ријешио да се лажно закуне. Они су сви знали и учествовали при нападају на Морозова.

Сам Јован бјеше пренеражен; али при помисли, да овим може погубити мрског Морозова, одмах се умири, и сачува изглед строгога и праведнога судије.

— Дјецо! — рече он присутнима — ви сте ми свједоци, да сам тражио истину. Ја не осуђивам, док не чујем оправдање. Али у једној истој ствари не могу двије стране крст целивати, једна мора да лаже. Ја, као добар пастир чувам овце своје, и нећу неправде. Нека Морозову и Вјаземскоме суди Божји суд. До десет дана нека се бију обојица на Црквеној пољани. Коме Бог дâ тај ће остати, а који не побиједи, па макар и остао жив, погинуће од руке мога џелата!

Царева одлука учини велики утисак на присутне.

Она се по мнијењу многих сматрала као смртна осуда за Морозова Не може се мислити, да ће старац бојарин побједити младога и снажнога Вјаземскога.

Свак је очекивао, да ће се он одрећи двобоја, или замолити да испред себе метне другога. Али се Морозов поклони и мирно рече:

— Господару, нека буде по твоме! Ја сам стар и слаб одавно нијесам узимао оружја у руке, али на Божјем суду помаже правда. Ослањам се на Бога. Он ће пред свима вама мене оправдати, а упропастити непријатеља!

Кад чу Вјаземски цареву одлуку обрадова се, очи му се засвијетлише, али га Морозовљева мирноћа збуни. Он се сјети, како свак вјерује, да на Божјем суду правда побјеђује, па стаде сумњати у свој успјех.

Али то брзо прође, он се прибра и поклони цару:

— Нека буде по твоме, господару!

— Идите — рече Јован — тражите себи помоћнике, а до десет дана, да сте оба на Црквеној пољани, и тешко ономе који не побједи.

Бацивши на обојицу тајанствен поглед, цар оде у своју собу, а Морозов достојанствено изиђе, праћен познаницима, и не обраћајући пажњу на опричнике.

Глава XXV.

Ломаћијана сабља.

Сјутра дан Вјаземски остави Слободу и упути се Москви.

Он би се у свако вријеме ослонио на своју снагу и вјештину, али ова се ствар тицала Јелене. То није био обични двобој, него Божји суд. Он је знао своју неправду, па се бојао, да му се руке не укоче и одузму. Пак су га још тек замирене ране поболијевале, и чешће би осјећао слабост и малаксалост. Он се ријешио, да се обрати познатоме млинару, да помоћу какве траве и мађија осигура своју побједу.

Замишљен и узбуђен, он полако јахаше на коњу и разгледаше пут, бојећи се да у густој шуми не залута. Кад угледа забиљежене знакове по дрвећу, он потјера коња, и брзо зачу лупу у млиници, помијешану са човјечјим гласом. Вјаземски сиђе са коња, привеза га за дрво и пође пјешице. Крај млинице стајаше нечији лијеп и накићен коњ. Млинар се разговараше са једнијем стаситијем човјеком, чије лице Вјаземски није могао видјети, јер му бјеше окренут леђима.

— Остаћеш задовољан, бојарине, — говораше млинар, потврђујући главом, — — биће сретан, бабушка. Опет ће те цар заволити, и нека ме гром на мјесту убије, ако не погине и Вјаземски, и сви твоји непријатељи. Умири се док је уза те тирлић-трава.

— Добро — рече непознати, сједајући на коња. — Али памти, ако не помогне објесићу те као псето!

Глас се учинити Вјаземскоме познат, али коло тако лупаше, да није могао познати ко говори.

— Како да не помогне, бабушка, мора помоћи, — продужи млинар, ниско клањајући се — само не скидај са себе тирлића, а кад станеш са царем говорити гледај му право и весело у очи, без икаква страха. Говори му шале и досјетке, као и прије, и нека сам проклет, ако те опет не заволи!

Коњаник окрену коња, и не примјетивши Вјаземскога, проскака поред њега.

Кнез познаде Басманова и љубомора у њему узаврије. Он не обрати пажњу на млинареве ријечи, обузет мислима о Јелени, кад чу своје име, одмах помисли, да му је Басманов супарник.

Чим оде Басманов, млинар сједе на земљу и стаде бројати златан новац. Он се весело смјешкаше, превраћаше новац са длана на длан, и наједанпут осјети на рамену нечију тешку руку.

Старац се стресе, скочи на ноге и умало не обамрије од страха, кад му се поглед сусрете са црним очима Вјаземскога.

— О чеме си, стари лопове, са Басмановим говорио? упита Вјаземски.

— Ба . . . ба . . . бабушка — замуца млинар, а колена му заклецаше — бабушка Атанасије Ивановићу, како је ваше здравље?

— Говори! — викну Вјаземски, шћепа млинара за врат, па га повуче колу — говори, што сте мене спомињали? Он саже старца таман над хуком од кола.

— Рођени! зајечи млинар — све ћу ти казати, све, само ме пусти.

— Што ти је долазио Басманов?

— Ради траве, бабушка, ради траве! Ја сам знао да си ти овдје, да слушаш, бабушка; зато сам и говорио гласније, да ти чујеш, како ти он о глави ради.

Вјаземски га одгурну од кола. Старац разумједе, да је олуја прошла.

— Како се љутиш, рођени! — рече он устајући на ноге — кажем ти, знао

сам да си овдје, цијело те јутром очекивам, бањушка!

— Шта хоће Басманов? упита мекше кнез. Млинар се већ бјеше прибрао.

— Видиш — рече он повјерљиво — говорио ми је Басманов, како га цар не воли, како тебе више воли, и како је сва његова милост на теби, Мањути и Годунову. „Дај ми, каже, тирлић траве, да ме опет цар заволи, а њих да омрзне, и метне их под своју „немилост." Е шта ћу му? Истегао нож да ме закоље. Зар сам могао друкчије, него му дадох једну стару корјенину, која ће њега самога умртвити. Е није, него да му дам тирлића, да теби наштеди, та нисам луд!

— До ђавола и он и царева љубав — рече равнодушно Вјаземски — не тиче ме се. Јеси ли дознао за бојарињу?

— Нијесам, рођени, нијесам. А још како сам се старао. Седам ноћи нијесам спавао, него све гледао под коло. Видим иде бојарињa кроз шуму са старим човјеком, тужна, претужна, а он је тјеши, и више се ништа не види; замути се вода, па се ништа не види.

— Са старим човјеком? Значи са Морозовом? Са својим мужем?

— Не, није. Морозов је много отмјенији, и хаљина му је друкчија. На овоме је прости капут, није бојарски, сигурно је прост човјек.

Вјаземски се замисли.

— Старче! — рече он — знадеш ли сабљу омађијати?

— Како не, рођени, како не? Знадем. А зашта ће ти? Или да сијече, или да се затупи?

— Разумије се, да сијече, ђаволе стари!

— А догађа се, кад треба омађијати непријатељску сабљу, да се затупи и сломије о оклоп . . .

— Треба моју сабљу омађијати. Биће се на двобоју, па треба свакако да убијем непријатеља, разумијеш ли?

— Разумијем, бањушка, разумијем. Како не би разумио? — А у себи стаде млинар размишљати. „С киjем ли ће се бити? Ко му је непријатељ? Да није Басманов? Не вјерујем! Сада је о њему Вјаземски са презирењем говорио, а он не зна скривати своје осјећаје. Можда са Сребрнијем? Али је млинар дознао од Михејића, да је кнез у тамници, па послије дознао је од слуга Вјаземскога, да су га станичници избавили, и са собом одвели, значи — није Сребрни! Остаје сам бојарин Морозов. Он је могао за увреду изазвати Вјаземскога на двобој! До душе стар је, али може метнути на своје мјесто кога другога! Значи — прорачуна млинар — — кнез ће се бити или са Морозовијем, или са његовим замјеником". — Дозволи ми, бањушка — рече он — да захватим воде, да видим твога непријатеља.

— Ради како знаш! — рече замишљено Вјаземски, и сједе на један пањ. Млинар изнесе бакрач, захвати воде испод кола, и метну га пред кнеза.

— Ех, ех, — рече он, гледајући пажљиво у воду — видим га, видим добро, стар ти је непријатељ, бањушка. И тебе видим ено вас, хоћете да се бијете . . .

— Па шта? упита Вјаземски, старајући се, да и он што год угледа у бакрачу. —

— На старчевој су страни анђели, — рече зачуђено млинар — и све небеске силе; тешко ће се сабља омађијати.

— А на мојој страни никога нема, је ли? упита бојажљиво Вјаземски.

Млинареве очи остадоше непомичне. Испочетка је варао Вјаземскога, али сада изгледаше, да заиста види нешто страшно у води. Бјеше пренеражен.

— И твоја милост — рече он шапатом — има заштитника . . . Али сада не видим више, вода се замутила. Он диже главу; Вјаземски примјети, како му крупан зној цури низ чело.

— Има их и на твојој страни, бањушка, — рече он бојажљиво — моћу сабљу омађијати!

— На — рече кнез, вадећи своју тешку сабљу — на, па чини шта знаш.

Млинар предахну, ископа јаму у земљи и утврди у њој сабљу, тако да оштрица бјеше гори, затим стаде око ње ходати и говорити:

„Огрануло сунашце иза мора Хвалинскога, изашао сјајан мјесец над каменим градом, у том граду родила ме мајка, рађајући говорила: буди ми дјетешце неповријеђено од стријела и мачева, од боја и бораца. Опасала ме мајка добријем мачем. Окрећи се чудни мачу, окрећи се, као коло у млиници, ломи сваки метал, и гвожђе, и челик; пробијај и пресијеци свако месо и кост, а непријатељски ударци нека одскачу од тебе, не било ти од њих ни огреботине. Благосивљем раба Атанасија, опасивам га чуднијем мачем. Мојој ријечи крај а дјелу вијенац!

Он истегну сабљу, пажљиво је очисти од земље и предаде кнезу.

— Узми, бањушка кнеже Атанасије Ивановићу. Ваљаће ти, само ако твој непријатељ не замочи своју у свету воду.

— А ако замочи?

— Е онда, шта ћу ја? Никакве мађије не могу помоћи. У осталом и томе има лијек, даћу ти блатнога голупца, ти га метни у кесицу и објеси на врат. Ова ће трава непријатељеве очи замаглити.

— Дај ми голубац! — рече Вјаземски.

— Изволи, бањушка, изволи. Ја за твоје милости и голупца не жалим.

Старац уђезе у млиницу, и изнесе нешто запивено у крпици.

— Скупо ме ово стало, — рече он, као жалећи из рука дати ону крпицу. — Тешко је наћи. Ако одеш у невријеме на блато, свакакве те страхоте снађу, да Бог чувао!

Кнез узе крпицу и баци му кесу златника.

— Ах, Бог ти дао, што год у њега зажелио! ускликну млинар. — Само до двобоја не иди у цркву, не слушај никакве Службе Божје, јер онда мађије неће ништа помоћи.

Вјаземски ништа не рече, него хтједе одвезати коња, али се предомисли.

— А можеш ли — рече он — сигурно знати, ко ће од нас двојица остати жив?

Млинар се збуни.

— Па сигурно ти, бањушка. Ја сам ти давно прорекао, да нећеш од мача умријети.

— Погледај још једном у бакрач!

— А шта ћу гледати, бањушка? Више се ништа не може видјети, вода се замутила.

— Захвати свјеже воде! — заповиједи Вјаземски.

Млинар га прековољно послуша.

— Шта видиш? упита нестрпљиво кнез.

Стари се с одвратношћу саже над бакрачем.

— Не видим ни тебе, ни твога противника! — рече он блиједећи. — Видим пуно народа на пољани, а на кољима насађене многе главе, ено на страни на стубу нечије кости горе, а испод њих ватра пламти!

— Чије су главе на кољима? упита, прикривајући страх, Вјаземски.

— Не видим, бањушка, све се замутило... само оне кости још горе... горе...

Млинар силом диже главу, али му поглед оста прикован за воду. Ухватише га грчеви, а по челу цураше крупан зној. Он се хучући и стењући једва довуче до пања и клону на њ.

Вјаземски одвеза коња, сједе у седло, и упути се замишљен у Москву.

Глава XXVI.

Божји суд.

У отсутству Вјаземскога цар бјеше наредио Малюти важан посао: да ухвати све ближе слуге Вјаземскога, да их строго испита, је ли им господар ишао у млиницу да врача, колика пута и шта он замишља против његове царске милости.

Већина слуга не признадоше ништа, али неки не одржаше, него признадоше све оно што им је Маљута мећао у уста. Они казаше, како је кнез ишао у млиницу, да цара изневјери и нашкоди му; како је мјерио цареве кораке и на ватри спалио; неки рекоше и то, да је Вјаземски желио да на пријесто дође кнез Владимир Андрејић. Све се ово записивало и цару читало. Да ли им је вјеровао цар, или није — Бог знаде! Али он строго забрани Маљути, да не прокаже Вјаземскоме узрок, ради чега су му ухваћене слуге, него да му рекне, да цар сумња на њих ради краће у царској ризници.

Сваки слуга говораше друкчије, и цар посла по Басманова, да му опет све понови шта зна о Вјаземскоме. Али њега не бјеше у Слободи, и цар се наљути како се усудио, да без његова питања отпутује.

Маљута се користи овим тренутком, па рече: — Ко зна, господару, зашто је без питања отпутовао. Можда је и он на страни Вјаземскога, па га теби само ради форме издао, да ти лакше до главе дође!

Цар нареди Маљути, да за сад ћути, и кад дође Басманов, да му ничим не ода, да су његово отсуство примјетили.

Настаде дан Божјега суда. Још рано зором искупио се силан свијет на Црквеној пољани, сви прозори и кровови од кућа бјеху пуни свијета.

Глас о двобоју пронио се по околинама све до Москве, чувена имена двојице противника привукоше силан народ са стране, да виде, на чијој је страни Божја помоћ.

— Ну, ну, брате — говораше један лијепо обучен гуслар своме другу, крупној момчини са добродушним, али врло глупастим лицем — хајде напријед, можда ћеш се моћи прогурати до ланца. Ах народа, народа! Дајте да прођемо, православни, пустите и нас Владимирске гусларе, да видимо суд Божји.

Али му молбе остадоше узалудне. Свјетина бјеше тако збијена, да се добре воље не могоше размакнути.

— Гурај се напријед, мећеде један! рече опет гуслар, гурајући друга у леђа — зар нијеси у стању, да се протиснеш напријед?

— А ра — шта! флегматично отегну момчина.

Он напријед својим јуначким раменом и стаде растављати свјетину, као гвозденим клином. Зачу се вика и псовка, али другови не обраћаху на то пажње, него продираху даље.

— Десно, десно! — говораше старији — шта узимљеш на лијево, блесане! Окрени онамо, гдје се виде копља!

То мјесто бјеше приправљено за самога цара, уздигнуто од дасака и покривено чохом. На њему бјеху поредане царске столице, а около стајаху опричници са копљем у руци. У средини бјеше широка пољана, а около ње протегнут ланац, иза којега са сваке стране бјеше мноштво народа. Опричници држаху ред око ланца да свијет не напире на њ.

Онај гуслар и момчина примицаху се корак по корак, док стигоше до ланца.

— Куд се гурате! викну један опричник и замахну да их удари.

Момчина зину, па се у чуду окрену на свога друга. Али овај већ бјеше скинуо своју шарену капу, обвијену златном траком, са пауновим пером са стране, па се до земље клањаше опричнику.

— Дозволите, честита господо, да и владимирски гуслари виде суд Божји! Дошли смо чак из самога града Владимира! Дозволите, честита господо!

Он се, лукаво молећи, осмјехну, и указа изнад црне браде своје као снијег бијеле зубе.

— Па, нека буде! рече опричник — натраг не можете. Стојте овдје, али ако се напријед макнете, главу ћу вам расијећи.

По пољани шетаху изасланици обадвијех странка, један бојарин, један царе-

дворац и два црквена пјевца, који су морали надгледати бојни ред. Један од њих разгледаше и читаше законик Владимира Гусева, издан при великоме кнезу Јовану III.

— А могу — читаше он — могу се прије двобоја помирити, или... — читање прекидоше усклици:

— Цар иде! Цар иде!

Сви бјеху узбуђени и снимаху капе.

Грозни дође на коњу до свога мјеста, затим се успе уза степенице, и сједе на приправљено му сједиште. Око њега се стојећи уредаше царедворци. Звона зазвонише, и на пољану ступише Вјаземски и Морозов, један са једне, а други са друге стране. На Морозову бјеше тежак оклоп, искићен сребром, који му и ноге донекле закламаше, а на рукама бјеху металне наруквице. Главу му покриваше велики скупоцјени калпак, испод којега падаше по плећима метална мрежа, па се на прсима сапињаше сребрнијем плочама. На бедри о шареноме пасу висаше прав мач у сребрнијем корицама. На десној страни о седлу бјеше објешен златни шестоперац — оружје и знак достојанства, некада нераздвојни друг бојаринов у његовим славним биткама али сада услијед тежине мало је за чије руке.

Коњ под Морозовим бјеше ишаран црнијем пјегама, пресат и пун, под покривачем од малинасте кадифе. Испод скованога заклопа на челу падаху му са страна свилене, помијешане са сребрнијем концима, ките. Једна таква, али велика кита бјеше му испод врата, па падаше до прсију. Узде бјеху сребрне, искићене звонцима.

Коњ ишаше мирно, поносно одижући космате ноге и сагињући дебели врат. Кад га Морозов заустави на неколика корака даље од свога противника, он стаде својом бујном гривом трести, а грива му падаше готово до земље; стаде нестрпљиво копати пијесак својом снажном копитом.

Таман се слагаше тежак коњ са својим властитим господарем, његова бијела грива са сиједом бојариновом брадом.

Вјаземски бјеше много лакше обучен. Он није хтио ради тек тараслих рана да облачи тешкога оклопа, него се задовољио много лакшим, на чијим рукавима и оковратнику гораху драга камења. На глави му бјеше низак и мален калпак, на врх њега трепераше сноп златних жица, посутих дијамантским искрама. За калпаком бјеше задивена стријела, као какво златно перо, а не бјеше спуштана да му брани лице од удараца, тако да блиједо лице и црна брада Вјаземскога бјеху сасвим отворени. О пасу висаше крива сабља сва у драгоме камењу, она иста што је омађијао млинар и у чију се моћ тврдо уздао Вјаземски. Уза седло од кадифе бјеше привезана малена скупоцјена сјекирица. На Вјаземскоме бјеху чизме од сахтијана, које му допираху до под кољена, и ту бјеху привезане траком од бисера.

Поносни алађани коњ Вјаземскога бјеше сав искићен низовима од сребрних јабучица. На челу му горијаху дијаманти у златним гнијездима. Његове сухе, црне ноге не бјеху потковане, него на сваког копити звоњаше по једна сребрна јабучица.

Одавно се на пољани чуло његово јасно хрзање. Сада бјеше подигао главу, распухао пламене ноздрве, издигао реп и испочека пође мирно, готово и не крећући земље, на сусрет коњу Морозова; али када му кнез затегну узде он скочи на страну, и би ланац прескочио, да га јахач врло вјешто не поврати са своје мјесто. Сада се он пропе на стражње ноге, и тако се окрећаше, гледајући да се преврне на леђа, али се кнез наже, отпушта узде и забоде му у кукове оштро стреме. Бијесни коњиц учини још један скок, и стаде као кип. Не задрхта ни једна длака у његовој црној гриви. Он стаде косити по странама својим крвавим очима, а по његовој алађаној длаци указаше се надувене жиле.

При сјајној појави Вјаземскога, који уљезе блистајући, као да бјеше посут златном и дијамантском кишом, владимирски

гуслар бјеше у усхићењу, очарао га је још више коњ, него коњаник.

— Аха, коња! — говораше он, лупајући ногама и у усхићењу хватајући се за главу, — помислите, браћо, да дивна коња! Још га моје очи овакога не видјеше! А бивали су свакакви, али нам овакога Бог не посла! Е зашто — придода он у себи — зашто овај коњаник са оваквим коњем не дође на Погану Лужу!

— Чујеш ли, — продужи он весело, гурајући друга лактом — чујеш ли, блесане, који ти се коњ боље свиђа, а?

— А они! одговори момчина, показујући на Морозовљева коња.

— Они? А зашто баш они?

— А зато, што је подебљи! одговори лијено момчина.

Гуслар се разложи смијати, али се у то вријеме зачу глас:

— Људи православни! викаху по разним странама пољане викачи: отпочиње се бој између царевога оружника, кнеза Атанасија Ивановића Вјаземскога и бојарина Дружине Андријевића Морозова. Молите се, људи православни, Пресветој Тројици, да она буде на помоћи праведној страни.

Настаде тишина. Сви се гледаоци стадоше крстити, а онај бојарин, што је морао надгледати двобој, ниско се цару поклони и рече;

— Заповиједаш ли, господару, да се отпочне?

— Заповиједам! рече Јован.

Сви се уклонише на страну. Бојарин даде знак. Непријатељи извукоше мачеве. Са другим знаком они су морали напасти један на другога, али на опште изненађење Вјаземски се заљуља у седлу и пушта узде. Он би пао на земљу, да на вријеме слуге не притрчаше, прихватише га, и помогоше му да сиђе на земљу. Два коњушара ухватише бијесног коња.

— Водите га! рече Вјаземски, гледајући помућеним очима — Ја ћу се бити пјешке!

Кад Морозов видје, да је кнез сишао са коња, сиђе и он са свога, и предаде га слугама.

Један му слуга принесе штит од коже, у случају боја на ногама. И Вјаземскоме предаде његов слуга штит са златном израдом. Али он не имаде снаге, ни да га на руку натакне; ноге му заклецаше, и опет би пао, да не би слугâ.

— Шта ти је, кнеже? чуђаху се они. — Дођи к себи! Иначе срамота и твоја и наша!

-- Скините ми оклоп! рече задихано Вјаземски. — Удуши ме несретни коријен!

Он збаци калпак, раскиде огрлицу од оклопа, и згули са врата гајтан, о коме висаше она зашивена крпица са блатњем голупцем.

— Проклет био, млинаре, — викну он, бацајући гајтан далеко од себе — проклет био, што ме превари!

Морозов са голим мачем приђе Вјаземскоме.

— Предаји се, псето! викну он и замахну. — Признај своју погрешку.

Слуге их раздијелише.

— Не! викну Вјаземски, а у очима му опет сину злоба. Рано ми се још предати! Ти си ми нашкодио, стари гавране, ти си своју сабљу замочио у свету водицу. Ја ћу метнути испред себе замјеника, па ћемо онда видјети, чија је правда.

Међу изасланицима противничких страна отпоче препирка. Једни су тврдили, да се суд свршио у корист Морозова, а други — да суда није ни било, јер није било ни боја.

Цар је све видио, па нареди да му донесу оно, што је Вјаземски бацио са врата. Он радознало и неповјерљиво разгледа крпицу и предаде је Малути:

— Сачувај ово док ти заиштем. А сада — викну гласно — доведите ми Вјаземскога!

— Шта је, Ато? упита он, са чудноватим осмијехом — види се, Морозов није према теби?

— Господару, — одговори кнез, а лице му покри смртно бљедило — мој ме непријатељ покварио. Уз то од како сам оздравио ни једном нијесам оклопа навлачио, па су ми се ране отвориле, видиш ли крв како цури? Дозволи, ми господару, да метнем мјесто себе замјеника!

Ово није било по правилима. Кад се ко неће сам да бије, него неће на своје мјесто другога, онда мора о томе раније објавити. Али кад се већ изишло на двобој не смије се то чинити. Цар је желио да Морозов пропадне, па је и то дозволио.

— Нареди да се виче, — рече он — можда ће се наћи ко год храбрији, него ти. А ако нико не изиђе, Морозов ће бити прав, а ти крив!

Вјаземскога одведоше испод руке, и брао по његовој заповједи стадоше викачи око ланца ходати и викати:

— Ко ће од вас Слобођана, Московљана и осталога народа, да се бије са бојарином Морозовим? Ко ће да се бије за кнеза Вјаземскога? Излазите, храбри јунаци, освјетљајте образ кнезу!

Али пољана оста мирна, не чу се ни један глас.

— Излазите, храбри јунаци, — чуло се даље — излазите! Ко побједи Морозова томе ће кнез све земље дати, а ако буде простак сав свој новац и имање!

Нико се не одазва, јер је свак знао, да је правда на Морозовљевој страни. Не гледајући на сву мржњу према староме бојарину, цар је био готов да га јавно призна за праведна, кад се зачуше усклици:

— Ево га иде! Иде! И на сред пољане појави се Матеј Хомјак.

— Хој-да! ускликну он и махну сабљом по ваздуху. Прилази, бојарине, ја ћу да се бијем мјесто Вјаземскога.

Кад виђе Хомјака Морозов се љутито обрати онима, који су морали нагледати:

— Ја нећу да се бијем са најамником! рече он поносно. — Не приличи бојарину Морозову, да се огледа са слугом Малуте Скуратова! . . . Господару! — рече он пришавши цару — дозволио си моме непријатељу, да метне замјеника, па дозволи и мени. Нека се најамник са најамником туче, или одгоди бој за други пут.

И ако је цар желио зло Морозову, ипак је молба пошљедњега била сувише праведна. Цар није хтио да и на Божјеме суду буде неправдан.

— Нек виче викач! рече он љутито — а ако нико не изађе онда се бори сам, или признај своју кривицу, па на губилиште!

Хомјак се за то вријеме шетао по пољани, махао сабљом и подругивао се гледаоцима.

— Видиш, — говораше он — много вас се ту врана искупило, а међу вама нема сивога сокола. Дај, изиђите да ми мало сабљу поновите, цара забавите! Можда сте сијекући прва руке уморили, или по читав дан лежећи снагу изгубили!

— Ух, гаде! — рече тихо гуслар — да је узаме моја сабља показао бих ти! Гледај! рече он гурајући другога — познајеш ли га?

Али га момчина не чу. Он бјеше зинуо, а очима као да ће прождријети Хомјака. Познаде да му је он украо драгу!

— Шта? продужи Хомјак — и баш међу вама нема сокола? Ај, ви, праље ткаље, бабетине једне, ко ће са мном да се бије?

— А ја! избаци изненада момчина, ухвати се рукама за ланац, издиже га преко главе, у мало што не извали дебеле коце; он се нађе на сред пољане, и изгледаше и сам зачуђен својој храбрости. Он бјеше зинуо очи избуљио, па гледаше сад на цара, сад на Хомјака, сад на опричнике, али ништа не говораше.

(наставиће се)

Острошки рат 1854.

— проф. **Лазар Т. Перовић** —

Не може путник к Никшићу граду а да не скрене око на оно високо црно стијење, на онај страшни горостасни бедем, тарпејску црногорску греду, што му се гордо, урнебесно к облацима уздиже. Скрене ли мало ниже очима — ето му опаљене зидине, а у средини њих малена, природом урезана ћелијица — ту су мошти чудотворца Василије. Простором за чудо малено, али историјском судбином славно, гласито — прави вам је то азил, из кога идеални вођ јунака, Велики Мирко Војвода са шачицом биранијех Црногораца одби силни турски низам, а сачува измучену црногорску нејач, да је непријатељска сила не гњечи.

Султан Абдул Меџид изда ферман великом Муширу Омер паши, да никаквијех средстава не штеди, док му Црну Гору каквијем било начином ухарачи. Овај одабере вјешта војсковођу, Дервиш бега Ченгића, да му најбоље убојнике, па га спреми да напада Црногорце, док му он у помоћ дође. Ченгић се дао Грахову, гдје је на вјеру мучеником смрћу уморио чувеног Јакова Војводу са неколико биранијех јунака, који му се упорно на затвора бранаху. И Омер је с војском бануо на Жупу у Бјелопавлиће, коме на сусрет сабља црногорска, Данило господар, пошаље Мирка, брата свог. На сами Туциндан ето Мирка с малијем бројем Црногораца у Доњи Острог, а одатле преко села Бршна право к жупском манастиру. Ту је српски Божић свечковао, а сјутра дан жестоки окршај с Турцима издржао до пред саму вече, када Турчин на обадвоја врата манастирска безбрижно ватру наложи, стражарећи наше у затвору. Штедећи крв и кости браће своје, Велики и духовити Мирко нађе пут, којијем кришом свакојег војника напоље изведе, па најпослије сам, те се крену грёдом на планину Буавицу, а отоле у Доњи манастир, у ком двије ноћи преноћише. Дознао је је Турчин, да су залуду празан манастир чували, па, пун гњева, и њега и Жупу сву огњу предаде и са свом се силом преко Планинице Брдима крену. Велики је Мирко већ наредио, те се сва ратна заира и опрема снијела у Горњи манастир. Свеца су наши прикрили у пећини Вилештици и поставили стражу код њега, док се види куда ће непријатељ окренути. Мирко му је на сусрет изашао и поздравио га огњем из пушака. Непријатељска сила далеко је јача, ушљед чега се наши, не престајући пуцњаву, мало по мало натраг помицаху, док у Горњи манастир не дођоше. Ту су силно камење наниједи код воде, најнисочији крај од манастира. Прва брига Великом Војводи бијаше, да се наоружа силом духовном — помолити се пред моштима Божјег угодника Богу и целивати свето тијело, те позове игумана, да му ћивот отвори. Узалуд га је овај одговарао, да кључа нема, јер плану Мирко као муња, трже сабљу и љутито повуче: „Свеца ми брже овдје! гдје си га ћео? Турцима си га зар предао! — А зашто сам друго ја и дошао, него или да

га животом мојим одбраним, или да најприје Турци мене изгоре, па онда свеца; али, док сам ја жив, њега занаго неће." Ето тако мораде се опет светац унијети и у њивот у Горњи манастир смјестити. У Мирка су двије кубуре сребрне и дугачка шишана, у осталијех дугачке танчице са којима су за седам дана бранили и одбранили манастир, под којим је већ и непријатељски топ донешен и читав дан ломио зидине манастира. Турчин је са свију страна кидисао, носећи пред собом снопове прућа као одбрану од нашијех танади и сјекирама кидиса, да врата разбије. Прва су врата срушена, куцну сјекира и на друга. „Грми пушка из манастира, прича старац Ристо Живков Дамјановић — а Новица просу силно камење искрај воде, нестаде Турчина, Боже свети, кâ да га уби Бог и свети Василије. Три кумпаре, које посред нас буктијаху, утрну Велики војвода, т. ј. искубе из њих дугачки заждивени фитиљ, а једну натраг избаци г. Крцо. Кад свану, мој господине, авлија изгледаше као да си 100 волова заклао. Ту су ти мушкети, ту су ти фишеци, ту су ти фесови, прсвље, Богме шта ћу ти причати — крв до кољена. Стотину неуждивених кумпара нађосмо, сила балица прућа, па доље путем, како су зар Турци лешине својих вукли све устала крв као ријека. Ту ти ми изађосмо из манастира, заждисмо оно пруће и у њ метнусмо кумпаре а оне: бу-у-бу-у, бу-у — али на несрећу не убише никаквог Турчина. Ми се бјесмо посакрили. Турци су се слегли у доњи манастир. У неко доба чу се грохот пушака с Ораног дола, то је књаз Данило, па нам се се к'о јавља и поздравља. Турци су отпочинули, осоколили се и пушћали се у пљачку. Данило им пошаље на сусрет Пера Томова са неколико војске преко села Боронњине. Перо учини из Дубраве јуриш и посијече до 1000 глава. Данило од Богетића, па до Планинице окружи војском тако, да се Турци опет повуку у доњи манастир, одакле их прођера Мирко заједно са Пером, те се Турци слегну око Башине воде. Велики војвода пошаље Данилу вјеснике и план, како би у исто вријеме с разних страна напали на непријатеља: Брђани од Зете, Перо Томов од Дубраве, Жупљани преко греде, а једно одјелење војске одређено је за Пелиново брдо наспрам Турака, куда ће и Данило са својом војском ићи у помоћ. По овоме Турци су са свију страна опкољени. Наједанпут чује Данило, да неки дио Бјелопавлића о издаји ради, ово га страшно потресе и сав план ратовања поквари, јер одма нареди да се светац крадом пронесе и на Цетиње носи. Тако се и урадило: у глухо доба ноћи на једну даску дигну свеца, њивот развидају и тако пренесу између самијех турака, прегазе Зету и упуте се Цетињу. Здоговоре се, те заједнички напану на Турке. Мирко пријеђе Зету с Пером и Бјелопавлићима, а Данило остане на Планиници. Запуцаше пушке и топови, учини се загон и покољ. Турци се дадоше у бјегство. Велики низам ту заглави. Коњаници утекоше Никшићу. Пјешаци не бише кадри умаћи, јер их наши ножевима поћераше. Бивало их је који су по 10—15 глава турскијех откинули. Заробљеници су испод сабље предају извршили. Сву џебану, комору и осталу ратну опрему оставише Турци. Тако се рат свршио. Господар и Мирко распустише нас кућама. Они Бјелопавлићи, што Турцима бијаху прешли, заишту милост у господара, који

им опрости и прими у своје крило. Тако ти је све било, мој господине, и Бог те веселио!“ Заврши мој старац Ристо.

* * *

Неколицину сам старца о истом боју пропитивао, с једним сам се пео до на сами врх греде, разгледали смо полако све позиције, али је веома трудно од њих докучити оно, што се тражи, јер ти он пушти свој начин причања: с брда с дола тако, да се суштине главног предмета готово и не додирује. Вјештим питањима готов ти је о свему, у колико знаде, казати. У главном сви се слажу с овако описаним догађајем, само што неки набрајају све јунаке у затвору, што није згорега да и читаоцима *Зоре* изнесемо. — Ево их:

1) Велики Војвода Мирко Петровић, врховни вођа, 2) Војвода Крцо Петровић, 3) Перо Ј. Петровић, 4) Саво Перићев Петровић (рањен), 5) Машо Ђ. Врбица, 6) Шћепан Перов Дугодољанин, 7) Перо Маркишин Дугодољанин, 8) Саво Мартиновић, 9) Филип М. Мартиновић, 10) Ђуро Матановић, 11) Перо Матановић, 12) Пеко Милов Мијушковић, 13) Никола П. Мијушковић, 14) Станоје З. Мијушковић, 15) Поп Лазар (рањен), 16) Ђока Мијушковић, 17) Грујица попа Лазара (рањен у Повији), 18) Нико Д. Контић, 19) Михаило А. Бауковић, 20) Мина М. Бауковић, 21) Митар Секулин Бошковић, 22) Марко Б. Марушић (рањен), 23) Драго А. Милатовић, 24) Перо П. Милатовић (погинуо у авлији најпрви дан), 25) Мирко Б. Милатовић, 26) Бошко Кркотин Милатовић. Од Херцеговаца: 27) Новица Церовић, 28) Шого Николић, 29) Антун Мандић, 30) Иво Ђоков Војвадић.

Тројица од ових неколико су дана мртви лежали у манастиру, док год је био врући бој, и то: поп Јован Радовић, стари војвода болестан је умр̀о; Мирко Богетић Милатовић је погинуо у авлији пред вратима, а Грујица попа Лазара је рањен и дошао у затвор. Кад је мало престала била пушчана ватра, Велики Војвода наредио је, да се, по хришћанској дужности, мртваци сахране. Тешко је било одлучити се сађи низ дувар посред Турака, зато Велики Војвода узме коноп и почне сам да се веже и спушта, али тада прискочише два три друга, свезаше и спустише једног по једног, затим им спусташе мртваце и баш кад хоћаху да их сахране, усу низам из пушака тако, да су и живи и мртви доље лежали у шкрипу заједно при самим Турцима. Кад се пуцњава мало утишала, живе су извукли на коноп горје. За ово вријеме, а у највећој пуцњави, садашњи игуман Петрониje, тадашњи свештеник, момче од 15 година, служио је код свеца литургију.

Живот и обичаји српскога народа

Из биљежака и биљешчица.

— Ст. Р. Делић —

I. КНА.

Свадбени је обичај код Мухамеданаца, да се дјевојка кни. О томе се говори у *Бос. Вили* у приповиједи — *Васијет*, гдје се црта живот и обичаји мухамедански у Горњој Херцеговини. Ту се свршава повратак сватова у *Борчу* предајом *младих* (не! но *дјевојака*, а младе ће бити тек по *ђердеку*) женама, да их дјеверови престенују, а жене окну ноге и руке, па се надовезује: „Нека је све у реду и по хадету, па ће добро бити“.[1])

Добро би било да је по хадету, но у синова *Ибра бајрактара*, кога свак, па чак — „и стрико Гашо хвали, јер он не хвали сваку шушу“ — није по хадету. Да није то по хадету могао је госп. писац видјети у чланку од госп. И. Димића — *Хана — кна* и не пасти у горњу погрјешку.[2]) Но као да је он слабо марио за тај лијепи чланак, па га није ни прочитао.

Добро је рекао госп. Димић о томе обичају, да дјевојку треба книти код њезине куће, ако је била испрошена, но ако је без прошње доведена — онда у младожењиној кући. Само и ово треба попунити и исправити.

Гдје ће се дјевојка книти стоји до уговора, јер младожења даје кну, па ако је шаље кући дјевојачкој, треба уз кну послати и дарове кући и роду дјевојачком. Не иште ли му се кна, то не иду ни дарови, до ли само *фереџа* и још неке ствари на дјевојку, па је кна код младожењине куће.[3]) Када се кни, простре се душек; легне дјевојка, загрну јој ногавице и рукаве, па јој обложе замуђеном кном ноге до кољена и руке до лаката и замотају. Она лежи док се боја не прихвати тијела, а само су ту женске присутне.

Што госп. Димић наводи узрок книћењу по оној народној пјесми — „да је не оставе“ — не ће бити, јер Мухамеданцу није „даиз“ јести из руку своје жене, што-год зготови, ако јој нијесу окните, ни послије женидбе — цијела живота. С тога се треба редовито книти. Да је жута боја тилсум противу урока, то стоји, но да би се ради тога книло и да је то вјерски обичај, не признаје народ. Ја мислим да ће то бити ради *весеља* и *чистоће*, као што на једном мјесту у *Курану* стоји, гдје Мојсије о жртвовању краве Израилцима вели: „Бог хоће, да њезина длака буде *отворено жуте боје*, која развеселава свакога, ко је год види.“ Још је у једном погрјешка у *Васијету*, јер послије *дове* своде младожењу у ћердек не само дјеверови, но и момци — његови јарани. Том га приликом туку шакама у леђа и гурају, гдје га дјеверови бране. Овај рђави обичај, говоре, да је многоме болест нанио, а некада и смрт.[4]) Но правдају га тиме, да би младожења прије уљегао

[1]) *Босанска Вила*, 1891. стр. 242.

[2]) *Бос. Вила*, 1890., стр. 123.-124. и 137.-139. *Хана* или *кна*.

[3]) Ово се ради из разних узрока, гдје је главни сиромаштво, или неће да туле новога вета. Но има и тога, да младожења даде само кну без дарова.

[4]) Паће се катида, а особито ако му је непријатељ, или, ако је и он са истом дјевојком ћосио, па му том приликом даде у бубрег — тад му је најбоља згода.

у собу, ако је *стидан* — да се не устеже.

О овоме сам обичају забиљежио нешто и смијешно од неког црнца Азијата.

У њих је — вели — обичај пошто утурају младожењу, да кухају тикве и сваком метну на синију по половицу. Гости тада сједу и једу, а уз то се весели. И младима треба у у собу унијети и оставити.

О некој свадби забораве то, док ће ти младожења из собе завикати: „А, камо моја тивка? Ето мене к вама; џаба вам дјевојка, дајте ми тикве!“

Колико је у овоме истине — не знам.

II. ЖАБИЦЕ.

Није ми познато да је ико писао о чобанском обичају, или врачању — *жабици*, *жабинама*, *жабицама*, *науку*, како то све народ зове. Ја сам о томе питао и биљежио и овдје из биљежнице вадим.

Често се догоди, а особито љети, да се брав или говече *надме* и стане се *протезати* и *ваљати*. Овако стање бравчета или говечета рекну овдје у Гацку *ухватиле* су га *жабице* или *жабине*.

Чобани кажу, да ово долази отуда, што брави покрај воде пасући, гдје жабе леже, поједу *траву*[5]) и ухвате га жабице.

Чим чобанин опази да му се брав протеже и ваља, дозове друго чобанче и почну врачати — *парати жабице*.

На истом крају Гацка, у Автовцу, Муљима, Липнику и т. д., *изврне* чобанче болесно бравче или говече *наузнак*, скине своју капу и повлачи зашиљеном капом уз бравче по трбуху, као да га пара. Друго чобанче уђаше на штап и дође к њему јашући и повиче:

— „Помага ти Бог!“
— „Добра ти срећа!“
— „Шта то параш?“
— „Парам жабице!“
— „Парај, парај, док испараш!“

Онај јашући на штапу оде, па се опет поврати и настави исто онако, као и прије, а овај му одговара једнако парајући бравче. Тако учине три пута. Након тога почне онај, те је парао, тући бравче капом и говорити:

— „Бјеж', жабице, ето капице!“
— „Бјеж', жабице, ето капице!“

Ово се чини све дотле, док бравче не оздрави.[6])

На неким мјестима не јаше чобанче на штапу, а у Грачаници ми кажу Крвавци, да је најбоље кад парају жабице *мушко* и *женско*. Они терају жабице у туђе браве и говеда, па вичу:

— „Бјеж', жабице, ето капице!“
— „Бјеж', жабице, ето капице!“
— „Хајд' у срђевићка[7]) говеда!“

Или ако је брав:

— „Хајд' у меданићке[8]) браве!“

О оваком претјеривању жабица у туђу стоку и говеда казивао ми је и Јефто Грчић из села Меданића, да се и код њих ради и да је он исти претјеривао.

[5]) За ову сам траву пропитивао, па ми је донесе из Грачанице неки Дилић. Корјен је био влакнаст, лишће дугуљасто и длакаво и из корјена одмах у бус збјено. Биљка је била још млада и неразвијена, без цвијета, те је нијесам могао одредити, но свакако ће бити нека од *жабњача* (Ranunculaceae) и слична је по лишћу *пламенки* (Ranúnculus flámmula). На Михољачама сам дознао опет да је слична *дуди* (Cicúta virósa) или *кукути* (Cónium maculátum) *и дивљем першуну* (Alethúsa cynápium) и т. д.

[6]) Гдјекоје се бравче одма дигне и побјегне, но некоја дуго леже. Тако је у Автовцу неки од Хасанбеговића цио дан тукао овцу и једва пред ноћ „отјера жабице.“ Ваљда је много појела траве?

[7]) Село Срђевићи, гдје стоје Ковачевићи и т. д.

[8]) Меданићи, село за Грачаницом. Само ми је овдје напоменути да се претјерива у које ко хоће село, а горња су узета ради примјера.

У Требињу кажу да бравче запуне *жаба* из траве или испод камена, када стока пâсе. Они парају најприје *ножем*, па онда капом. Овако држе и у Билећи (Рудинама), како ми говораше Петар Кукић и други.

Но у Јелечу, код Фоче, зову то — *науk* и парају га капом. Тако ми рече Осман ефф. Заметица.

Подвележје и Подвелешци.

— Географско етнографска цртица. —

— Саво Н. Семиз. —

I.

Подвележје је кршевита висораван, која се протеже 25 км. од сјеверо-запада к југо-истоку. Из Мостара требаљу добра два сâта хода, све уз брдо, док се дође до у Подвележје. Оно лежи неких 800 m. над морем, а 740 m. над мостарским пољем. Пружило се на присоју брда Вележи, те се ниже шест села једно за другим у даљини од $^1/_2$ сахата хода. Села су ова: Добрић са 27 кућа, 109 душа; Шиповац са 8 кућа, 35 душа; Свинарина са 101 кућом, 320 душа; Ван са 41 кућом, 141 душом; Крушан са 46 кућа, 223 душе; Кокорина са 80 кућа, 308 душа. Тако цијело Подвележје има 303 куће а 1133 душе.

У свим селима је земљиште сасвим кршовито, те се скоро нема шта ни обрађивати. По гдје-гдје између крша види се по мали удолити комадић земље од неколико квадратних метара. У таким дôцима саде и сију све што им је потребно за живљење, као све врсте жита; а саде: бијели и црни лук, грах, кртолу и купус. Земља је доста добра — црница и вапненача. Тамо расте од шумског дрвећа понајвише храст и јасен, а има и грабовине. Клима је доста оштра. Најугоднији су мјесеци мај, јуни, јули и август. Чешће дува сјевер, а југ им доноси кишу. Преко љета пада и киша, а зими има увијек снијега. Живих врела никако нема, а народ прича, да је било седам живих врела, и да их је Херцег Шћепан затворио магарећим кожама. Православни сељаци из другијех села причају овако:

„Кад је св. Сава путовао по Херговини дође и у Подвележје, а бијаше јако ожеднио. Стаде пред једну кућу и заиште воде, а домаћица му одговори: „Немам него мало, а нема ми нико овђен да донесе, па ти не могу дати.“ Он ништа не рече него оде даље. Кад дође пред другу кућу, не дадоше му ни тамо, те тако и пред трећу. Онда он прекрсти штаком и рече: „које год овђе било живо врело, свако пресушило, а народ из ових села доста муке видио доносећи себи воде и своме благу.“ Тако данас нема ни у једноме селу у Подвележју живога врела, а народ доста муке види доносећи себи воде преко љета и по пет сати хода гони хајван на воду кад засуши.

У сваком селу имају по неколике чатрње, одакле пију воду, а кад им љети пресуше чатрње, онда носе воде и гоне марву по 2, 3, па и 4 сата далеко а највише у Благај. У Подвележју живи међед, вук, лисица и јазавац, а од домаћих животиња коњ, овца, коза и говече. За свиње би била врло добра паша, али пошто ту живе искључиво сами Мухамеданци, то свиње и не гоје.

По селима су куће раштркане, а има их и у скупу, и то је онда све, једне породице, која се умножила, те се издијелила, или још живи у заједници. Куће су зидане од камена, а покривене су већином плочом.

Има их на један и два боја. Око куће нема никаквих ограда. Торови су им у близини кућа, а испод кућа, између крша, виде се дöци. Унутрашњост куће врло је проста. На више мјеста је под непопатосан. Куће које су прављене на један бој немају прозора. У врх куће је огњиште, а повише њега виси гвоздени ланац о греди, за који вежу котао, кад што кувају. Наоколо су сандуци или даске, а на томе стоје кућне ствари и спаваће рухо. Домаћицу хвале у које је под ометен и ствари у реду. Овдје у овој околици говоре овако: „У Подвележју једи у свакој кући, ће је под ометен, јер је све чисто.“

Мјесто је врло здраво и планиско. Становници живе дуго, јер се увијек крећу на чистоме ваздуху. Највише их пати од сипе, па веле, да је добију што често иду уз брдо и низ брдо.

II.

Становници Подвележја, или како их овуда зову Подвелешцима или подругљиво *балијама* осамљен су народ у голим херцеговачким брдима. Сви су искључиво Мухамеданци, који примише Ислам по пропасти Херцеговине, 1483 год. Они још и сада причају, како су се на овај начин истурчили:

— За времена Херцегова били смо сви ришћани (Срби прав.-вјере), пошто је Херцеговина потпала под Турке, онда смо се почели турчити. Најпрви се потурчио у Подвележју, како кажу стари људи, најмлађи брат, једне имућније куће. Отишао је, веле, у Мостар управ на велики четвртак и потурчио се, јер се завадио с браћом на Цвијети пред манастиром Врачем, што је био у Благајском погрђу.

Кад је дошао међу браћу као потурица, нареди браћи, да га од сада морају признавати за свога агу рече им: Ви сте сви од данас моји кметови. Од данас ми морате давати од ваших дијелова годишње све што ме долази агалука. Ви ћете радити ову земљу, а ниште њоме власници.

Старија браћа не могавши то отрпљети, ни кметовати своме млађеме брату потурици, истурчише се и они сви, само да буду слободни тога кметовања. Сад почеше ове нове потурице присвајати земље другијех, и на зор приморавати ришћане, да им буду кметови. Кад ови увидјеше, да имаду ови више права сви они који су се истурчили, истурчише се и многи други, а који не хтједоше превртнути светом прадједовском вјером, одселише отален. Тако данас нема у цијеломе Подвележју ни једне ришћанске куће. —

Православни сељаци из околних мјеста причајући да је св. Саво проклео Подвележје, те с тога не може тамо живити хришћанин, веле:

— Кад је дошао св. Саво, слава му и милост, у Подвележју, да обиђе свој народ, сврне у једну кућу на конак. Ту бијаше пуна кућа чељади. Кад би при вечеру, устаде св. Саво да се моли Богу, а нико од чељади не устаде. Онда их запита св. Саво: „За што ви не устанете, те се Богу не молите? Они му одговоришe:

„Богме до сада међу собом не виђосмо никаква свештеника, те нас нико није ни научио, па не знамо. Онда он рече: „Да Бог да од сада овђен не становао ришћански свијет, него само они, који не признавали часни крст и Христа Спаситеља.“ Од тада, веле, и нема, нити може ту живити ришћанска душа. —

Сви становници Подвележја — Подвелешци — примрке су масти, плећа широкијех, здрави, јаки, отресити, оштроумни, охоли и срчани.

Поглед им је оштар и јуначан. Говоре врло чисто српски, јужним наријечем, а нагласак управо као око Гацка. Не може се чути икавштине или која покварена ријеч, осим на жалост, почеле су се у новије доба увлачити, понекоје покварене стране ријечи. То су највише примили од службеника, који међу њих долазе, а многу су ријеч донијели момци из војништва. Кад им дођеш кући, лијепо те приме и погосте онолико колико су у стању. Право српско гостољубље!

Већином су самостални, а мало их има под кметством и то онијех, који су се ту доселили у новије доба. Они су увијек како знаду били самостални. Богаташем сматрају онога, који има своје куће, земље, паше и хајван. Такијех има много. Породице су јаке, има их по 30 па и по 40 душа у једној породици, којом управља само један домаћин, а недје и двојица. Ово је нешто налик на задругу.

Баве се пољодјелством, сточарством и пчеларством. Алат или оруђе исто им је као и код других сељака у Херцеговини. Од стоке најбоља им је овца. Имају до 1500 комада. На гласу је подвелешки овчји сир, кога доносе у мјеховима у Мостар на пазар. Од вуне праве све потребно одијело и то све по себи. Опреду вуну, па откају и онда ваљају у ступама, те праве рâшу и сукно за гуњеве и хаљине, а плету чарапе и напршњаке. Који је у добру стању има свога коња, за јахање, *јахалицу*, — те му служи само за јахање. Хајван гоне у планину, и то више због воде, у Бјелашницу, а послије у Вележ и Јарчишта. Тамо имају колибе, те остану преко цијелога љета. Зими им је хајван код куће. Пчеларство је такођер напредно. Скоро пред сваком кућом има по неколико кошница, а има кућа која држи и по 200 кошница. Кошнице — улишта су им врло проста. То је трупина издубљена изнутра, те су онда у накрст изнутра постављена два дрвета као оквирци. Мед и восак ваде одозгор, подрезују, а више пута угуше и по цијело улиште пчела, док изваде из њега мед.

(свршиће се.)

Оцјене и прикази

Hercezi Svetoga Save.

(50 godina povjesti Hercegovine) Napisao Bartul Poparić, učitelj na c. kr. Velikoj Gimnaziji u Spljetu. Spljet, Tiskara A. Zannoni-a (St. Bulat) стр. I—106.

Писац ове књиге, г. Попарић, уложио је доста труда да му радња буде што свестраније обрађена, те је у ту цијељ проучио све изворе из којих би могао навући какав доказ својој претпоставци: да је Херцег Стефан добио Херцешку титулу од цара Фридриха III. 1448. г. на предлог папе Николе V. и да је он био највећи пријатељ и бранилац *цркве босанске* т. ј. патарен! Да је то била главна и једина цијељ г. Попарића, а не да изнађе историјску истину, јасан нам је аргумент већ у томе, што је г. писац нашао за сувишно осврнути се на све оно што су српски историци писали о Херцегу Стефану, а није му било сувишно из *Гласника Бос. Херцег. Земал. Музеја* цитирати и најмање ситнице (Пом. књ. стр. 90 и 91.)

Када би хтјели писати опширан реферат о књизи г. Бар. Попарића и о вриједности извора са којима се г. писац служио, тај би реферат био можда опсежнији од саме књиге, али то нећемо, него ћемо се само осврнути на питање *кад је*

и од *кога је* добио назив *херцешки* Стефан Вукчић-Косача, као и на вјеру његову, јер су то питања од врло велике историјске вриједности.

Пошто је г. Попарић у питањима *када је* и од *кога је* Стефан Вукчић добио назив *Херцега* осврнуо се на поједине изворе о томе и доказао да је повеља Фарлатова о познатоме Коњичкоме Сабору прости фалзификат, вели: „Пошто је time dokazano da je povelja Farlatova o Konjičkom Saboru falsifikat, po sebi pada mnenje da je knez Stjepan Kosača već god. 1446. imao naslov Hercega Sv. Save. Glede god. 1447., ne bi trebalo da raspravljamo, pošto nijedan pisac netvrdi, da je Stjepan te godine postao Hercegom..... ako na dalje uvažimo, da velika većina pisaca tvrdi da je car Fridrih III. podijelio naslov Hercega Sv. Save knezu Stjepanu Kosači i to god. 1448." (стр. 29—30). Да би то још боље потврдио г. писац, позвао се је на мога пријатеља Др. Ђ. Трухелку, али том истом приликом заборавио је г. писац, шта му је на ту тврдњу рекао И. Руварац у XVI. *Гласу Српске Крал. Академије* од 1889. г. који је данас најкомпетнији судија у историјским питањима. Али о томе мало ниже. Него да видимо како даље наставља г. Попарић: „ako sve to uvažimo. — наставља г. писац — не може se poreći da je osnovano mnenje, da je car Fridrih III., na predlog Pape Nikole V., podielio knezu Stjepanu Kosači naslov Hercega Sv. Save, u namjeri da ga odvrati još više od *pataverstva* i učvrsti u odanosti prema rimskoj stolici". Тако вели писац ове књиге, али у истини није тако, него са свим друкчије. Узимајући све да је Фарлатова повеља о Коњичком Сабору фалзификат, остаје нам још читава група писаца, који тврдише и потврдише да је Стефан, или како вели г. писац Стјепан Косача, добио назив *Херцега* прије 1448. г. У тој су групи Дифрен, Лушић, Шафарик, Мајков, Богишић, Мијатовић, а ови су се ваљда историчари разумијевали у тој струци, ако не што мало више, а оно заиста не ни мање него и г. Попарић. Но да видимо да се није гдје у архивској прашини нашла каква стара листина још неиструла и од мољаца неизгрижена, која би нам послужила као доказ против г. Попарића — Има једна листина од 12. јуна 1846. год. у којој се Стефан Косача спомиње као *Herzegh sancti Sabbae*. У оригиналност те листине посумњао је и пок. Рачки услијед неких анакронизама и 1446. год. што се у њој Стефан назива *Херцегом*; али и осим те листине има једна, о чију оригиналност не може нико посумњати. То је листина о склопљеном уговору између Стефана Вукчића и Мљечана 23. августа *1445.* индикта VIII. — У томе уговору чита се за Стефана Вукчића: „Pax cum magnifico domino Stefano de Sochalmagno voyvoda regni Bossine ac *ducus terre Huminus* (Сравни *Глас* XVI. Срп. Крал. Академије „О натпису на цркви Херцега Стефана у Горажду," од И. Руварца, стр. 19.) Но и осим те двије листине, које историчари извукоше из прашине архивске, имамо још доказа, да је Стефан Косача имао назив *Херцега* прије 1448. год., у натпису на цркви у Горажду, у коме се он 1446. год. назива *Херцег Стефан*. До душе Др. Ђ. Трухелка, посумњао је да је тај натпис аутентичан, па стаде тврдити да је фалзификат, али И. Руварац тврди и потврди да је пискарање Дра Тиере неумјесно а натпис на цркви у Горажду да је *истинит*. Абсурдум је дакле тврдити да је Стефан Вукчић Косача тек 1448. год. добио *херцешку* титулу, јер его правих и истинитих писмених аката, који јасно свједоче да се је он и прије називао *Херцегом*. Биће дакле да је г. Попарић хотимично превидио оне доказе, који тврде да је Стефан прије 1448. год. имао *херцешки* назив, а усвојио оне, који Стефана 1448. спомињу као *Херцега*. Са свим је умјесно што нам г. Руварац на основу историјских факата тврди, да је Стефан Косача послије смрти свога стрица Сандаља 1435. постао „велики војвода русага босанског"; од 1445. год. зове се *Херцегом*, а од 1448. г. своју је титулу угладио, те се је назвао *Херцег од Св. Сапе*. (Сравни поменуту расправу И. Руварца у XVI. *Гласу* стр. 21.) Неће бити истинита ни она тврдња г. Попарића, да је Стефан *херцешку* титулу добио посредовањем папе Николе V. Истина је да су се римске папе, ти смирени наштедници Ап. Петра, мијешали и онђе гдје је могло бити без њих, а особито су се радо мијешали у послове краљевства босанског, те је истина да је Босна пала у плиен Турцима на неколико десетина година прије него би пала иначе услиед раздора међу вјерским странкама, који су сијали римске папе и њихови агенти. Херцег Стефан није се дао заварати, да се у његово стадо увуку вуци у овчјим кожама, нити је дозволио

да агенти римске пропаганде бургијају по његовој земљи, а ако би видио да му који папа због тога могао наштодити, заваравао га је, по примјеру српских владалаца, ласкавим писмима и празним обећањима преко његових агената. То је узрок са кога Херцег Стефан нити је хтио, нити је потребе имао тражити од Папе *херцешку* титулу, а није му то посредовање папино требало да ту титулу од друге личности добије. Осим овога има још један тврд и необорив писмени доказ из кога се види, да ни папе: Евгеније ни Никола V. па ни цар Фридрих III. не дадоше Херцегу Стефану *херцешку* титулу. То је писмо од *дубровачке општине*, које је писано 23. марта 1445. год. Угарском краљу и у коме стоји: „Non tam nos movent erga nos illate multiplices hactenus iniurie per ducem Stefanum, si ducem appellari fas est, *quem Tenceri ducali nomine decoravimt*, quam futuris commovemur . . . .“ (Види: „Diplomatarium Ragusanum — Ragusai oklevéltar“ Будим-Пешта 1887. стр. 577.) Дубровчани, као најближи сусједи Херцега Стефана, могли су знати и фактично су знали, зашто се и од куда се тај њихов сусјед Стефан зове *Херцегом*, па ето гдје они веле да су га Турци том титулом окитили, а када посмотримо прилике у којима је Херцег Стефан био а уједно и Турци, могли би и сами помислити да су Турци окитили Стефана титулом *Херцега* само да не ступа у савез са њиховим непријатељима и да га држе у пријатељским односима према себи. У осталом могло би се мислити да је и сам Стефан ту титулу сам себи дао, као што је некад и Твртко Поносни, послије свог крунисања у Милешеву назвао себе *Краљ Србљем*. Дакле тврдња г. Попарића, *да је Стефан Вукчић-Косача од цара Фридриха III. а на предлог папе Николе V. добио назив Херцега* или *Херцега од Св. Саве* отпада са свим као *неистинита*.

Г. Б. Попарић на више мјеста спомиње Херцега Стефана као *патарена*, и за Хумску земљу вели да је легло патарена, а Стефанова кћер Катарина прије се одрекла патренства, па онда постала краљицом босанском (стр. 22.) Да г. Попарић под *патаренством* разумије познату вјерску секту, која се раширила из Бугарске под именом *Богумили* свједочи нам његова биљешка на страни под [1]).

Нама се чини да Херцег Стефан није био присталица патаренске јереси, него су га тако назвали западни писци, чисто из пизме, што се није слијепо преклонио Риму. Назив *патарена* био је агодан и угодан Риму, јер под именом да он тријеби ту јерес, могла је згодно ширити своје мреже на штету *православља*, које је он разумијевао под *патаренством*.

Г. Попарић вели за патарене: „Hulili su križ, nazivljući ga „*vješali*“, а Херцег Стефан, тај *патарен и божји непријатељ*, у уговору мира између Дубровчана и Херцега Стефана, исти тај Херцег Стефан са својим синовима Владиславом и Влатком куне се *на часном и животворећем крсту*. (в. Миклошића: Monumenta Serbica, стр. 465—69.) У тој једној листини двије су ствари, које патарени нијесу признавали ни употребљавали, а то су заклетва (присега) и крст; а тај их Херцег Стефан у врло важном службеном акту употребљује. По г. писцу патарени: „Zabačivali su crkvene redove: biskupe i svećenstvo, a smatrahu *suvišnim crkve*“, а прије тога казао је, да су се патарени држали начела: „Za mrtve da netreba moliti“. Уз то још нијесу признавали светаца, св. мошти, ни икона. Али на жалост г. Попарића, ми имамо доказе да су патарени све ово признавали. Херцег Стефан 1446. г. гради цркву у Гораждu и посвећује је св. великомученику Георгију, као што свједочи нађени натпис са исте цркве, а вјерност тога натписа научно је доказао И. Руварац. Уз смртну постељу тога патарена стоји Милешевски Митрополит Давид и Радингост, за кога вели Мавро Орбини, да је био: „Monaco di S. Basilio e confessore di Ereeg Stefano“ (стр. 388.) *а православни се монаси зову Василијанима*, јер живе по правилима, која је св. Василије списао за живот монашки. У своме тестаменту или пошљедњој опороци Стефан оставља 10,000 златних дуката *за своју душу* (код Попар. стр. 89.) А од куда да један патарен гради храм св. Георгију? питамо ми г. Попарића и све оне, који *цркву босанску* зову патаренском — од куда у њега исповједник православни монах, Василијанац? Од куда уз његов смртни одар православни Митрополит Давид? Од куда да он оставља за своју душу 10 хиљада дуката? Откуда то и још многе друге ствари код Херцега Стефана и других патарена, у Босни и Војводини Св. Саве, када све то стоји у највећем контрасту са науком патаренском? Када не би било тих питања или када

би се могло на њих логично одговорити, а не огријешити се о начело науке патаренске јереси, признали бисмо да г. Попарић има право, али пошто та питања постоје, а одговор се на њих не може дати друкчији него на тај начин да се призна да је Херцег Стефан *био православни* или бар по сваки начин да *није био* присташа патаренске јереси[1]), мора се признати да г. Попарић није успио.

Из разлога дакле, што је у поменутим питањима *херцештва* и вјере Херцега Стефана, г. писац, био врло пристрасан, те је неистину хотимично хтио продати за истину; што огромни научни материјал или није знао, или није хтио критички средити, него је одбацио све оно што би било против његове тврдње и најпослије, што не само да није ништа ново открио, него је и оно што је већ било познато, а није му годило, одбацио, ову књигу не препоручујемо.

Невесиње, 1898. **Томо А. Братић.**

Властелин Орша.

Спјев М. Ј. Лермонтова, препјевао Ж. Драговић. Цетиње. К. Ц. Државна штампарија 1898. Цијена?

Од свијех пријевода у нашој књижевности, још су понајслабији пјеснички пријеводи с рускога. Музика рускога стиха тако је јединствена, чврста, да јој се наше ухо врло тешко прилагођава, много теже него музици њемачког и француског стиха који је нашој еуфонији много ближи. Њен ритам често пута неправилан, слик слободан, боље рећи убог према такијем својствима другијех језикā, заварава слух нашег преводиоца да се тај пријепјев јавља послије далек и туђ руском оригиналу. Змајев дивни пријевод Лермонтовљевог *Демона*, који носи на себи сву љепоту декорације Змајеве појезије, такођер засвједочава ту тврдњу, поред свег тог што је то ипак најљепши пјеснички пријевод у Срба и Хрвата. Онај ток стиха и музике у том пријепјеву, њежан је као ток потока кроз траву, али не жубори, не ромори, нити се пјени као поток који тече кроз шљунак, кроз камење, на што потсјећа скоро сва мрачна, песимистичка појезија Лермонтовљева, а посебице *Демон*, *Властелин Орша*, *Мцири*, *Измајил-беј* и т. д. У српском пријеводу је сва љепота обраде, али није боја звука. Ако би се могло рећи: руски оригинал *Демона* испјеван је крупним и звучним мужевним баритоном, а српски пријевод, тако мио и сладак, испјеван је најњежнијим тенором. Тако је с нашим најљепшим таким дјелом, ког узесмо за примјер, а тако је често с руским стварима и у другијех литература, нарочито у њемачкој, чему не налазимо други узрок него онај који поменусмо напријед. Туде, осим вјерности садржине обично нема никоје друге вјерности.

Тако је и са *Властелин-Оршом*.

Да је стало само до тога да знамо садржину овог спјева, послужио би еминентно овај пријевод г. Драговића. Фабула самог спјева преведена је, са малим изузетком, вјерно. А то показује да преводилац добро познаје језик с којег преводи. Но што има најмање вјерности, то је обрада, љепота пјесничких ријечи, која је у српском пријеводу до крајности сиромашна. А то показује опет да преводилац није пјесник и да не зна пјеснички говор свог народа. Ријечи су неодабране, чаршијске, ријечи најобичнијег приповједача, а то је оно што убија сву љепоту живог и елегантног говора, којим је говорио овај велики Рус. Ритам је нетачан; а при томе говор провинцијални крши и оно мало љепоте што би га имао жубор макар и обичног српског стиха. — *Чупа', ћаше, мога', пр'је но ћ', ка', посјећава'*, и т. д. не личи данашњем модерном говору наших пјесника, који су нашу ријеч оплеменили до симфоније. Говор црногорски и ако је говор једног витешког нашег племена, и говор на коме је написано неколико монументалних дјела наше литературе, он ипак не ће у нашем народу никад бити говор појезије. Он нема ни једног својства да буде језик срца. Црногорски пјесник морао би имати дубоки осјећај и дивни полет Пјесника-Кнеза па да при богаству садржаја, онако по Бајронски, багателише форму, што то није у стању обични пјесник.

За тим слик г. Драговића није ни мало срећан. У њега се обично римује: *домаћина—властелина, заблистају—гледају, изражава—подава, царицу—љепотицу, срдитога—несретнога, тренутака—вјештака, погледују—покуцкују, духовника—испосника, некрштени—презрени, остане—*

---

[1]) Др. Бож. Петрановић у својој научној радњи *Богомили* (Задар 1867.) (која није имала част удостојити се пажње г. Попарића) тврди ра се под именом патаренског босанског народа, разумије народ *православни* (Богомили стр. 170—171.)

напане, олтара—поговара, писате—љуљушкате. — У Руса би то могло бити, то је у њих и обично, због природне несличности њихових ријечи, али то не смије бити у нас, гдје тога сиромаштва није, ако се већ хоће да буде пријевод у стиховима са сли́ком.

По томе је, дакле, *Властелин Орша* само го̂ и беживотан костур Бояринъ Орше. Властелински плашт, којим га је огрнуо у свом језику велики геније Лермонтовљев, скинут је с њега. Он нам се сад јавља у најобичнијем и неукусном грађанском одијелу. **Д—ћ.**

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Опет о сабирању наших народних пјесама. У прошлом броју *Зоре* (за јуни), приказујући издање *Народних пјесама* књижаре Поповићеве, дотакли смо се малко и наше *Српске Матице* и њеног индиферентизма према ономе покору што чини *Хрватска Матица* са нашим народним пјесмама. Том приликом показасмо на неколико имена наших најбољих скупљача нар. умотворина (којих се сјетисмо у онај мах) а то зато, да покажемо најлакши пут да се прибере једна колекција народних пјесама (а тако и прича, пословица, обичаја, нар. љекова и т. д.) које би послужиле на понос и ономе који их је издао, и народу који их је створио; а уједно као и један начин, како да се спасава српско народно благо од насртљивости *Хрватске Матице*, коју не ће да удари по прстима ни објективна њихова штампа, ни Сједињена Омладина, ни она чета радника на слози Срба и Хрвата. Стависмо на расположење том приликом и скромну снагу нас око *Зоре* и наших пријатеља у овим крајевима, који би, исто тако драговољно потпомогли ту ствар.

Смједосмо да зазинемо, да поменемо тако, и ми немјеродавни, нашу Матицу и не слутећи да ће *Бранково Коло* (види број 30.) бити у стању да изнесе један одиста тужан доказ Матичиног мара и родољубља. Ту се замјера књижари Поповићевој (као и ми) што издаје оне пјесме које су за нас спасене, а није хтјела да изда, „читаве дењкове рукописа донде још нигдје нештампаних, а по Босни прикупљених српских народних пјесама“ које је добила од ваљаног скупљача *Милана Обрадовића*, а које је одбила не хотећи их издати ма у најубогијем издању, те тиме спасти оно што је за спасавање, кад је јој то, као што вели књижара Поповићева, (а не *ми*) њена *једина жеља*. Том приликом вели *Б. Коло*: *„Па правице ради, напоменућемо да су те исте пјесме биле нуђене и нашој Матици; ова их је одбила „јер нема за то фонда.“ Из те богате збирке видимо само штампају се пјесме у зборнику Матице Хрватске.*

Из ове биљешке *Бранкова Кола* не сазнајемо да ли је те пјесме сам скупљач г. М. Обрадовић уступио *Хрв. Матици*, (што би било врло недостојно!) или је *Хрв. Матица* прибрала те исте пјесме преко својих скупљача; али свакако ми не можемо а да истински не осјетимо тугу што и *Српска Матица* (а о Поповићима не вриједи ни говорити), потпомаже на тај начин тако отворену отимачину *Хрв. Матице* у неограђеном врту наше лијепе српске народне појезије, Понтеону српске прошлости и њених јунака. Бол нас обузима што она пјесма, што је поникла из срца наших очева, што је звонила и по овим нашим драгим кршевима; којијем нас је успављивала мајка и заносио српски гуслар, да та пјесма не буде наша, него туђа . . . Ко томе злу и најмање допринесе, нека га буде срам и стид!

Невен, најбољи наш дјечји лист, ког је више година уређивао *Чика Јово Змај* почеће опет да излази у Загребу, због чега ће се његов уредник, наш велики пјесник, преселити из Биограда у Загреб. Српска дјечица моћи ће опет да се наслађавају његовим дивним дјечјим пјесмицама и одабраном садржином, коју је увијек доносио њихов омиљени *Невен*. Српским учитељима и учитељицама нека је на срцу да се тај лист рашири и у нашим крајевима.

Девесиље, лирске пјесме *Аливерића Тузлак* дате су у штампу. Биће их до осамдесет на броју, а све су прожете истинским српским осјећајем, што им даје особиту драж и вриједност.

Божа С. Николајевић. **Лирске песме** 1897-1898. Београд. Електрична штампарија Д. Димитријевића. 1898. Цијена? — „Милој сени генијалнога српскога песника, Ђуре Јакшића, посвећује своје прве песме Божа С. Николајевић.“

Кад смо растворили ову малу збирку пјесама, одмах прва страница — прва пјесма „Пред зору“ осјећала нас је и што смо даље прелиставали књижицу, све смо више стицали увјерења е су ове пјесме потекле из бујног младалачког срца — срца које истински љуби. Са 44 своје пјесмице, наш Божа пружио нам је јемства да у њему можемо очекивати ваљаног пјесника. Ови први покушаји пуни су тоголоте и пријемљивости, пуни дикоће и полета. Не велимо да је млади пјесник све своје пјесме једнаком срећом сазидао; има их, које су могле изостати, но оне се скоро не примјећују поврх многијех, које тако брилирају. Ми ове пјесме топло препоручујемо.

— а —

Јарија Р. Поповић: **Сликe из Старе Србије.** I. Духовник. II. На нову годину 1876. Срем. Карловци Срп. Манастирска Штампарија 1898. Цијена 40 потура.

У приповијести Духовник, која заузимље скоро сву књигу послије лијепог увода, приповиједа се о једном свештенику духовнику, али не свештенику који је водио са народом парнице, који је приносио тамјан иком другом осим Богу, који је дозвољавао да се његовом народу одузимље једно по једно од његових даљном прошлошћу завјештаних народних права; који не бјеше надзирач свог најузвишенијег позива, који не бјеше од оних што имађаху другу вољу него вољу свог народа, ни другу тежњу него тежњу народну; коме црква не бјеше дућан него амвон за молитву, за спасење свог рода, који не обитаваше народ због бира, него због благе утјехе и свете молитве. Не говори се ту о духовнику у сјајном руху, који тражи супремације у праву народа, него о једном мирном и сиједом старом духовнику, који бјеше скроман служитељ светог олтара, смјерни исповједник, добротвор, заштитник својег народа и од гријеха и од сабље душманске... Који за свој род живе и за њ гине.

То је приповијетка која и поред тога што се огледа на њој вјерно почетничко перо пишчево и поред тога што описује предмет обрађиван и прије њега и боље од њега, ипак заслужује препоруку због лијепе своје тенденције која је јасно истакнута. С тога је и препоручујемо.

Српски преглед одличан часопис који је излазао под уредништвом ваљаног српског критичара др. Љубомира Недића, проф. Вел. Школе, како нам јављају из Биограда, почеће излазити опет с почетка нове године. Ову вијест биљежимо са задовољством.

Библиотека за народ. Како нам јављају из Сарајева, онамошња српска штампарија Ристе Ј. Савића издаваће *Забавно-поучну библиотеку* за народ, која ће излазити у врло укусном руху, и то у свескама по 10 новч. Та библиотека почеће са приповијеткама Бранислава Ђ. Нушића под натписом *Рамазанске вечери* из мухамеданског живота, а износиће и радове домаћих књижевних радника из Босне и Херцеговине. Ову вијест биљежимо са задовољством као један доказ више напредовања наше народне просвјете и књижевности у овим крајевима, те ову библиотеку препоручујемо најискреније.

Извјештај Српске Краљевске Учитељске Школе у Алексинцу. Спремио И. Деспотовић управитељ. Цијена 1 динар. Биоград. 1898. Новом извјештају поред службеног дијела има још и *девет* научних приложака од наставника те школе. 1. *Педагошки прилози од И. Деспотовића;* 2. *Неколико простијих одлука из физике у основној школи* од *Петра М. Илића;* 3. *Пластичне карте од песка* од *Сретена Лилића;* 4. *Дјечак у крви* (приложак проучавању историје српског народа у XVI. вијеку) од *Јована Н. Томића;* Атропа Belladona L., (луда трава, лудача, велебиље) од *Ђуре М. Илића;* 6. *Свети Стефан* (задужбина Стевана и Вука — Липовац) од *Тих. Р. Ђорђевића;* 7 *Обичаји опходења међу људима* (из психологије обичаја) од *Светислава М. Максимовића:* 8. *Рачун и откривање бојје чера и тамља* од *Доброслава М. Ковачевића;* 9. *Значај учтивости* од *Јулија П. Брожа.*

Гроф Андраши *о погодби између Угарске и Аустрије од године 1867.*, чланак др. М. Ђ. Миловановића, који је изашао у овогодишњем *Делу*, оштампан је у засебну књигу. Издата је у Биограду, на 8-ни а има 38 страна. Цијена пола динара.

Лекције из српске историје. Влад. П. Радојевић, студент крагуј. гимназије, написао је и издао књигу под горњим натписом за ученике IV. разр. гими. Први дио. Цијена 0.60 дин.

Градиво *за рачун занимања Српчади.* Приредио и издао Милан Стојић, проф. на Српској Учитељској Школи сомборској. Цена 60 новч. Сомбор. Штампарија Фердинанда Битермана и сина 1898. — Примисмо на приказ ову лијепу књигу ваљаног професора у срп. уч. школи сомборској, која није добро дошла само забавиштима (којима је поглавито намијењена) него и сваком родитељу и сваком учитељу, с чега је лијепо препоручујемо.

Српске средње школе у Угарској написао *Андрија М. Матић* (оштампано из *Школ. Одјека)* Н. Сад. Срп. Штамп. Светозара Милетића 1898. 8-на, 32. стр. Цијена?

K. Richard Henri Savage: **Моја службена жена**, роман, превео Милан Недељковић. Отштампана из *Б. Кола.* — Срем. Карловци, Српска Ман. Штампарија 1898. 8-на, стр. 217. Цијена 1 круна и 20 потура.

Хрватска

Povjest književnosti hrvatske i srpske. Napisao Dr. Gjuro Šurmin. S 21 ispravom i sa 70 portreta. 1898. Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch). Zagreb, Beča. Cijena ukoričena 4 for., neukoričena 3 for.

СТРАНА

Француска

Французи о Србима. Французи се највише баве и пишу о Србима од свијех јужнијех Словена. С изузетком оних који су плаћени да пишу преко свог увјерења и против Срба, сви ти гласови су симпатични и пуни пажње за наш народ и његова историјска права, његове тежње. Штета само што осим *Дела* и понекад *Зоре* мало се осврћу наши листови на оно што се пише о нама на страни; а Срби читаоци тијех књига, нарочито они који се још и баве књижевношћу, ваљало би да и сами помогну да се вијест о појединим таквим књигама и ономе што је у њој, што боље растури. Они пак који пишу француски (а таких имамо, хвала Богу, довољан број) ваљало би да и проговоре о тим књигама, али не у српским него баш у француским листовима, па да тиме француска и шира европ. публика буде на чисто шта је у којој книзи истине а шта лажи и с којом је намјером која књига писана. Данас кад се *српско питање*, nolens volens, испољава све јаче међу осталим дневним јавним питањима, ваља са најподесније трибине, из француске штампе, проговорити о књигама које се пишу на француском а којима се тежи за тим да се запуше уста нашој истини а да се поткади гдје треба.

Ово је наш апел на оне који су за то позвани.

Revue d' Histoire Diplomatique св. 3. стр. 458—469) доноси из пера познатог пријатеља српског народа, *барона Д' Аврила*, исцрпан преглед свега оног што се писало о Србима а понешто и другим јужним Словенима.

De la Save à l' Adriatique par H. d. S. g. Angers. 1898. Prix?

Impressions d' Orient par J. O. Gillodts. — Librairie G. Balat, Bruxelles, Prix? Вицеконсул Боливије у Белгији, Жан Гијот, описује овдје своје успомене с пута кроз Србију, Турску и Бугарску.

Panslavisme et la Question d' Orient. Paris. Librairie Féchoz et Cie. 4, Rue de Lille. 1898. Prix 6 francs. (Стр. 103.) Један наш оцјењивач *(Novo Doba,)* вели за ову књигу: „Обиљежје је дјелу толики занос и такво одушевљење, да би нам се све то чинило фантазијом, кад из пијеле брошуре не бисмо разабрали, да је у писца велико дипломатско искуство."

Разно

Прослава Палацког у књижевности. Поред спољашне свечаности ческоме *Оцу народа*, још је и чешка књижевност прославила спомен свог великог реформатора и историчара. Разни писци чески написали су том приликом 5 великих дјела и преко 10 малих о Палацком и његовом значају; за тим више књига које бјеху одломци његових дјела и његова *Историја Чешког народа* у врло јефтином издању за народ. У Ческој је држано до 300 предавања о Палацком и његовом раду. У новинама политичким, књижевним и ревијима изишло је множина чланака од којих су опет многи исцрпне студије из књижевности ческе. Др. Масаржик, проф. унив. писао је у њемач. листу („Zeit") о Палацком и држао на више мјеста у Ческој предавања о великом покојнику. Све то показује велики културни напредак и живу патриотску свијест ческог народа. *Српска Краљ. Академија* 6. јунија на прославу Палацкога овај брзојав: „Благо отаџбини, која се може поличити таким сином, какав бјеше славни Фрања Палацки! . . . Благо радним синовима које народ толико поштује колико Жишкини потомци штују *оца чешког народа Фрању Палацког!* . . То твори народу срећу; то даје патриотима снагу; Слава Палацкому! Слава Чесима!

Библиотека Матице Српске. По закључку *Српске Матице* скупштине прије двије године, у кући *Матичиној* дозидала се просторија за њезину библиотеку, а у пошљедњој сједници на предлог проф. М. Јакшића, основано је у *Матици* и мјесто *библиотекара* за матичину књижницу; а привремена дужност за то мјесто повјерена је проф. Ст. Милованову.

На овогод. сликарској изложби у Минхену изложена је слика *Дахије* из нове наше историје. Рад је био изврстан те је та слика однијела *прву награду* — сребрну медељу. Сликао је млади наш српски сликар Ристо П. Вукановић.

ДРУШТВА

Философско-педагошко друштво. — *Дело* јавља: у Биограду је основано *Философско-педагошко друштво* са задатком да ради на философским и педагошким, као и оним друштвеним питањима, која улазе извијесним дијелом у област философског и педагошког интереса. Ради овога приређује се на недјељним сједницама предавања, реферовања, лектире и дискусије. Предсједник је друштва др. Макс Арер, доценат Велике школе, пословођа П. М. Лотић, проф., а благајник и књижничар П. Мајзнер, чин. мин. финан. Друштво је имало до сад неколико сједница, на којима је др. Бр. Петронијевић држао предавање *О материји*, др. Миливоје Јовановић *О моралној настави у школи*, др. Милан Шевић *О концентрацији наставе*, Павле Мајзнер *О фонетици у језиковној настави*.

Српско братство. Овако се зове ново друштво, које су основали Срби Далматинци и Бокељи а коме је сврха њихово ширење просвјете, оснивање школâ, библиотекâ, издавање књига за народ, основањем земљорадничких задруга и других установа које помажу сељаков живот. Друштву је сједиште у Сиљету, а ових дана су одобрени и статути. Ово родољубиво друштво, које ће бити мртва стража српске народности на српском југу, поздрављамо најусрдније.

УМЈЕТНОСТ

Са концерта Жарка Савића, оперског пјевача. Сматрајући за дужност забиљежити сваку лијепу новост на културноме пољу у Српству, не пропуштамо, да вам овдје у кратко испричовиједамо о концерту, који је наш омиљени српски пјевач, г. Жарко Савић, на Спасов дан, ове године, приредио у грађанској касини у Биограду. Познат још од прије српској музикалној публици, овај љубазни умјетник не пропушта долазити нам од времена на вријеме и обрадовати нас са неколико заиста умјетничких отпјеваних пјесама. Жарко Савић је басиста такве врсте, да су његове соло-пјесме веома пријатне за ухо; јер, ваља знати, да за тако дубок глас, као што је бас, вриједност је већим дијелом у скупном пјевању, на ime у хору оперском. С тога и јесте репертоар солопјесама за бас веома ограничен, и своди се на винске и јуначке пјесме. Готово рећи балада, једина је приличива рецитацији басу, јер се не дâ замислити један ограничен музикални продукт, ма то било колико маленог обима пјесмица, у тоновима позиције баса *без пратње*, макар у дисканту. А за тако звани recitativo, нарочито у пјесмама озбиљним и суморнога текста, бас је добро дошао. Једна красна особина Савићева гласа и школе та је, што слушање његовог пјевања не умори, и оставља неизгладљив утисак, а то су све врлине, које ријетко басистама могу остати вјерне, нарочито пак, кад они у концерту цио програм испуњавају, те слушаоце морају заморити. Да његов глас изједначен у позицијама ниским и високим, највишим, које баритони могу да служе на част, умилно звучи, и да се он њиме одлично умије користити, свједочи нам она умилна: Ouvre tes yeux bleus . . . од *Масене-а*, који баш сад осваја васцијели музикални свијет. Од свих композиција његова програма, најљепше су: балада Мокрањчева *Лем Едим* и *Готски Краљ* од Хеншела, као и чувена *Винска пјесма* Веберова. Пјевао их је све красно. Ми смо за ово лијепо вече веома захвални овоме умјетнику српскоме сину чије груди ресе одличја српских владара и Краља и Кнеза, и желимо само да нас се опет сјети, као до сад што је давао искрена увјерења, да му у грудима српско срце бије. Не пропуштамо, а да овом згодом не споменемо, да нас је судјеловаћ овога концерта, један красни, скромни младић задивио. То је г. Младен Јовановић, син нашега незаборављеног књижевника Дра. Милана Јовановића, кога смрт сувише рано оте, у најбољим годинама за рад на корист отаџбине. Г. Младен није Wunderkind, он је млад као роса, али има један изражени таленат, једно мушко правилно музичко схватање и једну лакоћу у извођењу, која нас је очарала. Свирао нам је чувену Appassionat-y, сонату славнога хероја музичког, Бетовена, тако, да умјетнику од заната може служити на част. Ми овоме младоме, тако даровитоме Србину желимо истрајност и немалаксалост, па му смјело проричемо Парнас. — Тога вечера свирао је на гласовиру и двије стварчице г. Влада Михаиловић, веома лоше, да је концерту судјеловањем својим само гдјешто удио. Отмјенога свијета бијаше приличан број.

Биоград, јуна 1898. **Ј. Д. М.**

Број 7. и 8. излази овај пут с тога што нам је намјера да од сад излази лист увијек почетком а не свршетком сваког мјесеца као до сад. С тога ће и свеска са септембар изићи одмах 1. септембра а не 31.

А за ту промјену морали смо издати одмах два броја уједно због чега је лист мало више задоцнио, што молимо да нам се извини.

Одговори уреднишшва.

А. К. К. — Не заборавите, молимо Вас, да се Зора цензурира као и свако штампано слово у нашим земљама. То нека Вам је одговор, а драго би нам било да то уму на ум и инога поши суradнике. Изаће скоро Ваш сказа.

Н. С. — Примили смо али је рад одвише дугачак. Најсвео утврдићу најкраће да довршио их какви рад који би го протекао дуже од 3—4 броја а нарочито приповед. Поглавите за подлистак којих дневних новина, јер онако дуже и лагано превођење могло би служити за образац.

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ЦИЈЕНИ 4—5 ТАБАНА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЧЕТВР НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАЛИР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљежење.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАЛИР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 1. СЕПТЕМБРА 1898. Бр. 9.

* * *

Са погледом угашеним
И прекрштеним рукама,
На мртвачком одру свом
Лежао сам међ вама.

Ви сте моје бледо лице
Росним венцем обвили,
И о мојим боловима
Са уздахом зборили.

Ја сам слуш'о речи ваше
С њиним слатким отровом,
И горко сам насмеј'о се
Под мртвачким покровом...*)

† Војислав.

Из далека свијета

Нестане л' ми трага, гласа
Подалеко од домаје,
Преживи ме, пјесмо моја,
У теби ми жар остаје!

А ти, жару, спој се брзо
С жаром моје српске браће, —
Тад ми пеп'о, ма гдје био,
Блажен биће, мироваће.

А кад Српство срећно буде
Нек бар ко год кликне живо:
То је оно, што је неки
Заборављен пјесник снив'о.

Аливерић Тузлак.

*) Ово је посљедња — забудова пјесма — нашег непрежаљеног младог пјесника † *Војислава Ј. Илића*. Спјевана је 30. октобра 1893. на Зибевчу на карантину, гдје је пјесник провежао 11 дана кад се враћао из Скопља у Београд. Што смо могли доћи до ње, веома смо обвезани свом пријатељу, проф. Милораду Павловићу, књижевнику у Београду, у кога се налази још велики број нештампаних радова Војислављевих, који ће се, док се сви приберу, дати сви у штампу као треће издање и цјелокупна појезија младог и прерано преминулог пјесника. Овом приликом сазнали смо да је пок. Војислав оставио за собом неочекивано много својих дивних пјесама, и драго нам је што можемо јавити да ће, помоћу неколицине београдских поштовалаца покојниковијех, неколико српских Меџена, изићи та књига у таком издању, које ће се и с техничке стране моћи да мјери са најелегантнијим европским издањима.

Леопарди

— поводом стогодишњице му) —*

— Марко Цар —

Један од највећијех пјесника новога вијека, Хенрик Хајне, говорећи о свом великому савременику Бајрону, рече једном е овоме великом Енглезу највише завиди на његовом витешком страдању, и да би прегорио све веселе дане свога живота за једну циглу годину Бајроновијех мука.

Па ипак пјесник *Лазаруса* није у том погледу имао шта да завиди пјеснику *Тасових нарицања*. Оба су, додуше, испили до талога горку чашу самртног живота; али уз оштро трње, које им је на путу расло, те о које се понекад љуто окрвавише, цвале су често и питоме руже, које су ти пјесници — треба признати — немилице брали. Љубав, која је јамачно на земљи највише благо, може кашто да постане и грозна мука; њене болове осјећају особито изабране душе, деликатне природе, људи који ову божанствену страст не сматрају само као органски чин, него — можда још више — и као ствар осјећајну. Али су ти болови благотворни, и сузе, што их заљубљени пјесници лију, могу кашто да се преобрате у драгоцјени бисер. Сјетимо се само Мисетовијех *Ноћи* и Хајнеова *Интермеца*. Љубав, као најблагороднији и најчвршћи од људскијех афеката, има ту чаробну силу, да се писцу, пјеснику, па чак и филозофу, који ју је *болно* искусио, раствори као неки други, унутрашњи вид, а његова се машта насели сликама и фантазијама, за које обични људи никако и не знају.

Припазимо ли добро, у свијем књигама, које су људски род највећма одушевиле и његову пажњу на се привукле, назрећемо увијек благи утицај женске руке; *она* је у њих унијела млаз вјечите младости, онај топли дах страсти, који нас неминовно потреса и писца овјенчава ореолом интимности, подајући његовијем концепцијама ону чистоту замишљаја, а његову стилу ону аристократску отмјеност израза, која мора да нађе свагда жива и пријатна одјека у успоменама, у жељама и у заносима читаочевијем.

Ово што ћу сада рећи није никаква новост, и за то би се, ваљда, у каквом зборнику афоризама нашла и згодна цитација; али тек ја мислим да човјек, који је страсно љубио, неће никада постати писац или пјесник „академски“.

* * *

Еле, ако је икад било пјесника, који је по свој интимној нарави правио живу антитезу, живи контраст са академскијем пјесништвом, то је био Јаков Леопарди. За њега би се могло

*) Прва 100-годишњица пјесникова рођења прослављена је ове године у цијелој Италији. Скоро читавијех шест мјесеци држана су широм „лијепог полуострва“ предавања и издаване штампом сваковрсне публикације у славу великога пјесника. Свеопћа пошта постигла је вршак 29-ог јунија — дана Леопардијева рођења — кад је варошица Реканати свечано прославила успомену свога бесмртног сина. Тога се дана у пјесниковом завичају нађоше три одлична духа, понос и дика савремене Италије: пјесник *Кардучи*, скулптор *Монтеверде* и музичар *Маскањи*. Први је слављенику оплео вијенац у прекрасној бесједи, други је обесмртио у мрамору његово тужно и мисаоно лице, а трећи компоновао и собом дириговао *Леопардијеву симфонију*, која се тога дана одсвирала у позоришту. Слава у опште, и оваки завршетак њен, испадоше у свему достојни народа, из којега је велики пјесник поникао и којему је својим генијем на дику служио. *Ур.*

рећи, да нико није био у већој мјери пјесник. И тијем не кажем да није било вишијех пјесника; хоћу просто да речем, е је он своје дивне стихове највише прожео оним божанственим „je ne sais quoi," што сачињава праву поезију. У његовијем ћеш пјесмама наћи, при највећој јасноћи и концизности у изразу, оно нешто неодређено, недомашно у мислима, што је пјесми најчаровнија зачина: ону тајанствену силу, која говори непосредно срцу и буди у нама читав рој милих и топлих утисака, а да не знамо ни сами како, ни зашто. Читајући његове најљепше оде, на примјер *Силвију* или *Успомене*, нас не заносе и не потресају толико мисли и морална садржина у њима, колико нас заноси и потреса она мистеријозна сила, којом су прожете, и која нас узноси, високо, високо, у недогледне предјеле снова и фантазија. Па чак и онда, када пјесник на нас тужно утиче својим јадом без пребола — а то је утисак најживљи и најобичнији, што нам га остављају Леопардијеве пјесме — чак и онда осјећамо да тај утисак не стварају толико пјесникове мисли, колико она тешка, љута сјета, која се провлачи кроза сву његову пјеваницу, па нам се пење на душу, те нас дира и потреса, као најтужнија музика.

Јер ако је Леопарди био пјесник људске биједе у опште, он је још већма био пјесник — трагични пјесник — несрећне љубави. Пламене маште а осјетљиве природе, као што бјеше, он је имао услове за појимање и обожавање женске љепоте, и с тога је љубав у њега морала бити, не пламен који загријева, него ватра која ништи. На жалост, не бијаше суђено да овај велики пјесник упозна слађане радости срећне љубави: болестан и грбав, чезнуо је утаман за оним женским осмијехом, у којему Бајрон назираше најљепши одсијев земаљске славе.

Замислите само горку судбину овога великог духа: најблагороднije срце и најгордији ум у тијелу слабуњаву и за око врло непријатну. Ако су љубавни окови често пута били тешки и оним великим људима, које женске главе не могоше да схвате, ал' им опет својијем дражима засладише живот; како је тек морало бити Леопардију, којему никаква женска глава не одврати осмијехом на осмијех, и који никад не знађе што је женски пољубац!

* * *

Од непуних осамнаест година заљубљује се пјесник у једну своју родицу, којој једва могаде да згледа умиљатог лица, јер је скоро нестаде из његове околине. Касније се његови погледи сукобише са гаравијем очима једне цуре из простога народа, Терезе Фаторини, која умрије — њежан пупољак — у цвијету живота, не оставивши бојажљивом момчету времена ни да јој изјави своју љубав. То је она убава „Нерина," коју је пјесник обесмртио у својој чувеној пјесми *Le Ricordanze* (Успомене), те коју назива „својим вјечитим уздисајем." Љубав је за овог несретног човјека била жива потреба; он је морао љубити, па је заиста и љубио. У зрелијим годинама својим ступа у пријатељски одношај са једном љепотицом из Болоње, списатељком и пјеснакињом, која га најприје дражи и обмањује, па једног лијепог дана изјављује ојађеном удварачу да су јој његове посјете досадне. Онда се он утјече прошлости, сјећа се своје Нерине, преминуле у пролећу живота, оног њежног чеда, која га бар није презирала, ако га није воље-

ла. И пјесник се зарече да ће да раскрсти за навијек са својим сновима о љубави. Али су те ирођичке накане кратка вијека! Скоро ће он у једном пријатељском писму опет ускликнути: „Не требам ни части, ни славе, ни сличнијех ствари, али требам љубави . . .“ Слатка нада, да ће га једно женско створење најзад схватити, не може да га остави. Тридесета је година већ прошла, здравље је његово порушено, али је срце увијек младо.

И ево се на оризонту његова живота јавља нова напасница: Фани Тарђони-Тоцети, пошљедња муза невољног пјесника, с којом се Леопарди упознаје г. 1830. у Фиоренцији. Пламен, који се пјесника дохватио, прожиже љуто: откако је ту женскињу угледао, мисао о њој царује у његовом срцу. Али ни та несрећница није кадра да га схвати и његовијем пријатељством своју ситну душу облагороди. Док га пријазно дочекује у кући, користећи се његовијем познанством као прибирачица аутографâ, она га (Бог да јој прости!) у ужем пријатељском кругу исмијава и назива „својим грбавком“. Несрећник за то не зна, и пише својој немилостивој јараници заносна писма, док му један пријатељ не скине копрену с очију, те га опомене да се и та жена, као год и остале, с њиме руга . . .

Онда пропада, као што сам пјесник пјева, пошљедња обмана. Не само нада, но и сама жеља нових „милих варака“ гаси се у срцу његову. Ништа му се не чини достојно његовијех трепета и уздисаја. Живот је — вели суморни пјевац — горак и досадан, а свијет је сушто блато:

„Or poserai per sempre,
Stanco mio cor. Perì l' inganno estremo,
Ch' eterno io mi credei. Perì. Ben sento,
In noi di cari inganni,
Non che la speme, il desiderio è spento.
Posa per sempre. Assai
Palpitasti. Non val cosa nessuna
I moti tuoi, nè di sospiri è degna
La terra. Amaro e noia
La vita, altro mai nulla; e fango è il mondo.“

Но, пјесник се већ примакао ждријелу вјечне правде. У 39-ој години свога живота склониће се он под милосрдо крило оне „убаве смрти“, коју бијаше у својим стиховима опјевао као једини мелем за земаљске невоље.

* * *

Дубока оригиналност Леопардијева песимизма састоји се у томе, што га он није исповиједао онако бесавјесно, тек да дâ одушка часовитој пјесничкој сјети или зловољи, него је у њега песимистички поглед на свијет сведен на филозофски систем.

Ову је примједбу зналачки образложио Павле Бурже у својој књизи *Sensations d' Italie*, и она је потпуно основана. Оно што сузној поезији Леопардијевој величанствен карактер даје, то је управо контраст између његове јасне свијести о свему, што је лијепо, честито и обзира вриједно у животу, и горкога искуства немиле стварности. Из тога се контраста рађа љута унутрашња борба, страшни сукоб између пјесниковијех идеала и осјећаја сопственијех мана и сопствене немоћи. Он је песимиста; али у његову песимизму, ма да га је свео у систему, нема оне философске спокојности, оне научничке равнодушности, с које се, примјера ради, одликује Шопенхауер; кроз његове се афоризме провлачи увијек нека немирна чежња, угушени вапај човјека, који зна да недужно страда.

Тако је поникла пјесма *Силвији* и стихови посвећени Нерини; тако је поникла пјесничка прича *Консалво*.

Тако се је у Леопардија образовао појам о жени и о љубави; љубав у својој суштини трагична, и која показује ону исту дјевичанску чистоту која је својствена тузи.

Павле Буржѐ, вртећи се по празној пјесниковој кући у Реканату, гледао је у својој машти сјетне јунакиње Леопардијеве поезије: гледао је, вели, њега истога, размишљајући о њима. И из његовијех се уста отеше топле ријечи пијетета за несрећног љубазника и искрен поклич дивљења за пјесника љубави. И, доиста, ко хоће да овога пјесника-мученика до краја схвати, треба да га замисли какав бјеше у истини: невољно створење, саломљено болешћу и патњама, а којему је у грудима пламтио дух украшен свима онијем врлинама, што их Природа бијаше ускратила тијелу његову; човјек до највише мјере осјетљив и бистар, који потпуно схвата замашај своје несреће, те који у цвијету живота лежи срушен као „оборено дрво, које осјећа и пати". И онда се тек човјек може да домисли, како је он морао себи представљати и осјећати ову љубавну страст, која га је толико морила: страст, коју бисмо, посматрајући је у његовијем стиховима, радије него ли љубављу, назвали бо̀ном чежњом за живо жељкованом, ама ужасно далеком срећом. Љубавне, као и све остале пјесме Леопардијеве, носе на себи печат најизраженије *хуманости;* нечега, што би се, у неку руку, могло назвати болешљивим, морбозним, но које је тако живо, тако истинито, тако човјечно!

Ето са шта ми са тијем пјесмама толико симпатишемо, ето са шта нас оне нагоне да плачемо и да размишљамо.

Из Томе Мура

После битке

Добитник у ноћ скри се сав.
Где брег, где сјакти мује арак,
Ту паде славно љути лав
Бив с врагом бој неједнак.

И умр'о нâд, што вођ му би.
Груди му цепа синьи јад,
Што битку, јунак, изгуби,
И још му ост'о само нâд.

Слободе мину лепи сан,
Младости жарке смагну цвет,
Сад чекају да сване дан
Крај сјаја му да виде мрет'.

Јест свет, где сја слободе чар,
Где њу не скврни поган кив.
Кад нуди *смрт* тај свет на дар
Ко онда роб да буде *жив.*

Сети се, Ирска, сети...

Сети се, Ирска, дана, кад
Блеснуше оштре ђорде
Бораца храбрих ти, и тад
Туђинске прогнаше хорде;

Кад пред јунаци краљ твој сам
Поносни стег је вио,
Зелени т' није алем кам,
Крас туђој круни био.

И рибар, кад га мори јад,
По мору снови се гали.
Он древне куле види тад
И како шуме вали.

И спомен тако кад-кад нек
Пробије вале дневне,
Занесен нек му текне тек
К делима славе древне.

Илија Белеслијин.

Сигуран лек

— Јанко М. Веселиновић. —

Ај, мучицу му луту? Што ли ти више данас нема онакових попова!.... Оно има и данас међу њима и добрих, и ваљаних, али нема онаких, као што беше покојни поп Живко из Б....

То је био човек... људина ка гром, па личит, куд му око погледа онамо и заповеда. Зар мислиш да је смело бити некога да га не послуша?... Не дао Бог, о томе нико није смео ни сањати, нити се смео правити оглушке кад он заповеди!

То такав као човек; а као поп.... о томе ти ја не умем много казати. Знам само толико да, кад запева, а мене само пролазе жмарци. Неко божанство овлада мноме, па би се заплакао на грешну земљу и људе. Знаш ли ти кад он у очи Великог Петка стане на двери па почне читати Јеванђеље да ми заборавимо све. Погледам старе људе а они плачу. Е, де, мајчин сине, чик да и сам не проплачеш!

У нашу цркву онда је долазило неколико попова. И поп Живко није био наш поп, он је само служио у нашој цркви.

Једне недеље дође ти он са новим учитељем из Б.... Учитељ млад човек, леп као девојка. На њему се бели оно варошко руво као кошуља.

Стадоше кола поп Живкова у црквеној порти. Црквењак Марко притрчи те прихвати коња, а они сиђоше с кола.

— Е, ево вам мога новог учитеља! — рече поп Живко пришавши оним другим поповима.

Они се лепо поздравише с учитељем а приђоше и неки старији људи.

— А одакле је уча? — пита поп Стојан.

— Ја сам, знате, отуда из Фрушке.

— Па јеси ли у манастиру учио књигу.

— Нисам. Ја сам учио школу.

— Хм, хм! Е лепо, лепо! Да си жив и здрав! — рекоше они други попови.

— А умеш ли певати? — пита поп Стојан.

— Ево господина пароха нека каже! — рече учитељ показавши поп Живка.

— А... данас ћемо слушати лепу песму у цркви! — рече поп Живко и стаде задовољно трљати руке. — Знаш ли што је фрушкогорска песма?

И заиста! Памет нам стаде!.. Поп Живко стао за десну певницу а нови уча за леву, па не можеш да се наслушаш. Не знаш ко од кога боље пева. Поп Стојан служи па плаче.

Одстојасмо службу изидосмо пред цркву и ту сачекасмо попове и новога учу. О није да га гледају, него би га од милоште у недрима носили.

И ми се придружисмо и познасмо с новим учитељем. Сладак неки човечић, па слатко разговара, па умиљат као јагње. Име му Јован, али га, вели, зову Јоца.

Па се расприча. Причао нам је о манастирима, о њиховту и светињи српској, цару Лазару у Раваници. Прича како је небројено пута целивао светињу. Ми стали па само гледамо.

Поп стојан се раздрагао.

— Деде — вели — синак, отпевај ми једно „Преславнаја“!

А он викну... Чини ти се да је сваки Божји створ застао да чује лепу песму...

— Алал ти млеко српско! — вели попови.

— Да ти се — Бог д'о — мајка отројчила! Вели чича Симеун.

Благосиља, море, народ учитеља, као да је задужбину подигао.

Ручасмо ту заједнички. И задржасмо се. Учитељ је певао, и попови су певали. Ама као на слави црквеној!... Ако се икад уживало — ту смо уживали.

На послетку дигоше се попови, дигосмо се и ми. Ижљубисмо се лепо сви као браћа. Црквењак Марко притерао поп Живкова кола, а онај пусти кеша попов стао поносито, дигао главу, раширио ноздрве да обе песнице можеш турити, па вришти и копа ногама.

— Мируј, кеша! — викну поп Живко и потапша га по сапима. Па се прекрсти, дохвати дизгине и хитро као момчић попе се у кола.

— Хајде, учо, седај!

Уча се још здравио с нама.

— Ево, господин попо, сад!

Па приђе, метну ногу на рукуницу и попе се.

Али коњ му не даде честито ни сести него се попе и трже кола. Учитељ се умал' не изврте...

Сад шта му би — не знам! Ваљда од стида или се збиља наљутио — тек ти цикну:

— ..... ти свеца коњског!

Као да нам неко свима опали шамар. Поп Живко га погледа, а поглед му помркну.

— Шта велиш?

— ..... му свеца коњског!

Поп трже канџију испод себе па ошину кешу, који пропачки изиде из порте. Ми остасмо као осрамоћени, нико не рече ни речи, него се ћутећки разиђосмо...

Али колико беше нама криво — два пут беше криље попу Живку. Та он је о њему говорио као да је с неба сишао. Па сад... ето, опсова чово, страшну псовку, као да је Турчин!...

Криво попу да се убије. Тукао је оно јадно живинче као да је оно криво Учитељ заподеваше разговор ама узалудно.

Јурили су тако до саме „Жураве" (речица). Кад бише на Журави, мост покварен. Поп натера коња на воду.

Журава је велика вода само кад су поплаве, а онако је бара страшно глибовита.

Поп натера кешу на воду и, кад точкови западоше у блато до главчина, он викну:

— Стој, кеша!

Поп се окрете учитељу!

— Доле! — рече али тако заповеднички да учитељ не знаде ни сам како, али послуша не прословивши ни речи.

Поп викну на коња те извуче кола из каље. Онда устави и с неким задовољством гледаше како учитељ у оном белом оделу гаца кроз бару. Кад је изишао из баре рече му.

— Чујеш, учитељу! Ово би за оно „свеца коњског." Ако те још кад год чујем да шта опсујеш, онда знај, ова је казна благослов! Кад се будеш одучио дођи, па не само да ће те мој кеша вући, него ћу те сам на својим леђима носити!

Па ошину коња и оде оставивши учитеља онако каљава у сред поља.

*

После месец дана дођоше на поповим колима заједно цркви. Али руку на срце — учитеља не чу нико да псује. У Б.... је живео, ожењио се, подгојио пород и умро, али више псовка не изиде из његових уста.

Оно и данас се људи труде да псовку искорене па не бива! Све му треба човек који зна шта хоће. Залуду и зачина кад није начина!

Преко гора

1.

реко гора, преко дола,
Лети моја пјесма лака;
Тражи један кутак скромни
Отаџбину див — јунака!

Тражи милу Херцег-Босну!
Мога срца из дубине
Поздрав носи браћи мојој,
Врли поздрав из туђине.

Поздрав носи сунцу јарком,
Са велебне нек' пучине
На мој домак, тужни домак
Топлим зраком нек засине!

2.

Преко гора, преко дола,
Стереш ми се доме мили,
Сав обасут дивним цв'јећем
Твој се пред'о дивни крили.
Ја у св'јету свега нађох —
Цв'јећа, тица и топлоте;
Свега нађох, али никад
Твога чара и красоте!
Свега нађох, али никад
Ја не нађох брата свога,
Гледах сунце, гледах небо —
Ал' не гледах србинскога.

3.

Преко гора, преко дола,
Сјајиш ми се мили доме,
Као дивни алем камен
У млађаном срцу моме!

Твоје горе уздижу се
Небу плавом под облаке;
Јарком сунцу куда хрле
Моје мисли, мисли лаке.

Уздижу се зелен горе,
У свод небу горе кружни,
И чувају спомен давни —
Давор доме — доме тужни!

4.

Преко гора, преко дола,
Испод сунца виш' облака,
Мој прекрасни дивни доме,
Трепти моја мисо лака.

Трепти мисо из туђине
Што је шаље синак јадни,
Да накваси сузом врелом
Љубећи ти камен хладни.

Да накваси свети домак
И огњиште тужног роба;
Који чека, кад ће једном
Старе славе синут' доба!

Цариград 1898.

Авдо Карабеговић.

Разорено гнијездо

— Приповиједка из Мостара —

— Свет. Ђоровић —

(свршетак)

XVII.

Освануло дивно прамаљетње јутро. Уранила ласта, па, вијући се изнад башче, цркуће и извија најљепше пјесме. Красне воћке окитиле се бијелим бехаром, као да је никољски снијег попадао по њима, а читави ројеви ситних пчелица облијећу око њих непрестано зузукајући. Из траве помолили су главе и господарасти зумбули и мирисава љубичица, у чијим круницама трепери бисерна капљица росе, исто као суза у плавом оку љепоте дјевојке. Њихов мирис опија те и заноси, као мирис светитељске душе и ти се, међу њима, осјећаш далеко лакши, здравији и расположенији.

Стари Махмут-ага устао је недавно, па, онако необучен, у бијелим танким гаћама и још тањој кошуљи, стао је на пенџер и гледа у башчу. Два дана су прошла, од како му је Ибрахим-бег искао Емину, и он још није могао да се отресе разних мисли, што су му се роиле у глави. Он је једнако смишљао у себи десет разних планова, како би бега у Мостару зауставио, и од свих десет, ни један му се није чинио подесан.

Па и сада је, гледајући у башчу, кројио у себи баш једанаести план, и очекивао је, кад ће му Емина, по обичају, донијети кахву.

Но он је чекао прилично дуго, а ње никако нема.

— Шта ли јој је? — помисли у себи, — јали је преспала, јали је хаста...

Чим му дође мисао о хасталуку[1]), он одмах скочи и пође њезиној соби... Кад је дошао до врата, он куцну... Никаква одговора... Он куцну још јаче... И опет ништа. Махмут-аги заигра срце; (а заиграло би му увијек, кад се за нешто плаши)... Он уприје у врата, отвори собу и погледа унутра...

Но тамо не бијаше никога.

— Емина! — викну Махмут-ага, као да не вјерује својим рођеним очима.

Па — никаква одзива...

Махмут-ага прође кроз читаву кућу једнако вичући, па опет ништа. Он као да наслути шта је у ствари, па као сумахнит потрча у башчу.

— Емина! — викну што може јаче, а глас му постао загушљив, храпав и, при том, некако тужан, очајнички.

Па и ту ништа. Неколико врабаца поплашише се и пруше му изнад главе, а он стајаше као кип, укочен, блијед, избуљених очију и стиснутих шака... У тај мах нити је што знао, ни мислио, као човјек, који се освјешћује након наступа падавице... Једва једном као да се мало прибра и тад јекну и заплака... Сузе су често пута добар лијек против унутрашњег немира и туге, те као да се и Махмут-ага мало боље разабра иза њих.... Но сад бијаше страшнији.... Очи му сијеваху, а вилице играху од раздражености и он, онако обучен, истрча на сокак.

Први човјек, којега је срео, био је Мемиш-ага. Он се зачуди, кад угледа јарана онаквога.

— Шта ти је? — запита.

[1]) Болест.

— Ништа... Нестало ми Емине; одговори Махмут-ага љутито.

Мемиш-ага се пљесну рукама.

— Ето! К'о да сам знао!

— Како?

— Нестало је и Ибрахим-бега, — одговори Мемиш-ага.

Махмут-ага стаде. Овај одговор, наравно, да га није изненадио, али га зато још више распали.

— Кржак! — викну. — То ми је фала, што сам га онако дочекив'о.

— Па шта ћеш? — рече Мемиш-ага. — Он је уфатио себи селамет, па ти није фајде, да радиш што било... Најбоље да одеш дома, па да се мало сабереш...

Махмут-ага дубоко уздахну и врати се кући.

А пред подне, кад су дошли неки пријатељи, да га обиђу, затекли су га у башчи... Био је блијед, а очи му поцрвениле, — као да је плакао. Салих-ага и Мемиш-ага почеше одмах да га тјеше и разговарају.

— Тако је то, — рече Салих-ага, — то јој је било у чело записано, кад се родила... Она није крива... Није то како ми хоћемо, вёт како Бог даде.

Махмут-ага узви обрвама и погледа га.

— Није тако! — рече. — Она је мене оставила! Дражи јој је био онај домуз од мене... Да Бог да, ни на барјам да не буде мирна с њиме, — Алах версум!

— Не куни! — дочека Мемиш-ага, — не ваља клети своје дите... То је ђунах!...[1])

— Она није моје дите! — дочека Махмут-ага још жешће. — Она је влахиња, јер влахиње тако раде... Нећу више ни да чујем за њу.... Јок!... Отрешћу је се, к'о да је никад својим очима нисам видио....

[1]) Грехота.

И најпошље шта су знали, него ушутише и Салих-ага и Мемиш-ага. Јер и ако нијесу изговарали, а оно су у себи били тврдо увјерени, да Махмут-ага има право... Због тога нијесу вољни били ни да сједе дуго, него се, наскоро, дигоше и одоше, — а Махмут-ага и даље остаде у соби.

Неко вријеме сједио је замишљен, оборене главе, а тада се диже и хтједе да пође у башчу.

И изишао је из собе, па се упутио басамацима....

Но у тај мах, паде му поглед на Еминину собу.

— *Она* је ту била!... *Она* је ту спавала! — као да проговори неки глас из њега.... И он застаде, па погледа у собу.... Срце му и сада заигра и, — као да га неко гурну, — он уљезе тамо и поче да разгледа на све стране.... Све је било у своме реду — само Емине нема... Ено и њезиних јастука, поређаних један до другога; ено јој бојали сандука, у које је рухо остављала; а ено јој о чивији њезине јечерме и димија, што их је сваки дан носила! Махмут-ага погледа у њих, па му се учини, као да угледа њезин стас пред собом... Он се дуже није могао задржати, него им прилети, скиде их са чивије, па паде на шиљту љубећи их... Сузе му се и опет отргоше из очију и он грцајући поче набрајати и тепати:

— Ди си ми отишла?.... Што си оставила свог бабу?.... Зар те неко може боље миловат'?.... Ко ће сад са мном бит'...? Ко ће ме грлит' и љубит'...? Коме ли ћу доносит' пешћеше?... Ост'о сам сам, к'о сухо дрво, без игди икога...

И тако плачући паде му на памет, како је пред својим јаранима проклињао...

— Нисам им'о мозга! — рече... — Био сам махнит!... Халали ми, јање моје; Бог ти дао селамет и свако добро!

На још јаче притиште оне димије и поче да се с њима разговара. О башчи више ни мислио није.

XVIII.

Други дан, пошто је Махмут-агу задесила несрећа, изишао је Алија у чаршију. Он се сада прилично опоравио, те и ако је изгледао још блијед, због губитка толике крви, ипак се осјећао здрав и могао је радити као и прије. По своме обичају, он није могао да ћенџује, него је одважно наставио оно, што је почео, а тим више, што му се дружина знатно умножила, нарочито од онога дана, од када и Јусуф-ага дође њему и помири се.

Овај стари ага и ако није још могао потпуно да разумије млађарију, ипак је почео мало по мало, да појима, шта они хоће, те и ако није био занесен поборник, а оно није сада био ни противник — и то је било доста. Он је непрестано хвалио Алију као јунака и „поштена момка", те му је и на тај начин прибавио неколико старијих присталица.

Први хабер,[1]) што га је Алија у чаршији чуо, било је — Еминино бегство.

То му исприча Ћул-ага, а потврдише и многи јарани и сви бијаху неописано весели, ради Махмут-агине несреће. Они су били тврдо увјерени, да ће и Алија дијелити то њихово расположење и жестоко се зачудише, кад на његову лицу не опазише никакве промјене, због тога хабера.

Он само климну главом и замисли се, а затим се горко осмјехну.

— Ја сам се и над'о томе!, — рече. — А видите, није то само Махмут-агина срамота, него и наша... Какви смо ми момци, какви ли смо људи, кад пушћасмо, да нам испред носа одведе дивојку, па да нам се смије иза леђа? Ми смо криви, што му нисмо пребили ноге, па да видите, би ли онда тако учинио....

На ове ријечи сви јарани оборише главе. Сви су увидили, да Алија има право. Њима се допадоше његове ријечи, а још више његова племенитост према једноме од најљућих непријатеља и противника.

Чак и Салих-ага, кад је чуо за те ријечи, казао је, да је Алија „кршан" момак, а дотле је против њега просипао свакакве псовке, као и други.

Он није могао да отрпи, а да не оде Махмут-аги.

— Знаш ли шта ти Алија говори? — запита још са врата.

— Свети ми се! — рече Махмут-ага. — Томе сам се и над'о...

— Јок! — дочека Салих-ага. — он баш говори липо.

И потанко поче да му прича све, што је чуо. Он је причао полако, све развлачећи ријеч по ријеч, а Махмут-ага слушао га је са напетом пажњом. Кад је Салих-ага свршио, Махмут-ага само уздахну.

— Је ли то све истина? — запита.

— Истинска истина.

Махмут-ага се, са два прста, ухвати за бркове, па онако, преко зуба, промрмља:

— Чудо ми је!... А ја сам њега само злим задужио.... А, валахи, немамо много младића к'о што је он... Плах је и ангир, ама је чиста срца... Ето то се сад види.

— Тако и ја велим, — рече Салих-ага, — па се сад вазда кајем, што с Мујагом онако учинисмо.

[1]) Гдје.

— Онда су нас шејтани на зло навели!... Нисмо имали памети ни мрве... Један Муј-ага!

Ту обојица ушутише. Махмут-ага једнако мељављаше бркове међу прстима, а Салих-ага грискаше нокте.

Док, у тај час, одјекну са мунаре јасни глас мујезина „Алах екбер“.... И обојица се подигоше, да узму абдест.

Од тога дана, Махмут-ага је, што 'но ријеч, „положио оружје.“ Међу свијет излазио је врло мало, а и кад би изишао, или је шутио, или је говорио о каквим ситницама. Нити Алију, нити Ибрахим-бега није узимао у уста. Шта више за овога пошљедњега није хтио ни да чује, те су га ради тога, сви његови пријатељи штедило и, у његову присуству, чували се, да спомену бегово име... На и хваљење и истицање самог себе досадило је Махмут-аги, те је свакоме изгледало, да ово више није онај човјек, него са свим други: нов и готово непознат. Још му је најмилије било, да вјечито пуши и да пије црну кахву, као да је тиме хтио да разгали оне црне мисли, које га толико тиштаху.

А када није био у друштву, тад је најрадије ишао у своју башчу и тамо радио. Садио је и каламио младе воћке, окопавао „оџаке“ и сијао разна сјемења од површа. Поред тога, врло се је често бавио око два три улишта.[1]) Зујање пчела веома му је годило и он је могао по читав сахат, подбочен на једну руку, гледати, како улијећу и излијећу кроз оне мале рупице при дну улишта. Он се је с њима и разговарао: тепао им и корио их, као да је увјерен, да га потпуно разумију... Кад би сунце припекло, или кад би се уморио на послу, тад би сио под гранату мурву,[1]) да се одмара на трави. Затурио би руке под главу и тако бленуо више себе у лиснате гране мурвине дуго и дуго.... Читави ројеви мисли мотљали су му се по глави и он није био у стању, да их скупи и прибере. А кад му је, на крају крајева, и лежање дотужило, устао би, запалио лулу и ходао покрај оцака, мумлајући, климајући главом и мичући рукама, тако, да, кад би га ко год са стране посматрао, мислио би, е се са неким разговара.

О сиромах! Колики ли је терет носио на души.

XIX.

Једнога дана одјекну глас кроз читав Мостар, да се је из Стамбола, са огромном војском кренуо моћни Сердар Екрем-Омер-Паша, да умири Босну, у којој се узнемирени духови сасвим узбунише... И овај глас потресе свакога, — и старо и младо... Као што сироти сељак страхује од мутних и црних облакова, кад се љети, потмуло роптајући, почну мотљати небом, да му не донесу грâд, који ће му сву љетину уништити, тако су се сада готово сви бојали велике војске султанове. Јер није сумње, да ће ова иста војска, након свога силовања у Босни, походити и кршну Херцеговину, пошто се у Стамболу дознало за херцеговачке незадовољнике и противнике Османлија, а и сам моћни Али-паша био је оцрњен као такав.

Чудновато је сада било погледати оне, прије ведре и поносите старце, како забринута лица иду чаршијом и ту се сретају један с другијем и тихо се дошаптавају, замишљено климајући главама и узвијајући обрвама. Многи нијесу смјели ни да изађу из

[1]) Кошнице.

[1]) Дуд.

кућа, него су их туде примали пријатеље и затворени у собу, између четири зида, повјерљиво се разговараху.

Па и млађарија није више онако обијесна као прије. Истина, нашао би се који, да накриви фес и безбрижно прође чаршијом, ама већина их иду озбиљни и кротки.

Алија је тога дана био на селу, те су сви жељно очекивали, да се он врати, те да чују и његово мишљење. Његова ријеч била им је најмјеродавнија и они, и ако су толико страховали, нијесу хтјели, нити су се трудили да шта мисле или предузимљу, док он не дође.

— Он зна, шта ваља радит', — говорили су сви, па су му поручили, да не оклијева, него да одмах долази.

Међутим је и љубимац Али-паше, Кавазбаша, сам у себи смишљао, да ће бити најбоље ако Херцеговци дочекају султанову војску; — али ни он није хтио да се истакне до доласка Алијина. А сам Али-паша није био вољан ништа да предузима, него је читаву ствар повјерио Кавазбаши.

Другога дана, врло рано, дошао је Алија. Кавазбаша га је дочекао у кући, те прије, него што је и отпочинути могао, исприча му све, шта је у ствари.

Алија се осмјехну.

— Па липо је то, — рече.

— Шта мислиш? Како? — запита Кавазбаша, и ухвативши се за браду, погледа у њега.

— Тако. Сад треба да се познамо и огледамо. Јали да постанемо господари, ја да останемо робови.

— Па шта велиш?

Алија устаде и дохвати пушку.

— Велим, да се побијемо са Омером. Док су нам главе на раменима, он неће у Херцеговину! А ако изгинемо, — онда и нема ништа.

— То сам и ја мислио! — Кликну Кавазбаша весело. — Побићемо се, јакако. Зар поред нашега паше, да нам неко други заповида?... Јок!... Док је он у животу, његакара ћемо и слушати, а више никогакара!

— Тако је!

И обојица заједно кренуше у чаршију.

Као што већ рекосмо, свијет је жељно очекивао, шта ће Алија рећи... И сада, кад се он појавио, дочекаше га, као некога господара, коме су сви потчињени...

А Алија весео погледа од једнога до другога, па се малко накашља... Сви готово зауставише дисање, јер су знали, да ће сада говорити.

И он поче:

— Ех, ево нам господарâ из Стамбола! — викну. — Безбели они тамо мисле да смо ми дјца, коју треба добро ишибат'... К'о да ми не знамо шта радимо и к'о да немамо свога господара.

— Тако је! — изустише неки.

— Ја. Па ако нам дођу, онда ће од нас бит' свашта. Ви знате какви су они... Ни један наш неће се наносити главе....

— Ја...

— Ама ми не дамо тако! Ми ћемо се бранит' и погинут' к'о људи. Дочекаћемо их, па ко зна чији ће бит' мејдан!... Ја велим да се бијемо и нека нас води Кавазбаша.... Хоћете ли?...

— Хоћемо! — гракнуше сви.

И ужурбаше се као пчеле. У један час, сваки се измијени и мјесто првашње бриге и страха, на њихову лицу огледаше се сада одважност и жеља за бојем. Сви почеше да се љубе и да се братиме, те се заклињаху, да попустити неће, док им и

кап крви кроз жиле тече. А Кавазбаша је једнако ишао између њих и разговарао се час са једним, а час са другијем. Он их је, на свој начин, такођер соколио и говорио, како он зна̂де војску предводити.

И док су они били у највишем разговору, бâхну међу њих Махмут-ага. О рамену објесио дугу шишану, припасао криву сабљу сребром оковану, а за пасом му двије мале пушке и велики нож, чији држак бијаше позлаћен и окићен разним каменьем.

— Ево и мене! — викну он, чим дође. Куд су сва моја браћа, нек сам и ја!... Кад они гину, валахи, нека и ја гинем... А мој живот и тако не ваља и ја не тражим ништа, него смрт... И сад сам ваш!

— Аферим! Таки нам и требаш! — заграјаше многи и опколише га.

Међу њима је био и Јусуф-ага. Махмут-ага га опази.

— Јусуф-ага! — викну он. — Халали ми! Омразили смо се, а ни са шта... *Сад* треба, да смо сви заједно.

Јусуф-ага не бијаше у стању ни ријечи да проговори. Он му приступи и загрли га, — и обојица остадоше дуго у томе загрљају. Њима се придружише и Мемиш-ага и Салих-ага. И сва четворица заједно пођоше да се спремају.

За њима пођоше и остали.

И разви се велики барјак, у рукама младога и јуначнога барјактара, а око њега окупила се храбра војска, састављена све од самих дичних Херцеговаца, — а понајвише Мостараца. Пред војском је Кавазбаша, који, док се још није пошло стоји одвојен и разговара се са неколицином старијих људи. Поред њега је и Алија, а недалеко стоје и Махмут-ага, Јусуф-ага са Мемиш-агом и Салих-агом. Око војске окупило се још неколико стараца, који су се изобојевали, па сад више не могу да владају оружјем; осим њих има још и много дјеце, која су надала вику и дреку, да уши заглуше. А има их још неколико, који су дошли да се халале[1]) један са другијем. На једној страни растаје се брат са братом, а на другој отац са сином, али ни једноме не видиш сузе у оку, него се држе храбро и и јуначки, као што јунацима и доликује. На лицима ратника могло се читати *„не бојте се!“* а на лицима пратилаца *„не обружајте нас!“*

Док, у нека доба, ударише бубњи, а писну борија. Кавазбаша се одвоји од пријатеља и стаде пред војску, а сви ратници поредаше се.

И војска пође.

— Ејвала! — довикују ратници.

— Ај сâдиле! Алах селамет! — вичу пратиоци гледајући за њима...

* * *

Мјесто славе и слободе, о којој се толико сањало настаде пропаст и несрећа.... Силна војска сердара Омер-паше, дочекала је јуначку војску херцеговачку код Борака, и разбила сасвим. И Јусуф-ага и Салих-ага, са Махмут-агом јуначки погибоше, а само остаде Мемиш-ага, па и он тешко рањен. Алија је погинуо још прије њих, а Кавазбаша, преко Фоче, побјеже у Далмацију. Изгибоше многи и многи дични јунаци, а остали се повукоше натраг и не помишљајући више на окршај са царском војском.

И Омер-паша дође у Мостар. Главна му је намјера била, да Алипашу жива ухватити.... Паша је, може се рећи на пријевари, ухваћен, и сјутра дан морао је кроз читав Мостар да на мазги пројаше и то

[1]) Опросте.

наопако узјахан. То је било највеће понижење, које се могло наниjети, како паши, тако и свима агама и беговима.

И кад пашу везана послаше пут Стамбола, све се утиша и смири. Као из грдне олујине, која је толико зла починила, кад читава природа изгледа изморена и као у неком дремежу, тако је све задриjемало и у Мостару.

Жарко љето наново је дошло. Башча је озеленила, воћке су сазреле, дjетелина је надикала виша него икада и, при лахком лахору, таласала се као какво мало језерце, — и све је било по староме, само што сада нема оних старих, оних добрих јарана, да се састану и да егленишу као прије. Њихово мjесто изгледа као разорено гниjездо, из кога су се мале тичице давно разбjегле, па онако пусто зjати без пjесме, без живота . . .

А Неретва шуми, тужно шуми журећи се бескрajноме Јадранскоме мору . . . .

АШИКЛИЈЕ

I.

Ахшам ђелди,[1]) над земљицом
Кара дувак[2]) ноћца пење,
А мој ашик[3]) халâ[4]) није,
Украј мене.

Лахор пирка, по грудим' ми
Труни луле[5]) од ђулова,[6])
Ал' не дира њиха уса
Ашикова;

Алт'н[7]) мjесец с неба сија,
И у засjен наш се краде,
Ал' ашика нема, да ми
Заклон даде.

Ту шадрван[8]) воду баца,
По мом лицу бисер пада,
Ал' ашика, да га купи
Нема млада.

Аман ашик, татли[9]) севдах![10])
Што те нема, ђе си рано?
Ноћца ђечти,[11]) сабах ђелди,[12])
Данак сван'о!

II.

У хаз-багчи ђул ђулио,
Цанум к'зум![13])
Ђул ђулио, мирисао,
Татли бенум![14])

На том ђулу булбул виj'о
Кајде[15]) јасне:
У севдаху[16]) проводио
Часе красне.

Али дође саук-бура,[17])
Једног дана,
И отрга бајне цв'јетке
Ђулу с грана.

Тужио је булбул мали,
Сузе лио,
Ал' извидат' ђула није
Кадер[18]) био.

Па се диже топлом jугу
Да одлети;
Ал' ну јада! Не дâ њему
Вихор клети!

Он се врати у хаз-багчу
Ђулу своме,
У запоjа свелом лисjу
Његовоме.

Тужне гласе бура дирну,
Кроз ноћ вину,
И однесе сиjах-хевом[19])
У даљину.

У хаз-багчи ђул венуо,
Цанум к'зум!
Крај њег булбул издисао,
Аман бенум!

---

1) Сумрак дође. 2) Црни вео. 3) Љубавник. 4) Још. 5) Чашица. 6) Ружа. 7) Златни. 8) Водоскок. 9) Слатак. 10) Љубав. 11) Прође. 12) Дође. 13) Душо дјевојко. 14) Слатка моја. 15) Мезодија. 16) Љубав. 17) Студена. 18) Моћан. 19) Црни зрак.

III.

Здраво да си, ђузел о'лу'[20])
Од Истока!
Татли к'аум, Стамболкињо
Црноока!

Да л' и сада чари старе
Исток има?
Да л' још срма-мјесец[21]) сија,
По ђулима?

Да ли још'те цв'јетку ђула
Булбул пое?
Да л' му лахор шумом лахким
Одпојује?

Да ли шумом поток мали,
Звјезде зове,
И расипље ђумиш-сузе[22])
На цвјетове.

Јесу л' још'те ђулистани[23])
Хладовити?
Да л' по њима још су кјошци[24])
Сановити?

Да л' кануни[25]) још имаду
Жице јасне?
Изводе ли на њих моме
Пјесме красне?

Да л' и сада у севдаху
Двоје мило,
Сунце прене и доведе
У бунило?

Због ом остај, ђузел о'лу'
Од Истока?
Сабах ћелди; пуца зора
Милоока....

IV.

Мјесец сија. Срма шевак
Тихо слази одозгора,
И по лахким валим пада
И трепери врх Босфора.

Мостар, у јулу 1898.

Стамбол снива, све је тихо,
Аваз[26]) цигли не мо'ш чути;
Само каткад мирис-крилом
Лахки лахор што зашушти.

И кад лахор крилом крену,
Кроз ђул-багче оне шарне
Он несташно прикраде се
Под ђулове, бејтуране.

Татли-аваз зраком вину,
И шапате неке тајне
Површини неба диже,
У' мјесеца двери сјајне.

Алт'н мјесец ћевхер-зраке[27])
На обалу цвјетну крену,
И у бостан хладовити
Радознало један гле'ну;

Па нечујно прикраде се,
До њимена зеленога,
И свијетле муме[28]) ужди,
И гле, чуда слађанога!

— На њимену сједи дјева,
Бајна ружа из џенета,
Свуд око ње цв'јеће кружи,
Ал' к'о она нема цв'јета!

Крај ње момче бејаа-лица,[29])
Кара-ока[30]) огњевита;
Око паса дилбер злата,
Бијела му рука свита.

И у слатком загрљају,
Ријеч циглу усне шапћу:
„За те, ашик, све на св'јету,
За те, злато, живот даћу!" —

Мјесец јасни рашри крило,
И срмали шевак крену,
И остави драго двоје,
Да сањају на њимену!

Осман А. Ђикић.

[20]) Красно чедо. [21]) Сребро. [22]) Сребро. [23]) Врт. [24]) Павиљон. [25]) Врста свирке. [26]) Глас. [27]) Накит. [28]) Свијећа. [29]) Бијел. [30]) Црн.

О обожавању Огња и Огњишта

Извадак из: **Упоредне Старославенске Митологије**, *с обзиром на народне обичаје и старе народне пјесме.*

— **Др. Никола Гржетић** —

(свршетак)

Како су се народи прозивали у старом вијеку од обожавања огња и својих дједака.

Близу града Баку на Хвалинском Језеру има, како је познато, и данданас рушевина старих Партијских храмова и манастира, гдје је горио и гдје и сада гори *вјечни огањ*. Ту је сама природа научила човјека да обожава ватру, јер је у њој видио велику божанствену снагу и вјечитост, а то је и био разлог обожавања ватре у оним странама.

И у старих Прасловена налазимо обожавање ватре и вјечни огањ. Око Хвалинског Језера, нарочито на сјеверној и западној страни, становали су већ од непознатих времена Прасловени (Ути[1]) а с тога им је и вјечни огањ био у части, а и име овог језера (Хвалинско Језеро) подсјећа нас на древно обожавање ватре и на обредне славопјеве богу Огњију.

У Московљана налазимо и огњеногa бога *Хрс'а* или *Хоршу*[2]). Оличавали су га биковом главом и роговима, човјечјим трупом и говеђим папцима, у слици пунскога Баала, а то им је био по свој прилици „вишњи волотчок"[3]) Обожавали су га све до IX. вијека, а тако и жену му Биозуну у слици рогате краве. Пред Хоршом је пламтјела вјечна ватра а од тога је и богу име.

Од *Хрс'а* потјече и наш *Кријес*[4]) а и разни обичаји поштовања ватре, како то видјесмо напријед.

Рекосмо да Московљани обожаваху Хорша у облику рогата бика и Биозуну у облику рогате краве.

Но откуда Старословенима та божанства?

Тешко је на то одговорити. Али кад видимо да су Пунци у своје доба имали на сјеверним обалама Црнога Мора своје насеобине[5]) као што Тир[6]) на данашњем Дњестру, онда је веома могуће да су они тамо проширили и своју вјеру. *Тир* је била насеобина од пунскога града *Тируса*. Тирани и Сидонци су често пута чинили пустоловске походе чак до Урала, тражећи тамо бакровину, коситар, сребро и злато, а тако и до Балтијског Мора тражећи јантар и тргујући њиме. Они су јамачно распростирали међу Сарматским народима и своје поштовање Баала а временом се то семитско божанство увријежило и у прасловенским племенима, ма да су они то исто божанство могли упознати непосредно и од Вавилонаца (Бел-бог Белита).

Ово мишљење потврђује нам и стара вјера Московљана према богињи Биозуни коју су држали женом Бел-бога. Ову су богињу оличавали главом рогате краве као што је била Исида у Мисираца, Балтис у Пу-

[1]) *Ути*, по свој прилици касније *Анти* (Ἀντοι) и *Венти* (Венти).

[2]) *Хоршa* или *Горшта* од горѣть — горјети од аријског корјена *ghar*, прасл. ghar — жарити, сјајити.

[3]) „Вишњи волотчок" је данас мјесно име на Поповој Гори, некад Budinum mons у Тверској Губернији, тамо, гдје су у вријеме Херодота у V. вијеку пр. Христа становали Прасловени Будини.

[4]) Х, мијења се каткад у *К*. (Упореди Христос и Кристос).

[5]) Movers: Die Phönicier II. 295—297.

[6]) У старом вијеку *urbs Tyras* на ријеци Тиру (данас Дњестар).

наца и Белита (Мелита) у Вавилонаца, а Баал и Бел био је сунчани бог на небу у звјездовњу „Бика“ као што је био Апис (намјесник Осоров) у Мисираца.

Познато је да су између Скита и Сармата већ од недогледних времена становала прасловенска племена, а особито око Каспијскога Језера, кога су називали Хвалинским Језером. Овим су га именом назвали тако, што су народи око њега били већином обожаваоци огњеног божанства *Хорше*, којему су држали своје славопјеве. То нам потврђује и ријеч *каспијн;* јер кад претворимо потоње слово *j* у *p* као што бива из физиологијских разлога код дјеце која не могу из поческа изговарати глас *p* него га изговарају као *j*, то ћемо одмах видјети у ријечи *каспији* грецизирану ријеч, која значи исто што и *огњепоклоници*, јер старогрчки а уједно и староиталски корјен *kac*, санскр. *çams çomsati* значи хвалити[1]), частити, а Πῦρ је огањ. Κασ-πῦροί били су дакле *огњепоклоници*.

Овај народ находимо најприје на лијевом или источном бријегу средњег Индуса, који су се тамо називали *Kaspiraei*[3]) а Каспирија је била земља на југу од *Килидрина* на извору те исте ријеке, на јужном обронку Памира. За вријеме Плинија[4]) заузимали су јужно приморје Каспијскога Језера Каспији све до ријеке Цируса, од којих је језеро добило име. Plin (VI. 17. 3.) Да ли је касније поморанско племе *Касуби*, којих и данас има у западној Пруској и који говоре једним наријечјем, сличнијем пољском језику, — сродно са старим Каспијанима, о томе се не да ништа извјесно рећи. Извјесно је ипак да су се и они у вријеме сеобе народа већ у IV. вијеку упутили према сјеверу Европе. Кашуби називљу сами себе Касепима (Kaszepi) а Кашуби је по Нијемцима само обрнуто име. С тога су сва етимолошка извођења њемачких крониста крива и нетачна.[5]) Касепи су становали већим дијелом на Сјеверном Мору јер су од вајкада навикли рибарењу. Између градова у којима су били спомиње се:[6]) Колобрег (Cholbreg), Славе, Којница, Коњиц, (Conitz), Белград, Витов (Bütov) Трзебијесцов (Trebesovo од Требуна), Камин (Cosminium) Велун (Belun) Вишеград, Вадам (Vidam), Старград, Пириц (Pyritz),[7]) мјесто обожавања ватре. По љетописцу Давиду[8]) звали су се Кашуби другијем именом Велида т. ј. Велети или Љутици а Kase-pi је **Касъ-пии**. (**Пии**, мјесто **Пири́**).

Тиме видимо да су били *Каспијани* поклоници огња а сад ћемо да разаберемо да су били и оближњи народи Каспијскога Језера према природи земље и језера већим дијелом обожаватељи ватре. Ми знамо да је Хорша био најстарији прасловенски бог огња а према томе су Прасловени око поменутог језера називали све оне народе који су били вјере Хоршове, Хоршарима. Ено су и Скити (а међ њима Прасловени) називали

1) *Хвалити*, од тога *Хвалинско Језеро*.

2) Πῦρ је грчка ријеч пунскога поријекла. Већ су Феничани имали браћу *Пира* бога огња, *Флокса*, бога пламена и сестру *Фос*, богињу свјетлости. *Флокс* је био намјесник сунчанога бога Баала на земљи. С тога је Πῦρ у аријских Грка семитскога поријекла.

3) *Kaspiraei*, види Dr. T. C. L. Sickler's Schul Atlas der alten Geographie. Cassel. Tab. 13.

4) Plinius VI. 15. 5.

5) Boguphal ed Sommersb., (стр. 19) вели: Est quaedam gens Slavonica quae Cassubitae dicuntur et hi a longitudine et latitudine vestium quas plicare ipsos propter earum longitudinem et latitudinem oportebat sunt apellati. Nam huba (gib) in Slavonico plica seu ruga vestium dicitur. Unde Casz-hubi id est plica rugas interpretantur (sic!) Harum (sic!) magister circa mare septentrionale moratur.

6) Од Boguphala, Dithmara, Galla, Kadlupka и т. д.

7) Pyric — vox assumpta a Graecis.

8) L. David Preuss. Chron. I. 74. Kaungiesser Gesch. Pomm. 286.

Перзијанце Хоршарима (Chorsari[1]), јер су збиља били поклоници огња, а Грци су прозвали монголски народ, који није био Хоршове вјере А—[2]) ορσοί. Плинијус зове их *Аорсима* (Aorsi[3]), а поставља их на сјевероистоку Каспијског Мора. *Ушидорсе*[4]) спомиње на југоистоку тог истог језера, јер су Ути[5]) били насељени на сјеверо-западу његовом, и то источно од *Melanchlaena*.[6]) Уте спомиње већ и Херодот[7]) међу оним народима који су перзијском краљу Дарију плаћали данак.

Из тога нам бива сасвим јасно, зашто има у неких словенских племена, и то јужнијех, неких старих перзијских божанстава и злодуха, као *Зиемиеник* и *Земина*[8]) у Литванаца, Старопруса и Пољака, а било је и у јужних Словена имена *Земуник* (сада мјесто код Задра), и *Земуна* (сада Земун, Симон — Семлин = Земљин-град). И наш Митровдан полази од Митре (Mithra). Од злодуха је постала аждаја (Вук, Аждаја), од змије Azis-Azdaha. Има још такијех ријечи, као *господ* од зендског gouspand, а чешко и пољско *pani*, долази од зендског *banoni*, госпођа. *Gaoras* је грах и просо; *shakar* је шећер (Крашовен и у Банату код Речице — Решица — кажу му *cakapa*); зендски *jaçna* је славопјев од аријскога *yayati* = славити, частити. У Хрвата у Жељезној Жупанији значи *јачати* — пјевати а *јачка*[9]) је народна пјесма. Новија ријеч је *ватра* од зендског *atars*.

[1]) C. Plinius. Hist. nat. VI. 19. 1.
[2]) A privativum.
[3]) l. c. VI. 18. 3.
[4]) Utidorsi l. c. VI. 15. 4. Утидорси значи Уте Хоршове вјере.
[5]) *Ути* — *Утишти*, с именом *Унти* и *Анти*.
[6]) Melanchlaena грецизиран израз; по свој прилици од Чарнохазени (црне хаљине).
[7]) Herodot. Hist. III. 91—93. Херодот је живио од 521—485 пр. Хр.
[8]) *Ziemienik* од зенд. *Zemiad*, божанство земље. У санскр. инстр. је *jma*, зендски *zem*, литв. *zeme*.
[9]) Види Куредчеве *јачке*.

Осим Ута или Анта набраја Херодот[1]) међу онијем народима који Перзијанцима плаћају данак и *Gandare* и *Dadice* (Дјадице), *Каспијане* и *Пантимате*.

О *Гандарима* можемо само рећи да су били пастири, јер им се племенски назив може извести из корјена ghan, ghanati[2]), а били су индијско племе. *Дадице* нас сјећа на многа старословенска племена, обожаваоце својих дједова. Већ Плиније[3]) наводи *Дидуре* на Кавкаским горама у садашњем руском Дагестану. Кашње налазимо *Дулибе* (Дудлибе) и *Дудлебе*[4]) на ријеци Стиру (Styr), на Блатном Језеру и у Бугарској. *Дошане* (Додшане) сусрећемо у жупи Љутића (Veleti = Vlci) на ријеци Досе (Dose, Dodše = Djeduše). Дошани и Дошан су и породична имена. *Дечани* (Djedčani) били су у околици града Дечина (Dedčina) на Лаби. По аналогији находимо друга племена прозвана по богу заштитнику Хижни и то *Хижане* (Chizzini), између ријеке Рекенице и Варнова племе љутичко, а *Хижини* (Chizini) је било племе бугарско. *Козирози*, *Казеричи*, била су племена руска.

Рекосмо да Херодот спомиње и *Пантимате* као перзијске подајнике. Ова је ријеч састављена из Παν + τιμάτοι. *Пан* је био горски и пастирски бог са људском главом и јарећим

[1]) l. c. III. 99—93.
[2]) *Ghan*, *ghenoti* = гонити стоку; корут. *gunati*, сад. вр. (презенс) *жена*, сскр. haa haati gi — ghnâti = гонити, тући. *Ghandra*, прус. gandani = штрк = дивља гуска (корут. *gasi*, *gusi* = гуска.
[3]) l. c. VI. II.
[4]) Дјед, каткад деб (deb) и дуд (dud) мјесто дјед; чешки *dedek* и *dudek* (од тога *Dudlebi*). То исто име има и шарена тица пупавац. (Упупа = Wiedehopf). Јер су стари Словени вјеровали да им се свакога љета појављују из неба њихови дједови у виду те тице. С тога чешки *dedek*, русин. *dudek*, старослв. вдодъ, корут. *udeb*, *odeb*. рус. вдодъ, удодъ, потатуйка. У Далмацији зову га *пупавац*, румун. *pupaza*, грчки ἔποψ - οπος, срп. *бабин кокот*, приморски *божји петешић*.

ушима и ногама као и литвански *Брстук* (Brstuk) и старославенски *Сирин*. Сва три су била весељаците су свирали или на фрули и двојницама или у мјешчић, а при томе су и играли — *Пан* са нимфама а *Сирин* с вилама. Παν-Ἥλιος је божанског поријекла исто што и Аполон (Απολλον), који је био сунчани бог као и *Сирин* или *Скира* сунчани бог пролећа. Ријеч τιμάτοί излази од τιμάω — частити, обожавати; τιμή = част, чин, обред, слављење. *Пантимати* значи дакле обожаваоци Пана а ријеч је грецизирана. — Пошто су Грци опазили да Пантимати сваког пролећа држе жртве и светковине своме пастирском богу Сирину[1]), о Ђурђевдану, то су они довели у свезу са њиховим Паном, а отуд Пантимати. Има писаца који тврде да су Босанци потекли од Пантимата[2]). Ово је писац по свој прилици црпио од неког византијског списатеља, мени до сад непознатог, те се о том не да даље говорити.

J. C. Plinije[3]) спомиње на сјеверозападу Хвалинског језера на десном бријегу Волгина (Rha) ушћа Удине[4]) мјесто Уте и вели да су скитскога племена, пошто Латинац није знао разликовати Праславене од Скита. На сјевероистоку Хвалинског Мора становали су *Suobeni* и *Alanorsi* између Аланских Гора (данас Алтајских) и ријеке Волге. Ма гдје су се бројили Алан(х)орси у скитско племе, Suobeni су заиста били Словени, а тако су били и Ути и Плинијеви Удини и Утидорси прасловенска племена, а то нам потврђује и етимологија. Кад напишеш племенски назив *Уши* својим насалним словом *Ůti*, тад ћеш изговорити Унти. Грци су од тога направили Анти, који су временом прешли Дунав те се настанили што у Мезији и Трацији, што у Маћедонији. Прва половица каспијских Унта много је прије кренула према сјеверозападу Европе и њих налазимо тамо од Висле па до Лабе и Соле под именом Венди, који су се изворно звали Vnti, а то од њиховог Внта (Vnta) или Вита (Vita), бога жетве.

Већи дио овијех поменутијех племена становао је најприје међу Скитима, а с тога каже безимењак Равенски[1]): „Скитска је постојбина она, из које извире словенски род."

На кавкаским горама становали су и Плинијеви[2]) Сливари (Silvae) Lubieni и Diduri — (Djeduri) а уз Удине становали су Melanchlaeni[3]), Surani и Siraceni и то између Волге и Дона.

Ма да је ријеч *Melanchlaeni* грчка (јер је било низ цијело приморје Црнога Мора грчких насеобина), ипак ми се види да су и то били Прасловени. И данас се више словенских племена у црно облаче, јер су знали од памтивијека сукно за хаљине да се лахко не омажу црнилом поцрнити[4]), те је лако могуће да су Грци превели *Прунохаленi* у *Меланхленi*. Сурани[5]) значи *сунчани*, јер су били по свој прилици обожаваоци сунца,

[1]) Сирин је још аријско божанство а налазимо га и у Индији под именом Скира, од *Кшар* = тећи, скр *kshar*. *Kshárati* = теће, kšira = млијеко, kshira = млијеко новопрус. shir = млијеко. Згрушено је млијеко *сир*, а водени је дио *сурутка* а кад се млијеко усири, одмах је *сиротке* или *сиротке*.

[2]) Description statistique de la Bosnie par M. Chaumette Desfossés, chancelier du consulat general de S. M. l' Empereur et Roi en Bosnie. Види *Зору* стр. 78. 1898. Ту се говори о Пацинацима (Patzinaks) а то би било по нашу Пацинати. Коријен би у овој ријечи био *сѣ* = цијенити и славити, частити, мјесто *ѣ*, што исто значи.

[3]) l. c. VI. 15. 3. 4.

[4]) У земљи им се звала ријека *Udon*, ријеч грецизирана по свој прилици од *Vutin* = *Vitin*.

[1]) Anon. Rav. l. I. c. 12. Scytharum patria, unde Sclavinorum exorta est prosapia.

[2]) C. Plin. hist. nat. VI. 11.

[3]) Οι μέλας и Χλαινα — хаљина т. ј. Црнохаљинари, зат. Iaena мјесто Hlaena.

[4]) Црнило граде од церове коре коју прекухавају у Херцеговини са корачином (одвари од гвожђа) а негдје помијешају још и зеленог ораха.

[5]) И дан данас има презимена *Сурo* и *Суран*, то у Херцеговини то у источном Банату а романизирани придјеви гласе *Сурy* људско предиме, а *Сурул* је планина у Седмограђској.

као што су то у најстарије доба били сви Прасловени, а одмах кад се приближише Хвалинском Језеру заволише некоја племена и Хоршу бога ватре. Други пак што су били пастири ти су славили пастирског бога Сирина (Skira) а с тога им и име Сиричани (Сирацени). Једно племе на сјевероисточном бријегу Хвалинског Језера звало се Rhibii[1]), по свој прилици јер су били рибари. Друго сусједно племе звало се Sagarancae[2]), а то су били, по свој прилици, *загоранци*.

Сви они становали су што између Волге и Дона, што на Кавкаским горама и на истоку и западу Каспијскога мора те су их бројали то у Сармате, то у Ските.

Али-ага Дадић

Ајан мостарски крајем прошлог и почетком овог вијека и његови синови *Мемиш-ага*, *Ади-ага* и *Ахмет-ага*.

— Миленко М. Вукићевић —

Мостар је врло чувено мјесто с многих догађаја, који су се десили у њему особито у новије вријеме. Исто тако Мостар је на гласу због чувених личности, које су се у њему јавиле нарочито за пошљедња тричетири вијека. Од тијех чувенијех личности, које су потекле из гласовитих српских породица Мухамедове вјере, да поменемо само неколико имена. Тако н. пр. Хасан-паша, Хасан-дедић, Коскић Мехмед-паша, Коџа Синан-паша, Ибрахим-паша, освајач Будима из Почитеља и т. д. То мјесто станиште је старих српско-мухамеданских породица, које су вазда играле врло знатну улогу како у историји Босне тако и Херцеговине. Тако тамо су врло старе породице: *Мукићи*, која је изумрла прије двадесетак година. Од ове породице био је у овом вијеку пред долазак *Омер-паше* чувени *Хаџи-бег ефендија* умро одмах некако по доласку Омер-пашином. За тим једна од најстаријих мостарских породица, јесте *Душића*. Од ње има и данас потомака, чини ми се Али-бега Душића синови су и данас у Мостару. Чувена је породица *Капетановића* у којој се одржало капетанство све док нису укинути капетани. За тим долазе *Махмут-агићи* (данас Хаџићи), *Алај-беговићи*, *Бакамовићи*. Од једне породице постали су данашњи Срби мухамедовци *Пашићи* и Срби православни *Кнежићи*. Још има доста чувенијех породица као *Крехићи*, *Балићи*, *Галићи*, *Хаџи-Селимовићи*, *Ћемаловићи*, *Џабићи* и т. д. Од свих ових породица било је знатних и виђених људи, који су се у току времена истицали и постајали разни чиновници било у Херцеговини или Босни или у другим областима турскога царства. Исто тако једна од врло чувених српских кућа у Мостару била је а и данас је мухамеданска кућа *Дадића*, из које је крајем прошлог вијека и почетком овог изашло неколико чувених ајана, који су се борили против Стамболија и њиховог мијешања у босанско-херцеговачке ствари. И ова је кућа, као и многе друге, доста крви пролила бранећи своју отаџбину од туђина и туђинског вршљања по Херцег-Босни. Један од највећијех бораца за самосталност Херцег-Босне бјеше чувени ајан *Али-ага Дадић*. Својим радом задужио јенас да га се сјетимо данас, послије пуних 80 година.

*

Али-ага Дадић рођен је од прилике почетком друге половине прошлог вијека

[1]) *Riba* од *rûbâ*, *ryii*, (*rylo*) = копати; сад. вр. *ryja*, ruju = копам. *Рибе* је у свом најстаријем значењу значила *јегула*.

[2]) *Sagarancae* од аријск. *gara* или *gari* = *гора*, сскр. *giri*, зид. *gairi* = *gari*, лит. *gira* = *girja* = *шума*, сскр. *anu-giram* = *на гори*.

од оца, ако се не варам, *Смаил-аге Дадића*. Како се у то вријеме бјеше јако развила борба између Срба мухамеданаца и варљивих Стамболија, Али-ага је одрастао како у граду тако и у кући, гдје се борба најопширније водила. Код Срба мухамеданаца за пошљедњих шесдесет година бјеше се доста јако развила мисао да Херцег-Босна може бити независна. С тога, Стамболије, опазивши ову тежњу, мухамедовских Срба, гледаху да је угуше, да је униште, те не презаху ни од каквих средстава само да стану за врат мисли, која бјеше ухватила коријена у души Срба мухамеданаца. Кућа Дадића долази међу прве, која је најупорније водила борбу са Стамболијама. Али-ага растао је у својој породици код свога оца Смаил-аге и није му се измакла ова борба из очију. Од рана дјетињства пратио је њезин развитак. Она је заносила његову младу душу, као год што је слобода заносила и свако друго српско срце.

Кад је Дадић био већ свршен човјек, отпоче борба између Аустрије и Турске 1788. год. Аустрија је још тада гледала Босну, а за то многе ствари бјеху већ припремљене. Присталице католицизма бјеху сву наду положили на цара Јосифа II. још кад овај ступи на пријесто. Аустрија је још 1782. год. у уговору с Русијом гледала да добије Босну и десну обалу Саве. Али се то није могло тако лако постићи. Зато 1787. год., кад се отвори рат између Русије и Турске, Јосиф II. рече: „Нећу вратити мач у корице, док не вратим својој кући оно, што јој је отето!“ Овдје се поглавито мислило на Босну и Србију, које Аустрија бјеше узела 1717. а изгубила послије 1727. год. То је знао и дом Дадића па, разумије се, и Али-ага Дадић. Услијед тога он са многим другим првацима Срба мухамеданаца отпоче озбиљно радити са мостарским првацима на самосталности Херцеговине на прво мјесто па онда и Босне.

Баш некако у то вријеме он постаде *ајаном* мостарским те му се даде прилике да и сам са више предузимљивости поради на општој ствари, како за Херцеговину тако и за Босну. У том послу толико је далеко ишао да ускоро постаде цијела Херцеговина готово независна од Стамбола. Стамбол је добро прозрео намјеру, како Дадића тако и осталих првака мухамедовских у Херцег-Босни, те се поче служити свима срествима, која му остадоше у наслијеђе још од старе Византије. Стамбол гледаше да посије раздор међу прваке у Босни и Херцеговини, да их завади и разједини, па онда да покоси и једне и друге. И заиста, тај посао лако му је пошао за руком. Стамбол је знао за поношљивост и простоту мухамеданских првака, знао је, да су врло частољубиви и гордељи и да ће ријетко један другом попустити ма у чему. С тога прво поцијепа Србе мухамеданце босанске и одвоји их од оних у Херцеговини, па онда почне подбадати једне против других. У овим међусобицама домаћим, на несрећу свих Срба, чешће се заборављала сама мисао, заборављала се сама идеја независности. У томе је лежала сва несрећа Срба у Босни и Херцеговини све три вјере како у прошлом вијеку, тако и у овом па и данас. И лежаће све донде док Срби све три вјере Херцег-Босне не уведе да им је спас само у слози и заједничком раду.

Од ових сплетака и раздора није поштеђен ни Мостар.

Размирице хватаху коријена у Херцеговини. Оне захватише и мостарске прваке, па захватише и Али-агу Дадића. Нарочито је од великих пошљедица био сукоб, који се јавио између *Али-аге Дадића* и *Али-аге Вољавића*, првака благајског, године 1802. За њега се прича да је родом изнад Мостара из *Свирина*, па је доцније живио у *Благају* и био благајски ајан. Али-ага Дадић имао је уза се најбоље и најчувеније људе из првих породица у Мостару, а Вољавица између других имао је уза се највеће зулумћаре и насилнике,

који су се старали само за се, отимајући и пљачкајући од раје све што су могли и што им је за живот било потребно. Са оваких насилника патили су сви у Босни и Херцеговини, само Срби мухамеданци нешто мање но Срби православни и католици. Еле са оваким удари Вољавица на Дадића и Мостар. И пође му за руком те освоји страну Мостара до Царине, освоји град и топове. Кад је видио Дадић да им ништа не може учинити, он поче тражити други пут против Вољавице, он се поче с њим мирити. Помиривши се наговори га те распусти оне зулумћаре, што задаваху муке свима становницима мостарским. Многи бјеху и од Мостараца, разумије се, незнатнији и нижег реда, пристали уз ове зулумћаре. Кад Вољавица распусти његово друштво ови тек онда зађу те стану отимати и пљачкати од раје. Раја оде Дадићу да му се тужи да стане на пут насиљу ових зулумћара. Дадић и сам веома правичан човјек, који у раји гледаше браћу своју, само различну по вјери и положају, прими од Срба молбу к срцу. Али то не бјеше право Вољавици, те се завади с њим понова. Мостар бјеше подијељен на двије стране. Страна до Царине бјеше у рукама Вољавице, а други дио у рукама Дадића. Спремаше се и с једне и с друге стране. Улице бјеху преграђене мертецима и Вољавица отпоче борбу паљбом топова с града. Прва ватра би просута на *Коскића* дворе. Дадић нападне са својима. Цио Мостар бјеше на ногама. Опасност је таква пријетила да га је могла ватра прогутати. Али-ага нападне таквом жестином на Вољавицу да га потисне од Царине, отме тврђаву и топове. Напад је тако страшан био да је Вољавица једва главу на раменима изнио. Кад истјера Вољавицу, одмах поче укидати насиља и гонити Турке насилнике, који и под Вољавицом, и прије њега, чинише насиља раји. Многе разагна, многе понизи и натјера да се дохвате мотике и другог алата те да живе од свог знања, а не да пљачкају народ. Истина, од народа узимао је доста тешких дација, али то је било одређено, а преко тога ништа се није смјело узети. Рају нико није смио гулити ни пљачкати. Раја га је вољела и Али-ага више се у њу уздао него у саме мухамедовце. Османлије страшно је мрзио и свакога, ко се држао Османлија и Стамболија. Чак је гонио више пута и царске људе (пашалије) с мешћеме.

Како је народ цијенио Али-агу Дадића док је био господар у Мостару и околини, нека се види из ове приче, која се и данас прича у Мостару и околини:

За вријеме ајанства Дадићева некакав сељак гонећи на коњима 9 товара дрва, стигне у мостарско поље, ту и заноћи. Док је он безбрижно спавао привуку се неки неваљалци те му дигну не само сва дрва но и угаре и такуме с коња. Сјутра дан кад се сељо пробуди има шта видјети: коњи празни и нигдје ништа на њима. Он се упути те у Мостар да тражи самог Али-агу Дадића да му се тужи. Не познавајући самог Дадића, наиђе баш на Али-агу и запита га: „Бива, ага, знаш ли ми рећи гдје бих могао наћи Дадића?“ — „А што ће ти Дадић, куме.[1])“ — „А ето, аго, нитоварих 9 коња дрвима и потјерах у Мостар на пазар. Па заноћих синоћ у мостарском пољу, а дође ти неки неваљалац те, док ја спавах, диже све и дрва, и такуме с коња.“ — „А што ти, болан, да заспиш у пољу са својим малом и да га тако напустиш? Што га боље ниси чувао?“ — „А ја, бива, велим кад се Дадић стара о нама онда не смије ником ништа бити, нити му се какав квар учинити.“ — „И не смије, бива, куме, и не смије; но шта ти је вриједило све то што ти је украдено?“ — „Вала ага, Бог нека те поживи, с коња на коња по цекин.“ — Али-ага се маши руком у џепове, изброја му девет цекина рече му: „Ево ти новаца за твоју штету, али други пут по-

[1]) Обичај је код мостарских Срба мухамеданаца да кад сретне православног а не зна му имена, да га ослови са ријечју *куме*.

боље причувај свој мал и ако је Дадић у Мостару." — Сељак задовољан пође пољу мостарском, али није био ни на пола пута кроз Мостар а на сваким вратима видје по једног човјека. Али-ага бјеше наредио да се нађе ко је учинио похару. И сељак таман на мостарско поље, а ево стигоше га Дадићеви људи и вратише му све, што му је било украдено. И тако сељак оде хвалећа поштење и правичност Али-аге Дадића.

Ово је једна мала причица из живота Али-аге Дадића, али која нам врло много каже. Она прича и колика је и каква је била безбједност у околини Мостара и колико су Срби умјели да цијене правичност овог великог Србина Мостарца Мухамедове вјере.

1806. године Али-ага Дадић ратовао је против Црногораца и Руса и то са успјехом. У то вријеме с њиме је била и раја, како они православне тако и они католичке вјере. Пред католицима тада је ишао фратор Никола Илић. Али овај сукоб био је тренутан. Срби мухамеданци у Босни, особито у Херцеговини, нијесу никако напустили мисао о самосталности своје отаџбине. У томе их је јако подстакао устанак Срба у Шумадији и рад великог вожда Карађорђа. Они су били са свим незадовољни Портом и њеном политиком. Будним оком пратили су све пошљедње покрете у турској царевини а нарочито ток рата Турске с Русијом. У овим ратовима мухамеданци у Босни и Херцеговини увидјели су све слабе стране велике турске царевине, те се покрет за независношћу још јаче истаче на дневни ред, а на челу самог покрета истаче се Мостар са својим ајаном Али-агом Дадићем.

(свршиће се.)

УМЈЕТНОСТ

— John Lubbock. —

Правој умјетности није само задатак да мијења и усавршава природу, већ да у њој тражи „оно што је добро, оно што је најљепше". Кад то нађе, умјетник мора употријебити све своје силе и моћи, те да изнесе љепоту тога, како бисмо је могли разумјети. Величина умјетности лежи у љубави умјетниковој према љепоти којој не жртвује ни један дио истине. *Ruskin.*

Најстарија умјетничка дјела, нама позната, јесу ликови животиња, истина врло груби, али и врло карактеристични, урезани мли изрезани у костима или у јеленским роговима. По пећинама Француске, Њемачке, Енглеске, налазе се слични остаци првобитне умјетности заједно са другим примитивним алатима и остацима сисаваца, који су живили јамачно крајем гласијерне епохе; заједно са костима сјевернога јелена, медвједа и других животиња, који и дан дањи живе у умјереним појасевима; најзад, заједно са костима од јелена, миришљавога овна, мамута и других животиња, који су се повукли на сјевер, или их је сасвијем нестало. Смијемо се, држим, надати да ћемо, доцније, наћи и других цртежа и слика, који ће нам дати потпунија објашњења о обичајима и правилима наших предака из тога доба.

Послије ових старина, по реду старости, долазе вајарски и сликарски радови на гробовима и по храмовима старога Мисира и Асирије.

Ове слике и скулптуре из давних времена, сматране као умјетничка дјела, и ако су несавршена, ипак су врло чудновата и пуна израза. Један владалац ријетко је, у ствари, стасом већи од својим војника,

али на сликама, које представљају махом битке, он стасом надвишава своје војнике. Не треба сметнути с ума да, у старо вријеме, владари и војсковође узимаху живога учешћа у свима борбама. Омирове приче у томе погледу личе на слике из живота Мисираца и Асираца. Гледаоцу, ма и најобичнијем, најприје пада у очи краљ, вођ, побједилац; он види и борбу и болове и муке рањеника, непријатеља у бјежању, град у коме се сакрио и спасао. А данас, на сликама које представљају битке, радња је мање јасна, неизвјежбано око види, бар у почетку, само црвенило и дим.

Ма да ове слике из прастарих времена немају љепоту доцнијих и садањих слика, ипак, признати морамо, да нису без величине и нарочито племенитости.

Када Деметријус[1]) нападе град Род, Протоген, сликар родски, бјеше започео своју слику *Острво Јелиос*. Деметријус не освоји град, вели Плиније, из бојазни да у општем пламену и слика не изгори; јер се град могао заузети само тако, ако га запали са све четири стране. Како то није могао, он је више волио сачувати слику, него остати побједилац. Протоген је имао своју радионицу изван града, близу непријатељскога ратнога стана, у једноме врту; у њу је долазио свакога дана из града да, уз вику непријатеља, довршава започете слике. Једном га наведоше пред цара Деметријуса, па кад га овај упита од куда му те смјелости да ради, тако рећи, у непријатељскоме стану, он одговори без устезања: „Јер знам, да ти водиш рат противу града, а не противу умјетности."

Кад Грчка пропаде, повуче собом и умјетност, која је све до XIII. вијека чамила. А од тада, управо од Чимабуе[2]); па до данас, умјетност је само напредовала.

Умјетност је неоспорно један од најчистијих и најузвишенијих елемената људске среће. Њоме се кроз очи ствара ум, а кроз овај око. Умјетност уљепшава живот оним чим сунце колорише цвијеће.

У умјетности, вели Рускин, рука, глава и људско срце чине једну цјелину. Али умјетност не служи само томе да се њоме разонодимо; њу не треба учити у слободним часовима, нити за то што се нема шта боље радити.

Славна дјела, производи дугога испитивања и рада, сматрана су свуда, на Истоку и на Западу, као творевина мађије.

Да човјек умјетником постане није довољно само учити и радити; али без тога двога, нико не постаде то. У умјетности два пута два не чини четири; скуп малих ствари неће, у умјетности, створити једну велику.

Често се каже да је задатак умјетности да се допадне. Ово није тачно. С правом би се онда могло рећи и за добру библиотеку, да служи за украс кући.

Умјетност је у надмоћности над природом, јер уноси у себе један нов елеменат, човјечански, који је у највишем погледу, узвишенији од природе. Ако узмете човјека, вели Платон, онаквога каквога је природа створила, и, ако га упоредите са другим, каквога је умјетник начинио, дјело природе биће увијек мање лијепо, јер је и умјетност много коректнија од природе.

Бакон, у своме дјелу *Напредак наукâ*, говори о свијету, који стоји далеко испод душе, за то што су човјечијем уму потребни и импозантнија величина, и стварније лијепе особине, и потпунија разноврсност од оне коју налазимо у природи.

Из пјесама знамо да је Прометеј направио тако лијепу стату-у, да је богиња Минерва обећала, чим ју је видјела, донијети и дати с неба Прометеју све што затражи и тиме начини стату-у савршеном. Прометеј замоли да га Минерва поведе са собом на небо, да сам потражи што још дјелу његовоме треба. Минерва му испуни жељу. Прометеј, видећи да је на небу све у ватри, понесе једну небесну варницу и њоме оживи свој рукотвор.

Подражавање је средство, али не циљ умјетности. Анектода о сликарима Зеуксису и Паразијусу, несумњиво је лијепа, али

[1]) Деметријус I., цар македонски, 295. прије Христова рођења, познати освајач.

[2]) Сликар флорентински.

варати људе и тице циљ је и сувише фриволна према узвишеноме задатку умјетности! Подражавати *Илијаду*, вели др. Јунг, није подражавати Омиру, и ако стоји, како тврди Сер Ј. Рејнолдс, да што умјетник више изучава природу, све се више приближава правоме и апсолутноме идеалу умјетности.

Умјетност се мора служити подједнако стварањем и копирањем. Идеалу без стварности не достаје живота, али стварност без идеала, вели Виктор Кузен, нема љепоте. Њих двоје треба да се удруже. То је једини начин да се створи нешто савршено лијепо. Љепота је апсолутни идеал, а не проста копија несавршене природе.

Композиција је један од најважнијих елемената за слику. Ј. Риноlде нам је, у два примјера, показао, како је оно што окружује једно лице у стању измијенити цијелу слику. Тинторето је, у једној својој слици, узео Микел Анђеловог Самеона за Јупитера, давши му, мјесто магареће вилице, у десну руку гром и муњу, и метнувши му код ногу орла. Други је примјер још бољи. Тицијан је са једнога свода Сикстинске Капеле у Риму, прекопирао један лик, који представља Бога како дијели свјетлост од таме. Тај лик дао је једноме рањеноме ђенералу за слику која представља битку код Кадора.

Не треба сметнути с ума, да је умјетнику задатак да формира — ствара око, а не да га обмањује; да мора тежити и обраћати се прије људској души него очима. Они који воле љепоту наћи ће је свуда гдје је буде.

И ако Шекспир вели:

„Позлаћивати злато, сликати перунику,
Додавати мирис дубичици,
Глачати огледало, и дати нову нијансу
Дуги, или, запаљеном свијећом,
Хтјети увеличати свјетлост сунчеву,
То је и сувишна и смијешна раскош". —

ипак све што сјаје није злато, све цвијеће нема боје перунике, па је слободно и бирати и нешто представљати.

Лијепо, добро и истинито, вели Кузен, облици су бесконачности; у лијепоме, доброме и истинитоме ми волимо бесконачно. Љубав према бесконачноме крије се у љубави према његовим облицима. Да је бесконачно оно што ми тражимо у лијепоме, доброме и истинитоме, доказ је то што нам облици доброга, истинитога и лијепога нијесу довољни. Умјетник није задовољан својим најљепшим дјелима; он тежи нечему узвишенијем.

Понекад се вели да представљање каквога предјела у слици није истинито. Па шта је онда истина? Је ли истина: репродуковати онај утисак, који смо добили од нечега? Ако је тако, онда нека се покуша направити, по сјећању, једна група планина, па ће се одмах наћи да су оне планине на слици, коју имате у глави, много више и стрмените, равнице дубље и уже, него што су у ствари; дакле, слика која би била истинита у толико, што не би дала исти утисак, који даје природа.

Умјетност је, вели Гете, названа умјетношћу баш за то, што није природа.

Није довољно само изабрати један лијеп наслеђ, па њега сликати. Умјетник не смије бити само добар прецртач; нешто узвишеније и суптилније потребно је њему; он мора стварати, или бар умјети исто тако добро тумачити као и снимати.

Турнер никада није хтио копирати само, па ма предјео био најљепши: он је или мијењао мјесто или уклањао брегове.

Један племић, жељан да види модел по коме Гидо Рени сликаше оне лијепе женске главе, дође сликару, и умоли га да му покаже свој модел. Рени наједи преда се свога помагача, једну велику људину, и стаде сликати дивну главу Магдаленину. — Драги грофе, рече он, лијепи и чисти идеал треба да је у глави; а модел може бити какав хоћете.

Сликајући Арханђела Михаила у капуцинској цркви у Риму, Гидо је жалио: „што нема крила да узлети до раја и да се у њему нагледа савршених облика и љепоте духова, по којима би и своме Арханђелу дао љепоту; али, кад се не могох винута тако далеко, а опет на земљи не нађох му равна, ја га пођох тражити у ономе идеалу од љепоте, који сам у својој глави о њему створио".

Наука се, колико јој то допуштају ограничене моћи људске, стара да репродукује позитивна факта, истина, без украса, али искрено, не водећи рачуна о времену и мјесту. Ради овога она наилази на велике и мучне препрјеке. Умјетност, напротив мора тражити једну особиту црту оригинала, да би дала жив утисак.

Умјетност нам донекле, пружа куд и камо јачу, живљу и јаснију импресију каквог непознатог предјела, него ли ма какви опис. У књижевности је стијена стијена, а у сликарству она мора бити или од гранита или од дискуна, али не ма каква стијена.

Умјетници су одавна признали потребу учења анатомије, па је она по умјетничким академијама и предавана, а изучавање осталих природних наука постало је потребно тек од скора.

До данас се писало и о сликарству, и о вајарству и о неимарству. Према томе овдје није од потребе исписивати које од њих већих заслуга има.

Неимарство пружа не само велико и интенсивно задовољство, него оставља утисак нечега идеалнога и надчовечанског.

Г-ђа Стаел рекла је, да јој неимарство личи на „залеђену музику“, а каква лијепа саборна црква на „мисао у камену“, чији су прозори провидни видови дивних боја.

Корепио је казао: да пјесници ријечима сликају, а остали умјетници кроз своја дјела говоре. Ови пошљедњи су много срећнији, јер један поглед на њихово дјело, слику или стату-у, даће вам много јаснију и живљу идеју онога што се хтјело, него ли што би један пјесник био у стању дугим списом то постићи.

Поред тога сликарство, вајарство и неимарство имају ту особиту црту, што за његово разумијевање није потребно знање страних језика, њих могу разумјети сви образовани народи. Поред тога, и са практичнога гледишта, сликарство у ширем смислу боље је. У једном говору своме Фредерик Лајтзе обраћа пажњу слушаоцима да треба с дана на дан све више изучавати сликарство, ако се мисли да благостање у земљи цвјета; јер се, вели он, супарништво Енглеског и других народа на пољу индустрије, које се у неким гранама ове, претвара у праву борбу за живот, не преноси више на каквоћу материјала и солидност израде, већ нарочито на умјетнички укус и лепоту цртежа.

Највећа услуга, коју умјетност може учинити човјеку, јесте не само да му дадне моћи да искаже своје најплеменитије тежње него и да дисциплинише своје емоције.

Умјетност и наука су двије сестре, или боље брат и сестра. Задаћа умјетности, донекле, личи на задатак женин. Она је позвана прије да живот украси лепотом, а рад претвори у радост, него ли да узима удјела у мучној борби живота.

У науци очекујемо увијек напредак, што је и природно, али не и у умјетности, међутим, Ј. Рејнолдс тврди с убјеђењем да ће у будућности умјетност толики напредак учинити „да ће најлепша слика данашња изгледати као дјело каквога почетника“, можемо се надати да ће у тој мјери учинити напредак и наша моћ за уживање у сликама. Неко је рекао да пјесник мора стварати укус за своја дјела; донекле се ово може примијенити на све умјетности.

Данашњи су умјетници измакли од својих претходника само у томе, што ми, преко њих умијемо интензивније гледати и осјећати лепоте природне.

Прије Турнера, мени се тако чини, сликање предјела, па баш и код најславнијих умјетника, стајало је далеко ниже од сликања ликова. Ј. Рејнолдс прича за Генсбуру-а да је на своме столу правио модел предјела од истуцана камена, сувих трава и комадића од огледала, па са тога модела „сликао, увеличавао и стварао стијење, дрвље, воду.“ Он спори мудрост оваквоме поступању, и вели: „ја остављам позванијим од себе да цијене то“; и, најзад, он никоме не препоручује ову методу, коју сматра прије као судбоносну него ли као корисну.

На слици *Сеџке и Алцион* од Вилзона, који је по тврђењу Кунингхема, са Генсбуру-ом

оснивач школе пејзажиста, — дворац је насликан по једној чаши за пиво, а стијена по једноме комаду сира. По другој једној верзији ова је слика продана за ћупу пива и комад сира. Макар која од ових верзија била тачна, јасно је да у то доба нијесу биле на цијени много слике, које су представљале предјеле.

До скора се мислило врло рђаво о сликама на којима су представљани предјели планински. Као дио је сваки је дијелио Тацитово мишљење, који вели: „нађите ми тога, који би оставио Азију, Африку или Италију, па отишао у Германију, ту земљу без љепоте, сива неба и меланхоничнога изгледа.

Занимљиво ће бити саопштити овдје, шта је др. Бити писао крајем прошлога вијека, у своме нарочитоме дјелу *Истина, Поезија и Музика*: „*Highlands* су, вели он, врло меланхоничнога изгледа. То су дуги низови планина, покривени сивим папратом; пусте и уске долине, пуне провала, у које се сливају бујице; земља је неплодна, а клима жалосна; једном ријечи, већи дио Скотске нити има лијепих њива нити пашњака. Свуда се чује само шуморење таласева, који се крше о обале залива и језера, а са њиме тужно завијање вјетра које чудно звучи у овим усамљеним предјелима препуним одјека, стијена и пећина. Човјеку је мучно представити себи како изгледа чудан и страшан овај предјео према мјесечини; они неодређени облици бацају као неку сјенку на уобразиљу."

И сам Голдсмит сматрао је овај предјео као страшан и ужасан. Џонсон вели, да је најљепше мјесто за свакога Скота „велики пут који води у Енглеску", па не треба вјеровати да је могао рећи за циновски пут: „требало би да га видите, али немојте тога ради ићи тамо".

Госпођа Стајел је тврдила да би јој пријатније било пјешачити пет стотина миља до каквог умнога човјека, него ли отворити свој прозор и видјети напољски залив.

Али нијесу само предјели бивали те судбине, и градови су бивали презирани. Бурке је тврдио за лијепу старинску варош Стонхенг „да јој ни положај ни споменици нијесу вриједни пажње".

У извјесним приликама рђав предјео може врло штетно утицати на нервни систем. За Дон Кихота се лијепо каже, да је њему ум пореметила прије монотоније нормандиских провинција, него ли читање романа.

Љубав према природи не потиче само из умјетности. Ова и наука учили су нас видјети љепоту онога, што нас окружава.

Умјетност нас учи гледати. Има стотину лица, која умију говорити за једно које умије мислити; а има их хиљаду, која умију мислити за једно које умије гледати. Видјети нешто чисто и јасно, то је и поезија, и профетија и религија... Сјетимо се да се величина умјетности састоји у овоме прво, у искреном и интензивном разумијевању природних факата; друго, у распореду тих факата нашим умом, тако, да они буду и корисни, и занимљиви и лијепи за свакога онога, који их гледа. Велика умјетност само се може поредити са племенитим и поштеним животом, јер, док обичан човјек не види ништа јасно нити умије гледати око себе, па га понесе собом бујица и несавладљива сила ствари, које он није хтио или није могао разумјети, — дотле уман човјек, гледајући све ствари, како треба, и испитујући их добро, улази са њима полако, опрезно и мирно у борбу са њима и постаје, захваљујући својој интелигенцији и вољи, активни и важни агенат у борбу добра против зла.[1])

Надајмо се да ће у овоме правцу учинити нови напредак, да ће бити пронађене нове љепоте и задовољства за оне, који ће послије нас доћи; ми их не можемо цијенити и једва ако их можемо замислити.

Кад се данас, и у најмањој колиби, сретамо са каквим умјетничким предметом (сликом, фотографијом, статуом,) онда се, без претјеривања рећи, да ће, ако умјетност доприноси срећи живота, то у будућности бити у много јачој мјери **J. M. J.**

[1]) Ruskin.

Дениза

драма у четири чина. написао

АЛЕКСАНДАР ДИМА СИН

с пишчевим допуштењем превео с француског

Милан Вл. Ђорђевић.

(свршетак)

Четврта појава.

Исти, Марша, долази *Госпођа од Тозета.*

Марша.

Госпођа од Тозета поручује ми да хоће са мном овде да говори?

Андрија.

Да, и ево ти је у сусрет.

(Госпођа од Тозета удаља.)

Марша.

Изгледаш врло узбуђен.

Андрија.

И јесам узбуђен.

Марша.

Је ли због мене?

Андрија.

Да, мало, али ја ти праштам. Немам право да будем сувише строг. Говори с госпођом од Тозета. А ви, драги Тувнене, будите тако добри да присуствујете том разговору.

(Изађе.)

Пета појава.

Госпођа од Тозета, Марша, Тувнен, долазе *Дениза, Брисо, Госпођа Брисо, Андрија.*

Марша.

Шта желите?

Госпођа од Тозета.

Пређимо одмах на ствар. Кад је већ све решено, шта имам да вам кријем?! Драго дете, брак, који сам толико желела, не може се, на моју несрећу, закључити.

Марша.

Господин од Тозета узима натраг своју реч?

Госпођа од Тозета.

Ви сте рекли Фернану, а он ми је то поновио, да га више никад видети нећете, ако вам једном не каже истину, ма о чему било.

Марша.

Тако је.

Госпођа од Тозета.

Ну дакле, он је мало час отпутовао и ви га више нећете видети.

Марша.

А у чему ме је преварио?

Госпођа од Тозета.

Није имао право, као што је мислио, да собом располаже.

Марша.

Како то да човек у годинама господина од Тозета не зна, да ли има право, да собом располаже? Према томе мој брат ме није преварио, драга госпођо, кад ми је казао, та је господин ваш син непоштен човек.

Госпођа од Тозета.

Марто!

Марша.

Али, госпођо, све су то врло озбиљне ствари. Није у питању само част господина од Тозета, који је од овога минута за мене мртав, у питању је моја част и ви ми дугујете објашњење. Претпостављам да је господин ваш син дао своју реч некој другој личности пре него мени.

Госпођа од Тозета.

Да.

Марта.

Којој?

Госпођа од Тозета.

Госпођици Брисо.

Марта.

Зашто сте ми, дакле, говорили да је се чувам. А како су наједанпут искреле те обавезе, о којима до сад нико није говорио?

Госпођа од Тозета.

Дениза их је саопштила.

Марта.

Кад?

Госпођа од Тозета

О томе не знам ништа.

Тувнен.

Онда, госпођице, кад је господин од Бардана јавио госпођици Брисо да је дао вашу руку господину од Тозета.

Марта.

Мој брат беше пристао на тај брак?

Госпођа од Тозета.

Да.

Марта.

Зашто тако брао, кад је из почетка био одсудно противан?

Тувнен.

Зато што му је без сумње милије било, видевши да сте тако одлучни, да вам уштеди саблазан, којом сте му били запретили.

Марта.

Истина је, хоћах учинити ту саблазан! Па видевши то госпођица Брисо изнела је своја права.

Госпођа од Тозета.

Да.

Тувнен.

Извините, госпођо, није тако текла ствар. Госпођица Брисо само је саопштила господину од Бардана да господин од Тозета, који се обавезао према њој много више него што је се могао обавезати према госпођици од Бардана, ниједну од својих обавеза, за које је јамчио својом чашћу, није испунио без сумње зато што госпођица Брисо није имала новаца.

Госпођа од Тозета.

Мени су те обавезе биле непознате.

Тувнен.

Што вам је допустило да не пристанете да се њих двоје узму.

Марта.

У кратко?

Тувнен.

У кратко, господин Брисо дознавши за те обавезе, које су њему биле још мање познате него госпођи од Тозета, захтевао је да господин од Тозета узме његову ћер.

Марта.

И господин од Тозета узима Денизу?

Тувнен.

Кроз три недеље.

Марта.

А где је господин од Тозета?

Тувнен.

Мало час је отпутовао у Париз.

Марта.

А Дениза?

Тувнен.

Она полази кроз који тренут.

Марта.

С оцем и с мајком?

Тувнен.

Само с мајком.

Марта.

А ви госпођо?

Госпођа од Тозета.

После овог разговора казаћу вам због.

Марта.

И отићи ћете с Денизом?

Тувнен.

Не, ја пратим те госпође.

Марта.

Све то пре ручка. Међутим то је била згодна прилика да сви заједно ручамо, да пијемо једни другима у здравље и да објавимо ту изненадну веридбу суседима, који вечерас код нас ручају и због који сам ја и остала. А мој брат? Шта је с њим у свему томе?

Тувнен.

Он полази са мном у Одесу.

Марта.

А ја?

Тувнен.

Ви ћете поћи с нама, госпођице, ако желите да видите јужну Русију, која је одиста занимљива, или ћете се вратити у манастир, ако вам се тај пут не допада.

Марта.

И то је све?

Тувнен.

И то је све.

Марша.

Очевидно има нешто што ми не кажете.

Тувнен.

Очевидно.

Марта.

И што ми нећете казати.

Тувнен.

Вероватно.

Марта.

Зато што сам девојка и што има ствари, које девојкама не треба рећи. Али за мене бисте могли учинити изузетак, пошто сам ја девојка, која је баш данас урадила нешто што није требало да уради. На моју срећу на то су ме други наговорили а још је време да спречим несрећу коју свуд око себе осећам. Где је мој брат?

Тувнен.

Ту је. Да нећете да говорите и са госпођицом Брисо пре него што пође?

Марта.

Хоћу. И с њеним оцем и с њеном мајком.

Тувнен (излазећи.)

Тако те хоћу, мала.

(Уђе у собу у којој је Андрија.)

Марта (приступивши госпођи од Тозета.)

Ви знате, госпођо, да сте ви криви што сам рђаво оценила, увредила је претила девојци, која ме је волела и која се за мене жртвује, то је очевидно, јер она ми је у напред рекла да ће ме спасти ма је то стало живота па и части чак. Много сте скривили. Не знам да ли сте ви навикли на гризу савести, али ја је нећу. Можете рећи господину вашем сину да је слободан. Дениза и ја враћамо му реч коју нам је обема дао био. Нек иде одавде! Господин Тувнен наћи ће му какво место далеко од Француске, далеко и од Европе. Побринуће се он за то. (Андрији који је за то време ушао приступивши му.) Прашташ ми, је ли? Разуме се то је лудо било. Из претеране стеге прешла сам у претерану слободу; то ће проћи. (Дениза удаљи; њена мајка иде на неколико корака за њом; Брисо ће мало доцније ући на друга врата. Дениза.) А сад ходи дер ти овамо. (Рекавши то ухвати је за руке и доведе је напред на позорницу.) Тако је, очи су ти црвене, сва си бледа. Дршћеш, руке ти горе. Сирото ти срце бије да те угуши. Да те молим да ми опростиш, не би имала снаге да ми одговориш. И то сам ја, ја узрок свему. (Рукама је ухвати за главу и на свег срца је љуби.) Опрости! Опрости! Благосиљам те и обожавам те!

Тувнен

(који је за то време ушао и извео госпођу од Тозета.)

Тако те хоћу, мала, тако те хоћу.

Марта (Денизи.)

Мој брат, који те воли, неће да те узме зато што си волела једног другог човека. Али и ја сам већ во-

лела и баш истог човека кога и ти. Дакле смо обе подједнако криве, те тако ни мене нико неће узети, пошто Андрија тебе не узима. Помиримо се, драга моја, са судбином, брак није за нас створен. Имале смо истог заручника, који нас је обе преварио; сад нама ваља наћи другога, кога ћемо опет заједно моћи волети а који нас никад неће преварити. Ја знам где ћемо га наћи. (Андрији) Хтео си, драги мој Андрија, да видим свет пре него што се покалуђерим. Ну, дакле, видела сам га. Одиста није леп. За неколико месеци видела сам толико зла и сама сам толико зла учинила да хитам да се вратим у манастир, али нећу да се вратим сама. (Денизи) Хоћеш ли и ти самном у манастир, па да више из њега не изађемо?

Дениза

(Искрено и полетивши јој у наручја)

Хоћу, хоћу, хоћу.

Марша.

Онда је свршено. (Брисо-у) Драги господине Брисо, кад мој брат налази да господин од Тозета није мене достојан, како бих ја нашла да је достојан Денизе? Ја вам узимам вашу кћер, не можете ми је одрећи; уверавам вас да је нико не воли више од мене (Денизи) Пољуби оца и мајку па хајдемо.

(Дениза прође своме оцу и клекне пред њим).

Брисо (дирнут је)

Учинила си ми толико зла колико ми се год могло учинити. Али пошто те овај анђео ослобођава, ја те поверавам њему и праштам ти.

(Пољуби је плачући).

Дениза

(љубећи најсрдачније госпођу Брисо)

Мама, мама! (Андрији) Не познајући живот ваша сестра, господине, мисли да је њена погрешка равна мојој. Невино дете! Али она такође налази једино право решење, једино, које нам свима допушта наше достојанство и које нам не намеће жртве изнад наше снаге. Допустите да за часак остане у тој заблуди да има нешто да испашта; то обезоружава мог оца. Ја ћу вам је скоро вратити. Због ом, господине! Нека би дао Бог, кога ћу тако много молити за вас, да наиђете на ону, која ће имати милу задаћу да вас учини срећним. (Озбиљно и ухвативши Марту за руку) А сад, сестро, хајдемо!

(Обе пођу вратима. У тренутку кад Дениза ступи на праг).

Андрија (викне)

Денизо . . .

(Дениза се окрене и чека)

Андрија (пружајући јој руке)

Не могу.

Дениза

(полети му у загрљај снажно узвикнувши)

Ах!

(Чује се звонце у врту).

Марша.

Шта је то! Понферани долазе на ручак. Брзо, брзо, убришимо сузе! Баба би била сувише срећна кад би видела да смо плакали. (Брише сузе Денизи. Андрији) А ти иди да дочекаш твоје госте; нама више не требаш. (Денизи) А ти за гласовир па пјевај ако можеш.

Тувнен.

А манастир, госпођице?

Марша.

После Денизине свадбе.

(Приђе Брисо-у и пружи му чедо).

Брисо (љубећи је)

Ох, дете моје! Нека би вам Бог дао толико среће колико ви сад учините добра.

(Очекујући долазак Понферанових све личности изгледају као и обично, Дениза седи за гласовиром као да свира, Марта држи у руци књигу, Тувнен говори с госпођом Брисо, а Брисо доводи у ред хартије, које су на столу.)

Завеса пада.

КРАЈ.

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја.**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева.**

(НАСТАВАК)

Ко си ти? упита га један царедворац.

— Је ли ја? — рече он, па се мало осмјехну.

— Ко си ти? поновиште му питање.

— А Митка! одговори он добродушно, и као чудећи се питању.

— „Хвала ти јуначе, рече му Моразов. — Хвала кад хоћеш да браниш правду. Ако побиједиш, знаћу те наградити. Још ми није све разграбљено, хвала Милостивоме Богу, имам те чијем наградити!

Хомјак је видно Митку на Поганој Лужи, када му је тољагом коња убио, на мјесто да се на њега навали Митка пригњечи свога друга. Онда у бој није му Хомјак лице разгледао, а на Митки и нема ничега особитога, тако га Хомјак не позна.

— Чиме ћеш се бити? упита га један бојарин, јер Митка није имао ни оклопа ни оружја.

— Чиме, је ли? рече Митка и окрену се да упита гуслара за савјет. Али овај сигурно бјеше промијењено мјесто, јер га Митка нигдје не угледа.

— Добро — рече бојарин — узми оклоп и сабљу, па на посао!" Донесоше му сву ратну опрему. Узалуд се Митка старао, да провуче руке кроз рукаве од оклопа — али неможе, па и сам калпак био му је тако узак, да се једва држао на врху његове велике главе. У новоме одијелу бјеше се Митка сасвим збунио, једнако се окрећаше десно и лијево, не би ли опазио гуслара. Гледајући га стаде се цар гласно смијати, затим опричници, па онда и сви гледаоци удриште у смијех.

— Шта се кесите? рече аловољно Митка — и без ваше ћу капетине и гвоздене кошуље ударити сно но онога! Он показа прстом на Хомјака и згули оклоп.

Опет свак у смијех.

— А чиме ћеш ударити? упита га бојарин. Митка се почеша по затиоку.

— Ја бих тољагу! отегну он.

— Ама какав је ово блесан? завикаше опричници. Откуда је? Зар ти, магарче, мислиш, да се ми као сељаци тољагама тучемо.

Али се цар радо забављаше Миткином спољашњошћу, па га не хтједе отјерати.

— Донесите му тољагу! рече он — нека се бије како зна. Хомјак се увриједи.

„Господаре, не допуштај сељаку да ме срамоти; — викну он. — До сада сам ти вјерно служио, али се са тољагама нијесам био!

Цар бјеше врло расположен.

— Ти се бори са мачем — рече он — а овај како зна, по своме. Да видимо како ће сељак одбранити Морозова!

Донесоше неколике тољаге. Митка их прегледа, па се обрати право цару:

— А нема ли потврће? упита он флегматично.

— Донесите му! нареди весело цар.

До мало се нађе у Миткиним рукама огромна тољага, коју као од шале однекле извалише опричници.

— Је ли згодна? упита цар.

— На ето — рече Митка — можда јест." Он је узе за један крај и махну њоме, ради пробе, по ваздуху тако снажно да их вјетар около запухну и диже се прах као од вихора. „Види ђавола! зачудиште се опричници.

— Стој, заповиједи цар Хомјаку, затим рече подругљиво — да видим знаш ли се уклонити од сељачкога удараца.

Миткине стидљивости нестаде. Он засука рукаве, пљуну у шаке и стаде замахивати тољагом, гледајући Хомјака.

— Чујеш ти, држи се! рече он одлучно. Ја ћу ти дати дјевојке красти!" Положај Хомјаков бјеше заиста тежак, према Миткиној снази и тољаги. Гледаоци му се сталоше подругивати, држећи Миткину страну. Цар гледаше са радозналошћу.

— Отпочињите бој! нареди он, кад виђе како се Хомјак колеба. Митка диже тољагу више главе и стаде је кружити у ваздуху, скачући на Хомјака. Узалуд се овај старао да дохвати Митку сабљом, доста му је само било уклањати се и извијати испод тољаге, која је шарала великим кругове по ваздуху. Митка је био неприступачан. На велику радост гледалаца и цареву забаву Хомјак се стаде повлачити натраг, мислећи једино о спасењу, а Митка продужаваше са мећењом вјештином скакати и кружити тољагом.

— Ја ћу ти дати драгу ми красти! говораше он са све већом јарошћу, старајући се да дохвати Хомјака по глави, по ногама, куда било. Публика одобраваше усклицима.

— Тако! Тако! Брани Морозова, брани праћу!

Али Митка не мишљаше о Морозову.

Хоћеш ли ми драгу красти, а? подвикиваше он, замахујући и гоњајући Хомјака, који се испред њега савијаше на све стране. Многи ближи опричници морали су се сагињати да се спасу од тољаге. Наједанпут зачу се ударац, Хомјак одлети далеко и пруби се по земљи. Сва пољана весело ускликну. Митка се одмах навали на Хомјака, и стаде га душити.

— Доста! Доста! завикаше опричници.

— Господару: рече забринуто Мальута цару — Нареди да се овај ђаво ухвати, Хомјак је најбољи опричник.

— Хватајте блесана! завика цар — Опарите га врелом водом, али жива оставите!

Хомјака најпоше мртва, и док општа пажња бјеше обраћена на његово модро лице, до Митке се нађе гуслар, дрмну га за лакат, и пришапта му:

— Хајде са мном, блесане! Бјежи док је глава на теби!

И обадвојица се изгубише у народу.

Глава XXXII.

Коријен Вјаземскога.

Цар нареди, да зовну Морозова. Сва се пољана утиша, очекивали су, шта ће сада бити.

— Бојарине Дружина! рече свечано Јован, и диже се са свога мјеста — ти си се оправдао помоћу Божјега суда. Бог ти је помогао и уништио твога непријатеља, зато те и ја заборавити не могу. Без моје дозволе не одлази из Слободе. А сада доведите ми Вјаземскога!

Он му приђе и цар га мрко гледаше.

— Ато! — рече он — ти знаш, да се ја тврдо држим моје ријечи. Рекао сам да се онај, који буде побијеђен умрти. А твој се замјеник није одржао, Ато!

— Па што, — одговори одлучно Вјаземски — нареди нека ми главу одсијеку.

Цар се злобно осмјехну.

— Зар само то? Било би доста за изгубљен двобој, али ти ми одговараш за још једну ствар. Мальута, дај овамо онај коријен. Мальута му преда онај гајтан са коријеном, што га је збацио са врата Вјаземски.

— А шта је ово? упита он, гледајући у очи Вјаземскоме.

Кнез хтједе да одговара, али му цар не даде.

— Лукави рабу! — викну он тако грозно, да свакога прође језа — лукави рабу! Ја сам те себи приближио, ја сам те узвисио и наградио, а ти, шта си учинио? Ти си у своме нискоме и прљавоме срцу намислио, да мени до главе дођеш, мени, цару своме, зато ли си се у опричнике уписао? — Шта је опричнина? продужи Јован гледајући по народу и дижући

глас да га сви чују. — Мене је Бог поставио над народом, над мојим виноградом, да га пазим и његујем. Бојари не хтједоше да мој виноград добро обрађују, и ја га предадох другијем радницима. Ето то је опричнина! Оне, које сам звао на пир не дођоше, и ја послах на раскршћа и пазаре, на позовнух спромахе! И ово је опет опричнина! Сада вас свију питам: шта је заслужио онај гост, који је дошао, али се није обукао у свечано одијело. У Светоме Писму каже: „Свјазавши ему руце и ноге возмиже его, и вверамите у тму кромјешну: ту будеу плач и скрежет зубов."

Свак са страхом слушаше ову евангелску причу из царевих уста, и очекиваше да чује судбину Вјаземскога. Ни један опричник не рече ни ријечи у његову корист. Само је Маљута био приправљен на своју жртву, а Басманов уживаше, што је постигао жељену циљ. Вјаземски се не хтједе правдати, него до краја остаде тврд и поносит

— Одведите га! рече цар. — Биће кажњен исто као и они стари станичник, што се усудио да ми испод узглавља украде кључе од тамнице. А сада нека се врачар — млинар ухвати, веже и доведе у Слободу. О Боже велика је милост твоја — овдје Јован диже очи к небу — ти ћеш ме учувати од непријатељских злих намјера!

Затим он сједе на коња, и оде у двор, праћен опричницима.

— Опростите, ваша Свјетлости! рече подругљиво Маљута Вјаземскоме, и свеза му натраг руке. Затим га опколи стража у одведе у тамницу.

Свјетина се шапућући стаде разилазити, а Црвена пољана остаде опет празна.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

Живот и обичаји српскога народа

Подвележје и Подвелешци

— Географско-етнографска цртица —

— Саво И. Секна —

(СВРШЕТАК)

III.

Пушки носе шалваре од домаћега сукна обојене у модро, а низа њих су по неколика реда црвенога гајтана, што зову *дечији*, за тим џемадан или јечерму од црвене чохе, извезено црним зехом, а код богатијих златом. Испод тога носе кошуљу од нашега беза, што га купују по дућанима. Кошуља је широка, кратка и широкијех рукава без парамената (заруквица). Зими носе поврх тога кратки гуњац са рукавима од домаћега сукна, у црно обојена, а израђен је црвенијем гајтаном. Опасују се пасом који је откан од вуне као повој, а зелено обојен. Поврх тога имаду кожни силах за којим носе нож, машице, мараму, кутију за дуван, техару од коже за новце, а некада су носили и пушке. Главу им покрива бијела капица, а поврх ње је црвени фес, са мавеном дугом китом. Од ножнога чланка до кољена покривени су докољеницама, *штоклуцима*, који су од црвене чохе или од сукна у црвено обојена. На ногама носе чарапе, напршњаке, и опанке као и други сељаци по Херцеговини. Стари носе око главе црвени шал. Огрћу се гуњем као и други сељаци.

Женске носе дуге кошуље и гаће, а црвеним пругама ишаране ногавице. Поврх тога носе зими бијелу хаљину од сукна, а с прије подугу прегачу од танкога сукна у црно обојену. Њу вежу преко хаљине те им уједно

служи као пâс. Љети носе поврх кошуље, мјесто хаљине јечерму, од домаћега сукна, те им покрива леђа и прси. На глави им је фес. Прекривене су по њему црвеном *асмулијом*, а по њојзи је бијели *јашмак* до очију. Косу боје у црно. Остављају дугачке солуфе, а плету се у плетеницу коју пусте низ леђа. У косу уплећу по четири на зеху нанизане пуце од сребра, те ово зову *уплетњак*. Овако су носиле и наше жене у првашње доба, али су сада то напустиле. Длане и нокте книјуу црвеном кном. У ушима носе дугачке менђуше. На ногама носе све као и мушки, само су им чарапи широки и дугачки до кољена. Богатије носе нанизане дукате по челу, а сиромашније носе жуте чандрљине и то зову *почелицом*.

IV.

Слабо су им се обичаји уздржали, јер им је много обичаја нова вјера искорјенила, а и осамљеност њихова од Христјана. Имају обичај, кад се жене, држе дјевојку невјенчану по три дана у кући па је онда вјенчају код кадије по мухамеданскоме обичају, и то овако: Младожења пошаље испред себе свједока, а тако исто и дјевојка, те дјевојкин свједок изјави пред кадијом да даје дјевојку за момка, а момков свједок да је узима, и онда они упишу неку своту новаца по њиховој вољи, што мора дати момак дјевојци ако је пусти. И то је *ниђах*. Више пута свједоци привежу велики ниђах којега младожења не може никада дати само да се не би распустили. Могу мушки држати и по више жена али нема таких случајева. Послије вјенчања наступи весеље, пјесама и играње. Женске се фатају у коло са мушкима баш као и код православних. На бајрам се искупе сви пред џамију у Свинарини, те пошто отклањају, онда скачу, трче се, бацају се камена с рамена. Послије тога весеља разиђу се по кућама у богатијех људи у томе селу. Онај, код кога дођу, или који их позове, дужан их је погостити што може боље. Најпослије мора бити и *халва*, најомиљеније њихово јело. Пиће им је само вода и црна кава. Нијесу пјанци. — Ово им је налик на крсно име.

Догоди се да отму дјевојку и то на овај начин: ако се воли момак и дјевојка, а родитељи момкови нису вољни да он узме ону дјевојку, или родитељи дјевојкини нијесу ради да она пође за онога момка, тад им се не даду узети. Онда се они договоре, те на одређено мјесто у уговорени дан дође момак са неколико својих другова, који су приправни и на бој, те преведе дјевојку својој кући и вјенча је без знања њезиних родитеља.

Уз рамазан (пост) скупљају се на сијела, те се ту причају, а има их доста који знаду лијепо уз гусле и запјевати. То им је најомиљенија свирка. Скоро у свакој кући више у прочељу српске јавор гусле.

Разликују се од других Мухамеданаца, што им се жене не крију и што се фатају у коло као и код православних. Радо играју црногорско коло.

Кад умре који богаташ, онда му за душу дијеле сиротињи или џамији.

Између себе тргују и то у размјену: који има доста жита, а нема крtоле, онда он даје жито за крtолу и т. д.

Ако се посваде двојица између себе, то онда настоје да их измире. Ту највишу улогу играју старци. У свакоме селу имаду по два најстарија и најмудрија човјека, које они јако поштују и за савјет питају, не само са своју корист него и за опћу. Без њихова знања ништа се у селу не ради. Они су и народни судци.

Највећи је морални преступак блудња, а најмањи лаж, те им није скоро ништа могуће вјеровати.

Радо гатају у плеће, а скоро сваки зна нешто казати из плећа. Доживе велику старост.

Једнога дана кад сам долазио међу њих, нашао сам старца коме је било преко деведесет година, а још бијаше у доброј снази и врло лаган на ногама. Он ме провео кроз села и много ми причао. Његов отац, вели ми, да је живио преко сто година. Он ми је испричао како су добила имена поједина села. „Мој господине — вели — ево видиш како је кршевито наше Подвележје, а опет су овђен живила велика господа Херцегова па и банови. Ено чуо си за Бан-дô. То је село удолито, а у њему је живио бан, те се по њему и прозвало *Бан-дô*. Садио је вели и лозу, па се и сада нађе по која дивљака. Имао је и подруме, пивнице (избе). Не далеко Бан-дола је село Добрић. Оно се прозвало по некакву Добрилу што је онђе живио и био накав поглавар. Кружањ се зове за то што је сав дошао у круг, а село Шиповац по каквим Шиповцима. Него чуј што кажу за Свинарину: веле, у старо вријеме, били су у њојзи свињари Херцега Шћепана, а неко опет говори да су били свињари манастира Врача што јо био у Благајском пограђу, те се ено код оних развалина оно мјесто и сада зове Врач. Те по онијем свињарима прозвало се село Свинарина.

Е, мој господине, стара је свјетина, давно је овђен владао Херцег Шћепан!

— А знаш ли ми што год причати о Херцегу Шћепану? — наставих ја.

— Па вала ето нешто знам, чуо сам од стари људи, ће су причали, како је био ришћанин, па је владао цијелом Херцеговином, а хасли говоре, како је и он био наш човјек, Херцеговац. Била му је столица у Благају, ено му и сада узгор града у Благају. Онда се није ни знало за Мостар. Шта је био онда Мостар — мала касаба, — па је и сада остала она ријеч: „Шехер Благај, а касаба Мостар." Па говоре за Херцега како се више пута женио, а имао је више синова, те му се један потурчио и постао паша. Онда је навалио с војском на оца.

Кад је чуо Херцег да иде на њ син с војском, онда пошаље уходе у Бишину да виде има ли доста војске. Син му је био домишљан, те у вече заповједи да сваки војник наложи по десет ватара, баш на Грепку, више Невесиња. Кад су Херцегове уходе виђеле силу ватара, брже боље врате се и јаве Херцегу: „господару, на нас иће силна војска, колико има ватара, да је за сваком ватром по један војник, било би их више него нас, а камо ли може бити да их има за сваком ватром и по десет." Онда се Херцег препаде па пусти град, а натовари сво благо на мазге, које наопако поткова, да сакрије траг, те вели да је тада побјегао у Дубровник. Тамо је оставио сво благо, а написао својом руком на капији Дубровачкој. „Прође Херцег и прође благо." Пошље кад је тражио благо, нијесу му га дали Дубровчани него су га послали пред капију да чита шта је написао. Тако га преваре мудри Латини, те им оста сво Херцегово благо. Од тада се Дубровник обогатио."

А има ли каквих споменика, да је онђе живјела његова господа?

„Како нема, мој господине, кад овуда свуђе има стећака и крстова. Ено ти на, управ за овом косом, у Свинарини — и уприје руком на запад — и на оној раскрсници има стећака и крстова. Оно се мјесто зове

Јагодно, а ондолен опет једна цигара духана па на Кобиљак под село Шиповац и ту их има много."

Дођосмо у Кружањ под једну гомилу. Она се гомила зове *Зарановa* вели ми он. — Говоре да је оњеа хазна, те тако су некога вакта миши износили дукате. Једном је оњеа неки чобан чувао овце, а миш изнесе дукат, па оде те изнесе и други па и трећи, а чобан је све гледао. Кад се чобан преге да узме оне дукате, а миш дотрча па их у уста и опет однесе у гомилу. Виђала се у њој и ватра.

— А шта причају, ко је слагао оне гомиле? — Оно су слагале виле. Јер њиха има двије врсте и то Планинских и Хумских, па се оне више пута бију, те оне слажу оно камење на хрпу, да им је припремљено кад се узбију.

Тако приповиједајући дођосмо и у Свинарину.

Свинарина је село, које не може човјека ништа занимати. Ту је неколико раштрканих камених кућа, а из далека се бијели џамија. И она има од султана берат — потврду — као посвету, да се може у петак клањати *џума*. Тако исто и она у Кружњу; обје су по једноме калупу озидане. Уз обје џамије имаду мејтефи, ђе се уче ђеца у вече у вјери, а преко дана иду за хајваном.

Приспјесмо и на Јагодно. То мјесто лежи повише једне ограде на малој хумци. Свуда у наоколо на неколико мјеста има разбацаних четвероугоних од живца камена стећака. На њима има урезаних грбова, крстова, човјечијих слика и мјесец и звијезда. Ни на једноме не нађох натписа. Грбови су различити, као четвероугоно поље у квадрат, а испод њега одозгор доље по сриједи мач, а по самоме пољу из деснога горњега угла у доњи лијеви угао урезана је трака или обратно. Неки су грбови само мач и звијезда, а неки опет четвероугони те је испод поља мач, а по сриједи, с десна на лијево, мало на косо по двије траке, повише трака је звијезда, а тако исто и испод трака.

У огради имаду два крста: један поведик, а други је мањи. Овај мањи је преваљен, а висок је 2 м. 30 цм. широк с пера на перо 71 цм. а дебео 40 цм. На њему нема ништа до ли три кола једно испод другога, а из средњег кола су крстићи на пера.

Други виши крст стоји узгор. Висок је 2 м. 50 цм. од земље, а широк с пера на перо 1 м. 20 цм. дебео је 60 цм. Ни на овоме нема натписа, само што су на средини три кола једно у другоме, а повише њих је полумјесец. На перима су у колу урезани крстићи.

Приповиједају, да су и овај крст били оборили турскога вакта, те како им је Бог дао болест, крупу, неродицу и сваку несрећу; док се по сриједи усни наквој старој жени, да Бог казни народ за то, што су оборили онај крст. Она то каза у селу, и тога га часа опет дигоше узгор, те од тада нико задовољнији као они. Не би га данас нипошто оборили. Држе то као неку светињу и срећу у овоме селу. Чувају га и њиме се поносе.

Пошто сам то разгледао, упутих се даље на Кобиљак.

Ишао сам отолен цио сат хода, и ако ми је онај стари рекао, да нема него цигар духана, док дођох под село Шиповац. Ту имаду два бунара а зову се Кобиљаци. Један мањи, а други је виши. Овај виши има периферију 26 м. а повише њега је озидана стара чатрња.

Неколико корачаји отолен, на улици што води у село лежи по доста стећака и на њима урезаних грбова

и човјечијих слика, баш као и на Јагодну, сви без натписа.

Међу стећцима имаду три крста: Два мање оборена а трећи највиши је узгор и окренут истоку баш као и сви други крстови и стећци. Овај велики крст висок је над земљом 2 м., широк је с пера на перо 1 м., дебео 35 цм. Истесан је од живца камена. На њему имаде с обје стране изрезана по два мача, а пред њим је велика плоча. Дуга је 2 м. 15 цм. а широка 1 м. 60 цм.

Са лијеве стране на крсту испод пера има овај доста читљив натпис:

асе лежи
с сином ра
дисаво
м ас ле
иже на свои
племенитои
оваи ками
и ненад о
тац с вечне
помени
постави
синȣ мом
жупанȣ
раданȣ
и синȣ мȣ

Како се види из самога натписа, ту лежи жупан Радан са својим сином Радисавом, а овај камен, подигао му је отац Ненад за вјечну спомен.

Година није означена, али је сигурно прије пада Херцеговине 1483. год., јер су се по паду Херцеговине сви становници Подвележја истурчили, који су жалили оставити старо огњиште.

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

И опет о српским народним пјесмама. (*Једна ријеч српским издав. књижарницама и штампаријама*). У два пута од неки дан, осврнули смо се на случај у коме је највеће културно и патриотско друштво наше браће Хрвата поступило небратски и недостојно са српским народним пјесмама издајући их под своје. И, све да и није оне увијек сијеже ране која је задана српској књизи отимачином оних *једанаест хиљада* и 845 српских стихова који изиђоше у књизи *Хрв. Матице* под именом *Хрватских народних пјесама*, ми смо обвезани и приморани да се на ту исту ствар осврћемо и даље и чешће пута, у страху за сигурношћу оних умиљних српских ријечи што још звоне на српском огњишту са сјетних струна српскога гуслара.

Но овом приликом имамо нешто и да изјавимо.

У уредништву нашег листа има једна још неуграбљена збирка наших народних пјесама пуних 5000 стихова. Она ће да изиђе под именом: **Херцеговачки бисер**, *српске народне мухамеданске женске пјесме, скупио их Осман А. Ђикић*. Наш вриједни скупљач и брат Мухамеданац, даровити млади пјесник Осман А. Ђикић ставио их је сад на разполоњеже нашем уредништву. И сад се тражи издавач тој збирци пјесама. Пјесме су одиста прави херцеговачки бисер који се може мјерити са свијем досадашњијем издањима наших нар. стихова. Побиљежени су вјешто, те се није окрнило ни једно зрнце од оригиналне љепоте. У њима је сва она драж коју засебно од осталих српских пјесама има нарочито пјесма нашег народа у овим крајевима. Дивна романса, блага туга, тих жубор љубави, која пониче у грудима Српкиње дјевојке под топлим српским југом у усамљеним одајама и багчама на обалама дубоке и плаветне Неретве куд са шипком смоквом расту ђулови и пјевају булбули; затим онај диван израз који трепери у тој врсти наше појезије, све се то огледа у овој красној збирци. Млади пјесник — скупљач ухватио је онаке какве су и сад их је у намјери да преда свом народу и тиме *спасе од отимача*.

У прошлом броју саопћисмо једну жалосну истину како је најприје једна издавачка књижара (Поповића) која се зове *српска* одбила оваку понуду да их изда једног другог скупљача, а то исто што

је још жалосније, и *Српска Матица*. За то овим позивљемо јавно све српске издавачке књижарнице и штампарије да се изјасне: *која је од них вољна да му уредништво* **Зоре** *уступи ову збирку пјесама, која је поред осталог знаменита још и с тога 1) што су то пјесме наших Мухамеданака и 2) што их издаје Мухамеданац.*

Позивљемо све уједно и све посебице. *Хонорар се не тражи никакав* и скупљач не ставља никојих других услова осим да књига изиђе под горњим натписом. По томе је зајамчено да издавач ако не може имати добитака не може ни губитака.

А издавачи наши обвезани су да оваке понуде примају. Као новчић на тас у цркви, тако су обвезани да дадну на оваку цијељ сви они, који се користе материјално српском књигом. С тога управљамо ово на њихово родољубље. Нека свака изда по једну оваку и оволику збирку пјесама, па је српском народу сачувано много и много, а да се то сачува, обраћамо се најприје на њих, — и ако ова понуда вриједи једнако и за наша културна друштва и задужбине које издају српске књиге.

Ко нам се јави и прими ову понуду, изнијећемо га с благодарношћу пред српски свијет. Ко нам се не јави не ће му ни мало служити на част, кад га не буде у списку оних, који се родољубиво одзивају нашем приједлогу ког држимо за потребна. Књижаре и штампарије наше воле да, поред личних обзира, истакну и своје обзире према српској књизи, своје пионирство српске ријечи и своју патриотску мисију у народу. Гдје тога и колико је тога, идемо да видимо и овај пут.

Ми чекамо њихове одговоре.

Римско јавно право од професора П. Вилемса превео је *Живко М. Милосављевић*, проф. Велике Школе и штампао у Биограду у држ. штампарији. Цијена 10 динара. У овој књизи је преглед правних прилика и свијех политичкијех установа римског царства од постанка Рима од Јустинијана.

Марија Сјуарат, *несрећна краљица Шотландије роман Егона Фелснера* имаћемо и на српскоме. Излазиће у свескама и са илустрацијама. Што ће убога српска књига стећи ово неопходно потребно дјело, ваља да будемо благодарни Браћи Поповићима. И ако одбијају скупљаче српских нар. пјесама и показује им пут у загребачку Матицу, они свој рад пуне тужним историјама о несрећним краљицама, које ће бити без сумње као и остало што имамо у познатим свескама и с илустрацијама. Она дјела која се у других литература продају на килограме у нас имају издавача, а српске народне пјесме морају да мијењају вјеру, да се побугарују и похрваћују ако ће да виде бијела дана.

Женски заводи и клостери. Позната управитељица ваљаног биоградског завода за образовање одраслијих Српкиња, гђца Л. Сладојевићева написала је књигу под горњим натписом, у њој је ријеч о женским васпитним заводима у Вршцу, Ораовици, Темишвару, Ленцингену, Минхену, Цириху и Паризу, а описујући стање тијех завода и васпитање у њима родољубива списатељка показује пут којим ваља да иде васпитање српских кћери. Књига има 66 страна а цијена јој је 50 п. дин.

Православна Хришћанска Етика *или наука о хришћанскоме моралу* I. диоба од *Петра С. Протића*, професора Богословије. Књига је писана по најбољим француским и руским изворима, а намијењена богословима и свештеницима. Има 11 штампани табака, цијена $2^1/_2$ динара. Добија се код писца у Биограду.

О болести желудца од Д-ра Ј. Боас-а берлинског професора — стручњака за болести желудца и цријева. Превео Др. *Ђока Ј. Николић*, општ. лекар у Биограду. Цијена 1 динар.

* * *

Ни једну од књига које набројасмо нијесмо примили на приказ, а приказали смо их само по својој дужности. Оне које добијемо никад не задржимо за своју библиотеку него их шаљемо књижевницима с молбом да их прикажу за наш лист краће или опширније. Кад смо тај суд добили ми смо га и донијели у рубрици — *Оцјене и прикази*, те је *Зора* била у стању до сад да у тој рубрици изнесе мишљења о многим нашим едицијама из разних области књижевности.

Али у шиљању на приказ, наши издавачи не могу се похвалити својом готовошћу. Чуло се и од другијех листова а мора да се чује и од *Зоре* да је та околност често пута узрок што многа дјела прођу без оцјене, јер Уредништво сваког књижевног нашег листа неће бити ваљда обвезано још и да купује књиге за ту цијељ. Вијести које књиж. листови доносе једно по другом, помажу без сумње продавање тијех дјела. Ред је зато да и издавачи не шпекулирају тиме што је свако уредништво приморано да то јави својим читаоцима и кад им се дјела не шаљу. А то овим и молимо.

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО НА СВРШЕТКУ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЋАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАЛА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 1. ОКТОБРА 1898. Бр. 10.

ЕЛИСАВЕТА.

ЦАРИЦА АУСТРИЈЕ, КРАЉИЦА УГАРСКЕ

Многобројни народи пространога царства од словенске Лабе до српскога Јадрана, оплакује мученичку смрт своје најузорите царице.

Пред опустошеним њеним пријестолом пред којим налажаше уточишта сваки бол њених народа, лију се данас најискреније сузе. Силни и моћни жале у њој узор добродјетељи и племенитости великашке; слаби и немоћни своју најузвишенију *Mater dolorosu*.

Сви народи свијех земаља, који су испуњени племенитошћу осјећања, жале дубоко драгоцјени живот једне узорне владарице и једне велике жене и с дубоком тугом помињу њену мученичку, анђеоску смрт.

Наука жали своју велику поштователъку, Књижевност своју неуморну заштитницу; девет Муза оплакују своју сестру.

А вијенци те заједничке туге не падају увијек на саркофаге оних који у њ силазе низ степене пријестола —

Они падају само на гробове изабраних!

Змају

— Приликом педесет-годишњице пјесниковања —

Педесет љета, божански поета,
Како си се побратио с вилом,
Пола вијека кратко није вр'јеме
Како пјеваш своме роду милом!

Педесет љета, кита дивна цв'јета,
Како вила виш српских гора
Носи твоје слаткопјевне звуке
Од Тимока до Јадранског мора.

Педесет љета, в'јенац дивна сплета,
Како су те задахнуле виле;
Како твојих, са јавор-гусала
Пјесме ти се широм Српства криле.

Педесет љета, пјесничког' полета,
Навршисе старче Змајоване!
И од сад нам дични Срб-пјесниче
Не ускрати нашој души хране!

А. К. Хасанбегов.

Стојадин

— Слика из сеоског живота —

— Мих. Сретеновић —

I.

Ко није познавао Рафаила Дикановића, тај није знао, шта је то угурсуз човек.

Момак здрав, као од брега одваљен. Крупан, „баталио два човека“, али некако адепаст. Лице његово, као ћурије јаје, а увек нешто црвено. Коса боје брођасте, кратка, па се уковрдила, као оно патково перо на репу. Брци му кратки а густи. Све су му ишли у уста, те их је тога ради морао подсецати, управо рећи шишати. Имао је очи пакосне, а боје жућкараste. Уста велика, готово, што оно реч, од ува до ува, а усне дебеле као палчеви. Никад их није могао саставити, те за то му се увек виде крупни зуби на које се нахватала нека црно-жута стреш.

Због таквог његовог изгледа, чим га видиш, а ти лепо зажелиш да је мало подаље од тебе.

Него, није то било све. Имао је он и другу махну, због које су га се сви клонили као од нечастивог. Био је прзница, убојица, лармаџија и у сваком погледу угурсуз човек. Свадити се с ким и побити, било му је у души. Није могло проћи собета, ни онако каквог весеља где би он био, а да с киме не заметне кавгу.

Вози ли се на колима, мучно је ко могао на миру остати. Он је морао

другоме закачити за кола и извртнути их па ма шта било.

Беше снажан и јак као земља. Својом се снагом поносио као во роговима. Кад му по неки пут наиђе крв на очи, он иде ћорамле и буче као бик. Онда се мора или с ким порвати и треснути га о земљу, или се с ким побити и ножем га пробости. Иде и тражи кавге па ма то било чак и у другом селу, на њиви, у потесу, на путу, њему је право, само да се задовољи.

Поред снаге, имао је још више вештине у рвању, те му у томе није било на близо пара. Само ко га није добро познавао, тај се усудио пустити се њему у руке. А волео је зачикавати у позивати на рвање, него ишта на свету. Кад му опет нико не изађе на мегдан, он дигне главу, па јордани. Онда окупи грдити момке. Каквим ти их именима не назива.

Сви су га познавали, па су за то ћутали и склањали се.

А беше у најбољим младићским годинама.

II.

Никога, чини ми се, нису се девојке плашиле него Рафаила. Ама, зазирале су од њега као пиле од јастреба.

Код толиких цура у селу, он није могао наћи себи јаранице. Чак и Вемија Петрина, коју су сматрали онако мало као ударену, склањала се од њега.

Види ли га цура, да само иде и да ће се морати с њиме сусрести, одмах удари у страну. Воли ти свака заобићи по читаво пола сата, само да се са њиме не сретне.

Њега је опет то љутило што га избегавају. Кад му се дала прилика, светио им се је он, како је само он могао и умео. Он није бирао ни реч коју ће рећи, ни место где ће рећи. Није он ни на шта пазио и говорио би све, што му на уста дође.

Него, од речи не би им било ништа, али је он имао обичај и да се маши девојци.

Носио се доста кицошки. На глави је увек имао црни, округли шешир, који је недељом и свечаником сав био окићен смиљем и разним бојеним перјем, што све поотима од девојака.

Види ли само у девојке лепу китку смиља за косом или гужвицу лепо обојеног гушчијег перја, а он само промумља:

— О, о, ово је добро за мене!

Девојка претрне, гледа само преда се, а он ти лепо узме, па за свој шешир.

Онда се почне као луд смејати.

— Љутиш ли се? пита као бајаги.

— Јок! одговори цура и не подижући главе.

— Е де' ме погледај, па ћу ти дати.

Девојка ћути, само чепкори као овца пред вуком, а он постоји мало, па оде даље.

Њему је било све једно, био пијан, био трезан. Његова је памет увек иста. Само кад је пијан, онда је много луђи. Кад је пијан није њему ништа исукати нож, који му је висио о дугачком сарачу и лупкао га по коленима.

Толико пута, пробали су старији људи, да му лепо говоре и да га саветују да не буде такав. Али, он на једно уво чује, а на друго пусти. Била му је таква нарав, али Бога ми је био доста и размажен, јер још није био наишао, што наши казали на „рутав нос".

Занимао се печењем креча. Испече колица креча, отера у чаршију и прода, па се с тим трошкара. Кад

нестане пара он опет, а докле год њих траје он не ради.

Имао је мало кућице на крај села, мало земље и стару матер. И она сиротица доста је од њега пропатила. Толико је пута, проклињала и онај час и кад се зачедио. Под своју старост дочекала је, кад њему дођу зграниле, да бежи из своје кућице и да се потуца и пребија по селу...

III.

Беше Водени Понедељник, (Други дан Ускрса) а тада је преслава у К....

Некако згодан дан, па се ту слегне народа, више вала, него о Цветном Петку на шабачкој пијаци.

А и како не би? И онако свечаник од године, а К.... опет велико село, па пуно својте и родбине на страни, која се онда ту сва слегне....

Да прође „крста" у К.... без Рафаила, то се већ не може ни замислити.

Беше већ ићиндија, кад се народ слеже код „записа" и отпоче игра.

Рафаило сав набрекʼо. И онако првен, сад нешто и од пића, нешто од игре, па дошао као куван рак. Кад се сврши коло, он погне главу, шмикне на нос, иде кроз народ па само буче.

Кад му нико ништа не рече, он узе задиркивати момке из К.... и подсмевати се њиховој преслави.

— Чудна ми чуда!... Прослављају људи Ускрс!... Баш не знају!... А готово пола К.... слави Божић!... Каишарска посла!... Сви сте ви каишари!...

Оно истина, случајно се баш било потревило, да је читав један крај села К.... славио Степан-дан (трећи дан Божића).

Склањају му се људи с пута и пуштају нека говори шта хоће. На онако благ дан не треба правити галаме и свађе, а то Рафаило баш и тражи.

Њихово ћутање њега још више окуражи а и раздражи. Он поче тражити ма какве било закачке. Прво поимење грдити једног по једног, али му они не одговарају. Онда поче зачикавати и зазивати, ко сме, да му изиђе на мегдан, да се порву.

Згледају се момци, али, ни један не хтједе на мегдан изиђи.

Окуражен тим, он их окупи још жешће грдити.... А кад се сит нагрди, остави момке, па оде међу девојке, да и њима дужан не остане...

Поче и њих задиркивати... Једну дарне, другој нешто рекне, од треће отме цвет, јаглучић, и тако све редом, док не дође до Косане, кћери Раде Митрића.

Момчадији већ досадило. Хтедоше на њега да кидишу, али их старији, паметнији одвратише од тога, да не пуца брука за њихово село...

А Косана је девојка да је видиш!

Кад Рафаило приђе Косани, стаде пред њу, зачкиљи очима, жмирну и загледа се. Руком се маши и из перчина јој извуче киту смиља. У исто време, својом незграпном руком, уштипну је за њене једре, румене образчиће.

Она поносито подиже главу, и пресече га својим крупним, црним очима. За тим се, не говорећи ништа, окрете на ону страну, где је стајала момчадија. Њене очи некога траже, и на један пут јој око сену, а лице зарумени као мајска ружица. Њене се очи сукобише са другим очима. Баци само тај један поглед, па се онда поносито окрете својим другарицама.

IV.

Цело је село знало, да се Косана воли са Стојадином Пантићем, да је

она његова цура, да с њим стоји, и да ће поћи за њега. Његове беху оне очи, које се са Косаниним сукобише.

Стојадин је момак као тресак. Висок, крупан, снажан, а леп, као лепа девојка. Био је нарави благе, тих и миран као јагњешце. Ларму и кавгу страшно је мрзео; а волео је Косану више него себе. Та још од чобанчета су се заволели....

Кад га Косана погледа оним ватреним очима; кад је он виде онако зајапурену; кад поред ње спази Рафаила како се кези и игра са њеним смиљем, на њему само рубина зацепти. На једаред му само нешто пуче пред очима, у ушима страшно затутњи, и у тренутку, он се створи између Косане и Рафаила. И сам не зна шта би, и како би, тек само виде, да Рафаило одлети два-три хвата од њега.

Подижући се, Рафаило је псовао, што му само на уста дође, и залети се на Стојадина.

Стојадин стајаше право као бор. Кад му Рафаило опази очи он стаде и од једанпут шљону као попарена коприва. Чисто се збуни и испусти из руку Косанино смиље.

Стојадин подиже цвеће и врати га Косани.

— Је ли ти оно 'тоич зазиваше да се вреш? говораше Стојадин Рафаилу, а глас му је дрхтао.

— Ја... овај... јес... звао сам...

— Ево ја ћу! грмну Стојадин.

— Па, овај, не браним, развуче полако Рафаило, а не скидаше очију са Стојадина.

— Ура! Живио Стојадин! кликну момчадија.

Од једном умуче свирка, престаде коло, заклада тајац. Око Стојадина и Рафаила начини се велики круг.

— Немој Стојадине! вичу му једни, остави се ћорава посла! Прођи се Рафаила!...

— Дела, Стојадине, дела! Осветљај образ селу! вичу му други.

Стојадин само ћути и цепти. Погледа у Рафаила и пресеца га оком.

— Ватај! рече он и подиже обе руке у вис.

Рафаило прије и ухвати га по средини, преко паса.

— Је си л' уватио?

— Јесам!

— Је с' добро?

— Добро!...

Све се ућутало. Рекао би човек нико и не дише. Све се то у око претворило и свако у себи премишља: шта ли ће сад бити? Сви су знали мирног и благог Стојадина, као и убојицу Рафаила... Сви су стрепили за Стојадина.

На једанпут се неко прогура кроз народ и пред њих погнуте главе стаде Косана.

Она подиже главу и мило погледа Стојадина. И саме су очи молиле и она тихо прошапута:

— Немој Стојадине!

Он је само оком пресече, и она погнуте главе, тужна као згажен цветак, оде међу другарице.

— Е, чек' сад, да и ја уватим, рече Стојадин.

— Ватај! рече Рафаило.

Стојадин састави руке око њега.

Постајаше тако неко време. Свет само блене и гледа који ће први оманути.

Прође још неколико тренутака, али нико не омахује.

Тишина као у гробу....

На једаред, руке Рафаилове клонуше и отпустише се низ тело. Глава се пресамити на једну страну, а лице му обли неко чудновато бледило.

Потраја тако, док би човек избројао највише десет.

Стојадин пусти руке, а Рафаило се простре по рудини, као праштац...

— Живио! кликнуше сви око њега и дануше мало од узбуђења и запете пажње.

Стојадин стајаше неко време нем и непомичан. Онда саже главу, не обзирући се на Рафаила, полако пође. Свет се са неким страхопоштовањем расклони и начини му пут...

Сви и даље погледају на Рафаилта, очекујући да се дигне. Али се Рафаило и не мицаше...

Само му се показа крв на носу, на устима и на ушима.

И оста мртав.

† Брату Славку

I.

О, стани, брате!... Клону ми душа,
Већ немам суза за гроба два:
Груди су трошне, стреле су љуте,
Под другим хитцем постаће пра'!..

О, стани, стани!.. Глас ме је изд'о,
Груди су слабе, не чујеш јек; —
О, Боже свети, помози сада —
Ваљда ме није проклео век!..

О, због ога, брате!.. Доцкан је вече, —
Кроз тавни сумрак дрхти ми глас;
Самртни вео, страшан и мрачан,
Развијен стоји између нас.

II.

Свуд је пусто. Поља широм ћуте,
Гора чарна крај сунашца спава.
Све је мртво; на том гробљу мрачном
Нигдје нико да покаже јава.

Само каткад јецање се чује
И са болом уздисање блуди:
Болна сеја из могиле хладне
Врелом сузом мртвог брата буди...

III.

Ја се смејем, видиш свете!
К'о да срећу над ми није.
Ја се смејем к'о да срце
Под болима пукло није.

Ја се смејем... У сну милом
Одбјегнуду срећу стварам;
С бледим цветом — с мртвим братом
Тихано се разговарам...

IV.

Постељу ти празну гледам,
Тебе нема, брате мили, —
А немамо чим би место
Твоје празно испунили...

За столом те јело чека,
Жалосна те сеја зове, --
Руком брише сузу једну
А на очи сузе нове.

Свуд је празно... само туга
Разломљени одјек креће:
„Залуду га зовеш, сејо
Он ти никад доћи неће..."

Београд 1898.

Милица Петровићева-Његуш.

Жене

— цртица —

Обадвојица сједаху на уској клупи што бјеше на рубу обале. На западу је заходило сунце, велико и величанствено приморско сунце. Хиљаде луча пробило пучину руменила што горијаше као огањ, па се расуле по небу, по мору, по обалама и позлатило пурпур једне и лазур друге половине видика. Приморско предвечерје бјеше обукло најљепшу ризу, у коју је облачи величанствени, благи југ.... Шум вјетрића из гајева пуних мириса и трепет морског огледала, што се одваја у мале тамно-зелене таласиће који изгледају као пролетно лимуново лисје, са оним ватреним западом, оживљава ти у души чудне визије. Чини ти се да си у земљи сањарија.

Пространство, које се шири у бескрај и губи тамо гдје се небо спушта у море, оно немирно царство вјечног шумора испуњава те појмовима о Бесконачности. Ведар ум полијеће онамо, куд не могаше бацити ни искрице своје, док као жељезним оклопом бјеше окован мрачним брдима отаџбине и уским сводом њеног неба. Заноси се у легендарне приче о свијету чијим границама вјекова и границама земље нема краја, о коме слушамо успављујући се на меком крилу мајке, док на улици хуји олуја. И величанствено падање сунца са огњене пучине небеске у понор мора, освјетљава ти мрачне сумње о постајању тијех свијетова. Испуњава те увјерењем о Свемогућности.

Њих двојица бјеху у живом говору. Вече убавог купатила у нашем Приморју, са свијем својијем дражима, не могаше да освоји њихову пажњу и прекине ријеч, која се бјеше давно повела.

Господин Павле, познати богаташ и аристократа из наших сјеверних крајева, доказивао је упорно рђавост становишта свог vis-à-vis-a, доктора Станојка, љечника из Србије, у питању једне ствари, која је већ други дан предмет њиног диспутовања.

— Екстравагантно, сасвим екстравагантно, драги господине докторе, рече господин Павле. Појмови и докази сасвим на своју руку, сасвим самовољно и под пресијом себе, својих страсти прохтјева. Јер одкуда иначе наопако у Вас тако јединствени појмови у данас суврeменом и мучном спору женског питања — питања о жени?! Ви сте просто Источњак, да не рекнем конзерватиац; јер на тај начин ваљало би оковати, спутати једну половину људства, убити слободу воље оних, који са човјеком заједно оснивају подлогу друштва, државе, развитка; понизити дјелокруг жене до покорности, слијепе и необуздане послушности и самоодрицања, значи ускршавати грешне предрасуде својих старих. И то сад — у вијеку триумфа практичких наука... Управо чудно! Па још Ви... правник... представник чисте друштвене науке... Кажем — веома чудно!...

— Да, да, тако је то, дражајши мој пријатељу, одврати овај хладно. Друштвене науке, слободан поглед, искуство других и, што је најгоре, своје... све то одваја човјека од лазурног хоризонта, у коме ниче

оптимистичко мишљење људи ваше врсте... У његовим умним очима рефлектује се лик еманциповане жене као лик злога генија друштвеног. Она доводи добре друштвене форме до расула; понижава благе домаће богове до кокетних разголићених биста Амора и Венере са смокновим листом. Разорава идејализам брака...

На ријечи „идејализам брака", господин Павле не може да се не насмије. Као да хтједе да заусти: красан ми је то идејализам брака, гдје се неком намиче на врат ропски јарам да се одржи у обмани како је то цигли пут за спашавање идејализма у браку.... Но његов пријатељ настави хладнокрвно даље.

— Еманципована жена је једна дегенерација њеног спола, — излазак њен на бријег да оданде мора низа страну. Еманциповати се, у смислу како то хоће жена и њени пријатељи у нашем времену, значи, драги пријатељу, истиснути из породице жену, дјетету отети смјерну и добру мајку а замијенити му је васпитачем у чијој родитељској души налазе сви дневни догађаји, питања и теорије с поља, далеко више мјеста него чедна брижљивост родитељска. Жени дати у свима јавним стварима њену половину грађанског права, то је та теорија, која је постала борбом извјесних жена и извјесних људи. Међутим — да се послужим ријечима једног сувременог француског филозофа, који је исто велик човјек колико мислилац, мислилац колико моралиста а исто тако и велик родољуб: жене су устале да траже једнакост радова и права за оба пола. Запамтите добро да оне не траже да пашу сабље, не гледајући на Амазонке, нити да кују на наковњу. Ово што ми мушки држимо све службе у животу, то је по њима рушење правде. Међутим оне мислећи да се буне против закона и обичаја, у самој ствари буне се против природе. Жена би и у јавном животу — гдје је потребна само мушка снага и енергија — била само жена а никад човјек. Зато...

Павле га пресијече:

— Разумијем потпуно, драги докторе, али камо они свијетли примјери који доказују да је дух женскиња исто тако сијао у извјесним вјековима цивилизације, приватног и државног живота, управо као и ум мушких... Камо женскиње које су биле и ваљани научници, умјетници, добри трговци, јуначне војсковође, сјајни владаоци. Зар имена Сафе, која отимаше славу савременим грчким пјесницима; Короне, чија лира пет пута оте награду Пиндару у Олимпији; Јелисавете, Катарине, Терезије, наше Царице Маре Ђурђеве и Цвијете Зузориħеве; за тим имена Госпође Сандовице, Жорж Елиот, Госпође Стаел, Саре Бернардове и других на свијем гранама јавног живота. Не одричу оне међутим ни саме да им је снага тјелесна мања од мушких, али дај да им заниječемо да им је умна мања од наше а морална још и већа. Према томе одузмимо им право равноправности, а не назовимо се деспотама, тиранима....

Господина Павла задржа за часак појава његове жене која се шеташе обалом морском на другој страни гдје се бјеше дубоко у море засијекао један диван зелен полуоштр. Шетала је с једним младим поручником који бјеше добар познаник њен и његов и коме обоје бјеху истински наклоњени.

Но доктор Станојко као да очекиваше те потоње ријечи пак упаде.

— Стара је то ствар, пријатељу, али набројте ми, молим Вас још који примјер. У историји свијех вијекова колико је забиљежено тијех имена који су у стању да стану поред оних изузетака. Одлучите њих десет, двадесет а камо даље... Зато нашем дому, нашој породици, друштву, држави, не отимајмо мајку, родитељку, садруга мужевљевог, његовог најјачег помагача на послу који је основ цијелом поредку — на послу у оснивању породице. Штитимо је што више од вртлога страсти које су изван домаћег огњишта; не заражујмо их животом салонâ који је често пута отменој женској само појаца њених тврдих убјеђења о својим лијепим својствима; не стављајмо на коцку њене страсти које су и тако сав живот њен.... Не тежимо за злијем теоријама *bass bleu* или њиних сурогата, па смо сачували кућни њеног доброг духа, дјетету мајку, мужу друга, држави и друштву најидеалнијег радника у најузвишенијој радионици.... Моје је мишљење — оковати жену. На то нас упућују њене страсти према којима је она слаба и ништавна. Ваља — настави доктор Станојко мало нервозније — мало мање бити сентименталан према сполу који друго не заслужује...

Овдје застаде. Осјетио је да избија из њега један јак млаз антипатије према онима о којима хоће да дадне хладан и објективан суд.

Са оваких разговора који су веома чести, обични и једнолики међу мушкијем који у овом питању обично заузимљу само два становишта — двије крајње противности, пријатељи Павле и др. Станојко прећоше са теорија. Из даљег разговор Павле је сазнао да је теоријама др. Станојка узрок одиста горко лично искуство. Његова жена, која бјеше и млада и отмена, испуњена такођер најсмјелијим појмовима о еманципацији, као некад и сам др. Станојко, не бјеше дуго времена с њим. Он је становао у Србији; она у Угарској код својих. Но мјесто разувјерења, он је приписао само зло искуство свог пријатеља његовом увјерењу против правичности према женама.

Вече је међутим било у велике. По пучини и обалама пао је сумрак, први благи и провидни приморски сумрак. Шум мора мијешао се хармонично са шумором вјетрића, који залађиваше с мора и шушташе у гранама високих платана на рубу морском.

Госпођа Павлова за то је вријеме приближила се њима. С њом је ишао и њен пратилац, носећи преко лијеве руке њен огртач и забављајући је, по цијелом изгледу, врло неуморно и усрдно.

А тад свих четверо пођу према великом хôтелу, који се виђаше с друге стране густијех вртова, у којим рађаху наранча, смоква и маслина.

Послије неколико дана отпутовао је др. Станојко, раставши се са Павлом и његовом младом, отменом госпођом веома љубазно и с најљепшим жељама.

Но послије његовог одласка збио се у купатилу Н. један немио и необичан догађај који је узнемирио све госте: једног раног јутра бјеше нестало младог поручника а с њиме и госпође Павловице. Брзојавним путем несретни муж дознао је, да је њихово бјегство путем према Венецији.

Његова туга бјеше голема, а његов стид неограничен. Наскоро затим, напусти и он купатило и оде у домовину.

*

На једну жељезничку станицу на западу Монархије долазио је јутарњи воз из Швајцарске у шест сати. На перону бјеше окупљено мноштво чекалаца са великим пртљагом.

Господин Павле Павловић, богаташ и аристократа из наших сјевернијих крајева, чекао је такођер воз из Швајцарске. Био је сам, а бавио се у једном кантону преко љета у долини Алпа.

На том возу сукоби се ненадно са дром Станојком, који је долазио из Француске. Њихов сусрет бјеше веома топал и пун радосног изненађења.

На непријатну причу Павла Павловића о догађају који се лањске године због у купатилу, одврати доктор Станојко:

— А чујте, молим Вас, сад моју исповијест. Моја жена, коју сам презрео због својих сумња и коју сам уклонио прије двије године; која ме је испунила због тијех сумња најцрњим мишљењем о слободи женскиња дотле да сам, по примјеру Аристотела, почео да заступам ропство, — а не само то, него и да презрем њен спол... та жена лањске године била је жртва мојих сумња. Увријеђена мојим понашањем и тиме понижена пред свима, па чак и својима, она не бјеше у стању да сноси свој положај. Не могавши ме ни својим потоњим писмом увјерити о својој недужности, једне ноћи спрала је свој стид отровом. Она је сад мртва. Ја сам, драги пријатељу, у највећим боловима под бичем своје савјести. Не, жена је ипак идеалан дио људства! И ви, који је некад најодлучније заступасте а ја исто тако нападах, измијенили смо своје улоге. А докле међ људима и женама буде овако алијех искустава, улоге ће се увијек мијењати и питање остати неријешено... Чудан је то свијет, мој драги пријатељу!...

Ј. А. Дучић.

Ноћна пјесма

Куцнимо се топло нек звекну пехари
Ко бујица хитра нек се радост вине,
И помамна свирка и спомени стари
И сладосна пјесма из глухе давнине.
Жељна ми је душа да ко тица оде
Изнад гробља пустог у небо азурно,
И у рају миља снова и слободе
Заборави боле и чезнуће бурно.

Ни сјећат се нећу, о невјерни друже,
Још њен пољуб да ти на уснама гори...
Пјевај! Жарке пјесме док с чашама круже,
Само о њој више нит пјевај нит збори;
Јер би наш'о слова врх чела ми мрачна
Да сјају ко вршак мог љута ханџара,
Гдје другарска љубав као дуга зрачна
Са осмете громом по њему се пара.

Јован А. Дучић.

Али-ага Дадић

Ајан мостарски крајем прошлог и почетком овог вијека и његови синови *Мемиш-ага, Ади-ага* и *Ахмет-ага.*

— **Миленко М. Вукићевић** —

(СВРШЕТАК)

Баш некако у то вријеме завади се са почитељским *Гавран-капетаном.* Порта је овим појединачним међусобицама жељела да растроши снагу Срба мухамеданаца, који тако јако жељаху за независношћу своје отаџбине. Али то је увидио и сам Али-ага, те с тога, поступајући онако благо са Србима православним, у заједници сад с њима, потуче *Гавран Капетана*, тако, да му се сад у Херцеговини нико не противљаше. Оваким радом углед му у цијелој Херцеговини јако порасте, тако, да се Порта забрину да јој Али-ага Дадић не оцијепи Босну и Херцеговину као што је Карађорђе Србију. С тога босански везир по наредби из Стамбола посла против Мостараца и Дадића *Сулејман-пашу Скопљака* са регуларном војском. Дадић са Мостарцима не даде му ни да се приближи Мостару а камо ли да заузме град, већ га заустави у некаквом пољу и запријети му, да не смије ни један клас рајина жита нестати а камо ли што друго. Сулејман-паша у скоро би принуђен да се повуче Невесињу без икаквих успјеха. Овим одбијањем Сулејман-паше и регуларне војске, Дадићу још јаче порасте углед у Херцеговини. Порта се јако бјеше забринула шта да ради. За то поново нареди везиру босанском да се лати свију срестава против Дадића. Кад везир ништа не могаше учинити јавно, јуначки, онда нареди Сулејман-паши да мучки смакне Дадића. Овај преко својих људи задобије мостарског кадију *Мухаремовића* и овај једног дана 1809. године, позове Али-агу у мешћему. Ту га послужи кавом, у коју је прије тога усут јак отров и тако отрован Дадић умре, оставивши послије себе три сина: *Мемиш-агу, Али-агу* и најмлађега *Ахмет-агу.*

На тај начин завршн свој буран политички живот пун борбе овај велики Херцеговац и јуначни Мостарац, Србин мухамедове вјере *Али-ага Дадић.*

И радом својим и смрћу својом показао је Србима мухамеданцима како се љуби отаџбина и како се брани. Он је био жртва туђинског утјецаја и мијешања у српске ствари у Херцег-Босни.

Кад сам већ казао како је прошао овај велики носиоц босанско-херцеговачке независности, да кажем и оно, што сам могао наћи и дознати о његовим синовима.

Кад умре Али-ага Дадић, Мостарци одмах узму за ајана најстаријег му сина *Мемиш-агу Дадића.* Али ајанство Мемиш-агино трајало је само годину дана: јер се у свему угледаше на свог оца, а то се баш никако не допадаше Порти и њеним присталицама. Порта одмах по смрти Али-агиној, бјеше послала своја Турнацију да низами Србе Мухамеданце а везир свог муселима да низами хришћане. Али-агин син Мемиш-ага противљаше се томе. Султанови људи портине присталице знали су да не могу лако изаћи на крај са сином Дадићевим. С тога гледаху да се и њега отарасе. Сулејман-паша опреми царског Турнацију у Мостар. Овај дође и одјаше у Челебића ћошак у Шарића механу. Ту позове све мостарске главаре па и ајана Дадића по заповијести царској на договор. Они дођу сви, па и Дадић Мемиш-ага. Овај их све дочека лијепо и угости „под османлијски" кавом. Послије договора, када се већ поче и мрак хватати, аге се почеше пратити с Турнацијом и растурати ку-

ћама, али Турнација задржи Мемиш-агу на вечери, говорећи како је рад да га угости и о сваком послу, као са мостарским ајаном да се разговоре. Турнацији то бјеше само изговор, да задржи Мемиш-агу и да га одвоји од осталих ага. Одвојивши га овако нареди својим људима да га удаве. И ови га ноћу удаве. Давећи га два су гајтана прекинута и тек трећим су га удавили. Друга два сина Али-агина, Аџи-ага и Ахмет-ага, дочују некако за ово и побјегну из Мостара. Турнација одузме све имање породици Дадића и претвори у беглук. Сјутра дан по смрти Мемиш-аге Дадића Турнација поче затварати пријеваром и лукавством друге главаре мостарске, па их давити. Тако удави за неколико дана још 18 виђенијих Срба мухамеданаца у Мостару. За тим поче одузимати оружје од појединих Мостараца, па онда опет затварати и давити. На тај начин почеше заводити Османлије нови поредак у Мостару. Мостарцима се никако не свиђаше ни овај нови поредак ни ова нова управа, јер су видјели да се тим њихова отаџбина окива у нове окове много теже и много чвршће, но они што бјеху раније. С тога се ријешише да се понова дигну и да оружаном руком протјерају све ове носиоце нових окова. Кад скоче на оружје, поруче Дадићевим синовима да се одмах врате у Мостар. Ови се врате, прикупе око себе устанике и одмах протјерају све ове Османлије из Мостара. Мостарци цијенећи рад ове двојице синова Али-агиних, као рад брата им Мемиш-аге и оца узму за *ајана* старијега *Али-агу*.

Царски људи изгнани, везирски пуномоћници отјерани! Страшна увреда, грдна срамота! Пући ће глас чак до Стамбола града, чуће то чак и цар у Самболу, па каква и колика срамота за царског намјесника, за везира у Босни, Ибрахим-пашу! Он се разјари као лав. Зар кућа Дадића да му загорчи живот, да му ускрати царску милост?! С тога онако љут и гњеван поново нареди Сулејман-паши Скопљаку да са војском удари на Мостар, те да разнесе то бунтовничко гнијездо и да раскопа непокорну кућу Дадића. Кад Аџи-ага чује за то, позва благајског ајана Вољавицу те заједнички затворе кланце и путове, а највише оружаних људи бјеше у Бротњу и Крехину двору. Сулејман-паша дође у Љубушки, али се нађе на невољи. Међу тим Мостарци Срби Мухамедовци обрате се раји, Србима православним и католицима, те ускоро затворе све пролазе из Љубушког за Мостар. Видећи се Сулејман-паша на невољи, побоја се да га Срби све три вјере не опколе и са свим не затворе у Љубушком, те похита на врат на нос да умакне кроз још не затворене пролазе. При овом срамном бјегству Сулејман-паше и његове војске, нападну их противници на више мјеста, те многи булу оплијењени, изгрђени, а богме и побијени. Послије овог славног успјеха Мостарци се врате својим кућама. При том Дадић задржа град а Вољавици дадоше куће у Церници. У томе је настао мир, али за кратко вријеме.

Вољавица бјеше прави кесеџија. Пошто се све умири он скупи око себе саме пијанице и неваљале људе, праве злочинце, ђидије и насилнике, те стане пити и банчити по Мостару тако, да чешће изазиваше нереде. Од њега и његове дружине не могаше се ни једно женско чељаде помолити на улицу. Аџи-ага Дадић опомињаше га, да се окани таквих послова. Вољавица не само да га не хтје послушати но поче подривати положај Аџи-агин. Дадић га још за неко вријеме трпљаше. И кад Дадић поче купити данак, Вољавица стаде наговарати свијет да данка не дају, а ако почну давати да ће и он тражити да и њему дају исто онолико, колико даду Дадићу. Ушљед тога дође до сукоба између Дадића и Вољавице а за мало па и до отвореног сударa. Аџи-аги Дадићу поред његових присталица Мостараца, дођоше у помоћ Дрежљани и Бјелопољци, те се сукобе у сами мрак. Вољa-

вица бјеше између двије ватре. Једни бјеху ударили с чела, а други с леђа. Борба и паљба из пушака отвори се тако жестоко да се од пушчане ватре ноћу видјело као на дану. Вољавица с дружином би потиснут из Цернице. Умакне и оде у Дубровник одакле послије оде у Мисир. Дадић Аџи-ага остаде побједилац.

Неуспјеси босанског везира у овој борби са Дадићима, а исто тако и неуспјеси босанске војске против Србије и Карађорђа, поткопаше положај Ибрахимпаше те на везирство у Босну дође *Али-паша Силихтар*, који је у стамболу сматран као енергичнији и заузимљивији. Као год што је предузео јаче мјере против Карађорђа, тако је исто почео строжије радити и против Мостараца и против Аџи-аге Дадића. Како устанак под Карађорђем хваташе све веће и веће размјере то босанска војска не могаше ништа озбиљна радити против Србије док се не обезбиједи од Дадића. Силихтар Али-паша још при свом доласку бјеше задобио за се сигурног човјека *Кајтаза*, кога постави за муселима у Мостару. Овај дође у Мостар и ови га приме. Тек доцније, када Али-паша посла против мостараца *Имшир-пашу*, да казни бунтовнике и похвата Дадиће, он се показа у правој боји. Својом хитривом Имшир-паша некако мирно уђе у град и одмах отпоче гонити поједине присталице Дадићеве. Муселим Кајтаз поче пријетити да ће сваког за кућни праг објесити ко се усуди да крије бунтовнике. За тим, да ће све поробити попалити. Свијет се од овога прилично поплаши. За Дадиће наступи опасност. Сваког тренутка могли су непријатељу пасти у руке. Да би за овај тренутак избјегао опасности Аџи-ага с братом и присталицама избјегне у Метковиће. Из овог мјеста поче понова радити да растури патриотски жар и пожртвовање како код Срба мухамеданаца тако и код Срба хришћана, да се заједнички и сложно одупру овим носиоцима новог реда и новог ропства како за једне тако и за друге. Кад Дадић све уговори и кад све припреми доје у Илиће. Народ га једва дочека. Одмах заметну борбу, проћерају Кајтаза, а овај с највећом опасношћу живота умакне у Столац. Силихтар Алипаша јако се расрди на њ' за неуспјех позове га у Травник и удави. Све ово могло се десити 1811. године Дадића кућа опет остаде побједилац и тако остаде све до 1813. године. Кад паде Србија, кад би заузет Биоград, дође ред и на Мостарце па и на Дадиће. Да би међу пријацима у Херцеговини створили расцјеп, да би их завадили па онако завађене много прваке лакше одвојили од Дадића, везир босански са својим присталицама многима даде пашалуке. Тако пашинске чинове добише *Мустај-паша Сулејмановић, Омер-паша Сточанин, Ибрахим-паша Требињац и Дервиш-паша са Захума*. Овим начином одвоји ове од Дадића и Мостараца. Постигнувши ово везир спреми, како се прича, до седам паша, 25 капетана и војске до 30,000. Све то пође на Мостар. По наредби везирској Мустај-паша Сулејманпашић пође с војском правце на Мостар, а још би наређено Омер-паши Сточанину, Ибрахиму Требињцу и Дервиш-паши да пођу у помоћ Мустај-паши. Мустај-паша дошавши до Жупањца отпоче водити преговоре са Мостарцима да му се предаду. Међу тим Дервиш-паша не хтједе чекати другове, нити сачекати на чеме ће се свршити преговори, већ удари на Благај, заузме га и ту се затвори. Мостарце овај поступак Дервиш-пашин јако раздражи. Они скоче, опседну Благај а тако жестоко нападну на Дервиш-пашу, да им овај најпослије мораде предати утврђење. Међу тим и преговори се разбише. До успјеха се не дође. Мостарци са Дадићима ријешише се да напрегну све своје силе. Непријатељи бјеху навалили са свију страна. Мостарци затворе све кланце, којима се могло доћи до Мостара. У планинске

кланце не бјеху намјештени само Срби мухамедовци већ и православни и католици. Везиру бјеше мало оно војске, што је отишло на Мостар, но нареди једну јаку чету посла и њу под предводништвом *наше Сребрнице* против Мостара. На такав поступак везиров озлоједе се Сарајлије те се листом дигну у помоћ Мостарцима. Стигну пашу Сребрницу у Гвранима на Неретви, потуку се с њим и погубе га а војску му растјерају, те се ова врати кући.

Међу тим бјеше већ настала и 1814. година. Између Мостараца и везирове војске већ се десило неколико крвавих сукоба. И за то вријеме везирова војска непрестано је повећавана, а редови Мостараца били су све ређи и ређи. Најпослије 21. априла пред Ђурђев-дан, послије једног крвавог боја, везирова војска потисне Мостарске храбре борце и уђе у Мостар. Дадићима не оста ништа друго но да бјеже из Мостара. Старији Адџ-ага, ајан умакне на Узарчиће више Блата Мостарскога у своју кулу са својим присталицама, а млађи умакне у Драчево својим шурацима *Ризванбеговићима* испод старе Габеле. Кад везирове присталице уђоше у Мостар, образоваше ратни суд да суде свима онима, који помагаху Дадиће. Зна се како су могли проћи сви они, који су дошли пред овај крволочни суд. А *Дадићи* изгибоше издајом. Тако млађи Дадић, Ахмет-ага погине заједно са својим шурацима Ризванбеговићима при вечери. У Мостару, по ријешењу ратног суда, одузето је све имање породице Дадића, све им је порушено и темељ од куће раскопан. Поред тога, суд је ријешио да посијеку сваку мушку главу, која је од Дадића. И заиста би ову чувену кућу са свим утрли, да једна слушкиња не украде Мемиш-агина синчића *Махмут-агу* и неодведе крадом у Дреницу, те се од њега настави породица Дадића.

Ето тако је прошла ова чувена породица мостарска, давши четири вриједна и заузимљива поборника за независност Херцег-Босне. Они нису успјели као ни многи други, али су показали како се не гледа на вјеру, кад се ради за добро отаџбине. Они су пали. Земљу поносне Херцеговине оросили су својом јуначком крвљу, како само Србину доликује. Умрли су сва четири храбро, с надом да ће на њиховим гробовима нићи цвијеће узајамне братске љубави и слоге између Срба сва три закона.

* * *

Само да кажем још неколико ријечи:

Поменути Мемиш-агин син *Махмут-ага* одрастао је и доцније се оженио. Ако се не варам, овај Махмут-ага Дадић живио је све до аустријске окупације, а умро је послије окупације. Имао је два сина све ми се чини *Мемиш-агу* и *Али-ефендију*, који су и данас живи у Мостару.

Оволико могадох ја сазнати и наћи о овој чувеној мостарској породици. Ако има грешака или непотпуности, молим онога, који зна боље, нека исправи и попуни, биће му веома захвалан.

ТАЈНА ЈЕДНОГ КОСТУРА

— Из „*Студија' за роман*“ —

— Церова Церома —

Обесхрабрена нашом равнодушношћу киша престаде и ми изнијесмо столице на кров моје лађе и почесмо посматрати како сијевају муње. За тим, што је врло природно, наш разговор склизну на тавне стазе, и ми стасмо причати о мрачним и тајанственим странама живота.

Неке од тих прича вриједе да буду поново причане а неке не. За ону што је направила највећи утисак дужан сам благодарност Џефсону.

Ја сам био испричао један чудан догађај, који се десио баш мени самом. На име, једног дана сретнем једног човјека, за кога сам мислио да га добро познајем, премда га дуго година нијесам видио. Ми смо неко вријеме ишли заједно, а за тим се руковали и растали. Сјутра дан, кад сам срео једног пријатеља, испричах му како сам се састао с тим и тим, и тада чух први пут, да је тај човјек умро прије шест мјесеци.

Природно објашњење било је ово: ја сам примјенио два човјека, што се мени чешће дешава због мог рђавог памтења лица. Али чудновато је при томе било то, што сам ја, докле год смо ишли заједно, непрестано држао да је то онај, који је умро, и да његови одговори нијесу ни мало разбили моју заблуду.

Чим сам довршио, Џефсон, који ме је слушао замишљено, упита ме — вјерујем ли у спиритизам, у пуном смислу те ријечи.

— То је питање савјести — одговорих му. — Шта разумијеш ти под спиритизмом у пуном смислу те ријечи?

— Ево: вјерујеш ли ти да духови умрли не само да имају моћ да се поново и кад им је воља враћају на овај свијет, но да имају снаге и да раде, или, боље рећи, да изазивају радње? Допусти ми да ти наведем један нарочит примјер. Један мој пријатељ, спиритист, врло осјетљив али ни мало фантаст, причао ми је, да је сто, чијим је посредством дух једног умрлог његовог пријатеља општио с њим, једне ноћи, кад је овај сам био у соби, из властитог нагона полако прешао преко собе, пришао њему и притиснуо га уза зид. Сад, вјерујеш ли то, или не вјерујеш?

— Ја би могао вјеровати одговори Браун — али прије но што бих то учинио, желио бих да ме представиш томе твоме пријатељу, који ти је то причао. У опште, мени се чини, да је разлика између онога што ми зовемо Природно и онога што зовемо Надприродно само разлика између Обичног и Необичног. Што се тиче надприродних појава, ја држим да је нелогично сумњат у нешто за шта ми не можемо доказати да не постоји.

— Што се мене тиче — примјети Мак-Шомасе — ја још вјерујем у моћ духова да приређују најчудноватије забаве, али не вјерујем да то њима самим чини задовољство.

— Ти мислиш — рече Џефсон неразумљиво је зашто би један дух, који не би био, као што смо ми, везан никаквим конвенционалима обзирима, проводио своје вечери у заморној и детињастој забави са досадним друштвом.

— Ето, то баш не могу да разумијем — рече Мак-Шонасе.

— Ни ја — рече Џефсон. — Али ја сам мислио на нешто са свим друго. Замислите, један човјек умире а није му испуњена највећа жеља његовога срца. Вјерујете ли ви, да његов дух може имати моћи, да се опет на овај свијет врати, и да доврши своје прекинуто дјело?

— Хм! учини Мак-Шомасе. — Ако се мисли да је могуће да духови у опште могу имати још некаквог интереса за ствари овога свијета, онда је на сваки начин, паметније мислити да се они осјећају позвани за такве послове, но вјеровати да се они занимају извађањем простих играчака.

— Онда слушајте — одговори Џефсон, завали се у наслоњачу и одупре лактовима о наслоне. — Ју-

трос ми је, у болници, један стари француски љекар причао један догађај. Чињенице су не може бити простије. Све, што се о томе догађају зна, може се читати у извјештајима париске полиције од прије шездесет и двије године.

— „Прича почиње једном великом неправдом, коју је један човјек учинио једном свом ближњем. Каква је то неправда била, ја у ствари, не знам, али ми се чини да се с разлогом може претпоставити, да се тицала жене овога другога. Мени се то чини због тога, што је онај, коме је неправда била учињена, према преступнику био испуњен тако страховитом мржњом каква не прожиже често људски мозак, а такав огањ може жена да раздува.

„— Али то је само предпоставка. Сам преступ није ми тако битан. Човјек, који је учинио неправду, побјегне, а овај други стане га гонити. То је била трка са спуштеним уздама, јер је први био утекао за читав дан. Тркалиште је било — цио свијет, а награда — живога првога човјека.

„— У оно вријеме путници су били ријетки, те је лако било ухватити траг. Први, који никако није могао знати за колико је његов гонилац био далеко или близу, непрестано се надао да ће заварати траг, и одмарао се овдје ондје. Други, који је непрестано знао за колико је први пред њим, није се нигдје одмарао. И тако је онај, који је пламтио мржњом, све више сустизао онога, кога је мамузао страх.

„— У једној вароши гониоцу на његово питање одговорише: Синоћ око седам сати, господине.

— Седам, хм! То су још осамнаест сати! Дајте ми брзо да једем што год, док не промијену коње.

„— Сјутра дан у вече они су, по тачном рачуну, били један од другога далеко шеснаест сати.

„— Код једне швајцарске куће господин промоли главу кроз прозоре од кола и упита: Кад су, од прилике, прошла овуда једна кола, у којима је био један крупан, плав човјек?

„Један такав провезао се овуда јутрос рано, господине.

„Хвала, тјерајте! Даћу вам сто долара, ако прије сванућа прођемо кланац.

„А шта ћу ако коњи падну, господине?“

„Даћу вам два пут толико колико вриједе.

„Једног дана подиже главу човјек, кога је гонио страх и угледа пред собом отворена врата једне катедрале, уђе унутра, клече и поче се молити Богу. Он се молио дуго и свесрдно, јер човјек, сагнан у тјеснац, грчевито се хвата за сламку вјере. Он се молио да му гријехови буду опроштени и да се ослободи свога душманина. Неколико корака иза њега клечао је његов душманин и молио се Богу, али му се поглед упијао у његову жртву. Али пошто је молитва гониочева била само молитва благодарности, она је била кратка, тако да је овај први, кад се осврнуо, како лице његовог душманина, управљено правце њему, одсјева подругљивим осмјехом. Зато он и не покуша да устане, већ оста као прикован погледом сатанске радости, која је сијевала из очију његовог гониоца. Овај, послије неколико тренутака, поче лагано прилазити ономе првоме. И тада, у тренутку кад је човјек, коме је била учињена ужасна неправда, блажен што је близу свога циља, стао иза човјека, који га је

тако крвнички увриједио, са торња катедрале чуше се на један мах звона и срце гоничево на један пут стаде и он наузнак паде мртав. Око уста оста онај подругљив осмјех.

„Тако је он ту лежао.

„Тада устаде онај други, изађе из цркве и благодари Богу.

„Шта је било с лешом онога што је остао у цркви, није се никад дознало. То је био леш некаквога странца, који је напросио и умро у цркви. Нико га није познавао, и нико није ни тражио његов леш.

„Године су биле протекле, и онај што преживље трагедију, постаде угледан и ваљан грађанин и врло чувен научник.

„У његовом лабараторијуму било је пуно ствари потребних за његова испитивања. Прије свега у једном углу био је један људски костур. То је био врло стар и већ често пута поправљан костур, који се једнога дана сруши у прашину.

„Научник је морао купити нов, и он оде једном трговцу, кога је добро познавао, једном омаленом старцу, чије је лице било као од пергамента и који је у близини Нотр-Дама имао прљав дућан, из кога никад ништа није било продато.

„Али тај омален старац, који је имао кожу као пергаменат, имао је баш оно што је научник тражио, — изванредно фини и лијепи пропорциониран костур. Господин нареди, да му се костур још исто по подне пошиље и намјести у његов лабараторијум.

„Трговац је одржао ријеч. Кад је господин те вечери ушао у свој лабараторијум, костур је већ био намјештен на мјесту онога пређашњег.

„Научник сједе, на столицу са високим наслоном, за сто за писање и хотијаше да прибере мисли. Али су његове мисли биле немирне и волиле су да путују, увијек у једном одређеном правцу. Он, онда, расклопи једну дебелу свеску у фалицу, и поче да чита. Он је читао о једном човјеку, који је једном учинио неку неправду па побјегао, а овај други гонио га. Кад научник видје шта је почео читати, он, љутито, склопи књигу, устаде, приђе прозору и погледа напоље. Он угледа пред собом унутрашњост неке велике катедрале, коју су обасјавали сунчани зраци и на чијем је поду лежао некакав мртав човјек, с подругљивим осмјехом око усана.

„Рече сам себи да је будала и окрете се, осмјехнувши се. Али је тај осмјех био врло кратак, јер му се учини као да се у соби смије неко други. На један мах он стаде као укочен, као прикован за под, и ослушну за тренут, па онда очима потражи угао, из којега му се бјеше учинило, да је дошао онај тон. Али она бијела ствар, која је тамо у углу стајала, костур, само је зјапила мраком.

„Он обриса хладан зној са руку и чела, и изиђе из собе.

„Два дана није улазио у лабараторијум. Трећег дана он укори себе сама да се понаша као хистерична дјевојка, отвори врата и уђе. Да би самог себе постидио, он узе лампу у руку, оде костуру и поче га испитивати. Гарнитура костију, која кошта три стотине динара! Је ли он дијете да се боји још такве лутке!

„Он подиже лампу у вис и посматраше лубању, која се кезила. Пламен лампе залелуја, као да из лубање дуну лаган дах.

„Он то објасни тиме, што су кућни зидови стари и испуцали, те однекуд ветар душе. Он понови то објашњење одступајући натрашке.

Кад је дошао до стола за писање, он сједе на столицу и тако се грчевито ухвати за наслоне, да му прсти побијелише. Покуша да ради, али празне очне дупље у лубањи што се кези, као да су га привлачиле. Он скочи и, борећи се с искушењем, хтједе утећи из собе вичући. Али кад се, у страху, осврте, он пред вратима виде један велики покретни заклон. Он га узе, рашири га, и метну пред костур тако, да га није могао видјети, а ни костур њега. По том сједе да ради. Он нагна себе да, за неко вријеме, гледа књигу, која је била пред њим. Али, напошљетку, њему није било могућно даље се савлађивати, и он пусти поглед да лута.

„Можда је то била халуцинација, а можда је и заклон био тако намјештен, да је лако било могућно преварити се. Ма како било, тек је он на један мах угледао једну кошчасту руку, која се промолила иза заклона, и он цикну и паде у несвијест.

„Укућани дотрчаше, подигоше га, изнесоше из лабораторијума и метнуше у постељу. Чим је дошао себи, он одмах упита: гдје су нашли костур да стоји, гдје је био костур кад су они ушли у собу. А кад му они рекоше, да су костур видили на оном истом мјесту на коме он обично стоји, кад они на његове луде и непрекидне молбе морадоше поново отићи у лабораторијум да још једном виде да се нијесу преварили, па се вратише с осмјехом рђаво прикривеним, он је мирно слушао како они говоре о сувишном напрезању у раду, о нужној промјени и одмору, и рече, нек раде с њим што год хоће.

„И тако лабораторијум мјесецима оста затворен.

„Једне хладне јесење вечери он откључа лабораторијум, уђе унутра и за собом закључа врата. Пошто је запалио лампу он прикупи инструменте и књиге око себе, и сједе на столицу с великим наслонима. Али чим сједе, он осјети стари страх. Но овога пута хтио је да се савлада, пошто по то. Његови нерви били су сад јачи, а глава трезвенија. Он је хтио да се бори против овог лудог страха. Он оде вратима, закључа их још једном па извади кључ и баци га у други крај собе, гдје он са звекетом паде међу боце и судове.

„Доцније, кад је његова стара газдарица пошљедњи пут пролазила кроз кућу, она куцну на његова врата и пожели му лаку ноћ, као што је то увијек чинила. У први мах она не доби одговора. То је уплаши и она куцну јаче и викну гласније. Послије тога чу одговор „лаку ноћ".

„О томе она једва да је даље промишљала, али се послије сјети, да је глас, који јој је одговорио, чудно звечао, као зврјање сата. Кад је покушала да тај глас опише, она је рекла: тако би, од прилике, говорила каква статуа.

И сјутра дан изјутра врата на лабораторијуму била су закључана. То код господина није било ништа необично; он је, понекад, радио по цијелу ноћ, па би продужавао и пошто сване. Због тога се томе није нико чудио. Међу тим, кад се смрачи и кад он још не изиђе, скупи се његова послуга шапћући пред вратима и разговараше о ономе шта се десило прије неког времена.

„Они су ослушкивали, али нијесу чули ништа. Задрмаше вратима и викаше га. За тим почеше ударати песницама по вратима, али се из собе не чу ништа.

„То их узнемири и они ријешише да силом развале врата. Врата најзад попустише и они ућоше унутра.

„Он је сједио на столици с високим наслоњима у правој и дрској пози. У први мах помислише, да је умро у спавању. Али кад прићоше ближе, и кад га обасјаше свјетлошћу, они видјеше оловне трагове коштаних прстију око његовог гркљана; у очима његовим видио се израз ужаса, као што се врло ријетко виђа у људском погледу.“ **Наггу.**

Из Шанфорових

„Максима и мисли“

Када човјек хоће да постане филозоф, не треба да га обесхрабре прва жалосна открића која је учинио у познавању људи. Да их позна, потребно му је да савлада незадовољство због тијех открића, као што анатом савлађује природу, органе и гађење, да би постао способан у својој вјештини.

— Прост човјек, просјак, може да допусти да га презиру, а ипак да није подао човјек, ако се то презирање тиче само његове спољашности. Али допусти ли тај исти просјак да се вријеђа његова савјест, па ма то чинио први суверен Европе, тада постаје исто тако низак својом особом као и станьем у коме је.

— Мора се признати да је немогућно живјети у отменом свијету, а не бити с времена на вријеме глумац. Поштен човјек разликује се од ништкова у томе, што је поштен човјек глумац само када мора, да би се уклонио од какве опасности, док ништков сам тражи прилике.

— Ја знам људе који су били обдарени само простим здравим разумом, без велике ширине и узвишености духа, али тај прости разум био им је довољан да правилно оцијене таштине и глупости људске, да им улије осјећај личног достојанства, и да их оспособи да оцијене тај исти осјећај код другога. Знам жене, са којима је готово исти случај, које је истинит осјећај, које су нарана осјетиле, довео до истијех идеја. Из ова два опажања излази, да су они, који дају велику цијену тим таштинама, тим глупостима људским, пошљедње врсте рода људског.

— Већина племића подсјећа на своје претке онако као што талијански *cicerone* подсјећа на Цицерона.

— У Библији је лијепа алегорија о дрвету познања добра и зла које је узрок смрти. Шта друго хоће да каже тај симбол но да, када се уђе у суштину ствари, губитак илузије доводи душевну смрт, то јест, потпуно интересовање о свему оном што се тиче и занима остале људе.

— Мишљење је утјеха у свему, и лијек од свега. Ако вам је каткад и нанијело зла, тражите од њега лијек од зла које вам је нанијело, и оно ће вам га дати.

— Не може се тражити да у модерној историји има неколико великих карактера, и човјек не може да појми како су се могли створити: ону ту изгледају као пренешени, изгледају као каристиде у приземном спрату.

— Има глупости добро обучених као што има глупака врло лијепо одјевени.

— Да је неко рекао Адаму, сјутра дан по смрти Авељевој, да ће послије неколико вјекова имати мјеста, гдје ће се, у кругу од неколико квадратних миља, налазити скупљених и нагомиланих седам или осам стотина хиљада људи, да ли би

он могао и помислити да те множине хиљада могу живјети заједно? Зар не би још страховитије замишљао све злочине и гнусобе што се ту чине? То је рефлексија којом се човјек може тјешити због зала која неизбјежно иду уз те чудне заједнице људске.

— У крупним стварима људи се показују онакви како им се допада да се покажу; у ситним стварима показују се онакви какви су.

— Шта значи то филозоф? То је човјек који износи природу на супрот закону, разум обичају, своју савјест јавном мњењу, своје суђење заблуди.

— Не бити ни у чијој руци, бити *човјек свога срца*, својих начела, својих осјећања: то је ствар коју сам најређе виђао.

— Ви питате како се долази до богатства? Погледајте шта се дешава у партеру једнога позоришта, онога дана када има навале. Како једни остају позади, како први уступају, како су пошљедњи понесени напријед. Та је представа тако тачна, да је ријеч која је изражава прешла у народни језик. Народ богаћење назива *прогурао се. Мој син, мој синовац се прогурао.* Поштени људи веле: *унаприједити се, напредовати, доспјети*, ублажени изрази који уклањају споредну помисао о сили, насиљу, суровости, али који ипак одржавају главну помисао.

— Природа је хтјела да има илузија и за паметне људе као за глупаке, да не би паметни људи били и сувише несрећни својом памећу.

— Најизгубљенији је онај дан када се човјек није смијао.

— Када се човјек учи да упозна зла природина, он тада омрзне смрт; када се учи да позна зла друштвена, тада омрзне живот.

— Нада је варалица која нас без престанка вара. Што се мене тиче, за мене је срећа почела тек онда када сам наду био изгубио. Ја бих на вратима раја рађе ставио онај стих који је Данте поставио на вратима пакла:

Lasciate ogni speranza, voi ch' entrate.

— Између духовита човјека, рђава по карактеру, и духовита човјека, добра и поштена, иста је разлика која је између убице и отмена човјека који добро влада оружјем.

— Слава доводи поштена човјека често у иста искушења у која и богаство: то јест и слава и богаство натјерују човјека да прије, но што дође до њих, ради или подноси ствари недостојне свога карактера. Неустрашиво честит човјек одбацује подједнако и једно и друго, и завија се у таму или сиротињу, а каткад у обоје.

— Мало је људи с великим карактером који немају нечега романтичног у глави или у срцу. Човјек који потпуно тога нема, ма како поштен, ма како духовит био, јесте према вјештом карактеру оно што је умјетник, у осталом врло способан, али који не тежи никако ка идеалу лијепога, према умјетнику геніјалном човјеку који се спријатељио са идеалом лијепога.

— Мало је порока који сметају једном човјеку да има много пријатеља, као што му могу сметати врло велике врлине.

— Живот је болест, коју нам сан олакшава сваких шеснаест часова; то је налистив: смрт је само лијек.

— Ја не разумијем мудрост без неповјерења. Библија каже да је почетак мудрости страх од Бога; ја држим да је почетак мудрости страх од људи.

— Човјек без начела обично је човјек без карактера; јер да је рођен са карактером, морао би осјетити потребу да себи створи начела.

— Мора се признати, да, ако човјек хоће да буде срећан у осталом свијету, мора да умртви извјесне стране своје душе.

— Глупост не би била потпуно глупост, када се не би плашила духовитости

Порок не би био потпуно порок, када не би мрио врлину.

— Са идејама људским исти је случај као и са картама и другим играма. Идеје које су некада сматране за опасне и врло дрске, данас су постале опште и готово тривиалне, и сишле су до људи, који су њих мало достојни. Неке од идеја које ми називамо дрским, наши потомци сматраће као млаке и опште.

— Човјек је срећан или несрећан због гомиле ствари које се не виде, које се никако не кажу и које се не могу казати.

— Када чујем гдје се тврди да су најнеосетљивији људи и најсретнији, ја се сјећам индијске пословице: „Боље је сједити него стајати, боље је лежати него сједити, али од свега тога најбоље је бити мртав."

— Најбогатији међу људима јесте штедиша: најсиромашнији — јесте тврдица.

— Предрасуда, таштина, рачун: ето шта влада свијетом. Онај који је за путовоњу свога владања узео разум, истину, осјећање, нема готово ничега заједничког са друштвом. У самоме себи он треба да тражи и нађе готово сву своју срећу.

— ... Ако се испуни сан филозофâ који вјерују у усавршљивост друштва, шта ли ће рећи потомство када види да је требало толико напора да се дође до резултата тако простих и тако природних?

— Друштво је састављено из два велика сталежа: из оних који имају више ручка но апетита, и из оних који имају више апетита но ручка.

— Многи дворани сломрзнути су без користи по себе, они су дворани само ради задовољства да буду дворани. То су гуштери, који од пењања, нису ништа друго добили до што им је реп прекинут.

— Свијет и друштво личе на библиотеку у којој на први поглед све изгледа у реду, јер су књиге поредане по формату и величини свезака, али гдје је у ствари све у нереду, јер ништа није уређено по реду у наукама, по садржини и писцима.

— Најбесмисленији обичаји, најсмјешније етикете, у Француској и свуда на другом мјесту под заштитом су ријечи: *такав је обичај*. То је баш иста ријеч којом одговарају Хотентати, када их Европљани питају, зашто једу скакавце, зашто ждеру ваши којима су покривени. Они често тако одговарају: Такав је обичај.

— Да, човјек када ваља да разумије ствари, треба да узима ријечи у смислу противном који им се даје у мјесту. Мизантроп, на примјер: то значи филантроп; рђав Француз, то значи добар грађанин који показује извјесне страховите злоупотребе; филозоф, обичан човјек, који зна да су два и два четири, и. т. д.

— Када човјек хоће да се допада у отменом друштву, он мора да се ријеши да га уче стварима које зна, људи који те ствари не знају.

— Људи који се познају у пола, не познају се; ствари које се знају у три четвртине, не знају се. Ове двије рефлексије довољне су па да се оцијене готово све бесједе које се држе у свијету.

— Духовит човјек изгубљен је, ако са духовитошћу нема и енергију карактера. Када човјек има Диогенову лампу, треба да има и његову батину.

— Нико нема више непријатеља у отменом свијету од отворена, поносита и осјетљива човјека, који људе и ствари узима за оно што су, а не за оно што нису.

— Природа ми никако није рекла: не буди сиромах; још мање: буди богат; али она ми кличе: буди независан.

— Когод нема карактера, није човјек: он је створ.

— Готово сви људи су робови, из истога разлога који су Спартанци приписивали ропству Персијанаца: зато што не знају изговорити ријеч *не*. Знати изговорити ту ријеч и знати живјети сам,

два су једина начина да човјек сачува своју слободу и свој карактер.

— Плаше се бујних странака; али јадним душама и срчаним карактерима приличи да се одмарају у крајности.

— У стварима осјећаја оно чија се вриједност може одмјерити, нема вриједности.

— Љубав је као и заразна болест: што их се човјек више плаши, више им је изложен.

— Заљубљен човјек јесте човјек који хоће да је љубазнији но што може, и ето због чега су готово сви заљубљени смијешни.

— Љубав, онаква каква постоји у друштву, није ништа друго до измјењивање двију фантазија и додир двају епидерма.

— Каже се да у политици паметни људи немају успјеха: то би се исто могло примјетити и у галантерији.

— Природњаци веле, да у свима животињским фелама дегенерација почиње од сељака. Филозофи могу у цивилизованом друштву примјенити то опажање на морал.

— Брак долази послије љубави, као што дим долази послије ватре.

— Најразумнија и најолмјереније ријеч која је икада била речена у питању неженства и брака јесте ова: „Ма шта учинио, кајаћеш се....“

— Виђао сам људе који уживају глас честитих људи, виђао сам одлична друштва, како се диве срећи госпођице..., младе дјевојке, лијепе, духовите, ваљане, коју је постигла та велика срећа да постане жена Г...., старца болесна, одвратна непоштена, глупа, али богата. Ако и једна ствар карактерише један бесраман вијек, то је такав предмет тријумфа, то је смијешна страна такве радости, то је преокретање свију моралних и природних идеја.

— У љубави, све је истинито све је лажно; и то је једина ствар у којој човјек не може рећи бесмислицу.

— Писац, човјек од укуса, јесте међу овом блазираном публиком, што и млада жена у средини старих развратника.

— Филозофија открива корисне врлине морала и политике, ријечитост их чини популарним, пјеснишство их тако рећи ствара пословичним.

— Успјеси рађају успјехе, као што новац рађа новац.

— Готово је немогућно да један филозоф, један пјесник, не буде мизантроп; прво, што их њихов укус и таленат вуче ка посматрању друштва, проучавању које стално жалости срце; друго, што друштво никада не награђује њихов таленат (срећа ако још није и кажњен!) и то удваја њихову наклоност ка меланхолији.

— Многи књижевници мисле да воле славу, а у ствари воле саму таштину. То су двије сасвима различне ствари, чак и противне: јер једна је сићушна страст, а друга је велика. Између таштине и славе иста је разлика која је између будале и заљубљена човјека.

— Дјела, која један писац ради са задовољством, често су најбоља, као што су дјеца љубави најљепша.

— Шта мари ако је на пријестолу Тиберије или Тит, ако има Сејане за министре.

— Краљеви и попови, гонећи у Наприну самоубијства, хтјели су да осигурају трајање нашег ропства. Она хоће да нас држе затворене у тамници без излаза, као они злочинци, код Дантеа, који су зазидали врата на затвору у коме је био затворен несрећни Уголин.

— Само историја слободних народа достојна је пажње; историја народа потчињених деспотизму само је збирка анегдота.

Јован Скерлић.

(свршиће се.)

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја.**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева.**

(НАСТАВАК)

Глава XXXIII.

Корјен Басмановљев.

Маљуту је Маљута испитивао у тамници Вјаземскога, и на муке га метао — овај ни једне ријечи не изусти. Можда из презрења, из поноса, или што му је живот омрзнуо, он не хтједе порицати клеветање Басманова, да је хтио цара издати, нити каза, да је самога Басманова затекао у млинара.

По царевој наредби млинар већ бјеше затворен.

Басманову се окренуло на боље. Изгледаше да је цар према њему милостивији, чешће се с њиме шалио и разговарао, а Басманов то приписиваше тирлићу-трави, коју је једнако о врату носио. Он је сада био још охолији, јер је погубио једнога супарника; није знао да је млинар ухваћен, а мислио је, да га цар опет воли. Зато му је право у очи гледао, шалио се са царем, и чешће му дрско одговарао. Све је ово Грозни трпељиво сносио.

Једанпут послије обичне службе, цар сврати у надзорникову ћелију. С њиме су били сви љубимци, и оба Басманова, само не бјеше Маљуте. Клањајући се до земље игуман им изнесе меда, млијека и свјежих јаја. Цар је био особито расположен, пробао је од свакога јела, са свима се шалио а особито са Басмановим, тако да се овај још више увјерио у надприродној моћи тирлића.

У то се зачу коњски бахат.

— Тодо — рече Јован, — хајде, види ко је оно?

Басманов дође до врата, која се отворише и уђезе Маљута Скуратов. На лицу му се огледала тајанственост и нека злобна радост.

— Уђи Маљута! — рече му љубазно цар. — Какве ли нам гласове доносиш?

Маљута погледа цара, затим приђе иконама и стаде се крстити.

— Одакле долазиш? — упита Јован, чинећи се да ништа не зна.

Али Маљута не брзаше са одговором, него се најприје цару поклони, па онда приђе игуману.

— Благослови оче! — рече он клањајући се, и бацајући злобан поглед на Басманова, да овоме срце залупа.

— Одакле долазиш? — понови Јован, и намигну на Маљуту.

— Из тамнице, господару, испитивао сам врачара.

— Е, па шта? — упита цар и погледа на Басманова.

— Све нешто мрмља, тешко је разумјети. Једино смо разумјели, кад стадосмо жалобове извршати: „Није ми сам Вјаземски долазио, него и Басманов Теодор Алексијевић, узео је у мене коријен и носи га о врату.

Басманов се промијени у лицу.

— Господару, — рече он, што може мирније, — сигурно ме облагао, што сам га издао твојој царској милости!

— А кад му стадосмо пржити табане — продужи Маљута — тада проказа, да је Басманов узео корјен с намјером, да теби до главе дође.

Басманов се заљуља под грозничјем царевијем погледом.

— Бањушка — царе! — викну он — како можеш слушати млинара. Та да сам се ја с њиме знао, не бих га теби издао.

— А сво, видићемо. Одапни капут, да видимо, шта ти је на врату.

— Шта може бити осим крста и иконе, господару! рече дркћући Басманов.

— Отпучи капут! рече цар.

Басманов учини по царевој заповиједи.

— Изволи! рече он и даде Јовану ланчић са иконицама.

Али цар осим ланчића, опази му на врату и свилени гајтан.

— А шта је ово? упита он, вадећи му сам гајтан.

— Ово . . . ово је, господару, мајчин благослов.

— Да видимо тај благослов! Јован предаде крпицу Грјозноме, и нареди да је распара. Овај је распара ножем, и изасу нешто на сто.

— Охо! А шта је ово? упита цар, и стаде љубопитљиво разгледати некакве корјенчиће, помијешане са жабљим кошчицама.

Игуман се прекрсти.

— Је ли те овим благословила мајка? упита подругљиво Јован.

Басманов паде на кољена.

— Опрости, господару, робу твоме! мољаше преплашени Басманов — Видећи да ме ти не волиш, мени се срце цијепало од бола. Зато измолих у млинара овај корјен. Ово је тирлић трава, господару. Млинар ми га је дао, да ме ти опет заволиш, а ништа рђаво замишљао нијесам, вјерујт!

— А жабље кости? упита Јован, наслађујући се страхом мрског му Басманова.

— О костима ништа нијесам знао, господару!

Цар се окрену Малути.

— Ти ми рече: врачар је рекао, да ми Басманов о глави ради, је ли?

— Јесте, господару!

— Е па добро, Тодо! — рече цар. Треба те суочити са врачаром. Треба те казнити, да не рекну: цар само кажњава бојаре, а своје неће ни да прстом дотакне.

Басманов му обгрли кољена.

— Сунце моје јасно! викаше он — свијету мој, господару, не губи ме, сунце моје, мјесече мој, соколе! Сјети се, како сам те вјерно служио!

Јован се окрену.

Басманов у очајању обгрли оца.

— Оче мој! Моли господара, да се смилује, да дарује живот робу своме. Ја пристајем да будем и дворска будала, само да цара служим.

Али у тврдоме срцу старога Басманова не оста ни један очински осјећај. Он се само бојао цареве љутине.

— Даље! викну он, и одгурну сина. — Даље несрећо! Ко цару не мисли добро, није ми син. Хајде онамо, куда те шаље његова царска милост.

— Свети игумане! зајеца Басманов и стаде се на кољенима влачити до игумана. — Свети игумане, моли господара!

Али угуман гледаше у земљу, и дркташе цијелим тијелом.

— Остави оца игумана! рече Јован хладно. Ако требало он ће ти одслужити један парастос.

Када Басманов увиђе, да се нема више у што надати, да ће га грозно почети мучити, и најпослије погубити, он се прибра. Она прваша одважност поврати се. Он трехну својом лијепом главом, исправи стас, и дрско се насмија.

— Премилостиви господару! Ево ја идем по твом налогу на муке и смрт. Дај, да ти рекнем пошљедње хвала, на твојој доброти. Ништа зло нијесам смјерао, а грехови су нам једнаки, заједно смо радили. Кад ме изведу на губилиште, све ћу казати народу. А ти, игумане, слушај моју исповијед!

Не дадоше му довршити, него га свезаше, и Маљута га одмах одведе у тамницу.

— Видиш оче! — рече Јован игуману. — Видиш, колико имам непријатеља. Па моли Бога за ме грешника! Моли да довршим моја праведна дјела, да искорјеним издају.

Цар устаде, прекрсти се и приђе игуману, да га благослови.

Сва га братија са страхом испрати до манастирске ограде. Царска пратња оде, изгуби се у прашини, изумрије пошљедњи одјек коњскијех поткова, а калуђери још дуго стајаху погнуте главе.

Глава XXXIV.

Лудин капут.

Тога јутра дођоше Морозову царске слуге и зовнуше га на ручак код цара.

Кад Морозов уђеше, палата бјеше препуна опричника, а сто постављен. Он опази, да ни један бојарин осим њега није позват, и разумједе, да му цар чини особиту почаст. Зазвонише звона, затрубише трубе, и у палату уђеше Јован Грозни, нешто веселији него обично, а за њиме ахримандрит Левкије, Василије Грјазној, стари Басманов, Борис Годунов и Малута Скуратов.

Поклонивши се свима, цар сједе на своје мјесто, па онда сви остали по чину и старјешинству. Остаде једно празно мјесто ниже Годунова.

— Сједи, бојарине Дружина! рече цар, показујући на празно мјесто. Стари се бојарин у лицу промијени.

— Господару, — рече он — како је Морозов до сада чинио, чиниће и од сада. Стар сам, господару, да примам нове обичаје. Метни ме опет под немилост, отјерај испред очију, али ниже Годунова сјести нећу!

Сви се зачуђено погледаше. Као да је цар очекивао овај одговор.

— Борисе, — рече он Годунову — назад двије године за овакав исти одговор предао сам ти главом бојарина Дружину. Али како видим треба друкчије радити. Чини ми се, да од сада не ћемо ми бојарима, него они нама заповиједати. Сигурно, ја више нијесам у своме дому домаћин. Требаће ми сиромашку покупити оно мало хаљина, па бјежати гдје год подаље. Протјераће ме богаљи из Слободе, као што ме и из Москве протјераше!

— Господару, — рече смјерно Годунов, желећи да избави Морозова, — ти дијелиш мјеста, а не ми. Стари се људи тврдо држе старине, и ти се не љути на бојарина, што пази на то. Ако допушташ, господару, ја ћу сјести ниже Морозова: за твојим су столом сва мјеста лијепа.

Он хтједе устати, али га царев поглед задржа на мјесту.

— Бојарин је заиста стар! рече цар хладно.

Сви су очекивали, шта ће се збити, како ли ће издушити царева љутина?

Спољашњи изглед био је миран, али доброме посматрачу упало би у очи на царевоме лицу олако играње мишића — предзнак буре.

— Јесте, — продужи мирно Јован — бојарин је заиста стар, али му је памет сувише млада. Воли да се мало више шали. И ја се такођер волим шалити, и када нијесам у послу и молитви — не бјежим од забаве. Али од како ми умрије дворска луда Ногвеђ, нема ко да ме весели. Видим, да се Дружини допао тај занат, ја га од данас проглашујем за дворскога луду, шаљивчину, и јесам му на божијем суду обећао, да га нећу заборавити. Дајте овамо Ногћев капут, и обуците га на бојарина!

Мишићи на царевоме лицу чешће заиграше, али глас оста и даље миран. Морозову бјеше, као да га је гром убио. Лице му поблиједи, крв јурну у срце, очи се засвијетлише, обрве заиграше, па се онда тако грозно скупише, да је био страшнији него Грозни. Он још не вјероваше својим ушима, он сумњаше, да ће цар тако јавно увриједити и понизити старога Морозова, поноснога бојарина, чије су се заслуге и јунаштва свуда прочуле. Он уприје у Јована непомичан, питајући поглед, као да очекиваше, да ће се цар предомислити и узети ријеч натраг. Али по царевоме знаку диже се Василије Грјазној и диже шарени капут, учињен од разних небројених закрпа, кутлица и звонца.

— Облачи бојарине, — рече Грјазној — велики те господар удостојава своје милости, и шаље ти капут са леђа покојнога свога будале Ногћева.

(наставиће се)

Живот и обичаји српскога народа

Свадбени обичаји Мухамеданаца у Херцеговини

пише **Осман А. Ћикић.**

I

ПРОШЊА.

Било да момак загледа дјевојку, било да његови родитељи сами му је изаберу, постоји просидба или прошња, која се врше пошто у младожењиној кући буде све споразумно. У прошњу се спреми обично жена, која је или у роду, или у блиском комшилуку просочеву, а која је у дјевојачкој кући позната. Просилац може бити и мушко, само у том случају треба, да је у сродству с дјевојачком фамилијом, јер иначе не може доспјети у дјевојачку кућу: а код оца, односно старијег брата, амиџе, или каква било старатеља дјевојачког, прошња се не врши.

Овдје ћу узети женску, која иде ђевојачкој матери (мајехи, тетки и т. д.), да проси дјевојку, но овако поступа и мушки, кад је просилац. — Просилица дође у кућу дјевојачку, па пошто се по обичају, мало проћерета, пријеђе на ствар, и описавши најприје стање и поштење момкове фамилије, а за тим пријеђе на чедност и доброту његову и завршн, своје причање ријечима: „И дођох, да запросим руку (име дјевојачко) за (име момково), а молим господара Бога (ђелле шануху), да ова женидба, ако била корисна (хаирли), била и суђена, а ако не била, нека их обоје Халик сачува од ње!"

Дјевојачка мати, или пристала или не пристала на ту свезу, рекне јој да ће се споразумјети с дјевојачким оцем (ођухом, амиџом), те да ће послати хабер (одговор) кроз заказано вријеме. До неколико дана пронесе се потпуно глас у момкову кућу да ће дјевојку родитељи дати, или не. Ако не ће, обично се више и не шаљу просиоци, а ако се чује, да ће дјевојку родитељи (старатељи) дати, шаље се на ново она иста жена с аманетом (заруком), који се састоји од једног прстена и неколико дуката. (Каквоћа и сума дуката зависи од стања момачког).

Кад просилица дође у дјевојачку кућу, дјевојка се од ње сакрије, да је не види. Пошто просилица попије каву и лимунаду, онда послије малко обичног разговора, запита за одговор. Кад јој дјевојачка мати дадне одговор и пристајање на ту свезу, просилица извади аманет и метне јој га у длан, који она прикрије рукавом од антерије (горње хаљине). Тада се просилици донесе дјевојачки аманет и дарови младожењи и његовој фамилији. Дарови су обично: момку, оцу му и матери по бошчалук (бошчалук је: гаће, кошуља, домбак (свитњак) и чеврма), браћи му чеврме, а сестрама јеменије, (шамије, пешкир за главу). Од куће младожењине се сада урече ниђах (вјенчање).

II.

НИЂАХ.

Вјенчање је код Муслимана сасвијем просто и без икаквих церемонија. Изаберу се како од младожењине, тако од дјевојачке стране по два човјека, који као већили (заступници) оду пред кадију, гдје сврше вјенчање на сасвијем прост начин.

Кадија запита три пута ону двојицу, који заступају дјевојку, да ли они дају дјевојку, а ону пак двојицу, што су младожењини заступници, да ли је примају (исто по три пута). Кад добије од обојих јасан одговор, онда сврше вјенчање, пошто очита неке молитве (дове). Сада се направи уговор за ниђах. То је нека сума новаца, коју младожења уговори дати својој жени, ако би се, којим случајем, распустили. Ова сума даје се према стању жениочеву, а установљена је, мислим, највише зато, да се не би раздвојили, без какова вишег узрока. По свршењу вјенчања трчи мушту-

лугција, (вјесник), како ђевојачкој, тако и младожениној кући и каже, да се вјенчање свршило, за које добије од дјевојке дар (муштулук) чеврму, а од младожење бакшиш у новцу.

III.

СВАТОВИ.

Од стране младожењине урече се и дан сватова.

У очи тога дана буде у младоженињој кући породични савјети, на који се искупи сва ближа акреба (својта, родбина) његова, те изберу: ђевер-башу ђеверове, јенђије, (јенђе) селам-агу и старог свата. Ови се сви изаберу готово од својте младожењине. За ђевер-башу и ђеверове изаберу се браћа и рођаци младенчеви. За јенђију једну, буде изабрана невјеста, или стрина, тетка и т. д., а друга јенђија буде обично слушкиња или која сиромашнија комшиница. Селам-ага је старији човјек, јаран младожењеног оца (стрица и т. д.).

На дан поласка искупе се сви сватови у кућу младенчеву, одакле пођу. Из младожењине куће шаље се *комора* која носи дјевојци двоје хаљине: једне су свилене, а састоје се од кратке антерије, јечерме, димија, прекривача и жутих чизама. Друге су алатне и састоје се од друге антерије, јечерме, прекривача и папуча. За обоје хаљине шаље се још и доња рубенина: гаће, кошуља и домбак. Прве хаљине служе за пут, а горње за оправу. На комори се још шаље из младожењине куће сепети (2 велике кошаре) череза (суво грожђе), кна, (боја за руке и ноге) и један комад црвена свилена платна, за тим једну пасму ланених и једну свилених конаца, и један мосур алатних. Ово иде за сватовима и гони један кириџија. Сватови као 'но ти сватови. Попијева се танко гласовито, а пушке попуцкују! Ej, завали, док их бјеше!

IV.

ДОЧЕК СВАТОВА ДЈЕВОЈАЧКОЈ КУЋИ.

Пред сватове изиђу до изван вароши, ако је младожења из другог мјеста а ако се дјевојка удаје у истом мјесту до пред кућу, дјевојчини рођаци, браћа и комшије. Ако су пак сватови из другог мјеста, те кад требају преноћити, онда се сватови раздијеле и оду једни у куће дјевојачких рођака или сусједа, који су се за то већ прије припремили, а у дјевојачку кућу, дочека их пјесма скупљених дјевојака из родбине и комшилука дјевојачке куће.

Пјесма је та:

Сунце јарко на заходу
Хоће да заће, —
Наша Ајка[1]) у походу,
Хоће да пође.
Хеј наша Ајка у походу . . . .
хоће да пође.

(Потоњи стих је рефрен који се отпјева послије сваке строфе).

Уставља је мила мајка,
Да још не иде;
Богме хоћу, мила мајко,
Бит ми не море.
Хај, богме хоћу, мила мајко,
Бит ми не море.
Ја ћу млада са сватовим,
Лијепо ми је!
Наша Ајка у походу,
Хоће да иде,
Уставља је мили бабо,
Да још не иде, итд.

Овако се припијевају сви чланови породице из које се удаје дјевојка. Ова пјесма тече кроз цијело вријеме, док су сватови у дјевојачкој кући.

Чим се сватови намире, јенђија захтијева од дјевојачке матере да јој изведе дјевојку обично ријечима: „Дај нам, изведите оно, по што смо се довде замучили, да видимо, јесмо ли се имали рашта замучити!“ На ово се дјевојачка мати учини, као да и не чује, те док јенђија понови исте ријечи по трећи пут, сада она намигне на двије младе жене, које су за тај случај ту. Ове жене су обично жене браће дјевојачке, ако их има, и ако су ови већ

[1]) Или како већ било име дјевојци која се удаје.

ожењени. У другом пак случају буду то двије младе жене њезине најближе својте. Ове двије жене уведу испод руке дјевојку, која је прекривена црвеним дуваком (велом) преко лица, пред јенђију. Дјевојка је тад пољуби у руку, на што ова на њену главу проспе фишек шећера, у којем има и ситних новаца. На ово се склепће ту читаво јато дјечурлије и дјевојака и, једно ломећи се преко другог, гурка се и отима, ко ће што више шећерлема да угрpreби. Дјевојку сад оне двије изведу натраг.

V.

ПРСТЕНОВАЊЕ.

Као год што дјевојку захтијева јенђија, да је види, тако је исто захтијевају дјеверови, само с том разликом, што је дјеверови захтијевају од оца (очуха, старијег брата и т. д.). Њу доведу к дјеверовима двојица младића од њезине најближе својте, ако нема браће, и то онако исто прекривену црвеним велом и испод руке, као што је јенђији доведу. Док њу ова двојица воде, за њима иде трећи младић, такође од њезиног рода, који носи на руци ћасу (посуду) с водом преко које је пречрта чеврма. Пошто дјевојка изљуби све дјеверове почев од ђевер-баше у руку, стане пред ђевер-башу, на што онај момак с ћасом пређе и стане и он код ње. Ђевер-баша устане, навади прстен и додирне њиме воду у ћаси кроз чеврму, а за тим рекавши: *бисмиллах*, натакне га ћувегији на кажипут прст; за тим га скине и додирне с њиме прст средњак, по томе прст прстењак, па мали прст, па палац. За тим додирне опет воду њиме и учини исто. Тако учини и трећи пут, а онда, остави прстен дјевојци на прсту кажипуту. Сад онај младић, што држи ћасу, узме ону чеврму с ње, смота је и преда ђевер-баши, на што овај баци у ћасу неки *бакшиш*, по том дадне сваком дјеверу по једну чеврму, које је са собом донио, а они сви баце у ћасу *бакшиш*. Сад она два изведу дјевојку, а онај трећи пође за њима исто, као што су и дошли. Кад овај трећи младић изиђе, настане тек права гунгула. Дјевојке се отимљу, коју ће прије полити оном из ћасе водом, јер кажу, да ће се прије удати.

Послије овог, долазе сватови у дјевојачку кућу, да гледају коло. Кад они дођу, ђевојке се ухвате у коло и припијевају сватовске старјешине, као: старог свата, селам-агу, ђевер-башу и дјеверове.

Ово је та пјесма:

Стари свате и господичићу,
Даруј нама коло и ђевојке
Дуката ти не гледамо,
Грошу ти се приклањамо,
Золота је, срамота је,
Талијер је, таман нам је!

Селам-ага и господичићу,
Даруј нама коло и ђевојку, и т. д.

Ту долази припијевање редом сватова, а на ово прилазе припијевани колу и дарива га у новцу.

VI.

КНА.

На кну се сазове не само цијели комшилук, него многе познате жене и из деветог комшилука. Кад је све скупљено, онда се простре један душек, на којег сједу дјевојку. Пред њу пак сједну двије младе жене или од дјевојачког рода, или из сусједства. Од њих се једна одреди да книже десну страну дјевојачку т. ј. ногу и руку, а друга лијеву. Отраг за дјевојку сједне једна остарија жена и прихвати ју, испод пазуха. Више дјевојачке главе стану четири ђевојке и раскриле над њом црвен *бурунџук*, а около ње стоје друге четири и држе запаљене свијеће. Оне двије жене кад хоће да книју дјевојку, најприје метне свака на длан јој по један дукат, а онда по њему книју дјевојачку руку а книју и горњи дио шаке, за који обично кна не прионе. Кад су готови, замотају и свилено платно, које је, како сам споменуо, послато од младожење, а ово обмотају нитима лана, по овим свиленим, а за тим златним

концима који су такођер од младожење послани. За овим се окнију ноге, и пусти се кратко вријеме, да би се мало осушило, а за тим се пере. Кад се кна сврши, онда, оне дјевојке што су свијетлиле, трну од таван муме (свијеће), и чија се прва утрне, вјерују, да ће се она прва удати. Ђевојци перу руке, оне двије, које су је книле. Најприје јој одвежу завежљај око руке, а онда узму јој с длана она два дуката, оперу и метну јој их под језик, гдје их ваља она да држи све док јој не оперу руке. Кад су јој руке опране, онда их извади испод језика и остави у џеп, а сама се придигне и на петама оде у дно собе, гдје сама опере ноге.

Сад настаје љубљење свију присутних у руку и *кна* је свршена.

VII.

ОДЛАЗАК СВАТОВА.

Кад су сви сватови хазур (готови), онда изведу дјевојку двојица од њезине браће, или рођака и предају двојици дјеверова. Ако су сватови са стране, онда ова двојица испрате сватове до изван вароши. За то вријеме они јашу поред дјевојке, а једна јенђија сприједа, једна страга, док остали сватови јашу напријед са селамагом на челу, који поздравља пролазеће. Кад се ова двојица од сватова опросте, предаду дјевојку дјеверовима, који јашу на оном мјесту на којем су јахала она двојица.

Пред сватове изиђу јарани и својта младожењина, те уз веселу пјесму и пуцањ ледењача, сребрних пушака, (док су, завали, биле!) приспију до младожењине куће, у коју униђу само дјеверови са јенђијама и дјевојком[1]) и предаду је свекрви, која је дочека на авлији. Свекрва је поспе шећерлемама, а онда уведе у кућу (кухињу), гдје је сједне близу огњишта. Ту јој донесу ибрик и леђен, да узме авдес, а пошто га је узела, треба да потакне малко ватру на огњишту. И у леђен на огњишту треба јој оставити неки бакшиш.

[1]) Други сватови, међутим, оду у другу кућу, која је за то приправљена, те тамо ручају (вечерају).

За овом церемонијом одведе је свекрва у собу и ту сад може, да мало почине. Сад јој донесу и каву и лимунаду. За цијело ово вријеме дјевојке шетају и пјевају. У младожењиној кући пјева се тад ова пјесма:

Шта у двору жубор стоји,
Што оно вели?
Хеј, оно мајка сина жени,
Па се весели.
Свак се томе веселио,
Мајка највише
Хеј свак се тому веселио
Мајка највише.
Шта у двору жубор стоји,
Шта оно вели?
Хај оно бабо сина жени,
И т. д. и т. д.

Овако препијевају све редом укућане.

Ову пјесму пјевају ђевојке прам собом, т. ј. упореда их се на једну страну половица, а на другу половица ђевојака.

Сад она једна половица пјевајући прву китицу полако ходећи у једном реду, дођу к оној другој половици и кад приспију до њих приклоне им се и пођу натраг натрашке идући исто пјевајући. Док ове одмакну од оних, она половица сада понављајући исту китицу иду к њима, исто као што су оне к њима пришле.

Сад оне друге почну другу китицу и онако исто се при том владају, као и прије.

VIII.

ЂЕРДЕК, (прва вече).

Кад буде око 2 сата ноћи, тад иде младожења у џамију, да клања јацију (пета молитва у ноћи.). Пошто клања и изиђе из џамије, његови га јарани и другови прате до куће. Кад буде до кућњих врата, настаје права туча. Сваки од његових јарана удари га бајаги из шале бар једанпут шаком у леђа, а буде од тијех удараца у том весељу и таке маснице, да се наш младожења мора превијати од бола. Ал' њему као свеједно. Та он ће у ђердек! — —

— — — — — — — — — — — — — —

УНИВЕРЗ. БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ"

IX.

ПРВИ ДАН, (у мужевљевој кући).

Сјутра дан рано устану. Она извади бошчалук из сандука, па га дадне да се младожења преобуче. За тим дође по њу јетрва, или заова, те је одведе свекру и свекрви. Она их пољуби у руку, а они је даривају дукатима, бисером и т. д. Сад долазе дјеверови, те је и они даривају такође дукатима, бисером, златним прстењем и т. д.

Послије подне настаје *стидња*. При стидњи се млада обуче, што год љепше може, па је посаде у ћошак у једној соби гдје она стоји, и уз њу једна млада нева, обично снаха јој, ако је има. На стидњу долази ко год хоће. Ту се само мало посједи и види јели чему млада па се иде у другу собу, гдје су изложени дјевојачки дарови.

X.

ДРУГИ ДАН, (у домаћиновој кући).

Други дан по доласку своме, млада се нева пошаље у кухињу, да расуче „питу" (Пита је растањено тијесто, које се на жерави пече.) и да скуха хљеб.

Тако је одмах већ други дан загрнула рукаве па суче питу, ради и привикава се у новом дому.

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Огањ-песан, ловор зимзелен, легенда црногорска. Песма нестиховна Александра Сандића. У Новом Саду. Издање и штампа Браће М. Поповића 1898. Стр. 1—14.

Старина књижевник, на свој јединствен начин, својим познатим симпатичним стилом написао је ову одиста красну пјесму у којој пјева витешког Господара Црне Горе и љубљеног владаоца српског, идеалног пјесника и патриоту Књаза Николу.

Предневенче. Читанчица за већу и мању децу. Приредио Чика Змајова Загреб 1898. Издање и штампа Српске Штампарије. Цијена 20 новч. Стр. 1—40.

„Запита ли врабац с крова, куд нам оде Чика Јова, а ти пјесмо тада реци: Чика Јова от'ш'о дјеци..." И ево га опет међ њима, са оном слатком његовом пјесмом и њежном његовом причом, сад у *Предневенчету* а до који дан већ у *Невену*. Није то радост само дјеце, него и оних, који то некад бјеху, — оних, за које некад пјеваше Чика Змај исто овако мило и који се задојише том пјесмом на својем првом кораку у живот и појезију. Није то сама најљепша забава српској дјеци, него корист српској књизи: онај дивни ђердан у који је Змај низао некад бисер ове своје дјечје појезије, ниже ето поново, он се продужује. С тога и *Предневенче* поздрављамо као најљепшу „читанчицу" за српску дјецу и најљепши испитни и божићни поклони за њих.

Мирисни Цвјетићи за дјецу *из енглескијех цвијетњака* пресадио Никола Т. Ђурић, учитељ. У Броду Н. С. 1898. Издање и штампа Х. Шулмана. Стр. 1—92.

Неколико одиста мирисних цвјетића за српску дјецу пресадио је из енглеске градине овај учитељ српске дјеце с пуно једрог укуса, што је лијепо и пуно разумијевања, што је потребно да се пресади. Поред тога лако превођење и чист језик, најљепша је одлика ове књиге са једанаест прича, а и издање и штампа вриједна је исто тако сваке хвале.

— Изишла је прва свеска **Српске забавне поучне библиотеке**, а и прва прича *Рамазанских вечери* од Бранислава Ђ. Нушића. Нушић приказује ове причице старом баби Јовану Илићу. Овај низ отпочео је лијепом и лаком причом *Први јатмак* и *Севдах*, а опширнији приказ донијећемо док се доврши серија ових китњастих сличица; сад их само најискреније препоручујемо. Цијена свесци 10 новчића. Издање и штампа прве српске штампарије Ристе Ј. Савића у Сарајеву.

— **Беле ноћи**, приповијетка Т. М. Достојевског, превео Радослав. Штампарија Јове Каромате у Земуну. — Ово је ваљда већ *девети* пут, како се ове лијепе *Беле ноћи* појављују у српском преводу. Неколико политичних листова доносили су их у својим подлисцима, а и *Славенска библиотека*, од које је прије десетак година изашла прва свеска у Новом Саду, донијела је у свом првом броју. Ако се већ мислило отштампати у засебној књизи, није се морао улагати труд у поновни пријевод. — Иначе саму књигу топло препоручујемо.

Никола Ст. Кукић, позива на претплату на књигу: *Српске народне умотворине из разних српских крајева.* У тој књизи изаћи ће срп. пјесме и приповијетке и неки његови оригинални радови, црпљени из народног живота. Књига ће изнијети неких 6 штампаних табака, а цијена јој је 35 новчића. Претплата и поруџбине нека се шаљу на потписаног. Загреб, Бошковићева улица бр. 19.

— Почео је излазити нов лист: **Криминална кроника**, илустровани лист за забаву, књижевност и умјетност; главни уредник Ђ. Јовановић, адвокат. Лист излази три пута мјесечно, а стаје за Србију годишње 12 дин., а за Аустро-Угарску и остале земље годишње **12** круна.

Садржај: Наша ријеч. — Криминални дио: 1) Жртва на прагу своје домовине од Љубинка. 2) Крвави злочин у браку без љубави П. К. Р. 3) О крвним мрљама од Др. Васића 4) Крај беди и мукама — Литвос. 5) Саучешће у кривици од др. Л. Јагемана и Мучко убиство царице Јелисавете — Општи дио: Морска тишина од Гете-а 2) Гуслар од М. С. Ј. 3) На једном гробу од Д. Д., 4) На освитку зоре рујне, од Османа Ђикића, 5) Књижевност, 6) Умјетност, 7) Шала и Забава

— **Јаша Томић** позива на претплату на свој роман *Трулеж*, у коме ће бити оцртане прилике и догађаји народног живота из најновијег доба. Цијена је књизи 1 форинту, а претплату ваља слати на самог писца у Нови Сад.

— **Светолик П. Ранковић**, Писац *Горског цара*, написао је приповијетку под насловом *Сеоска учителица*. Матичина скупштина досудила јој је у име признања награду од **100** фор.

— Неке Новине доносе овај значајни књижевни оглас: „**Крвава ноћ освете** роман *Маркиза од Фудре*. Нигдје није умјетничко перо тако красно насликало *истинити догађај*, но што је то учинило у овоме изврсноме роману. Њежно, лагано, лијепо и занимљиво причање догађаја осваја читаоца и љепотама својим оплемењава душу његову. Ако хоћете да нађете праве истине, насладе срцу и души својој, то онда читајте ово дјело. *Крвава ноћ освете*, роман је од велике *књижевне приједности*: а превод је изврстан, да готово толико исто утуче (ово је штампарска погрјешка; ваља да стоји *утиче!*) као и сам оригинал.

Прва свеска излази у недељу 6. септембра, па ће од тога дана редовно излазити сваки дан по једна свеска; а ова ће стајати само пет пара." Тако ћемо уз *Марију Стуарт* читати и *Крваву ноћ освете*, и то цигло свеску за пет пара. Ако је већ коме стало да потроши пет пара, нека купи — земичку. *Крваве ноћи освете* и онако су храна за мољце.

— **Госпођа Савка Суботић** поднијела је *Српској Матици* животопис — аутобиографију — свога покојног супруга дра. *Јована Суботића*, и књижевни одбор примио је то дјело за *Летопис*.

— **Вења Миљковић**, члан Биоградског народног позоришта, написао је комедију *Подноручник Микица* у три чина с пјевањем. Комад је приказан 30 јуна. О успјеху дјела нисмо имали прилике опширније се обавијестити.

— **Љубомир Ћирић** и **Јован Несторовић**, професори Пожаревачке Гимназије написали су драмат у пет чинова: *Бој на Пожаревцу*, ког су представљали глумци српског народног позоришта у Пожаревцу приликом откривења споменика кнеза Милоша. Критика се доста неповољно о њему изјаснила.

— **Св. В. Минић-Жарански** из Пожаревца дао је у штампу *Низ приповиједака* с ческог језика од најбољих ческих књижевника. Биће десет причица и свака ће бити за себе штампана у засебној свесци. Свеска ће стати 10—15 пара. Не личи ли ово на неку врсту књижевних играчака? И то у засебној свесци од ваљда једног пуног табака?

— Изишла је трећа свеска **Забавника** Српске Књижевне Задруге са овим садржајем: *Обломов*, роман Ивана А. Гончарева, превео Милован Ђ. Глишић; *Богородичина црква у Паризу*, од Виктора Ига, превео Душан С. Ђокић; *Јолантини сватови*, од Хермана Судермана, превео Хенрик Лилер; *Прва велика пратка трговина с науцима*, хумореска Ладислава Строупежницког, превео Сима Н. Томић; *Жан Гурдон* од Емила Золе, превео Боривој Поповић.

Хрватска

— **Тугомир Алауповић**, отштампао је из Сарајевске *Наде* неке своје пјесме, са насловом *Naše rane*. Ово је један од млађих пјесника, чијим се именом чешће сретамо по хрватским белетристичним часописима. Ако добијемо ову књигу, проговорићемо о њој опширније.

— Пјеснички ветеран *И. Трнски* позивље на претплату на *Причалице*, пјесме у којима се опјевају домаћи догађаји или се обрађује грађа, која може будити народну свијест. Претплату ваља слати писцу у Загреб. Цијена двије круне.

— Уредник хрватског књижевног листа *Novi Vijek*, А. Тресић-Павичић, отштампао је роман свој **Pobjeda kreposti**, из Загребачког живота.

— **Миховил Николић**, који је познат читалачкој публици својим пјесмама у *Виенцу*, *Просвјети и Нади*, издаје их у засебном издању, и позива на претплату пријатеље лијепе књиге, да га у овом подузећу помогну. Цијена ће књизи бити са поштарином 65 новчића, а изићи ће крајем новембра. Претплату ваља слати на адресу: *Mihovil Nikolić*, Zagreb, Frankopanska ulica br. 14.

СТРАНА

Француска

André Virely, Vingt-quatre heures au Monténégro; *A travers le monde*, Paris, 1897. Стр. 61.

Двадесет и четири сата у Црној Гори су утисци једнога француског туристе, који је 1896. године правио излет на исток у друштву више својих земљака на лађи *Сенегалу*, па се од Котора за часак винуо на кочијама на Цетиње. Уз чланак иду двије слике: Једна представља кнежеву свиту, коју је писац на улици фотографски снимио, а друга лијепи дворац црногорског престолонашљедника Данила.

A travers le monde, лист у коме је штампан поменути чланак, додатак је познатом илустрованом часопису, le Tour de Monde, која издаје паришка књижара Hachette et Com. гдје су штампани многи важни радови, који се тичу српскога народа, као што су путописи Ch. Yriarte-a, A. Dumont-a G. Copus-a, и т. д. *Н.*

Jules C. Zanne, Proverbes de Roumanie, Bessarabie, Bucovine, Hangrie, Istrie et Macédonie. Bucarest, Socecu. 1895., на 8-ни, стр. IX—780.

У овој првој књизи (писац је обећао још једну) сакупљене су разне пословице, загонетке, питалице, изреке, и т. д. из оних крајева, које насељава румунски народ. За нас могу имати важности због словенскога утицаја на Румуне у предјелима, гдје су помијешани са нашим народима. Овдје су позајмице врло честе, а и да не говоримо о заједничким мотивима. Овај ће посао интересовати наше форлористе. На крају књиге доста је мали румунско-француски ријечник, који у многоме олакшава разумијевање. *Н.*

Енглеска

Robert. Munro, Bambles and studies in Bosnia-Herzegovina and Dalmazia. London, W. Blackwood and son, 1895. на 8-ни стр. 395.

У колико је нама познато о овој књизи није било до данас ни ријечи ни у једноме нашем књижевном или политичком листу. И ми, очекујући да ко проговори опширније о самом оригиналу, кога нисмо имали у рукама, упознајемо наше читаоце са њеном садржином са неколико ријечи на основу једнога реферата, који смо прочитали у Revue d' Anthropologie. Paris 1896., стр. 594—596, из пера G. Capus-a, писца недавно штампаног дјела A travers la Bosnie et l' Herzégovine. Paris, Hachette et Com. 1896, in-8°, а о коме је у нас писано у београдскоме „Делу" (књ. XIII и XIV, 1896.) и у J. Цвијића, *прегледу географске литературе о балк. полуострву*, Београд, књ. III, 1897., Стр. 8°—82.

Munro Robert је виђени енглески археолог и као секретар шкотскога археолошког друштва био је позват 1894. године од босанске владе са многим Европским научницима и публицистама да присуствује радовима сарајевског конгреса. Он је том приликом пропутовао Босну и Херцеговину и један дио Далмације. У својој нам књизи пружа, поред опширнога извјештаја о радовима самога конгреса, и једну концизну скицу о примамљивости и природним љепотама ових српских крајева, о становништву и његовим обичајима и говори колико научнога интереса има у себи овај крај балканскога полуострва. Дјело је од важности за археологе и антропологе, а могу га са задовољством читати и сви они, који траже уживање у опису природних красота још довољно непознатих земаља. Књигу још краси велики број лијепих и елегантних слика, које представљају најинтересније крајеве на ових земаља, сцене из живота, нар. ношњу, а снимљени су и главнији предмети, који су ископани из преисториских станица у Бутмиру, Гласинцу и Собунаом. *Н.*

Студије за роман, од Џерома Џерома, су низ занимљивих сцена и приповиједака о најразнороднијим предметима, које причају четири пријатеља, који се непрестано састају да би се договорили о експозицији и личностима једног романа, који сва четворица желе да напишу заједнички. Они, вели писац, нису тај роман написали, али су испричали, тако у разговору, низ догађаја и опсервација, које скупљене заједно, а без везе једне с другом, представљају студије за један роман. Из тога низа *Зора* ће донијети двије за које смо увјерени да ће необично занимати пажњу свих читалаца. У овом броју доноси *Зора* прву, под насловом *Тајна једног костура*. У једном од идућих, донијеће и другу, не мање занимљиву и оригиналну, која се догодила у Индији.

ЧИТУЛА

† **Henry Bouthillier de Beaumont**. — Мјесеца фебруара ове године преминуо је у Женеви један од најстаријих швајцарских географа, H. B. de Beaumont., оснивалац женевскога географског друштва, који је са својих научничких радова врло добро познат свима географским круговима. Наш лист биљежи смрт овога ријетког човјека, што жели да ода пошту сјенима онога, који је први приредио 1861. године једну озбиљнију скицу, карту Херцеговине и Црне Горе, на основу најбољих докумената познатих у то доба. Ту је карту прегледао и поправио познати научник Ami Boué, који је у то вријеме важио за најбољега и најсигурнијега познаваоца балканскога полуострва и народа који га насељавају. Та је карта приложена уз један чланак A. Boué-a, гдје говори о тадашњим приликама у Црној Гори и Херцеговини, и који је штампан у *Мемоарима женевскога географског друштва*, (књ. II, 1861., стр. 125—137.) Писац ових редака имао је срећу да чује из уста овога преминулог одличног научника, на конгресу швајцарских географских друштава у Женеви 1896. године, са колико је пажње и одушевљења он пратио борбу српскога народа седамдесет година, коме је усуд досудио да се још много мучи и испашта гријехе својих праотаца . . .

Слава и хвала H. B. de Beaumont-у! *Н.*

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО ПОЧЕТКОМ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЂАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

АЛЕКСА ШАНТИЋ И ЈОВАН А. ДУЧИЋ

ГОДИНА III.

Свеска за Новембар

1898.

Садржај:

Српске баладе, пјесме *Јована А. Дучића*. — **Преферанс**, из сеоских фотографија, приповијетка *Јована Протића*. — **Леди Клара Вере де Вере**, пјесма по *Alfred Tennyson*, превео *Никола Богосавлевић*. — **Бисмарк**, пише *Слободан Јовановић*. — **Стрина Мара и чика Пишта**, новела једног седмогодишњег дечка, *Gárdonyi Géza*, превео *П. Ј.* — *Из Шанфорових* **„Максима и мисли“** превео *Јован Скерлић*. — **Кнез Сребрни**, (наставак) роман из времена Јована Грозног, од *грофа А. К. Толстоја*, с руског преводи *Вукосава Иванишевићева*. — **ЖИВОТ и ОБИЧАЈИ СРПСКОГА НАРОДА: Претеновање на селу**, пише *Лука Грђић-Бјелокосић*. — **ОЦЈЕНЕ и ПРИКАЗИ: Трулеж**, приказује *Ignotus*. **КРОНИКА.**

У МОСТАРУ,

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ

ПАХЕР и КИСИЋА

1898.

УНИВЕРЗ. БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ“ БЕОГРАД

НЕЧУВЕНО!

119 ДИВОТНИХ КОМАДА

САМО ЗА 3.20

И ТО:

1 диван сахат позлаћен са трогодишњом гаранцијом
1 диван ланац позлаћен
1 практична кутија за цигарете
1 врло дивно ценно огледало шлифовано
1 нотес у енглеском платну повезан
1 пуцета за манжете од правог имитираног злата
1 пуцета за кошуљу од правог имитираног злата
1 уређен писаћи прибор
1 диван мирисаћ сафун
1 пар менћуша од правог имитираног злата, са једним каменом
72 ком. финих челичних пера у оригиналној кутији.
25 арака фине хартије за писма
25 коверата финих „ „

Након свега горе поменутог, добија се још као сувишак 50 комада различитих ствари, за домаћу употребу.

Горе поменути **191** дивотни комад шаље се само за фор. **3·20** нч.

Велико стовариште Швајцарских сахатова, разашиљаћи завод:

J. WANDERER

Krakau

Stradom № 1.

Неконвенирајуће прима се у року од 8 дана натраг.

Илустровани цјеновници разашиљу се бадава и франко

2. 9—

У ШТАМПАРИЈИ, ФОТОГРАФСКОМ СВИЈЕТЛО-ШТАМПАРСКОМ ЗАВОДУ и КЊИГОВЕЗНИЦИ

Издавачке Књижарнице

НАХЕР и КИСИЋА

У МОСТАРУ,

НУЖНА СУ ДВА НАУЧНИКА (ШЕГРТА),

један за штампарски а други за књиговезачки посао, и **једна дјевојка** за изучавање ретуширања фотографски свијетло-штампарских слика. — Научници (шегрти) као и дјевојка имаду се пријавити у канцеларији нашег завода, у улици Мала Тепа бр. 2.

9. 2—2.

---

5. 8—10

Најбоље

ТАМБУРИЦЕ

прави:

J. Стјепушин

власник фабрике тамбурица

у Сиску (Хрватска).

Цјеновнике разашиље бесплатно и франко.

Стовариште за Херцеговину повјерено је

Издавачкој Књижарници

НАХЕР и КИСИЋА

у Мостару,

гдје треба све наруџбине упућивати.

Инв. бр. 11446

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 1. НОВЕМБРА 1898. Бр. 11.

Српске баладе

— Јован А. Дучић —

Балада V.

Зашто ћути стари граде,
Кнез Богдула св'јетли двори?
Што ли старац снива саде,
Каква ли га туга мори?
Камо пјесме громке, гласне,
Камо дани жарког вина?
Камо оне ноћи јасне
Са причама из давнина?

И кнез Богдул, витез стари,
Слављен свуда, вес'о, сретан,
Зашто пјесму и не мари
Већ бедемом ходи сјетан?
Што сад златним сређе зраком
Не сијева поглед они?
Што ли облак за облаком
Мутним му се челом гони?

Да ли му се руше двори?
Ил' ризница празна бива?
Нема л' хрта и сокола?
Ил' му нису више жива —
До два синка, дике дваје,
Којим пјесма славу оте,
Ловорима да их вије
Са јунаштва и љепоте.

Не, још куле дивно сјају,
Ризница се још'те злати,
Још двориштем хрти лају
И подрумом ржу хати;
Још'те кличу соколови,
И дички му синци живе,
Чијој сили и љепоти
Сви витези још се диве.

Да, још живе . . . Али с тугом,
Стари кнеже сузе брише,
Млада браћа један другом
Не стискују руку више!
Не траже се журно млада
Да заједно ловак лове,
Нит именом братским сада
Један другог да позове . . .

Један јури гором хитно,
Копљем гоњен звјери љуте;
Други гази поље житно,
Сам прелазећ дуге путе —
Стрјеле јури у облаке,
Бијућ утву златокрилу . . .
Зло је пало међ јунаке,
Љуто стисло браћу милу.

И кад врела крица пада —
Под убојем лов кад пане,
Брат се брата сјећа тада
И осветом страшном плане;
А кад стари кнеже рекне
Ријеч мира забринуто,
Њина рука за мач стегне,
Гњев потмули грмне љуто

Бурном душом обојице
Мисао се иста вине:
Л'јепе Ане дивно лице,
Ко зрак сунчев из даљине!
И проспе се мржње море
У витешку душу гњевну,
И покличи тад заоре
И оштрице бритке сјевну . . .

На ко хучни, мутни вали,
Кроз поноре и неравни,
Немирно су пролазили
Јата дана, ноћи тавни' —
Но сред душе Богдунове
И његових двора сјетних,
Никад више среће нове,
Нит спокојних дана сретних.

*

Падало је вече тихо
На бедеме старих двора,
И вјетрић је шуморио
Кроз сањиве сјенке гора.
А гдје с' бјеше кула дала
Под облаке тешким мраком,
Вечерња је зв'језда сјала
И трептала бл'једим зраком.

Стари кнез је дуго чеко
Да се млади синци јаве,
Јурећ поглед на далеко
На дубоке шуме плаве,
Куд пролеће тихо пење
Густ ладолеж, дивље лозе,
И на грдне мрке стјене,
На путеве дивокозе.

Но и поноћ мину мека
У мјесечној златној сјени,
Њих ложница гдјено чека
И пехари неиспјени —
Али осим страшне слутње,
Ко црн облак што се чини,
Не видјеше очи мутне
Ништа више у даљини . . .

Сијаху и зв'језде нове
Бл'једим зраком изнад двора,
Ширећи се кроз долове
Поврх цвјећа и врх гора, —
Прам далеком једном замку
Гдје царује поноћ бл'једа,
И гдје Ана витез-Ранку
Тајну љубав испов'једа.

И не слутећ, испод двора,
Кудно р'јека поље роси
Два витеза, ко два бора,
Да крвави талас носи . . .
Видјела их поноћ мека,
На њих злато разасула;
Нико више и не видје
Кад минуше испод кула.

Балада VI.

„Што ти суза мило око,
Куд су ти се мисли дале,
Па свој поглед у дубоко
У језерске роњиш вале?
Са твог бл'једог чела збори
Бол и сјета неизмјерна,
Каква туга тебе мори,
О госпођо, љубо вјерна? . . .

Рашта на те вале мутне
С цвјетних гора поглед скрећеш,
Какве ли те море слутње
Кад обалом са мном шећеш . . .
Кнез Јеленко штоно хтједе
Да те с мојих отме груди,
У језера вале бл'једе
Срушио се крвав туди.

Сву му храбру дружбу, мила,
Са бедема мојих двора,
Мојих чета разби сила
Као олуј лисје с гора;

Сви сад леже у језеру
А ти јоште сузна, бл'једа! —
Шта ти руши мир и вјеру
Па ти слатком санка не да?!..."

Кнез Златорог збори тако
Привиђењу, сјенци некој,
Мислећ и сад, крај њег, лако
Да по трави ходи мекој
Књегињица Деса млада,
Од сумрака па до зоре
Мод теретом тајних јада
И болима што је море.

Причаше јој причу давну
И младости бурне снове,
И ноћ сваку тужну, тавну,
У сјенкама горе ове, —
Прам звјезданом златном пламу
Просниване часе тамо,
А све на њу мислећ саму,
Све на љубав мислећ само.

Бурних дана јата многа
У струјању своме клетом,
Изнад тужног Златорога
Минула су тихим летом,
Он хођаше сагом цвјетним
По језерском стрмом рубу,
А жалосним гласом сјетним
Све тјешећи драгу љубу.

Али ноћу, кроз таласе,
Слушао је, ко из снова,
Књегињине миле гласе,
Громке пјесме витезова;
И чуо је звек пехара
Из валова како звечи,
И веселе, пуне жара,
Пуне миља, чудне рјечи.

Све док хитри вјетри зором
Продру шуме па захује,
И са брзим са шумором
Низ језерце пусте струје;
Разносећи хуком дугом
Чудне гласе пира тога,
И пунећи новом тугом
Пусте дворе Златорога...

ПРЕФЕРАНС

— Из сеоских фотографија —

— Јован Протић —

Сунчани зраци при заласку сунца, малене погурене кућице, побожан одјек звонâ са торња сеоске црквице и лаки поветарац, што ћарлија пољуљујући лиснато грање, то је сличица сеоске идиле.

Али кад наступи каљава јесен! Киша и ветар намећу се: ко је несноснији? Небо се провалило од горе а земља се провалила од доле. Суморно време и суморно село. Нико се жив не миче испод сухог крова. Разблатњавила се и душа у селу, а само што се чује како сипа у прозоре и пада капља са мокре стрехе тршчаних кровова. Суседи се довикују и из преко вичу једно другом: на здравље! Још у добрим чизмама и што би се усудио човек можда до сеоске крчме, да се потужи на време, да се почеше мало за увом и да уз гутљај мученице размишља: мај, како ли је сад лепо на градској калдрми!

Таман се оданило, а она пробила зору па кваси и натапа. А старом

попи баш као за врат да пада. Што би укаљао чизме до цркве, лепо, укаљао би их, па би навукао друге. Чизме и јесу најпосле у ту сврху измишљене, да се њима гази блато и лупа сарама у колу. Не пада њему због чизама киша за врат.

Још синоћ чућурио се и навукао покривач преко главе поп Таца Николајевић, иначе по чину названи јереј Атанасије Николаевић и као из утробе дубоко уздахну и звуком пуним неке елегијске суморности прошапта: филијала!

— Ах Господе, ти који си створио љубичицу, славуја, шарана на процепу, и буреке са сиром, зашто си Господе, створио филијалу!

Атанасије Николајевић волио је бурека са сиром и бавио се нуз њих ето по кад и кад и појезијом.

По тој лапавици — у филијалу!

Па какво ли је то тек сеоце! Најјадније ваљда филијала у Европи. Оно неколико православних настрешница, изгледају као интерпункција у лепо начичканом низу спретних кућица иноверије. То управо и није село, то је гњездо свијено у жбуњу Фрушке Горе. На мапи га нема. Зна се само да је у Европи.

Њега се ништа не тиче, а и оно се никог не тиче. Село у суперлативу, сеоце у диминутиву. Док се други боче мишљу, шта Бизмарк[1]) сања, дотле они брижљиво размишљају: скаче ли цена храни и хоће ли стегнути мало време. Док се по градовима обешењачким лукавством игра на берзи и убијају се људи из златних револвера, дотле они са најглупавијом наивношћу под сувачама играју дурака на зврцке. Шта их се тиче ко! Ако се баш и деси што замашније, чуће се већ ма и за годину дана доцније. Новина и немају. Можда попа држи какве. А на што им?! Сир замотавају у ластар, а пећке подпаљују сламом.

Па ипак је лепо тако у сеоцету! Заволи човек некако оне најерене димњаке и оне шунке, што висе у њима. Миле су му оне натучене шубаре и пријатан онај неиздржљиви мирис лалиног дувана. А има дражи и обешењачки поглед удовице Јање, што се онако враголасто смеши и целом свету пркоси, што није удовац.

И ето, у то сеоце, на овом блату, кроз маглу и кишу — јереј Атанасије Николаевић, на мршаве две раге, а умотан у опћинску бунду, лагано ногу пред ногу мили.

А најпосле и волео је у неколико, што се врте точкови и што ће стићи у филијалу. Скупио се тако у овим топлим кожицама, зажмирио очима, а нос тек што врхом својим извирује из подигнуте огрлице и као барометар шапће старом попи: промениће се! А на душевним очима доброћудног старца већ се преливају пријатне жанр слике: седе за столом крај румене чашице вина, у топлом запећку мачак преде, на пољу сипи киша, уча пуни лулу, домаћин меша — преферанс! Врло је лепа ствар кад се човек добро наруча, па уз чашицу вина и богоугодан разговор заслади мало преферансом.

Како ли је дуго време у том сеоцету! Стуб интелигенције је Јоаким Стефановић, у профаном животу названи једноставно: пријатељ Аћим. Он је све и сва. Сем њега још једино што уча носи панталоне у селу. А добро живи и заједно хучу кад наступе несносни сесењи дани. Они су једно дело у две свеске. Попа тек сваке треће недеље долази на богослужење, зато би се у овој слици могао назвати: књижевни додатак.

[1]) Ову смо причу примили још 1897 године у марту. Пр. ур.

Све друго што се мигољи у селу иде у опанцима и заудара на бели лук.

— Још само ову годину, amice, — говорио би обично пријатељ Аћим, — још само ову годину, па ти лепо ја, amice, крај електричног осветљења и топле шоље чаја, а зацело, amice, играм ти ја лепо за зеленим столом преферанса! То знаш!

А није истина. Он је сваке зиме додуше говорио о тој својој сеоби у град, али ја знам за цело да ће он до смрти своје газити сеоско блато и играти се пунишака са женом.

— Ехе, помисли обично пријатељ Аћим обилазећи лети своје красне њивице, — Аћиме, седи где си!

Једно пролетње јутро са свежим дахом орошеног цвећа и један поглед на чопор прасица, а зимушњи снови развитлаше се као колут дима из учине луле. И он остаје и даље у селу да уживa чешкајући бравца по врату, вабећи гаћасте пилиће и свађајући се са сеоским врапцима.

Киша је непрестано роминьала, ветар је хладан бйо у лице, а раге се лагано одмициху, свесни своје слабости и добре ћуди свога госе.

Седам година ето како се то удешава и склапа партија преферанса, па једва једвице данас. Како су се само радовали! Како ли је слатка помисао на партију преферанса. А није ни шала, ето, што се седам година уз тешке уздисаје сновало, чезнуло, сањало и замишљало, данас ће се остварити на јави у топлом дому врло честитог грађанина и уваженог пријатеља Аћима. Истина за седам година много се што шта може да створи и обори. На пример учитељ је за седам година променио четир места, разбио три луле и начинио четрнаест вигова за хватање сеница. Поп Танасије је појео двадест и два праседа, од којих су три била печена на ражњу а остали једноставно у пећи. А пријатељ Аћим подерао је три пара чизама, купио једне старе таљиге и у мало што у један мах није добио на срећки двадесет хиљада готових новаца у аустриској вредности. И колико ли се још важних ствари десило за седам година у свету, а један најобичнији преферанс, па за пуних седам година, једва — данас. За руски преферанс требаће бар још три године!

Спочетка се роди мисао. У поштованој глави уваженог пријатеља и честитог грађанина Јоакима Стефановића заиста роди се мисао о једном преферансу. Истина у први мах била је та мисао, као што је то обично да су мисли у први мах, врло мутна. Може се рећи: мутна као новембарски дан на селу. Тек ипак и тако мутна — ту је. Сам попа на пример није никако мога да схвати како и шта да се отпочне.

— Лепо, лепо, каже, али где нам је трећи.

Обоје скупише ванредно значајно обрве на челу и уроните у дубоке мисли. Мисли поп, мисли пријатељ Аћим . . . Бадава кад нема!

— А како би било, кад би можда госпођа Перса?!

— Пхи, учини домаћин, десет је година учим пунишака, па ништа. За дољњака држи да је горњак, место деветице баца седмицу . . . . Не иде.

Елем госпођа Перса испаде за свагда из комбинације. Нека она плете чарапе и подстиче ватру у пећки.

— Хм, учини поп Танасије, а како би било . . . .

— Мислиш учитеља? Ама је ли вредно да се на пример због преферанса помирим са једном животињом?!

Пријатељ Аћим и бивши учитељ нису били у љубави; с почетка су до душе били у љубави, али после се излеже неки неспоразум, и сад више нису у љубави. Нису се некако слагали у начелима. То јест и слагали су се и нису се слагали. Учитељ се мало напио, као што се то најпосле сваком сеоском учитељу може да деси, па као из шале да припали дуван своме пријатељу, — опали му пола брка. Пријатељ Аћим није никако марио да му се пале бркови и тако се разиђу у мишљењима. Може бити да су се и почупали, не зна се, тек само нису ни мало у љубави.

Много је времена размишљао, то јест пријатељ Аћим много је времена размишљао. Најпосле погледа се у огледало, засука сасвим опорављене брке, набави нове карте и измири се са учитељем.

— Ех сад!

И све је већ било у свом реду. Карте су ту, учитељ ту, пријатељ Аћим је ту, поп Танасије... Он још није ту. Боже, кад би нешто онако... на пример сарана.

— Море, како оно твој стари, једе ли, миче ли се?

— Слабо, Бога ми, каже, већ смо му и свећу држали.

— Е, тек ће пријатељ Аћим, на умору, а?

И чисто мила човеку туђа смрт.

Прође дан. Не оглашује звоно. Прође више дана. Не оглашује звоно. Прође, а болесник се придигао. Придигао се, па чучнуо под прозоре и сунча се на пригревици.

Нема се куд, него мучи муку док не дође чреда. Броји учитељ дане, а броји и пријатељ Аћим дане.

И таман да седну људи за сто и већ да се почне, кад — али ђаво, што је умешао своје шапе у тај преферанс, грохотом се засмеја. *Учитељ-прељетшен!* За три дана мора седети за својом новом катедром. Ено, подвучено црвеном писаљком.

Пријатељ Аћим зину. Страшно некако и глупаво зину: *За три дана!*

— А, за Бога, шта ће наша деца? Ко ће нашу децу, амице, — и пријатељ Аћиму одреши се језик, — ко ће нашу децу учити, молим вас?

А није истина, он је мислио: а ко ће с нама преферанс играти?

— Учитељица.

— Учитељица?! Пхиии! Дакле учитељица?!

И човеку се лепо смучи. Позелењо. Знао је да учитељица не зна преференса. Одкуд и да зна?!

Све је пропало. Није се требао ни мирити, кад ето! За банбадава се помирио! И пријатељ Аћим поче опет да говори о својој сеоби.

— Лепо ти ја амице, крај електричног осветљења, крај топлог чаја, па ударам . . . .

— Не, не, — исправља га поп Танасије као престављен мало од тих речи, — удесићемо.

Дани су пролазили узалуд. Учитељица је красно девојче, чак и за певницом испомаже, и иначе девојче, онако . . .

— Красно, врло красно, изрјадно госпођице, — хвали је школски председник многоштовани пријатељ и уважени грађанин Јоаким Стефановић, — ама, каже и шапну јој на ухо, како врага да не знате преферанса?!

И опет прође доста времена. Попу се некако не мили ни да долази. Пријатељ Аћим задовољава се са женом пунишака, а учитељица ни пунишака!

— Благородни, — заокупише надзорника и поп и он, — пропаде дете

у оном блату. Склоните је, сместите је, Бог ће вас наградити.

— Управо благородни ово девојче, штета тако . . . . Сасвим једна штета!

И овамо и онамо и наговорише лепо човека. После им је и учитељица захвалила. Одмах је писала својој пријатељици и метнула јој на срце: само преферанса немој! Ако научиш, пропала си.

И опет почеше да трљају длановe.

— „Та ваљда ће и нама синут сунце јарко!“ певуши поп возећи се у филијалу да дочека учитеља.

У пријатељ Аћимовој кући просто једно весеље. Сви се радују, смеше се и мило им око срца.

— Amice, мораш пазити човека. Баш ако онако што, зажмури . . . Шта ћеш, ко и да ти дође у ово чудо?!

Пријатељ Аћим се решио оба брка жртвовати, нека све иде до ђавола, само да му је једном сести као човек па тек:

— Господо моја, ја игру!

— Три, рећи ће поп Танасије.

— Јок amice, преферанс, преферанс ја!

И лепо човек види, све види и све ужива . . . .

— Ех мило нам је, врло нам је мило! — Обојица засипају поздравима новог учитеља, — баш нам је особито мило.

И збиља им је било мило. Пуначак човек, у годинама човек, један врло красан човек.

— Знате, — слади му пријатељ Аћим, — знате, amice, па ћемо после ручка, знате припалити, гуцнути, па преферанса, amice!

А ђаво искези своје зубе и демонски прену у смех.

— Преферанса? Извините, вели ја се никако не картам.... Ја знате....

— Штааа, — учини пријатељ Аћим и испаде му лула из зуба.

— Не карта се?! Ама преферанса човече, за име Бога, једна невина забава, за децу господине мој забава.

И хладан туш засу раскрављена срца и следише се.

— Аја, вели пријатељ Аћим, — лепо ти ја, amice, крај електричног осветлења, крај топлог чаја, па...

И чисто им би жао што отпустише оно девојче. Сасвим ето свеједно. Господе, одрастан човек па не зна преферанса.

— Па да вас научимо, amice, да вас научимо. Ево ствар врло проста.

И почеше прве лекције.

— Мак вам је, amice: један...

— С далоном господине, иначе у игри: два . . .

— Немој, amice, немој збуњивати господина учитеља, прво нека овако. Дакле amice: мак: један, зелен: два, тиква . . . .

— Извините ја не разазнајем, знате, мак . . . .

Што је и знао нешто џандара тамо, тамо је друкчије, сасвим друкчије, сасвим друкчије некако.

— Хууу, човече, за Бога како не би знали мак. Гледајте, ево то, то вам је мак.

Бадава збунио се човек, па ништа. Изгледа му да би и Питагорино правило научио, а то му никад није ишло у главу, само преферанс не.

— А, нема ту ништа, — вајка се пријатељ Аћим испраћајући госте, — лепо ти је крај електричног осветлења, па уз топли чај, amice, па ти ја . . . .

Дани пролазе, ноћи пролазе, све пролази, а у шта? Ни у шта, тако у тартањ!

И не би ваљда никад ништа било! Попа не би можда ни долазио. Замолио би калуђера, па нека га за-

мене. Пријатељ Аћим ударао би са женом пунишака и тумачио јој да је деветица јача од седмице и тако у разигнацији дочекали би и суђени дан.

Ал ствар доби сасвим други вид. Наиме, учитељ и ако није имао смисла за преферанс, ал вино јако му се допало. Дивно вино! Кад се наточи, а оно без сифона, па врцају искре из њега као са жеравице.

И учитељ најпосле сагнуо главу, па сваки дан лепо код пријатеља на лекцију. То јест на вино и на лекцију.

— Пазите, amice, само пазите! Изволте, попите .... Ово вам је: тиквени горњак.

— М хм, — вели уча па натеже чашу.

— А ово, amice, ово је: црвени кец.

— Црвени кец, — понавља механично уча, гледајући једним оком у црвеног кеца а другим у празну чашу.

— Наспите, изволте, и мени amice .... А ово видите, ово је: маквени долњак!

— Е, молим вас! Дакле то је маквени долњак!

И зацвркута и прецеди чашу.

Мора се признати учитељ је спор у таким стварима. Мора му се по неколико пута да објашњава. Ал тек, ствар одмиче .... И што год уча бива пунији знања то све празније бива буре пријатеља Аћима. И Бога ми за две пуне године научио човек. Нос му додуше дошао као шемничка лула, ал сад зна. Могао би управо са самим школским надзорницима играти преферанса. Да богме, уз вино. Ако нема вина, не уме. На једаред не уме. Навикао уз вино, па ето!

Данас је први покушај. Данас, после седам година, данас први пут.

Киша сипи и влажи, ветар шиба а поп Танасије згурио се у бунди као у пећки, па ужива, топи се реч од миља.

Ено види се и торањ сеоске цркве. Раге се лагано крећу, пуца блато под ногама, ал одмиче се.

Пријатељ Аћим попео се на таван па извирује на бацу. Учитељ отпљуцкује мислећи на после подне. И у опће учини им се оно малено исклисо сеоце као неко врло угодно гнездо.

— Ено га, викну пријатељ Аћим кроз бацу и поче да маше марамом на учитеља, а овај за уже па у звона.

Како је торжествено било у сеоској цркви. Истина нема их неколико свега, али брате — свечано. Поп удесио као на Богојављење и дрхти гласом. Пријатељ Аћим дододаје му кадионицу, клања се и звони на достојно. У опће неко ванредно расположење и осећаји. Поп Танасије у мало што није говорио беседу. А пријатељ Аћим кад је примио наору, пољубио га је у руку.

За Бога, после седам година једва једаред!

После службе сви су отишли код уче на шљивовицу. Жестока шљивовица! Послао му игуман, па ето не ће без друштва. Сви хвале: како је красна!

— Ех молим вас, amice, чим ручате! Одмах молим вас!

— На служби, — одговори учитељ и чисто гледа ону руменику како се блиста

*

Спреми, Персо, пожури се спреми. Сад ће и господин учитељ!

И пријатељ Аћим узео па меша. Већ је и делио онако тек да види шта би добио.

— Бога ми преферанс, amice преферанс! Види, ево види молим те!

— Дивно, — вели поп Танасије, — дивно!

— Ех, amice, једва после седам година.

— Ал сад зацело!

На једаред утрча бабица као без главе, расчерупана, спала јој кецеља, зинула, а рукама се удара у прса.

— Шта је?

— Шта је забога?

— *Капља*!

— *Кога?* — викнуше и поп Танасије и пријатељ Аћим, а дах им застао.

— *Учитеља, куку мени!*

Пријатељ Аћим испусти карте из руку, а поп Танасији пуче копча на појасу.

— Ах, amice, — заврши пријатељ Аћим дошавши мало к себи, — нема ту ништа. До године ти ја, amice, крај електричног осветљења па уз топлу шољу теја, па свечано жежем. Свечано, amice, префераnса!

Леди Клара Вере де Вере

— **Alfred Tennyson** —

О Леди Кларо Вере де Вере,
У ваше мржње ја не упадо'!
Сељачко срце верно и просто
Ви бисте хтели сломити радо.
Љупко ма како гледали тако,
Ипак од вас се отрогох, Леди!
Ма да је племство од сто грофова,
За мене све то ништа не вреди.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Прецима ви се хвалите радо;
Ал' ипак ја се поносим више:
Не бринем знати од ког' постад'о.
За прохтев смешан не сламам грешан
Ничије срце, што љубав тражи.
Девојка проста, невина, мила,
Више од сто гробова важи.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Нађите себи играчке боље;
Јер ма ви били краљица света,
Поданик бити ваш — немам воље.
Љубав би хтели да ме устрели,
Али с презрењем ја вас не хтедо'.
Ни лав камени код врата ваших
Хладније но ја није вас гледо'.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Подсетисте ми из нова јаде:
Једва је липа листала три пут,
Откако Лоренц, сиромах паде.
Гледање жарко! — Љубавна варко!..
У мађији би се ви разумели!
Ал' на његовом врату белегу
Доиста не би видети хтели.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Када га мати мртвог опази,
Препуна бола, к'о жене што су,
Зло се о вама она изрази.
Клетву сам само ја чуо тамо,
Ипак о томе не казах ником';
Она не беше хладна и мирна
К'о што је племство Вере де Вере.

О Леди Кларо Вере де Вере,
Некакав дух вас прати једнако,
Крај врата ваших и крв је пала,
Сломисте срце искрено тако.
На њег' без муке стависте руке, —
И он помисли: сме да вас љуби;
А ви му гордо казасте тада
Све претке ваше — и то га уби!

Верујте, Кларо Вере де Вере,
С подсмехом гледа с небесног крова
Баштован Адам са женом својом
Доле на племства сујетна ова. —
Варка, но шта је? — Ја мислим: да је
Племенит, ком' је душа ваљана.
Срце се цени већма од круне
И верност више но крв Нормана.

У Београду, 1898.

Ја знам то, Кларо Вере де Вере:
Ви сте у замку очајни скоро,
Дремљиво вам се склапају очи,
Сат вам за сатом протиче споро.
У пркос сваком раскошу таком
У златној кући венете тамо,
Не знате време скратити чиме,
С тога лукавства смишљате само.

О Кларо, Кларо Вере де Вере,
Када вам дани досадно трају,
Зар вам не дође ни један просјак?
Нема ли бедних у вашем крају? . .
Чин'те доброту: децу сироту
Учите шити, учите књизи,
Молите Бога за једно срце!
Простака својој остав'те бризи.

Никола Богосављевић

Бисмарк

О Бисмарку се има мишљење да је у унутрашњој политици био један конзервативац врло крут, а у спољашњој један дипломата чија се снага састојала у његовој безобзирној искрености, а да је, зар због тијех особина, до краја своје политичке каријере само за утјехе знао. Ово мишљење далеко је од тога да буде тачно. Тај диктатор превијао се између странака као да би био концелар од каучука, а не од гвожђа. Његова дипломатија, за тим, не одликује се баш одсуством оних ситних вјештина којима се служила стара, Метернихова школа. Најзад, под питањем је и то да ли је ујединилац Немачке у свима својим предузећима био подједнако срећан.

I.

Истина је да се, сасвим у почетку, Бисмарк представљао свијету као један јункер који има све предрасуде свога сталежа. Већ у својој првој бесједи он је спорио благодети парламентаризма. За тим су дошле друге бесједе гдје је он, тоном чудноватo убјеђеним, заступао начела монархије по божанском праву. Он је подизао свој глас противу слободне штампе, противу давања политичких права Јеврејима, противу помиловања учесника у револуцији од 1849. речју противу свију иоле либералнијих мјера. Но у том погледу од свега је карактеристичнија она његова бесједа којом се противио да Пруски краљ прими царску круну од народне скупштине у Франкфурту. Те круне које скупштине дају нису, по његовом мишљењу, биле праве него од артије.

Нашав се једном на влади, он је посвједочио истина своје презирање према парламентаризму тиме што је, кроз више година, владао без редо-

вно одобреног буџета. Ипак за то он пред Савезну Диету није нашао ни с чим бољим да изађе него с предлогом да се сазове једна скупштина изабрана општим гласањем. Права народна била су добила, на неочекивани начин, врло одлучног поборника у том племићу са средњевјековним погледима, у том министру једног владаоца по милости божјој. Прва странка с којом је, као канцелар, ступао у борбу није била никоја друга него ултрамонтанска, и његово мистично схватање монархије није му ништа сметало да противу цркве донесе законе који, по строгости, ништа нису уступали сличним законима у атеистичкој Француској републици. Коме су његови пошљедњи напали били намењени, и сувише је добро познато. По својој оставци он није престајао подстицати на свога цара не само домаћу штампу него по потреби и страну. Пошто је, годинама, потраживао за владаоца неограничену власт, он му у један пут није признавао више ни толико права да своје министре може мијењати. Његову радњу, коју је раније гледао да сасвим отргне надзору скупштине, он је тада без икаква двоумљења подвргао новинарском претресању. И на тај је начин, ето, тај стари слуга Хоенполерна забављао своје старе дане.

Непостојаност Бисмаркова конзервативма вјероватно долази од туда што је он у опште био неспособан да се привеже уз каква начела. У почетку своје концеларске владавине он је покушао да од напреднијих конзервативаца и умјерених либерала састави једну своју странку. Његова је политика по томе требала да буде она златне средине, — политика једна која се у напријед не може осудити, али која не представља никаква дубока увјерења код онога ко је води. Доцније се он ослањао час на конзервативце, час на либерале, а ашиковао је са свима странкама редом, не само са прогресистима и ултрамонтанцима, него и са самим социјалистима. И не може се рећи да је при тијем пазарима са странкама ћар био увијек на његовој страни, — да је другим ријечима, његова политика остајала иста, док су се политичке групе, помоћу којих ју је изводио, у његовој служби смењивале. Прије изгледа да је он са запрегом у својим колима мијењао и правац којим је тјерао. Кад му је у једној прилици постало немогуће саставити већину без ултрамонтанаца, он није привукао њих к себи, — он је сам пришао к њима. Њихово пријатељство платио је тиме што је постепено престао промењивати своје раније антиклерикалне законе, и поред свега што је говорио, ипак отишао у Каносу. И таки обрти нису код њега били ни најмање ријетки. Присталица слободне трговине до 1878. он од тог датума усваја заштитни систем. На систематско гоњење Пољака одлучио се још касније, 1884. Што се тиче његових колонијалних тежња, које су се такође те године стале објелодањивати, оне су стале у отвореној супротности с оном његовом изреком да би Немачка с насеобинама изгледала као човјек који носи свилу, а испод ње нема кошуљу. Ни према самим социјалистима он није имао сасвим доследно држање, јер, ако је с једне стране, социјалистичку пропаганду гледао свима средствима да угуши, он је, с друге, учинио да се усвоје закони који су за цијело били први озбиљнији покушаји социјалистичког законодавства у Европи. Важно је да су сви ти обрти наступили под притиском тренутних нужности, да не одгова-

рају никаквим дубљим промјенама у његовим мислима. И на пр. усвојење заштитног система не везује се код њега ни за какву ширу замисао о економној политици Њемачке. Он се ријешио да кад му повиси царину тек онда је пропао план да другим начином завођењем монопала дувана створи царевини нове изговоре. Док је Сер Роберт Пил прекинуо са заштитним системом у име једног великог начела, Бисмарк се на тај систем вратио из разлога више фискалних. У опште у његовој унутрашњој политици залуд ће се тражити какве руководне идеје. Он се поводио за околностима једног тренутка, владао од данас до сјутра, био у потпуном смислу ријечи један опортунист, што, кад се мало размисли, значи политичар без оригиналности.

II.

С искреношћу његове дипломатије не стоји ништа боље него с његовим конзервативизмом. Јер ево само неколико примјера. У Данском питању, гдје је свој први већи успјех однио, он је тако рећи до пошљедњег часа, увјеравао Енглеску и Данску да Пруска не само да жуди сама за Шлезвигом и Холштајном, него шта више гледа да спријечи сваки покушај Њемачког Савеза противу тијех војводина. На основу таких увјеравања, Дански је посланик извјестио своју владу да се кнез Бисмарк *тобоже* заузима за интересе њихове државе. Не само то: 14 октобра 1863 он се и *писмено* обвезује према Лондонском Кабинету да ће под извјесним условима спријечити савезни поход на Шлезвиг и Холштајн. Ти су услови испуњени, и онда, 9 новембра, у мањем размаку, дакле, него од мјесец дана, он изјављује да Пруска нема шта више да замјери уласку савезне војске у ове двије области. У први мах, говор је да се само Холштајн заузме; ну, пошто су Велике Силе на то како тако пристале, Бисмарк се у један пут досјећа да ратне операције морају и Шлезвиг обухватити. Што је најљепше, по програму, Шлезвиг и Холштајн, имају се ујединити у једну државу под суверенством кнеза Августенбершког. Ни Аустрија ни Њемачка, које су отргле ове војводине данском краљу не потражују их за себе. У томе смислу оне дају формалну изјаву 24 маја 1864. Пруска, од своје стране, нарочито истиче *најпреча* права кнеза Августенбершког. Ну, већ крајем исте године, Бисмарк открива да кнез Августенбершки није једини претенденат, ту су још, као обвиљни такмаци војвода Олденбуршки и војвода Хесенски. Рад да ником на жао не учини, Бисмарк тражи стручно мишљење код правника, и ови пресуђују да ниједан од претендената нема права на Шлезвиг и Холштајн, да једини ко на њих има права то је краљ Дански, али како је он ратом принуђен уступити те области владаоцима Аустрије и Пруске, то се може сматрати да су његова права прешла на ову двојицу. То гледиште на Шлезвиг и Холштајнско питање Бисмарк објелодањује као своје, јула 1865. Више од године дана, дакле, требало је да се парче по парче дозна потоња мисао тог тако отвореног дипломате. — У очи аустријско-пруског рата он је водио с Наполеоном III. преговоре о накнади која би се Француској за њену неутралност дала. Пре Садове, он је будући по својим властитим ријечима прво Њемац па онда Прус, пристајао да Француска заузме лијеву обалу Рајне. Послије Садове, о лијевој обали Рајне није хтио ни да чује,

него је великодушно упућивао Француску на Белгију. А кад је један пут мир између Аустрије и Пруске био начињен, Бисмарк се и за Белгију чинио невјешт! Водити на такав начин преговоре, не значи баш играти с отвореним картама. — Непосредни повод Француско-Пруском рату, који је брзо за тим дошао, било је кандидовање кнеза Хоенцолерског на Шпански пријесто. Оно није било сасвим случајно. Мисао је о њему натурена Шпанској привременој влади од стране кнеза Бисмарка, који је тога ради и нарочитог човјека био послао у Мадрид и он је тако мало крио своје учешће у томе послу да се оно објелоданило тек ове године, кад је по његовој смрти, др. Буш издао о тајнама тог искреног човјека једно дјело у три свеске. Кад је у једном тренутку изгледало да ће се Француска и Њемачка најзад опет споразумјети о шпанском пријестолу, Бисмарк је пустио у публику депешу како се у Емсу француски посланик понашао према краљу Виљему недовољно учтиво, и како је овај морао с тога прекинути с њиме сваки саобраћај. По властитом признању Бисмарковом та је депеша била измишљена, — измишљена у циљу да се једновремено раздражи и Француско и Њемачко јавно мнење, и на тај начин рат начини неизбјежним. И ето тако тај Бисмарк за кога се прича да није умио ни лагати у најодличнијем дипломатском смислу, носи на души један несумњиви фалсификат. И треба ли даље ређати? Треба ли, нарочито, помињати оне небројене тајне уговоре које је закључивао, и који се дијеле на просте, као они са Јужним и Њемачким Државама послије Садове, и на двоструке, као она два једновремена савеза за одбрану, један с Русијом противу Аустрије, а други с Аустријом противу Русије. Таки нас документи изненађују у историји једног човјека који се хвалио да је створио нову школу у дипломатији, школу која не зна за прикривање. Озбиљно говорећи, он никакву нову школу није створио. Средства којима се служио стара су као и сама дипломатија.

III.

Што се тиче његових успјеха, неоспорно је да их је до 1870 имао, и то врло великих. Може се истина примјетити да је све те успјехе, и ако по општем мишљењу први дипломата свога времена, Бисмарк постигао најмање дипломатским путем, а то је ратом, и да су према томе то успјеси њемачке војске, а специјално Монткеови и Ранови, а не његови. Ипак остаје на његовој страни, да је прије сваког рата успио потпуно осамати свог противника, да је 1863 избјегао посредовање Француске и Енглеске у корист Данске, да је 1866 осјетио споразум између Француске и Аустрије, да је 1870 укочио сигурне савезнике Француске, да се, у кратко, никад није нашао између двије ватре, и ако је често за длаку фалило да се између њих нађе. Вјештина са којом је уносио забуну међу кабинете, изигравао један другима паралисао њихове покрете, и у тренутку своје радње држао их све сведене на улогу немоћних гледалаца, — та вјештина у овоме вијеку није била надмашена. Али од 1870 срећа као да га почиње издавати. Од тада у спољној политици његова је брига била да Француску држи стално осамљену. У томе циљу он је склопио тројецарски савез; иза овога, тројни; најзад дошао је на мисао да се овим савезом комбинује један мање више потајни Руско-Њемачки споразум. Све узалуд! Фран-

цуска је на крају крајева опет нашла себи савезника, и то баш у тој Русији, чије је историјско пријатељство према Пруској и дало могућности кнезу Бисмарку да изврши своје најсмелије планове. — Његова колонијална политика вођена је без великог плана. Он је дао побити њемачку заставу у неким тропским крајевима од којих трговина његове земље није видјела велике користи. При тим предузећима два пута је био принуђен устукнути испред једног противника, и ако је један пут тај противник била Енглеска, други је пут то била само Италија. Свакојако он није привриједио Њемачкој ниједну колонијалну област која би се дала упоредити не само с Египтом на који је баш у то вријеме, Енглеска ставила руку, него ни са Тунисом и Тонкингом које је унижена и побијеђена Француска успјела себи обезбиједити. — Унутра он је повео једну антиклерикалну политику у којој није истрајао, и која је само изазвала стварање једне ултрамонтанске странке. У борби са социјалистима још је мање среће имао. Та странка, која је 1871 имала само три члана у Рајхстагу, имала их је 1890 тридесет и пет. Број се њених бирача, међутим, био попео на читав милијун, и то тако да се најзад и сам Бисмарк морао назвати социјалистом, истина државним, али тек социјалистом. Његове мјере противу Пољака и његове владе у Елсас-Лотрингији показале су се подједнако јалове. — Он је допринио истина у великој мјери, да се једна царевина створи, али, пошто је она била створена, изгледало је да он не зна како може да управља. Он никада није био у стању изазвати једну струју у јавном мњењу; на ово он је утицао само кроз прес-биро, а обмањивати јавно мњење фабрикованим чланцима и депешама, то није исто што и водити га. Његово поступање са скупштинама показало се чудновато неспретним. Ниједном министру, ваљда, није одбачено толико предлога колико њему, а и они који су му примљени, већим дијелом примљени су, тек пошто се бар једна скупштина морала распустити. Организовати једну странку, он је толико био неук, да су се за његове владе подигле и ојачале само оне странке које је он гонио: социјалисти и ултрамонтанци. Оне, на против, које су њему служиле, конзервативци и либерали, — само су се распале. На седам година пошто је уједињио Њемачку, ауторитет му је у скупштини био већ сав истрошен, и он је, тога пута озбиљно, морао понудити цару оставку. Кад је 1890 збачен, његов је ауторитет одавно био мртва ствар. У томе тренутку он се налазио испред једне буне свију странака према којој се осјећао тако немоћним да се обратио свом можда највећем противнику, Виндхорсту, за заштиту. У опште како се управља јавним мњењем, како се води скупштина, како се држи једна странка, како се изводе законодавне реформе, Бисмарк је имао само да научи од тог истог Гледстона кога је он са презирањем називао професором . . . . .

Од куда, међутим, долази да многима он изгледа узор државника коме је полазило за руком све чега би се год латио?

Може бити зато што је он имао могућности да кроз близу тридесет година троши годишње око четврт милијуна динара на новине које ће причати свијету о његовој генијалности.

Биоград **Слободан Јовановић.**

Стрина Мара и чика Пишта

Новела једног седмогодишњег дечка

— Gárdonyi Géza —

Стрина Мара носила је сукњу, и била је госпођица на спрату.

Чика Пишта био је господин и цигаре је пушио.

Овај чика Пишта сваки је дан долазио к нама горе на спрат, да каже, какво је вријеме.

— Данас је лијепо вријеме, — казао би.

На што би стрина Мара овако одговорила:

— Заиста, лијепо.

Или би казао:

— Нешто се наоблачило.

На што би стрина Мара овако одговорила:

— А можда ће се још данас изведрити.

Затим би задијевала цвијеће чика Пишти у капут.

Добар ли бјеше овај чика! Кад год сам сио крај њих, увијек би ми дао по новчић, да идем у дућан и да купим шећера; али би ми и то казао, да не купим ту у сусједству, него код другог трговца, што је даље тамо, јер код оног има љепши; још би ми и то казао, да се не журим, јер могу сломити ноге на басамцима.

Богме га ја нисам послушао. Ко би још ишао лагано, кад по шећер иде. А ноге обично не ломим.

Кад сам се вратио, опет сам сио крај стрина Маре, па сам сисао шећер.

Чика Пишта помилује ме по глави, па ми опет да новчић, да купим пишкоте, и да здраво, здраво далеко идем и то лагано, јер ко се жури, од тог неће никад бити ваљан човјек.

Тако ми је давао и по четир пет пута за једно пошље подне, а ја држим, да ни краљевском сину нису толико угађали, као мени. Кадгод сам чак у Будим ишао да купим шљива.

Пошље наједаред омрзнем на слаткише. Није ми требало ни шећера, ни пишкота. Чика Пишта ми је онда давао много новчића, само да идем да купим што.

Новце стрпам у џеп, и свечано изјавим, да ми се не свиди ни ићи, ни куповати, ни јести.

Онда ме је узео у крило, па би ми покрио главу својим огртачем.

И онда би увијек цвркутао некако.

Баш сам волио да видим, како он то цвркуће устима, али није ми показао ни једанпут.

Смијали су се, што сам тако радознао. Стрина Мара би се запурила, као трешња.

Једаред су ми пак казали, да ће врабац излетити из пећи; само да вребам, па ћу га ухватити. Цијело сам пошље подне пресједио крај пећи. Ал врабац није смио да изађе, јер они су непрестано у другој соби шапутали и цвркутали.

Стрина Марина мама у то доба није никад бивала код куће. Ишла је у цркву. Једанпут се раније вратила кући, него што смо је очекивали. Чика Пишту ово страшно изненади. И стрину.

Мене није изненадило.

— Шта тражите овде? — рећи ће она. Затим дода:

— Торњајте се!

Питао сам пошље стрину Мару, зашто је чика Пишта морао да оде?

— Јер нема новаца! — одговори тужно стрина Мара.

— Нема новаца? — рекох чудећи се, — како не би имао новаца. Увијек му је пун џеп новаца.

Једно пошље подне стрина Мара оде са чика Пиштом да се шетају. Мени су предали једно писмо. Каже стрина Мара:

— Чувај то писмо, па га подај онда мами.

— Цијело вече стајао сам крај писма. Објешењаче — рекох пријатељи — не ћеш ми утећи.

У вече дође стрина Марина мама. Прочита писмо и викне:

— Јао! Јао! Јао!

Затим се стропошта у наслоњачу.

— Што плачете, стрина?

Каже:

— Онај нитков! Онај нитков!

— Ко то, стрина?

— Пишта, онај твој драги чика Пишта.

— А, то није истина, — ја одговорих слободно, — чика Пишта је добар човјек, мени толико на шећер даје.

На ово је она даље плакала, и каже, да сам мали магарац.

Много је времена прошло. Дрва се обукла у жуто одијело, али је здраво захладило, брзо га скидоше, па се обукоше у снежне опаклије и загрнуше бијели боа.

Кад сам ишао у школу, сретнем се са стрина Маром. Како смо се обрадовали! Сто пута ме је пољубила, затим ме посади у трамвај; па ме онда одведе далеко, у једну малу кућицу. Тамо сам затекао и чика Пишту, и једног малог Јошку.

— Видиш, — каже стрина Мара, — то је рода донијела.

— Теби донијела?

— Мени богме.

— Кажи јој, нека и мени донесе.

Волио бих тако једног малог Јошку. Био је шаљивчина, весео, објешењак. Увијек се смијао а ноге и руке непрестано је вртио. И богме је умно хватати и ногама.

Затим су ме питали, што ради мама?

Казао сам им, да у јутру кува, каву у подне пак супу. Јучера смо јели мамаљуге са шећером.

— А плаче ли?

— Не. Кад досијне, само онда плаче.

— А спомиње ли нас?

— Како да не. Каже: сирота Мара, одвукао је нитков! Па се моли Богу пред стрина Маринам сликом.

Напунише ми џепове са колачима. У један џеп метнуше Јошкину слику и напишу на њу: *Мајкино унуче.* Затим ме натоваре на трамвај па ме пошљу кући.

Већ ме је цијела кућа тражила.

— Дакле нисн пао у Дунав? — питао ме је вратар.

Овај вратар увијек се бави тако глупавим мислима.

Ал и стрина ме је то питала. А стрина је паметна жена.

— Та како сам могао пасти у Дунав, кад сам за Бога био са стрина Маром.

На то ме стрина ухвати за руку и тако ме брзо поче да диже по степеницама, да се скоро стропоштах.

— Гдје си био? — питала је, кад смо остали на само, ал таким гласом, да од страха једва што ми дах не застаде.

— Код стрине Маре, — одговорих дрхћући.

— Гдје станује?

— Код чика Пиште.

— А он, гдје он станује?

— У Атила-улици.

— Што си видио код њих?

— Једног Јошку.

— Каквог Јошку?

— Тако малог.

— Како малог?

— Тако, тек колико моја рука; живи у јастуку, увијек се смије, а ноге у вис диже. Ево му и слике. Стрина зграби слику. Оде к прозору... Плакала је. Затим се опет смијала. Кад је плакала, махала је главом, а кад се смијала, гледала је у слику.

Јер није се ни могло у оног Јошку гледати а да се човјек не смије. Тако је смијешан, весео, објешењак.

Са дозволом писчевом превео: **П. Ј.**

Из Шанфорових „Максима и мисли"

(свршетак)

Француска, земља гдје је често корисно показивати своје пороке, а увијек опасно показивати своје врлине.

— Париз, варош уживања, забава, и тако даље, у којој четири петине становника умире од невоље.

— Енглези су једини народ који је нашао начина да ограничи власт једнога човјека чија је слика на једном малом талиру.

— Како то да се и под најстрашнијим деспотизмом човјек одлучава да има порода? Зато, што су закони природни блажи али и неодољивији но закони тирански; зато, што се дијете осмјекује на своју матер под Доницијатом као и под Титом.

— Несрећа је за људе, срећа можда за тиране, што сиромаси, невољници, немају нагон или понос слона који се никако не плоди у ропству.

— Ја, то је све: остало је ништа — ето деспотизма, аристократије и њихових присталица. Ја, то је други; други, то сам ја: ето народног поретка и његових присталица. Према томе, одлучите се.

— Све што изилази из народног сталежа оружа се противу њега да га гњечи: војник, чиновник који је постао секретар краљев, проповиједник који је изишао из села да проповиједа покорност власти по милости божјој, историограф, син Баромапипов, и тако даље. То су војници Кадмови, први наоружани противу своје браће, и који се бацају на њих.

— И Европа има своје Црнце: то су сиромаси.

— Када се учини каква јавна будалаштина, ја тада помислим на мали број странаца који се могу налазити у Паризу, и увијек сам готов да се растужим, јер ја волим своју домовину.

*

БИЉЕШКА О ШАНФОРУ

Међу писцима који су понос француске књиге, једно од првих мјеста заузимају *моралисти*, као што су Монтењ, Ла Бријер, Паскал, Ла Рошфуко, Вовнарг, Шанфор. И када се каже: моралист, читалац ваља да се ослободи оног рђавог утиска који, због своје свакодневне употребе, повлачи та ријеч. Моралисти нису они несносни и недошљедни предикатори димастичног морала, него дубоки, паметни посматрачи душевног живота људског, духови првог реда „који представљају са толико разноликости колико и сјаја генија наше земље у посматрању и цртању срца људског," како вели Прево-Парадол у своме *Огледу о француским моралистима*.

Један од тих људи, иначе једна од најсветијих личности осамнаестог вијека, јесте Себастијан-Рош Никола, звани Шанфор. Живот његов то је тужна прича о човјеку који се није родио у своје доба. Рођен 1740. (или 1741.) у једном селу близу Клермана, син — можда ванбрачан — једнога бакалина, истеран из школе због сатира противу педантних професора, он је ушао у сурови свијет, без новаца, без свега, без игдје ичега и без игдје икога. И најљепше године своје младости морао је провести у патњи, у тами, зарађујући на незнатним листовима, дајући часове, радећи за књижаре. Извјесне његове посланице у стиховима, похвале — Ла Фонтену и Молиеру, — комедије и трагедије привукоше на њ пажњу Академије, она га почне награђивати, а 1781. изабра за свога члана. И пошто је на тај начин стекао службено признање, добио државну пензију, дошао и до гласа и до осигураног материјалног

опстанка, он је могао, као сваки каријерист, живјети сит и задовољан, с умјешношћу брати плодове радне и напорне младости, једном ријечју, да се изразим техничким изразом, гледати своја посла. Али смјели, критички дух, осјећање личне честитости, одвратност према добу у коме је живио и околини у којој се кретао, она кобна његова „четрдесета година," када човјек остане без илузија и осјети таштину и пролазност свега — све то учини те он омрзне и свијет и друштва, па најзад, и сам живот. И то мучно стање ублажавала је ствар Велике Револуције; искрено, са одушевљењем за њене идеје, са пуно мржње на „стари поредак" бацио се у револуцину матицу, и сву своју скромну уштеду од неколико хиљада динара, жртвовао је на њене циљеве. Са Мирабом био је и раније у врло блиској вези, и држи се као поуздано да су многе, и то најсилније бесједе „лава Револуције" писане у сарадњи са Шамфором, а неке чак да су искључиво изишле из његова пера. Неко вријеме био је секретар Јакобинског Клуба, а затим прије Тиронданцима. У крвавим међусобицама између обје главне странке Револуције, Шамфор, незадовољан са животом и преварен у својим надама, метком из пиштоља размрска себи нос, истјера једно око, и бријачем отвори вене на руци. Излечен од тога, умре наскоро, пошље једне операрације, 1794. године.

Књижевни рад његов био је разноврсан: пјесник, трагедист, критичар, полемичар, историк. Али оно што му је најбоље и што је његово име предало потомству, јесу двије велике биљешке нађене у његовим хартијама послије његове смрти, и које су наскоро штампане под насловом *Максиме и Мисли и Анегдоте*. То су двије омање збирке, и у њих је — нарочито у прву — Шанфор унио сав плод свога великог искуства и познавање свијета, дубока, фина, опажања о човјеку, друштву, о најтањим осјећајем и најкрупнијим питањима. То су непосредни утисци, савесно биљежени с дана на дан, аутопсија, барометар једног снажног и немарног духа, вјерна слика, морални и социјални живот цијелога једног доба. И све то са толико духа, са толико вјештине и сјаја у стилу! У *Максимама и Мислима* огледа се благодарна и њежна душа коју је живот сврвио, безобзирно, често свирепо цртање једне природе људске, отворена одвратност према мајмунском отменом друштву Осамнаестог Вијека, презирање свију златних телади којима се тада (на жалост, још и данас) клањамо. И оно што даје толику вриједност он тим његовим паметним ријечима, то је што се осјећа да је све писац осјетио, искусио, то је што су то прије јауци него ријечи. А треба ли боље доказа његовој искрености него што је живот његов, нарочито трагични, крвави свршетак?

На једном мјесту сам каже, да је његова мизантропија филантропија. И одиста, он мрзи изопачена човјека, али не човјека у опште, његове ријечи о жени су сурове, љуте, али је у животу своме имао чисту, искрену, узајамну љубав; он мрзи феудно друштво, али не друштво у опште. Некрасов на једном мјесту лијепо вели:

Ко живи без туге и тјешта,
Тај не воли отаџбину своју.

Он је волио народ, и све оне који страдају, јер је био дијете, народно, јер је и он трпио. Колико је пута овај велики и паметни човјек у средини отменога друштва, племства по крви, примјетио лак изопачен осмјех, једном тога гласа, један покрет на лицу, који му је давао на знање, *roturier*, да је изишао из *ријте*, и да му они чине част када њега, нижег од себе, примају у своје кругове. Изгледало је у тим тренуцима да је он у средини дегенерисаних потомака старих Крсташа само зато, да их забавља, увеселава, да је он обичан дворски лакрдијаш коме се плаћа за његов посао, за сладовање ума његова. И тада су се рађале оне мучне ријечи

о племству, о апсолутизму, о срамној неједнакости друштвеној. И син сеоског бакелина, човјек који је никао посред страховито потчињене и осиротјеле масе народне, који је своју најљепшу младост провео у мучном раду и у борби за комад хљеба која тако понижава човјека, са својим снажним духом, са својом благородном отменом душом, у онако наказно доба, морао је пригрлити ствар Демокрације, заложити се за ствар сиротих и потиштених, и од њихове ствари направити питање своје савјести.

И то је једна од његових непобројних страна која га чине тако модерним, тако блиским нама и нашем добу.

Биоград.

* * *

Ова биљешка изашла је дужа но што сам мислио, и изгледа као нека препорука и одбрана. Ово пошљедње не бих желио. За људе који знају колика је корист од отворено речене истине, препорука је излишна; за људе којима могу бити немиле овакве мисли, одбрана не би имала смисла, и ја у опште никако и не бих желио и да је пишем.

Буду ли ови одломци нашли код читалачке публике, или бар код мањег дијела њеног, на половину допадања, на колико по свој прилици имају право, ја бих се могао ријешити да цијеле *Максиме и Мисли* штампам у засебној књизи.

Јован Скерлић.

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја.**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева.**

(НАСТАВАК)

Даље! викну Морозов и одгурну Грјазнога — не крећи, поганиче, до бојарина Морозова, чијим су прађедовима твоји стари служили, као робови.

Затим се окрену цару и дркћући рече:

— Господару, узми натраг своју ријеч! Нареди да ме погубе! Ти си вољан у мојој глави, али у части мојој није нико!

Грозни погледа опричнике.

— Зар нијесам право рекао, да Дружина воли шалу? Чусте ли га? Ја нијесам вољан, да му дарујем капут!?

— Господару! — продужи Морозов. Преклињем те именом Господа Бога, узми ријеч натраг! Нијеси се био ни родио, а твој ме отац награђивао и волио. Заједно сам са Хабаром Симским освојио Чуваш и Черемис на Свијаги, протјерао сам са кнезом Одоевским и Метиславским са Оке кримскога царевића, и одбио татарски нападај од Москве. Јесте, много сам рана задобио, много сам крви пролио, служећи теби господаре и оцу твоме. Нијесам чувао главу ни у боју, ни на гласању; ја сам говорио за тебе и за твоју мајку, када си био малољетан; бранио сам вас од Шујских и Бјелских. Једину сам част чувао, никоме до сада нијесам пустио да ми је замрља! Зар ћеш ти сада да осрамотиш моје сједине? Зар ћеш ти да се изругиваш са слугом твојих родитеља? Нареди нека ме казне, господару, нека ми глава одмах сада одлети на губилишту; ја ћу весело и на муке поћи, као што сам некада ишао у бој!

Сви бјеху потрешени овим говором, али се зачу снажни царев глас.

— Доста је брбљања! рече он љутито, — твоје су ми глупе ријечи показале, да ћеш бити добар шаљивчина. Облачи лудин капут!

— А ви, — рече цар опричницима — ви му помозите, да га обуче; он је навикао, да му се служи.

Када би се Морозов покорио, и пузећи на коленима молио за милост, можда би се цар и смиловао. Али је Морозовљев изглед био и сувише охол, глас сувише одважан; у самој његовој молби чула се непопустљивост, а то Јован није могао сносити. Он је према свима снажнијем карактерима осјећао мржњу, а што је у пошљедње вријеме охладио према Вјаземскоме: била је узрок књежева одважност и постојанство.

За један тренутак опричници згулише са Морозова горњу хаљину, и стадоше му навлачити капут. При пошљедњијем царевијем ријечима Морозов се престаде одупирати. Он пушта да га облаче, и мирно гледаше, како опричници подругљиво на њему намјештају и дотјеривају капут. Он се бјеше дубоко замислио о самоме себи.

— А капу сте заборавили? — викну Грјазној, па натаче на бојаринову главу смијешан шарени калпак, затим се одмаче и поклони до земље.

— Дружина Андријевићу, — рече он — бијемо ти челом, и честитамо нову дужност. Весели нас, као што је и Ногћев радио.

Овдје Морозов подиже главу и прегледа скуп.

— Добро! викну он гласно и тврдо, — примам нову царску милост. Бојарину је Морозову било непристојно сједити ниже Годунова, али царској будали пристоји, да сједи за једнијем столом са Грјазним и Басмановим. Помакните се господо! Дајте мјеста новој шаљивчини! Пропустите луду и слушајте, како ће он веселити цара Ивана Васиљевића.

Морозов учини такав заповједнички знак, да се опричници и нехотице размакоше. Он приђе столу, звонећи звонцима, и сједе на клупу према Јовану, али тако величанствено, као да на њему мјесто лудина капута бјеше царска порфира.

— Како ћу те веселити господару? упита он скрстивши руке, и гледајући цару право у очи. — Навикао си се на свако задовољство, па те тешко задовољити. Збиле су се многе шале у Русији, од када ти господариш. Веселио си се још као дијете, гњавећи коњем народ по улицама; веселио си се, када у лову нареди слугама, да закољу кнеза Шујскога; веселио си се, када ти дођоше народни изасланици из Пскова, да се туже на твога намјесника, па ти нареди, да им се врелом смолом браде пале.

Опричници хтједоше да скоче и да нападну на Морозова; цар их знаком задржа.

— Али, — продужи Морозов, — оно је све било дјетињарија, па ти то весеље досади. Ти отпоче знатније људе калуђерити, а жене им и кћери срамотити. И то ти додија. Онда стаде све вјерније и оданије слуге на муке мећати. Већ бјеше веселије, али не дуго. Та нећеш се вазда изругивати са народом и бојарима? Дај да и цркву Христову похулимо! Зато ти покупи најгору и најпокваренију врсту људи — опричнике, обуче их у калуђерске мантије, и ти пред њима, па дању људе кољете, а ноћу црквене пјесме пјевате. Та ти си сам, умрљан крвљу, и пјевао, и звонио, готово и службу служио. То весеље испаде најзанимљивије, нико га није могао ни измислити, него ти!

— Шта ћу ти још рећи, господару? Како ћу те развеселити? Ваљда ово: док ти са својим опричницима играш, звониш на јутрењу, и у крви пливаш, — удариће на тебе са једне стране Жигмонд, са друге Њемци и Чуди, са треће Хан. Навалиће опет на Москву татарска орда, а не ћеш имати људи, да бране наше светиње. Заплаћиће опет Божји храмови, светитељске мошти, настаће опет Батијево вријеме! Па ћеш ти, цар све Русије, кле-

чати на кољенима пред Ханом и ропски му стопе љубити!

Морозов умуче.

Нико га не прекиде, изгледаше као да нико и не дише. Блијед, погнуте главе и са пјеном на устима — сјеђаше цар. Он грчевито стискаше руком крај од столице, изгледаше да се боји, да ни једну Морозовљеву ријеч не пропусти, него их урезиваше у памети, да му послије за сваку отплати засебном муком.

Сви опричници бјеху блиједи, нико не смједе, да у цара погледа. Годунов гледаше у земљу, притајиваше дисање, само да не обрати на себе пажњу. Па и самоме Маљути бјеше незгодно.

Наједанпут Грјазној истегну нож, притрча цару, и показујући на Морозова, рече:

— Допусти ми, господару, да му овим уста затворим.

— Не смијеш! рече тихо и загушено цар, — пусти његову милост да доврши!

Морозов поносно диже главу.

— Још хоћеш шале, господару? Изволи, ја ћу те веселити! Остао ти је још један вјерни слуга, старога, бојарскога поријекла; њега још нијеси казнио, можда си се бојао Божје љутине, а можда му још нијеси заслужену казну измислио. Он је живио удаљен, под твојом немилошћу, могао си га и заборавити, али ти никога на заборављаш, господару! Ти му посла Вјаземскога, да му кућу запали и жену одведе. Када ти стари бојарин дође, да се потужи на Вјаземскога, ти им нареди, да се ради твоје забаве бију на Божјему суду, у нади да ће Вјаземски убити старога ти слугу. Али Бог не хтједе његове смрти, него показа правду!

— Шта си тада урадио, господару? Тада — продужи Морозов, и глас му задрхта, а звонца на капуту јаче зазвонише, — тада ти се учинило, да је мало срамоте на староме твоме слузи, и ти зажеље, да га понизиш и осрамотиш, као никога до сада!

— Тада — викну Морозов, одгурну столицу, и диже се са свога мјеста, — тада си навукао на Бојарина Морозова лудин капут, и наредио њему, који је спасао Тулу и Москву, да сједи заједно са гадном твојом свитом и да те забавља!

Бјеше грозан изглед старога војводе. Значај његова одијела исчезе. Испод густих обрва сијеваху муње. Бијела брада падаше на некада у бојевима рањене прси, али сада ишаране закрпама, а у увријеђеноме погледу бјеше толико достојанства, толико благородства, да према њему цар Иван Грозни бјеше мален.

— Господару, — продужи јачим гласом Морозов, — пред тобом је твоја нова будала. Чуј његову пошљедњу шалу. Уста су рускога народа страхом запечаћена, док си год ти жив, али ће проћи и твоје звјерско царовање, остаће само спомен твојих грозних дјела, а име ће ти се са проклеством спомињати од потомства до потомства, све до Страшнога Суда. И тада ће све хиљаде оних, што си их погубио, сав безброј људи и жена, одојчади и старица, и сви, што си их на муке метао — изићи пред Господа, и тужити се на тебе, мучитеља свога! Тога Страшнога дана изаћу и ја пред Вјечнога Судију, баш у овоме одијелу, и тражићу обратно част, коју си ми на земљи одузео. Тада неће бити са тобом ове погани, да ми ножем уста затворе, него ће све чути Судија, и бићеш бачен у вјечни пламен, приправљен за нечастиве.

Морозов умуче, баци пун презрења поглед на љубимце, окрену им леђа, и полако изиђе из палате. Нико се и не сјети, да га заустави. Он поносно прође између многобројних столова, и тек када изумрије звук звонца са његове хаљине, опричници се тргоше из заноса, а Маљута скочи, и рече цару:

— Заповиједаш ли, господару, да сада одмах с њиме свршим, или да га у тамницу бацим?

— У тамницу! једва изговори Јован

и предаћну. — Чувати га! Хранити га! Не мучити га, да не липса прије времена! Ти ми за њ главом јамчиш!

У вече бјеше нарочит здоговор царев са Малјутом.

Количеви, који одавно бјеху на мукама, у неколико признадоше кривицу о издаји. Уз то на њих свједочаху многи познати и слуге. Многа лица бјеху умијешана у ову ствар. По наредби царевој, хватали би их у Москви, или у Слободи, па звјерски мучећи их, натјеривали су јадне људе, да називљу и друга имена, тако да је број криваца сваки дан растао, док није дошао до три стотине.

Грозни чекаше док оду из Москве литвански посланици, па да једнога дана учини општу казну, и то јавно, пред очима свега народа, не би ли се више устрашио. Тај дан била је одређена казна Вјаземскоме и Басмонову. Млинар, као врачар, био је осуђен да изгори на спаљишту, а Коршуну, који се усудио да улегне ноћу у цареву собу, приправљао је Јован нарочите, још невиђене муке. Та иста казна одређена је и Морозову.

Поноћ бјеше у велике превалила, када се цар растаде са Малјутом. Пјевци два пута запјеваше, а Грозни оде да се моли Богу . . . .

Глава XXXV.

Казна.

Московљани са ужасом гледаху припреме за општу казну. У сред Китај-града на великој трговачкој пољани, бјеху поредана многа вјешала. Мало даље велики гвоздени котао, затим справе за одсијецање глава, за спаљивање, и још многа непозната оруђа, од којијех је народ стрепио. Не само пољана, него и сусједне улице бјеху мртве; народ се бјеше завукао у куће и страшљиво шапутаху о будућој казни. Сви дућани бјеху затворени, у Москви владаше мртва тишина. Само по кадкад скакаху цареви гласници са наредбама, и раденички чекићи лупаху на мјесту казне.

Настаде ноћ. Умукнуше и ти звуци, а блиједи мјесец осветли пољану. Нигдје у прозорима свјетлости, сви капци бјеху затворени, изгледаше да све спава мртвим сном. Али нико не заспа ту ноћ: сви се мољаху, очекивајући свануће. Осванu и тај грозни дан, читава јата врана и гавранова лећаху по пољани, низаху црне редове по црквењем крстовима, као да и они осјетише и намирисаше крв.

Зачу се из даљине бубањ. То долажаху опричници по пет у ред, а пред њима бубаху бубњари, да растјеривају народ, и чисте цару пут; али узалуд, на пољани не бјеше живе душе. За опричницима иђаше цар на коњу, у свечаној опреми. На калпаку му бјеху ликови Спаситеља, Богородице, Јована Претече и других светаца, а о коњском врату висаше псећа глава. Са царем иђаше царевић Јован, а за њима царедворци. За царедворцима иђаху окована и малаксали осуђеници, бјеше их триста. Овај ход завршаваху небројени коњаници. Кад цар видје да нема народа, зачуди се.

— Купите народ! — нареди он опричницима. — Нека се не боје. Реците им, да цар кажњава само издајнике!

Стаде се свијет купити, капци се отворише, а на прозорима указаше се блиједа, поплашена лица. Ватра поче пламтити, џелати се попеше на своја мјеста. Јован нареди, па изведоше између осуђеника оне, који су се бројали најмање криви.

— Људи! рече им гласно цар, да га сваk чује — Ви сте вашијем дјелима заслужили исту кривицу, као и остали, али ја по доброти срца опраштам вам дарујем вам живот. Живите, кајте се, и молите се Богу за мене грјешнога!

По цареву знаку уклонише опроштене на страну.

— Људи московски! — рече даље Јован, — ви видите ову казну државних издајника. Ја са плачем мењем њихова тијела на муке, јер сам замјеник Праведнога Судије. Као што је Аврам на сина нож потегао, тако ћу сад и ја казнити моје најближе људе. Нека падне ова крв на главу мојих непријатеља!

Најприје изведоше бојарина Дружину Андријевића Морозова. У лутини био га је цар осудио на најжешће, особите муке, али по својој попустљивости, и знајући љубав Московљана према бојарину, он попушта, и осуди га много мекше.

Један од опричника разви велику листину, и стаде гласно читати:

— Бивши бојарине Дружина! Ти си се хвалио, да ћеш довести кримскога хана и краља Жигимонта на Русију, и да ћеш јој још многа зла учинити. Затим си говорио у очи злобне и подле ријечи господару, цару и великоме кнезу све Русије. Заслужио си казну гору од смрти, али милостиви господар, из жалости према теби, и сјећајући се твојих заслуга, одредио је, да се казниш брзом смрћу, да ти се глава одсијече!

Морозов се прекрсти.

— Осјећам се невин пред Богом и господаром, — рече он мирно — и предајем душу Господу Исусу Христу. Једино молим господара, да моје имање раздијели на три дијела: један цркви и за спомен моје душе; други сиромасима, трећи њерњијем слугама, а робовима дајем слободу. Мојој удовици опраштам, и нека се уда за кога хоће!

Морозов се још једном прекрсти, и спушта главу на губилиште.

Зачу се мукли ударац, и глава се Дружине Андријевића откотрља, запљуска његова благородна крв . . .

За тим на велико народно изненађење изведоше кнеза Вјаземскога, Теодора Басманова и оца му Алексија, на кога бјеше син у тамници донио.

— Московски људи! — рече Јован, показујући на осуђене — ево криваца и мојих и ваших. Ја сам им наредио, да вас бране, а они су вас мучили и убијали. Нека сада приме достојну награду за своја дјела.

Вјаземски и два Басманова, о којима прочиташе, да су у помоћу врачања цару о глави радили, и да су народ мучили, бјеху осуђени на жестоке муке.

Када џелати ухватише за рамена Теодора Басманова, он се окрену народу, и гласно завика:

— Православни народе! хоћу прије смрти, да признам моје гријех. Хоћу да сви чујете моју исповијед! Чујте, православни . . .

Али му Малута не даде довршити. Он му једним ударцем одсијече главу, таман кад је хтио да почне исповијед.

Окрвављени труп паде на даске, а глава се откотрља под ноге царскоме коњу. Благодарећи пошљедњој одважности Басманов се избавио од грозних мука. Његов отац и Вјаземски не бјеху те среће: њих заједно са разбојником Коршуном осудише на разне и нечувене тјелесне муке. Млинара привезаше за стуб да га спале.

Вјаземски бјеше тако изнемогао, да га држаху испод пазуха. Он бацаше по странама мутан поглед, у коме не бјеше ни страха, ни кајања. Када угледа млинара сјети се шта је овај прорекао о себи, кад му је сабљу мађијао, затим се сјети, како је он, Вјаземски, гледао под коло, и мјесто лијепе будућности угледао крваву воду, многе тестере и гвоздена клијешта..

Млинар не опази Вјаземскога. Он мрмљаше нешто у себи, и као луд поскакиваше на спаљишту.

— Шикалу! Ликалу! — говораше он — долећеле су вране на велики пир! Окренуло се коло, окренуло! Што је било високо, то је пало низоко! Шагадам! Дигни се вјетре од млинице, налети на непријатеље моје! Кулла! Кулла! Угаси огањ!

И заиста као одговор његовим ријечима диже се вјетар, али у мјесто да угаси, он још више раздува ватру, суво дрвље плану, обухвати млинара, и сакри га од народа.

— Шагадам! Кулла! Кулла! зачу се још једанпут иза дима, и глас изумрије.

Спољашњост старога Коршуна није се ништа промијенила, његова снажна природа одржа све муке и дуго бављење у тамници, само му је израз лица постао мекши и поглед блажији.

Од оне ноћи, када га у царевој соби ухватише, и бацише у тамницу, престаде га гристи савјест. Када прочиташе Коршунову кривицу, он се попе на своје мјесто, прекрсти се, и поклони народу до земље четири пута.

— Опрости ми, православни народе! — рече он — опрости ми моје крађе, убијства, и друге гријехе; заслужио сам смрт. Само ми ти опрости, народе православни!

Он сам провуче руке у начињене за њих петље.

— Вежите, шта ли? рече он џелатима, и више не проговори ни ријечи.

Затим прочиташе кривицу осталих осуђеника, да су они хтјели издати цара и учинити зло Русији. Неке је требало објесити, у котлу кувати, спалити и т. д.

Народ се гласно мољаше.

— Господе! Господе! — чуло се на пољани — смилуј се на њих! Прими им душе!

— Молите се праведни за нас! сјетите се нас кад дођете у царство небесно!

— Да заглуну ове ријечи стадоше опричници викати:

— Ходда! Ходда! Нека гину цареви непријатељи!

Наједанпут, народ се усколеба и зачуше се усклици:

— Ето иде блажени! Гледајте! Гледајте! Иде блажени!

На дну пољане указа се мртав, блиједа човјек, око својих 40 година, ријетке брадице, бос и у самој кошуљи. Лице му бјеше сасвим безазлено, а око усана играше дјетињи — добродушни осмјех.

Глава овога човјека, међу оволиким звјерским лицима, учини велики утисак. Све умуче, казна стаде.

Нико до сада не виђе у блаженога овако лице. Око усана испод осмјеха играху мишићи, као да се у њему боре два осећаја. Он иђаше право на Јована, грмећи небројеним веригама и гвозденим кретовима.

— Ивашко! Ивашко! — викаше он цару, бројећи дрвене бројанице, и непрестано смијући се — Ивашко! Мене си заборавио! Погледај на блаженога — продужи он, а ватајући царева коња за узде — зашто не наредиш, да и мене казне? Шта је Васја гори од других!

— Бог с тобом! рече цар, дајући му шаку алатника — ево ти Васја, хајде, моли се за ме!

Блажени пружи обје руке, али их одмах потегну себи, и новци се просуше по земљи.

— Јао, јао! Прже! дрекну он, стаде махати рукама и дувати у прсте. — Зашто си их на ватри разгријао? На пакленој ватри?

— Хајде, Васја! — рече нестрпљиво Јован, — ово није мјесто за тебе!

— Не, не! Моје је мјесто овдје, са мученицима! Дај и мени мученички вјенац! Зашто ме заборављаш? Зашто ме вријеђаш? Дај и мени вјенчић, који другима дијелиш!

— Хајде! Хајде! — почињаше се љутити Јован.

— Нећу! рече сумахнути и ухвати се за коњску гриву, затим се гласно насмија, и стаде прстом показивати на Јована.

— Гледајте, гледајте! — отпочне он — шта му је оно на челу? Шта ти је то, Ивашко? Ето ти рогови на челу! Израсли су ти козји рогови! Глава ти је постала пасја!

Цареве очи сијевнуше.

— Вуци се, лудо! викну он, истргну копље од најближега опричника и замахну се на блаженога.

— Не крећи га! зачуше се незадовољни усклици у народу — не крећи блаженога! Ти си вољан у нашим главама, али блаженога не крећи!

Али се Васја једнако осмјејкиваше, као блесасто дијете.

— Проболи ме царе — Сауле, — рече он, раздрљујући прси — проболи ме у сред срца! У чему сам гори од оних праведника? Пошаљи и мене у царство небесно! Или ти је жао, што и ти нећеш бити с нама царе Сауле, царе Ироде, проклети царе?!

Задрхта копље у Јовановој руци. Још мало, па би се заболо у прси блаженога, али га задржаше народни усклици пријетња. Запаљених очију, са пјеном око уста цар удари коња мамузама, налеће на осуђенике, и зароби једнога од њих: бура је морала одушити. Док се цар врати на мјесто, опричници уклонише блаженога.

Јован махну руком, и цјелати отпочеше, свој посао.

Блиједо Јованово лице зарумени се, очи и ноздрве се раширише, а на челу искочише модре жиле . . .

Кад цар оде са својом крвавом четом, вране и гавранови оставише своја мјеста и стадоше полако, један за другим, падати на мученичка тијела. Тај дан Борис Годунов не бјеше на казни са царедворцима, он бјеше отпратио литванске изасланике.

Сјутри дан тијела бјеху бачена у кремљевску провалу. Добри грађани касније код те провале подигоше дрвене црквице, гдје су се често држали парастоси за покој мученичких душа.

Глава XXXVI.

Повратак у Слободу

Послије грозне казне цар постаде добар и милостив. Он нареди, да се сви тамничари пуште на слободу, некима, посла и дарове. Изгледаше, да је са казном свака злоба изишла из његова срца, он бјеше миран, не истраживаше издају.

Чешће га је гризла савјест, особито кад изненада удари гром, и кад се појавише у народу болест и разне биједе. Он оде на три дана у богомољу Троицку Лавру, опричници путем све шакама бацаху сиротињи сребрни новац, а одлазећи цар остави Лаври богати прилог.

Међутим се у Слободи припремао један догађај, којему се нико не надаше. Борис Годунов сједаше у својој соби и размишљаше о казни, о чудноватој, промјењивој нарави Грознога, и о томе, како би се он одржао и даље у милости царевој, а да не учествује у злочинима опричника — када му јавише, да га доли очекива кнез Никита Романовић Сребрни.

Када чу ово име, Годунов у чуду скочи са столице.

Примити тамничкога бјегунца кнеза Сребрнога, значило је играти се са својом главом. А одбити га и издати цару, учини се Годунову ниско, тим више, што би тада изгубио љубав народну, која му је била драгоцјена. Он се сјети, да је сада цар у милостивоме стању душе, и одмах ријеши, како да поступа.

Он нареди, да уведу Сребрнога, али му не изиђе на сусрет.

— О здраво, кнеже, — рече он љубазно, и загрли Сребрнога — како си се усудио, да дођеш у Слободу, за Бога? Али сједи, да те почастим, сигурно си уморан од пута.

По наредби донесоше слуге хране и вина.

— Јесу ли те кнеже видјели, како си ми уљегао у кућу? упита брижно Годунов.

— Не знам — рече простодушно Сребрни, ја се нисам ни крио, него право теби! Знам да нијеси пријатељ опричине.

Годунов се намргоди.

— Борисе Теодоровићу — рече повјерљиво Сребрни — ја нијесам сам, него са двјеста станичника.

— Кнеже! викну Годунов.

— Ми носимо своје главе господару, нека нас погуби, или помилује — његова воља.

— Чуо сам, кнеже, чуо, како сте Татаре побили, али знаш ли, шта се у Москви ради?

— Знам! — Сребрни се намргоди — Опричнина све више плива у крви, а теби је срамота, Борисе, што шутиш, и мирно гледаш!

— Ех, Никита Романовићу, ваада си исти. Па шта би ја рекао цару! Зар би ме послушао?

— Па и да не послуша! Ти исто говори. Од кога ће истину чути, ако не од тебе?

— И ти мислиш, да он не зна истине? Не, узалуд ме кривиш, кнеже! Цар казни оне, који су му мрски. У срцу цареву није нико вољан, него Бог. Ето му је Морозов рекао истину, па шта је било? Њега је казнио, а осталима се окренуло на горе! И како си се само усудио да дођеш у Слободу, кнеже?

Кад чу име Морозово, Сребрни уздахну, јер га је волио и ако му је бојарин срећу отео.

— Шта буде суђено — биће! одговори он Годунову. — А и живити ми је додијало.

— Ти кнеже никад себе не чуваш, али те чува Бог. Колико си пута сам ишао у петљу, а сада већ има нада, само не излази цару на очи, док се ја с њиме не разговорим!

— Хвала ти! О мени много и не говори, него ако можеш помози станичницима. И ако су рђави људи, исто су заслужили опроштај.

Годунов зачуђено погледа Сребрнога. Толика немарност према самоме себи учини му се неприродна.

— Зашто кнеже не ћеш да живиш, је ли од туге?

— Можда и од туге. Зашто, да живим? Дође ми чешће, да бацим све, па да идем гдје далеко, као Курбски.

— Па то и јест. Сада се не може друкчије, или бјежати као Курбски, или живити као ја уз цара, и угађати му. А ти не чини ни једно, ни друго, ријеши се, па пробери између тога двога — друкчије не иде. Остани уз цара, и служи му. Ако те заволи, можда ће и од опричнине главу окренути. Кад би била нас двојица, један би другоме помагали, добацио бих данас ја какву ријеч цару, сјутра ти, можда би и успјели. Знаш ли, капља по капља и камен дуби.

— Да он није цар, знао бих ја поступати — рече снуждено Сребрни — али против цара не ваља радити, а са царем живјети, са опричницима хљеб и со дијелити — нећу ни за живу главу!

— Причекај, кнеже. Оставимо на миру опричнике, они ће сами себе упропастити. Већ нема ни Басманових, ни Вјаземскога. Стрпљења, и сва ће опричнина сама себе изгристи.

— А шта ће бити дотле? упита Сребрни.

— Дотле, ти можеш опет ударити на Татаре!

Сребрноме се допаде ова мисао.

— Јест, једини ми Татари и остају. Али да ми је на њих изненада са козацима ударити, могао бих и Крим заузети.

Он се осјехну од задовољства. Затим пријеђоше на његово бјегство, и на рјазански бој, бјеше се смркло, а они још говораху.

Сребрни устаде.

— Опрости, бојарине, већ је ноћ настала.

— Куда ћеш, Никита Романовићу? Остани и ноћи код мене, сјутра ће доћи цар и ја ћу га припремити!

— Хвала, али ме моји чекају. Бојим се да се нијесу с киме посвађали. Да је цар овдје, ми би право њему, па шта Бог да.

— Е због ом, Никита Романовићу! Док ти ја не јавим мируј, и не излази цару

на очи! Чекај, куда ћеш, није тамо излаз! — он га узе за руку и изведе на побочну улицу.

— Због ом и опрости Никита Романовићу — довршн он, загрлившн кнеза — Бог је милостив, моли му се!

Годунов се врати врло весео, што му кнез није ноћио у кући.

Сјутри дан цар свечано стиже у Слободу; опричници клицаху: хоџа! хоџа!

Једина га помајка Онуфревна сусрете намргођено.

— Зар си се вратио, крвожедни звијеру! рече му она, како те само земља држи на себи? Сирдиш крвљу! Па још си ишао светоме Сергији? Та гром ће те небески убити!

Овога пута њезине клетве не учинише никаква утиска; сунце сијаше; не бјеше ни облачка, а ни грома.

Цар прође поред ње и не рече јој ништа.

— Причекај, причекај! крешташе Онуфревна за њим — удариће те гром, запалиће твоју проклету Слободу!

Тај дан послије подне Годунов уђе у цареву собу, што је значило, да му има нешто рећи.

У царевој соби бјеху двије постеље, једна дрвена на којој је цар лежао, када се кајао, и мучио своје тијело, а друга мекана, са душецима од перушине и свиленијем покривачима. На ово је цар одпочивао. Требало је добро познавати Грознога, па тек онда погодити његово душевно стање. Није вазда био милостив, када га је гриала савјест. Чешће би се он кајао и молио, а све више грезнуо у крви, светећи се сотони, која га куша. Чешће се под мирним лицем скривала љутина и душевна бура. Цар је волио да изненади људе, учини се немаран и добар, па таман када се надају милости, он плане и разбије им све наде.

Годунов га је добро проучио, и знао је он једини тумачити измјене царева лица.

Он причека, да цар легне на меку постељу, па кад му прочита на лицу ништа друго, него умор, онда мирно рече:

— Знаш ли, господару, да ти се пронашао бјегунац?

— Који? упита зијевајући цар.

— Никита Сребрни, онај исти, што је ранио Вјаземскога, твога надајника, и што је био у тамници.

— А! — рече Јован — ухватили су враща! А ко га је ухватио?

— Нико, господару! Он је својевољно дошао да ти преда главу, заједно са станичницима, који су побједили Татаре.

— Опаметили су се! — рече Јован, — Гдје си га видио?

— Дошао је к мени, мислећи да си ти у Слободи; хтјео сам га одмах под стражу, али нијесам то учинио ради Маљуте, да не помисли, да му ја посао кварим. Сребрни исто побјећи неће, кад ти је сам главу донио.

Годунов говораше просто и мирно, као да ни мало не нагињаше на страну Сребрнога. Вас говор бјеше смишљен, у којеме он вјешто и умјесно спомену да је кнез непријатељ кажњеног Вјаземскога.

Цар још једном зијевну и не рече ништа. Није се могла опазити на њему никаква љутина, него се Годунов учини, да се цару допада понашање Сребрнога.

— Треба ли, да зовнем Маљуту? усуди се да упита Годунов.

Пошљедње казне наситише Јована, он више није желио крви.

— Мислиш ли, да ја без убијства не могу живјети? упита он строго. — Друго су издајници, а друго је Никита, што је Ату ранио. Видјећу који између станичника заслужује, да живи, а који не. Нека сви са Никитом дођу сјутра пред двор, кад изиђем видјећу их.

Годунов пожеље цару пријатан одмор, и поклонивши се изиђе.

Све је зависило каквим ће се расположењем сјутра цар пробудити.

(свршиће се.)

Живот и обичаји српскога народа

Протеновање на селу.

Ко се крабања боји
Тај просо не сије.

Под горњим натписом донијела је *Босанска Вила* у 8 и 9 бр. од ове године чланак од г. *Стевана Делића*. У том чланку устао је г. писац, као Херцеговац, у обрану народних обичаја, које сам ја, по његову мишљењу, мојим писањем нагрдио и осрамотио.

Прије свега истиче г. писац, како је и прије о мојим радовима у *Источнику* и листу *Наше Доба* писао. Нека ми опрости г. Делић, да на ту његову писанију не одговорих, а разлог је томе врло прост — јер за њу и не знадох. Ја свештеничког листа *Источника* нити држим, нити читам, а још мање лист *Наше Доба*. Но што ме позива г. писац да кажем, гдје сам ја видио оне обичаје, што сам писао, одговарам ово: Када бих рећао гдје сам ја који обичај видио, требао бих да напишем бар три четири онакове књиге, као што је моја прва књига; јер кроз седамнаест година у Гацку ја сам доста и доста народних обичаја гледао. То, међутим, осим г. Делића, не тражи нико, те не држим да је баш тако пријека потреба да то чиним. Но ако се г. Делић забринуо да ја пишем све буквално како чујем, то се вара, јер осим свега другог, на тај би начин један обичај био по неколико пута описан, и то каткад са великом разликом, а то не свједоче моје књиге о народним обичајима. Но толико тек да речем, да су народни обичаји скоро као игра: што су вјештији играчи, то се и игра боље одигра; а што су вјештији сватови или они што извађају народне обичаје, то их вјештије и изводе. Ја сам при сабирању мојих радова (имајући на уму ону народну: „остави брата а поведи свата"), бирао оно што ми се је најљепше учинило, и то унио у своје радове. Нијесам описивао обичаје с реда, кад га први пут видим, но сам описивао обичај, који је својим извођењем оставио најбољи и најјаснији утисак у мојој души, и при томе сам гледао на карактеристична обиљежја обичаја. То ми је тим лакше било, што сам један те исти обичај гледао више пута. — Оволико да реknем на задовољење мог критичара, чинећи то и при увјерењу да то нијесам ни с једне стране ни обвезан ни присиљен. А сад даље.

Г. писац хоће да зна, гдје сам сабирао те радове. Казаћу му. Сабирао сам од тврде Заломске плоче до Ништица и од Каменог Брда до Трентишта!... Ја сам у *Гласнику Земаљског Музеја* у чланку „О живом огњу" упутио господина. Ст. Ј. Делића, да се при сабирању народних обичаја држи сељака, али га тијем нијесам мислио вријеђати, а мислим да га нијесам на зло ни упутио. За ово ми је он сам дао повода јер се у своме чланку о живом огњу тужи, да није могао сазнати од чега постају *ранице*, тако звани *огањ*.*)

Сад господин писац, да би мени вратио мило за драго, подмеће ми да сам ја све моје радове црпио из варошице Метохије, бива да у село нијесам ни завирио. — „Но и г. Грђић је све црпио из Метохије, она му

*) Види *Гласник Земаљског Музеја* у Сарајеву, година 1893. стр. 500.

је полазна тачка, она му је Алфа и Омега".

На ово овако смјело тврђење рећи ћу само оволико: Године 1869. биле су у Метохији само двије српске православне куће. То знам јер се наша кућа те године тамо доселила. Пред устанак помножио се број кућа и бјеше их *двадесети* (сами насељеници из Фоче и Требиња). Тад сам ја живио у том мјестанцету, те држим да је јасно ово: неких стотину штампаних табака, колико износе моји радови те врсте, нијесу се могли скупити у том мјесту, те по том Метохија ми није била алфа и омега, како је то лијепо пронашао био г. критичар.

Но ако није била Метохија алфа и омега за моје скромне радове, било је то Гацко — чисто, непокварено и никојом туђинштином не зализнуто Гацко. У том Гацку (и Невесињу) бјеше само мог братства 50 пушака, те држим да није била Метохија потребна да буде „полазна тачка" по којој би се ја ломио кад је моја многобројна родбина за то куд и камо за мене подеснија „полазна тачка". Најприје посредством очеве трговине а доцније чиновничког положаја, ушао сам у народ (и изван Метохије!) и проучавао га по својој скромној снази и биљежио његове лијепе обичаје, које не само што сам слушао у причању него и сам видио и вршио га као и сваки син мога народа. Метохија није дакле алфа и омега![1])

Критикујући претеновање, пошто наводи један одломак из моје књиге (стр. 66.), вели: „Гдје је ово видио и гдје се чини на селу — не умијем вам рећи. У Гацку сам, а народ и ово зове горњом Херцеговином, па то овдје нема, но се један сељак чудом чуди да му се то подмеће и тим грди, јер — неће купити „дахиру" да ћасу воде донесе, а није поп, да је свети, прстен благосива и дјевојачке руке".

Ево одговора. Ја сам то видио баш на селу у Гацку, па сам видио и у Мостару, а то ми је причао још пречасни прото Бихаћки г. Коста Ковачевић, који је такођер добар познавалац наших народних обичаја — да се тај обичај баш онако (како је у мојој књизи описан) врши у Љутој Крајини, на селу.

Господин Делић тврди да није истина да се дјевојка послије претеновања доводи међу сватове, па чак вели: „Овамо у ове крајеве Херцеговине, никада сватови не виде дјевојке ни по варошима ни по селима, док не пођу, но и онда на селу не виде, јер је сва умотана — зашивена у мараме". Чудновато! Па како онда вили решето, маконче, бурило и друге ствари, са којима врши обичаје које и сам г. Делић признаје?

[1]) Нема ни данас куће у цијелом Гацку, и ако сам прије једанаест година из њега отишао, а да не бих барем по једно чељаде из ње именом зовнуо. Ово не говорим ја сам, него ће овако сваки остарији Гачанин казати.

[1]) Што се тиче уговора о даровима, вели се (г. Делић), да није такођер истинито онако како сам ја описао. Зато ћу овдје навести један примјер баш из његова рођеног мјеста, да му докажем, да не познаје ни обичаје свога рођеног мјеста.

Када се је (први пут) женио Миле Кекић од куће Перовића из Требиња, ја сам био у сватовима са још тридесет одабраних Гачана. И баш на тој свадби, ради откупа дјевојке, не само да у мало није дошло до шака, но би још и до већег дошло, да ту није посредовао стариња Зимоњић и Марко Дучић. Да је жив покојни Лако Кекић он би ти знао најбоље казати, колико га је наполеона то стало! У осталом то би ти могао казати г. Спасоје Буквић и Лазо Перић, који су са мном у сватовима били. Ето баш ради тога сватови не преданише у Требињу, као што је то било уговорено, но се готово у водиле по највишој Изинској врућини кренусмо из Требиња. Ради тога умало међу сватовима није дошло до расцјепа; јер нас се неколико бијаше опремило да походимо и Дубровник.

И ако се ово по често догађа, то по моме увјерењу не баца никакву љагу на морални живот народни, но се отолен види, колико народ цијени једну радну снагу, коју даје из своје куће у другу.

Кад ово каже онда мора бити да се није никад ни догодио у сватовима; јер да се је догодио, сигурно овако што не би рекао. — Дјевојка на селу свака пољуби родбину, и на некојим мјестима и сватове, а дјенојка свака у Мостару љуби и родбину и сватове, — само што се то у новије доба изопачило, те, мјесто да пољуби у руку, рукује се. (Види моју I. књигу страна 117.)

Истина је да на селу дјевојку у неколико сакрију марамама, али не да је не би ко могао видјети, но се мараме сашију озго до чела и од браде доље, те дјевојка може гледати, љубити у руку и радити друге обичајне послове. Ваља знати да се мараме не дижу прије вјенчања, а то који пут траје по 24 сахата а и више.

Оно што г. Делић вели послије ријечи: „Према томе био би сеоски обичај у главним цртама, као што ћу овдје прибрати". Све је у мојој књизи то опширније описано, те би му, са више права, могао рећи, да је то написао по моме раду (јер је он мој рад читао),[1]) него он мене увјерава да сам ја преписао од Врчевића.

Ја нећу тврдити да код мене и код Врчевића нема сличности, јер описујемо исте обичаје; али да нијесам ништа од туда преписао то могу посвједочити.

Свједочим тиме, што сам оне све обичаје говорио у перо једном свом младом пријатељу (Р. Мандићу, чиновнику у Мостару, сад у Гацку) и то онако како сам их чуо, видио и вршио у народу. Ово увјеравање тиче се само г. Делића (други ми нико то не би ни примјетио) а њему се то у Гацку лако извијестити.

Још и ово: Врчевића дјела ја до тада нијесам ни видио ни читао. Тек у 1891. г. та сам дјела набавио и прочитао, кад бијах у Фојници.

Што нијесам при сређивању радова у посебнијем књигама на Врчевића дјела рефлектовао, то сам рекао у одговору на критику у мојој III. књизи (Види стр. XII—XIII. у предговору).

Шго се тиче ломљења крсног колача по варошима, ја сам се, описивајући онај обичај, служио обичајем у Мостару. У Мостару се крсни колач не ломи, па се не ломи ни у Метохији и касаби Невесињској, а чини ми се ни у Стоцу и Коњицу. У Требињу (гдје се је г. Делић родио) могуће је, јер сам на свадби, коју споменух, опазио, да су се тамо очували готово сви сеоски обичаји. Тако сам ето своје радове цртио и израђивао, па ако ико нађе (осим г. Делића) да сам њима народу срамоту нанио, то ја радо примам на своја плећа.

Толико о тој подвали.

А сад коју и о тој критици уопће. У моме предговору трећој књизи, казао сам а и сад кажем: „Ја мислим ако критика у опће хоће да даје правац у литератури и да образује укус читалачке публике — а то јој свакако спада у дужност, — то она мора рачуна водити о оправданости својих назора". Томе ћу додати: Критичар, који хоће објективно да процијени једно дјело, мора се ставити на поље хладнокрвног разумног доказивања. Свака тврдња мора да има нешто што је доказује. Критичар не смије допустити себи никаква

[1]) Госп. критичар вели, дођуше, да у цијелом Гацку није могао наћи моје књиге *Из народа* и *о народу*. Ваљда с тога да и остале чланке критикује. Тиме је г. Делић најбољу свједоџбу издао себи, колико имаде (као скупљач) познанства са Гачанима, јер сам ја те књиге у Гацку 25 комада распродао, осим што сам неколико комада пријатељима поклонио. Навешћу му неколико имена за која се сјећам да су купили ту књигу од мене: У Метохији г. г. Спасоје Комад, Спасоје Буквић, Лазо Перић; у Автовцу г. г. Ђорђо Говедарица и Ђурић; на Чемерну г. Марко Луговац; у Самобору г. Спасоје Старовић.

вишег ауторитета, него што га признаје писцу. Да борба буде једнака треба обојици и једнако оружје: и једном и другом *доказ*. Ја доказа у цијелом чланку г. критичара нијесам могао наћи. Он некако ауктоританивно каже: није истина и т. д. Ја се не би на ову критику ни обзирао, јер немам обичаја да одговарам на приговоре без разлога; али сам се морао обазријети већ и због онијех подвала, да сам радове преписивао од Врчевића. И ако та подвала није ничијем ни покушана доказати од стране г. критичара, ја сам мислио да ми треба дати доказ, да није истина што г. критичар каже, и ја мислим да сам га заиста и дао, када сам казао, да сам радове диктовао у перо, па то могу живи људи посвједочити. Само на једном мјесту покушао је г. Делић и да докаже своју тврдњу, (а то је оно са „ћасом воде" и с „дахиром"). Друго је питање колико има јачине у томе доказу, да је народ осрамоћен и да му је на образ бачена ћага онијем што сам ја казао да при пређеновању доносе „ћасу с водом", као кад би ко казао: ове ће се године појавити на небу репата звијезда, јер се на земљи појавио велики критичар: Ст. Делић, који је скинуо ћагу са српског народа. Ја то не бих могао казати, јер не видим никаква узрочног споја између репате звијезде и Делићева спашавања народне части. Али г. Делић могао је оно казати, јер ваљда по његову увјерењу и његову писању има узрочног споја између „ћасе" и народне части. — Штета само што не могу и остали људи здрава разума то да виде.

Још ћу само толико напоменути: да се од сада на оваке критике без доказа, или са тако слабим доказима, да их непристрастан читалац одмах може осудити, нећу обазирати.

Лука Грђић Бјелокосић.

Оцјене и прикази

Трулеж

— роман, написао Јаша Томић —

Мало је људи тако конзенквентних, као Јаша Томић. Његова гвоздена конзеквенција огледа се у свему: у животу и у раду, и нема тих обзира, који би били у стању пољуљати ту досљедност. Човјек бистра погледа, хладног размишљања, сређених принципа и јаке енергије. Дода ли се још окретност и занимљиви манири журналистичке му способности — Јаша Томић морао је избити на површину у свему, гдје год би ове особине нашле свог терена. Његови чланци нису сухопарна нагваждања укочене налутости и ситничарске скрупулозности — он је у њима занимљив. Козериском лакоћом и стилом унесе он у сваки свој чланчић и хумора и поезије и филозофије. А тако ипак једноставно и разумљиво! Модерна журналистика усвојила је овај начин писања, зато их и гута публика као алву. Јаша Томић је као журналиста експелентан. Како мисли онако пише, онако ради.

О умјетности има он мишљење, које је одвојено од мишљења модерне садање критике. Њему књижевност, поезија, умјетност служи *једино* као средство да оживотвори своје принципе и изнесе своје назоре. Као свугдје дошљедан, таки је и овдје. И он се не да збунити. Критика може колико хоће добацивати му, да нема умјетничке вриједности, он ће и даље радити. Зашто? Зато, јер његовом схватању вјештине његов је роман потпуније одго-

ворио. И ту критика са свима суптилностима умјетничке љепоте нема мјеста — она је илузорна.

Ја сам увјерен, кад би Јаша Томић имао о умјетности исто мишљење као његови критичари, он би и писао тако да задовољи све захтјеве естетске, или ако не би био у стању, он не би ни писао. Његов интелигентни разум схваћа и разликује умјетничку љепоту Лазаревићевих прича и види недостатак свега од тог у својим романима, али он је са својим радом потпуно задовољан, јер је питање колико цијени он ту разлику. Па ако баш и признаје и цијени донекле љепоту стила, појезију описа и разноликост згодних фигура, али он је не признаје као неопходно нужном. Није згорег, али може се и без тога.

Роман нека буде облик његових мисли. Све што мора као журналиста да жртвује, то је да компонује фабулу. А то је лако за реалисту Јашиног калибра, који на срећу није романтичар; њему је пун живот разних тема, чак и готових фабула за извођење својих мисли. Он управо и пише да скрене правац живота на другу стазу, за то му се материјал скоро и сам по себи намеће.

Јашин роман је тенденциозан. И он је све и сва уложио у тенденцију. И ако његов роман *Трулеж* постигне бар у неколико успјеха моралне природе, он је постигао сврху. Хоће ли анализа критике то дјело прогласити за умјетничко или не, то му је сасвим свеједно. Дабогме њему, са његовим назорима заиста је свеједно, док међутим књижевницима са опћим назорима данашњим о умјетности, то ни мало није свеједно.

— Ама, шта си ми узео ту извијати, — рећи ће, можда читалац, који би у три реда казао мишљење о књизи, — је ли он писао којешта, је ли његов стил накарадан?

— Није. Јаша Томић је паметан човјек и он никад не пише којешта. Он је врло уредан журналиста, његов стил не може бити накарадан. Поједина мјеста чак су врло дивна.

— Е, па шта онда?

Ево шта је, Јаша је и паметан човјек и добар стилиста, али *није умјетник*.

Његови романи немају на себи тип умјетничке обраде и зато умјетност с њима не може ни рачунати. За њу не постоје. Истина нека мјеста и типови успјели су, али се за њих може рећи, да су онако у току рада без нарочите студије и брижљивости — испале за руком.

Стари Матејић је, као узгредан тип управо мајсторски насликан. Неколико његових ријечи и примједаба потпуно су га одали. Да је Јаша Томић хтио, — и ако има снаге, па би уз то и могао, — и остале карактере и типове онако извијети, не трошећи при том излишних реченица и дијалога, овим би романом већу прашину завитлао у књижевности, него што је овако. С њиме би се почело водити озбиљна рачуна као о романсијеру. Право умјетничко дјело мора до најтањих ситница бити изведено свом брижљивошћу, а у њега ни крупније ствари не носе на себи овај знак.

Долази питање о *тенденцији*. Ја држим да човјек при чистој свијести не ће ни оком мигнути без икакве тенденције. То би било без смисла. Ни један књижевник није умочио пера без тенденције, нити је и једна скица омакла се приповједачу без тенденције. Само ваља умјети разликовати тенденцију фину ненаметљиву од чисто пропагандске, од дидактичне, која простом показује и моралне проповиједи распреда. Код разних књижевника свјетског гласа ова тенденција дабогме или је видније или неприметније изведена, али сваки је има, зато је она ствар, која се сама по себи разумије и у критикама споредна. Брошурске тенденције, морална поучења и наметљиве идеје никада нијесу одлучан фактор умјетничког дјела. Ко пак само таке тенденције сматра у опће за

тенденције, и само на основу њих пресуђује умјетност, а остале све друге, којима се чиста умјетност бави, не види, тај не ће моћи ни пресуђивати вриједност умјетничких творевина. Гдје ли ће тај у умјетничкој слици најбољег умјетника, који је насликао дјетенце како се смије и ништа више, гдје ли ће тај наћи у њој тенденције, и дабогме, пошто нема тенденције, конзеквентно својим назорима, одрекао би јој и умјетничку љепоту. А то би био несмисао. Главно је *како* је израдио умјетник своју замисао, како је детаљима и појединостима љепоте дао, како је све то компоновао у смишљену цјелину, а већ је ли тенденција већма видљива или мање, то је ствар која не одлучује. Ено Лазаревић је у свакој причи, не свугдје једнако, истакао јасно тенденцију . . . .

— Ех, зато му и ваљају дјела, баш зато, — рећи ће ко.

— Дакле баш зато? А молим вас, задржите ви ту исту тенденцију, чак и фабулу задржите, па је напишите ви као неумјетник, па нете видити колико ће јој бити умјетничка вриједност. А да сте Лазаревићу дали причу са најнепримјетнијом тенденцијом, да је он обради са исто тако блиједом тенденцијом, само дабогме својом умјетничком кичицом и бојама, прича би заиста била умјетничка.

Толико о тенденцији.

Трулеж је не претендујући на умјетничко признање, дјело које носи на себи обиљежје свога аутора. Написано је с извјесном намјером и у том је успјело. Без икаква зазора, Толстојском свјетлошћу расвијетлио је писац трулежа многог кутића нашег јавног живота. Изнио је доста вјерно, гдје, гдје чак и карикирајући неке моменте, егоизам и сујету, конвенционалну обазривост, животињску суровост, блазираност, и остале особине социалног вегетисања, али дабогме, *као паметан човјек — паметно, а као неумјетник — неумјетнички.*

Као што све свјетске литературе имају ову врсту радова, да продиру с њима у масу и што успјешније у скупу са осталим културним средствима пораде на бољитку националне свијести, овај роман биће међу првима који су учинили своју дужност.

Осим тога писац је, и ако не изрично споменувши, оцртао и све три фракције политичке, које су час јаче час слабије гложе међу собом. Колико је он као вођа једне од те три фракције могао бити објективан, дабогме да је тешко и помислити. Али у приликама, кад сваки појединац што влада пером у овим крајевима, припада, или бар нагиње ма којој од тих трију странака, онда је овај роман бар толиком истинском искреношћу обиљежен, да би многи други погрјешније оцртао карактеристиком партиских разлика.

Многа је горка капљица у овој чаши, али кад лијеком послужи, ваља је прогутати.

Да је Томић ову ствар у чланцима, оном својом својственом лаконом и занимљивошћу обрадио, а при том и своје субјективне рефлексије додавао, које су увијек имале драži и оригиналних особина, те уједно био ослобођен форме романа, ови би листићи били једна дивна лектира.

Али њему није било до тога стало. Он је хтио да заиђе и у колибу и на улицу, па да пружи зрцало дрмајући и указујући прстом: погледај се!

Хтио је да изнесе *трулеж* живота, да га згади, да одврати од њега, да националну свијест која у борби живота малаксава, новом срчаношћу оживи, да најпошље индиректно упути сваког: трезвеном животу и родољубивој пожртвованости.

То је Јаша хтио!

Ignotus.

КРОНИКА

Књижевност

СЛОВЕНСКА

Српска

Књижевно одјелење **Српске Матице** умолило је Стевана В. Поповића да говори у спомен: *Александра Стојаковића*, Радивој Врховац у спомен: *Милана Кујунџића-Абердара*, др. Л. Секулић у спомен: *Исе Тврића* и др. Милан Савић у спомен: *Максима Лудајића*.

— До године прославиће се **стогодишњица** *Јована Хаџића*, (Милоша Светића.)

— Кроз кратко вријеме изићи ће са француског језика од Ђорђа Николе у лијепом српском преводу књига: **Бићеш Домаћин**. Аутор ове књиге је професор на француском лицеју св. Лудовика.

— **Михајло М. Станојевић**, приредио је књижицу, која је намењена поглавито женској омладини, и назвао је: *Млада Срикина*, дарак женској Сричади. Књижица ће изнијети 5-6 штампаних табака. Штампаће се на финој сатинираној хартији и биће илустрована са многим илустрацијама. Цијена је књизи 80 пара.

Женској омладини мало је посвећивано пажње у српској књижевности, а тако јој је потребна. Она се мора данас васпитати из ранија већ и зато, да дорасте својим интелектуалним укусом до нивоа, како би као интелигентан члан друштва схватила и заинтересовала се за дух и облик данашње књижевности. Иначе ће и даље ронити сузе крај „Развалина Друденштајна“ и наслађивати се библиотекама за грош. И ако овој књизи није ово нарочита сврха, али је скроман прилог, којим се утиру прве стазе.

— Изашла је из штампе **Пољопривредна читанка** од др. Драг. Н. Лапчевића. Св. II. — Рецензија *Трговинског Гласника* хвали ову књигу као врло корисну и топло је препоручује.

— **Коста Шербановић-Сремац** из Крагујевца обраћа се читалачкој публици са позивом на претплату на *Ратну Споменицу*, дјело има 80 рукописних табака, а писац је прије четири године издао *Заставу и Венац*, коју је публика „родољубиво“ примила. Цијена јој је 80 новчића.

— Изашао је први и други број **Невена** чика Змајовина листа, са садржином каквог нам само чика Јова умије дјеци да пружи.

Доста је српских листића намијењено дјеци са одабраном садржином и педагошким обрадом, али ону топлоту, која загријева срце у дјечици, само чика Јова умије да распири својим стиховима. Његова дјечија књижевност је слатка и насмјешљива, он тепа кад прича, он разумије своју публику. Ту му нема премца ни у свјетским литературама.

У лијепо уређеном листу **Трговински Гласник** излази већ од дужег времена подлистак о *Маћедонији* од Ивана Иванића. Осим тога излази у овом листу *Путничка писма* по Италији. Као стручни подлистак, доноси *О Трговачким Коморама* од Мил. И. Ђ.

— Штампа се ведмо коло **Српске Књижевне Задруге** за 1898 годину, и то ова дјела: 1 *Енске пјесме Јована Суботића*, прва свеска; 2 *Приповијетке Лазе К. Лазаревића*, прва свеска у којој ће бити и једна до сада нештампана приповијетка; 3 *Исрице Николе Томазеа* са додатком и предговором Дан. Петрановића или *Слике из сеоског живота* од *Јанка Веселиновића* II. свеска; *Житије Герасима Зелића* II. свеска; 5 *Напуљ*, путописне биљешке од *Милана Јовановића* с коментаром професора *Николе Вулића*; 6 *Векфилдски свећеник*, приповијетка од *Голдшмита*, превео др. *Љуб. Недић*; 7 *Уједињење Њемачке* од др. *Драгутина Павловића*. Ако се задругари одазову у што већем броју, изићи ће и осма свеска.

Ето, кад се хоће шта се може, али Српска Матица у Новом Саду зато ће и даље таворити са своје четири свеске пуне стручних расправа, које ни јачу интелигенцију не интересују, а камо ли ширу публику.

— По оцјени Саве Петровића, примљен је за репертоар српског народног позоришта: **Мали лорд**, комедија у три чина, коју је превела Станка Ђ. Глишићева, а драма Рихарда Фоса: **Крив**, коју је превео др. Жарко Миладиновић и жена му Милена, налази се на оцјени код Милана А. Јовановића.

— **Národnie Noviny** имају у 221 броју причу Драгутина Ј. Илића: *Вештица* у словачком пријеводу

— Изишло је 166 књига **Летописа** Матице Српске. Из ове свеске лијепа књижевност има да забиљежи само: *Билешке једнога писца* од С. Матавуља. Све остало ствари су стручне и могу интересовати појединце.

— У Биограду је почео под уредништвом *Јанка М. Веселиновића* излазити трипут недјељно: породични лист **Звезда**. Уредништво се побринуло за сараднике, и до сад је у неколико бројева, крај пријевода омањих прича и биљежака о умјетности, књижевности и других ситница, донијело приче:

Сеђдаџ и кладика од уредника; *Кра̀ ва̀ крн*, од Милована Ђ. Глишића; *Поворите у Палачки* од Рад. Домановића и *Напумпена кутак* од П. Ј. Одавића. Садржина је лијепа и разноврсна, те овај лист препоручујемо врло искрено.

— **Стеван Б. Бодн** превео је и отпочео издавати цјелокупна дјела *Франца Грилпарцера*. Дјело ће изићјети 20 књига по 10 штампаних табака. Цијена је књизи 1.50 круна. Прва свеска излази крајем овог мјесеца, у њој ће бити Грилпарцерови драматски фрагменти и приповиједке, поред сатире, којом он тодико обилује. — Ми се чудимо српској одважности Стевана Б. Бодна!

— **Др. Алекс. Љ. Митровић**, уредник *Српског Гласа* у Задру, издао је овај књижевни оглас: потакнут од многијех пријатеља, одлучио сам да штампам на по се своје подлиске *Са Вама̀ на Нѝву* који су излазили и који ће излазити у *Српском Гласу*. Ради многијех узрока, тај сам рад подијелио у два дијела. Први дио имаће ову садржину: I. До Златног Прага. II. Златни Праг. III. Борба за слободу. IV. Народни препородњаци. V. Народна заједница. VI. Поздрав Прагу. Тај дио биће до скора готов. Изићјеће једанаест штампаних табака. Цијена му је 70 новчића. За поштарину 5 новч. више. Ко би хтио да набави ову књигу, молим га, нека ми се на вријеме јави.

Хрватска

— **Vienac** доноси у својим посљедњим бројевима причу у наставцима од Ксавера Шандора Ђалског: *Плаховиле*. Осим тога излази студија талијанског пјесника Леопардија са насловом *Пјесник бола*, пише Д. П. и приказује са сликом *Јакшу Чедомила*, као модерног критичара, коме и српска књижевност има да захвали, што је талијанској публици приказао напше Змаја Јовановића у *Fanfulla della domenica*. Јакша Чедомил је псеудоним, а право је име др. Јаков Бука, бискупски тајник и свећеник у Задру.

— **Владоје Словачић** издао је у својој наклади броширу: *dr. A. Trešić Pavičić, kao liričar*. Ова је брошира почетак студија, што их писац намјерава издати о супременим хрватским пјесницима. Ако добијемо ову књигу имаћемо прилике да говорећи о Трешићу Павичићу као „лиричару“ донесемо и сами своје лично мишљење о његовој лирци.

— **Slike iz života**, књига коју је написао *Владоје С. Југовић* изишла је из штампе. Има 10 штамп. табака на лијепој артији а стаје елегантно броширана само 60 новч. Нарудбе примају све књижаре, а од књиговезнице *Л. Хилер* — Загреб Дуга улица бр. 10.

Пољска

— **Przegląd polski**, доноси у свој септембарској свесци чланак професора Тарновског, предсједника Пољске Академије Знаности, о пјесништу *Корнелу Ујејском*. Још у 24 година пошље бездушног галицијског устанка 1846 године, написао је циклус пјесама са насловом: *Плач Јеремијин*, и постигао је напредан успјех. На жалост, једнолнкост осјећаја и извјесно неко самозадовољство спријечи га, да је младићким оним полетом још шта написао, док 1897 године скоро заборављен не испусти своју душу.

— У врло лијепо уређеној **Вршавској библиотеци** изишао је: приказ дјелатности пољског естетика *Хенрика Струве*, професора варшавске велике школе, чији: „Увод у студију филозофије“ може послужити као драгоцјена обрана идеалистичког правца.

— **Zycie** — живот — краковски недељни часопис модерне школе, доноси у сваком броју нпа најновијих пјесника. Врло је интересантна расправа од Антона Ланга: *Романтика мрије Мицкијевића*, гдје се доказује, како се пољско пјеснишшво крајем осамнаестог и почетком девстнаестог вијека развија под утицајем Бајронове и њемачке поезије, а дијелом под утицајем политичких догађаја одустајала од класицизма и прилазила романтичним идејама.

— **Болеслав Прус**, славни пољски књижевник, чијих неколико дјела имамо у лијепом пријеводу умрлог Николе Манојловића, прославио је своју педесетогодишњицу. Ми смо у јануарској свесци донијели из пера овог књижевника причу: *Из легенда̀ дрсвнога Вавпта*.

СТРАНА

Румунска

— Најстарији румунски часопис излази у Букурешту већ 32 године: **Convorbiri literare**; и ако је у Румунији књижевност могла много боље напредовати, но у осталим балканским народима, опак се она труди да колико је икако могуће донесе и представи својој публици данашњу модерну западну литературу. Посљедњи број овог листа доноси Шопенхауеров диалог: о религији, затим прва чин Конеове драме: *Константин Брынковић*. Осим тога доноси *Constantin Lacea* расправу о њемачким *Нибелунгима̀ пјесмама*.

Француска

Louis Leger, Études de mythologie slave; Revue pe l' histoire des religions. Paris 1895—1897.

Нама већ добро познати слависта Луј Леже, који од тридесет година овамо проучава Словене, пише од 1895. године један низ расправа из словенске митологије, који се штампају у парискоj Revue de l' histoire des religions, а одакле ће, извјесно бити отштампане у нарочиту књигу. Од расправа до данас штампаних, нас Југо-Словене интересује најзаше она о *Перуну* и *св. Илији* (књ. XXXI, 1895.

стр. 89—102.) г. Леже је још 1881. год. штампао у истоме листу (књ. IV, стр. 129—148.) а послије у засебну књижицу, један *Кратак нацрт из словенске митологије*, гдје је изнио најглавније до тада познате чињенице из словенске митологије. Због његове важности превео га је на српски и написао предговор наш одличан научник г. Стојан Новаковић и штампао у *Просветноме гласнику*, органу министарства просвјете и црквн. послова у Краљевини Србији (књ. III. 1883., стр. 778.) Одатле је предштампана пошље ова расправа у дубровачкоме *Словинцу*.

Сигурни смо, да ће и овај најновији Лежеров посао привући пажњу наших научника, као и свију оних, које питање ове врсте могу интересовати.

Њемачка

— **Acta diurna** зове се књига, која је недавно изишла у Бечу у издању А. Хартлебна, а аутор јој је Anton Bettelheim. То је збирка разних чланака о литератури, међу којима се налази и есеји о Митервурцеру, Волтерки и Јелени Хартман. Осим тога има још чланака, који су издазили у *Cosmopolis-у* као литерарна кроника.

— Почетком октобра изишао је први број новог њемачког часописа: **Das litterarische Echo**. Већ први број овог књижевног одјека одликује се својом особитом садржином, а нарочито је обраћена пажња *прегледу* њемачке и у опће свјетске литературе. Осим другијех ствари биће у овом листу заступљене ове рубрике: *Есеји и студије* у опћим питањима историје књижевности и књижевне естетике; *Биографске карактеристике* сувремених аутора са портретима; *Књижевна писма* из културних земаља; *Одјек новина*, гдје ће се биљежити важније ствари из сведневне пресе, која је ограничена на извјесни круг читалаца и гине сваким даном: кратки изводи; *Одјек часописа*, сабијен преглед литерарног садржаја њемачке и свјетске књижевности; *Окушаји стила*, карактеристична мјеста важнијих дјела, која су изашла; *Разговори* о новијим књигама и то из: лирике, епоса, драме, романа, новеле, историје књижевности и естетике; *Вијести* из књижевног свијета; *Билетчице и библиографија њемачке* књижевности.

У овом часопису води ће се брига о француској, енглеској, талијанској, руској, мађарској, шпанској, швајцарској, шведској, норвешкој, данској, холандској, белгијској, балтиских провинција, чешкој, урмунској, бугарској, пољској српско-хрватској, луксенбуршкој, грчкој, мисирској, турској, сјеверно и јужно американској и аустралској књижевности, за које има нарочите своје извјештаче. Српску књижевност регистроваће: *Ото Краус* из Беча, а *Херман Тауск* из Сарајева.

Сваком оном, који се бави дијепом књижевношћу и рад је да поле има прегледа свјетске књижевности, овај часопис најтоплије препоручујемо.

— **Die Zeit**, недјељни Бечки часопис доноси у свом 205 броју од Хермана Бара чланак против скоро јављених Толстојевих мисли о умјетности у којој он најодлучније устаје и заступа мишљење: умјетност нема друге сврхе осим сама себе. „Да ли она користи или шкоди, не питајте је, о добром и злу не зна она ништа: она познаје само себе, она не може служити."

— Скојим ће у свескама почети излазити сви романи и приче мађарског миљеника **Коломана Миксата**, славног хумористе и то у наклади: Georg Heinrich Meyer — Leipzig. До сада су његове скице изишле у двије свеске Универзалне Библиотеке.

Мађарска

— У данашњој свесци доносимо пријевод једне мађарске причице од **Gárdonyi Géze**. Ово је један од млађих писаца и приповједача велике војске мађарских фељтониста. Од њега је до сада изишло више свезака прича и цртица, а особито се одликују лаким стилом и дјетињском наивношћу преливеном благим хумором. *Бранково Коло* донијело је већ у три маха по коју краћу ствар од истог писца.

— **Berczik Arpád** написао је позоришни комад: *Himfy dalai* који је у Пешти ванредно успио. Ловорови вијенци обасипају књижевника и листови су пуни усхићене хвале.

УМЈЕТНОСТ

— За **коровођу** српске народне позоришне дружине изабран је *Јован Мирковић*, и позван је да пастуи своју дужност.

— Позоришно друштво **Синђелић** завршило је 1. августа своје представе у Биограду. Међу осталим комадима, давана су и два оригинална новитета од чланова истог друштва, и то: *Живот на другом свету и Разбојник Бркић*. Овим комадима не дају никакве књижевне вриједности. То су дјела што пређу даске на умру. Штета је што се кадгод повампире.

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО ПОЧЕТКОМ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА СВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЋАКЕ НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљеговине.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

Ради знања и равнања.

Овим бројем примиче се ЗОРА свршетку своје треће године. Садржина њених бројева и имена признатих представника данашње српске књижевности, чији радови красе и овај течај нашег листа, јасно говоре, колико је ЗОРА одговорила своме задатку, и даје довољно гаранције лепоти њене будуће освиште.

Сама пак техничка израда листа, која у пуној мјери одговара најукуснијим издањима модерне литературе, колико је скопчана особитом пажњом штампарске вјештине толико је везана и већим материјалним издацима овог власништва листа.

Хотимично смо избјегавали чести опоминања њених претплатника на шачнија плаћања, уздајући се у пуну свијест, да они, који лист примају и тиме својевољно се убиљежише у број претплатника, знају цијенити ово небосављивање и за времена својој дужности одговорити.

Најучитивије и братски молимо све наше претплатнике, који до сада примаху ЗОРУ а дуг свој нису подмирили, да чим прије што учине, како не би на души својој понијели одговорности да су и они принијели свој ударац раној смрти овог поштваша. Српска читалачка публика тек неће вальда хтјети дјелом доказати да није једно и исто не платити књигу као и не платити одијело што га носи. Колико је нечасно и непоштено ово друго у истој мјери је и оно прво.

Нико се не сили да мора лист држати, али кад га већ прима одговоран је не само пред судом јавног морала него и фактичним законима који имају и извршне силе.

Напоминьемо уједно ДА ИМА ДУЖНИКА не само за овај течај ЗОРЕ, но има их чак ЗА ЛАЊСКУ И ПРЕКЛАЊСКУ ГОДИНУ.

За краљевину СРБИЈУ прима претплату књижарница. МИТЕ СТАЛИЋА У БИОГРАДУ.

Власништво „Зоре“.

НАПОМЕНА

Уредништво је одлучило да пошљедњи број „ЗОРЕ“ за ову годину посвети искључиво лектири пригодној божићњем празнику, те ће овај наредни број изићи тако, да ће га наши читаоци о Божићу као свог драгог полажењика примити.

Уредништво „Зоре“.

КЊИЖЕВНИ ОГЛАС*)

Већ су изашла из штампе наша најновија издања и могу се добити у свима књижарницама:

Алекса Шантић: **Лирски Интермецо,** пјесме *Хајдриха Хајнеа,* у другом попуњеном, поправљеном, илустрованом и особито дивотном издању с лијепим критичким приказом *Марка Цара.* Цијена 45 новчића.

Александар Дима Син: **Дениза**, драма у четири чина с пишчевим допуштењем превео *Милан Вл. Ђорђевић.* Цијена 60 новчића.

Светозар Ћоровић: **Разорено гнијездо,** приповиједка из мухамеданског живота у Мостару. Цијена 40 новчића.

Молимо цијењену читалачку публику, као и вриједне растураче књига, да нас потпомогну у овом нашем подузећу, како би што више лијепијех књига а у најукуснијим издањима могли принијети на сто српске литературе, а то ће учинити само тако, ако се наша издања буду истом оном вољом куповала, којом смо је ми као издавачи у свијет пустили.

Растурачима горе наведених, као и пређашњих наших издања уступамо за њихов труд како у књигама тако и у новцу што већи попуст (рабат).

Уједно јављамо да имадемо *врло велико стоваришше разних српских и страних календара за год.* **1899** на што упозорујемо цијењену читалачку публику, а уједно и оне који су вољни примити се препродавања календара. Календаре разашиљемо како за готов новац, тако и у комисију уз знатан попуст (рабат).

С одличним поштовањем

ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА И ШТАМПАРИЈА

ПАХЕР И КИСИЋА

У МОСТАРУ (Херцеговина).

---

*) Мимогред умољавамо сва поштована уредништва српских и других словенских листова, да у кратко пренесу овај оглас у своје листове, као што то до сад чињаху, на чему смо им врло обвезани. Само два наша листа изађаху рачуна да нашим издањима, уједно књижарници и штампарији приписују крајну спекулацију и тиме противурјече хвалама којима српски и други словенски листови обасипају нас, као и књиге које ми издасмо и неке које само изађоше у нашој штампарији. Издавачи најбоље знају какви је то благодатна спекулација бити издавач српских књига; они листови пак најбоље знају своје побуде којим им се чине подвале у том погледу. Ми само примамо та жучна заједња ао сасвим личне и саможиве рачуне. Наша књижарница и штампарија остаје и од сад као и досад свјесна свога позива, једино са озбиљним и поштеним радом да послужи себи и народу међу којим опстоји.

СВЕТО-САВСКИ ПОЗИВИ ЗА 1899. ГОД.

Кроз кратко вријеме наступиће доба живог припремања за прославу патрона Српске Школе *Св. Саве*. На све стране наша браћа свјесни светога аманета овога српског просвјетитеља, упињу се из свих својих силâ, да и ове године, као и увијек, одаду оно велико и дубоко поштовање, које и доликује српском **Архипастиру, Св. Сави Немањићу.** У свијем крајевима милога нам Српства, а нарочито у Херцег-Босни, војводини *Св. Саве*, и најмање сеоце труди се да дан овога Великана што свечаније и достојније прослави, и тиме дубоко уреже у срца млађег нараштаја свијетло име Онога, који је краљевску порфиру замијенио скромном ризом калуђерском, само да своме милом народу ране ублажава.

Задахнути овом светом мишљу, разни одбори за приређивање Св. Савске бесједе не жале ни труда ни материјалних жртава, само да ова народна свечаност одговори потпуно своме великом значају. А наша књижарница и штампарија, да би им на руци била у томе подузећу, постарала се да издâ што ФИНИЈЕ И УКУСНИЈЕ СВ. САВСКЕ ПОЗИВЕ, и то то такве, какве до данас ни једна то смијемо отворено рећи, књижарница и штампарија у Српству није издала. Ми смо се нарочито обратили вриједном српском умјетнику, г. Петру Аничићу сликару и ксилографу из Лајпцига, за израду особитих cliché-а, који ће имати *прави српски шпи*, а тај не ће само једноставна тробојка означавати, као што је до сада било уобичајено, него читава израда позива, који ће имати у дивној српској орнаментици ликове ових српских великана:

На челу позива стојаће лик **Српског Просветитеља, Св. Саве,** благосивљајући српски народ из облака; — ниже њега ликови бесмртних српских јунака: с десне стране **Милоша Обилића,** а с лијеве стране **Марка Краљевића;** — ниже њих ће бити ликови врлих Синова српских из новијега доба, и то несумрлих добротвора нашега народа: **Саве Текелије** и **Илије Коларца;** — а најзад стајаће ликови двају генија српских: **Вука Стеф. Караџића** и **Петра Петровића-Његоша.**

Величина овога позива износи $19^1/_2$ и 14 cm.

*

Поред свих трошкова окô израде гори описаног позива, ми смо ипак установили цијене тако ниске, да ће се и најсиромашнији одбор моћи овом новином користити.

Цијене за овај позив **заједно са кувертама,** означујемо овдје у прве четири рубрике, и то за израду у три и у једној боји:

Количина	На врло глатком јаком картону са штампом у три боје		На истом картону са штампом у једној боји		На глаткој бијелој хартији са штампом у три боје		На истој хартији са штампом у једној боји		Позиви без cliché-а, у обичној величини на картону са тробојком		На истом картону без тробојке		У обичној величини, на глаткој бијелој хартији са тробојком		На истој хартији без тробојке	
	фор.	нч.	фор.	нч.	фор.	нч.	фор.	нч.	фор.	нч.	фор.	нч.	фор.	нч.	фор.	нч.
500	27	—	25	—	18	—	16	—	21	—	18	80	16	80	11	80
750	40	—	36	50	26	—	22	50	27	50	24	50	21	50	14	—
1000	48	—	45	—	30	—	27	—	34	50	30	50	26	—	16	—
1500	69	—	65	—	42	—	38	—	47	80	41	—	34	50	20	—
2000	98	—	84	—	53	—	48	—	64	50	55	—	44	50	25	—

Увјерени да смо се и ми с наше стране одужили светој сјени Српског Просвјетитеља, обраћамо се, ево, свим приређивачким одборима, да и они прихвате и потпомогну ово наше подузеће и похитају чим прије са наруџбинама.

На захтјев шаљемо по један позив на углед, бесплатно, с плаћеном поштарином. Умољавамо да се наручени позиви читко испишу, како би се избјегле штампарске погрјешке.

НАПОМЕНА: Уз наручене позиве послаћемо дотичној дружини или одбору, као уздарје од стране наше Књижарнице и Штампарије једну врло дивотно израђену слику: Свети Саво благосивље Сричад.

На гори поменуте позиве задржавамо сва права умножавања

Цијењеним уредништвима били би врло захвални кад би у ступцима свога листа, бар и у најкраћем донијели и препоручили овај позив.

С одличним поштовањем

Издавачка Књижарница и Штампарија

ПАХЕР и КИСИЋА

У МОСТАРУ (Херцеговина).

Издавачка Књижарница и Штампарија

ПАХЕР и КИСИЋА

У МОСТАРУ (Херцеговина)

препоручује поштованој читалачкој публици, ниже наведене књиге сопственог издања, уз знатан попуст (рабат):

Марко Цар: *Моје симпатије*, књижевне слике и студије коло II. — Војислав Илијћ, Знај Јован Јовановић, С. Матавуљ, Л. К. Лазаревић, Емилио Кастелар, Александар Дима Млађи и Е. Мелхиор Де Вогије. — Књига је штампана на врло финој дебелој хартији, са укусно штампаним корицама на дебелом картону, формат књиге износи 17-11 $^1/_2$ с. m. (обрезано) са 240 штампаних страница.

Цијена је књизи фор. 1.20 нч.

У дивотном повезу са златорезом фор 2.—

Драгутин Ј. Илијћ: *Светле Слике* из првих дана Хришћанства, књига III. — У овој књизи има три приповијетке: Иродијада, Јуда и Велики Петак. — Књига је штампана на дебелој глаткој хартији са врло лијепијем корицама од картона, формат књиге износи 19—11 $^1/_2$ с. m. (обрезано) са 88 штампаних страница.

Цијена је књизи —.35 нч.

У дивотном повезу са златорезом ф. 1.15 н.

Алекса Шантић: *Лирски Интермецо*, пјесме *Хајнриха Хајне-а*. — У овој књизи имаде 65 пјесама што их је спјевао гласовити њемачки пјесник *Хајне* а препјевао *А. Шантић*. — Књига је штампана на врло финој дебелој хартији са лијепијем корицама, формат књиге износи 16 $^1/_2$—8 $^1/_2$ с. m. (обрезано) са 56 штампаних страница.

Цијена је књизи —.30 нч.

У дивотном повезу са златорезом —.90нч.

Друго попуњено, поправљено и илустровано издање с приказом *Марка Цара*, — ово је издање штампано на хартији као и прво, а у формату 17—9 $^1/_2$ с. m. (обрезано) са 72 штампане странице.

Цијена је књизи —.45 нч.

Свет. Ћоровић: *Крвни мир*, приповијетка из херцеговачког живота, — ову је приповијетку писац прерадио за позорницу, те се је први пут приказивала на Биоградској позорници. — Књига је штампана на глаткој бијелој хартији, формат књиге износи 13 $^1/_2$—9 $^1/_2$ с. m. (обрезано) са 76 штампаних страница.

Цијена је књизи —.20 нч.

У дивотном повезу са златорезом —.80 нч.

Свет. Ћоровић: *Из моје домовине*, цртице. — У овој књизи имаде шеснајест приповиједака: На сусрет, Мали просјак, Мула Јусуфов дувар, У ноћи, Сан Махе фењерџије, У мајчину загрљају, Отац, Ненино злато, У очи божића, У туђем вилајету, Ахбаби, Пошље поноћи, Сахија, Божји слуга, Под вјештачиним кровом и Херцеговка. — Књига је штампана на лијепој хартији, са лијепим корицама, формат књиге износи 20—10 $^1/_2$ с. m. (обрезано) са 174 штампане странице.

Цијена је књизи —.60 нч.

Свет. Ћоровић: *Разорено Гнијездо*, приповијетка из мухамеданског живота. — Књига је штампана на бољој и лошијој хартији, формат књиге износи 16 $^1/_2$—11 с. m. (обрезано) са 152 штампане странице.

Цијена је књизи —.40 нч.

Александер Дима Син: *Дениза*, драма у четири чина с пишчевим допуштењем превео *Милан Вл. Ђорђевић*. — Ова је драма коју је написао приповнати француски писац *Дима*,

a njerno prevео *M. Ba. Teofanth*. — vrlo zanimljiva i puna nauke, te će i onaj koji bude imao prilіku na pozornici viđeti, sa uživanjem ovu knigu pročitati. — Knjiga je štampana na boljoj i zonijoj hartiji, format knjige iznosi $16^1/_2$—$10^1/_2$ c. m. (obrezano) sa 248 štampanih stranica.

Cijena je knjizi —,60 nč.

Mustafa Rešid: *Bujuldereska Nevera*, sa turskog prevео *Hasan-fekmi Nalmetak*. — Ova je pripovijetka iz turskog parigradskog života, vrlo je zanimljiva, tim više što je rijetkost prevod sa turskog jezika, format knjige iznosi $13^1/_2$—10 c. m. (obrezano) sa 32 štampane stranice.

Nikola Marakovi: *Rukovet Pouke*, knjiga I., u drugom popravljenom izdanju, ova je knjižica namijenjena roditeljima i odraslijoj školskoj mladeži. — Knjiga je štampana na zijenoj hartiji, format knjige iznosi 20—14 c. m. (obrezano) sa 82 štampane stranice.

Cijena je knjizi —,35 nč.

U zijenom platnenom povezu —,70 nč.

Nikola Marakovi: *Rukovet Pouke*, knjiga II., zanimljivi opisi dalekih zemalja. — U ovoj knjizi imade (kao prilog) nekoliko zijenih ilustracija, iz pojedinih zemalja i događaja, koji se u njoj opisuju. — Knjiga je štampana na zijenoj hartiji, format knjige iznosi 20—14 c. m. (obrezano) sa 156 štampanih stranica.

Cijena je knjizi —,70 nč.

U zijenom platnenom povezu f. 1,05 nč.

Potonje dvije knjige Nikole Marakovića zije je prvo izdanje prve knjige rasprodato, štampane su u našoj štampariji. Pomenuti pisac povjerio nam je rasprodaju istih (glavnu komisionalnu naknadu), i predao rukopise za III. i IV. knjigu. — Knjiga III. već se počela štampati, a izaći će pod natpisom: **Nikola Marakovi:** *Rukovet Pouke*, knjiga III., slike iz pedagogije za odgojitelje mladeži.

Osim toga u najkraćem vremenu izaći će u našem izdanju knjige sa ovim natpisom:

Marko Car: *Iz Rodno Primorje*, slike i utisci s Jadrana, i od **M. G. Matoša:** *Iverje*, crtice.

Čim ova izdanja pustimo u čitalačku publiku, odmah ćemo dati u štampu i druge radove naših književnika, čije smo rukopise već dosad nabavili.

Sve knjige koje su štampane u našoj štampariji, a koje su izašle u našem kao i tuđem izdanju, tehnička im je izrada divotna, a formati najukusniji tako, da se u tom pogledu mjerodavna kritika sa *najhvalnijim* riječima svaki put o njima izrazila.

Molimo cijenjenu publiku, da pokloni pažnju našoj knjižarnici, koja je u novom lokalu na glavnoj ulici (carina) br. 71, bogato snabdjevena sa knigama iz svijeh grana svjetske književnosti. Svaka novo izašla i u ovijem zemljama pristupačna knjiga, može se kod nas uz originalnu cijenu dobiti. Primamo također pretplatu na sve u ovijem zemljama pristupačne listove, povremene spise i časopise računajući po originalnoj cijeni.

Naručbine obavljaju se brzo i tačno, uz poštansko poduzeće (per Nachnahme).

Т 152.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

АЛЕКСА ШАНТИЋ И ЈОВАН А. ДУЧИЋ

ГОДИНА III.

Свеска за Децембар

1898.

Садржај:

Јубилеум Њ. В. **Фрање Јосифа I.** *Цара Аустрије и Краља Угарске.* — **Волсви,** пјесма *Јована А. Дучића.* — **Божић,** успомена *Јована Протића.* — **На бијелом хљебу,** Божитња прћица од *Св.* — **Бадње вече,** приповијетка *К. М. Стануковића,* с руског превео *С.* — **Један пјесников бадњи дан,** Божитња успомена од *—о—.* — **Једно бадње вече у Паризу,** приповијетка *Маха Nordau-а,* превео *Д—ћ.* — **Божићни поклон,** писмо од *Semper-а.* — **Божић у српским народним причама,** од *—р.* — **Књижевне биљешке** *са Божитне трпезе.* — Додатак: **Кнез Сребрни,** (свршетак) роман из времена Јована Грозног, од *грофа А. К. Толстоја,* с руског преводи *Вукосава Иванишевићева.*

У МОСТАРУ,
ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ
ПАХЕР и КИСИЋА
1898.

Униз. рн. библиотека „Светозар Ивановић" Београд

Најбоље и најљепше

ТАМБУРИЦЕ

ИЗРАЂУЈУ СЕ У ФАБРИЦИ

Ј. Стјепушина

у Сиску (Хрватска).

Цјеновнике разашиље бесплатно и франко.

Створените имаде за Херцеговину и Босну

Издавачка Књижарница

ПАХЕР и КИСИЋА

у Мостару,

гдје треба све нарудбине упућивати.

Карл Кун и Др.

У БЕЧУ

ОБЗНАНА!

Заштитни Знак и Етикета на кутији наше

Челичних писаћих ПЕРА

јесте судбено Carl Kuhn & Co заштићена и такође на свакоме перу урезана наша фирма, на што обраћамо пажњу при куповању.

НАЈВЕЋИ ИЗБОР наше пера имаде у Босни и Херцеговини

Издавачка Књижарница

ПАХЕР и КИСИЋА у МОСТАРУ,

а такође могу се добити у свима бољим трговинама са писаћим прибором.

Радња је утемељена 1843. године.

У октобарској свесци, у чланку *Из Шапфорових „Максима и Мисли“*, поткрале су се ове погрешке:

На страни	317	ступац	1	ред	4	озго	мјесто	оцијене	треба	цијене
„	„	„	„	„	22	„	„	подпуно	„	потпуно
„	„	„	„	„	28	„	„	тражити	„	спорити.
„	„	„	„	„	32	„	„	карактиде	„	карпатиде
„	„	348	„	1	„	2	„ ријеч:	хиљаде	„	изоставити
„	„	„	„	„	„	20	озго мјесто	прогурао се	„	прогурати се
„	„	„	„	2	„	1	озго „	раће	„	радо
„	„	„	„	„	„	10	„ „	богаство	„	богатство
„	„	„	„	„	„	15	озго „	палистив	„	палнатив.
„	„	„	„	„	„	5	„ „	осталом	„	отменом.
„	„	349	„	1	„	16	озго „	најсретнији	„	најсрећнији
„	„	„	„	„	„	6	озго „	пењања	„	пужења
„	„	„	„	„	„	2	„ „	поредане	„	поређане
„	„	„	„	2	„	10	озго „	често	„	тако
„	„	„	„	„	„	12-13	„ „	Да, човјек када ваља да разумије ствари	„	Да човјек како ваља разумије ствари,
„	„	„	„	„	„	14	„ „	у мјесту	„	у свијету.
„	„	350	„	1	„	4	„ „	јалних	„	јаких.
„	„	„	„	„	„	23	озго „	примјетити	„	примјенити.
„	„	„	„	„	„	21	„ „	сељака	„	женака.
„	„	„	„	2	„	10-11	„ „	у Наприну	„	доктрину.

Затим у пјесми *Леди Клара Вере де Вере* поткрале су се ове штампарске погрешке, које јако кваре смисао: у првој строфи други ред озго мјесто „У ваше мржње ја не упадо'!“ треба: „У ваше мреже ја не упадо'!“; у истој строфи шести ред мјесто „отрогох“ треба: „отрогох“; и у другој строфи пошљедњи ред мјесто: „Више од сто гробова важи.“ треба: „Више и од сто гробова важи“.

И. Бр. 114446.

ЗОРА

ЛИСТ за ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕДИЛИ

АЛЕКСА ШАНТИЋ и ЈОВАН А. ДУЧИЋ.

ГОДИНА ТРЕЋА

1898.

У Мостару, 1898.
Штампа
Издавачке
Књижарнице
Пахер и Кисића.

СУРАДНИЦИ „ЗОРЕ“ У 1898. ГОДИНИ.

Аливерић Тузлак,
Богосављевић Никола,
Брђанин Борко,
Братић Томо А.,
Белеслијин Илија,
Веселиновић Јанко М.,
Весник Др. Миленко Р.,
Вулетић-Вукасовић Вид,
Вукићевић Миленко М.,
Грђић-Бјелокосић Лука,
Гргетић Никола Др.,
Гргурова Милка,
Делић Ст. Р.,
Димитријевић Јелена,
Дучић Ниђифор, архим.,
Дучић Јован А.,
Ђикић Осман А.,
Ђорђевић Милан Вл.,
† Илић Војислав Ј.,
Илић Драгутин Ј.,
Иванишевићева Вукосава,
Јовановић Јован Змај,
Јовановић Слободан,
Карабеговић Авдо Хасанбегов,
Матијашић Стеван,
Миленковић Таса Ј.,
Милановић Богдан Крајишник,
Наметак Хасан Фехми,
Николајевић Божа Св.,
Нуруд'дин Ибнул Хаџер,
Оборина Љубо,
Перовић Лазар Т.,
Протић Јован,
Поповић-Даничар Ђ.,
Петровић Н. С.,
Петровић Милица,
Радојевић Вељко,
Рашић Вој. Р.,
Скерлић Јован,
Семиз Саво Н.,
Ћоровић Свет.,
Цар Марко,
Ценић Бор. Л.,
Шантић Алекса,
† Шантић Јефтан Р.,
Шола Атанасије Ј.,
Liseron,
Harry,
Поднопољски,
Сокољанин,
Илија З. С.,
Леша,
Puck,
—о—
—р.
J. M. J.
Yorick,
Ignotus,
Софија,
J.
Semper.

САДРЖАЈ.

ПЈЕСМЕ

I. Оригиналне.

Страна

Аливерић Тузлак:
Троједна молитва . 233
Осокољен 233
Из далека свијета . 289
Борко: Отаџбини . . 89
Вулетић-Вукасовић Вил:
Ј. Сундечићу . . . 169
Дучић Јован А.:
Снови . . . 14, 242
Ноћна пјесма . . . 338
Српске баладе . . 361
Волови 398
Димитријевић Јелена:
Ариф-бег и Стамболка 129
Ћикић Осман А.:
Змају Ј. Јовановићу 169
Ашиклије 303
† Илић Војислав Ј.:
* * * пошљед. пјесма 289
Ј.: Напријед! 49
Јовановић Јован Змај:
Хај и похај! . . . 1
Карабеговић Авдо Х.:
Преко гора . . . 296
Змају 330
Крајишник Богдан:
Под храстом . . . 26
Николајевић Божа Св.:
Ново време . . . 179
Нуруд'дин Ибнул Хаџер:
Пред освит . . . 9
* * * 101
Бранку 129
Оборина Љубо:
Двије ноћи . . . 179

Страна

Петровићева Милица:
Мило сунце! . . . 95
Својим покојним . 201
† Брату Славку . . 334
Сокољанин: * * * . . 19
Софија: Сотона и анђео 174
Шантић Алекса:
Сјенке (друга дио) . 58
† Шантић Јефтан Р.:
Не бој се! . . . 174
Летио је лептир . 201
Опроштај 246

II. Преведене.

Белеслијин Илија:
Из Томе Мура . . 293
Богосављевић Никола:
Леди Клара Вере де Вере (Alfred Tennyson) 369
Дучић Јован А.:
Анђело (А.С.Пушкин) 105, 143, 185, 211
Димитријевић Д. Ј.:
Кавказ (А.С.Пушкин) 253
Илић Драгутин Ј.:
Жеља (Љермонтов) 50
Николајевић Божа Св.:
У крчми (Ленау) . 134
Братија 139
Рашић Вој. Р.:
Пастирка (Ђорђе Х. Залокоста) . . . 182
Ценић Бор. Л.:
Због ом (Некрасов) . 249
Шантић Алекса:
Ја те љубим (Хајне) 30
Лорелај (Хајне) . . 206

Приповиједке, романи и драмска дјела.

I. Оригиналне.

Страна

Веселиновић Јанко М.:
Сигуран лек . . . 294
Дучић Јован А.: Жене 335
Илија З. С.: Јетрвице 10
Матијашић Стеван:
Гроб 50
Миленковић Таса Ј.:
Јунак дечко . . . 175
—o—: Један пјесников бадњи дан . . . 409
Протић Јован:
Преферанс . . . 363
Божић 398
Срегеновић Мих.:
Стојадин 330
Ћоровић Светозар:
Разорено гнијездо 2, 61 90, 135, 180, 206, 234, 297
На бијеломе хљебу 402

II. Преведене.

Дима Син Александар (Милан Вл. Ђорђевић):
Дениза 70, 112, 151, 190 210, 254. 317
Géza Gárdonyi (Н. Ј.):
Стрина Мара и чика Пишта 375
Марин Август (Liseron):
Пјесник 187
Nordau Max (Јов. Дучић):
Једно бадње вече у Паризу 410

Страна

Прус Болеслав (Леша): Из Легенада Древнога Египта 26
Решид Мустафа (Хасан Фехми Наметак): Бујукдерска Венера 146
Richebourg Émile (Ђ. Поповић-Даничар): Јустин и Јустина . 249
Стањуковић К. М. (С.): Бадње вече . . . 406
Толстој А. К. (Вукосава Иванишевићева): Кнез Сребрни 33, 73, 117 155, 192, 223, 264, 321 351, 379, 421
France Anatole (J. M. J.): Шума од мирта . . 101
Џерома Џерома (Harry): Тајна једног костура 342

Путописи, животописи, студије, расправе и разни поучни чланци.

Страна

Весник Др. Миленко Р.: Један „рукопис“ о Босни и Херцеговини 77
Вукићевић Миленко М.: Али-ага Дадић 309, 339
Вулетић-Вукасовић Вид: Сребрни саплак (тас) у Мостару 36
Грђић-Бјелокосић Лука: Збирчица о оружју 37 79, 123
Прстеновање на селу 388
Гржетић Никола Др.: О обожавању Огња и Огњишта 96, 140, 183 214, 247, 305
Ђргурова Милка: Мој први деби . . 244
Дучић Ниђифор, архим.: Племе Зупци и Војвода Лука Вукаловић 10
Дучић Јован А.: Мухамед II. Освајач 20
Делић Ст. Р.: Сијерма и Ресма . 161
Кна 277
Жабиће 278
Ђикић Осман А.: Свадбени обичаји Срба Мухамеданаца у Херцеговини . . 354
Јовановић Слободан: Бисмарк 370
Yorick: О „Лирском Интермецу“ 65
Кастелар Емил (Подпопољски): Јелини и Латини у XV. вијеку 31, 68, 110
Lubbock John (J. M. J.): Умјетност 312
Перовић Лазар Т.: Острошки рат 1853. 271
— р.: Божић у српским народним причама . 417
Семиз Саво Н.: Подвележје и Подвелешци . . . 279, 323
Semper: Божићни поклон . 413
Скерлић Јован: Из Шанфорових „Максима и Мисли“ 347, 377
Цар Марко: Занатска посла . . 131, 170 202
Леопарди 290

Оцјене и прикази.

Страна

Марко Цар: Од Јадрана до Балкана, приказује Д—ћ. . . . 41
Сузе жалости и сузе радости од Д. М. Лешјанина, приказује Puck 42
Поротник, оцјењује Harry 81
Тровачице и Приповетке за младеж, приказује Р. 126
Les écoles serbes dans le villayet de Kossovo приказује Н. С. П. 165
Die Balkanstaaten приказује Harry . . . 166
Из народа и о народу пише Лука Грђић-Бјелокосић, приказује Вељко Радојевић 195
Из моје домовине, од Св. Ђоровића, приказује Ј. П. . . . 229
Hercezi Sv. Save, приказује Томо А. Братић 281
Властелин Орша, приказује Д—ћ. . . . 284
Трулеж, роман Јаше Томића, приказује Ignotus 391

Кроника.

Књижевност, у сваком броју.
Умјетност, Разно, Читула, скоро у сваком броју.

ЗОРА

ЛИСТ

ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈУ

Алекса Шантић и Јован А. Дучић.

Год. III. У МОСТАРУ, 1. ДЕЦЕМБРА 1898. Бр. 12.

ФРАЊО ЈОСИФ I.

Цар Аустрије и Краљ Угарске

навршио је 20. новембра (2. децембра) о. г. педесет година од како држи владалачко жезло у својем пространом царству.

Педесет потоњих година његове царевине, историја великих тражавица њених, но и великих културних и политичких успјеха, значи историја његовог владања.

А у дане када народи цивилизоване Европе прослављају Миротворце, пада свечаност те историје. У ловоре, које његове разнородни народи с уједињеном љубављу приносе свом узвишеном Монарху, у тај час, падају, с тога, и вијенци свијех народа пред пријесто Онога, којем бјеше драгоцјена свака капља људске крви и који бјеше сталан поклоник опће слободе и среће човјечанства.

У те ловоре и Српски Православни Народ Босне и Херцеговине уплеће своје најсрдачније жеље за дуг живот Његов.

Бог да живи Фрању Јосифа I.!

Волсви

Корачају смјело по беспућу дугом
По широком гробљу мртвих каравана,
Нигдје хладне капље у пустари н'јемој
Ни вјетрића свјежег у омари дана.
Оглунуло небо над тешком тишином,
Но још крјепка нога жарким иде пјеском;
Нигдје живог јава... Али напред смјело!
Гле, звијезда иде и трепери бл'јеском!

Народе! што паћен, с болима у души,
Смјелим ходом крећеш путевима јада,
Бескрајна је пустош и дани су горки,
Пакао се диг'о да ти снагу свлада.
Али напред крјепко кроз омару, огањ,
Кроза црне часе паћеничких дана,
Зв'језда твог јединства, одвешће те сама
На прагове цвјетне светога Ханана!...

Јован А. Дучић

Божић

— Успомена —

— Јован Протић —

Зима.

Са натуштеног неба проевјавају ситне снежне пахуљице, посипају сниске тршчане кровове и завејавају мале искрпљене прозоре. По кад и кад пролете лаке саонице, шкрипи утапкани снег под ногом и гракне можда гавран са сеоског торња.

На стаклу се мрзне ледено грање, на брковима се хвата иње, а читаво село накривило шубару, па намигујући левим оком, чека благе дане.

Чика Станоје већ отишао у варош по барут; деда Аврам бира пањиће за бадњак, а баба нам непрестано нешто распитује за прасице и пита попу: је л му намењено које?

Цело сеоце замириса на Божић.

И лепо, данас дан, сутра дан, па стиже и мили бадњи дан. Баш прави бадњи дан.

У топлој пећи умилно пуцкара суварак, па се шири нека пријатна јара, те згрева назебле уши и поцрвенели нос. Стари мачак згурио се у запећку, па тајанствено, сањиво преде, а под креветом шћућурило се пуначко прасе, па и оно гроиће од силнога миља. Марко удесио, колико га грло доноси, пиштри својим танким гласићем, као да му нокте режу, а не да „Рождество" пои.

Сви се рашчварили, па нам се лепо срце праћака у грудима и заиграва од неке радости.

А како и да не игра!

Каквих ти ту све није било колача! И с медом и без меда, и са маком, и онако без мака, и са орасима, и гурабија, и најпосле, ваљда више и нема тих колача да се месе на овом свету и у нашем селу! Како је нана то све умела онда да замеси, да ослади и да зачини, то се не може баш знати, ал само — и поп Аврам признаје — умела је!

На пољу непрестано веје. Час по проће когод мимо прозора, погурив се натукао шубару преко ушију, па прти по снегу: или до ча-Јеврема, ради меда, ил до Андрије, ради какве чутуре.

*

Вече се лагано спушта. Нека магла спустила се над селом, а већ се и дим лагано диже из посрнулих димњака и наступа она свечана — пред бадње вече — тишина. Још само где-где што зашкрипи замрзнути ђерам, ил се затворе по чија врата. После — мир.

Пиљеж се окупила око пећи, па чека... Види се чека нешто... Чека забога Божић!... Ба́ба налива боце, а деда уноси сламу у вајат... И кад ко шта хоће, а он шапуће... Не зна се зашто то, да се шапуће, ал сви знају, да тако треба... И нико не ће да квари реда.

Ни прасе више не гроиће. Деда га још после подне, са особитом неком пасијом и са својом рођеном, рожаном бричом заклао. А деда је врло красну брицу имао! Још на Туцин дан је са неком свечаном озбиљношћу наоштрио, и ето сад, где с поносом погледа на прасе, што опет у потпуној својој свести божићне печенке, виси о стражњим својим ногама о клину у трему.

Може се рећи, све је већ у реду. Све, још само да засветли жижак, па да онда већ и тај Божић дође.

На пољу се све већма смркава. Још једном се добро прочарка пећ, ба́ба оставио већ и лулу, а нана уђе и одануд од посла:

— Готова сам, рече.

Сви се погледасмо, а осмејак радости прелети нам преко лица.

— Е, — рећи ће ба́ба, махнув главом на нас, — ајд, вели по сламу! И њему заигра леви брк.

Нана ужегла свећу, спремила жито, па ће да нас дочекива, а ми са ванредним, необичним осећајима полетесмо у вајат.

И само се чује, како слама шушти, како срце бије, како малише стењу од муке, што би сваки, што више да понесе.

Прво ће деда, па онда ба́ба, па за њим Љубиша, па ја, па Зорица, па најпосле Марко. Сви се поређасмо, сви гологлави и развучених усана, а деда осврнув се, је ли све у свом божићнем реду, отвори врата, а светлост свеће и мирис тамјана читаво нас задоји својом светлошћу.

— Христос се роди! кликну деда, а око му засја сузом радости.

— Ваистину роди! одговара нана и посу га житом.

— Христос се роди! вели и ба́ба, па и њему задрхта доња усна.

— Ваистину погоди! одговара нана, па опет занесе шаком пуном жита.

Ми се осмехнусмо.

— Христос се роди! Зацвркутасмои ми, онако као ластићи и преко реда, а нани се блиста лице од радости, па нас посипа пшеницом и материнском милошћу:

— Ваистину роди, голубови моји!

— Ваистину, снаго моја!

Па се саже и поче нас љубити и грлити. А ми весели посипамо сламу и појимо „Рождество.“ И ми и деда и бáба и сви, сви појимо, и сваки час у вајат. Нека што више сламе буде. Нека је прави божић.

Деда дрхћућом руком узео да посипа по столу, и дрхћућим гласом пој, пој неке песме, што ни вертепаши не знају, — а једва се чује од гласног Марка. Бáби се смешка усна и као пушта нас на вољу. Све нам је слободно.

Од једанпут оживе кућа, и претвори се у неко рајско миље.

Ми појимо, а нана поставља.

Под иконом, под оном старом, што се једва распознаје у зеленом житу, дрхће бледа светлост кандила, тајанствено озарила божићни колач. А божићни колач, — ах, Боже мој, како је само умела да удеси наша нана: божићни колач! Под њиме и жита, и ора, и шљива и новаца и — свега. А сам колач мирише на Божић. Па као и тице и јагањци неки по њему. Горе струк босиљка са обвијеним црвеним ибришимом! Видиш нема шале, већ прави правцати Бадњи дан.

Унесе се најпосле и вечера.

Сви стасмо пред икону, а деда отпоче као владика са својим старачким гласом:

— Во имја оца...

А ми сви за њим:

— Во имја оца...

— И сина...

А ми:

— И сина...

— И сјатаго духа...

— И сјатаго духа...

— Амин!

— Амин! завршисмо и ми. Деда отпева сам „Рождество.“ Слаби му глас отео се, па извија старац некако и занео се, мислиш у Витлејему си.

„... Господи слава тебје!“

А ми сви из гласа:

„Рождество твоје Христе Боже наш...“

Ори се лепо кућа од радости...

И таман да и ми, а — нешто севну под прозором, и лепо се затресе стакло.

— Бууу!

— Живео! викну бáба, па намигну на нану.

— Позлатила ти се рука! кликну деда — знам те!

— Христос се роди! викну онај с поља из помрчине.

— Ваистину, кумићу!

Познали га по гласу.

Поседасмо после за сто. Сви смо на окупу, који смо на окупу! Гледи нас деда па чкиљи од радости и ужива. Гледи нас бáба, па му око каже да ужива. Гледи нас нана — ужива и она, ал се нешто заплака.

— Знао сам ја вели бáба, а и њему жао, — па овај... што... свеједно! Код сестре је, вели, — ал и њему подгрицну нешто.

А нана узела кецељцем, па брише сузе.

Сви заћутасмо. Само што чујеш како пуцкају заупињаци и осећаш дах неке особите светиње тога вечера.

Наточише чаше.

— Христос се роди! рећи ће деда, дигнувши чашу и куцну се с бáбом.

— Ваистину! рече бáба, и пољуби га у суху руку. Па онда нана, па сви редом.

И опет се очи наводњише, а чаше до дна искапише.

Донесоше и орахе.

Бáба узе три, па их тек баци у један ћошак:

„Во имја оца!“

А ми: „Рождество твоје!“

Па онда у други:

„И сина!“

А ми и опет: „Рождество.“

„И свјатаго духа . . .“

А тек деда „Дјева днес!“

„Амин!“ вели бáба.

А деда устаде пуном чашом, па само што отпоче:

— Моју унуку, вели, и зе . . па зајеца и онеми на мах.

— И зета и брáцу, допуни бáба. Нека су нам живи... — па и он застаде. И њему се нешто препречи у грлу.

И сви јецају и плачу, а ми се узверили, и зглéдамо се. Док се најпосле и Марку не растужи, па ти и он удеси своје гајде. Њему жао, што нана плаче.

То нам први Божић без наше сејке. Већ скоро година како се одвела у варош. А и браца нам код њих на школама. Како он тек уме рождество! Он тек уме! Оно ђачки!

— Бар да су брáцу послали, вели нана, а влажне јој очи.

— Е, вели бáба и неправо му, нека, вели, ни они не буду сами!

— Наточи, вели деда, па поче неку стихиру, што само бáба уме по нешто да му помаже. И Штева појац зна тако.

На једаред неко у прозор:

— Гру, гру!

Ућуташе.

— Ко је?

— Је ли слободно певати?

— Јесте, виче деда раздраган мало од пића, а мало онако.

— А ви пуштајте! виче онај с поља.

Изиђе неко да га пусти, а ми нагађасмо у себи, ко је?

Сви укочисмо погледе, а он још с поља везе гласом, мислиш у сребрно звоно бије:

— Рождество твоје . . !

— Браца! кличе бáба.

— Браца! поцикасмо сви од реда. И поскакасмо око њега.

А он стао на сред собе, па поји „Рождество“ и смешка се, а нама се на мах свима срце открави.

Ударисмо и ми, па . . .

— Анђели моји, јеца деда и грли нас.

— Христос се роди!

— Воистину! одговара деда, па га обасипа пољупцима и сузама.

— И

— И? повикасмо сви радознали.

— И унуче бáби!

— Прауњуче! Кликну деда, и скочи да поигра весело.

Сејка родила.

Не разумесмо, шта је то тако здраво лепо, ал тек и ми се радовасмо.

— Шта је, пита бáба и као мило му и не уме да се нађе.

— Син! завршн браца, па се поче љубити с нама и са наном.

— Син . . . Зар син? . . . Хе муку му његову, нек је жив, нек је здрав!

И сад почиње још веселије, још бурније . . .

Нана узела па запиткује брáцу како ово, како оно; ми се ваљамо по слами, сретни што нас нико не пуше, а бáба и деда лију чаше, рођенчету у здравље. Све унуку и прауњуку! Већ им и очи засијале.

— То ће бити . . . .

— Шта, вели деда разјарен, — тај ће Косово да свети, тај богме.... Знам ја!“

И опет једну скрнуше.

— А је л, а пуначак велиш, а?

— Пуначах, каже браца.

А бáби се смешка брк, сипа вино, поји Рождество и плива у радости.

— Па баш дречан, а?

Браца климну главом.

— Дречан да шта, хвали се деда, зар да ја . . . Још како дречан!

— И плаче, је ли, гласина, а?

— Плаче, вели браца.

— Дај, баба, вина!

А нана се смеши и носи. Носи, срећна мајка.

И још неколико скрнуше. И сан већ да их свлада, а баба још гуди по мало „Рождество“ и грца у срећи.

— Да богме... Јунак је то... Јаки, а?... Ех, крв је то... Плаче... Нека, нека роде...

— Рождество твоје Христе Боже наш...!

*

Поноћно је доба давно превалило. Дрхти светлост кандила и лако прелива јара од бадњака.

Сви хрчу и слатке снове сањају. Само што нана од радости никако очију да сведе.

Земун 1894.

— Бууу!

Загрми топ.

— Бууу!

Загрми још једном.

И забрујаше звона на јутрње, а неко затресе песницама у прозор.

— Ко је? тргосмо се сви.

— Полаженик! одговара онај — устајте на јутрдње! па опали из двоцевке.

И пустише га одмах.

— Христос се роди!

— Ваистину роди, шта носиш?

— Срећу и здравље!

И нана га посу житом, а он чучну код врата и закокота, а ми сви у глас:

„Пи-ју, пи-ју!“

На бијелом хљебу

(Доживљаји једнога благороднога овна који је у очи Божића на смрт осуђен и намијењен за веселицу).

— *Божитња цртица* —

Освануло бадње јутро, али не ведро и насмијано, него мутно и натмурено. Сиви облаци прекрили небо с једнога краја на други, заклонили сунце и пријете мећавом. Вјетар кад и када звизне и са замрзнутих грана стреса заостали снијег, проноси га чаршијом и баца по стрехама и крововима. Замрзла земља шобоће под ногама. Крај махалске чесме ухватио се дебео лед, који изгледа као какав стаклени таван, и по њему, још прије сванућа, почела су комшијска дјеца да се тализају, ни најмање не марећи за то, ако које леђима одмјери, колико је лед широк. Једино ђеца Илије Титирције, што су, за данас, изостала из кола својих другова, пошто им се данас пружила много пријатнија забава. Управо и није то каква особита забава! Ствар је у томе: што је Илија синоћ купио једнога овна и данас хоће да га закоље за веселицу. А ђеца, као ђеца, воле да виде, како ће ован издахнути под ножем. А осим тога воле и да се побију због овнујске бешике, за коју већ свако држи, да је његова.

Ради тога, ваљда, свако и држи за дужност, да овна помилује или зврцне по глави, или ако ништа друго, а оно да га потегне за реп или за ухо. Зачудо, благородни је ован сасвим хладнокрвно, као какав Енглез, пустио, нек се дјеца пот-

пуно задовоље; чак ни једним једитим мигом није показао, е га то тиштн. Он је мирно оборио главу, отромбољио уши и дубоко се замислио, (сумњам, да се понеки критичар српски, при писању критике, тако замислити може). Његово овнујско срце тиштио је некакав далеко већи терет, него ли понижавање од стране дјеце, јер у неколика маха, отела су му се два три дубока уздаха из прсију. А сузе тек што му нијесу потекле. Сијено, које је пред њим лежало, ни погледао није, а камо ли окусио, поред свега тога, што се некада славио са свога дивнога апетита. Лијено, као човјек који кућа, заклапао је очи неколико пута, ваљда да тако домами какве слике из прошлости; али што је год више тако заклапао, тим је постајао све тужнији.

Ви ћете рећи: „е није то лако, кад се на смрт иде". То, додуше, велим и ја, премда добро знам, да се он смрти не боји. Умријети, то је њему колико појести шаку сијена, — та свак ће на онај свијет, па било прије или пошље; ама је важнији узрок, што га у мисли нагони.

— Свијет је овај тако ништаван — премишљаше ован у себи, — нарочито наш род овнујски осуђен је на вјечно робовање. Немамо своје културе, своје књижевности, свог епоса; немамо јунака, немамо ослободиоца, који би нас повео, да се боримо за општу овнујску идеју; да створимо своју државу, своју војску, која би се могла одупријети и људима и вуковима и свима злотворима рода! . . . Ми смо робови и остаћемо вазда, јер за друго нисмо ни способни... И ја сам роб... али ах! . . . Како ли слатко бијаше моје робовање! . . . Како ли сам био срећан! . . . Па . . . ах, и не боли ме што сам осуђен, али ме боли, што ме осуди баш *она* . . . *она* . . .

И ован проли горке сузе. Бадава! Није могао више да издржи... Доња му вилица заигра и он је јецао по свима правилима овнујског јецања.

Но допустите, да вас упознам с њиме, још од најраније младости.

Он се, с опроштењем, ојањио прије три године дана у тору сељака Рада Голобрада. Веле, да је као јање био особито лијеп и да је многоме запео за око. Двије три овце већ су унапријед замишљале, да ће му бити пунице, те су му чак дозвољавале и да их сиса. (А већ сви знамо, да је свака пуница особито добра и милостива, док зета не умами у мишоловку). Но, канда се највише допадао младој жени Радовој Јели, која није могла срцу да одоли, а да га између све јањади не одликује својом пажњом. Она га је, обично, узимала у крило, гладила га по свиленој вуни и љубила га често, често пута, и то тако слатко, као да је он главом Раде Голобрад. Она је дозвољавала да за пристаје свуда, па чак и у кућу, гдје би му обично давала што год за јело. Ето тако он се привикао на њу и био јој је одан тијелом и душом. За њега је само она постојала на свијету, а за никога другога није хтио ни да чује . . . Чак му ни Раде није био особито у вољи, а нарочито због тога, што је два или три пута укорио Јелу „како нема другога посла, него се млацка са јањицима".

— Болан, како имаш душе да тако говориш! — одговарала би она. — А види само, како је лијеп!

— Продаћу га, — вели Раде.

— Не ћеш, док сам ја жива! — одвраћа она и гони по староме.

И тако је то текло дуго и дуго и он се развијао и растао, под њезином пажњом. Понеке овце (оне старе) напоминаху му, како је при-

спио за женидбу и како треба да бира ђевојку, али он их ни слушао није. Та воли он стајати поред лијепе Радовице и чешати се о њезину ногу, него запасти у најљепше коло овацађевојака, па све кад би га грлиле и љубиле.

Но у неко доба осјети он, као да љубав Радовице хладни према њему. Сваки час била је некако замишљенија, па га често пута ни погледала није, а камо ли помиловала. Два или три пута затворила му је кућна врата пред носом, а то га је тако ожалостило, да једне ноћи никако није могао заспати, него је лио горке сузе и нарицао за минулом срећом... Па ипак није могао да докучи: откуда и зашто је настала та промјена? Он се не сјећа, да је икада и једним мигом дао повода, да му млада Радовица, ускрати своју пажњу и љубав; шта више, што је бивао старији, постајао је све послушнији и учитивији.

И ето сад . . . . .

— Ја морам дознати, шта је њој, — зарече се он тврдо и закле се свом травом и сијеном на свијету, да ће јој пратити сваки миг, покрет, сваку стопу, па ако не могао јавно, а оно тајно . . . Додуше, у неколико, било му је срамно да буде шпијун, али он је добро знао, да има људи, који само за новце шпијунишу, — а пошто није ни он гори од тих људи, то му ваљда, неће нико у гријех уписати тај корак, на кога га је нагнало само његово срце.

И он одиста поче да пажљиво прати Радовицу, али далеко учтивије од свих људи његове врсте, јер је он пратио из даљега и то на такав начин, да се никако није могла досјетити . . . Испочетка као да му није посао сасвим сретно ишао за руком, али мало по мало, поче да опажа по што шта сумњиво, због чега је устостручио своју пажњу. А на ту сумњу нагнало га је једно момче, дежмекасто и надурено, са малим брковима, а овеликим носом и обично, са тојагом у руци. Момче је долазило сваки дан и, за чудо, обично је знало да удеси кад Раде Голобрад оде куда на радњу. Оно је улазило у кућу и дуго се задржавало тамо, а кад би се враћало, било је црвено у лицу као црвена паприка. А бркови су му тад вазда били замршени... Ован, као ован, одмах, је помислио, да ту нијесу сасвим чисти послови и да то момче свакако о злу ради. О каквоме злу, то се није могао досјетити, али главно је, да није добра по сриједи; дакле морају се не два, него четири ока отворити, па да се томе злу у траг уђе.

Док и томе дође вријеме.

Једнога дана дошло оно момче, па, као и обично, пошло у кућу. Но тога пута Радовица није била у кући, него пред кућом, а оно чим је угледало, одмах јој приступи и уштину је за образ. У овну узаврије сва крв. Смрачи му се пред очима, а она ништа, него се још осмјехну и утече унутра. Момче уђе за њом... Ован шкрипну зубима и накостреши се, као да ће одмах на јуриш; али се опет некако прибра и застаде.

— Осветићу се, — грмну на вас глас овнујским језиком и запријети роговима према кући. — Зар он да штипа ону, која је мене толико миловала и коју ја нијесам смио ни папком очепити? . . . И он да улази у кућу, а ја да дреждим у авлији? . . . Јок и по сто пута јок! . . Док је главе на раменима, дотле ћу бранити своје . . . Освета или смрт! . . .

И заиста он је дрхтао од узбуђења! Мржња, страховита мржња према оном момчету, загријала му сваку кап крви у жилама и он је био као у врућици. Да је могао, збацио би са себе руно, само да се расхлади. Али пошто је то било сасвим немогуће, то је пламтио све више и више и једва чекао час, кад ће се момче помолити из куће.

— Ха, ево га! — блекну дивље, кад, у нека доба, зачу из куће његов глас:

— Због ом!

— Због ом пош'о, — одговара Радовица.

Ован искриви главу и обори је земљи, а ноге раскорачи, баш као какав атлет, у часу, кад своју снагу највећма хоће да покаже.

Момче се показа пред вратима и пружи ногу, баш како ће поћи даље. А ован стиште јуначко срце своје, скочи као помаман и уједанпут: буб! — груну момче у леђа.

— Јао! — само што изрече онај и сруши се на тле. Капа одлети на једну, штап на другу страну, а нос, како је био дуг, дође чисто пљоснат и крв из њега потече потоком. Сво лице било му је умаљано земљом, а крв и из њега тецијаше на два на три мјеста и само што очи остадоше неповријеђене. И Радовица јаукну готово у исти мах када и он па му притрча. А само је ован стајао са осмјехом на губицама и побједничким изразом на лицу.

— Несрећо! — цикну Радовица, пошто је онога, у неколико очистила. — Треба тебе под нож!.. И удари га некаквом тојагом по плећима, тако, да би волу било доста, а камо ли нежном и благородном овну. Но и тај ударац њему је био тако сладак и он се није ни помакнуо, него је чекао и други... А она, као да је знала, не хтједе да га и по други пут усрећи, него само сијевну очима и уђезе у кућу.

И исте вечери, кад се Раде враћао кући, она му изађе на сусрет, сави му руке око врата и поче га љубити.

— Шта је то жено? — запита Раде мало зачуђено...

— Слатки, драги мој, ти знаш, да ми нико на свијету није дражи од тебе...

— Хе, хе знам, знам... Ама што ми то сад говориш?

— Да ми учиниш љубав?

— А шта је?

— Да сјутра продаш онога овна...

Раде се зачуди још више.

— Што то?

— Тако.

— Он ти је био драг.

— Сад није...

Раде слегну раменима и уђезе у кућу. А сјутра дан похитио је да га свеже и поведе на пазар.

— То си и зарадио, несрећо, — довикну му Радовица при поласку.

Ован је тужно климнуо главом.

Тако су се растали.

Ован је оборио главу и тужно размишљао о прошлости, кад му Илија приступи са ножем у руци.

Он још једанпут дубоко уздану и пође куд га поведоше...

Св.

Бадње вече.

— К. М. Стањуковић. —

I.

Бијаше жестоки мраз, — прави сибирски мраз.

Нештедимице хватао је он својим леденим дахом лица промољена из кожуха покривених ињем, руменио образе и носеве и нагонио свакога, да час прије доврши свој посао и иђе кући, мислећи и против воље о топлом кутићу.

Пред вече ударила је и мећава и ускорила тишину по улицама, након обичне предпразничне граје. У трговинама се врло ријетко јављају посјетиоци, који не доспјеше да се раније за празник приправе, и по улицама сибирскога града Н. свијета биваше све мање и мање.

Нека бјеличаста магла, кружећи тамо амо, надвила се бјеше над градом, а у сред тога вихора који је залеђавао, слабо су трептали варошки фењери својим жућкастим пламеновима.

Мећава је постајала све гора и гора. Она је бијесно јуришала на домове, тресла прозорима и канатима, фијукала кроз димњаке и, продирући кроз пукотине у трошнијем кућама, не даваше мира несрећним становницима жалосних, хладних кутова, и немилосно је шибала оне задоцњеле путнике, које је нужда истјерала на улицу, у одијелу, које ни из далека не одговара овако псећем времену.

Баш у то доба по Великој Улици, брзо се креташе некаква малена фигура, у овећој кожној капи, натученој на чело, у лаганом дрољавом азјамчику и валенкама[1]).

Судећи по томе, што се та фигура јежила, као да се стараше да умали и онако малени обим свога тијела и, по времену, час поскакиваше, час играше и често поправљаше крпице обмотане око врата, које очевидно испуњаваху дужност оковратника, могло се мислити, да под равним азјамшком није било ништа солидније, што би могло загријавати то мало створење, те је принуђено било борити се с мећавом и сачувати животну топлоту помоћу гимнастичких вјежба.

Из шупљине, остављене између крпица и капе, бистре очи малога човјека, примјетише госпођу, која излазаше из освијетљене магазе на другој страни улице, — и мала фигура, у овећој кожној капи, хитро пролетивши преко улице, нађе се око даме.

— Госпођо, госпођо, добра госпођо, дајте копјејку биједном сирочету, — проговори малена фигура скачући око даме, која сједаше у саоне.

Замотана у бунду госпођа, можда је и била добра, но не толико, да би на такоме времену извукла руку из густога муфа и потражила копјејку за „биједно сироче“, те за то нагло, као да се стидила своје лажи пред малим створењем што је просило копјејке по тако ђаволској мећави, рече „немам ситних“ и нареди кочијашу, да што брже гони кући.

— Госпођо, добра госпођо!

Но саоне су летиле, брзо сакривајући „добру госпођу“ у снежној, непровидној магли.

— Ђубре! — избаци за њом сипљивим, танким гласом човјек у овећој капи тоном, који ни мало није слично првоме, жалосноме, а који посвједочаваше, да је и мали човјек, као и други људи, „човјек“, и изражаваше не толико досаду, колико дјетињу капризну срдњу, због обманутог очекивања.

Олакшавши, на тај начин, своме срцу, мала фигура кренула се даље, старајући се, да галопом накнади изгубљене минуте и установи брзо колање крви.

Мали човјек сад није више застајкивао пред магазама, премда је видио и ријетких купаца, који излажаху из врата

[1]) Чизме, сваљане од вуне.

магаских, него је продужио трку из све снаге, све док није осјетио, како га је у прсима заболило. Тада је пошао лакше час хватајући се за прси, час таруђи лице рукама.

Сад је опет ишао глухим сокаком, уздижући се на Васкресенску Гору, кад изненада јасни блијесак у осивјетљеним прозорима нижега ката, привуче његову пажњу.

Он приђе окну и заустави се очевидно поражен оним што је угледао. Јарка свјетлост, што падаше из прозора, осивјетлила је малу фигуру малога малише, а крпа, која се спустила, откри једну страну блиједога, мршавога лица са зачуђено отвореним очима и широко разјапљеним устима.

А поглед унутра у ствари је био чаробан.

Јелка, велика, богато украшена јелка, која је стајала на сред собе, блистала је у огњу и сјају. Шта све није било на томе дрвету, чије су се гране угибале под тежином објешених јабука и разноликих ствари . . Златни ораси, сјајне посластице, напрењаци, играчке, фењерићи . . . Сав тај сјај, сва та великољепност и преко воље ослијепише малишу, који никад није што слично видио.

И он се приљуби окну, разгледивајући јелку и гомилу развеселјене дјеце, која скакаху око дрвета, уз звуке гласовира.

А ледена мећава прожимала је скроз и скроз мршаво, рђаво одјевено тијело очаранога малише.

II.

Нечија рука изненадно се спустила на раме малишино, пробудила га из заноса и нагнала, да се плашљиво окрене.

Пред њим је стајала, сва дрхћући и јежећи се, некаква чудна мушка фигура, одјевена сасвим не по сезону, у краткој палти и са некаквом лахком фурашком на глави. Голи врат вирно је из његове лаке одјеће, а на ногама му бијаху некакве галоше, што су замјењивале обућу.

При погледу на ту чудну прилику, малиша хтједе да стругне, али га снажна рука ухвати за раме.

— Добро . . . Не бој се . . . Тамо на јелки . . . — рече непознати, огледајући при свјетлости што падаше кроз прозоре, не толико лице малише, колико његову капу... — врло лијепо а?... Топло и дивно!... Није као на улици . . . — и засмија се некаквим чудним смијехом.

Малиша са страхом гледаше непознатога, чије лице са великом залеђеном брадом и великим очима што мрачно гледаху испод бијелих обрва, очевидно, не улијеваше му велика повјерења.

— Дакле добро, а? — продужи непознати. — Шта би ти желио добити са јелке?

— Пусти ме стриче, — проговори мали.

— Пусти? А куд идеш?

— Кући.

— А гдје ти је кућа?

— У стрица.

— Чиме се занима твој стриц?

— Шаље ме да просим милостињу.

— Одлично! То значи, да немаш матере?

— Немам.

— А јеси ли данас много напросио?

— Данас . . . хвала Богу.

— Покажи колико.

Малиша покуша поново да побјегне но рука непознатог још га јаче стеже за раме.

— Слушај мали, што ти кажем . . Ако опет помислиш на бјежање, ја ћу тебе . . . знаш! — пријетећим гласом проговори непознати. — Но сад дај своју зараду.

Преплашени малиша покори се и извуче испод пазуха неколико ситних новаца замотаних у крпицу и даде непознатоме.

— Је ли ту све? запита онај.

— Све.

— Ти не лажеш?

— Тако ми Христа, стрiче.

— Па добро! Вјерујем! — мирно рече стриц и спусти новце у џеп од капута.

— Стрiче! стрiче не узимајте! . . — Мене ће дома бити, ако не донесем новце . . . Стрiче . . . стрiче јадиковаше малиша.

— А ти кажи да су те оробили!

— Свеједно . . . стрiче! . . — мољаше малиша.

Сигурно су молбе малишине имале у себи нешто дирљиво, потоме, што непознати изненада извади новце из џепа и дајући половицу малиши рече:

— Ето ти половина, па доста! . . Сад трчи брже, а ја идем пити за твоје здравље.

Малиша се није задржавао, да га и даље притиче, него попут стрijеле полети кроз сокак, а чудни лопов праћаше га погледом.

Да ли се сјетио прошлости, или је зажалио за поробљеним просјачетом, тек га нешто такну у срце и он изненада викну:

Мали! Мали! Врати се!

Но мали се већ скрио у снежној магли, а непознати оде у оближњу крчму.

А мећава је све више бјеснила и завиждала.

III.

— Је ли то све од тебе? грозно питаше остарији човјек са намрштеним, одвратним лицем, кад малиша улазећи у гадну собицу и снимивши са себе капу и одијело, пружи, дрхћући од студени и страха, своју зараду домаћину.

Сад без капе и одијела, малиша је изгледао сасвим ситно, мало створење, са угнутим прсима и избуљеним тужним преплашеним црним очима. По расту судећи, није му могло бити више од девет година, но лице његово, обрашљено плавом коврџавом косом, чинило се много старије.

Петнаест копјејака! . . На оваки дан!.. Камо новци? . . — загрми домаћин, упирући пијане очи на дијете.

Мали поче приповиједати, како су га поробили, испустивши у причи стајање око куће с јелком. Кад је довршио, домаћин се подиже, корачну са свога мјеста, удари у прси несретно дијете, и, угасивши свијећу, изиђе напоље, затварајући с поља врата катанцем.

Малиша полако дође до своје убоге постеље, леже на сламњи душек, покри се дроњавим азјамом и дуго не могаше да се загрије и заспе.

Најпошље осјети како ватра обузе његово тијело и обрадова се. А малене прси све су га више болиле, и кашаљ их, с часа на час, раздираше.

Дуго није могао очију да склопи, а кад је напошљетку заспао, чудни сан слетио му је на узглавак.

Он је видио свијетлу јелку. Видио је добро лице рођене матере, како га мило гледа. Он осјећаше њезине вреле пољупце и слушаше њежни глас, који је шаптао, како ће га скоро узети себи и како га неће више нико тући. Читави стубови некакве чаробне свјетлости кретали су се пред њим, а дивни звуци невидљиве музике одјекивали су му у ушима.

А мећава је све више бјеснила и завиждала, продирући кроз пукотине трошне кућице.

И када је свјетлост онога дана, кога људи светкују у спомен рођења великог Страдалника, завирила у мали прозор хладне собе, несрећно дијете лежало је као даска, на својој убогој постељи.

Шта више, ни грозни усклици домаћинови, нијесу могли подигнути болесnога малишу. Он је пробао да устане, но беспомоћно завалио се опет на постељу, ухвативши се мршавим рукама за прси.

И крупне сузе тихо су му текле низ испламтјеле образе, као да је осјећао, да никад више неће завикати:

— Госпођо, мила госпођо, дарујте биједно сироче!

С руског превео С.

Један пјесников бадњи дан.

— Божићна успомена. —

Било је то 1849. године. Дични старина, а неумрли књижевник српски Вук Стефановић Караџић у своме скромном стану, у Бечу, бијаше сазвао одлично друштво: неколико врсних знанаца и пријатеља, да покрај топле пећи и поред чаше руменике вина, мало проћеретају и провеселе се на Бадње вече. За столом је сједио и један врло симпатичан младић. „Бјеше нешто виши од средњег узраста, тијела размјерна, витка; па опет зато посназна... На жилавом, разголићеном врату сјечаше глава дивна кроја, широка пјесничка чела, густе, отворено-мрке косе. Чешљаше је у натраг, а бијаше дуга, те му падаше чак на рамена. Каткад би у разговору затресао ту бујну косу, као лав своју гриву. Испод чела сијеваше око необичнијем сјајем. Таке очи тешко је гдје видјети! По разрезу велике, па опет у главу утекле, свијетлиште испод мркијех трепавица неком особитом сиво-зеленкастом бојом и одудараху чудновато од мркијех, поносно уздигнутијех веђа. И сјај и израз бијаше им са свијем необичан, надземан и пјеран тумач пјесничке душе његове.

Нос бијаше у размаку појак, па полажаше од чела доље сасвијем право, али све усуканије. Уста бијаху пуна, готово повелика. Над горњом усном тек никле наусинице, али тако, да се уста вијела. Зуби се помаљаху свакијем осмијехом, а бијаху здрави, необично бијели, широки и угласти. Лице му бијаше сприједа пошироко, сухоњаво, па по гдје гдје лако пропушташе рубове од костију“ ....*)

*) Мина Вукова о Бранку.

Тај се младић звао — Бранко Радичевић.

Он је сједио мирно, не мијешајући се у разговор и само што празном чашом кушкаше о сто и испотаје се осмјехиваше на красну, умиљату дјевојчицу, која је сједила мало даље од стола и, такође кришом, одговарала му са осмјесима. То је била кћи Вукова — Мина.

Док уједанпут један од гостију диже се и кликну:

— Е, драги моји, сад да видимо, коме је наша Мина најмилија и ко је се најљепше сјетио! Ево мога поклона.

И спусти на сто дивно израђену спомен-књигу.

— Ево и мога!

— Ево и мога! — почеше и остали да вичу и сваки остави по нешто на сто.

А Бранко је сједио као и прије. Он није имао ништа.

Мина га погледа некако враголасто, па га запита:

— А ти, пјесниче?

— Ја?... Ја нисам донио ништа.

И тужно погледа по столу.

Но како му поглед паде на спомен-књигу, очи му необично сијевнуше и он весело скочи.

— Ах... заборавио сам казати... И ја имам нешто.

Па се одмаче мало даље од друштва, узе перо и мастило и поче да пише:

Пјевам дању, пјевам ноћу,
Пјевам сеље, што год хоћу,
А што хоћу, то и могу,
Само једно још не могу:
Да запјевам гласовито,
Гласовито, силовито,

Да те дигнем са земљице,
Да те метнем међ' звијездице,
Кад си звијезда, селе моја,
Да си међу звијездицама,
Међу својим, селе моја,
Милим сестрицама.

А кад је био готов, приступи столу и прочита пјесму.

— Богме је пјесников дар красан! — кликну Вук.

— Најљепши! — додаде неко.

А Мина се само осмјехну и тај је осмјех јасно казао:

— И најмилији!

—o—

Једно бадње вече у Паризу

— Max Nordau —

Бјеше то на бадње вече 1874. Нас лагано носаху тешки таласи свјетине, која по широком Талијанском Булевару, Boulevard des Italiens, непрестано долазаше и као ријека отицаше даље. Једва бјеше могуће задржати се за часак код којег сјајно осивјетљеног трговинског излога и бацити поглед пун чуђења овдје на дијамантске, ондје на бронзане дивно изрезане ствари, а онамо на скупоцјене предмете од слонове кости. Но један низ ствари у једном таком прозору, привукао је најживље нашу пажњу и не бијасмо у стању проћи мимо њ, а пролетити га само хитрим погледом. Ми заустависмо свој ход, што бјеше налик на кладу која се упрепријечи на сред ријеке у њеном најживљем току. Најприје снажан удар, срдито гунђање, затим јетко блебетање наоколо. Одмах по томе навиче се та струја свјетине мало по мало у страну и у лаком луку поче да отиче с једне и друге стране непомичног устава.

Бјеху то веома миле стварчице које љупко погледаху на нас из прозора једне отмене посластичарнице. Божићни пазар, прави дјечји рај! Хусарске чизме, дјетиње колијевке, шампањске бочице, шипци, пудла која чека са салветом око врата, све то израђено од шећера и са париском умјешношћу. У средини свега тога бјеше јелка. „Је ли божићње дрво веома раширено у париским породицама?“ упитах свог пратиоца, monsieur T., једног архитекту у новије вријеме веома познатог. — „Не вјерујем“, рече „али ја сам у својој кући имао увијек свој arbre de Noël*) и он је једна од мојих најжалоснијих успомена.“

Његово лице узе при том неки жалостив израз и груди му подиже тежак уздах. Ми изађосмо даље и, послије неколико корачаји, сависмо у „Rue de 4 septembre.“ Но ја не бијах у стању да проваљујем са суровом љубопитљивошћу у дубока премишљања свога пријатеља, те кратко вријеме корачасмо један уз другога без и једне ријечи. Али он сам, не могавши поднијети ћутање које га испуњаваше мутним неспокојством, поче своју суморну причу.

Прошле су, рече, четири године од оне страшне зиме, али још стоји све пред мојим очима тако живо, као да то бјеше јуче. Пруси бјеху оковали наш град својим тешким гвозденим прстеном, и ми дисасмо тешко, све теже. Цио свијет познаје данас епос те опсаде од његове прве до потоње строфе. Почело се најприје с изношењем „шкодљивих језика“ и с увјеравањима, да су они, који бјеху унутра, изван сваке бриге и изван сваке бојазни од невоље. Ми смо јели најприје говеђину, затим коње и већ послије шест недјеља храну

*) Божићње дрво, јелка.

сасвим невјероватне врсте. При томе још оштра зима, какве не бјеше у пошљедњој десетини година. Преко залеђеног језера у Болоњској Шуми, могаху да возе тешка теретна кола с једне стране на другу. Непријатељи се бјеху угнијездили у топлим кућама наших сељака; они цијепаху наше гајеве и алеје наших паркова, да им се пламен у каминима никад не гаси, а своје логорске ватре ложили су нашим исцијепаним намјештајем. Ми немађасмо ни једне шуме коју бисмо могли да сијечемо, а наше гласовире не могасмо да употребљујемо за гориво тако мирне душе, као што то могаху наши непријатељи. Оскудица у дрвима за горење, бјеше одиста много већа него у храни. Што је било још угљена и дрва у Паризу, то су богаташи били искуповали под цијену невјероватно огромну. А сиромасима, — не, него чак и имућним сталежима бјеше да увиде с колико невоље бјеше скопчан њихов живот у напријед. Многобројном убогом сталежу париском бјеше то могуће увидјети без икојих потешкоћа. Залих само жестоког апсинта, бјеше неисцрпан; на жалост, бјеше то једино толико неисцрпно, да бјеше довољно за недогледне мјесеце и године унапријед. Une goutte (једна капља) надокнађиваше потпуно париским радницима ватру камина и топлоту њиних пећи. Само шта могаху наше жене, наша дјеца, који не пијаху апсинта?!

Нама људима бјеше лакше. Ми смо били сви војници, те преко цијелог дана бијасмо обузети вјежбањима с оружјем, а то нас је гријало, sapristi, ја вас о томе увјеравам. Али кад вечером долажасмо кући, нахођасмо собу хладну и необичну као мртвачку качару, камин црн и угашен, дјецу забијену у ћебета са постеље, жену умотану у огртаче и мараме; нама се пружаше хладна рука, ми љубљасмо хладне усне, које више не знађаху за осмијех.

У то се примаче божитња свечаност. Рекох ли свечаност?.. Јад и невоља бјеху тад достигле свој врхунац, а наше очи вињаху непрестано и одвећ много крви да би она црвена боја у календару могла привући нашу пажњу. Јадна дјеца! Описда бјеше и њима прекинула њихове чисте и невине радости; у овој години не бјеше за њих божића. У првој децембарској недјељи питаше ме моја мала Луиза хоће ли пакосни Пруси пустити у град светога Николу и на неколико дана пред Божић, поновн она опет то устрашено питање, помињујући Божић. Ја јој у обје прилике одговорих, да ће овај пут и свети Никола и Божић тешко моћи да продру до своје дјеце која их очекују, но до године ће они ту штету својој дјечици да надокнаде сасвим богато. Луиза направи на то веома плачевно лице и бјеше је тешко утјешити. Од потоњег Божића бјеше протекло много дана до данас, а нови Божић не могаше доћи прије свог времена! Ја јој не могах помоћи, јер ни ја ни моја жена не бијасмо тог расположења, да свом невољном дјетету припремамо божитњу радост.

Но ни Луиза не би ту радост могла да ужива. Она је већ цијелу зиму поболијевала и управо на бадње вече прекривена болест испуни нас највећим страхом. Јак кашаљ понављаше се веома често и грозница бјеше снажна. Ми дијете положимо у постељу и тог часа пошаљемо по љечника. Моја жена бјеше силно узбуђена, а ја чеках са страхом љечничку ријеч. Он дође. Ми се поздрависмо ћутећи и он прије дјечјем кревету. Ми обоје, ја и моја жена, посматрасмо сваку црту његовог лица, сваки поглед његових очију са страхом и запетошћу; једва се усуђивасмо дисати. Љечник бјеше наш добар, мио пријатељ, с којим Луиза имађаше обичај да се често поигра. Овај пут га није познала и одгурне га својим малим ручицама, када јој подиже косу са лица усијаног од грознице, и опипа бйло.

— Нисам одавна био овдје, али ви знате многи рањеници, препуњени лаза-

рети ... извињаваше се он, посматрајући малу болесницу.

— Заиста, заиста... али шта мислите о Луји?

Љечник се усиљено осмјехну.

— Не би било тешко дати добар савјет, рече он лаким тоном који бјеше извјештачен. — Луја је тако омршала од како сам је потоњи пут видио; морала би се боље хранити; у другим приликама рекао бих вам: подајте јој јуху с јајима, кувану пилетину, јаја, немојте је пуштати из собе умјерено загријане, али сад ....“ И његов поглед паде на комадић хљеба који бјеше на столу, оног хљеба, кога нам даваху власти, а о којем говораше онда једна досјетка, да у њему има свега могућег, намећ осталог, *шта тише*, и жита!

— Међутим, настави он послије жалостиве почивке, могло би се боље хранити послије опсаде, која, напослије, неће трајати вјечито; но што је од пријеке потребе, то је шоља топлог чаја и то сваког другог сата.

Моја жена баци на ме поглед пун очајања: „Немам у кући ни угља ни дрва!“ прошапута, а усне јој дрхтаху. У соби завлада мртва тишина коју с времена на вријеме прекидаше тешко дисање и кашаљ дјечји. Не могу данас да даднем себи објашњења шта осјећах у томе часу. Знам само то, да осјећах вељу жељу за смрт него за живот. — Љечник учини први крај том ћутању; он бјеше веома присебан и рече: „Чај се не смије изоставити; а ако немате дрва, угља ... Зар ни шпирита?.. (Моја жена одговараше главом и с нијемим болом своје „нема!“) Ако нема ни која сусјетка?... (Исти одговор.) Е, онда морате жртвовати штогод од намјештаја и то одмах, јер од тог чаја много зависи!

Ја јурнем тог часа у кухињу, у којој не бјеше ни трунке за гориво, узмем за сјекиру и замахнем на гласовир, љубљени инструменат моје жене; јер осим једног ормара с огледалом, бјеше то једини предмет у соби на којем бјеше што год за ватру. Та, ми већ пуних четрнаест дана кувасмо једино са својим намјештајем, а не гријасмо се ни онако већ четири недјеље.

Баш кад бијах подигао руку са оштрицом, моја жена вриснe и пане ми у наручја. У исти мах кличе: „Има нешто,“ и јурне напоље.

Бјеше ли то негдје каква сусјеткиња с толико среће да је имала дрва за горење? Мишљаше ли моја жена наћи где год у ово вријеме какав дућан у ком има угља? Ја не могах дуго да стојим у неизвјесности. Но послије пет часака, отворе се врата и ступи моја жена унутра са лицем на којем сијаше радост, и очима, у којима блисташе једна крупна суза благодарности, носећи у рукама велико божићње дрво, јелку, која од прошлог Божића лежаше у једном мрачном углу нашег подрума сасвим неопажена.

Као оштром муњом осветљени, блиснуше у мојој души сви они страшни дани, који растављаху наше Некад и Сад. Ту је она, она витка и лијепа јелка, која прије кратких дванаест мјесеци, једног тренутка, бјеше средина слике, која представљаше савршену породичну срећу. Бјеше то у истој соби. У камину је весело пламтјела ватра, око стола су скакутала и играла радосна дјеца; срећни отац и срећна мајка посматраху са осмијехом срећу и блаженство своје дјечице. Ту бјеше Луја, мали анђелак у бијеломе одијелу и са плавом свиленом пантљиком у плавим пламеновима косе, са пуначним раменима, руменим јагодицама, са тамним очима у којима гораше радост. И с њом двоје малих гостију. То клицање и помама бјеше толика, као да је педесет невидљивих анђела слетило било у нашу собу, да смијехом, кикотом, повиком и ударањем рукама буду при радости и срећи дјечице. На столу бјеше уздигнута јелка, између чијих гранчица сијеваху и пламтаху шарене свјећице, позлаћени плодови и војници од

коситра, у француској, енглеској и пруској униформи. Ми се тањасмо, играсмо и бијасмо радосни до поноћи, док дјеца од големог блаженства не, заспаше, држећи у рукама лутке и војнике са божићњег дрвета.

То бјеше та иста јелка, осушена, прашљива, и са неколико одбијених гранчица, с пожућелим листићима, што бијаху онда као зелени клинчићи. На њој бијаше, мјесто златних јабука и бомбона, дугачка паучина. Соба бјеше хладна, камин мртав, а Луја лежаше у кревету. Њена рамена бијаху мршава, лице уско и поруменило од врућице и она се мучаше под навалама кашља.

Али појава мајчина привуче њену пажњу, и, мало по мало, њој се повраћаше свијест. Она гледаше дрво и весело пружи ручице: „Oh arbre, le joli arbre de Noël!"*) кличе она слабим гласом. Тада дирљиво мољаше мајку да упали свјећице и објеси златне јабучице и војнике — само не оне Прусе; и да доведе Миму и Лилоту, а она ће бити увијек добра, веома добра....

Мостар.

Ја бијах у тај мах готов да учиним какво зло. Хтједох да јурнем на поље, на улицу, у ноћ, на предстражу непријатељску, да тај јад не подносим више; да пане каква бомба у мој дом и свему учини крај. Али не, не падају бомбе у ноћи кад се и непријатељи веселе. Мени се једва врати свијест. И док моја жена сједаше на рубу кревета, грлећи једном руком дијете и пјевајући тиху пјесму, неспокојан и очајан, цијепао сам на ситне дијелове лијепо божићње дрво и палио ватру у камину.

Сухи клинчасти листићи пуцкараху и цврчаху пуштајући дебео пламен и тежак мирис смоле испуни собу; а вода у самовару почињаше, на моју утјеху, да кључа и пјева. Љечник бјеше отишао; моја жена шапташе дјетету непрестано њежне и ласкаве ријечи и алатна обећања. И док посматрах јак пламен и припремах чај, мишљах: „Хвала ти, хвала ти благословено дрво, јер си ти учинило блаженим моје дијете, — оно ће оздравити!"

Но божићње дрво није оздравило моју малу Лујзу. И отад више не требам јелку, јер Лујза бјеше моје једино дијете.

А—ћ.

*) „Ох дрво, моје дивно божићње дрво!"

Божићњи поклон

Биоград, децембра 1898.

Његовање и љубав према књижевности у свију је народа особина интелигенције. Књижевност је заједничка веза умног свијета, ма како стручан позив био појединца; она је посластица души, чији је ум и срце добило образовањем и науком своју интелигенцију. Књижевност утиче и на сам развитак и племенитост интелигенције. Књижевност је тема о којој имају сви образовани права да дискутују, али и дужност да је познају. У жељезничком купеу, у позоришној ложи, за пријатељским столом лаког ћеретања, свугдје је књижевност пријатна закуска образованом духу. Ко не познаје бар своју народну књижевност, није интелигентан човјек.

Развитак те књижевности зависи од самих књижевника, али и од књижевне публике.

„Српске књижевне публике, управо, и нема: ни оне, које књижевност материјално помаже, купујући књиге, ни оне која их с разумијевањем чита и пресуђује о вриједности и о судбини њиховој. Српска је публика немарна према књизи;

она књиге нерадо купује и не воли да се њима бави. То за њу није врло ласкаво, као што није ни врло утјешно за пријатеље Српске Књижевности; али то је тако." — Овим горким пребацивањем у „Српском Прегледу" од 15 априла 1895 године, хтио је др. Љубомир Недић отворено да каже нашој интелигенцији, да нема у себи осјећаја за оно што је лијепо. Горка је истина, али постоји.

Ако доведемо у свезу прва резонирања наша о књижевности и оно што је др. Љубомир Недић у свом листу онако отворено казао, долазимо до закључка, да у нас и нема праве интелигенције. Нема оне опће интелигенције, која апстрахирајући свој стручни позив и своје стручно знање, интересује се и за оно, што је опћије, што је свију нас. Могло би се рећи, не интересује се за оно, што се на први мах чини не толико озбиљним, али свакако што је увијек — лијепо.

Но у животу има момената, када човјек по уобичајеној конвенционалности чини нешто, не зато што се загрејао за саму ствар, него што тако ето сви чине. Заноси се за каквом симфонијом само зато, што и она дама до њега ено чезнећи преврће очима; наздравља ено некој страшно узвишеној идеји само зато, што би то исто мјесто њега учинио његов виза-ви, и најпошље: узевши можда два мјесеца своје одмјерене плате у напријед, жури се ђувелиру, да узме својој женици златну гривну, јер и његов друг је обећао својој женици, да ће јој купити прстен са драгим каменьем.

Ево —

Спушта се пријатно бадње вече. Освјетљени излози примамљивим украсима својим нуде се пролазницима, а добре душе, занешене радошћу породичне среће, и пошљедни новчић ваде и дају за разне поклоне; зашто? — зато јер тако то ваља на бадње вече.

И под јасном осивјетљеном јелком ено гдје се кокетно расули разни поклони, ено шта је Божић малој и великој дјеци донио.

Ено велике лутке у плавој косици, што умије да вичe: „ма — ма;" ено комплетног војничког оружја, опасног као и топ од зове; ено у оној кутији гдје се блистају ситни брилијанти из масивне гривне; ено посластица, јужног воћа, шампањска боца, свега, свега, само *српска књига*. — она није ту. За њу нема Божића, она се не наслађује милим погледима породичне радости, она је — сироче. Родитељско око све је видило, за све се побринуло, само за душу дјеце своје, посластице нема.

Ако је и једна прилика згодна да српска књига продре у публику, то је као божићни дар најзгоднија. Српске књижарнице побринуле би се, да им издања у дивотним повезима и спољашњом својом израдом одговоре што прикладније као заиста лијепи поклони, те би се тако и техничка израда српске књиге усавршавала, а и књижевност би тим више на публику утицала и себе омилила.

Белетристични листови имају већином своје дивот повезе. Па куд би љепшег поклона од лијепо увезаног једногодишњег течаја којег листа, гдје је и пјесама, и прича, и шале и свега у најразновреснијем облику! То је једногодишња историја српске књижевности, то је албум српских аутора, то је огледало српске душе!

Колика је вриједност књиге и шта је домаћа књижница, нека нам послужи дивни чланак: „Љубав према књизи" генијалног Талијанског пје-

сника *Edmondo de Amicis-a* у преводу Марка Цара.

Говорећи с почетка о слабом куповању књига, мисли да је у узрок томе, што се *књижнице* не броје још међу покретнине, које служе за кућни урес, и што се књига не сматра домаћим накитом, у кратко, што се воли читање, али се не воли књига.

А код нас не воли се ни чатање.

Edmondo de Amicis споминући људе који не осјећају љубави према књизи, наставља:

„Уђите им у куће. Видјећете понајвише збирке шкољакâ, јајâ, камењâ, биљегâ, најпослије кутијâ жигица; али збирку књига нигдје. На свакој страни наћи ћете штогод, што ће вас подсјетити да породица једе, игра, спава, свира; али ништа вас неће потсјетити да се ту чита. Ако спазите разбацано тамо амо по столицама десетак дваест свезакâ, од којих трећина припада дјетету, те иде на школу а три или четири каквој читаоници, то је већ луксус. А остало, — цигла књижарска кућна својина, све је раздрпано, рашивено и на првијем листовима оловком ишарано. Тиме се гасе свијеће, пири ватра, снабдевају оне кутњи, окрајци, гдје стоји добро да је свежер хартије. Унитате ли кога: — Зашто дерете ову књигу? — И та је лијепа! — одговориће вам хладнокрвно — зар је нијесу већ сви у кући прочитали.

Кућа без књижнице, кућа је без достојанства, — наличи гостиони, — граду без књижарницâ, — селу без школа, — писму без правописа.

Лијепа ли је ствар домаћа књижница! Колико се лијепих ствари и колико се раскоши не наужива онај ко и из просте забаве чита, има ли само труни осјећања и разумијевања.

Најдивнији плодови људскога ума овдје су сакупљени у мало простора, под мојом руком. Плодови божанствених надахнућа; плодови дубоких размишљавања и учењâ, који забиљежише прераним борама најплеменитија чела човјечја; плодови најсјајнијих фантазијâ васељене; сви су овдје дотјерани у облику пакосакâ, затворени међу четири дашчице, раздјељени по времену, по народности, по језику, по предмету, по достојанству, избројани и поређани као каква војска. Једна ми преграда отвара прошле вијекове, једна ме друга преноси у далеке крајеве свијета, ова ме у срце дира, она ме на смијех потиче, једна трећа сновима заноси, једна четврта ми нуди да мислим, а једна пета ме расплаче. Могу бирати како сам када расположен; књижница је душевна љекарка; има преградâ за мрачне, а има их и за ведре дневи, има их за дане љености, а има их и за оне живахности. Разноликости предметâ одговара разноликост обликâ. Има горостасâ, – рјечници и велика илустрована дјела, — који сачињавају костур овог малог свијета. Има збијених редовâ замашних свезакâ тавне боје, — стара јефтина издања класичних дјела — скромног изгледа, али препуна животне хране, као што су у суштом животу људи озбиљних заслугâ. Испод овијех, аристократија књиговежње, повлашћени сталеж књижнице, у свијетлој кожној одори и златном нарезу. Па онда гиздава и весела младеж: ружичаста Lemoniera, модра Barbere, црвенонаранџаста Hachette-a, жутосвијетла Levy-a, стотину бојâ, стотину издања — намигушâ, која се натјечу ко ће боље на се око привући. Затим изнова други редови једноличних и сиромашних свешчићâ, које су као ситни народ књижнице, занемарен и слабом пажњом гледане. Мало ниже дивот-издања, немирна

чељад, која одлази и долази из грала на поље, у жељезници и у колима, из џепа у торбу, из торбе на ноћни сто, задовољавајућ се окрајцима нашега времена. У овом чопору имамо наше љубимце, старе пријатеље, пријатеље јучерашње, учитеље, добротворе, зле савјетнике, шуплоглавиће, заборављене, ригористе, досадљивце, подругуше, пришљанице, проповједнике, смутљивце, тјешитеље. А најпослије на дну, при земљи, четири пръста поврх тавана, гробиште, гдје су стрпане испрематано раздрпане и запрашене књижице и дјелашца сваког облика и сваке боје, које преживјеше у нашој памети један сами дан или час: разузданост духа, што но вели Guerrazzi, пилотине људског ума: свадбене пјесме, први покушаји пропалих пјесникâ, сакати романи, календари, ругописи, имитације, крађе, самовољштине, лакрдије, рутине и крњотине књижевности, намијењене клупи духанџије или кошару сметара.

Љубав за књигу, растеч мало по мало, постаје најпошље чувство друкчије од љубави за читање. Човјек лијепо ужива кад дотакне, погледа, прелиста и нањуши неке књиге. Мирис скорашње штампе дира у живце. Затворених очију, познајемо по мирису, јели једна књига прастара, или само стара, нова или најновије. Боје некијех издања примамљују, а за некијем облицима и натписима лијепо да се чељаде помами, као што би за каквим витким тијелом или за каквим обрашчићем. За малене и красне књижице осјећамо управо као неку нежнију брижљивост, него ли за дебеле и велике, а опет подижући нагогом неке књижурине, осјећамо неку насладу, коју не бих знао описати, али која се не осјећа подижући која му драго друга бремена. Ужива се пак ређајућ своје књиге новим редом, новим складом бојâ; мозајична је то радња, ту вам дневно каква промјена: једна књижница и мала даје доста радње; треба попуњавати празнине, промјењивати издања, примати ново дошавше, отправљати одлазеће, лијечити болесне, крijепити оне, који старе, ласкати онијем што сјају; једном ријечју, владати једном малом државом, у којој се осјећају све милине, све сумње, све зависти и све славе једног малог краља, који не може раширити своје границе колико би хтио, забавља се и тјеши, премећућ непрестано оно мало што има.

Жестоко се вара, ко год мисли, да се човјек може једнако учити из књига, које има, као из онијех, које узајмљује. Књига не доноси сву корист, коју би могла донијети, ако није управ наша. Треба је разрезати, исподвлачити, напунити је усклицима, превити јој листове, забиљежити јој ноктима окрајке. Књига, која само прође кроз кућу, не оставља дубока трага. Па онда, чудне разлике! Ако је имате у кући, читаћете је и понављати баш у онијем случајевима, у којијем сте најбоље расположени примати живе и корисне утиске јер оно, што вас нагони, да тражите ову лектиру радије, но какву другу, особито је расположење духа; када би сте морали тражити књигу у другог, ишчезнуло би можда прије, него би сте књигу и добавили.

Велик ли је уплив једне књижнице на дјетиње васпитање. Судбина многијех људи зависила је од тога, је ли било и није ли било књижнице у очинској им кући. Чињеница што имаћаху при руци, у свако доба дана, средство којим да задовоље прве дјетиње радозналости, да преваре досаду кишљивих дана, листајућ књиге усадио је у многе главе прво сјеме лу-

бави према науци, која постаде временом горућа, жарка за знањем, и наплоди за рана неке моћи ума, које би по обвезаном и опредијељеном школском учењу биле, узалуд, мртве остале. А и остављајући баш на страну велике успјехе, добро је удахнути у дјетињству поштовање према књигама, још прије љубави према читању. Добро је за дијете да има у кући један кутић, гдје је уздигнут као жртвеник науци и знаности, те према коме, а да оно томе још и не схваћа узрок, види, да му сродници имају неко поштовање и неку пажњу, тиху собицу, гдје кад и кад види кога озбиљна и непомична: мјесто посвећено мишљењу, ко што је посвећено једно јелу, једно радњи, једно почивању. И као дечак читаће особитом радошћу оне књиге, на које су му очи навикле још од дјетињства, које је видио хиљаду пута у уређивању, чишћењу и миловању од својијех родитеља, те од којијех имађаше за њ већ свака, по својој боји и по свом облику, неки фантастични значај прије но и азбуку познаваше. Одиста има неке разлике између дјечка, који је из малена видио своју породицу, гдје чува и поштује као светињу књиге, и онога, који је видио гдје се живи књижарским гусарством и чини од прочитаних књига оно, што и од старих ципела и подераних хаљина.

Па онда! има ли чега да свесрдније и слађе оживљује у срцу сина, далеку или расштркану породицу, мртве родитеље, дјетињство, љубав и његу, којима је био окружен? Књиге, које очево име носе, које му је он сам у руке поставио, о којијем се с њим често разговарао, спомињу му његова најмилија читања, хиљаду утјецаја на његову природу. На некијем књигама чини му се, да види, гдје се при свијећи сагињу оне сјајне наочари и она бијела брада. Друге му спомињу породицу, гдје сједи у наоколо, слушајући чије читање; тјелесне положаје милијех особа, усклике и веселе осмјејке или притајене уздисаје малених сестрица, које је већ давно заборавио син онога, који је љубио књиге, љубиће књиге, нити ће икада бити сасвим простачка она душа, у којој буде ово штовање.

Ах! настојмо, да на вријеме сакупимо око себе ову киту нијемих али вјерних пријатеља; оградимо себи ову мирну тврђаву, да у њу прибјежишта нађемо, кад нас буду спопале горчине живота. Оваки дани доћи ће а с њима и потреба самоће и шутње. Тешко ће нам тада бити, ако не будемо имали у кући један кутић, у ком да се склонимо и покушамо заборавити живе, тјешећи се с мртвима."

Српски родитељи не заборавите српску књигу о Божићу!

Semper.

БОЖИЋ У СРПСКИМ НАРОДНИМ ПРИЧАМА.

Нема љепше славе од Божића, пјева бесмртни Његуш. И заиста, више него икоји други, Божић је празник, коме се једнако радује мало и велико, старо и младо. Ја држим, да је то отуда, што се Божић *највеселије* прославља; јер сваки други празник прослави се некако у тишини, а Божић се не може прославити без пјесме, без хуке. Народ наш, ако хоће кога да прокуне, вели: „на зло му Божић дошао" или „црн му Божић освануо" и то је највећа клетва, страшнија од

сваке друге. Па чак и народне приче о Божићу веселе су и ми их овдје доносимо неколико (неке су из збирке † Вука Врчевића, а неке су до сад нештампане), да се види, како наш народ мисли н. пр. о њему и о Васкрсењу и док ово држи за кратко и смирено, њега зове масним и пјаним. А осим тога интересне су и због простог, али здравог и једрог хумора, који провијава кроза њих.

I. ВАСКРСЕЊЕ И БОЖИЋ

Сусрету се негђе близу некаквог манастира Васкрсење и Божић, па први рече Божићу, подсмијевајући му се: ала си браћо, масан и премасан; а Божић њему: валај и ти, браћо, шарен и прешарен, те неке јаде до подне штогођ, штогођ, а од подне с бритвом у жућењицу; а ја за осам дана све једнако да се једе и да се пије.

II. БОЖИЋ И БАЈРАМ.

Срету се на бајрам нађе на путу хришћанска ђеца и турска. Турска укоре хришћанску: „видите ли, влаичади, како је данас све весело на наш бајрам! Па, баш, што се не потурчите? Више вала један бајрам, него сви ваши свеци преко године". Одговоре им хришћанска ђеца: богме више вала наш један Божић, него седамдесет и седам ваших бајрама. Онда турска ђеца окупе хришћанску камењем вичући: ко вас за Божић пита, крмчади од крмака.

III. БОЖИЋ И ВАСКРСЕЊЕ.

Једанпут се опио Божић, па окрене по свијету да походи хришћане. Сусрете га негђе Васкрсење пуно кротости и смирености, па кад види Божића сита и пјана, укорно га поздрави: помоз Бог манитове! А Божић њему: Бог ти дао добро, ручку без вечере.

IV. ОВЕ ГОДИНЕ НЕ ДОЛАЗИ БОЖИЋ.

Био је један поп у некаквом селу који је жље знао књиге, а једва име своје подписати; а није имао никаквог мјесецослова, него кад би запостили, вазда би у џеп стављо онолико зрна фаџоле, колико је дана поста, па би свако јутро бацао из џепа по једно зрно и по томе би знао, кад ће доћи они празник, којему се пости. Уз божићни пост, узе му попадија бјелачу (гуњ) да му закрпи лактове, па кад види у џепу 20-30 зрна фаџоле, а не зна зашто он то држи, баци фаџолу из џепа. Кад поп обуче бјелачу а не нађе фаџолу завиче: ко ми је помео Божић? — Какав Божић, Бог с тобом! упита га попадија. — Ја знам, но ће ми је фаџола? Попадија узме из вреће по шаке, те му стави у џеп. Поп је бацао, по обичају, свако јутро по зрно, но на десетак дана пред Божић, упитају га сељани пред црквом: попе, колико још има дана до Божића? А он врже руку у џеп, да преброји зрна, кад ли нађе преко 40 па им одговори: како ми је вићет' на фаџоли, ове године не долази Божић.

V. БОЖИЋ И ЦИГАНИН.

Служио некакав циганин код једнога хришћанина зенђила, па у очи нећеље свијех светијех (нећеља пред Божић) разговарајући се покрај ватре рече домаћин: е ђецо! ево нам сјутра, на здравље, и Сви Свети, а нећеља сувише. Чује то циганин, па рече: вала газда, кад су сјутра сви свети, треба и мени светковати, јер ће ту бити и наш који светац!.. До мало

дана дође и Божић и почне га домаћин славити, као но ти Божић; а циганин упита домаћина: ма газда, богомоље ти, какав је ово данас бијесни некакав светац? — Божић, болан, највиши светац у години, одговори му. А циганин: вала, дина ми, није него некаква мали, а да је он велики и да је добар, био би ђе и сви свети свеци, него је чисто нешто скривио, те су га сви свети од себе отурили.

VI. ОПЕКАО БРАТА НА БОЖИЋ.

Молио је млађи брат старијега да му о Божићу купи нову капу, а он не хтио, те млађи брат поче мислити, како би се старијеме осветио. Кад су сјели на вечеру у очи божића, изнесе им мајка најприје купуса заједно са тиквом помијешано, па млађи захвати први те се опече и од муке заплаче. Упита га брат: што плачеш, болан? Богме ми на ум паде наш покојни отац, кад бијаше с нама у очи божића на вечери, дохвати и старији брат, те се још грђе опече него ли млађи, па му рече: ти жалиш оца и плачеш, а ја жалим, што нијеси и ти ове јесени.

VII. РОЂЕЊЕ ИСУСОВО.

Кад се Исус родио, хтједоше чифути одмах да га убију, те су га преблаги Јосиф и преблагословена дјева Марија сакрили у сламу. Ту је била овца, коза, во и мазга и овца је роговима бацала сламу да Исуса боље прикрије, а коза је разграђала и откривала га; во је бацао сламу, а мазга разграђала. И од тада су овца и во благословени, а коза и мазга проклети.

VIII. НЕ ЧУЈ БОЖЕ ШТО ПАС ЛАЈЕ.

Лицем на Божић, некакав домаћин, узе шипак, што му га је полаженик донио, па прије него што га је раскинуо рече: „Боже дај, да ми кућа буде пуна здравља као овај шипак“. Но чим га је раскинуо и видио да је шипак изагњио и сасушио се, викну из свега гласа: „Не чуј, Боже, што пас лаје!“

IX. БАБА И БОЖИЋ.

При уношењу бадњака, бака се прекладала са невјестом: ко је Богу дражи, млад или стар?.. Бака рече: „људима је младо драго, а Бог најволи старе.“ Но она није честито ни довршила, кад се један бадњак некако омаче и преби баби ногу. А баба зајаука: „Еј Бого, Божићу, зар ћеш и ти по хатору? Мене стару премлати, а невјесту остави! И ти си се сад наопако окрен'о . . .“

—р.

КЊИЖЕВНЕ БИЉЕШКЕ

СА БОЖИТЊЕ ТРПЕЗЕ

Божитње свеске свјетских књижевних часописа и листова раскошно расипају својим читаоцима: приче, чланке, цртице, козерије и разне ситнице задахнуте тамјаном овог најрадоснијег празника у Хришћанству. Политички листови надмећу се својим „Божитњим додацима“ доносећи у њима најљепше радове сувремених књижевника, пјесника и умјетника. И Сриство има своју божитњу литературу. Пјесници, а нарочито **Змај Јован Јовановић**, испјевали су најзаносније стихове овом свечаном празнику Христова Рождества.

Милорад П. Шапчанин у својим „Жуборима и Вихорима“ има читав циклус пјесама са насловом *Божић*, гдје је у дванаест китица идилском слашћу описао радост и весеље на сеоском дому српскога сељака.

Драгутин Ј. Илијћ отпочео је своје *Светле Слике* из првих дана Хришћанства са дивном причом: *Прва Божитња ноћ.*

Стеван Сремац, један од најзрелијих приповједача и хумориста српских написао је у *Гласнику* за забаву и поуку, што је излазило у Београду 1893 године: *Божићну веченицу*, која се као и сва Сремчева радови, одликује напредним хумором и фотографском вјерношћу сликања. Ових дана оштампана је у засебну књигу.

Симо Матавуљ је управо изазвао пажњу критике баш својом красном причом *На бадњи дан*, коју је штампао у *Српском Листу* 1881 године. Затим му је у *Завору* 1891 године штампана *Божићна икона*, прича са приморја.

Јанко М. Веселиновић у књизи својој *Од срца срцу* међу осталим дао је своја блага има и причу: *Божићна радост*.

Манојло Ђорђевић-Призренац издао је засебну збирку: *Четири Божићне приповијетке*, у Загребу 1886 године: Полажајник; Препорођења; Из шата и Божићна Икона.

Коста Трифковић има лијеп драмолет у једном чину: *На бадњи дан*.

Илија И. Вукићевић написао је у *Делу* од прве године једну од најљепших својих прича: *Рођество твоје*.

Чеда Поповић, писац Шарених Прича и учутали сада приповједач, који је тако много обећавао својим, истина огорченим и необазривим пером, али уједно жестоким сарказмом и лијепим стилом, написао је у *Разним Причама* једну малу цртицу: *Магн*, гдје једна стара хрмача жали за својим прасићима, што ће их о Божићу отргнути јој прождрљиви гурмани.

Светозар Ћоровић оштампао је из *Дела* причу *На бадњи дан*, затим *У очи Божића* из *Зоре* у збирци *Из моје домовине*; у *Босанској Вили* од ове године излази занимљива прича: *Божићна вечера* и у овом броју *Зоре*: *На бијелом хлебу*.

Јован Протић има у „Сликицама из Сеоског Албума" причу: *Божић*, коју су у ово вријеме неколико листова у својим Божићним подлиснцима прештампали. Осим тога излиле су још друге двије његове божићне приче: *Божић* и *Бадње вече у Комуни*.

Абуказем — *Др. Илија Огњановић* прештампао је из *Завора*: *Два бадња дана* у збирци: *Веселе приповијетке*. Познати хумориста и славни саразмик покојног „Стармалог" сваке године напише у „Бранику" за божићни број по један лијеп хумористични чланак.

Милета Јакшић, колико се сјећамо написао је у Божићном додатку „Браника" једну врло лијепу божићну причу, описујући тугу и боз војника на стражи у очи Божића.

Воји. В. Рашић написао је у *Босанској Вили* од 1893 године: *Моје полажење*, божићну успомену.

Марко Цар штампао је у *Страдалогу* причу: *Дум Барчишта јасли*, која је дошиље у књизи *С мора и приморја* пашла је са натписом: *На бадње вече*.

Миленко Грчић оставио је као посмрче једну од најљепших својих пјесама, гдје на Божић у тужним уздише за својом кућицом и својом родбином.

Мика Гргурова написала је у *Бранкову Колу* за 1896 годину, причу: *Бадње вече*.

Милан Будисављевић штампао је у посљедњем броју *Бранкова Кола* за 1895 год.: *Христос се роди!*

Вук Врчевић издао је у засебној књизи: *Божић, сладба и красно иле*.

Јоаникије Памучина архимандрит, описао је *Славење Божића у Херцеговини*, што је изашло у *Српско-Далматинском Магазину*.

Лука Грђић-Бјелоносић одштампао је из календара *Бошњака* у засебну књижицу *Крстину*, гдје је описано светкование Божића у Херцеговини.

Петар Петровић Његуш у свом класичном *Горском Вијенцу* опјевао је најчувеније и најсланије *Бадње вече* у Црној Гори — Српску Вартоломејску ноћ.

М. М. Ј. штампао је у даљској *Зори* у дванаестом броју: *Божићни обичаји у Србији*, гдје је врло лијепо описан обичај Бадњег дана и Божића у неким селима околине Чачка.

Пријатељима „Зоре"

Лањске године одлучило је уредништво „Зоре" да се овај лист преда у руке члана наше редакције, нашег друга г. Јована А. Дучића; но, на његову нарочиту жељу, задржао се с њим и ону годину на уређивању „Зоре". Сад, кад истиче година мог обећања, но поменутом ријешењу остаје ЗОРА под редакцијом његовом.

И не мог друга г. Ј. А. Дучића јамчи потпуно за лијепу будућност ЗОРИНУ. Ја лично задржајем према ЗОРИ своју топлу и непромијењену љубав, желећи то да учине и сви пријатељи сурадници и претплатници њени, који лист потпомагаше да је задовољно до сад свако очекивање.

У МОСТАРУ, 12. децембра 1898.

С одличним поштовањем
Алекса Шантић.

„ЗОРА" ИЗЛАЗИ ЈЕДАН ПУТ У МЈЕСЕЦУ И ТО ПОЧЕТКОМ СВАКОГ МЈЕСЕЦА. ИЗНОСИ 4—5 ТАБАКА А ЦИЈЕНА ЈОЈ ЈЕ ЗА ОВЕ ЗЕМЉЕ: НА ЧИТАВУ ГОДИНУ ФОР. 4.— НА ПО ГОДИНЕ ФОР. 2.— ЗА ЈЕДАН НА ЧИТАВУ ГОДИНУ САМО ФОР. 3.— ПРЕТПЛАТУ, КАО И СВЕ ДРУГО ШТО СПАДА У АДМИНИСТРАЦИЈУ, ПРИМА ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ПАХЕР И КИСИЋА. РУКОПИСИ ШАЉУ СЕ УРЕДНИШТВУ.

Огласи се рачунају од петит-ретка у једном стуцју и то: за једно оглашавање по 8 новч., за 3 оглашавања по 6 новч., а за више од 3 пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније, по погодби. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. биљежнине.

ШТАМПА ИЗДАВАЧКЕ КЊИЖАРНИЦЕ ПАХЕР И КИСИЋА У МОСТАРУ. 98.

КНЕЗ СРЕБРНИ

Роман из времена Јована Грозног, од Грофа **А. К. Толстоја.**

С руског преводи **Вукосава Иванишевићева.**

(СВРШЕТАК)

Глава XXXVII.

Опроштење.

По извјешћу Годунова, Сребрни са станичницима дође пред царски двор.

Израњени, одрпани, многи боси, подвезанијех глава, али сви гологлави и без оружја — стајаху станичници, један поред другога и са страхом очекиваху док се цар пробуди.

Није им ово први пут, да су у Слободи, колико су они пута долазили преобучени, као гуслари, слијепци, или богаљи, многи су учествовали и у ономе пожару, када је Прстен са Коршуном ишао да ослободи Сребрнога из тамнице. Али много их је фалило. Ту не бјеше оних, који су пали за земљу руску, бијући се са Татарима; ту не бјеше оних, који одоше на Волгу, да продуже безбрижни живот; ту не бјеше Прстена, Митке, ријечга пјевача и чике Коршуна. Прстена видјесмо пошљедњи пут на Божјем суду, па му пропаде траг; са њиме је и Митке нестало; ријечга пјевача давно је Сребрни опремио на они свијет, а тијело старога Коршуна кљују вране и гавранови под кремљевским зидовима... Више од два сата стајаху јунаци, очекиваху и гледаху преда се, и не слутећи, да их цар посматра из једнога бјешто сакривенога прозорчића. Они не говораху ни између себе, ни са Сребрнијем, који замишљено стајаше на страни. Љубопитљиве свјетине бјеше се доста искупило. Пред двором стајаше стара Онуфревна. Када се цар нагледа и наужива при помисли да толики људи стоје између живота и смрти, и да им баш није лако очекивати га, онда изиђе, праћен опричницима.

Разбојници падоше на кољена, и преклонише главу.

— О здраво, одрпаници! — рече им цар, па се онда обрати Сребрноме. — Зашто си дошао у Слободу? Јеси ли се тамнице зажелио?

— Господару, — одговори скромно Сребрни — мене су силом станичници извели из тамнице. Они су заједно са мном побједили ширинскога мурзу Шихмата, о чему си сигурно извијешћен. Заједно смо се тукли, заједно ти предајемо главе, кажни нас или помилуј, твоја воља.

— Дакле сте га ви из Слободе избавили? упита Јован разбојнике. — А како се упознасте?

— Бањушка царе! рекоше тихо разбојници. — Он је нашега атамана у Међедовки од њемала спасао, па га је атаман и избавио.

— У Међедовки? рече Јован, и осмјехну се. — Сјећам се, тада си батинама палупао Хомјака са дружином. Било ти је опроштено, али да више не скривиш. Ти си опет послије у кућу Морозова напао на моје људе, шта ћеш рећи на ово?

Сребрни хтједе да одговори, али га прекиде Онуфревна.

— Зар ти је мало било крви до сада? рече она срдито. — У мјесто, да га наградиш, што је побједио безаконике Татаре, а ти ту измишљаш његове погрјешке. Још си жедан крви, проклети вуче?

— Мучи, стара! — рече строго Јован — за бабе није, да се мијешају у мушке послове.

Затим се окрену разбојницима, који клечаху:

— А гдје вам је атаман, вражји синови? Нека изиђе напријед!

— Њихов атаман није овдје, господару, — одговори за њих Сребрни — отишао је одмах послије јазанске битке. Ја сам га звао у Слободу, али он не хтједе.

— Не хтједе! понови Јован. — Чини ми се, да ће ваш атаман бити онај слијепац, што је са старијем Коршуном хтио да украде кључе испод мога узглавља? Чујте, одрпанице, ја ћу наредити, да вашега атамана ухвате, и на колац ћу га набити!

— Хоће тебе на ономе свијету, ако Бог да! промрмља помајка.

Цар се учини, да не чује, и продужи:

— А вама, који сте ми драговољно главе предали, даривам живот. Изваљаћете им пет бачава слаткога вина, нека се провеселе. Јеси ли задовољна, стара?

Помајка стаде жвакати.

— Живио цар! викнуше разбојници. — Служићемо ти вјерно, бађушка господару! Заслужићемо опроштење.

— Дајте свакоме по капут, наређиваше даље цар, и мало новца. Записаћу их у опричнину. Хоћете ли ми, вражја дјецо радо служити у опричницима?

Неки од разбојника замуцаше, али већином завикаше:

— Врло радо ћемо служити твојој царској милости!

— Шта мислиш? — упита задовољно Јован Сребрнога — да ли ће ваљати за бојнога реда?

— Ваљаће, — одговори Сребрни — али, господару, не уписуј их у опричнину.

Цар помисли, да Сребрни сматра разбојнике, као недостојне ове царске милости.

— Када ја опраштам — големо опраштам! рече он поносно.

— Али то није никакво опроштење, господару! изрече се Сребрни.

Јован се зачуди.

— Они су ти, господару, — продужи кнез — учинили велику услугу, да није њих било ударили би Татари на сами Рјазан.

— Али зашто, да не буду у опричнини? упита цар.

— Зато, господару — Сребрни бираше мекше изразе — јер и ако су они рђави људи, ипак су бољи од твојих опричника!

Овака искреност и храброст забрину Јована. Он се сјети, да ово није први пут како чује истину од Сребрнога. Међутим он, тамнички бјегунац, доноси сам своју главу цару, и ипак му говори истину у очи. Цар се колебаше, како да поступи са кнезом, кад ново лице привуче његову пажњу.

Један постар човјек бјеше се увукао међу разбојнике, и стараше се, да привуче на себе пажњу Сребрнога, али да цар не примјети. Он се сагињаше и стараше да потегне кнеза страга за хаљину, али му то не испадаше за руком.

— Какав је оно пацов? упита цар.

Али се непознати сакри међу разбојнике. По царевој наредби, опричници га ухватише и изведоше напријед.

— Ко си ти? упита га сумњиво цар.

— Ово је мој слуга, господару, — објасни Сребрни, јер познаде свога вјернога Михејића, — није ме видио од како...

— Тако, тако, бађушка — господару — потврђаваше Михејић, дрхћући од страха и радости — истину говори његова кнежевска милост! . . . Нијесмо се видјели од како га ухватише! Дозволи ми, бађушка царе, да се нагледам мога бојарина! Свијету мој, Никита Романовићу! Мислио сам, да те никада више видјети нећу!

— Шта си му хтио рећи? — питаше сумњиво цар — зашто си се крио?

— Бојао сам се, бађушка господару, Иване Васиљевићу, бојао сам се твојих опричника! Они су знаш, господару, таква чељад . . .

Михејић се угризе за језик.

— Каква чељад? — стараше се Јован, да говори милостиво, — говори старче, не бој се!

Михејић се умири и појуначи.

— А таква чељад, какву прије нијесмо могли ни у сну снити, бањушка! Ужасна чељад, тетка им стара!

Цар га посматраше, а у себи се дивљаше, како је и слуга искрен, као и господин му.

— Шта си избечио очи, као да ћеш га појести? рече му помајка. — Зар ти није истину рекао?

Кад Михејић осјети помоћ, обрадова се.

— Тако, бако, тако! викну он. — Све је зло од њих потекло! Они су и на мога господина налагали! Не вјеруј им ништа, господару! Носе ли они пасје главе при седлу — и језик им је пасји! Ево и ова бакица каже, да оваке погани није прије у Русији било! Михејић се обазрије на опричнике, па се онда примаче Сребрноме. — Ако сте и вуци, сад ме не можете појести.

Одавно је цар у себи одлучно да опрости разбојницима, само их је волио мало продржати у незнању.

Сада га дође воља, да се наруга старој Онуфревној, и уједно насмије Михејићу.

— Дакле, ти не волиш опричнину? упита он љубазно Михејића.

— А ко је волио господару? Све ради ње стижу невоље мога господина, да није ових пајелица, и сада би мој бојарин био у части код тебе.

Михејић плашљиво погледа царедворце, а у себи промисли: „Ех, тетка им стара! Већ кад је пошло главу њу изгубити, али господина њу оправдати пред царем“.

— Добар ти је слуга! рече цар кнезу. — Да су моји овако вјерни, ваљало би! Је ли одавно у тебе?

— Е, бањушка Иване Васиљевићу, — завика обрадован Михејић — још док је кнез био дијете служио сам га. И оцу сам му служио, и отац мој његовом дједи, и дјеца би ми његовој служила, кад би их имао.

— Шта, зар ти старчићу немаш дјеце? упита још милостивије цар.

— Имао сам двојицу, па у бој погибоше, служећи тебе. Старијем непријатељ расјече главу, а млађеме простријелише прси, ево таман овдје.

Он показа руком мјесто на прсима.

— Види ти! — Јован заклима главом, као да врло жали Михејићеве синове.

— Та хвала Богу, старче, једне си изгубио, добићеш друге.

Михејић уживаше, што разговара са царем.

— То је добро лако наћи — рече он, кесећи се — само ја не волим бабе, бањушка — господару, па и стар сам.

— И међу бабама има разлике, — рече Јован и ухвати Онуфревну. — Ево ти домаћице! Узми је, старино, живите у миру и љубави, и дјецу гојите!

Опричници разумјеше, да се цар шали, па ударише у смијех, а Михејић бјеше зинуо од чуда, па гледаше на царево лице, али ово бјеше озбиљно.

Плануше мртве старичине очи.

— Безобразниче! закрешта она на цара — Безбожниче! Да се ти мени ругаш! Ја ћу ти дати, безобразниче! Јахудијо!

Она лупаше штапом о земљу, губица јој чешће захжвакаше, а носић помодри.

— Не треба се, бако, стидити, — рече јој цар, — ја ти дајем честита мужа: он ће те љубити и памети учити! А свадбоваћемо одмах вечерас по вечерњи. Е, ваља ли ти домаћица, старино!

— Смилуј се, бањушка господару! викну у правоме страху Михејић.

— Шта? Зар ти се не свиђа!

— Како свиђа, бањушка! зајеча Михејић и стаде натраг узмицати.

— Заволићете се! — рече Јован — дању уз њу доста новца.

Михејић са ужасом посматраше Онуфревну, коју једнако држаше цар.

— Бањушка, Иване Васиљевићу! — викну он изненада, и паде на кољена: — нареди да ме казне! Волим и умријети него се оженити њеном милости, тетка јој стара!

Цар мало постоја, па прсну у гласан и дуг смијех

— Но, — рече он и пушта Онуфревну, која љутито оде — нешто вам није суђено, ја вас силом нећу вјенчати. — Служи и даље, старче, твоме господину, а ти Никита дођи овамо. Опраштам ти и другу погрешку. Опраштам и овим голићима, нећу их уписивати у опричнину, јер би се могли моји увриједити.

— А ти, Никита, — овдје цар промијени свој подругљиви глас и израз лица, па метну руку кнезу на раме, — ти остани код мене. Ја ћу те нахрити са опричнином. Кад нас ближе упознаш, не ћеш се више туђити. Лијепо је убијати Татаре, али ја имам ближих непријатеља. Њих треба зубима гристи и метлом мести!

Цар лупкаше Сребрнога по рамену.

— Никита, — продужи љупко цар — ти си праведна срца, језик ти није лукав. Такви ми и требају. Упиши се у опричнину, даћу ти мјесто Вјаземскога. Ти ме нећеш изневјерити.

Већ му почеше царедворци завидјети, већ у њему видјеше нову звијезду, која ће им бити на путу, па стадоше незадовољно шапутати.

Али се срце кнежево стеже, кад чу цареву жељу.

— Господару, — рече он, — хвала ти на милости, али дозволи, да се и ја придружим станичницима. Ја овдје немам шта радити, нијесам навикнут на овдашње обичаје, а тамо у даљини вјерно ћу ти служити до пошљедњега издисаја.

— Дакле тако! рече Јован и диже руку са кнежева рамена — ми се не допадамо кнежевској милости. Поштеније је живјети са лупежима, него уз цара бити. Па ништа, — довршн он подругљиво — ми вам се не ћемо намећати. Живите заједно, као што сте и научили! Сретан пут, разбојнички војводо!

Цар још једном са презрењем погледа Сребрнога, окрену му леђа, и уђезе у двор.

Глава XXXVIII.

Пошљедњи састанак.

Сребрни дознаде од Михејића, шта се догодило са бојаришем Јеленом. Старац му исприча, како је извео из млинице оне страшне ноћи, кад изгори Морозовљева кућа, и одвео је по њеној жељи у дјевојачки манастир. Он посла унапријед Михејића, да се здоговори са Јеленом, и да им уреди састанак.

Има неколика дана, како је изишао са станичницима из Слободе. Када се примакоше манастиру, он их остави, и пође сам на сусрет Михејићу.

Лутао је сву ноћ, тек пред зору опази у даљини пламен и крај њега Михејића.

— Бањушка, кнеже, Никита Романовићу! — завика Михејић, када га познаде — не иди даље. Врати се натраг, тамо немаш шта радити!

— Шта се догодило? упита Сребрни, а срце му замрије.

— Све је свршено, бањушка! Није нам била срећа суђена!

Сребрни скочи са коња.

— Говори! Шта се догодило са бојариньом.

Старац ћуташе.

— Шта се догодило са Јеленом Димитријевном? понови преплашено кнез.

— Нема више Јелене Димитријевне, него сестра Јевдокија — додаде мрко старац.

Сребрни се заљуља и прислони уз дрво. Томе се ударцу није надао.

— Шта ћеш, бањушка! Таква је била Божја воља.

— Причај! Не жали ме! Када се покалуђерила бојарињa?

— Када је чула за казну Морозова. На дан прије, него што сам јој ја дошао!

— Јеси ли је видио?

— Јесам, бабушка.

— Сребрни хтједе нешто рећи, али не може.

Мало сам је видио, није ме хтјела за дуго примити.

— Шта ти је рекла?

— Да се молиш за њу, бабушка!

— И више ништа?

— Ништа, бабушка.

— Михејићу! рече кнез иза кратке почивке, — води ме у манастир, хоћу да је видим . . .

Старац заклима главом.

— Зашто, бабушка, не буни је више, она је сада, као и светица. Вратимо се нашим станичницима.

— Не могу! рече Сребрни.

— Михејић опет заклима главом и примаче кнезу другога коња.

— Јаши на овоме, твој је врло уморан, — рече он уздишући.

И они се упутише манастиру. Пут вођаше кроз шуму.

Када се зачу жуборење поточића, Михејић запита кнеза:

— Познајеш ли ово мјесто?

Сребрни подиже главу и опази рушевине некакве зграде. По сломљеноме колу могло се познати, да је ту била млиница.

— Ово је, када млинара ухватише, — примјети Михејић — тада су му и кућу срушили, не би ли нашли пара, тетка им стара!

Сребрни расијано погледа на развалине, и они кренуше даље. Шуме нестаде, пред очима им се указа манастир. Он бјеше у равници, готово се није ни видјео из зеленја, и као да спадаше у број сиромашних.

Коњаници сиђоше с коња, и закуцаше на врата.

Прођоше неколике минуте, затим се чу звека кључа.

— Слава Господу Исусу Христу! рече тихо Михејић.

— Во вјеки вјеков, амин! одговори сестра вратарка, и отвори врата. — Кога тражите, господо?

— Сестру Евдокију — рече тихо Михејић, бојећи се да ова ријеч још више не потресе Сребрнога. — Ти ме познајеш, неки дан сам долазио.

— Не познајем, господине, мој је ред од јуче, прије мене била је сестра Агнија.

Калуђерица их страшљиво посматраше.

— Ништа не смета, — продужи Михејић — јави игуманији, да је дошао кнез Никита Романовић Сребрни.

Вратарка страшљиво премјери кнеза, и прилупну врата. Чуло се како прошапута:

— Господе Исусе Христе, смилуј се на нас!

— Боже, шта ово значи? — помисли у себи Михејић — зашто се боји мога бојарина?

Он погледа кнеза: заиста његово страшљиво одијело, подеране хаљине, намргођено лице, све је то могло препасти калуђерицу. Кнежево лице бјеше тако промијењено, да га и Михејић не би познао, да није с њиме путовао.

Опет се зачуше кораци.

— Игуманија вас не може примити — рече вратарка дођите сјутра, или прекосјутра.

— Али ја чекати не могу! викну Сребрни, јурну, силом раствори врата, и уђе у авлију. Пред њим стајаше игуманија, тако исто блиједа, као и он.

— Преклињем те Христом, стани! шапута ше она. — Знам, зашто си дошао,

али Бог кажњава убице, а невина крв пада на њихове главе!

— Света мајко! — рече, као у бунилу Сребрни, — пусти ме на часак сестри Јевдокији. Само да је видим! Да се с њоме поздравим!

— Да је видиш? Да се поздравите? Само то и ништа више?

Игуманија га неповјерљиво гледаше.

— Ти си силом уљегао, — кажеш да си кнез, а Бог ана ко си, и откуда си? Знам да сада путују опричници, и по манастирима убијају жене и кћери кажњених бојара. А сестра Јевдокија жена је кажњенога бојарина.

— Ја нијесам опричник! викну Сребрни, ја сам хтио пролити за бојарина Морозова своју крв. Пусти ме да видим бојарињу, света мајко, пусти ме!

Можда искреност и правда, које бјеху написане на кнежеву лицу дирнуше игуманију. Она га са сажаљењем погледа.

— Крива сам пред тобом! рече она, — Али хвала Христу и Пресветој Тројици, када нијеси опричник! Препала ме сестра вратарка, па сам гледала, да час прије сакријем сестру Јевдокију. Шта ћеш, тешке су године настале! И у светим богомољама није сигуран живот! Али хвала Богу, када се преварих у тебе! Ако си пријатељ бојарина Морозова, хајде за мном, њезина је ћелија у самој башти.

Игуманија га доведе до једне усамљене ћелије у сред баште, у сред зеленьа. На клупи, пред ћелијом, сјеђаше у црнини, са покривалом на лицу Јелена. Јесен бјеше у своме почетку, па жуто кљеново лишће опадаше, и као да се играше са Јеленином хаљином. Она бјеше замишљена, па кад чу кораке, трже се. Хтједе се дигнути на сусрет игуманији, али када спази Сребрнога врисну, ухвати се за срце, и клону на клупу.

— Не плаши се, дијете моје! — рече јој игуманија — ово је твој познати, пријатељ твога мужа, дошао је да се с тобом поздрави и растане!

Јелена не могаше говорити, само дрхташе и у страху гледаше кнеза.

— Ево — једва изрече Сребрни, — ево како нам би суђено, да се састанемо!

— Друкчије није могло бити! прошапута Јелена.

— Зашто ме не причека, Јелена Димитријевна! рече кнез.

— Да сам те чекала — шапуташе она — не бих имала довољно снаге . . . ти ме не би отпустио . . . а и онако је доста гријеха на мојој души, Никита Романовићу . . .

Опет ћутање. Кнежево срце лупаше, да искочи.

— Јелена Димитријевна! — рече он узбуђено — ја се за вазда растајем с тобом, за вазда Јелена Димитријевна! . . . Дај да те пошљедњи пут видим, . . . да ти видим очи, . . . дигни покривало, Јелена!

Мршавом руком подиже Јелена црно платно, које јој покриваше горњи дио лица, и кнез угледа њене тихе, сузне и дивне очи, помућене од неспавања и душевнога бола.

— Збогом, Јелена! викну он, и клече пред њу, — збогом за вазда! Нека нам Бог помогне, а могли смо сретни бити!

— Никада, Никита Романовићу, — рече тужно Јелена. — Крв Дружине Андријевића вазда би била између среће и нас. Он је ради мене пао под царску немилост, ја сам га изневјерила, ради мене је и кажњен. Не, Никита, ми не бисмо били срећни. Па и ко је сада срећан?

— Јесте — потврди кнез — нико није срећан! Бог се наљутио на Русију. Па ипак нијесам мислио, да ћемо се овако за вазда растати!

— Не, није за вазда! — Јелена се тужно осмјехну. — Само на овоме свијету.

— Зашто не погибох у боју са Татарима? Зашто ме цар не кизни, када сам

му главу донио? Ради чега ћу живјети на овоме свијету?

— Носи крст свој, Никита, као што и ја носим мој. А твој је лакши. Ти можеш бранити домовину, а мени не остаје ништа, него да се за тебе, и за свој гријех молим Богу.

— Каква домовина? Гдје нам је домовина? викну кнез. Од кога да је браним? Не чине нам зло Татари, него цар. Мисли ми се муте, Јелена . . . Ти си једина подржавала мој разум, сада ми се све помутило. Не разликујем добро од зла! Чешће сам хтио бјежати, као Курбски, ти си ме једина задржавала, имао сам циљ живота, имао сам снагу, а сада . . . сада ми се разум мути, Јелена . . .

— Нека те Бог просвијетли, Никита Романовићу! Зар ћеш ти постати непријатељ царев, за то што си срећу изгубио. Сјети се, да је ово искушење, да ћемо се на ономе свијету састати! Сјети се твога живота, па немој самога себе изневјерити.

Сребрни спусти главу.

— Носи свој мученички крст, Никита! продужи Јелена. Иди онако, куда те цар шаље! Нијеси се уписао у опричнину, и савјест ти је чиста! Хајде на непријатеља земље руске, а ја ћу се до пошљедњега часа молити!

— Због ом Јелена, због ом, сестро моја! викну Сребрни и јурну к њој.

Она га дочека мирним погледом, загрли га као брата и без икаква страха или забуне три пута га пољуби. Јер у томе пошљедњеме пољупцу више не бјеше онога осјећања, који је некада, код баштене ограде, бацио у кнежево наручје.

— Због ом! понови она, спусти покривало, и уљезе у ћелију.

Стаде звоно звонити на вечерњу. Сребрни једнако гледаше за Јеленом; он не чу, шта му игуманија говораше, не осјети, како га она изведе из манастирске ограде. Он сасвим механички сједе на коња, и крену се са Михејићем даље. Манастирско звоно трже га из заноса. Тек сада осјети сву тешкоћу своје несреће. Срце му се цијепаше; он стаде са љубављу слушати звоњење, као да у њему чује пошљедњи опроштај Јеленин, а кала пошљедњи одмјерени ударци изумријеше у вечерњеме ваздуху, њему се учини, као да му се све рођено откиде од живота, па га са свију страна ухвати хладна самоћа без наде . .

Сјутри дан чета Сребрнога продужи свој пут, кроз густу шуму. Кнез им предњачаше, а мало даље од њега вјерни Михејић, који му ни једном ријечи не смједе прекинути размишљање.

Сребрни бјеше погнуо главу, и између свију мрачних мисли свијетљаше му се, као далека зора, један осјећај. То бјеше сазнање, да је испунио своју дужност, колико је знао и могао, да никада у животу није хотимице скренуо са правога пута. То бјеше онај драгоцјени осјећај, који живи у срцу поштенога човјека, и пред којијем је све благо онога свијета, сви човјенчански циљеви и пожуде прашина и ништа!

То једино сазнање даваше Сребрноме могућност да живи. Па сјећајући се растанка, понављајући у себи сваку ријеч Јеленину, он налазаше тужну утјеху у мислима, да није ни право, да он буде срећан, када остали трпе; да је лијепо са браћом носити мученички крст!

Он се сјети Годунова и осмјехну се. Да ли би му погодио мисли? Не, Годунов познаје царево срце, знаде шта ће унапријед рећи Маљута, шта ће урадити овај или онај опричник, али како осјећају они, који не живе за своју корист — то је за њега тама!

За тим се сјети поштенога и честитога Максима, па се још више снебесели, и осјети самотињу. Никад више он неће срести оваку душу, која би се претопила у његову, која би га онако разумјела.

И дуго ће његов живот тећи својим током, не питајући, да ли се кнежеве најбоље намјере слажу са тешким животним захтјевима.

Бјеше сагнуо главу, па иђаше даље кроз шуму, исто тако мрачну, као и његове мисли. Тишину су прекидали разбојнички кораци. Вјеверице их посматраху са врха дрвећа, а шарени детлићи окрећаху на њих своје шарене главице, па опет равнодушно продужаваху куцати у дрво.

Један разбојник отпоче пјесму, други је подухватише, и наскоро читав хор отегну тужну руску пјесму . . .

Овдје бисмо могли свршити ову причу, али је потребно, да још коју проговоримо о осталим лицима, који су можда задобили сажаљење читаочево.

Пренијећемо се на седамнаест година, послије овога догађаја. Јован Грозни једнако је убијао, кајао се, и опет грезнуо у крви. Од свију љубимаца остао је само Маљута Скуратов и Борис Годунов. Маљута је погинуо у боју, а Годунов је ступио са царем у сродство, дао је сестру за другога царева сина Теодора. Злочинства царева достигнуше врхунац; он у јарости на мјесту уби свога сина царевића Јована, расијече му главу својим оштрим штапом. Затим настаде преврат: Грозни се кајаше. Опричнину бјеше распустио. Губитак земаља, пропаст и неред у држави, све то даде велики ударац Јовановој охолости. Он бјеше клонуо и тјелесно и душевно, пређашње енергије са сваким даном нестајаше. Прстен, или правим именом Иван Кољцо, задружио се на Волги са Јермаком и освојили су од Татара град Сибир, са њима се и Митка тукао: бранио цара и земљу руску. Кнез Сребрни одмах оне године, када се растао са Јеленом, погинуо је у боју са Татарима, код Жиздре, а са њиме сва његова чета.

Оваких људи, као Сребрни, Морозов, Василије Блажени јављало се чешће. Они би, као звијезда синули на посмртноме рускоме небу, па би их нестало, јер нијесу спојени били између себе, није их подржавало опште мњење. Опростићемо грешној сјенци Грознога! Али не можемо, да се не надивимо вама, поштени људи! Ви сте се одржали, кад је најљепше било, када су сви појмови били извраћени; нијесте годили цару, ишли сте правим путем! Па и дјела ваша нијесу пропала, јер на свијету ништа не пропада, свако дјело, свака мисао и свака ријеч израсте као дрво; и много добро и зло, које као тајанствена појава постоји и данас у рускоме животу, крије свој коријен у мрачнијем њедрима прошлости. Мир вашеме праху поштени људи!

— крај —

НАПОМЕНА:

Пошто смо обећали овај број посветити чисто божићним радовима, а уједно ради, да у овој години завршимо и роман: *Кнез Сребрни*, то га доносимо као прилог одијељен од божићњег броја.

УРЕДНИШТВО.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА „СВЕТОЗАР МАРКОВИЋ" БЕОГРАД